تەفسیری "نامی"

بۆ قوربانی پیرۆز

مەلا عبدالکریمی مدرس

داینناوە

محمد علی قەرەداغی

ئامادەی کردووەو سەرپەرشتی چاپی کردووە

بەرگی دووەم

چاپخانەی (الوطن العربي)

تفسـير « نامى »
للقـرآن الكريـم

تأليف

الشيخ عبدالكريم المدرس

عُني بنشره

محمد علي القرەداغى

الطبعة الاولى
١٤٠٠ هـ ـ ١٩٨٠ م

سورة آل عمران ، مدنية ، وآيها مأتا آية

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ الـمْ ﴾ : (١)

خوای تەعالا زاناترە بە مەعنای .

﴿ اللهُ لا اِلـٰهَ اِلا هُـوَ الـحَـيُّ القَـيّـومُ ﴾ : (٢)

واتە : ئەو زاتە کە ناوی پاکی بەڕێزی (الله) یە هیچ کەسێ نیە کە (واجب الوجود) بێو بوونی پێویست بێو کەس نیە کە پەروەردگاری کەم‌و زۆری جیهان بێ ، وە کەس نیە کە عیبادەتی بۆ بکرێ ئەو نەبێ ، وە ئەو زاتە زیندوە بە بێ پەیوەندی کەس‌و دامەزراوو راوەستاوو راگری عالەمە چ بەرزی‌و چ پەستی .

لە هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتەو بازێ ئایەتی پاشەوەیدا ریوایەت کراوە لە ئەبو ئەمامەوە (خ) ئەڵێت : کۆمەڵێ لە گاورەکانی (نەجران) هاتن بۆ لای پێغەمەر (د)و لە بارەی حەزرەتی عیساوە موجادەلەیان لەگەڵ حەزرەتا کرد[1] ، جا

---

(١) ئەم کۆمەڵە ژمارەیان‌شەست‌کەس بووە ، ئەمانە هەموو سوارو خاوەن بەرگ‌و پۆشاك بوون‌و چواردە کەسیان لە ئەشراف بوون‌و لە ناو ئەم چواردەدا سێ کەسیان سەرۆك‌و خاوەن فەرمان بوون . (عبدالمسیح) ناو لە روتبەدا (عاقب)

خودای تەعالا لە ئەووەڵی سوورەتی ئالی‌عیمرانەوە هەتا هەشتاو ئەوەندە ئایەتی نازڵ کرد ٠

﴿ نَزَّلَ عَلَيْكَ الكِتابَ بِالحَقِّ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ :

واتە : خودای تەعالا ناردوویەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ بە پلە پلە ئەو کتێبەی وا لە ناوا وەکوو قورئانی پیرۆز بێ ، بە شێوەیێ کە حەقەو رامستە ٠ وە باوەڕ ئەکاو باوەڕ نیشان ئەدا بەو کتێبانە کە نازڵ بوون لە پێشی خۆیا ٠

﴿ وأَنْزَلَ التَّوْراةَ والأِنْجِيلَ (٣) مِنْ قَبْلُ هُدىً لِلنَّاسِ ﴾ :

وە تەوراتی بە جارێ نازڵ کردووە بۆ حەزرەتی (موسا) وە ئینجیلی نازڵ کردووە بۆ حەزرەتی عیسا لە پێش قورئانا کە حاڵیان وابووە هۆی شارەزایی بوون بۆ قەومەکەیان ٠

بووە کە ئەمیری هەمووانە٠ (ئەیهەم) ناو خاوەن نانو پەنای رۆژی رەش بووە ٠ (ابو حارثة) کوڕی (علقمة) کە یەکێ بووە لە قەبیلەی (بکر بن وائل) ئەسقەفو عالمی دینیان بووە ٠

ئەمانە هاتوون بۆ مەدینەی مونەووەرەو چەن رۆژێ لەگەڵ حەزرەتا موجادەلەیان کردووە لە خوصووصی حەزرەتی عیساوە، وە ئیددیعای ئەوەیان کردووە عیسا کوڕی خوایە (العیاذ باللّٰه!)، تا لە ئەنجاما حەزرەت بانگی کردن بۆ (مباهلە) یانی بۆ ئەوە کە دۆعای شەڕ بکەن لەو تاقمەیان کە لەسەر ناحەقە ٠ بەڵام گاورەکان ترسانو گەڕانەوە بۆ نەجران ٠

﴿ وَاَنْزَلَ الفُرْقانَ ﴾ :

وه ناردوویەتە خوارەوە ئەو کتێبانەکە بووون بە هۆی جیاکردنەوەی حەق لە بەتاڵ لە هەر چەرخێکدا وەکوو کتێبەکانی رەهبەرانی پێشوو • وە یاخود ناردوویەتە خوارەوە قورئانێ کە هۆی جیاکردنەوەی راستە لە لار •

﴿ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِ اللهِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِيدٌ ﴾ :

بە راستی ئەوانە کە ئینکاری ئایاتی خودایان کردووە عەزابو ئاگرێکی گرانیان بۆ بڕیار دراوە •

﴿ واللهُ عَزِيزٌ ذو انْتِقامٍ ﴾ : (٤)

وە خوای تەعالا غاڵبەو زاڵە بەسەر بەجێهێنانی خواستی خۆیاو خاوەن تۆڵەسەندنە •

﴿ اِنَّ اللهَ لا يَخْفى عَلَيْهِ شَيءٌ في الأَرْضِ ولا في السَّماءِ ﴾ : (٥)

بەڕاستی خوای تە عالا شتێکی لێوونابێ نە لە عەرزاو نە لە عاسمانا •

﴿ هُوَ الَّذي يُصَوِّرُكُمْ في الأَرْحامِ كَيْفَ يَشاءُ ﴾:

ئەو خودا خوایەکی وایە تەصویرتان ئەکاو پەیکەردارتان ئەکا لە ناو منداڵدانا لە سکی دایکا هەرچۆنێ خواستی هەبێ ، جوان بێ یا ناشیرین •

﴿ لا اِلٰه اِلا هُوَ العَزِيزُ الحَكِيمُ ﴾ : (٦)

خوایێ نیە ئەو نەبێ • کە ئەو غاڵبەو زاڵە بەسەر هەموو

خواستێکی خۆیاو خاوەنی حیکمەتەو زانستی راستو کرداری دامەزراو بۆ ئەوە •

﴿ هُو الَّذي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الكِتاب ﴾ :

خودا ئەو خودایەتە کە ناردوویەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ بە فریشتەی تەوانای هێمنا ئەو قورئانە کە رەهبەری هۆشیارانە •

﴿ مِنْهُ آياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الكِتابِ ﴾ :

وە بازێ لەو کتێبە ئایاتێکن کە مەعنایان دیارە لەبەر ئەوە کە دەلالەتی لەفزەکان دیارەو کەلیمەکان مەشهوورو ناسراون ، وە ئەم بازە ئایاتە دایکانەن لە ناو کتێبەکەدا ، باقی ئایەتەکان لە تەنگانەی فامی مەعنایانا ئەگەڕێنەوە بۆ لای ئەو دایکەیانو لە سەر خەتی ئەو مەعنایان دەرئەکەوێ •

﴿ وأُخَرُ مُتَشابِهاتٌ ﴾ :

وە بازێ ئایەتی ئەو کتێبە چەن مەعنایێ هەڵئەگرنو بە ئاسانی ئینسان نازانێ کام مەعنایان شیاوی ئیعتیبارەو پێویستی هەیە بە لێکۆڵینەوەیەکی ورد لە لایەنی ئینسانی زاناوە •

وە دەرنەکەوتنی مەقسوود لەو ئایەتانە یا لە بەر ئەوەیە ئەو (موشتەرەك)ە لە بەینی چەن مەعنادا یا لەبەر ئەوەیە (عام) ەو مەقسوود لە شوێنەکەدا (خاص)ە ، یا بە عەکسی ئەمەیە یا لەبەر ئیجمالە ، یا لەبەر ئەوەیە زاهیرەن تەشبیهو هاووێنەیی ئەگەیینێو مەقامەکە لەگەڵ تەشبیها رێك ناکەوێ ؛ وەکوو لەو ئایاتانەدا کە (وجه)و (عین)و (جنب) بەکاردێنێ بۆ خودا ، وەیا لەبەر ئەوە مەعنای دیاری ئەو لەفزانە

مەعنایەکی خاوەن سوود نادا بە ئینسان ، وەکوو ئەو حەرفە لە یەك بچڕاوانە کە لە سەرەتای هەندێ سوورەتەوە ٠٠ یا لەبەر چەن هۆی تر ٠٠٠

وە حیکمەتی بەکارهێنانی ئەم لەفزانە ئەمەیە ئەم کتێبە کتێبێکی عالەمییەو ئەوانە کە قسەیان لەگەڵدا ئەکرێ زۆر فەرقیان هەیە لە فامو لە پایەی زانستا ، کە وابێ ئەگەر بە عیبارەتی زۆر پایە نزم بێ موناسبی زەوقی پایەبەرزەکان نابێ، وە ئەگەر لەسەر زەوقی ئەوان بێ پایەنزمەکان سوودی لێ وەرناگرن ٠

وە لە لایەکی تریشەوە قابیلە بە کەلیمەی (عام) یا (مشترك) مەعنای زۆر ئیفادە بکرێ ، بەڵام بە کەلیماتی تایبەتی (خاص) ئەوەندە سوود وەرناگیرێ ٠

وە لە لایێ ترەوە لەبەر ئەوە هەتا خوێندەوارانی ئایین تێکۆشن بۆ فامی مەعنای بەرز وە بگەن بە ئەجرو ثەواب ٠

لە لایێ تریشەوە وەکوو خودا موختارە لە دروستکردنی عالەمدا وە لە ئیجادی مەعادینو گیاو گیانلەبەرانو ئینسان لەسەر ئەنواعو ئەصنافو ئەفرادی جیا ٠٠ هەروا موختارە لە ئینزالی کتێبی وا کە لە هەموو شێوە ئەلفازی تێدا بێ : لە گرانفامو ئاسانو ، خاصو ، عام ٠

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە لە دڵیانا لادان هەیە لە راستکاری ئەوە ئەکەونە شوێنی ئەو ئایەتە موتەشابیهانە بە تەنهاو تەماشای

موحکەماتەکانیان لەگەڵ ناکەن هەتا بە هۆی ئەوانەوە چـــاری مەعنای ناباری ئەمان بکەن ، بەڵکوو هەر تەماشای خۆیان ئەکەن لەبەر ئارەزووی ئەوە کە فیتنـــەی شـــەك بخەنـــە نـــاو دڵـــی موسوڵمانانەوە لە ئیسلاما ، وە لەبەر داوای ئەوە وە خواســـتی ئەوە کە تەئویلیان بکەن لەسەر هەوای نەفسی خۆیان ٠

﴿ وَما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلا اللهُ والرَّاسِخُونَ فـــي العِلْمِ ﴾ :

وەلحاڵ تەئویلی ئەو موتەشابیهانە بە تەئویلێ کە موافیقـی حەق بێ کەس نایزانێ ئیللا زاتی خودا (بالذات) ، وە ئـــەو کەسانەیش کە دامەزراون لە زانستا بەهۆی مومارەسەی تەقوای خوداوەو فەرمانبەرداری عیلمو حەقیقەت ٠ وە شـانی ئـــەو دامەزراوانە وایە ٠

﴿ يَقُولُون : آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا ﴾ :

ئەڵێن : ئیمانو باوەڕمان هەیە بەم موتەشابیهانە لەســـەر ئەو تەرزە خودا قەسدی کردوون ٠ وە هەردوو بەشەکە لە لای خوداوە هاتوونەتە خوارو مەعنایان راستو دروستە ٠

﴿ وَما يَذَّكَّرُ إِلا أُولُو الأَلْبابِ ﴾ : (٧)

جا خودای تەعالا بۆ مەدحی ئەم کۆمەڵـــە زانایانە کـــە دامەزراونو ئیمانـــی خۆیان دەرئەبڕن بەرابەر بـــە ئایاتـــی موتەشابیهەو ، موحکەمە ٠٠ ئەفەرموێت : ئەمانە خاوەن عەقڵی ساغن بۆیە وەها تەصەووری حەقیقەت ئەکەن ؛ چونکی بـــیر

ناکاتەوە بۆ گەیشتن بە ئەنجامی باش لە حەقایقدا ئیللا کەسێ کە خاوەنی شوعووری ساغ بێ ٠

جا بزانن لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : لە بازێ ئایەتی قورئانا هەیە کە ئایاتی قورئان هەموو لە موحکەماتنو لە بازێ ئایەتا هەیە کە هەموو لە موتەشابیهاتنو لەم ئایەتە پێشووەیشا تەقسیمی ئایاتی قورئانی کرد بۆ دوو بەش : موحکەماتو ، موتەشابیهات ، وە بەیانی ئەمە وەهایە ئەو ئایەتە کە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە کە هەموو ئایاتی قورئان موحکەماتە مەبەس ئەوەیە : کە هەموو ئایاتی قورئان راستنو ئەلفاظیان فەسیحەو مەعناکەیان سەحیحە ٠ وەکوو لە ئایاتا هەیە : (لا یأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه) ٠ وە ئەو ئایەتە کە ئەفەرموێت هەموو ئایاتی قورئان لە موتەشابیهاتە ئەوە مەعنای ئەوەیە : ئایاتی هەموو ئەشوبهێن بە یەکتر لەوەدا کە باسی تەوجیهی هۆشیارانە بۆ دینی ئیسلامو بازێکیان ئەبن بە تەفسیر بۆ بازێکیانو هەڵەو پەڵەیان تێدا نیە چونکی کەلامی خودایەو خودا (اصدق القائلین)ە ٠ (ولو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافا کثیرا) ٠ وە لەسەر ئەم بەیانە هەردوو قسەکان راستن ٠ هەروا قسەی سێهەم کە ئەفەرموێت : بازێکیان موحکەمو بازێکیان موتەشابیهن ، بەڵام بە مەعنایەکی غەیری ئەو مەعنایە کە ئیسە وتمان ٠

باسی دووەم : لە مەعنای موحکەمو موتەشابیهدا گەلێ

قسەیان کردووە ، لـــە ناو هەموویانا دوو بریـــان پەسەندە : یەکەم : ئەو مەعنایە کە موحکەم ئەوەیە مەعنای واضیح بێ ، وە موتەشابیهـ ئەوەیە مەعنای واضیح نەبـــێو گەلـــێ ئیحتیمال هەڵبگرێ وەکوو لە مەعنای ئایەتەکەدا باسمان کرد •

دووەم : وەکو ساداتی ئەحناف فەرموویانەموحکەم ئەوەیە مەعناکەی واضیحو ظاهیر بێو ئیحتیمالی نەسخی نەبـــێ ، وە موتەشابیهـ ئەوەیە کە مەعناکەی ئەوەندە داپۆشراو بێ کـــــە دەرك نەکرێ نە بە دەلیلی عەقڵیو نە بە دەلیلی نەقڵی • خۆلاسە ئەو ئایەتانە کە تەنیا خودا خۆی مەعنایان ئەزانـــێ ؛ وەکـــوو قیامی ساعەتو مەعنای تاقە حەرفەکان لـــە ســـەرەتای بازێ لە سوورەتەکانی قورئانەوە •

باسی سێیەەم : ئەمەیە ئەو کەسە کە ئەڵێت موحکەم ئەوەیە کە مەعناکەی واضیح بێو موتەشابیهـ ئەوەیە کە مەعناکـــەی واضیح نەبێو چەن ئیحتیمال هەڵبگرێ لە کاتـــی خوێندنەوەی (وما یعلم تأویله •••)دا لەسەر (العلم) ئەوەستێ ؛ چونکـــی لەسەر ئەو مەعنایە وەکوو خودای تەعالا مەعنای موتەشابیهـــات ئەزانێ خاوەن زانستە دامەزراوەکانیش مەعنایان ئەزانن • وە ئەو کەسە کە ئەڵێ : موحکەم ئەوەیە مەعناکەی زاهیر بـــێو موتەشابیهـ ئەوەیە کەس مەعنای نەزانێ ئیللا زاتی خـــودا •• ئەوە لەسەر کەلیمەی (الله) رائەوەستێ ؛ چونکی مەعنـــای موتەشابیهات خودا نەبێ کەس نایزانێ •

بەڵام لە ناو ئـــــەو دوو مەعنایـــەدا کە بۆ موحکـــەمو موتەشابەهیان کردووە مەعنای یەکەم زۆر بە هێزەو لەسەر ئەم

داوا چەن دەلیل هەیە :

یەکەم : بینا لەسەر ئەوە کە موتەشابیهـ کەس مەعنـــــای نەزانێ ئیللا خودا نەبێ واجب بـوو یـا موناسب وا بوو لـــه موقابیلی (فأما الذين في قلوبهم زيغ)ەوە بیڤەرموواید : (وأما الراسخون في العلم فيقولون آمنا به) ٠

دووەم : بینا لەسەر ئەو ئیعتیبارە فایدە لـــــه ئیعتیباری (رسوخ)دا نابێ ، بەڵکوو ئەم حوکمە حوکمی هەموو زانایێکە دیارە هەموو موسوڵمانێکی زانا ــ راسیخ بن یا غەیرە راسیخ ــ ئەڵێن (آمنا به كل من عند ربنا) ٠

سێهەم : لەسەرئەو مەعنایە حەصری کیتاب لە موحکـــــەمو موتەشابیهدا تەواو نابێ ؛ چونکی وەکوو ئایاتی موحکەمە هەنو ئایاتی موتەشابیهەی وا کە غەیری خودا کەس مەعنایان نەزانێو ئایاتی تریش هەن کە نە موحکەم بنو نە موتەشابیهـ بن بـــــەو مەعنایە کە ئێمە ویستمان ٠

چوارەم : لەسەر ئەو مەعنایە موحکەمات نابـن بـــــە (أم الكتاب)و نابن بە مەرجەع بۆ ئایاتی موتەشابیهە ؛ چونکـــــی ئایاتی موتەشابیهە غەیری خودای تەعالا هیچ کەس مەعنایـــــان نازانێو بە موحکەمات بەیان ناکرێن ٠

پێنجەم : لە حەدیثی صەحیحدا ثابت بووە کە حەزرەت ــدـ دۆعای فەرموو بۆ ئیبنو عەبباس (خ) وە فەرموویەتی : (اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل) چونکی ئەگەر تەئویلات هـــــەر عائید بوونایێ بە خودا سوودێ لەو دۆعادا نەدەبوو ٠

شەشەم : ثابت بووە کە نەفسی ئیبنو عەبباس خـــــۆی فەرموویەتی : (أنا ممن یعلم تأویله) ٠

حەوتەم : خودای تەعالا مەدحی عولەمای راسیخی کـــردوە بەوە ئەهلی تەفەککورو تەزەککورن وەکوو لە سیاقی ئایەتەکەدا دەرئەکەوێ ٠ وە ئەگەر عیلمیان نەبێ بە تەئویل ئیتر ئەبـــێ مەعنای رسووخیان لە عیلمو زانستا چی‌بێ ؟

هەشتەم : لەسەر ئەو ئیعتیبارە لازم ئەکا گەلێ ئایەتـــی قورئان کەس مەعنایان نەزانێو ئەمە زۆر دوورە لە یاســـای میهرەبانی خوداوە کتێبێ رەوانە بکا بۆ سەر خۆشەویســـتی خۆی‌و ئەو خۆشەویستە لە مەعنای ئەو کتێبە حاڵی نەبێ !

★ ★ ★

﴿ ر بَّنا لا تُزِغْ قُلُوبَنا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنا ﴾ :

ئەی پەروەردگاری ئێمە دڵمان لامەدە لە پەیڕەوی ئـــەوەی کە راستەو حەقە وەکوو دینی ئیسلام بێ بۆ لای ئەوەی کە لارەو بەتاڵە وەکوو کوفرو ئیلحادو بیدعەتو ئیفسادو گومڕاکردنـــی عیبادە پاش ئەوە کە تۆ شارەزات کردووین بۆ رێگای راست ٠

﴿ وَهَبْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ﴾ :

وە پێمان ببەخشە لەلای خۆتەوە تەوفیقو یارمەتی لەسەر حـــەق ٠

﴿ اِنَّكَ أَنْتَ الوَهَّابُ ﴾ : (٨)

بە راستی تۆ کە خودایەکی بەخشندەی ٠

زاناکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە واتەی زانا راسیخـــــە

دامەزراوەکانەو لە خودا ئەپارێنەوە بۆ ئەوە پایەداریان بکـــا لەسەر حەق • وە یاخود موباشەرەتەن لە لایەنی خوداوە هاتووە لە مەقامی فەرمان بە حەزرەت (د) کە ئەم دۆعایە بکاو بـــەم شێوە لە خودا بپارێتەوە :

﴿ رَبَّنا اِنَّكَ جامِعُ النّاسِ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ ﴾:

ئەی پەروەردگاری ئێمە تۆ هەموو ئادەمیزاد گردئەکەیتەوە لە رۆژێکا کە گومان لە هاتنی ئەو رۆژەدا نیە •

﴿ اِنَّ اللّهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ ﴾ : (۹)

بە راستی خودای تەعالا لە وەعدەی خۆی لانادا •

﴿ اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَلا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللّهِ شَيْئاً ﴾ :

بە راستی هەموو ئەو کەسانە کە کافرو بێ باوەڕن بە خودا ــ وە یا هەر مەبەس وەفدی گاورەکانی نەجرانە ــ لە پاشەڕۆژا، کە رۆژی قیامەتە ، ماڵو دارایی ئەوانو ئەولادو نەتەوەی ئەوان دەفعی عەزابیان لێناکا لە لایەنی خوداوە هیچ نەوعە عەزابێ •

﴿ وَ أُولئِكَ هُمْ وَقُودُ النّارِ ﴾ : (۱۰)

وە ئەو کافرانە هەموو سووتەمەنی ئاگری دۆزەخن •

﴿ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ :

وەکوو عادەتو ئەحوالی ئالی فیرعەونو ئەو کافرانە کە لە پێش ئەوانا بوون •

﴿ كَذَّبُوا بِآياتِنا ﴾ :

ئینکاری ئایاتی کتێبی ئێمەیان کرد .

﴿ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ﴾ :

جا خودای تەعالا ئەوانی گرت بە هۆی ئـــــەو تەکزیبو بێباوەڕییەوە .

﴿ واللَّهُ شَدِيدُ العِقَابِ ﴾ : (١١)

وە خودای تەعالا بە راستی زاتێکی وایە عیقابو ئازاردانی موخالیفەکانی خۆی بەهێز ئەدا .

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) : کاتێ کـــــە حەرزەت (د) زاڵ بوو بەسەر کافرەکانا لە شـــەڕی (بـــەدر)و گەڕایەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە رۆیشت جوولەکەکانی لـــــە بازاڕی (بنی قینقاع)دا گردکردەوەو فەرمووی پێیان : ئـــەی کۆمەڵەی یەهوود موسوڵمان ببن لە پێش ئـــەوەدا کە خـــودا عەزابتان بدا وەکو عەزابی کافرەکانی دا لە رووداوی (بەدر)ا. ئەوانیش لە وەڵاما وتیان . ئەی محەمەد بەوە بایی مەبە کـــە کۆمەڵێکت لە قورەیشەکان کوشت ! ئەوانە بەراوردی جەنگ‌و مەیدانیان نەبوو ، تۆ بە راستی ئەگەر جەنگ بکەی لەگـــەڵ ئێمەدا ئەوکاتە تێئەگەی کە ئێمە چ نەوعە پیاوێکین ! جـــــا خودای تەعالا ئەم دوو ئایەتەی نازڵکرد .

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا : سَتُغْلَبُونَ وتُحْشَرُونَ إِلى جَهَنَّمَ وبِئْسَ المِهادِ ﴾ : (١٢)

تۆ بڵێ بەو جوولەکانە کە باوەڕیان نیە بە تۆو بەو قورئانە هاتووە بۆ تۆ : ئێوە لە پاشەڕۆژێکی نزیکا لـــــە بـــەرابەری

موسوڵمانەکانا مەغلووبو سەرکزو گیرۆدە ئەبن ، واتە لـــە ماوەیەکی نزیکدا گیرۆدە بوون : بەنی قورەیظەکوژرانو، بەنی نـەضیر لـە شوێنی خۆیان دەرکرانو شـاری خەیبـەر گـیراو سەرانەیان لەسەر دانرا ٠٠ وە لە ڕۆژی قیامەتیشـا گـرد ئەکرێنەوەو حەوالّە ئەکرێن بۆ دۆزەخ ، وە بە راستـي دۆزەخ خراپترین قەرارگایە ٠

﴿ قَدْ كانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتا ﴾ :

بە راستی ئەی یەهوودییەکان نیشانەیەکی گەورە هاتەجێ بۆ ئێوە لە هۆی ئەو دوو کۆمەڵەوە کە گەیشتن بە یەك بـۆ جەنگ ٠

﴿ فِئَةٌ تُقاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّهِ ﴾ :

کۆمەڵێکیان جەنگی ئەکرد لـە ڕێگـەی بەرزکردنەوەی کەلیمەی خودادا کە ئایینی تەوحیدو خودابەیەك زانینە ٠

﴿ وَأُخْرى كافِرَةٌ ﴾ :

وە کومەڵێکی تریان کافر بوون ٠

﴿ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ العَينِ ﴾ :

کە خۆیان بە چاو ئەبینی دوو قاتی کۆمەڵی موسوڵمانەکانن بە ئاشکرا لەگەڵ ئەوەشدا ئەو کۆمەڵە کەمە زاڵ بوون بەسەر ئەم کۆمەڵە زۆرە دوو قاتەدا ٠

وە بازێ فەرموویانە : مانای وایە کـە ئـەو کافرانـە موسوڵمانەکانیان بە دوو قاتی خۆیان ئەزانی لەبەر ئەوە هەیبەتی

موسوڵمانەکان دڵی ئەمان بترسێنێ ٠

﴿ واللهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشاءُ ﴾ :

وە خودای تەعالا بە یارمەتی خۆی دەستو هێز ئەدا بە هەرکەسێ یا بە هەر کۆمەڵێ بیەوێ زاڵیان بکا ٠

﴿ إِنَّ في ذلِكَ لَعِبْرَةً لاِ ُولي الأَبْصارِ ﴾ : (١٣)

بە راستی لەم کارەساتەدا عیبرەتگرتنو پەندگرتن هەیە بۆ ئەو کەسانە کە چاوی وردەبینییان هەیە ٠

واتە : ئەی جوولەکەکانو ، ئەی کافرە موشریکەکان لە پاش رووداوی بەدر پێویستە بزانن خودا ئەیەوێ موسوڵمانەکان یارمەتی بدا ، وە کەسێ کە خودا یارمەتی بدا کەس ناتوانێ بیدا بە عەرزا ، دەی مل راکێشن بۆ دینی حەقو موسوڵمان ببن ٠

جا ئەگەر نازانن بۆچی ئەو کافرانە موسوڵمان نابنو تەرکی ئارەزووی خۆیان ناکەن ٠٠ بزانن :

﴿ زُيِّنَ لِلنّاسِ حُبُّ الشَّهَواتِ ﴾ :

جوان کراوە لە بۆ ئادەمیزاد خۆشویستنی ئەو شتانە کە ئارەزووکراویانە ٠

﴿ مِنَ النِّساءِ والْبَنِينَ والقَناطِيرِ المُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ والفِضَّةِ والخَيْلِ المُسَوَّمَةِ والأَنْعامِ والحَرْثِ ﴾ :

ئەو ئارەزووکراوانە لە ژنانی جوانو دارایییو شانو ، لە کوڕانی چالاکی سەرو شێوە جوانو ، لە دارایی زۆری چین لەسەر

چین دانراو له ئاڵتوونو زیو و له ئەسپو ماینی رەسەنـــی نیشانەدارو له وشترو گاو مەڕو بزنو له کشتو کاڵی ئاوداری خاوەن بارە ٠

﴿ ذلِكَ مَتاعُ الحَياةِ الدُّنْيا ﴾ :

وە له واقیعدا ئەم ناوبراوە هەمووی هـــۆی ئاسایشو لەزەتوەرگرتنی ئەم ژینی جیهانەیە کە ماوەیەکی کەمی دیاری کراوی بڕاوەیە ٠

﴿ واللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ المَآبِ ﴾ : (١٤)

وە بە راستی خوای تەعالا خاوەنی مەڵبەندی جـــوانو ئارامگای پایەداری نـــەبڕاوەیە له پاشەڕۆژا ، وەکوو بەهەشتی پڕ له نازو نیعمەتو پڕ له ئاسایشی بێ زەحمەت کە هەمیشـــە هەیە هەتا هەتایە ٠

جا بۆ رووناککردنەوەی ئەم مەڵبەندە جوانە خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ قُلْ : أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذلِكُمْ ؟ لِلَّذِينَ اتَّقَوا عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : ئـایا خەبەرتان پـێ بدەم بە جەزایێ وە بە بەشێ کە زۆر باشتر بێ لـەو ژنو ماڵو منداڵە ؟ : بڕیار دراوە له لای خوداوە بۆ ئەو کەسانە کـــــە خاوەنی تەقواو پارێزن له کوفرو له بیرو باوەڕی ناپەسەنـــدو کردەوەی ناشیرین :

﴿ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها ﴾ :

یەکەم : چەن قەسرو باغاتێ کە جۆباری شیرین‌کاری تامدار رەوان ئەبن بە ژێر دارەکانیانا ، وە ئەم موسوڵمانانەیش حاڵیان وایە ئەمێننەوە لەو قەسرو باغاتەدا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَأَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ ﴾ :

دووهەم : لەوەی بۆیان بڕیادراوە چەن ژنانێکن بە قەی دڵخوازی خاوەنیان لە ژنە جوانەکانی عالەمی خۆیان‌و لەو ژنە جوانانە کە خودا بۆیان دروست ئەکا لە بەهەشتا وە پاك کراونەتەوە لە هەموو شتێ کە مانیعی لەزەتیان بێ : لە خووی ناپەسەندو ، لە رووی گرژو ، لە زمانی دژو ، لە بۆن‌و بەرامەی نابارو ، لە کردەوەی ناهەمواروو لە نەخۆشی‌و ئازارو لە خوێنی وادەی ژنانەو ، لە پیسی کە لە خواردەمەنیەوە پەیدا ئەبێ ، وە لە مەیلی دڵیان بۆ لای هاوڕێی تر غەیری خاوەنەکانیان ٠

﴿ وَرِضْوانٌ مِنَ اللهِ ﴾ :

سێهەم لەو شتانە کە بڕیار دراوە بۆیان : رەزامەندی خودایەو جیلوەی میهرەبانی ئەو خاوەن کیبریایە کە بە جارێ دەماغو دڵو دەروون‌و زەڕاتی وجوودو گیان داگیر ئەکاو ئادەمیزاد لە هەوای گڵو ئاوی نامەردی‌و ناپیاوی دوورئەخاتەوە بۆ عالەمی قودسی‌و فریشتە خوویی‌و کەرامەتی ئەبەدی‌و سەرشاری‌و مەستی هەتا هەتایە ٠

﴿ واللهُ بَصِيرٌ بِالْعِبادِ ﴾ : (١٥)

به راستی خودا بینایه به به‌نده‌کانی‌ر به جه‌زای هه‌ردوو جیهانی ٠

﴿ الَّذِينَ يَقُولُون : رَبَّنا اِنَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا وَقِنا عَذابَ النَّارِ ﴾ : (١٦)

واته : ئه‌و به‌نده خاوه‌ن ته‌قوایانه که به‌هه‌شتی ناوبراویان هه‌یه ئه‌و که‌سانه‌ن که به جۆش‌و کوڵو به سۆزی دڵ ئه‌پاڕێنه‌وه له خوداو ئه‌ڵێن : ئه‌ی په‌روه‌ردگاری ئێمه بـــه راستی ئێمـه ئیمانمان هێناوه به تۆو به دینێ که تـۆ دات‌مه‌زراندووه بـۆ به‌نده‌کانت ده‌سا داپۆشه له‌به‌ر ئێمه تاوانه‌کانمان‌و بمانپارێزه له عه‌زابی ئاگری دۆزه‌خ ٠

﴿ الصَّابِرِينَ والصَّادِقِينَ والقانِتِينَ والمُنْفِقِينَ والمُسْتَغْفِرِينَ بِالأَسْحارِ ﴾ : (١٧)

که صیفه‌تی ئه‌و به‌نده خاوه‌ن ته‌قوایانه وایه صابـــیرن‌و خۆگرن له به‌جێ‌هێنانی واجبات‌و مه‌ندووباتاو خۆگرن له ته‌رکی هه‌رچی حه‌رامه‌و خۆگرن له کاتی جه‌نگی کافراناو له به‌ر باری میحنه‌ت‌و مه‌ینه‌تی جیهاناو به دڵ رازین لـه خـــودای خۆیان‌و وه‌های دائه‌نێن ئه‌م ئازارو بێزاره یا ئه‌بن به که‌فاره‌تی تاوان یا ئه‌بن به هۆی پایه‌ی به‌رز له قیامه‌تا ٠

وه صادیقن واته : راستن له وتارا قسه‌یان موافیقی واقیعه‌و راستن له کرده‌وه‌دا ئیشێکی خێریان کرد باش ئه‌یکه‌ن‌و راستن له نیه‌تا ، کاتێ قه‌سدی کارێکی خێریان کرد بـه کرده‌وه مۆری ئه‌که‌ن ٠

وه قانیتن : خاوەن عیبادەتنو پایەدارو بە ویسمانن لـــە طاعەت کردنا ٠

وه مونفیقن : خاوەن ئینفاقو مالّسەرفکەرن بۆ نەفسـی خۆیانو بۆ ژنو منداّلیانو بۆ میوانو خزمو خویّشو دراوسیّو داماوی داوای مالّکردوو ، وه خاوەن سەرفن لە واجیباتا وەکوو زەکاتو فیترەو ئەدای حەقی موعامەلە لەگەلّ خەلّکداو لە باقـی موناسەباتا ٠

وه موستەغفیرن لە ئەسحارا واتە : لە کاتـــی بەرەبەیانا راستەوە بوون لە خەوو خۆیان ئامادە کرد بۆ عیبادەتو نویّژی سوننەتی پیّش صوبحیان کرد جا نویّژی سبەینیّیان کرد ئەمجار لە شوینّی خۆیانا بەرەو قیبلە مانەوە دەستیان کرد بە ئیستیغفارو داوای عەفو لە خوداو مەشغوولّی ئەو دۆعایانە بوون کـــــە موناسبی ئیستیغفارن وەکـــــوو ئیقرارو دانپیانانـــی تاوانو گوناهباری خۆیان ٠

جا وەکوو لە ئەووەلّی ئەم سوورەتەوە باسمان کرد کە لـــە سەری ئەم سوورەتەوە هەتا هەشتاو ئەوەنـــــدە ئایەت هاتـــــە خوارەوە بۆ بەتالّکردنەوەی بیرو باوەڕی ئەو کۆمەلّە گاورە کە لە (نەجران)ەوە هاتبوون بۆ مەدینەی مونەووەرە بۆ موجادەلە لەگەلّ حەزرەتاو بەیانی ئەوە کە عیسا کوڕی خودایە ٠

وه خودا لەم ئایەتانەدا باسی زاتی خۆی کرد کە (حەیی)و (قەییوم)ە ، وه باسی ئەو کتێبەیشی کرد کە هاتووە بۆ حەزرەتی محەمەد (د) ، وه باسی موسولّمانانیشی کرد کە هەموو وان لـــــە

ئیطاعەو فەرمانی خوداداو لە خودا ئەپاڕێنەوە • جا خودا لەم چەن ئایەتەیشا بەیانی ئەوە ئەکا کە خودای عالەم یەکەو شەریکی نیەو دین لەلای خودا دینی ئیسلامو تەوحیدەو عالەم هـــەمووی وا لـــە ژێـــر تەسەرروفو هێزی تەوانایی خۆیا وە کافرەکان بە عیناد لەم ڕێگە ڕاستە لا ئەدەنو عەناد ئەکەنو فەرمووی :

﴿ شَهِدَ اللّٰهُ أَنَّهُ لا إِلٰهَ إِلا هُوَ والمَلئِكَةُ وأُولُوا العِلْمِ ﴾ :

خودای تەعالا شەهـادەت ئەداو فریشـــتە ناسکە پاکـــە ڕۆحانیەکانیش شەهادەت ئەدەن ، وە خاوەن عیلمو زانســـتە بەرزەکانیش هەموو هەر شەهادەت ئەدەن کە کەس عیبادەتـــی بۆ ناکرێو بۆ خودایی ناشێ ئیللا زاتی خودا نەبێو خـــودا یەکێکە ، ئیتر ئەبێ لەسەر چی ئەساسێ گاورەکان عیسا بـــە خودای دووهەمو دایکی بە خودای سێهەمدابنێن • وە ئـــەو خودایە کە یەکێکە حاڵی وایە :

﴿ قائِماً بِالقِسْطِ ﴾ :

ڕاوەستاوە بە عەدالەت ، واتە : ئەو عەدالەتو ڕاستکاریو ئیعتیدالو میانەگیری لە هەموو شتێکدا ڕائەگرێ • کە وابـــێ چۆن لە ئیعتیدالو ڕاستکاری دائەنرێ کە بەندەیەکی بێ هێزو دروستکراو لە ئێسقانو گۆشتو خوێنو نیازمەند بە هەناسەدانو نانو ئاوو خواردنو ماندووبووی خەولێکەوتوو قەبوونۆ بکا بە شەریك بۆ خۆیو بە خودای دووەمو سێیەم دایبنێ •

﴿ لا إِلٰهَ إِلا هُوَ ﴾ :

به قەطعی خودا نیە بۆ عالەم ئیللا ئەو نەبێ .

﴿ العَزِیزُ الحَکِیمُ ﴾ : (١٨)

کە ئەویش خودایەکە خاوەن عیزەتو غالبە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتە لە هەر شتێکدا کە بیکاو هەموو کارێکی لەسەر باری حیکمەتو راستیو عەدالەتە .

﴿ إِنَّ الدِّینَ عِنْدَ اللهِ الإِسْلامُ ﴾ :

وە بە راستی دینو تایین لە لای خودادا ئیسلامییەتو ملکەچکردنە بۆ خودا ، وە لە عالەمی وجوودا کەسێ نیە کە لە ژێر ئەمرو قارو فەرمانی خودادا نەبێ .

﴿ وما اخْتَلَفَ الَّذِینَ أوتُوا الکِتابَ إِلا مِن بَعْدِ ما جائَهُمُ العِلْمُ بَغْیاً بَیْنَهُمْ ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە کتێبیان ئاسمانییان پێدراوە وەکوو یەهوودو نەصارا نەکەوتنە ئیختیلافەوە لەناو خۆیانا : بەهم نەوعە بازێ لە جوولەکەکان بڕیاریان دا کە (عزیر) کوڕی خودایە ، وە گاورەکان بڕیاریاندا کە عیساو دایکی بەشیان هەیە لە خودایەتیدا ، وە کاتێ کە حەزرەتی (محمد المصطفی) رەوانەکرا بۆ سەر جینو ئینس لەگەڵ ئەوەدا کە صیفاتو نیشانەی لە کتێبە پیشووەکانا بەیان کراوەو لە لایان مەعلووم بووە ئینکاری نوبووەتو ریسالەتیان کرد لە بەر بەغیو لادان لە حەق . . ئیللا پاش ئەوە عیلمو زانستیان بۆ هات . واتە بە ناحەقو عەنادکاری لەگەڵ ئەوەدا کەئەیانزانی حەق چیە لە حەق لایانداو کوفری خۆیان دەرخست .

﴿ ومَنْ يكْفُرْ بِآياتِ اللهِ فَاِنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ ﴾ : (١٩)

وه هەرکەسێ کوفرو عەناد بکا بەرابەر بە ئایاتی خوداو ئینکاری کتێبی سەماوی بکا ئەوە خودا بە چەسپان ضەبطی گوناهی ئەکاو تاقە تاوانێکی لە خودا ونابێو حسێبی وردەگوناهەکانیان ئەکا چە جای کوفرەکەیان • وە لەمەوە دەرئەکەوێ کە کافر وەکوو بە هۆی کوفرەکەیەوە لە دۆزەخدا عەزاب ئەدرێ حسێبی کردەوەی ناباریشی وەکوو عەنادو نامەردی هەم لەگەلاّ ئەکرێو زیادە عەزاب ئەدرێ •

﴿ فاِنْ حاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وجْهِيَ للهِ ومَنِ اتَّبَعَنِ ﴾ :

جا ئەگەر پاش ئەم بەیاناتە کە رابوردن ئەو گاوارانە هەر موحاجەو موجادەلەیان کرد لە گەلّتا تۆ پێیان بفەرموو : من وا خۆمو پەیڕەوەکانم شەخسی خۆیان موطیعو فەرمانبەردارو ملکەچ کرد بۆ خودای عالەم •

﴿ وقُلْ لِلَّذينَ أوتُوا الكِتابَ والأُمِّيِّينَ : أَأَسْلَمْتُمْ ؟ ﴾ :

وە بلّێ بەو کەسانە کە کتێبیان پێدراوە لە یەهوودو نەصارا وە بەو ئومممییانە کە هیچیان نەخوێندووە : ئایا ئێوەیش ملکەچ بوون بۆ خودا وەکوو من ؟

﴿ فَاِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ﴾ :

جا ئەگەر ئەوانیش فەرمانبەردارو ملکەچ بوون بۆ خوداو ئەحکامی خودایان گرتەگەردن ئەوە دیارە ئەوانیش شارەزا بوون بۆ رێگەی راست ٠

﴿ وإنْ تَوَلَّوا فَإنَّما عَلَيْكَ البَلاغُ ﴾ :

وە ئەگەر پشتیان هەڵچەرخانو موسوڵمان نەبوون ئەوە ئیتر تۆ دڵگران مەبە ، تۆ بە راستی هەر گەیاندنی پەیامی خودات لە سەرە وا گەیاندووتە پێیان ٠

﴿ واللهُ بَصيرٌ بِالعِبادِ ﴾ : (٢٠)

وە زاتی خودایش بینایە بە هەموو بەندەکانی خۆی ، هەر شتێکیان پێ ئەکا ئەتوانێ ٠

لەم مەوزووعەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : پرسیارکراوە ئەو کەسەی داوای تەوحیدو یەکیەتی ئەکا زاتی خودایە ، دەی چۆن خۆی داوا چییەو خۆیشی ئەبێ بە شاهید ؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە وتراوە : مادام هەرکەسێ ببێ بە شاهید لەسەر ئەم داوا عیلمو زانستەکەی هەر لە خوداوە دەستکەوتووە (بالذات) وەکو پێغەمەر (د) یا (بالواسطة) وەکوو غەیری ئەو ٠ وە بناغەی شەهادەتیش هەر عیلمە ؛ چونکی هەتا یەکێ عیلمی نەبێ بەشتێ شەهادەت نادا ئەوە لە حەقیقەتا شاهیدەکە هەر خودایە ، وە لە بەر دەفعی خەیاڵی

رەخنەگرێ کە بڵێ شەهادەتی خودا بۆ خۆی لێرەدا بەکار نایێت خودا ئیکتیفای نەکردووە بە شەهادەتی خـــۆی بەڵکـوو دوو شاهیدی پاکی دوور لە شوبهەی توهمەتی هێناوە کە یەکێکیـان فریشتەی بارەگای پاکەو ئەویشیان عالمی زانای بێغەشـــی دڵڕوونـاکە بۆ ئەوە ئەگەر لاتکردەوە بەملاوە دوو شاهیدی باش حازر بن ٠

وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئەم شەهادەتە لەســـەر مەعنای مەشهووری شەرع نیە هەتا خودا بۆ شەهادەت نەشێ لـە سەر داوای خۆی ٠٠ بەڵکوو شەهادەت بە مانا ئیخبارو ئیعـلامو ئیعلانو دەربڕینە ٠ وە مانیع نیە لەوەدا کە خودای تەعالا بـــۆ ئیرشادی عیبادی خۆی ئیعلانی حەقیقەتێ بکا لە عالەما هەتـــا هەموو کەس سوودی لێ وەربگرێ ٠ وە بە هەر صوورەت لـــە گردکردنەوەی عولەماو زاناکانی دین لەگەڵ خۆیاو فریشتەکانا بۆ دەربڕینی ئەم حەقیقەتە گەلێ تەشریفو ئیعتیبار دەرئەکەوێ بۆ زانایانی دین ٠

باسی دووهەم : کەلیمەی ئیسلام لە ئایەتی (ان الدین عند الله الاسلام) دا تەفسیرکراوەتەوە بە تەوحیدو خودا بە یـــەك دانان ؛ چونکی لەسەر ئەم مەعنا ئەم ئایەتە ئەبێ بە رەدد لەسەر گاورەکان کە داوای ئیشراکی عیساو مەریەم ئەکەن ٠ بـــەڵام ئەگەر ورد تەماشا بکەین کەلیمەی ئیسلام لە زمانی عەرەبدا بـــە مانا ئینقیادە یانی ملکەچی خواە بە صوورەتی زاهیری بێ نەك بە حەقیقەت یا بە حەقیقەت بێ وەکو ئەوە کە صیفەتی موسوڵمانی ساغو خاوێنە ٠

وه مادام ئیسلام به مانا ئینقیادو ئیطاعه بێ ؛ ئیسلام یا له مەقوولەی ئینفیعال ئەبێ یا له مەقوولەی (**فعل**) ئەبـــێ ، وه لەبەر ئەوه که ئیمان تەصدیقو باوەڕه به دڵ دەرئەکەوێ کـــه ئیسلامو ئیمان له زاتی خۆیانا موباینو موخالیفـــن بۆ یەکتر ؛ چونکه ئیسلام یا له مەقوولەی ئینفعاله یا**فیعله** وه ئیمان لـــه مەقوولەی عیلمه بەڵام له وجوداو له هاتنەجێگەی زاهـــیر موتەلازیمو موتەساوین ؛ چونکی له هەر لایێ ئینقیادی زاهیر ببێ ئیمانی زاهیریش دەرئەکەوێ ؛ واته شێوەیەکی وا دێتەجێ کـه ئینسان ئەو کابرایه وەکوو به خاوەن ئیسلام ئەزانێ به خاوەن ئیمانیشی بزانێ ٠

وه ئەمما له هاتنەجێگەی واقیعو (نفس الامر) دا نیسبەت له بەینیانا عوومومو خوصووصی (من وجه) ە ؛ یانی ئەکەونه یەکو له یەکیش جیائەبنەوه وەکوو دەرکەوتنی هەتاوو بارینی باران ٠ واته رێئەکەوێ ئینسانێ ئیسلامو ئینقیادی نەفســی واقیعی ئەبێو ئیمـــانو تەصدیقی قەلبیشی ئەبـــێ وەکـوو موسوڵمانه ساخەکان٠ وه رێئەکەوێ کەسێ ئیسلامو ئینقیادی نەفسی واقیعی ئەبێو ئیطاعه ئەکا بەڵام به قەطعی ئیمـــانو تەصدیقو عیلمی نیه به شانو پایەی ئەو کەسه که ئیطاعـــەی ئەکا ٠ بەڵکوو هەر کوێرانه ئەکەوێته شوێنی وەکوو ئەتباعی گەلێ (متشیخ)ی نەزان ٠ وه رێئەکەوێ کەسێ ئیمـــانو تەصدیقو عیلمی ئەبێ به پایەو شانی کەسێ بەڵام به قەطعـــی ئینقیادی بۆ ناکاو فەرمانی وەرناگرێ وەکوو ئەو زانایانـــی

جوولەکەیە کە خودا لە شانیانا فەرموویەتی (یعرفونه کما یعرفون ابنائهم) • مادام وایە لازم دێ کە ئیمان بە مانا تەصدیقو باوەڕ بە تەنیا جیگەی ئیعتیبار نەبێ مەگەر بە مەرجی ئیسلامو ئینقیادي نەفسی واقیعی ، وە لە واقیعیشا ئەمە وایە جا ئەگەر یەکێ بڵێت کە وایە بۆچی مەشهوور وایە ئیمان تەصدیقەو ئیتر ناوی ئیسلامو ئینقیادی نەفسی نەبراوە ؟ لە وەڵاما ئەڵێین : هەر چەند باسی ئەوە نەکراوە بەڵام ئیقرار بە دوو کەلیمەی شەهادەت شەرتە بۆ ئیمانو ئەم ئیقرارەیش لەبەر ئەوە غالبا پاش دەوام ئەبێ بە هۆی ئیسلامی نەفسی ئیکتیفای پێکراوە •

★ ★ ★

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئینکاری ئایاتی خودا ئەکەن ، واتە پشت هەڵئەکەن لە بیرو باوەڕی ئیسلامیو ، پێغەمەرەکان ئەکوژن بە ناحەق •

﴿ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ﴾ :

وە ئەو کەسانە ئەکوژن کە فەرمان ئەدەن بە بیرو باوەڕی راستو کردەوەی راست لە ئادەمیزادا •

﴿ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ : (٢١)

ئەوە موژدەیان بدەرێ بە عەزابێکی ئێشگەێین •

﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ ﴾ :

ئەو کافرانە کەسانێکی وابوون لە کاتی خۆیا کە کردەوەی باشیان بە دیمەن بێ قیمەت بووە لە دنیادا لە بەرچاوی موسوڵمانانی زەمانی خۆیانا وە لە قیامەتیشا ؛ چونکی ئەوابی بۆ دانانرێ ٠

﴿ ومالَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ ﴾ : (٢٢)

وە ئەوانە کەسیان نیە یارمەتییان بدا لەو کۆمەڵە یارمەتی‌دەرانە کە خۆیان گومانی یارمەتی‌و موساعەدەیان پێ ئەبەن ٠

ئەمە ئەگەر (اولئك) ئیشارەت بێ بۆ ئەو کافرانە کە لە کاتی خۆیاو لە زەمانی پێشوودا ئەو صیفاتە ناشیرینانەیان بووە ٠ وە ئەگەر ئیشارە بێ بۆ لای هاوڕێنەی ئەوان لەو کافرانە کە لە زەمانی حەزرەتا بوون یا لە پاش ئەو زەمانە ئەبن ئەوە مەعناکەی وایە کە ئەو کەسانە کە بە دڵ کافرو بێ باوەڕن‌و ئەگەر بۆیان رێبکەوێ پێغەمەری زیندوو لە بەردەستیانا بێ ئەیکوژن ، وە هەرکەس ئەمر بە چاکە بکاو نەهی لە خراپە بکا گیرۆدەی ئەکەن‌و ئەمر بە بیرو باوەڕی راست ناکەن ئەوانە کردەوەی چاکی دنیایان بێ قیمەتە لە دنیادا لای موسوڵمانەکان وە بێ ئەوابیشە لە ئاخیرەتدا لە حوزووری خوداداو کەسیش نیە یارمەتییان بدا ٠

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

باسی یەکەم : لەبەر ئەوەی کە خودای تەعالا لە ئایەتی

پێشوودا باسی ئەوانەی کرد کە پشت هەڵئەکەن لە حـــــەق وە لائەدەن لە ڕێگەی ڕاست ٠٠ هات لەم ئایەتەدا باسی ئەقســـامی ئەوانەی کرد : بەشی ئەووەڵیان ئەوانەن کـــە لـــــە بیرو باوەڕا کافرن ٠ بەشی دووەمیان ئەوانەن کـــــە ناهەمواترینی گوناهـ ئەکەن ، وەکوو کوشتنی پێغەمەرانی خودا ــ سەلامی خودایـــان لێ بێ ــ ٠ وە بەشی سێهەم ئەوانەن کە ئەو کەسانە ئەکوژن کـــە ئەمر ئەکەن بە عەدالەتو ڕاستکاری ٠

جا لەم سێ بەشە هەموویان لـــــە زەمانـــــی یەهوودەکانـــا ڕابوردوون ؛ چونکی بە نەصصی ئایەت مەعلوومە کە کوفریـــان کردووە بە ئایاتی خوداو پێغەمەرەکانیان کوشتووەو ئـــــــەو کەسانەیشیان کوشتووە کـــــە لـــــە پاش پێغەمەرەکان ئەمریان کردووە بە چاکەو نەهیان کردووە لە خراپە ٠

هەروا لە زەمانی پێغەمەری ئێمەیشا ــدــ ئـــــەو یەهوودو نەصرانیانە ئینکاری قورئانیان کردووەکە ئایاتی خودانو ئینکاری پێغەمەریان کردووەو ئامادە بوون بۆ کوشتنی وە ئەگەر بۆیان هەڵبکەوتایێ ئەیانکوشت وە هەرکەسێ ئەمری بکردایە بـــــــە چاکەو نەهی بکردایە لە خراپە لە ئەصحابی پێغەمەردا ئەگـــەر دەستیان ببوایێ ئەیانکوشت ، وە لە پاش ئەو زەمانەیش ئـــەو حاڵە هەر دەوام ئەکا ٠

باسی دووهەم : ئەمەیە ئەم ئایەتە دەڵاڵەت ئەکا لەسەر ئەوە کە ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە واجبە ٠ ریوایەتکراوە لـــــە ئەبو سەعیدی خدرییەوە ــخــ کە حەزرەت (د) فەرموویەتـــی :

(من رأى منكم منكرا فليغيره بيده ، فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الايمان) • واته : هەركەسێ لە ئێوە چاوی کەوت بە شتێکی ناشەرعی با ئەو شتە ناشەرعییە بگۆڕێ بە هێزی خۆی ، وە ئەگەر هێزی نەبوو بیگۆڕێ بە زمانی خۆی ، یانی بڕوا بۆ لای خاوەن دەستێ کە مەنعی ئەو ناشەرعییە بکا ، وە ئەگەر ئەوەیشی پێ نەکرا با بە دڵ بیگۆڕێ ، یانی بە دڵ بێزار بێ لەو کارە ناپارە • وە ئەم پایە پەستترینی پایەی خاوەن ئیمانە •

بەڵام ئەم ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەرە چەن شەرتی هەیە :

یەکەم : ئەمەیە نەکێشێ بۆ سەر بەکارهێنانی چەک ؛ ئەگەرنا ئەو کاتە لەسەر عامەی خەڵک نیە بەڵکو لەسەر خاوەن سەوکەتەکانە •

دووەم : ئەمەیە کابرای ئامیرو ناهی ترسی نەبێ لە نەفسی خۆی یا حەیوانێکی موحتەرەم ، وە ترسی نەبێ لە سەر ئەعزای خۆی ، وە یا لەسەر ماڵێکی وا کە بە نیسبەتی ئەو کەسەوە قیمەتی هەبێ وە یا ترسی فەسادێکی ببێ زیاتر لە فەسادی خراپەکە •

شەرتی سێیەم : ئەمەیە کە عەقیدەی کابرا وەهابێ ئەو ئەمرە ئەیکا قوبووڵ بکرێ ، وە یا ئەگەر قوبووڵ نەکرێ عینادی کابرا زیاتر نەکا •

چوارەم : ئەمەیە ئەو مونکەرە یا بە ئیتیفاق لە مونکەرات

بێ ، یاخود ئەو کەسە ئەیکا لە لای وابێ حەرامە ، وە ئەو شتە ئەمری پێ ئەکا واجب بێ یا مەندووب بێ بە ئیتتیفاق یا بە عەقیدەی مەئموورەکە ٠

وە ئەوەی کە بازێ لە زاناکان فەرموویانە بە هەموو حاڵێو لە هەموو کاتێکا ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر واجبە ئەوە موخالیفە بۆ زاهیری حەدیثی شەریفو کابرا دەلیلێکی بە دەستەوە نیە ٠ بەڵام شەرت نیە کابرای ئامیرو ناهی عادل بێ ، واتە هەرچەن خۆی ئەهلی فیسق بێ بۆی دروستە ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر بکا ، یا واجبە لەگەڵ ئەو مەرجانەدا کە وتمان ٠

وە ئەو کەسانە کە ئەڵێن : ئایەتی (أتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسکم) دەلیلە لەسەر ئەوە یەکێ خۆی فەرامۆش کردبێو تاوانبار بێ دروست نیە ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر بکا ئەوە دەلیلەکەی تەواو نیە ؛ چونکی ئەو ئایەتە زەمی ئەو زانایانە ئەکا لەسەر فیسقو فوجووری خۆیان نەك لەسەر ئەمر بە مەعرووفەکەیانو نەهی لە مونکەرەکەیان ٠ وە ئایەتی (لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم) نابێ بە دەلیل لەسەر سکووتکردن لە مونکەرات بۆ ئەو کەسانە کە خۆیان موهتەدیو باشن ؛ چونکی لە کاتێکا ئەوان بە موهتەدیو بە باش ئەناسرێن کە واجباتی خۆیان تەواو بکەن ، وە لە جوملەی واجباتە ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر لە لایەنی ئەوانەوە ٠

فەرموودەی خودا (ألم تر الی الذین اوتوا نصیبا)٠٠ الآیة

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە ـرخـ : کە حـەزرەت (د) رۆژێ رۆیشتە (بیت المدراس) لای یەهوودییەکانو کۆمەڵێ لە یەهوودەکانی بانگکرد بۆ ئیسلام ٠ جـا لەوێدا (نعیم)ی کوڕی عەمرو حارثی کوڕی زەید پرسیاریان کرد لە حەزرەت(د) تۆ لەسەر چ دینێکی ؟ ئەویش فەرمووی : لەسەر دینی ئیبراهیم (د) ٠ ئەوانیش وتیان : دەی ئیبراهیم یەهوودی بووە ٠ جـا حەزرەت (د) فەرمووی : ئەگەر راست ئەکەن وەرن تـەورات بێنن و بیخوێننەوەو تەورات حەکەمی بەینی ئێمەو ئێوە بێ ! ئەوانیش ملیان بادا لەو فەرموودەی حەزرەتە (د) جا خودا ئەم ئایەتانەی نازڵکرد ٠

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الكِتَابِ ﴾:

ئایا نابینی ئەو کۆمەڵە لەوانەی کە بەشێکیان پێدراوە لە کیتاب وەکوو تەورات بێ ٠

﴿ يُدْعَونَ إِلَى كِتَابِ اللهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ﴾ :

بانگئەکرێن بۆ تەماشاکردنی ئەو کتێبی خودایە کـە تەوراتە بۆ ئەوە کە کیتابەکە حەکەم بێ لە بەینی ئەوانو خاوەن دەعوەتەکەداو حوکم بدا بۆ ئەوەی لەسەر حەقە بڵێ لەسەر حەقەو لەسەر ئەوەی ئەهلی ناحەقە بڵێت لەسەر ناحەقە ٠

﴿ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ؟ ﴾ : (٢٣)

له پاش ئەو دەعوەتو بانگکردنە بازێکیان پشتهەڵئەکەن له قوبوونی ئەو دەعوەتەو ئەوان بە جیددی له دەستووری خودا لادەرن وە گوێی پێ نادەن ؟

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا : لَنْ : تَمَسَّنا النَّارُ اِلا أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ ﴾ :

وە ئەو پشتهەڵکردنو موبالاتنەکردنیانە بە کتێبی خودا بە هۆی ئەوەوەیە ئەڵێن : ئێمە ئاگری دۆزەخ لێمان ناکەوێ ئیللا چەند رۆژێکی کەمی هەڵژمێررا و ٠

﴿ وغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُون ﴾ : (٢٤)

وە ئەوانی بایی‌کردووە له دینی خۆیانا ئەو قسەپڕو پووچانە کەوا هەڵیان‌بەستووە بەبێ ئەساسو داوای ئەوە ئەکەن خودای تەعالا وەعدەی داوە بە یەعقووب ـدـ کە نەتەوەی ئەو ناسووتێن بە ئاگری دۆزەخ ئیللا بەقەی ئادی سوێند ٠

﴿ فَكَيْفَ اِذا جَمَعْناهُمْ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ ؟﴾:

جا ئەبێ حاڵی ئەم جووله‌کانە چۆن بێ کاتێ کە گردیان ئەکەمەوە لەو رۆژەدا کە گومانی تیانیە ؟

﴿ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ ماكَسَبَتْ ﴾ :

وە تەواو ئەکرێ بۆ هەر نەفسێ جەزای ئەو بیرو باوەڕەو ئەو کردەوەیە کە کردوویەتی له دنیادا کاتی ژیانی خۆی ٠

﴿ وَهُمْ لا يُظْلَمُونَ ﴾ : (٢٥)

وەلحاڵ ئەوان نە کەمو نە زۆر ستەمیان لێ ناکرێ ٠

لەم ئایەتەوە دەرئەکەوێ : هەر کەسێ ئیمانو باوەڕی ببێ بە دینی ئیسلام ئەوە نامێنێتەوە لە دۆزەخا هەتا هەتایە ؛ چونکی هیچ نەبێ موستەحەقی جەزای ئیمانەکەیەتیو جەزای خێر لە ناو ئاگری دۆزەخا نابێ کە وابێ پێویستە لە ئاگری دۆزەخ دەربکرێو ببرێ بۆ بەهەشتو هەرکەسیش رۆیشتە بەهەشت بۆ وەرگرتنی ثەواب ناکرێتە دەرەوە •

فەرموودەی خودا : (قل اللهم مالك الملك) :

واحیدیو بەغەویو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەبباسەوە ـخـ فەرموویەتی : کاتێ کە پێغەمەر (د) شاری مەکەی موکەڕڕەمەی گرت وەعدەی دا بە ئوممەتەکەی کە ولاتی فارسو رۆمیش ئەگرێ ، جا مونافەقەکانو جوولەکەکان وتیان:(هیهات هیهات)محەمەد چۆن ئەتوانێ ئەو ولاتانە بگرێ؟! ئایا تێر ناخوا بە مەکەو مەدینە ؟! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نازڵ کرد :

﴿ قُلِ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست :

﴿ اللّٰهُمَّ مالِكَ المُلْكِ تُؤْتي المُلْكَ مَنْ تَشاءُ وتَنْزِعُ المُلْكَ مِمَّنْ تَشاءُ ﴾ :

ئەی پەروەردگارا ! ئەی خاوەنی هەموو موڵکو دارایی لە جیهانا تۆ داراییو پادشایی ئەدەی بە هەرکەسێ خواستت لەسەر بێو ئەسبابی بۆ ڕێک ئەخەی • وە داراییو پاشاییش دائەڕێنی

له بەری هەرکەسێ خواستت وابێ کزی بکەی وە ئەســـــبابی داکەوتنو پاشکەوتنی بۆ رێك ئەخەی •

﴿ وتُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وتُذِلُّ مَنْ تَشاءُ ﴾ :

سەربەرز ئەکەی هەرکەسێ خواستت هەبێو سەرکز ئەکەی هەرکەسێ خواستت هەبێ •

﴿ بِيَدِكَ الخَيْرُ ﴾ :

هەر لە دەستی تۆدایەو لە تەوانایی تۆدایە هەموو سوودێکی دنیاو قیامەت بە هەرکەسێکی بدەی ئەیدەیو لە هەرکەسێ مەنعی بکەی ئەیکەی •

﴿ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (٢٦)

تۆ بە راستی بە سەر هەموو شتێکدا تەوانای •

﴿ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وتُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ ﴾ :

ماشەڵلا خودایە تۆ ئەوەندە تەوانای پەردەی تاریکی شەو ئەهاویتە ناو پەردەی رووناکی رۆژو وەها لە یەکیان ئەچەسپێنی، وە پەردەی رووناکی رۆژ ئەهاویتە ناو پەردەی رەشی شەوەوە لە یەکیان دەچەسپێنی کە ئادەمیزادی ورد مەگەر رۆژو شەو لە یەك بکاتەوە لەو کاتانەدا یەکێکیان دێو یەکێکیان ئەڕوا • وە یا بازێ لە کاتەکانی شەو ئەهاویتە سەر کاتەکانی رۆژ کاتێ بتەوێ کە شەو کورت بکەیتەوەو رۆژ درێژ بکەی • وە بازێ لە کاتەکانی رۆژ ئەهاویتە سەر کاتەکانی شەو کاتێ بتەوێ رۆژ کورت بکەیتەوەو شەو درێژ بکەی ، وە هەموو ئەم کـــەمو

زیادە لە سەر یاسایەکی دامەزراوی پایەداری وایە کە بە ساڵەهای ساڵ بە تاقە دەقیقەیێ موخالەفەی تێدا نابێ ٠

﴿ وتُخْرِجُ الحَيَّ مِنَ المَيِّتِ ﴾ :

وە مادەی زیندووی خاوەن شوعوور دەرئەکەی لە مادەی بێ شوعوور ٠

﴿ وتُخْرِجُ المَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ﴾ :

وە مادەی بێ زیندەگیو بێ شوعوور دەرئەکەی لە مادەی زیندووی خاوەن **شوعوور** ٠ گیاندار لە خاکو ئاوی بێ رۆح دروست ئەکەی ، وە خاکو ئاوی بێ شوعوور لە گیانداری زیندووی بە شوعوور دەرئەکەی ٠٠ یاخود نەتەوەی گیاندار لە مادەی بێگیان دروست ئەکەی ، واتە ئەو نەتەوە کە گیاندارە خاوەن هەستو بەخۆزانینە وە خاوەن بیستنو بینینە ، وە جار بەجاریش خاوەنی زانستو هۆشی بەرزی شیاوی تەطەوورو خۆگۆڕینە ٠٠ ئەمانە بەم هەموو حاڵەوە ، کە ئادەمیزاد سەری لێیان سوڕئەمێنێ ، دروستیان ئەکەی لە مادەیێ کە ئەوپەڕی صیفاتیان هەر ئیستیعدادە بۆ حەیات ٠ ئەگەرنا فیعلەن حەیاتیان نیەو شوعووریان نیە چ جای زانستی بەرزی بەڕێز ، وە ئەگەر باش بڕوانی بۆ ئەو مادە خاوەن ئیستیعدادە فامی ئەوە ئەکەی کە ئەو ئیستیعدادە بۆی رەوانەکراوە ماڵی خۆی نیەو بە کەمو زۆر ئەگۆڕێ ٠

وە یاخود گیانلەبەری چاوکراوەی دڵڕووناکی شارەزا بە پیرۆزی دەرئەکەی لە ئینسانێکی دڵکوێری بێفامو بیر ئەگەر

دەستی نەگری بە دوو چاوی ساغەوە ئەکەوێتە بیر ، وە بە عەکسی ئەمەوە ئینسانێکی پڕ لە نوقسان دەرئەکەی لە مادەی ئینسانێکی بەرزو شارەزا بە بارەگای بەرزی خوداو رێنومای ئادەمیزاد بۆ پیرۆزی نەبڕاوە لە هەردوو دونیادا ٠

جا پەروەردگارا تۆ کە خودایەکی تەوانای وەها بی کـــە هۆشیار سەری لە ئەسراری کارت سڕ ئەبێ چۆن ناتوانـــی ریاسەتو پاشایی‌و دەولەمەندی‌و دارایی بدەی بەوەی کـــە خواستت لێ‌بێ وە یا مەنعی بکەی لـەو کەسەی کـــە خواستت لێ‌بێ ؟ بە دڵێکی پاکی روناك ئیمان‌و باوەڕمان هەیە بەوە هەر تۆی خاوەن دەستەلآت لە رووی جیهانا لە ئاشکراو لە پەنهانا ٠

﴿ وتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ ﴾ : (٢٧)

وە ئەتوانـــی رزق‌و رۆزی‌و ژیواری پیرۆزی‌و تاجـــی کەرامەتو سەربەرزی‌و بەرگی دەولەمەندی‌و بێ‌نیازی‌و حاڵـی دڵگوشادی‌و ئینتیظاری بدەی بەو کەسە کە پێی ئەدەی ، وە یا بە ئەندازەیێ کە دەرچووبێ لە ژمارەکردن بە یاسای عادەتی ٠

وە ئەم دەستکەوتانە لە هەموو بابەتێکەوە لە دنیادا یا لـە دینا لە ژیوارا یا لە ژینا بەشێکیان ئەسبابەکانیان لـە بەرچاوی خاوەنەکەیانا نیە لەگەڵ ئەوەدا بۆی ئەبـــێ ٠ وە بەشێکیـان ئەسبابەکانیان کەمترە لە ئەسبابی خەڵك ، یا وەکوو ئەوانـــە لەگەڵ ئەوەدا دەسکەوتەکەی لەوان زۆرترەو گەلێ جار تـــۆ ئاگات لێ نیە ئەو خۆی هۆکەیان ئامادە ئەکا ، وە گەلێ جار تـۆ ئەسبابەکان ئامادە ئەکەی لەگەڵ ئەوەدا بە کەمتر هۆیێ ئـــەو

ئەسبابانەت بەرباد ئەکا • صەد رەحمەت لەو کەسە گە وتوویە :

لە سەبەب سازیت ئەبم بە حەکیم
لە سەبەب سۆزیت سەودایی‌و سەقیم
هەر خۆتی هەر خۆت چی خواستت لێ بێ
عالەم بیەوێ نەبێ هەر ئەبێ
کە ویستت کەسێ دڵشادی بکەی
لە دوو دونیادا ئازادی ئەکەی
ئەو کەسەیش ویستت دڵشادی نەکەی
بە سووسەی بایێ بەربادی ئەکەی
داتناوە ئەسباب بۆ مەردی زانا
کردەوەی بە نرخ لە بۆ تەوانا
بەڵام موسەبیب بۆ هەموو ئەسباب
هەر خۆتی بە حەق ، یا خودای وەهاب
ئەو ئەسبابانە ئەگەن بە ئەنجام
وان لە لای خۆتا ئەی خودای عەللام
بۆمان بێنە جێ بە میهرەبانی
مایەی پیرۆزی نەوعی ئینسانی

جا لەسەر ئەساسی ئەوە کە مەبدەئی ئیجاد هەر خودایەو بەس حەزرەت (د) فەرمووی بە ئیبن‌و عەببەاس (خ) : « اذا سألت فاسأل الله واذا استعنت فاستعن بالله » واتە : کە داوای شتێکت کرد لە خودا داوا بکە ، وە کاتێ داوای یارمەتیت کرد داوای یارمەتی لە خودا بکە • ئیتر مەبەس لەم فەرموودە بەرزە

ئەمە نیە کە ئینسان بە تەمەڵی دابنیشێ و مشغوڵی کار نەبێ و نەکەوێتە شوێن ئەسباب ؛ چونکی ئەسباب خـــودا دای ناون و کەوتنەی شوێنی لە یاسای خودایەو لە (سنة الله) یە ئەوەتە لـە باسـی (ذی القرنین) دا فـەرموویـەتی : (وآتینـــاه مـــن کل شيء سببا فاتبع سببا) وە فەرموویەتی : (وأتوا البیوت من أبوابها) ، وە فەرموویەتی : (وقل اعملوا فسیری الله عملکـــم ورسوله) . وە فەرموویەتی : (لقد کان لکم في رسول الله اسوة حسنة) • واتە : بۆ ئێوە هەیە لە زاتی ڕەسوڵەڵلاّ پێشەوایەکی گەورەی جوانکارو جوانڕەفتار • وە حەزرەت (د) بە کردەوەی تێکۆشیوەو ئەسبابی پێشکەوتنی خۆی جێبەجـێ کردووە ، وە لەگەڵ ئەوەدا بە ڕۆژا جیهادی کردووە لە شەویشدا شەونوێژی کردووەو لە خودا پاڕاوەتەوەو داوای یارمەتیکردووەو داوای دۆعای خێری لە ڕەفیقەکانی کردووە ، وە کاتێ کـــە عومەری کوڕی خەطابی نارد بۆ حەج فەرمووی : (لا تنسنا من دعاتـــك یا أخي) واتە : فەرامۆشمان مەکە لە دۆعای خۆت ئەی بـــرای خۆشەویستم ، وە فەرمانی داوە پێمان لە کاتـــی دەردو بەڵادا سەدەقەو خێرات بکەین • وەلحاصڵ پێویستە ئینسانی موسوڵمان بکەوێتە شوێن ئەسباب چ بۆ دین چ بۆ ژینو تەوەکول بکا لەسەر خوای (ارحم الراحمین) •

فەرموودەی خودای تەعالا : (لا یتخذ المؤمنون •• الآیة)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) کە کۆمەڵێ لـــە

موسوڵمانه ئەنصارییەکان هاتوچۆیان بوو لەگەڵ کۆمەڵێ لـــه جوولەکەکانو تێکەڵبوون بەوان • جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە ئەفەرموێت :

﴿ لا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُون الكافِرِينَ أَوْلِياءَ مِـــن دُونِ الْمُؤْمِنِين ﴾ :

واتە : با موسوڵمانەکان کافرەکان وەرنەگرن بە دۆســتو لە موسوڵمانەکان لادەن •

﴿ ومَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ في شَيْءٍ ﴾:

وە هەرکەسێ ئیشی وەها بکا ئەوە لە جانیبی خوداوە نیە لە هیچ پلەو پایەیەکداو قیمەتی نیە لای خودا •

﴿ إِلا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقيةً ﴾ :

لە هیچ کاتێکاو لە هیچ حاڵەتێکا دروست نیە بۆتان تێکەڵی و رێکەوتن لەگەڵ کافرانا ئیللا لە کاتێکاو لە حاڵێکدا بترسن لــەو کافرانە بە ترساندن بە ڕاستی ، یاخود لە کاتێکا بترسن لـــــه کارێکی ناباری وا بێ کە تەڕێزی لێ ئەکرێ ئەو کاتە بە قــەی ناچاری دروستە بۆ موسوڵمان رێکەوتن لەگەڵ کافرانا •

﴿ ويُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ ﴾ :

خودا ئەتانترسێنێ لە عەزابی خۆی •

﴿ وإِلى اللهِ الْمَصِيرُ ﴾ : (٢٨)

وە دیارە هەر بۆ لای خودایە گەڕانەوەی ئێوەو لــە دەستی دەرناچن •

﴿ قُلْ : اِنْ تُخْفُوا ما في صُدورِكُمْ أَو تُبْدُوهُ ﴾ :

تۆ ئەی پێغەمەری رابەر پێیان بڵێ : ئەگەر ونبکەن ئەوەی وا لە دڵتانا لە پەیوەندیتان بە کافرانەوە وە یا دەری‌بخەن ٠

﴿ يَعْلَمْهُ اللهُ ﴾ :

بە قەطعی خودای تەعالا ئەیزانێ ٠

﴿ ويَعْلَمُ ما في السَّمٰواتِ وما في الأَرْضِ ﴾ :

وە نەك بە تەنها ئەحوالی ئێوە بەڵکوو خودا ئەزانێ ئەوەی وا لە ئاسمانو لە عەرزا ٠

﴿ واللهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (٢٩)

وە نەگەڵ ئەوەدا کە هەرچی هەیە لە عەرزو ئاسمانا خودا ئەیزانێ بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایەو ئەتوانێ بە هەمـــوو نەوعێ جەزاتان لێ‌بسێنێ ٠

﴿ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ ما عَمِلَتْ مِنْ خَيْـــرٍ مُحْضَـراً وما عَمِلَتْ مِنْ سوءٍ ﴾ :

واتە خودا قادرەو تەوانایە بەسەر هەموو جەزاییکدا لـــە چاکەو خراپە لەو رۆژەدا کە هەموو نەفسێکی موکەللەف دەستی ئەکەوێ بە حازرو دیاری لە لایا ئەوەی کردوویەتی لە دنیادا لە خێرو لە شەڕو لە ئیحسانو لە عیصیان ٠

﴿ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَها وبَيْنَهُ أَمداً بَعِيداً ﴾ :

کە هەموو نەفسێکی خاوەن خراپەو کردەوەی نابار حـــەز ئەکا کە لە بەینی ئەوو ئەو رۆژەدا وە یا لە بەینی ئەوو ئـــەو

کردەوە خراپانەدا ماوەو زەمانێکی زۆر دوورو درێژ ببوایێو قەت چاوی نەکەوتایێ بە دەفتەری کردەوەکانیو نەگەیشتایـێ بەو رۆژە کە حسێبی کردەوەی تێدا ئەکرێ ٠

﴿ وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ ﴾ :

جا هەر لە ئیستەوە کە مەجالی گەڕانەوەتان هەیـــە بۆ لای خوداو هەلی کردنی کردەوەی باشتان هەیە خودا ئێوە ئەترسێنێ لە عەزابی خۆی با بزانن ٠

﴿ واللهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبادِ ﴾ : (٣٠)

بە راستی خودا میهرەبانە لەگەڵ بەندەکانی کە لە ماوەی دنیادا ئاگاداریان ئەکاتەوە لە حسێبی پاشەڕۆژ ، وە یاخـــود میهرەبانە لە گەڵیانا کە هەر لەم دنیادا حەقی ئەووەڵو ئاخریان لێ ناسێنێ ٠

فەرموودەی خودا : (قل : ان کنتم ٠٠ الآیة)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو موندیر ریوایەتیان کردووە لە شێخ حەسەنی بەصرییەوە فەرموویەتی : چەن کەسێ لە زەمانـی حەزرەتا (د) ئیددیعایان ئەکردو ئەیانوت : ئێمە خودامان خۆش ئەوێو مەحەببەتی خودامان هەیە ، جا خودای تەعالا ئـــەم ئایەتەی نازڵکرد ٠

﴿ قُلْ : إِنْ كُنْتُمْ تَحِبُّـــونَ اللهَ فاتَّبِعُونـــي يُحْبِبْكُمُ اللهُ ﴾ :

تۆ پێیان بڵێ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ : ئەگەر ئێوە بە راستی خوداتان خۆش دەوێ دەی بکەونە شوێنی من لە بیرو باوەڕو رەفتارو وتارا وە لە خووو رەوشتا ؛ چونکی خودای عالەم پێغەمەری کردووە بە رابیطەی بەینی خۆی و بەندەکانی وە بە بێ پەیوەندی ئەو وە بە بێ تابیع بوون بە رێگەی ئەو پەیوەندیو مەحەببەتی خودا پەیدا نابێ ٠

جا کاتێ ئێوە پەیڕەوی منتان کرد ئەوسا لە باتی ئەوە کە ئێوە خوداتان خۆش بوێ خودا ئێوەی خۆش ئەوێ ٠ وە لەوەدا کە ئێوە خوداتان خۆشگەرەك بێ سوودێ نادەن بە خودا ٠ بەڵام لەوەدا کە خودا ئێوەی خۆشگەرەکە هەزاران سوودی هەردوو دونیاتان دەستئەکەوێ ؛ لای کەمی سوودەکانی دنیاتان ئەوەیە کە هەمیشە دڵتان رووناك ئەبێ بە میهرەبانی خودا ٠ وە لای کەمی سوودەکانی قیامەت ئەوەیە لە کاتی حەشرا نووری ئیسلام بۆتان ئەبێ بە چرا لە لای راستو چەپەوەو لە پێش دەمتانەوە ئەگڕێو رێگەی خۆتان بە جوانی ئەزانن ٠

﴿ ويَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾ :

وە کاتێ خودا ئێوەی خۆشویست تەوفیقتان ئەدا بۆ رووکردن لە خودا جا خودا هەموو تاوانەکانتان دائەپۆشێ ٠

﴿ واللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ : (٣١)

چونکی بە راستی خودا تاوانپۆشو میهرەبانە ٠

وە بازێ تر لە موفەسسیرەکان فەرموویانە : مۆی هاتنەخوارەوەی ئەو ئایەتە ئەمەبوو کە جوولەکەکان داوای ئەوەیان

ئەکرد ئێمە موحیببی خوداین‌و خودامان خۆش ئەوێ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی : ئەگەر خوداتان خۆش ئەوێ تابیعی من بن‌و بە فەرمانی من رەفتار بکەن ئەگەرنا داوای مەحەببەتی خودا بە بێ ئیتتیباعی حەق سوودی نیەو ئەم فەرموودە موناسبە بۆ ئەم ئایەتەیش کە ئەفەرموێت :

﴿ قُلْ : أَطِيعُوا اللهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ الكافِرِينَ ﴾ : (٣٢)

واتە ، تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو جوولەکانە : فەرمانبەرداری خودا بکەن‌و فەرمانبەرداری پێغەمەری خودا بکەن • جا ئەگەر پشتیان هەڵکرد لە بەجێهێنانی ئەم ئەمرە کە ئیطاعەی خوداو ئیطاعەی پێغەمەری خودایە بزانە ئەوانە خودا خۆشی ناوێن ؛ چونکی بە هۆی بێ ئیطاعەیی خوداو پێغەمەری خوداوەو موبالات نەکردن بە فەرمانی ئەوان کافر ئەبن‌و خودایش بە قەطعی کافرەکانی خۆش ناوێ •

فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الله اصطفى آدم• •الآية)

(شيخ الاسلام مفتي ابو السعود) لە تەفسیرەکەیا بۆ وەجهی موناسەبەی ئەم ئایەتە لەگەڵ ئایەتە پێشووەکانا فەرموویەتی : کاتێ خودای تەعالا بەیانی ئەوەی کرد (ان الدين عند الله الاسلام) وە باسی ئەوەی کرد کە ئیختیلافی ئەهلی کیتابین ، یانی جوولەکەو گاور وەکەتمی نیشانەی ریسالەتی پێغەمەر (د) هەر لەبەر بەغی‌و حەسوودی بوو وە هەر کەسێ لە سەر عەنادو فەساد بێ ناگا بە ئەنجامی خێر ، وە بەختیاری‌و گەیشتن بە رەزای خوداو بە رەحمەتی ئەو بەسراوە بە پەیڕەوی

پێغەمەرەوە (د) ... دەستی کرد بە بەیانی ئیسباتی ریسالەتو گەورەیی حەزرەت (د) بەمە کە محەمـــەد (د) لە خانەدانـــی ریسالەتی قەدیمەو لە ئەولادی ئیبراهیمە بەم جۆرە لە سەرەوە هێنای باسی ئیختیارو هەڵبژاردنی پێغەمەرەکانی کرد لـــە : (ئادەم)و (نوح)و (ئالی ئیبراهیم)و (ئالی عیمران)وە باسی مەبدەئی دروستکردنی عیسای کرد ، وە چلۆن ئادەمیزادی بانگ کرد بۆ دینی حەق لەبەر ئەوە حەق دەربکەوێ و هەموو عاقڵـــێ تێبگا ئەم ئیفراطو تەفریطی جوولەکەو گاورە درۆو ئیفسادەو حەق هەر ئەوەیە کە حەزرەتی محەمەد لە سەریەتی و لەسەر یاسای (سنة الله) ئەبێ حەق جێگەی خۆی بگرێ و ناخودا بە داخـەوە بمرێ و فەرمووی :

﴿ إِنَّ اللهَ اَصْطَفى آدَمَ ونُوحاً وآلَ إِبْراهِيـــم وآل عِمْرانَ عَلى العالَمِينَ ﴾ : (٣٣)

واتە : بە راستی خودای تەعالا هەر بە فەزڵی خۆی ئادەم و نووح و ئالی ئیبراهیم و ئالی عیمرانی هەڵبژاردووە لەسەر عالەمی ئادەمیزادی زەمانی خۆیان .

زاناکان فەرموویانە : مەبەس لە (ئالی ئیبراهیم) ئیسماعیل و ئیسحاق و حەزرەتی (محمد المصطفی)و یەعقووب و ئەسباطەو ، مەبەس لە (ئالی عیمران) حەزرەتی مەریەم و حەزرەتی عیسایە .

جا بینا لەسەر ئەم تەفسیرە هەرچەند ئالی ئیبراهیم هەمـــوو زوڕییەتی ئەو ئەگرێتەوە و ئالی عیمران داخڵی ئەوانن .. بەڵام لەبەر ئەوە کە عیسا هەر لە جانیبی دایکەوە ئەگات بە ئیبراهیم

(د) وه باوکی نەبووه به تایبەتی باسی کردووه بۆ ئیسباتـــی شەرەفی ئەو ٠

وه بازێ فەرموویانه : مەبەس له عیمران باوکی حەزرەتی موساو هاروون وه نەتەوەی ئەمانەیه له صابئانو پیاوو ژنـــه باشەکانیان ٠

به هەرحاڵ ئەم زاتانه هەڵبژێـــراوی خودان لـــــه ناو ئادەمیزادی زەمانی خۆیانا به میهرەبانی خۆی ؛ چونکی پایەی نووبووەتو ریسالەت له مەواهیبو بەخششی خودایەو نەبەسراوه به تێکۆشینی بەندەو قابیلیاتی زاتییەوه ٠

له تەفسیری قورطوبیدا ئەفەرموێت : خودا ئیختیاری ئادەمی کردووه به پێنجشت : به دەستی قودرەتی خۆی به بـــێ باوك‌و دایك دروستی کردووه ٠ ئەسمای هەموو شتێکـــی نیشانداوه ٠ ئەمری کردووه به هەموو مەلائیکەکان سوجدەی تەشـــــریفو ئیحتیرامی بۆ ببەن ٠ له بەهەشتا داینا ٠ کردی به باوکی هەموو ئادەمیزاد ٠

وه حەزرەتی نووحیشی به پێنج شت ئیختیار کردووه : یەکەم کردی به باوکی دووهەمی هەموو ئادەمیزاد ٠ دووەم عومـــری درێـــژ کـــردو دیـــاره عومـــــری درێژ لەگـــەڵ کـــــردەوەی باشا مایەی پیرۆزی ئادەمیزاده ٠ ســـــێهەم ئـــەو دۆعایـــه کـــردی لـــــه کـــافرەکـــان قوبووڵ کـــرا وه کافرەکانـــــی هەموو لەناو برد به طۆفان ٠ چوارەم لـــــه نـــاو کەشتیەکەدا پارازتی ٠ پێنجەم یەکەم کەسێ بوو که شەریعەتـــــی پێشووی نەسخ کردەوه ؛ چونکی له پێش زەمانی ئەودا مارەبڕینی پوور

دروست بوو وه له دینی ئەودا حەرام کرا ٠

وه ئیختیاری حەزرەتی ئیبراهیمی کرد به پێنج شـــت : یەکەم : کردی به باوکی پێغەمەرانی پاش خـــۆی ٠ دووهەم : کردی به خەلیل بۆ خۆی ٠ سێهەم : رزگاری کـرد لـــه ئاگر ٠ چوارەم : کردی بـــه ئیمام بـــۆ ئادەمیزاد ٠ پێنجەم : خـودا بەراوردی کرد به چەند کەلیماتو یارمەتی دا هـــەتا تەواوی کردن ٠

وه ئەگەر مەبەس له عیمران باوکی حەزرەتی موســـــاو هاروون بێ ئەوه خودا ئیختیاری کردوون به باراندنی (من)و (سلوی) ، واته (گەزۆ)و پەلەوەری (شەلاقه) ، وه ئەمـــــه نەبووه بۆ هیچ پێغەمەرێ ٠ وه ئەگەر مەبەس باوکی مەریەم بێ ئەوه خودا ئیختیاری مەریەمی کرد بۆ ئەوه که عیسا تەوەلودی ببێ لێی بەبێ باوك وه ئەمەیش له پاش حەزرەتی ئادەم بۆ کەس نەبووه ٠

وه موناسبه بزانن که عیمران باوکی حەزرەتی موسا (د) کـوڕی (یصهر)ی کـوڕی (قاهث) کـوڕی (لاوی) کـوڕی (یعقوب)ه ٠ بەڵام عیمران باوکی مەریەم (د) کوڕی (ماثان) کوڕی (معازار) کوڕی (أبی یـرد) کوڕی (یـوزن) کوڕی (زر بابل) کوڕی (سالیان) کوڕی (یوحنا) کوڕی (اوشیا) کوڕی (آمون) کوڕی (منشکن) کوڕی (حازقا) کوڕی (ئاخاز) کوڕی (یوتام) کـوڕی (عوزریا) کـوڕی (بورام) کـوڕی (ساقط) کوڕی (ایشا) کوڕی (راحبعیم) کوڕی (سـلیمان)

کوڕی (داود) کوڕی (ایشی) کوڕی (عوبد) کوڕی (سلمون) کوڕی (یاعز) کوڕی (نحشـــــون) ، کوڕی (عمیاد) کوڕی (حصروم) کوڕی (فارص) کوڕی (یهودا) کوڕی (یعقوب)• (د) وه له بەینی ئەو دوو عیمرانەدا هەزارو هەشتصەد ســـاڵ بووه •

﴿ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِـــنْ بَعْضٍ واللهُ سَـــمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ : (٣٤)

واته : حاڵی ئەم ناوبراوانه وایه که کۆمەڵێکن هەموو لـــه ئەصڵێکەوه هاتوون وەکوو ئادەم بێ ، یا له ئەسڵێکەوه وەکـــوو نووح بێ ، یا له ئەسڵێکەوه وەکوو ئیبراهیم بێ (د) که بازێکیان له صینفو له طەبیعەتی بازێکیانه له دینداریو خواپـــەرستیو رەوشتی باشا ، وه خودای تەعالایش رازی هەموویانی بیستووەو نیازی هەموویانی زانیوه • وه خودای تەعالا ئیختیاری ئالـــی عیمرانی کرد •

﴿ إِذْ قالَتِ امْرَأَتُ عِمْرانَ ﴾ :

لەو کاتەدا که حەرەمی عیمران وتی :

﴿ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ ما في بَطْنِي مُحَرَّراً ﴾ :

ئەی پەروەردگاری عاڵەم بە راستی وا من نەزرم کرد ئـــەو بەچکەیه وا له سکمدا ، واته له منداڵدانمـــا بـــــه ئازادکراویو دانراو بۆ خزمەتکردنی (بیت المقدس) •

﴿ فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ العَلِيمُ ﴾ : (٣٥)

ده‌ی به میهره‌بانی خۆت لێم وه‌ربگره‌و قوبوولّی بکه ، به راستی تۆ بیسه‌ری سکالاّی‌و زانای به حاڵی ئه‌و که‌سانه که پەنات بۆ دێنن • وه ئەم ژنی عیمرانه ناوی (حه‌ننه) بوو کچی (فاقوذ) ، وه خوشکێکیشی بو ناوی (ایشاع) بوو شووی کردبوو به حه‌زره‌تی (زکریا) ـدـ •

جا ئەم حه‌ننه منداڵی نه‌ده‌بوو زۆر ئاره‌زووی منداڵی ئه‌کرد ، رۆژێ له سێبه‌ری داریکدا بوو چاوی که‌وت به په‌له‌وه‌رێ خواردەمه‌نی ئه‌خسته ناو ده‌می به‌چکه‌یه‌وه ، له‌و کاته‌دا نه‌فسی حه‌ننه که‌وته ئیشتیاق‌و ئاره‌زووه‌وه ، بۆ سۆزی دڵ پاڕایه‌وه له خودا که منداڵێکی پێ بدا • له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا که پیر بوو به ئەمری خودا حه‌ملی په‌یدا بوو • وه کاتێ زانی که حامیلیه‌یه ئه‌و نه‌زره‌ی کردو له‌و زەمانه‌دا له شه‌ریعه‌تی ئه‌وانا دروست بوو یه‌کێ نه‌زری ئه‌ولادی نێرینه بکا بۆ خزمه‌تی مزگه‌وتی (بیت المقدس) ئه‌و منداڵه‌یش له کاتی ته‌میزه‌وه تا باڵغ ئه‌بوو خزمه‌تی ئه‌کردو له پاش ئه‌وه باڵغ بوو به ئاره‌زووی خۆی ئه‌بوو : مه‌یلی له‌سه‌ر ده‌رچوون بوایێ ده‌رئه‌چوو ، وه مه‌یلی له‌سه‌ر ئه‌وه بوایێ بمێنێته‌وه ئەمایه‌وه •

﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ ۚ : رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى ﴾ :

کاتێ که حه‌ننه ـکه‌که‌ی داناو زانی به‌وه که کچه بانگی کرد له خودای خۆی : ئه‌ی په‌روه‌ردگاری من به راستی من ئه‌و زاته‌ی له سکما بوو دامنا به شێوه‌ی مێیه •

﴿ واللهُ أعْلَمُ بِما وضَعَتْ ﴾ :

وه له بەر ئەوە کە حەسرەتمەند بوو ئەم بانگەی کـــرد ، ئەگەرنا خودای تەعالا زاناترە لە و بەوەی کچە .

﴿ ولَيْسَ الذَّكَرُ كالأُنْثى ﴾ :

ئەی خودایا خۆت ئەیزانی کە نێرینە وەکوو مێیینە نیەو ئەو خزمەتانەی بە نێرینە ئەکرێ بە مێینە ناکرێ .

﴿ وإنِّي سَمَّيْتُها مَرْيَمَ ﴾ :

وە بە راستی لەسەر وەفا بە نەزرەکەی خۆم ناوم نا بـــە (مەریەم) یانی عابیدە یا خادیمەی جێگەی موبارەك .

﴿ وإنِّي أُعِيذُها بِكَ وذُرِّيَّتَها مِـــنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ ﴾ : (٣٦)

وە بە راستی من ئەم کچەو نەتەوەی ئەم کچە ئەهاومـــە پەنای میهرەبانیو تەوانایی تۆ لە دەس بۆبردنو زیانلێدان لـــە لە لایەنی ئیبلیسی دەرکراوەوە کە نە خۆیو نە نەتەوەی نەتوانێ ئیلقـــای وەسوەسەی ناهـــەموار بکەنە دڵـــی مەریەمو دڵـــی نەتەوەیەوە .

﴿ فَتَقَبَّلَها رَبُّها بِقَبُولٍ حَسَنٍ ﴾ :

جا خودای تەعالا لەسەر میهرەبانی خۆیو زانایی بـــــە ئیخلاصو سۆزی دڵی حەننە مەریەمی وەرگرت بە وەرگرتنێکی جوانو کردی بە نموونەیێ بۆ تەواناییو میهرەبانی خـــــۆیو کردی بە دایکی یەکێ لە پێغەمەرە (اولوا العزم)ەکان وەکـــوو

عیسا به بێ ئەوە عەلاقەی زیواج‌و تێکەڵی پیاو دەستی ببێ لە بوونی ئەو کوڕە ناوداره بەختیارەدا ٠

﴿ وأنبتها نباتا حسنا ﴾ :

وە رواندی‌و نواندی به عالەمی (بیت المقدس) له پاکی‌و دڵڕووناکی‌و خووو رەوشت‌چاکی‌و چالاکی له خزمەتی (بیت المقدس)دا ٠

وە له تەفسیری (بەیضاوی)دا ئەفەرموێت : له جوملەی قەبووڵی جوان بوو بۆ مەریەم (د) ئەمە که خودا وەری گرت له باتی نێرینه بۆ خزمەتی (بیت المقدس) ٠ جا ئەم فەرموودەیە که بەیضاوی ئەیفەرموێت مەعنای وایه خودای تەعالا وەحی کردووه بۆ پێغەمبەری ئەو زەمانه که زەکەریا بووه بەوە کە مەریەمی کچی عیمرانی قەبووڵ کردووه بۆ خزمەتی (بیت المقدس) به تایبەتی ، ئەگەرچی له شەرعی ئەو رۆژەدا هەر نەزری نێرینه دروست بووه بۆ ئەو خزمەتانه ٠ وە تەئیدی ئەمە ئەکا کە حەزرەتی زەکەریا کەفالەتی مەریەمی کرد لە منداڵیدا ٠

له تەفسیری قورطوبیدا ئەڵێ : هێشتا مەریەم له دایك نەبووبوو عیمرانی باوکی وەفاتی کرد ، وە له پاش وەضعی حەملی حەننه هەستا مەریەمی پێچا له بەرگێکەوەو فڕەیدا لە (بیت المقدس)دا له بەردەمی ئەحباری (بیت المقدس) ، وە لەبەر ئەوە که مەریەم کچی عیمران بوو و ، عیمران له نەتەوەی ملووکی بەنی ئیسرائیل‌و موحتەرەم بوو هەرکام لەو ئەحبارانە

ئەیویست خۆی مەریەم بەخێو بکاو بوو بە مونافەسەیان لەسەر ئەم کارە • بۆ دەفعی ئەو مونافەسەیە بـە یاسای ئـــەو رۆژە رۆیشتنە سەر جۆباڕێو بڕیاریان دا ئەو قەڵەمە کە کیتابـــــی موقەددەسی پێ دەنووسنەوە دایکوتن بە ئاوی جۆگەکەداو هـەر کەسێ لەوان قەڵەمەکەی لەسەر ئاوەکە مایەوە ئەویانە مەریـەم هەڵبگرێ •• لە پاش ئەم موقارەعە زەکەریا ناجیـــــح بوو و کەفالەتی مەریەمی کرد وەکوو خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ وكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ﴾ :

واتە : زەکەریا لەبەر ئەوە کە پێغەمەری ئەو زەمانە بوو و ئەمانەت لە خانەدانی نوبووەتدا زۆرترەو (ئیشاع)ی خوشکی حەننە ــ پووری مەریەم ــ حەرەمی زەکەریا بوو خودا مەریەمی دایە دەستی زەکەریا ، هەتا لەبەر چاوی ئەم رەهبەرەداو لەبەر چاودێری پووری خۆیا بە پاکیو دڵڕوونا کی مەریەم دەوام بکا •

بەڵام من بە بڕوای خۆم لە لام وایە ئەم مونافەسەو موقارەعە لەو کاتەدا نەبووە کە مەریەم مەلۆتکە بووە ؛ چونکی زۆر دوورە لە میهرەبانی دایکەوە ــ بە تایبەتی دایکی مـــەریەم کچـــــی عیمران ــ لەو خانەدانەدا ئەم منداڵە لـــەو حاڵەدا بهاوێتـــە بەردەستی ئەحباری (بیت المقدس) • وە ئەبێ ئەم وەزعە لـــە پاش ئەوە بووبێ کە مەریەم گەیشتووەتە ئەندازەی تەمییـــزو تەوانایی لەسەر خزمەتکردنی (بیت المقدس) ، جا خودای تەعالا لەبەر میهرەبانی بەو خانەدانە زەکەریای ناچیح کردو مەریەمی خستە بەردەستی ئەو •

ریوایەتکراوە : پاش ئەوە مەریەم گەیشتە حەددی موراهەقە حەزرەتی زەکەریا میحرابێکی دروستکرد لە (بیت المقدس)دا بۆ مەریەم (میحراب هۆدەی تایبەتی عیبادەتخانەیە) کە لە پاش ئەوە لە خزمەتی (بیت المقدس) رزگار ئەبوو ئەڕۆیشتە ناو میحرابەکەی خۆیەوە وە مەشغوڵ ئەبوو بە عیبادەتکردنو . حەزرەتی زەکەریایش جارجار ئەڕۆیشتە هۆدەکەوەو لە ئەحوالّی ئەپرسیو ئەوزاعی قودسیەتی مەریەمی حالّی ئەبوو وەکوو خودا فەرموویەتی :

﴿ كُلَّما دخَلَ عَلَيْها زَكَرِيَّا المِحْراب وجَدَ عِنْدها رِزْقاً ﴾ :

هەمیشە هەرکاتێ کە زەکەریا ئەڕۆیشتە ئەو میحرابەو تەماشای ئەکرد رزقو ڕۆزییەکی موناسبی باشی چاو پێ ئەکەوت تیایا . مەشهوورە کە میوەی هاوینەی لە زستانا چاوپێ ئەکەوتو خواردەمەنی زستانەی لە هاویندا ئەبینی .

﴿ قال : يا مَرْيَمُ أنَّى لَكِ هذا ؟ قالَتْ : هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾

جا کە حەزرەتی زەکەریا سەری سوڕئەما لەو حالّە پرسیاری ئەکردو ئەیفەرموو : ئەی مەریەم چۆنو لەکوێوە ئەم رزقو ڕۆزییەت بۆ دێ ؟ ئەویش عەرزی ئەکرد : ئەمانە لە لایەنی خوداوە حەوالّەئەکرێنو پرسیار لە چلۆنی بوونو نەبوونی رزقی خودایی ناکرێ .

﴿ إِنَّ اللهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيرِ حِسابٍ ﴾ : (٣٧)

به راستی خودای تەعالا رۆزی ئەدا به هەرکەسێ خواستی لێ بێ ، بەبێ چاوەڕێیی و ئومیدەواری ئەو کەسەو ئاگاداری ئەو .

رزقو رۆزی بۆ هەتیوی رووتو قووت
کێیە بیدا غەیری حەییی لایەموت ؟
خۆی سەبەبسازە لە بۆ بێ دەستو کەس
زەردەواڵە دیل ئەکا بۆ عەنکەبوت
بێرە دەو بۆ رزقی پاکی خۆت ، وەلێ
دەرمەچۆ شەو بۆ دزی یا راوو روت
رزقی تۆ بۆ تۆیە بۆ کەس ناخورێ
بۆ بە ناحەق وا ئەڕێژی ئاوی روت
بەچکە کوردی (شێخ سمایلی) ژیاند
شیری سەرمەمکەی دەمووکەی داری روت
ناوی (قۆچالی)(*) بوو ئەو رۆڵە کەوا
شیری پاکی بزنی کۆڵ بۆی بوو بە قووت

(*) (شێخ سمایلی) و (قۆچالی) مەبەست دوو روواوی سەیرە ، یەکەمیان : کۆمەڵێکی شێخ سمایلی لە کاتی شەڕو هەرایەکدا رەو دەکەنو دەڕۆن بە ڕێوە دەبن ژنێك دوو منداڵی دەبێ ، دوو منداڵەکەیان پێ بەخێو ناکرێ ، باوکیان یەکێکیان دەخاتە کولۆری داریکەوەو بەجێی دێڵێ . کە شەڕو هەراکە

شـانو قۆڵت تـا هـەیـە هـەوڵێ بـــــدە
تاقە حاتەم تۆش لەگەڵ ئەو بە بـــە جووت

تەواو دەبێت دەگەڕێنەوەو بەو ڕێگەدا تێدەپەڕنەوە ، کابـرای باوکی منداڵ دەڵێ با سەرێ بدەم لە کوڵۆرە دارەکە بزانم چـی بەسەرهاتووە ؟ کە دەچێ دەبینێ منانێکی ســـــاوا لە کولۆرە دارەکەدایەو ئەو ماوە بە شیری (دەمووکە) دار ژیاوە !

دووەم : لەو گوێ چەمی باوەجانیەیە لافـــاوێکی گـەورە هەڵدەسێو چەند ماڵو بەرە وێران دەکاو زەلام ئاو دەیبات ، لە ناو ئەو کارەساتەدا بێشکەیەك بە منداڵێکەوە بەر لافاوی ئـــاو دەکەوێت ، ئاو بێشکە دائەماڵێو ئەیبات تا ماوەیەکی زۆر دوایی بە لقی بییەکەوە ئەگیرسێتەوە . بزنێکی کۆڵ فێر دەبێ هەمـوو ڕۆژێ ئەچێتە لای بێشکەکەو خۆی شۆڕ دەکاتەوە بەســـەریاو منانەکە تێر گوانەکانی دەمژێ تا تێر دەخوات • ماڵـــی خاوەن بزن لە شوانەکە دەکەونە گومانو دەڵێن : تۆ بزنەکە دەدۆشـــی بۆیە هەموو ڕۆژێ گوانی خاڵیە ، شوانەیش ناچێتە ژێر ئەو باسەو ئاگای لە هیچ نیە . تا کابرای خاوەن ماڵ دەکەوێتـــــە پەیجۆری باسەکەو دوورو نزیك شوێن بزنەکە دەکەوێت تـــا دەگاتە گوێچەمەکە دەبینێ بزنەکە دائەپەڕێت بۆ گوێ چەمەکە ، وەختێ سەرنج دەدا ئەو ڕووداوە سەیرە دەبینێو منانەکـــــە دێنێتەوەو . منانە گەورە دەبێتو دەبێتە پیاوو خاوەنی منداڵو نەوە . نەوەی کابرا گۆشتی بزنی کۆڵ لە خۆیـان حـــــەرام دەکەن •

بێ حسێبە رزقی ئەو بۆ گیانلەبەر
بەحرو بەڕو ئاسمانە کانی قووت
بەس ئەتۆیش تا هێزی هەستانت هەیە
هەستە خۆت مەمرێنە وەك رێوی سکووت
حەولی تۆ فەرزە ئەگەرنا هەر خودا
رازیقە بۆ پادشاو بۆ پیاوی پووت

★ ★ ★

﴿ هُنالِكَ دَعا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قالَ : رَبِّ هَبْ لي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعاءِ ﴾:(٣٨)

جا لەو شوێنەدا کە زەکەریا (د) ئەو وەزعە (خارق العادة)یە بە چاو بینی کە خودا دەرحەق بە مەریەم کردوویەتی ئەویش ئومێدی بە خودا زۆرتر قایمبوو و دڵی هاتەسەر پارانەوە لە خوداو پارایەوە لە خودای خۆی و فەرمووی : ئەی پەروەردگاری تەوانا لەسەر عالەم پێم ببەخشە لەلایەنی خۆتەوە بە کەرەمی خۆت کورێکی پاك سیرەتو چاك صوورەت ، بە راستی تۆ دۆعاو نیازی نیازمەندان ئەبیسی ٠

﴿ فَنادَتْهُ المَلئِكَةُ ﴾ :

لەویا بانگی لێکرد یەکێ لە فریشتەکان کە جوبرائیل بوو بە فەرمانی خودا ٠

﴿ وهُوَ قائِمٌ يُصَلِّي في المِحْرابِ ﴾ :

وەلحاڵ کە زەکەریا لەو کاتەدا راوەستابوو لە میحرابەکەدا

نوێژی ئەکرد ٠

﴿ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى ﴾ :

که خودای تەعالا موژدەت پێ ئەدا بە پەیدابوون و لەدایك بوونی کوڕێکی یەحیا ناو ٠

﴿ مُصَدِّقاً بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ ﴾ :

که حاڵی وەهایە تەصدیق و باوەڕی هەیە بەو زاتە وەکوو عیسابێ بە کەلیمەی (کن فیکون) لە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە هاتووەتە دنیاوە ٠

﴿ وسَيِّداً ﴾ :

وە گەورەی ئوممەتی خوداناسە ٠

﴿ وَحَصُوراً ﴾ :

زۆر مەنعی نەفسی خۆی ئەکا لە ئارەزووی عادەتی ٠

﴿ ونَبِيّاً مِنَ الصّالِحِينَ ﴾ : (٣٩)

وە پێغەمبەرێکی پایەبەرزەو لە جەماعەتی پێغەمبەرە رەهبەرە بۆ خودا صولحاوەکانە ٠

﴿ قالَ : رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلامٌ وقَدْ بَلَغَنِيَ الكِبَرُ وامْرَأَتِي عاقِرٌ ؟ قال : كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشاءُ ﴾ : (٤٠)

هەزرەتی زەکەریا (د) فەرمووی : ئەی خودای من چۆن ئەگونجێ کە من کوڕم ببێ وەلحاڵ پیریو فەرتووتیو

کەمشەهوەتی گەییوە بە من ؟ لەگـــەڵ ئـــەمەدا ژنەکەیشـــم نەزۆکەو پیریش بووە ! خودایش فەرمووی : ئەی زەکەریا کار وەهایە کە پێم وتی ، وە بڕیارم داوە کوڕتان ببـــێ‌و ئـــــەم مەرجانە کە هەن لە ناودا لەسەر عادەتن ئەگەرنا خودای تەعالا خواستی لەسەر هەرچی ببێ‌ ئەیکا ٠

﴿ قالَ : رَبِّ اجْعَلْ لي آيَةً ﴾ :

جا زەکەریا فەرمووی : خودایا کە تۆ بە خەرقی عادەت کوڕم پێ‌ئەدەی نیشانەێیکی خاریق بۆ عادەتم نیشان‌بدە هەتا دڵم لە خەیاڵات بکەوێ‌و بزانم کوڕەکە وا بەڕێوە ٠

﴿ قالَ : آيَتُكَ أَنْ لا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ أَيَّامٍ إِلا رَمْزاً ﴾ :

فەرمووی : نیشانەکەت ئەوەیە لەو کاتەدا منداڵەکە لـــە سکی دایکیا دامەزرا تۆ حاڵێکت دێ‌بەسەرا هـــەتا ســـێ‌ رۆژ زمانت ئەبەسرێ‌ لە قسەکردن لەگەڵ خەڵکا بە ئیشارەت نەبـــێ‌ کە خەڵکی پێ‌ تێ‌ بگا ٠

﴿ واذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيراً ﴾ :

بەڵام بۆ زیکری خودا زمانت بەرەڵایە ، دەی‌بڕۆ لەو کاتی حەبسی زمانەدا هەر زیکری خودا بکە بە بێ‌ ژمارە ٠

﴿ وسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ والإِبْكارِ ﴾ : (٤١)

وە سوبحانەڵاڵ بکە لە پاش هەموو عەسرێ‌ وە لە کاتـــی هەموو بەرەبەیانێکا ٠

پاش ئەوە کە خودای تەعالا باسی پارانەوەی زەکەریای کرد (د) لە دەرکی کەراماتی مەریەم (د) گەڕایەوە بۆ باسی مەریەمو فەرمووی :

﴿ وإذْ قالَتِ المَلئِكةُ : يا مَرْيَمُ إنَّ اللهَ اصْطَفيكِ وطَهَّرَكِ واصْطَفيكِ عَلى نِساءِ الْعالَمِين ﴾ : (٤٢)

وە باسی ئەوە بکە ئەی پێغەمبەری خۆشەویست کە خودای تەعالا فریشتەی نارد ـ یانی جوبرائیلی ئەمین ـ وە رووبەڕوو قسەی لەگەڵا کرد بە شێوەی (خرق العادة)و فەرمووی : ئەی مەریەم بە راستی خوای تەعالا تۆی هەڵبژارد بەوە کە قەبوولی کردی بۆ خزمەتی (بيت المقدس) (مع انه) ژن وەرنەگیراوە بۆ خزمەتی ئەو مەقامەو پاکو بێ عەلاقەی کردووی لە عادەتی ژنانە کە خوێنی حەیزو زەیسانیو خوێنی نەخۆشینە ، وە زیاد لەوانە هەڵی‌بژاردی بۆ ئەوە بتکا بە دایکی یەکێ لە پێغەمبەرانی (أولو العزم) وەکوو عیسا بێ بە بێ ئەوە کە پەیوەندیت ببێ بە مێردەوە وەکوو ژنانی دنیا .

بزانن ! هەرچەند زاهیری ئایەتەکە ئەفەرموێت (مەلائیکە) قسەی کرد لەگەڵ مەریەمدا (د) بەڵام موفەسسیرەکان تەفسیریان بە جوبرەئیل کردووەتەوە وەکوو لە سوورەی مەریەمدا ئەفەرموێت : (فأرسلنا اليها روحنا فتمثل لها بشرا سويا) وە ئەم حادیثە بە کەرامەتی مەریەم حسێب ئەکرێ ؛ چونکی مەریەم (نەبی) نەبووە . خودا ئەفەرموێت : (وما ارسلنا قبلك الا رجالا نوحی اليهم) کەوابێ ئەگەر جوبرەئیل بە صوورەتی

ئادەمیزاد راوەستابێ قسەی لەگەڵ کردبێ یاخود بە شێوەی ئیلهام ئەم مەقسوودە گەیشتبێ بە مەریەم وەکوو ئەوە خودا فەرموویەتی (وأوحینا الی أم موسی) ئەبێ بە کەرامەت حسێب بکرێ ٠

جا وەکوو جوبرەئیل پێی فەرموو : (یا مریم ان الله اصطفیك) هەروا لە لایەنی خوداوە پێی فەرموو :

﴿ یا مَرْیَمُ اقْنُتي لِرَبِّكِ واسْجُدي وارْكَعي مَعَ الرَّاكِعِین ﴾ : (٤٣)

ئەی مەریەم عیبادەت بکە بۆ خودای خۆتو طوول بدە بە راوەستان لە نوێژەکەتاو سوجدە ببە ، تەختی تەوێلت لەسەر عەرز دانێو روکووع ببەو دانەوەڕەوە لە راوەستان لەگەڵ ئەوانەدا کە روکووع ئەبەن بۆ خودای تەعالاو کاتێ فریشتەی ئەمین ئەمەی پێ فەرموو ئیتر ئەوەندە رائەوەستا لە نوێژا مەتاکوو پێی ئاوسان لەبەر بەجێهێنانی ئیطاعەی خودای تەعالا ٠

﴿ ذلِكَ مِن أَنْباءِ الغَیْبِ نُوحِیهِ إِلَیْكَ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەمەی کە بۆمان بەیانکردی لە سەرگوزەشتەی حەننەی حەرەمی عیمرانو ، لەدایكبوونی مەریەمو ، کەفالەتی زەکەریا (د)و ، دۆعاکردنی ئەویش بۆ ئەولاد تا ئاخر ٠٠ هەموو لە ئیخباری غەیبو داپۆشراون لە تۆ ، نە بیستووتنو نە خوێندووتن ، بەڵام بە جوبرەئیلی ئەمینا گەیاندمان بە تۆ بۆ ئاگاداریت لەسەر حەقایق ٠

﴿ وما كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُون اَقلامَهُمْ اَيُّهُمْ يكْفُلُ مَرْيَمَ وما كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُون ﴾ : (٤٤)

وه تۆ له لای ئەحباری بەنی ئیسرائیلی نەبووی لەو کاتەدا کە هاتن بەیەکاو هەر کام بۆ خۆی داوای بەخێوکردنی مەریەمی ئەکردو قەڵەمەکانیان فڕە ئەدا بۆ سەر جۆبارەکە هەتا بزانن قورعە بۆ کامیان دەرئەچێو کامیان کەفالەتی مەریەم ئەکەنو کامیان بەخێوی ئەکەن .

﴿ اِذْ قالَتِ المَلئِكَةُ : يا مَرْيَمُ اِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ المَسِيح عِيسى ابْنُ مَرْيَمَ ﴾ :

وه باسی ئەو کاتە بکە ئەی پێغەمەری خۆشەویست کە جوبرەئیلی ئەمین لەو کاتەدا فەرمووی بە مەریەم : ئەی مەریەم خودای تەعالا موژدەت پێ ئەدا بە کوڕێکی جوانی جوانمەرد کە لە تۆ ئەبێ بە ئەمری تایبەتی بە کەلیمەی (کن فیکون) لە لایەنی ئەوەوە ناوی بە لەقەبو نازناو (مسیح)ە ؛ چونکە دڵی ساف و پاکە لە پەیوەندی دنیای خراپ و ناوی عەلەمی (عیسا) یەو بە پەیوەندی بە ئەسڵەوە نیبن و مەریەمە لەبەر ئەوە کە لەو دایکە بووە ، کە پاکە لە هەموو عەلاقەی زیواج .

﴿ وجِيهاً في الدُّنْيا والآخِرَةِ ومِن المُقَرَّبِين ﴾ : (٤٥)

وه حاڵی ئەو کوڕە وەهایە کە بڕیارمان داوە خاوەن ڕووو پایەبەرز بێ لە دنیادا بە نیشانەی پێغەمبەری و ئامۆژگاری

ئادەمیزادو لە پاشەڕۆژا بە شەفاعەتو تکاکردن بۆ تاوانباران ٠

﴿ ويُكَلِّمُ النَّاس في المَهْدِ وكَهْلاً ومِن الصَّالِحِينَ ﴾ : (٤٦)

وە قسە ئەکا لەگەڵ خەڵکا لە بێشکەداو لە کاتێکیشا کە پڕو پێگەیشتووە لەو کاتەدا لە ئاسمان دێتەخوارەوە بۆ سەر عەرز ، وە لەو پیاوانەیە کە بۆ خودا ڕێڵکەوتوونو لەسەر فەرمانی ئەو ژیانی خۆیان تەواو ئەکەن ، وە یاخود لە سولالەو لە نەتەوەی پیاوە باشەکانە ؛ چونکەی مەریەم لە نەتەوەی عیمرانو ئەویش لە نەتەوەی سولەیمانو داوود بووە ٠

وە خودای تەعالا لەبەر ئەوە باسی ئەوە ئەکا کە عیسا ماوەیێ منداڵو ماوەیێ پیرو تەواو بووە هەتا هەموو هۆشیارێ بزانێ ئەم زاتە بەندەیەکی خودایە وەکوو باقی ئادەمیزادو دووڕە لە حاڵی ئولووهییەت ؛ چونکە خودا دووڕە لە ئەحوالی بێ هێزیو موحتاج نیە بە گەورەبوونو پێگەیشتن وە بۆ هەرکەسێ ئینسافی ببێ ئەم ئایەتە دەلیلە لەسەر ئەوە کە حەزرەتی عیسا ماوەو لە ئاخری زەمانا دێتەخوارەوە ؛ چونکی (کهل)کەسێکە تەمەنی نزیکی چل ساڵی بێو عیسا لە تەمەنی (٣٣) سیوسێ ساڵی گیرۆدەی جوولەکەکان بوو ٠

﴿ قالَتْ : رَبِّ أَنَّى يَكُون لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ؟! ﴾ :

ئەویش فەرمووی : خودایا چلۆن قابیلە منداڵم لێ ببێ ، وەلحاڵ کە ئادەمیزاد بە پەیوەندی زیواج نەگەیشتووە بە من ؟!

﴿ قالَ : كَذٰلِكَ ﴾ :

خودای تەعالا فەرمووی : بڕیار وەهایە کە پێمووتی ٠

﴿ اللّٰهُ يَخْلُقُ ما يَشاءُ ﴾ :

خودای تەعالا دروست ئەکا ئەوەی بیەوێ دروستی بکا ، وە ئەم شەرتی پەیوەندییە شەرتی یاسایە نەك حەقیقەت ٠

﴿ إِذا قَضىٰ أَمْراً فَإِنَّما يَقُولُ لَهُ : كُنْ ! فَيَكُونُ ﴾ : (٤٧)

خودای تەعالا کاتێ ویستی شتێ بکا هەر ئەوەندە پێویستە بەرابەر بەو شتە کە ئەیەوێ بیکا وە وا لە عیلمی خۆیا پێی بفەرموێت : ببە بە مەوجوودێکی واقیعی عەینی ، وە لەم وجوودە عیلمییەی رووتەدا مەمێنە ! ئەویش بە گورجی ئەبێ٠

﴿ ويُعَلِّمُهُ الكِتابَ والحِكْمَةَ والتَّوْراةَ والإِنْجِيلَ ﴾ : (٤٨)

جا خودای تەعالا بۆ دامەزراندنی دڵی مەریەم دەستی کرد بە باسی نیشانە بەرزەکانی ئەو کوڕە کە پێی ئەدا وە فەرمووی: خۆدا تەعلیمی ئەو کوڕە ئەکا جینسی ئەو کیتابانە کە لە زەمانە پێشووەکانا هاتوونەتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکانو بە ئیلقای رووحی مەعنای ئەو کتێبانەی پیشان ئەدا هەرچەند کە نەصصی ئەوانە لەسەر عەرزدا نەماون بە ساغیو بە تەواوی ٠ یاخود نووسینی نیشان ئەدا وەها کە باش خەت بنووسێ ٠ هەروا تەعلیمی ئوموورێ بەقڵییەو ئەو حەقایقانە کە لەو رۆژەدا لەناو دنیادا دائیر بوون ئەوانەیشی هەر نیشان ئەدا . هەروا تەورات

کە نازڵ بووە بۆ سەر موسا نیشانی ئەدا . وە کیتابی خۆیشی کە ئینجیلە فێری ئەبێو بە تەواوی مەعناو مەغزاکەی حاڵی ئەکا .

خۆلاصە : مەعلووماتی عالەمی ئەوەی خودا ناردوویەتی بۆ رەهبەرەکان (د) وە ئەوە لەناو هۆشیاران‌و خوێندەوارانا هەیە هەمووی تەعلیم ئەکا بەو کورە کە عیسایە (د) ، وە ئەیشی‌کا بە پێغەمەر بۆ سەر بەنی ئیسرائیل .

﴿ ورسولاً إلى بني إسرائيل أنّي قد جئتكم بآية من ربّكم أنّي أخلق لكم من الطّين كهيئة الطّير فانفخ فيه فيكون طيراً بإذن الله ﴾ :

واتە : ئەو کورە ئەیشی‌کەین بە رەهبەرو فروستادە بۆ سەر ئوممەتی بەنی ئیسرائیل بۆ ئەوە کە بیان‌ترسێنێ لە عەزابی خوداو موژدەیان پێ‌بدا بە جەزای خێری نەبراوەی قیامەت‌و بە جۆرێ رەوانەی ئەکەم کە هێزی قودسی‌و قووەتی مەعنەوی پێ ئەدەم بۆ دەربڕینی موعجیزاتی خۆی لە ئادەمیزاد، وەها کە بڵێت بە قەومەکەی : من رەوانەکراوم بۆ لای ئێوەو هاتووم بۆ لاتان بە نیشانەیەکی گەورەی عالەمییەوە لە لایەنی پەروەردگاری ئێوەوە ، وە هاتووم بەو هێزە غەیبییە کە بە فەرمانی خودا ئەتوانم شتێکتان بۆ بکەم لە قورِ لە شەکڵ‌و شێوەی پەلەوەردا جا فووی پیادا ئەکەم ئەویش ئەبێ بە عەینی پەلەوەرێکی گیان‌لەبەری ساغ بە ئیذن‌و فەرمانی خودای تەعالا .

﴿ وأبرئ الأكمه والأبرص ﴾ :

وه کوێری سکوماو ئینسانی بەڵەك خۆش ئەکەمەوە .

﴿ وأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ ﴾ :

وه مردووەکان زیندوو ئەکەمەوە بە ئیذنی خودا .

﴿ وأُنَبِّئُكُمْ بِما تَأْكُلُونَ وما تَدَّخِرُونَ في بُيُوتِكُمْ ﴾ :

هەروا بەهۆی هێزدان بەدڵ لە لایەنی خوداوە خەبەرتان پێ ئەدەم بەو خواردەمەنییە کە ئەیخۆنو بەو زرقو رۆزییە کە ئێوە دای ئەگرن لە ماڵی خۆتان بۆ کاتی خۆی .

﴿ إِنَّ في ذلِكَ لآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ : (٤٩)

جا بە راستی ئەمەیە لەم شتانەدا کە باسم کرد بۆتان دەلیلو نیشانە لەسەر گەورەیی خودای تەعالا بۆ ئێوە ئەگەر ئیمانو باوەڕتان ببێ سودی لێوەرئەگرن .

﴿ ومُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْراةِ ﴾ :

وه حاڵی ئەو نێردراوەیە وایە کە باوەڕکردووە بەو کیتابە کە لە پێش ئەودا هاتووە بۆ حەزرەتی موسا کە ئەویش تەوراتە .

﴿ ولأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

وه هاتووم بۆ لاتان بۆ ئەوە کە بە ئیذنی خودا حەڵاڵ بکەم بۆ ئێوە بازێ لەو خواردەمەنییانە کە حەرامکراوە لەسەرتان لە دینی حەزرەتی موسادا وەکوو پیوو گۆشتی وشترو ماسیو کارکردن لە رۆژی شەممەدا .

﴿ وجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فاتَقُوا اللهَ وأَطِيعُونِ ﴾ : (٥٠)

وه هاتووم بۆ لاتان لەگەڵ ئایەتێکدا له لایەنی خوداوه ، دەی له خوا بترسنو فەرمانبەردارىم بکەن ، وه ئایەتەکەیش ئەمەیە :

﴿ إِنَّ اللهَ رَبِّي ورَبُّكُمْ ﴾ :

به راستی زاتی خودا پەروەردگاری منو پەروەردگاری ئێوەیشە .

﴿ فاعْبُدُوهُ ﴾ :

دەی عیبادەتی بۆ بکەن .

﴿ هذا صِراطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾ : (٥١)

ئەمە کە من ئێوەی بۆ بانگ ئەکەم ڕێگەی ڕاستە .

﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسى مِنْهُمُ الكُفْرَ قالَ : مَنْ أَنْصارِي إِلى اللهِ ؟ ﴾ :

جا کاتێ عیسا (د) شوعووری کرد به ئینکاری ئەو قەومە له پاش ئەوه کە له دایك بوو و گەورە بوو و به ئەمری خودا خەڵکی بانگ کرد بۆ دینداریو باوەڕ به خودا .. فەرمووی : کێ یارمەتی من ئەدا بۆ لای خودا ؟

﴿ قالَ الحَوارِيُّونَ : نَحْنُ أَنْصارُ اللهِ ﴾ :

حەوارییەکانی[1] حەزرەتی عیسا عەرزیان کرد : ئێمە

---

(١) دوازده کەس بوون ، کاسبییان گازریکردنی خام بوو ، بەرگیان سپی بوو . حەواری له حوورەوه هاتووه . واته خالیص یا سپی .

یارمەتی تۆ ئەدەین لە گەیاندنی دینو ئایینی خودادا بـــــە ئادەمیزاد ٠

﴿ آمَنَّا بِاللهِ ﴾ :

ئیمانمان هێنا بە خوداو بە ریسالەتو رەهبەری تۆ ٠

﴿ واشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُون ﴾ : (٥٢)

تۆیش لە رۆژی قیامەتا لە حوزووری خودادا شەهادەتمان بۆ بدە بەمە کە ئێمە موسوڵمانین ٠

﴿ رَبَّنا آمَنَّا بِما آنْزَلْتَ واتَّبَعْنا الرَّسُـــــولَ فاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴾ : (٥٣)

ئەی پەروەردگاری ئێمەو باقی مەخلووقات ئیمانمان هێنا بە تۆو بەو دەستوورە کە تۆ ناردووتەتە خوارەوە بۆ سەر عیسا (د)و کەوتووینە شوێنی ئەم رەهبەرە دەی بمانووسە لە نـاو دەفتەری ئەهلی ئیسانا لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە شەهادەت ئەدەن بە تاقیو تەنهایی تۆ ٠

﴿ ومَكَرُوا ﴾ :

جا ئەو جوولەکانە کە حەزرەتی عیسا بانگیکردن بـــــۆ ئیمانو ئەوانیش ئینکاریان کرد ٠٠ دەستیانکرد بە فڕۆ فێڵو خەڵکیان هەڵنا بۆ کوشتنی حەزرەتی عیساو کاری وایان کرد کە فەرمانداری ئەو چەرخە مەئموری نارد بـــۆ هەڵاوەســـتنی

عیسا (د) ٠

﴿ ومكرَ اللهُ ﴾ :

وه خودایش موقابەلەی فڕو فێڵەکەی ئەوانی کرد بە کارێکی وا هەر لە شانی خودادا هەیە بیکاو شێوەو صوورەتی حەزرەتی عیسای دا بە یەکێ لەو کۆمەڵە کە هاتبوون بۆ کوشتنی حەزرەتی عیساو ئەو کەسەیان هەڵاوەستو کوشتیانو عیسای رزگار کرد ٠

﴿ واللهُ خَيْرُ الماكِرِينَ ﴾ : (٥٤)

وه خودای تەعالا زاناترو تەواناترە لە هەموو خاوەن سیاسەتێو ئەتوانێ کە نەفسی خۆیان لەسەر خۆیان بگۆڕێ بە شێوەی دوژمنو بیکوژنو دوژمنەکەیان رزگار بکا ٠

﴿ اِذْ قالَ اللهُ : يا عِيسى اِنِّي مُتَوَفِّيكَ ﴾ :

وه خودای تەعالا ئەم فەرمانە (خارق العادة)یە لەو کاتەدا کرد کە فەرمووی بە هۆی جوبرەئیلەوە : ئەی عیسا بە راستی من تۆ وەرئەگرم ٠

﴿ وَرافِعُكَ اِلَيَّ ﴾ :

وه تۆ بەرز ئەکەمەوە بۆ شوێنێ کە لەبەر دووری لە دەستی ستەمکاران لەو شوێنانەیە کە هەر عەلاقەی بە خۆمەوەیە ٠

﴿ ومُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذينَ كَفَرُوا ﴾ :

وه پاکت ئەکەمەوەو دوورت ئەخەمەوە لە بیدگومانیو بەدئەندیشەییو بەدکاری ئەو کەسانە کە کافرن بە خوداو بە

رەهبەران ٠

﴿ وجاعِلُ الَّذينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذينَ كَفَرُوا إلى يَوْمِ القِيامَةِ ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە ئەکەونە شوێنی تۆو دینی خودایان وەرگرتووە لە تۆو لە پاش تۆ رەفتار بە فەرمانەکانی تۆ ئەکەن و ئەکەونە شوێن ئەو کەسە کە تۆ موژدەی پێ ئەدەی ، وەکوو پێغەمبەری ئاخرزەمان بێ بەرزیان ئەکەمەوە لە پایەی دڵڕووناکی و دەلیل هێنانەوەی راستدا بەسەر ئەو جوولەکانەدا کە دوور ئەکەونەوە لە دەستووری تۆ هەتا رۆژی قیامەت ٠

﴿ ثُمَّ إلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾ : (٥٥)

لە پاش هاتنی قیامەتیش هەموو زیندوو ئەکرێنەوە و دێنەوە بۆ حوزووری من جا حوکم ئەدەم لە ناوتانا لەو شتانەدا کە ئێوە ئیختیلافتان هەیە تیایانا ٠

﴿ فَأَمَّا الَّذينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذاباً شَديداً في الدُّنْيا والآخِرَةِ ﴾ :

جا ئەوانەیان کە کافر بوون و ئینکاری یەکیەتی خوداو ریسالەتی پێغەمبەرێ لە پێغەمبەرەکانیان کردووە ئەوە عەزابیان ئەدەم بە عەزابێکی سەختی ناباری ناهەموار لە دنیادا بە کوشتن و سووککردن و کردن بە بەندەو سەرانە لەسەردانان و لە قیامەتا بە ئاگری خاوەن ئازاری دۆزەخ ٠

﴿ وما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ ﴾ : (٥٦)

وەنیە بۆ ئەوان کەسێ یا کەسانێ کە یارمەتییان بدا بە یارمەتییەکی بەحورمەتانە ٠

﴿ وأمَّا الَّذين آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ فيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهم واللهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمين ﴾ : (٥٧)

وە ئەو کەسانە کە ئیمانیان هەیەو کردەوەی باش ئەکەن ئەوە خودا بە تەواوی مزدو پاداشی ئەو کردەوەیانە پێ ئەداتەوەو حەقیان کەم ناکاتەوە ؛ چونکی حەق کەم کردنەوە هەرچەند نیسبەت بە خودا ستەم نیە بەڵام لە ستەم ئەچێو خودا ستەمکارانی خۆش ناوێ لەبەر ستەمەکەیان ئیتر خۆی چۆن ستەم ئەکا ٠

﴿ ذلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الآياتِ والذِّكْرِ الحكِيمِ ﴾ : (٥٨)

ئەم ئەخباری پەیدابوونی عیسایە ئەیانخوێنینەوە بەسەر تۆدا ، وە حاڵی ئەوانە وایە کە لە ئایاتی نازڵکراوی خودان ، وە لە زیکرێکی وان کە پڕن لە حیکمەتو زانستی راستی بەسوود بۆ دنیاو بۆ قیامەت ٠

﴿ إنَّ مَثَلَ عِيسى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ آدَمَ ﴾ :

بە راستی شانی عەجیبی عیسا لە لای خودا وەکوو شانی ئادەم وایە ٠

﴿ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ ﴾ :

دروستی کردو صوورەتو پەیکەری کێشا لە گڵێ کە تێکەڵی ئاو بووە لە پاشان فەرمووی بەو ٠

﴿ كُنْ فَيَكُونُ ﴾ : (٥٩)

ببەو ئەویش بوو •

﴿ الحَقُّ مِن رَبِّكَ فلا تكُنْ مِنَ المُمْتَرِينَ ﴾ : (٦٠)

قسەی راستو موافیقی واقیع ئەوەیە کە لە لایەنی خوداوە دێت بۆت ، ئیتر پاش وەرگرتنی حەقیقەت لە لایەنی خودا مەبە بەو کەسانە کە خاوەن گومانو دوودڵن •

بزانن ! لە ئابەتی (ان مثل عیسی ••)وە دەرئەکەوێ کە قیاس جێگەی ئیعتیبارە ، بە تایبەتی ئەگەر قیاسەکە رووناکی وابێ کە پایەی (مقیس) بەرزتر بێ لە (مقیس علیه) • ئیستە لەم ئایەتەدا ئەفەرموێت : وەکوو چۆن خودا تەوانا بووە لەسەر ئەوە کە ئادەم دروست بکا بە بێ دایکو باوک وە بە قودرەت گڵو ئاو بکا بە پەیکەری ئادەمیزادو فووی لێ بکاو گیان دروست بکا نەو هەیکەلەدا •• وەها ئەتوانێ عیسایش بە بێ باوک دروست بکا ، بەڵکوو دروستکردن بە بێ باوک ئاسانترە لە لای بیری ئێمەدا لە دروستکردن بە بێ باوکودایک • ئیستە دروستکردنی عیسە (مقیس)ەو دروستکردنی ئادەم (مقیس علیه)ەو جامیع لە بەینیانا نەبوونی ئاوی باوکو دایکەو حوکمی موتەرەتەب لەم قیاسەدا جەوازی ئیبداعە ، بەڵام ئاو لە مەقیسەکەدا لە لایەنی دایکەوە مەوجوود بووەو لە مەقیسوعەلەیهیدا موطڵەقا نەبووە • جا مادام واقیع بووە کە ئینسانێ دروست ببێ بە تەرزێ موستەغنی بێ لە ئاوی باوکو

دایك با واقیع ببێ كه ئینسانێ دروست ببێ لەگەڵ ئیستیغنا له ئاوی باوك به تەنیا به (طریق الاولی) .

ریوایەتكراوه : ئەم ئایەته نازڵبووه به هۆی وەفدی نەجرانەوه كه ئینكاری فەرموودەی حەزرەتیان كرد كاتێ فەرمووی : عیسا عەبدی خودایەو به ئەمری (كن فیكون) دروستكراوەو وتیان : دەی عەبدێكمان نیشانبده كه به بێ باوكو دایك دروستكرابێ ، وه حەزرەت فەرمووی : چۆن سەرتان سوڕئەمێنێ لەوه كه خودا عیسا به بێ باوك دروست بكا ؟! ئەوەنیه كه خودای تەعالا حەزرەتی ئادەمی به بێ باوكو دایك دروستكردووه ! جا ئەم ئایەته هاتەخوارەوه .

هەروا ریوایەت كراوه : كاتێ حەزرەت بانگی كردن بۆ ئیسلامییەت وتیان : ئێمه موسوڵمانین . حەزرەت فەرمووی : درۆ ئەكەن ، سێ شت مەنعی ئێوه ئەكا له راستی ئەم داواتانه : یەكەم : ئەمه كه ئەڵێن : خودا كوڕی هەیەو عیسا كوڕی ئەوه ! دووەم : ئەمه كه سوجده ئەبەن بۆ (صەلیب) ! سێهەم : ئەمه كه گۆشتی بەراز ئەخۆن ! پاش ئەوه ئەم ئایەته نازڵ بوو لەگەڵ ئایەتی (موباهەله)دا كه له پاش ئەمه دێت .

﴿ فَمَنْ حاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ العِلْمِ ﴾ :

جا ئەگەر كەسێ موجادەلەی كرد لەگەڵ تۆدا له پاش ئەم زانسته راسته كه بەتۆ گەیشتووەو تۆیش بەیانت كردوه .

﴿ فَقُلْ : تَعالَوا نَدْعُ أَبْنائَنا وأَبْنائَكُمْ ونِسائَنا ونِسائَكُمْ ﴾ :

تۆ بڵێ بەو کەسەو هاوبیری ئەو : فەرموون بانگ بکەین لە ئەولادی ئێمەو ئەولادی ئێوەو ژنانی ئێمەو ژنانی ئێوە ، واتە ئێمە ئەوەی عەلاقەو پەیوەندی خۆمانە ئێوەیش ئەوەی عەلاقەو پەیوەندی خۆتانە بانگ بکەین ٠

﴿ وأَنْفُسَنا وأَنْفُسَكُمْ ﴾ :

وە خۆیشمان هەردوو لامان حازرو ئامادە ببین لە شوێنێکا ٠

﴿ ثُمَّ نَبْتَهِلْ ﴾ :

پاش ئەوە بە پەڕۆشەوە دۆعای زیاندار بکەین لەوانە کە دژن بە بیری بەرابەر ٠

﴿ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللهِ عَلَى الكاذِبِينَ ﴾ : (٦١)

وە بڕیاری دوورکەوتنەوەو دوورخستنەوە لە لایەنی خوداوە بدەین لەسەر ئەوانە کە قسەیان راست نیەو داواکەیان درۆیە ٠

ئیبنو عەببباس فەرموویەتی : ئەمانە کە حەزرەت بانگی کردن بۆ موباهەلەو دۆعا لەیەککردن کۆمەڵی گاورەکانی نەجران بوون بە تایبەتی گەورەکانیان کە (سید) و (عاقب)و (بن الحارث)بوون ٠

وە ریوایەت کراوە : پاش ئەم بانگکردنە عاقیب ـ کە

گەورەی وەفدەکە بوو ــ مەنعی هاوڕێکانی کرد لە حازربوون بۆ ئەو دۆعاکردنەو پێیوتن : ئەگەر بێنو محەمەد دۆعـــای شەڕتان لێ بکا هەمووتان ئەفەوتێن ! ئەوانیش تەرکیان کردو رازی بوون بەوە کە هەموو ساڵێ جیزیە بدەن بە حەزرەت (د)و بەم جۆرە نیزاع بڕایەوە ٠

﴿ اِنَّ هٰذا لَهُوَ القَصَصُ الحَقُّ ﴾ :

ئەوەی کەوتە بەر هێزی بیستنی تۆ ، ئـــــەی پێغەمەری خۆشەویست ، لە باسی مەریەمی کچی عیمرانو پەروەردەبوونی بە عیسمەتو عیبادەت لە چاودێری یەکێ لە پێغەمەرانی بەنـی ئیسرائیلدا وە دەرکەوتنی فریشتەی ئەمینو بەخشینی خودا بە مەریەم کوڕێکـــی رەهبەری پایەبەرزی وەهـــا کـــە جیهان لە پەیدابوونو قسەکردنی لەناو بێشکەداو گەورەبوونی بە ئەمانەتو دەرچوونی موعجیزات لەسەر دەستیا سەرسام بوو و ، فڕو فێڵی جۆلەکەکان بۆ هەڵاوەستنیو فریاکەوتنی هێزی قودسی بـــــۆ رزگارکردنی هەر ئەوەیە وتارێ کە ڕێکی واقیعو حەقیقـــەت بێو هەرچی دژی ئەم باسەیە درۆیە ٠

﴿ وما مِنْ اِلٰهٍ اِلا اللّٰهُ ﴾ :

وە هیچ کەس نیە شیاوی خودایی بێ ئیللا زاتی خودا وە هەموو رەهبەرەکان بەندەی ملکەچو فەرمانبەرداری ئـــــەو خودایەن وە دوورن لە پایەی خوداوەندی ٠

﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ العَزِيزُ الحَكِيمُ ﴾ : (٦٢)

وە بە راستی خودا غالبەو تەوانایەو زاڵە بەسەر هەموو

عالەماو موحتاج نیە بە کورڕو پەیوەندی کەس .

﴿ فَإِن تَوَلَّوا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴾ :(٦٣)

جا ئەگەر سەرپێچییان کردو لە راستی لایانداو ئەوە خودای تەعالا خراپکاران و لەڕێلادەران دەناسێ و لێی ون نابن .

﴿ قُلْ : يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ :

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ بفەرموو و بڵێ : ئەی ئەهلی کیتاب ، ئەی وەفدی نەجران و ، ئەی ئەحباری یەهوود وەرن بۆ لای وەرگرتنی تاقە جوملەیێ کە ئیخلاصە بۆ خوداو دێتە جێگە لە ضیمنی ئەم چەن کەلیمە وە ئەم چەن جوملەدا کە بریتین لەمانە کە دێز .

﴿ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا ﴾ :

عیبادەت نەکەین بۆ کەس بۆ خودا نەبێ و شەریکی بۆ بڕیار نەدەین بە هیچ نەوعە شەراکەتێ .

﴿ وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾ :

وە بازێ لە ئێمە بازێکمان قەرار نەدا بە خاوەن فەرمان بە بێ وەرگرتنی فەرمان لە خودا وە بە بێ فام کردنی حوکم لە فەرموودەی خودا ، وە هیچ شتێ حەلاڵ یا حەرام نەکەین بە بێ دەلیلێ کە پاڵ بدا بە فەرموودەی خوداوە .

﴿ فَإِن تَوَلَّوا فَقُولُوا : اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ : (٦٤)

جا ئەگەر ئەو ئەهلی کیتابە پشتیان هەڵکرد لەم ئامۆژگارییە ئەی پێغەمەر لەگەڵ پەیڕەوەکانتا بڵێن بەو کۆمەڵە کیتابییانە : ئێوە ئاگادار بن ئێمە فەرمانبەرداری خوداین‌و موسوڵمانین ٠

ئەم ئایەتە تەعریضە بەو گاورانە کە عیبادەت ئەکەن بۆ عیسای مەسیح‌و مەریەم وە عیساو مەسیح دائەنێن بە ئالیهـــە لەگەڵ خودادا ، وە زانا گەورەکانیش ئەکەن بـــە مەصدەری تەحریم‌و تەحلیل بە بێ دەربڕینی دەلیل ٠ هەروا تەعریضە بەو یەهوودانەیش کە یەکێ لەم صیفەتانەیان تێدابووە ٠

فەرموودەی خودا : (یا اهل الکتاب ٠٠٠ الآیات)

ریوایەتکراوە لە ئیبن‌و عەببасەوە (خ) فەرموویەتـی : گاورەکانی (نەجران)و عالمەکانی یەهوود گردبوونەوە لـــە خزمەتی حەزرەتا (د)و هاتـن بەیەکا لـــە باسی حەزرەتـــی ئیبراهیمدا ؛ یەهوودیەکان وتیان : ئیبراهیم یەهوودی بووەو لەسەر دینی یەهوود بووەو ، گاورەکان وتیان : نەخەیر لەسەر دینی نەصرانی بووە ٠٠ جا خـودا ئەم ســێ ئایەتەی ناردە خوارەوە :

﴿ يا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تُحاجُّونَ فِي إِبْراهِيمَ وَمـا أُنْزِلَتِ التَّوْراةُ والأنْجِيلُ إِلا مِـــنْ بَعْـدِهِ أَفَـــلا تَعْقِلُونَ ؟ ﴾ : (٦٥)

ئەی ئەهلی کیتاب ، ئەی زانایانی یەهوودو نەصرانـــی لـەبەر چـی نیزاع‌و موجادەلـە ئەکـەن‌و دێن بە یەکا لە هۆی

ئیبراهیمەوە ، وە یا هەر تاقمێ داوای ئەوە ئەکا کە لەسەر دینی ئەوان بووە (مع انه) خۆتان ئەزانن دینی ئیبراهیم و دینی موساو دینی عیسا لە ئادابی فورووعاو لە یاسادا لە یەك جیان ! وە ئەزانن کە تەورات نازڵ بووە بۆ سەر حەزرەتی موسا لە پاش حەزرەتی ئیبراهیم بەماوەیەکی زۆر ، وە ئینجیلیش نازڵ بوود بۆ سەر حەزرەتی عیسا لە پاش حەزرەتی ئیبراهیم بە ماوەیەکی زۆرتر ئیتر چۆن رووتان هەیە ئەم درۆ گەورەیە بلاوبکەنەوە بە جیهانا ؟ ئایا ئێوە عەقڵی ئەوەتان نیە کە رەوا نیە ئادەمیزاد درۆ بکا ، بە تایبەتی ئەوانە کە زەمامی کۆمەڵ لە دەستی ئەوانایەو بە تایبەتی درۆیێ کە هەموو هۆڵیارێ بزانێ درۆیە ؟!

﴿ ها أنْتُمْ هؤُلاءِ حاجَجْتُمْ فِيما لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ، فَلِمِ تُحاجُّونَ فِيما لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ؟ ﴾ :

باشە وا ئێوە ئەی کۆمەڵ موجادەلەتان کرد لە بازە شتێکا کە بە گومانی خۆتان ئاگادارن لەسەری وەکوو مەعنای عیبارەتی تەوراتو مەعنای عیبارەتی ئینجیل کەوەریان ئەگێڕن لە زاهیرو سیفاتی پێغەمەری ئاخرزەمان کە محەمەدە (د)و لە تەوراتا نووسراوەو مژدە بە هاتنی محەمەد بە عینوانی (ئەحمەد) کە لە ئینجیلدا دیاری کراوە ٠٠ (الحکم لله) ! ئەی بۆچی موجادەلەو ملەجڕێ ئەکەن لە شتێکدا کە نایزانن و ئاگاتان لێ نیە ، وەکوو نیسبەتدانی ئیبراهیم بۆ لای دینی خۆتان ؟!

﴿ واللهُ يَعْلَمُ وأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ ﴾ : (٦٦)

وه خودا به ئەحوالّی ئیبراهیم ئەزانێ‌و ئێوه به قەطعی نایزانن ٠

﴿ ما كَانَ إِبْراهِيمُ يَهُودِياً ولا نَصْرانِياً ﴾ :

به قەطعی ئیبراهیم لەسەر ئایینی یەهوودی نەبوو كە عوزەیر به كوڕی خودا ئەزانن ، وه لەسەر دینی نەصرانی نەبوو كه عیسا به كوڕی خودا دائەنێن‌و عیساو مەریەم ئەكەن بە شەریكی خودا له پایەی خوداوەندییا ٠

﴿ ولَكِنْ كانَ حَنِيفاً مُسْلِماً ﴾ :

بەڵام ئینسانێكی له پڕو پووچ لادەرو مونكیر بۆ ئیشراك بوو وه موسوڵمان بووەو رووی له حەقیقەت كردووه ٠

﴿ وما كانَ مِنَ المُشْرِكِينَ ﴾ : (٦٧)

وه لەو كەسانه نەبووه كه شەریك‌و هاوبەش بۆ خودا بڕیار بدەن ٠ وه لەم جوملەدا تەعریز هەیە بەوه كه یەهوودو نەصرانیەكانی زەمانی حەزرەت (د) موشریك بوون ٠

﴿ إِنَّ أَوْلَى النّاسِ بِإِبْراهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ ﴾:

بە راستی نزیكترو عەلاقەدارتری ئادەمیزاد بە ئیبراهیمەوه ئەو كەسانه بوون له ئوممەتەكەی كه تابیعی بوون له وەختی خۆیا ٠

﴿ وهَذا النَّبِيُّ والَّذِينَ آمَنُوا ﴾ :

وه ئەم پێغەمبەره كه محەمەدەو ئەوكەسانه كە ئیمانیان

هێناوه به محەمەد ؛ چونکی موافیقی ئیبراهیمن له گەلێ حوکمی دینا ٠

﴿ واللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِين ﴾ : (٦٨)

وه خودای تەعالا دۆستو یارمەتیدەری موسوڵمانانه له دنیاو قیامەتا ٠

فەرموودەی خود : (ودت طائفة ٠٠٠ الآية)

هاته خوارەوه له شانی کۆمەڵێ له جووله‌کەکانا که حوزەیفەی ئیبنولیەمانو عەمارو مەعازیان دڵخۆشی ئەکرد بۆ ئەوه ببن به جووله‌ک،و دینی یەهوودی ئیختیار بکەن ٠ خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ وَدَّتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ﴾ :

به دڵ ئارەزوویان ئەکردو زۆریان پێ خۆش بوو کۆمەڵێ له کیتابیەکان ئەگەر ئێوه گومڕا بکەنو بتانبەن بۆ سەر دینی خۆیان ٠

﴿ وما يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ ﴾ :

بەڵام ئەمانه ناتوانن کەس گومڕا بکەن ئیللا نەفسی خۆیانو ئەو کەسانه کە هاودین‌و هاوڕەوشتیانن ٠

﴿ وما يَشْعُرُونَ ﴾ : (٦٩)

وه بەم واقیعه نازانن ٠ یاخود ئەمانه بەم تێکۆشینانەیان

بۆ گومڕاکردنی موسوڵمانان ناتوانن کەس گومڕا بکەن ئیللا خۆیان نەبێ ؛ چونکە ڕێگەی ڕاستی ئـــەوان ئەوە بوو کە تێکۆشێن بۆ بەیانی سیفاتی پێغەمەری ئاخر زەمانو ئیمانی پێ بێننو خەڵك بێننە سەر ئەو ڕێگا ، ئیستە کە لەو ڕێگە لایانداوەو بۆ ونکردنی حەقیقەت حەول ئەدەن ئەوانیان پێ گومڕا ناکرێ بەڵکو هەر خۆیان گومڕا ئەکەن بەڵام جەهلی مورەکەبیانەو بە خۆیان نازانن ٠

﴿ يا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تَكْفُرُون بِآياتِ اللهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُون ؟ ﴾ : (٧٠)

ئەی خاوەن کیتابەکان ، ئەی یەهوودیەکانو ، ئـــەی نەصرانیەکان لەبەر چی ئێوە کوفری ئایاتی خودا ئەکەنو ئەو سیفاتو نیشانانەی پێغەمەری ئاخرزەمانە کە لـــە تەوراتو ئینجیلدا ، نووسراوە ونیان ئەکەن ، وەلحاڵ ئێوە شـــاهادەت ئەدەن لەسەر ئەوە کە کتێبەکانتان حەقەو راستە ؟

﴿ يا أَهْـــلَ الكِتابِ لِـــمَ تَلْبِسُون الحَـــقَّ بِالباطِلِ ﴾ :

ئەی خاوەن کتێبەکان لە بەرچی ئەو عیباراتە حەقە کە لـە تەوراتاو لە ئینجیلدا هەیە لە بابەتی ڕەوانەکردنی محەمەدەوە (د) دای ئەپۆشن بە مەعنایەکی بەتاڵو ناڕەواو ئەو نیشانانـــە ئەبەنە سەر کەسانێ کە هێشتا پەیدانەبوون ؟!

﴿ وتَكْتُمُونَ الْحَقَّ ﴾ :

مەعنا راستەکە دائەپۆشن ٠

﴿ وأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ؟! ﴾ : (٧١)

وەلحاڵ ئێوە ئەزانن کە ئەو سیفاتانە هەر سیفەتی محەمەدی کوڕی عەبدوڵلاڵی کوڕی عەبدولموطەلیبی هاشمی قورەیشین • وە ئەو نیشانانە کە لە بۆ کۆمەڵی ئەتباعەکانی ئەو نووسراون هەر نیشانەی ئەصحابو یارانی ئەو زاتەن •

فەرموودەی خودای تەعالا : (وقالت طائفة)

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەبباسەوە (خ) کە عەبدوڵلاڵی بنی صەیفو عەبدی بنی زەیدو حارثی بنی عەوف لە بەینی خۆیانا راوێژیان کرد وتیان : با بڕۆین لەسەر سبەینێکانا ئیمانی خۆمان بە دینی ئیسلام دەربڕینو لە کاتی ئێوارانا لەوە پەشیمان ببینەوە ، هەتا بەم جۆرە وەزعە دوو دڵیو پەشێوە بخەینە ناو موسوڵمانەکانەوە ئەوانیش وەکوو ئێمە وەزعیان بگۆڕن ! جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون •

﴿ وقَالَتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ ﴾ :
وتیان کۆمەڵێ لە ئەهلی کیتاب •

﴿ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ واكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ : (٧٢)

ئیمان بێنن بەو قورئانە کە نازڵکراوە بۆ سەر موسوڵمانە خاوەن ئیمانەکان لە ئەووەڵی رۆژەوەو ئینکاری بکەن لە ئاخری رۆژدا بەڵکوو ئەمانە بکەونە پەشێوەو دوودڵییەوەو لە دینی خۆیان وەرگەڕێنو رزگار ببین لێیان •

﴿ ولا تُؤمِنُوا إلاّ لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ ﴾ :

ئەمەیش هەر لە واتەی ئەهلی کیتابە ئەڵێن : قەت ئیمان مەیەنن ئیللا بە دینی ئەو کەسانە کە ئەکەونە شوێن دینەکەی ئێوە .

جا خودای تەعالا بۆ ڕەددی ئەو کافرانە ئەمر ئەکا بە حەزرەتو ئەفەرموێت ئەی پێغەمەری خۆشەویست .

﴿ قُلْ : إنَّ الْهُدَى هُدَى اللهِ أَن يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ ما أُوتِيتُمْ أَوْ يُحاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ﴾ :

بڵێ بەو کافرانە کە بە راستی هیدایەت هەر هیدایەتی خودایە بەم شێوە کە بدرێ بە یەکێ لە غەیری تاقمی ئێوە دینێ وەکوو دینی ئێوە بە وەحی لە لایەنی خوداوە نازڵ بووبێ بە وێنەی ئەوەی کە دراوە بە ئێوە بیخوێنێنەوە یاخود ئیستیدلاڵو ئیحتیجاجی پێ بکەن لەگەڵ ئێوەدا .

چونکی خودای تەعالا تەوانایە بەسەر هەموو شتێکا ، وە هەر وەکو قودرەتی بووە کە کیتاب نازڵ بکا بۆ پێغەمەرانی پێشوو وەکوو ئیبراهیمو موساو عیسا ئەیشتوانێ کیتابی وەکوو ئەو کیتابانە نازڵ بکا بۆ سەر ئێمەو ئێمەیش ببین بە خاوەن کیتاب لە عالەما . وە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بۆ تەئکیدو دامەزراندنی ئەم مەبەستە .

﴿ قُلْ : إنَّ الفَضْلَ بِيَدِ اللهِ يُؤتِيهِ مَنْ يَشاءُ واللهُ واسِعٌ عَلِيمٌ ﴾ : (٧٣)

بڵێ بەو ئەهلی کیتابە بە راستی فەزڵو گەورەیی هەمووی

وا له دەستی قودرەتو تەوانایی خودادا ئەیدا بە هەرکەسێ خواستی لێ ببێ • وە خودای تەعالا زانستو تەوانایی زۆر گوشادەو بە هەموو کەسو بە هەموو ئوممەتێ زانایەو، ئەزانێ ریسالەتی خۆی لە چ شوێنێکا دابنێ •

لەسەر ئەم مەعنایە کەلیمەی (قل) لە ئەووەڵەوە تا ئاخری ئایاتەکە هەموو عائیدی حەزرەتە (د)و ئەبێ بە رەد بۆ کیتابیەکان ، وە بازێ فەرموویانە : ئیحتیمالی هەیە کە (قل ان الهدی هدی الله) جوملەیەکە کەوتوەتە ناو کەلامی کیتابیەکانەوە قسەکەیان ئەمەیە (ولا تؤمنوا الا لمن تبع دینکم ان یؤتی أحد مثل ما أوتیتم او یحاجوکم عند ربکم) واتە ئیمانو باوەڕتان نەبێ ئیللا بەو کەسانە کە تابیعی دینی ئێوە ئەبن لە هۆی ئەوەوە کە بەرێ بە کەسێ وێنەی ئەو کتێبە دراوە بە ئێوە یا بتوانن کە موجادەلە بکەن لەگەڵ ئێوەدا لە رۆژی قیامەتا • وەلحاصڵ ئەهلی کیتاب ئەیانوت بە هاودینەکانیان باوەڕ مەکەن بەوە کەسێ لە غەیری تاقمی خۆتان کتێبێکی وێنەی کتێبی ئێوەیان پێدرابێ رەفتاری پێ بکەن لە دنیادا یا دەلیلێکی پێ بهێننەوە لە دنیادا لە هۆی خوداوە یا لە قیامەتا لە حوزووری خودادا ؛ چونکی دین بڕاوەتەوە لەسەر بەنی ئیسرائیل •

جا خودای تەعالا فەرموویەتی بە حەزرەت (د) تۆ بڵێ بەو کیتابییانە هیدایەت هیدایەتی خودایەو لە قودرەتی ئەوایە بە هەر تاقمێك یا بەهەر کەسێکی بدا ئەیدا ، وە بڵێ : فەزڵو کەرەمو رەحمەت هەمڕو لە لای خودایە بە هەرکەسێ وە هەر تاقمێ خواستی هەبێ ئەیداو کەس ناتوانێ مەنعی بکا • خودا

(واسع القدرة) و (واسع العلم)ه (والحمد لله) .

﴿ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشاء ﴾ :
خاس ئەکا بە میهرەبانیو کەرەمی خۆیەوە هەرکەسێ خواستی هەبێ .

﴿ واللّٰهُ ذُو الفَضْلِ العَظِيمِ ﴾ : (٧٤)
وە خودا صاحیبی فەزڵێکی گەورەیە .

﴿ ومِنْ أَهْلِ الكِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ﴾ :

وە ئەهلی کیتاب هەموویان لەسەر زەوقێ نینو لەسەر حاڵێ نین ، بەڵکو جیاوازییان هەیە لەناو خۆیانا : لە ئەهلی کیتابە کەسێ ئەگەر بیکەی بە ئەمین لەسەر قینطارێ ئاڵتوون ، کە ئەکاتە هەزارو دووصەد هۆقە ئاڵتوون ، ئەیداتەوە بە خاوەنەکەی بە تەواوی وەکوو عەبدوڵڵای کوڕی سەلام کە ئەو ئەندازەیە لە لایەنی عەرەبێکی قورەیشییەوە درابووە دەستی بە ئەمانەتو هەمووی دایەوە بە خاوەنەکەی .

﴿ ومِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلا ما دُمْتَ عَلَيْهِ قائِماً ﴾ :

وە لە ئەهلی کیتابە کەسێ ئەگەر دینارێکی بە ئەمانەت بدەیتە دەست ، کە وەزنی حەفتاو دوو دەنکە جۆیە ، نایداتەوە بە خاوەنەکەی مەگەر کابرا بە سەریەوە راوەستابێ ، یا مەگەر تۆ ، ئەی خاوەن حەق ، بەسەریەوە راوەستابی لێی جیانەبیتەوە

تا دینارەکەت ئەداتەوە دەست ٠

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا : لَيْسَ عَلَيْنا فِي الْاُمِّيِّينَ سَبِيلٌ ﴾ :

ئەمەیش بە هۆی ئەوەوەیە کە ئەوئەهلی کیتابانە ئەڵێن : نیە لەسەر ئێمە لە هۆی ئوممەتی ئوممیەوە کە عەرەبە ریگەی زەم‌و عیتاب‌و هەرچۆن مانیان بخۆین رەوایە ٠

﴿ ويَقُولُونَ عَلَى اللهِ الكَذِبَ وهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ : (٧٥) ٠

وە درۆ هەڵئەبەستن لەسەر شەریعەتی خوداو ئەوانیش خۆیان ئەزانن کە درۆ ئەکەن ٠

﴿ بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ واتَّقَى فَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ المُتَّقِينَ ﴾ : (٧٦)

واتە وا نیە ، خراب حاڵی بوون خودا ذیممەی بڕیارداوە بۆ هەموو ئوممەتێکی (غیر مهدر) لەسەر هەموو ئوممەتێ درۆست نیە کەس مانی کەس بخوا ، وە مادام بڕیاری خودا وابێ هەر کەسێ وەفا بکا بە عەهدو پەیمانو موعامەلە لەگەڵ ئادەمیزادا بە ساغی‌و لەخودا بترسێ ئەوە بە راستی خودا لەگەڵ ئەو کەسەدایە ؛ چونکی ئەوە خاوەن تەقوایەو خودا لەگەڵیانایە ٠

فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الذین یشترون بعهد الله ٠٠٠ الایة)

ریوایەتکراوە لە ئەشعەثی کوڕی قەیسەوە وتوویەتی : وەڵاهی ئەم ئایەتە لە شانی مندا نازڵبوو ؛ چونکی عەرزێ لە

بەینی منو شەخسێکی یەهوودییا نیزاعی تێدا بوو : من داوام ئەکردو کابرای جوولەکەیش ئینکاری ئەکرد ، هێنام بۆ خزمەتی حەزرەت (د) فەرمووی : شاهیدت هەیە ئەم عەرزە مالی تۆیە ؟ وتم : شاهیدم نیە ، جا فەرمووی بە یەهوودییەکە : سوێند بخۆ ! منیش عەرزم کرد : یا رەسولەللاّ سوێند ئەخواو مالّەکـــــەم ئەفەوتێ ! جا لەو کاتەدا ئەم ئایەتە نازڵبوو • ئەمە بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە • وە لە عەبدوڵلاّی کوڕی ئەبـــی ئەوفا ریوایەت کراوە[1] پیاوێ مالّێکی فرۆشی هەبوو لە بازاڕا ســـوێنـــدی خوارد ئەوەندە پارەم پێداوە بۆ ئەوە کـــە یارۆی موشتەری لێی بکڕێ ، جا ئەم ئایاتە نازڵبوو •

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمانِهِـــمْ ثَمَناً قَلِيلاً ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئەگۆڕنەوە عەهدی خۆیان لەگەڵ خودادا بە ئیسلاّمو ئیمانو بەجێهێنانی ئەمانەت وە ئەو سوێندانە ئەیخۆن بە قیمەتێکی کەم • واتە تەرکی ئیمانو ئەمانەتو ئیهتیمام بـــە سوێند ئەکەن بۆ ئەوە کە مالّێکی کەمی دنیایان دەست بکەوێ •

﴿ أُولَـئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ ﴾ :

ئەوانە هیچ بەشو بارەیان نیە لە رۆژی قیامەتا •

---

(١) ئەم ریوایەتەیش لە بوخاریدایەو ئیبنو حەجـــەری عەسقەلانی ئەڵێ : موناقات نیە لە بەینی ئەم دوو حەدیثـــەدا ؛ چونکی مانیع نیە لە نوزوولی ئایەتەکـــەدا لـــەبەر هـــەردوو سەبەبەکە •

﴿ ولا يكلمهم الله ﴾ :

وه خودای تەعالا قسەیان لەگەلّا ناکا بە میهرەبانـــــی و مەحەببەت •

﴿ ولا ينظر إليهم يوم القيامة ﴾ :

وه بۆیشیان نارِوانێ بە تەماشاو روانینی مەحەببەت لـــە رۆژی قیامەتا •

﴿ ولا يزكيهم ﴾ :

وه پاکیان‌ناکاتەو، لە تۆلّەی تاوانەکانیان وه یا خود ئەنایان ناکا •

﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ : (٧٧)

وه عەزابی سەختیشیان هەیە لە قیامەتا •

﴿ وإنّ منهم لفريقاً يلوون ألسنتهم بالكتاب لتحسبوه من الكتاب وما هو من الكتاب ﴾ :

وه بەراستی تاقمێ هەیە لە ئەهلی کیتاب وەکـــوو کەعبو مالیكو (حیی بن اخطب) زمانی خۆیان هەلّئەسوورِێنن لـــــە خوێندنەوەی کەلامی خودادا کە تەوراتە لە عیبارەتی راستەوە بۆ لار لە نەفسی ئەلفاظی واقیعەدا وه یاخود لە تەفسیر دانەودیان بە مەعنایەکی نارِاست بۆ ئەوه کە ئێوه بە کیتابی خودای بزانن‌و لە واقیعیشیا لە کیتابی خودا نیە ؛ چونکی موحەرِرەف‌و غەیـــرە صەحیحە •

﴿ ويقولون : هو من عند الله وما هو من عند الله ﴾ :

وه ئەڵێن : ئەمەی ئێمـــــە ئەیخوێنینەوە لـــــە لای خوداوە هاتووەو کەلامی خودایە ، وە لە واقیعدا ئەوە لـــــە لای خوداوە نەهاتووە ٠

﴿ ویَقُولُونَ علی اللهِ الکَذِبَ وهُمْ یَعْلَمُونَ ﴾ : (٧٨)

وە درۆ ئەسەر خودا هەڵئەبەستنو ئەشزانن کە درۆ ئەکەن، جا ئەبێ ئەمانە لە قیامەتا عەزابیان چۆن بێ ؟!

فەرموودەی خودا : (ما کان لبشر ٠٠٠ الآیة)

ئیبنو عەبباس (خ) فەرموویەتی : کاتێ کە زاناکانـــــی یەهوودو گاورەکانی نەجران گردەوە بوون لە خزمەتی حەزرەتا (د) ئەبو رافیع ناوی جوولەکەی قورەظی وتی : یا محمد تـــۆ ئەتەوێ ئێمە عیبادەتت بۆ بکەین وەکوو گاورەکان عیبـــادەت ئەکەن بۆ عیسا ؟ جا حەزرەت (د) فەرمووی : (معاذ الله) کـــە ئێمە عیبادەتی غەیری خودا بکەین ، یا فەرمان بدەین بە کەس کە عیبادەتی غەیری خودا بکـــا ، خودا نـــــە بـــۆ ئەمە منـــــی رەوانەکردووە نە ئەمری پەمە کردووە ٠ جا خودا ئەم دوو ئایەتەی نارده خوارەوە ٠

﴿ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللهُ الکِتابَ والحُکْمَ والنُّبوَّةَ ثُمَّ یقُولَ للنَّاسِ : کُونُوا عِباداً لِي مِـــنْ دُونِ اللهِ ﴾ :

قەت نەبووە لە جیهاناو نابێ کە ئادەمیزادێ خودای تەعالا

کیتابی بۆ بنێرێ . واتە کیتابی ئاسمانی پێ‌بداو عیلـــمو فەم‌و زانستی پێ‌بداو پایەی نوبـــووەت‌و ریسالەت‌و پێغـــەمـــەری پێ‌ببەخشێ : ئادەم بێ یا خاتەم ، موسا بێ یا عیسا • یا غەیری ئەمانە • کەچی ئەو پێغەمبەرە لەم رێگەی راستی ئیرشـــادو رەهنومایی‌و رابەریە ئادەمیزاد بۆ لای خودا لاداو بلێت بـــەو ئادەمیزادانە کە بانگیان ئەکا ببن بە بەندەی من‌و عیبادەت بۆ من بکەن‌و عیبادەت بۆ خودا مەکەن حاشا وەکـــەللا ئـــەم کارە ناهەموارەو ئەم وتارە ناباڕە لە پێغەمبەرانەوە رووی نەداوە •

﴿ ولٰكِن كُونُوا رَبَّانِيِّين بِما كُنتُم تَعلَمُـــون الكِتابَ وبِما كُنتُم تَدرُسُون ﴾ : (٧٩)

بەڵام ئەمە ئەفەرموون بە ئادەمیـــزاد ؛ ئێوە ببـــن بـــە ئینسانێکی پاکی خوداناس‌و خاوەن پەیمان‌و پەیوەند لەگـــەڵ خودای خۆتاناو خەیانەت مەکەن نە لەگەڵ خواتاناو نە لەگـــەڵ ئادەمیزاداو نە لەگەڵ هیچ گیان‌لەبەرێکا ، بە هۆی ئەوەوە کە ئێوە ئامادەکراون بە هۆی تەبلیغاتی ئێمەوە کە تالیمی کیتابـــی خودا بکەن‌و بە هۆی ئەوەوە کە خۆیشتان کتێبی خوداتان بـــە دەرز وەرگرتووە •

واتە : پێغەمبەران بە ئەمانەت ئادەمیزاد بانگ‌ئەکەن بـــۆ بەندەیی خوداو بۆ ئەوە کە خـــودا بـــە یەکێ بزانن‌و شتـــی موخالیفیان پێ نائێن ، بەڵکوو ئەڵێن بە ئەفرادی ئوممەتەکەیان ئەوانەیان کە زانان : ئێوە ببن بە ئادەمـــی ڕەببانی = خـــۆ بەسەرخودادا ساغ‌وەکـــەر ؛ چونکە ئێـــوە دەرسی کیتابتـــان خوێندووەو تێگەیشتوون‌و پێ‌گەیشتوون ئینسانێ وەهابێ ئەبێ

خاوەن تەربیەبێ بۆ ئادەمیزاد .

﴿ ولا يأمركم أن تتخذوا الملائكة والنبيين أربابا ﴾ :

ئیتر پێغەمەران ئەمرتان پێناکەن کە فریشتەکان بکەن بە خودای خۆتان . یا پێغەمەرەکان بکەن بە رەببی مەعبوود .

﴿ أيأمركم بالكفر بعد إذ أنتم مسلمون ؟! ﴾ : (٨٠)

ئایا ئەمرتان پێئەکەن بە کافربوون پاش ئەوە کە موسوڵمان بوون و بوون بە موسوڵمانی دامەزراو ؟!

وە هەر وەکوو پێغەمەران ئەمر ئەکەن بە ئوممەتەکەیان کە باوەڕ بە خودا بکەن و بەندەیی ساغ بۆ خودا بکەن و لە خودا لانەدەن ، خودای تەعالا ئەمری فەرموە بە پێغەمەرەکانیش و میساق و پەیمانی لێوەرگرتوون : هەر یەکێ لە ئێوە کە کردم بە رەهبەرو لە پاشان پێغەمەرێکی فرستادەی خودایان چاوپێکەوت کە یارمەتی بدەن و بەقەد تەوانا کۆمەکی بکەن بۆ ئەمە لەو زەمانەدا کە پێغەمەران زۆر بوون و لەیەك چەرخا گەلێ لە پێغەمەران کەوتوونەتە یەك بە جارێ ، هەریەکێ لەوان نەسرەتی باقیەکان بداو خوداناسی لە جیهانا بلاوبکەنەوە ، وەکوو لە ئایەتی داهاتوودا ئەم باسە ئەکا کە فەرموویەتی :

﴿ وإذ أخذ الله ميثاق النبيين لما آتيتكم من كتاب وحكمة ثم جاءكم رسول مصدق لما معكم لتؤمنن به ولتنصرنه ، قال : أأقررتم وأخذتم

على ذلِكُمْ اِصْرِي ؟ قالُوا : أَقْرَرْنا • قال : فَاشْهَدُوا وأَنا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴾ : (٨١)

خودا ئەفەرموێت : ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە کە خودا ئادو پەیمانی کردووە لەگەڵ پێغەمەرەکانا و پەیمانی لێوەرگرتوون هەرکاتێ کیتابو عیلمو زانستم پێدان لە پاشان یەکێ لە پێغەمەران هات بۆ لاتان کە باوەڕدارە بەوەی لەلای ئێوە هەیە لە دینو عیبادەت بۆ خودا بە پێویستی بزانن کە موخالەفەی نەکەنو باوەڕی پێ بکەنو بە قەی تەوانا یارمەتی بدەن • جا خودا فەرمووی پێیان : ئایا ئیقرارتان کرد بەمەی کە پێمو تنو عەهدی منتان لەسەر ئەمە وەرگرت ؟ ئەوانیش وتیان : بەلێ ئیقرارمان کرد •• جا خودا فەرمووی : دەی شەهادەت بدەن لە رێگەی خودادا لەسەر ئەم مەوزووعەو بڵێن بە خەڵکو جارِ بدەن بەمە کە خودا ئەم پەیمانەو ئەم عەهدەی لە ئێوە وەرگرتووە ، وە منیش لەگەڵ ئێوەدا لەو شاهیدانەم کە من ئەم پەیمانەم کردوە لەگەڵ پێغەمەرەکانا • یاخود منیش ئەبم بە شاهید بۆ ئێوە کە بازێ لە ئێوە شەهادەتی داوە لەناو عالەما بۆ بازێکتانو هەموتان هاودڵو هاووتارو هاورەفتارن •

بازێ لە زاناکان فەرموویانە : خودا ئەم پەیمانەی وەرگرتووە لە هەمو پێغەمەرەکان بەم مەعنا کە هەر پێغەمەرێکی رەوانە کردووە ئەحوالی حەزرەتی (محمد المصطفی)ی بۆ بەیانکردووەو فەرموویەتی : رەوانەی ئەکەم بۆ سەر جینسو ئینسو پەیمانی لێ وەرگرتووە کە سیفاتو نیشانەکانی پێغەمەر بڵاو بکەنەوە بە ناو ئوممەتەکەیانا ، وە ئەگەر تەسادوفی کرد کە محەمەد لە زەمانی ئەوانا هات ئوممەتەکەیان ئیمانی پێ بێننو خزمەتی بکەنو یارمەتی بدەن •

﴿ فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الفاسِقُونَ ﴾ : (٨٢)

جا پاش ئەوە کە خودا ئەم پەیمانەی کرد لەگەڵ پێغەمەرەکاناو قسەکە بڵاوەوە بوو بەناو عالەما هەرکەسێ لە ئەفرادی ئوممەت لە کاتی هاتنی پێغەمەرێ لە پێغەمەرەکانا عەنادی کردو دوژمنایەتی لەگەڵ کردنو ئیمانیان نەهێنا ئەوە لە فەرمانی خودا دەرچوونو بە کافر ئەژمێررێن .

جا پاش ئەوە خودای تەعالا باسی ئەوەی کرد ئەو کەسە لە ئوممەتی ئەهلی کیتابو غەیری ئەوان پشت هەڵبکا لە حەق ئەوە بە فاسقو خاریج لە دین ئەناسرێ ، بە صوورەتی پرسیاری ئینکاری فەرمووی :

﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ اللهِ يَبْغُونَ ؟! ﴾ :

ئایا ئەم جوولەکانەو ئەم گاورانە داوای غەیری دینی خودا ئەکەنو بە دینی خودا رازی نابن ؟!

﴿ ولَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمواتِ والأَرْضِ طَوْعاً وكَرْهاً ﴾ :

وەلحاڵ هەر بۆ خودا ئینقیادو ملکەچی ئەکا هەر عاقڵێ لە ئاسمانا بێ یا لە عەرزا بە خۆشی دڵی خۆی یا بە ناڕەزایی و زۆرداری ئەوەی لە ئاسمانا بە خۆشی خۆی موسوڵمان بووبێ مەلائیکە (کافە)و ئەوەی بە زۆرو ناچاری لە ئاسمانا موسوڵمان بووە ئەو جیننانەن کە چاریان نەماو لە ترسی عەزابی خودا موسوڵمان بوون ، وە ئەوەی لە عەرزا بە خۆشی دڵی خۆیان

موسوڵمان بوون بازێ ئادەمیزادو بازێ (جین)پەری بوون ، وە ئەوەیش کە بە ناحەزی موسوڵمان بووبێ ئەو ئینسانانەو ئەو جینانەن کە چاریان نەماوەتەوەو مەجبووری ئیسلامیەت بوون .

عەکرەمە فەرموویەتی : موسوڵمانبوون بە خۆشی دڵ بۆ موسوڵمانێکە داوای دەلیلی نەکردبێو بە چاوپێکەوتنی ڕەسوول ئیمانی هێنابێ ، وە موسوڵمانبوونی بەزۆرداری بۆ موسوڵمانێکە کە بە هۆی دەلیلەوە ناچار بووبێ بۆ ئیسلامیەت .

﴿ وإلَيْهِ يُرْجَعُونَ ؟ ﴾ : (٨٣)

وە ئەمانە هەموو ئەگەڕێنرێنەوە بۆ لای خودا .

﴿ قُلْ : آمَنَّا باللهِ وما أُنزِلَ عَلَيْنا وما أُنْزِلَ على إبْراهيمَ وإسْماعِيلَ وإسْحٰقَ ويَعقُوبَ والأَسْباطِ وما أُوتِيَ مُوسى وعِيسى والنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحدٍ مِنْهُمْ ونَحنُ لَهُ مُسلِمونَ ﴾ : (٨٤)

واتە : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ بفەرموو بۆ دەربڕینی ئیمانی ڕاستی بێگرێ هەتا هەموو کەسێ تێ بگا : ئیمانمان هێنا بەخودای تەعالا بە زاتو سیفاتو بە ئەفعالی ، وە بەوەی لە لایەنی خوداوە نازڵکراوە بەسەر ئێمەدا وە ئەوەی نازڵکراوە بۆ سەر ئیبراهیمو ئیسماعیلو ئیسحاقو یەعقووبو نەتەوەکانیو بەو کتێبەی دراوە بە موسا کە تەوراتەو بەو کتێبەی کە دراوە بە عیسا کە ئینجیلەو بەو کتێبانەی دراون بە پێغەمبەرەکان لە لایەنی خودای خۆیانەوە ، وە ئێمە بە قەطعی فەرقو جیاوازی ناخەین لە بەینی هیچ یەکێ لەو پێغەمبەرانەداو ئێمە ئیسلام بوویـــنو گەردنمان کەچ کردووە بۆ خودا .

﴿ ومَنْ يَبْتَغِ غَيرَ الأِسلامِ ديناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ﴾ :

وه هەرکەسێ داوای دینێکی غەیری ئیسلام بکا کە دینی تەوحیدو خودابەیەکزانینە ئەوە بە قەطعی لێی قەبوولّ ناکرێ ٠

﴿ وهوَ في الآخِرَةِ مِنَ الخاسِرِينَ ﴾ : (٨٥)

وە ئەو کەسەیش لە پاشەڕۆژا زیان ئەکاو لە تاقمی زیانکردووەکان ئەژمێررێ ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (كيف يهدي الله قوما٠٠الآيات):

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە کە پیاوێ لە ئەنصار موسوڵمان بووە ، وە لە پاشا مورتەد بووو گەڕایەوە بۆ سەر کوفرو لە پاشان پەشیمان بووەوە لەم حاڵەو جوابی گەڕانەوە بۆ لای قەومەکەی کە بڕۆن بۆ خزمەتی حەزرەت (د)و پرسیاری لێبکەن : ئایا من مەجالی تەوبەم هەیە تا بێمەوە بۆ ناو موسوڵمانەکانو تەوبە بکەم ؟ ئەوانیش چوونو عەرزی حەزرەتیان کرد ، پاش ئەوە ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوە ٠

وە ریوایەتکراوە لە موجاهیدەوە ئەڵێت : حارثی کوڕی سوویەد هات بۆ حوزووری حەزرەت (د) و موسوڵمان بوو پاش ماوەیێ گەڕایەوە بۆ سەر کوفرو رۆیشتەوە بۆ ناو قەومەکەی٠٠ جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون ، وە پیاوێ لە تاقمی خۆی ئەم ئایاتانەی برد بۆ لایو خوێندییەوە بەسەریا ٠ جا حارث وتی بە کابرا : وەڵلاّ ئەزانم کە تۆ پیاوی راساڵیو راست ئەکەیو

ئەزانم كە پێغەمەریش (د) راستگۆترە لە تۆو خودایش لـــە هەموان راستترە . جا هاتەوە بۆ خزمەتـــی حـــەزرەت (د)و موسوڵمان بووەوە ئیسلامیەتەکەی زۆر باش بوو . (اخرجـه ابن المنذر وغیرە) . جا خودای تەعالا ئەفەرموێت :

﴿ كَيْفَ يَهْدِي اللهُ قَوماً كَفَرُوا بَعدَ إِيمانِهِـــم وشَهِدُوا أَنَّ الرَّسولَ حَقٌّ وَجاءَهُمُ البَيِّناتُ ؟ ﴾ :

واتە : چلۆن خوای تەعالا هیدایەتی تاقمێکی وەها ئەدا کە کافر بوونەوە لە پاش ئەوە کە ئیمانیان هێناو شەهادەتیان دا لە عالەما کە ریسالەتی پێغەمەر حەقەو راستەو چەن ئایاتـــــی روونا کیشیان هاتەلاو باش حاڵی بوون لێیان ؟

﴿ واللهُ لا يَهْدِي القَوْمَ الظّالِمِينَ ﴾ : (٨٦)

بێگومان ئەو تاقمە ستەمگارن لەسەر خۆیانو دینو لەسەر ئەهلی دین وە خودایش هیدایەتی ستەمگاران نادا .

﴿ أُولئِكَ جَزائُهُم أَنَّ عليْهِمْ لَعْنَةَ اللهِ والملئِكَةِ والنّاسِ أَجمَعِينَ ﴾ : (٨٧)

ئەو تاقمە کە باسمانکردن جەزایان ئەمەیە کە لەعنەتـــی خوداو مەلائیکەی خوداو ئادەمیزادی موسوڵمانیان لە سەرە بـــە تێکڕایی .

﴿ خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ العَـــذابُ ولا هُم يُنْظَرُونَ ﴾ : (٨٨)

وەها قەرارو بڕیار دراوە کە هەتا هەتایە ئەمێننەوە لـــە

دۆزەخا كە تێیكەوتوون بە هۆی ئیستیحقاقی لەعنەتەكـــەوەو عەزابیان لەسەر سووكناكرێو مۆڵەتیان نادرێ چەن ساتێ لـە عەزاب دووربكەونەوە .

﴿ اِلا الَّذين تابُوا مِنْ بَعْدِ ذلِك وأَصْلَحُوا ﴾ :

ئیللا ئەو كەسانەیان نەبێ كە پەشیمان بوونەوە لـــــەو كوفرەو لە پاش پەشیمانیەكەیشیان مەشغوولی كاری باش بوون بە نەوعێ كە ئیصلاحی ئەو وەزعە ناشیرینەیان كرد كە بـــــە سەریانا هاتبوو ، واتە ئەوەندە موسوڵمانێكی باش بوون كـــە وەزعی پێشوویان فەرامۆش كرد .

﴿ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴾ : (٨٩)

ئەوە بە راستی خوداگوناهپۆشو میهرەبانە .

فەرموودەی خودا (ان الذين كفروا .. الآية) :

قەتادەو حەسەنی بەصری فەرموویانە : ئەم ئایەتە نازڵبووە لە یەهوودیەكانا كە كوفریان كرد بە ریسالەتی عیسا پاش ئـەوە كە ئیمانیان هێنابوو بە پێغەمبەرەكانی خۆیانو لە پاش ئـــــەوە تەئكیدی كوفرەكەی خۆیانیان كرد بە هۆی كوفر بە محەمەد (د) وە بە قورئـان .

وە ئەبولعالیە ئەڵـێ : نازڵبوو لـــــە یەهوودو نەصارادا ، كوفریان كرد بە محەمەد (د) پاش ئەوە كە ئیمانیان بوو بـــــە سیفەتو مەناقیبەكەی كە لە ناو كتێبەكانیانا بوو ، وە لە پاشان كوفریان زیاد كرد بە هۆی دەوامیان لەسەر عەنادو دوژمنایەتی

وه موجاهید ئەڵێ : نازڵبوو له هەموو سنفێ لەو کافرانە که شەریکیان بڕیاردداوە بۆ خودا له پاش ئەوه که ئیمانیان بوو بەوه که خودا خالیقی ئەوانه ، وه له پاش ئەوەیش کوفریان زیادی کرد به هۆی دەوامیان لەسەر کوفرو تازەکردنەوەی کوفر له هەر کاتێکا ئایەتێ له ئایاتی خودایان دەرکەکردووه ٠ وه قەبوولْ نەبوونی تەوبەی ئەمانه له کاتی مردندایه که ئاڵومێد بوون له حەیات ٠ جا خودا فەرمووی :

﴿ إِنَّ الَّذين كَفَروا بَعدَ إيمانِهِمْ ﴾ :

به راستی ئەو کەسانەی که کافربوون به پێغەمەرایەتی عیسا له پاش ئەوه که ئیمانیان هێنابوو به پێغەمەرایەتی حەزرەتی موسا ٠

﴿ ثُمَّ ازْدادُوا كُفْراً ﴾ :

له پاش ئەوەیش کوفریان زیادکرد لەسەر خۆیان به هۆی کافربوون به پێغەمەرایەتی حەزرەتی محەمەد (د)و به قورئانی شەریف ٠

﴿ لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ :

ئەوه به قەطعی تەوبەیان لێ قوبووڵ ناکرێ مادام لەسەر ئەو حاڵەته ناهەمواره بمێننەوه ٠

﴿ وأولئِكَ هُمُ الضَّالُّون ﴾ : (٩٠)

وه ئەو تاقمه ئەوانەن گومڕای راستەقینه ، نەک ئەو کەسانه

که له ئەنجاما بگەڕێنەوە بۆ سەر حەق‌و ئیسلام ؛ چونکی لـــــە غەیری کاتی نائومێدیدا هەرکەسێ موسوڵمان ببێ یا تۆبە بکـا ئەوە وەرئەگیرێ ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە کافربوون بە ریسالەتی پێغەمەران‌و بەو کتێبانە کە خودا ناردوونی بۆیـــان ، خواە کافر بن بـــە هەموویان یا بە یەکێکیان‌و مردن لەسەر ئەو کوفرە ٠

﴿ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الأَرْضِ ذَهَبـــاً وَلَوِ افْتَدَى بِهِ ﴾ :

ئەوە قەبوڵ ناکرێ‌و وەرناگیرێ لە یەکێ لەوان پڕ بـــەم عەرزە ئالتوون کە بیکا بە خێر لە دنیادا وە یاخود بیدا بـــــە فیدیەی نەفسی خۆیا لە رۆژی قیامەتا بۆ ئـەوە کـــــە عـەزاب نەدرێ ٠

﴿ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ :

بۆ ئەوانە عەزابێکی ئازاردەرو ئێشگەێین بە لەشـــــیان هەیە ٠

﴿ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴾ : (٩١)

وە نیە لەبۆ ئەوان کەسانی وا یارمەتییان بدا بۆ رزگاربوون لەو عەزابە ٠

لێرەدا دوو پرسیار هەیە ؛ یەکەم : ئایەتی (وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ويعفو عن السيئات) ئایەتبووە بە نەسـخی کە هەرکەسێ تەوبە بکا خودا تەوبەی لێ قەبوڵ ئەکا ، کەوابێ

چۆن له ئایاتی پێشوودا خودا فەرموویەتی (لن تقبل توبتهم) ؟ جوابی ئەم پرسیارە ئەمەیە ئەو تەوبەیە کە قەبوولّ ناکرێ ئەوەیە کە لە کاتی مردندا بێ لەو ئەنجامەدا کە نائومێد بێ لە ژیان ئەگەرنا هەمووِ تەوبەیێ قەبوولّ ئەکرێ ٠

دووهەم پرسیار ئەمەیە : کە فیدیەدان لە رۆژی قیامەتا چۆن نەبێ ؟ لەگەلّ ئەمەدا کە رۆژی قیامەت رۆژی تۆلّەدانەوەیەو بەس ، وەقیامەت چۆن ئەبێ بە شوێنی پارە تەسلیمکردن بۆ رزگاربوون لە عەزاب ! جوابی ئەمەیش بە دوو جۆرە ؛ یەکەم : مەعنای ئایەتەکە وایە : کە بۆ رزگار بوون لە عەزابی کوفر لە قیامەتا ئەگەر لە دنیادا پڕ بەم عەرزە ئالّتوون بدا بە خێر بە داماوان خودا قەبوولّی ناکا ، وە هەرچی کردووە لە دنیادا بێ نرخە ٠ جوابی دووهەم ئەمەیە : ئەم عیبارەتە بۆ تەئکیدە لەسەر رزگار نەبوون بە شێوەو یاسای دنیا لە قسەکردنا ، واتە لە دنیادا بۆ کەسێ کە رزگاربوونی لە عەزابێ مەحاڵ بێ ، خەڵك ئەڵێن : پڕ بە دنیا ئالّتوون بدە رزگار نابێ ، ئەم ئایەتەیش لەسەر ئەو یاسا هاتووە ئیتر مەبەس ئەوە نیە کە لە قیامەتا پارە هەیە وە بە پارە خەڵك خۆیان رزگار ئەکەن ٠

جا لە کاتێکا خودای تەعالا فەرمووی : کافرەکان ئەگەر پڕی دنیا ئالّتوون سەرف بکەن رزگار نابن ، وە طەبعەن سەرفکردنی مالّ ئەبێ سوودی هەبێ بۆ موسوڵمانان ٠٠ خودا تەرغیبی کردن لەسەر سەرفی مالّی باش بۆ ئەوە خێری زۆریان پێ بگات ، وە فەرمووی :

﴿ لنْ تَنالُوا البِرَّ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان بزانن ناگەن بە حەقیقەتـــی ثەواب و خێری کامڵ و رەسا ٠

﴿ حتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّون ﴾ :

هەتا سەرف ئەکەن لە رێگەی خوادا لەو ماڵ و دارایيە کـە ئێوە خۆشتان ئەوێ ، وە یا لەو شتانەی کە ئێوە خۆشتان ئەوێ ؛ ماڵ بێ وەکوو ئاڵتوون و زیوو بەرگ و پۆشاك و خواردەمەنی ، وە یاخود غەیری ماڵ بێ وەکوو سەرفی جاهـو شان لە رێگـەی خوداو بە هۆی قیمەت و نرخی خۆی داماوێ لە شەڕێ بپارێزی، وە یاخود داماوێ دابمەزرێنی لەسەر کارێ ببێ بە هۆی ژیانی ، وە یـا بە زمان ئامۆژگاری موحتاجان بکەی ، وە یاخود بە لەش خزمەت بکەی ؛ مەثەلا یارمەتی کەسێ بدەی لە تەواوکردنـــی کارێکی خێرا ، وە یاخود رۆحت لە رێگەی خوادا سەرف بکەی لە جیهادی کافرانا ٠

ریوایەتکراوە کاتێ ئەم ئایەتە بەرزە نازڵبوو ئەبو طەلحە هات بۆ حوزووری پێغەمەر (د) عەرزی کـــرد : یـا رەسولەڵلاّ مەحبووبترینی ماڵی من عیبارەتە لە (بیرحاء) کە عیبارەت بووە لە باغێکی باش لە شاری مەدینەی مونەوەرەدا بـــە ئارەزووی خۆت بە کێی ئەدەی و چی پێ ئەکەی بیکە ٠ ئەویش فەرمووی : بەخ بەخ ماڵێکی قازانجدار ! وە من وا بە باش ئەزانم بیدەی بـە خزم و خوێشەکانت ٠

وە زەیدی کوڕی حاریثەیش ئەسپێکی هێنا بۆ خزمەتـــی حەزرەت فەرمووی : بیدە بە هەرکەسێ مەیلت هەیە ٠ ئەویش دای بە ئوسامە، زەید عەرزی کرد من مەبەسم ئەوە بوو بیکەی بە

سەدەقە ، جا حەزرەت (د) فەرمووی : بە راستی خودا قەبوولی کرد لێت •

﴿ وما تُنْفِقوا مِنْ شَيءٍ فَاِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيم ﴾ : (٩٢)

وە ئەوەی سەرفی بکەن لە هەر شتێ بێ ئەوە بە راستی خودای تەعالا عالمو زانایە بە سەرفی ئەو شتەو جەزات ئەداتەوە لە سەری کەم بێ یا زۆر • چاك بێ یا خراپ ، جا با زۆر بێو چاکیش بێ هەتا لە رۆژی قیامەتا قازانجی باشی هەبێ بۆ خۆتو خودات لێ رازی بێ "

فەرموودەی خودای تەعالا (كل الطعام كان •• الآية) :

ئیمامی واحیدی ریوایەتی کردووە لە کەلبییەوە کاتێ حەزرەت (د) فەرمووی بە یەهوودییەکان : من لەسەر میللەتی ئیبراهیمم ، یەهوودییەکانوتیان چلۆن تۆ لەسەر میللەتی ئەوانی (مع انه) تۆگۆشتی وشتر ئەخۆیتو شیری وشتر ئەخۆیتەوە ؟! حەزرەت (د) لە جوابا فەرمووی : ئەم گۆشتەو ئەم شیرە حەلاڵ بوون بۆ ئیبراهیمو ئێمەیش بە حەلاڵیان ئەزانین • یەهوودیەکانیش لە موعارەزەدا وتیان : هەر شتێ ئێمە ئیمڕۆ نەیخۆین و حەرامی بکەین ئەوە حەرام بووە لە زەمانی نووحو ئیبراهیمدا هەتا ئیمڕۆ •• جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارەخوارەوە بۆ تەکذیبی جوولەکەکانو فەرمووی :

﴿ كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلاً لِبَني اِسْرائيلَ اِلا ما حَرَّمَ اِسرائيلُ على نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراةُ ﴾ :

واته هەموو خواردەمەنییەك حەڵاڵ بوو بۆ بەنی ئیسرائیل ئیللا ئەوەی نەبێ کە ئیسرائیل (یەعقووب) حەرامی کـــرد لەسەر خۆی لە پێش ئەوەدا کە تەورات نازڵببێ ٠

ئیبنو عەببأس ئەفەرموێت : حەزرەتی یەعقووب گیرۆدەی دەردی (عرق النسا) بو ــ کە ئێشێکە وا لەرەگی سێ بەندەی ئینساناو ئەو ئێشە جار بەجار بە هۆی رەگەوە بە لای راستا دێتەخوارو جار بە جار بەلای چەپدا دێتەخوار تا ئەگاتە پەنجەی پێ ــ جا حەزرەتی یەعقووب لە بەر ئەوە کە دوکتۆرەکان لەو رۆژەدا مەنعی ئەو گۆشتەیان لێکرد حەرامی کرد لەسەر خۆی وە خواردنی ئەم گۆشتە حەرام نەبووە لەسەر غەیری یەعقووبو قسەی جوولەکەکان کە ئەڵێن هەر لە پێش یەعقووبا حـــەرام بوەو هەر بەو جۆرە ماوەتەوەو لە تەوراتا ئەڵێ حـــەرامە ٠٠ قسەیەکی ناڕاستە ٠

﴿ قُلْ : فَأْتُوا بِالتَّوراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنتُـــمْ صادِقِينَ ﴾ : (٩٣)

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ بە جوولەکەکان : ئێوە تەورات بێنن‌و بیخوێننەوە تا حەق دەربکەوێ ئەگەر راســـت ئەڵێن‌و ئێوە راستئەکەن ٠

﴿ فَمَنِ افْتَرى عَلى اللهِ الكَذِبَ مِنْ بَعدِ ذلِـــكَ فَأُولئِكَ هُمُ الظّالِمونَ ﴾ : (٩٤)

جا ئیتر هەرکەسێ درۆ هەڵبەسێ بەسەر خـــوادا ، بڵێت : فلاّن شتی حەرامکردووەو فلاّن شتی حەڵاڵکردووە بە درۆ ئەوە ئەو کەسانە ستەمگارو نابارن ٠

﴿ قُلْ : صَدَقَ اللهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبراهيمَ حَنيفاً وما كانَ مِنَ المُشْرِكين ﴾ : (٩٥)

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ پێیان : خودا راست ئەکا کە فەرموویەتی هەموو خواردەمەنییەك حەڵاڵبووە ئیللا ئەوە نەبێ کە ئیسرائیل حەرامی کرد لەسەر خـــۆی ، دەی ئێوەیش بکەونە شوێن ئادابی ئیبراهیم کە حاڵی وابووە لای‌داوە لـــە هەرشتێ کە بەتاڵ بێو رووی کردووەتە خودای تاقو تەنیاو لە جوملەی موشریکەکان نەبووە .

فەرموودەی خودا : (ان اول بیت وضع .. الآیة) :

هۆی نازڵ بوونی ئەم ئایەتانە ئەوەیە کە جوولەکەکـــان وتیان بە موسوڵمانەکان : (بیت المقدس) گەورەترە لە (کعبة الله) ؛ چونکی شوێنی گردەوەبوونی پێغەمەرەکانەو قیبلـــەی ئەوانەو لە عیبادەتا رووبان لەوێکردووەو وا لە ناو عـــەرزی پیرۆزو مەحشەرگادا .. وە ئەو قسە گەیشت بە حەزرەت (د) جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون .

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذي بِبَكَّـــةَ مُبارَكاً وهُدىً لِلْعالَمين ﴾ : (٩٦)

واتە : بە راستی یەکەم هۆدەیێ دانرابێ لەسەر عەرزا بۆ خواپەرستی ئەو هۆدەیەتە کە لە شاری (مەککە) دایە کە حاڵی وایە خاوەن بەرەکەتو پیرۆزە لەلای خودای تەعالاوە ؛ چونکە ڕێنی **طەوافە بۆ هەموو** موسوڵمانێو مەقامـــــی ناوبردنو

یادکردنی خودایەو سەبەبی هیدایـــەتو شارەزابوونە بـــۆ رێڕەوانی راسی عالەم ٠

بوخاریو موســـلیم (خ) ریوایەتیان لـــە ئـــەبوزەڕی غـــەفاری (خ) کـــردوە فەرمووی : پرسیارکرا لـــــە حەزرەت : کام خانوو یەکەم جار دروستکراوە بـــۆ خودانـاسی لە عالەمدا؟جا حەزرەت (د) فەرمووی:مزگەوتی حەرام لە پاشان (بیت المقدس) ، عەرزیان کرد : چەند ساڵ لە بەینی بینـــای ئەم دوو مزگەوتەدا بوو ؟ حەزرەت فەرمووی : چل ساڵ ٠

جا ئەم فەرموودەی حەزرەتە بە(مشکل) دانراوە ؛ چونکە (بیت المقدس) بینای داوودو سولەیمانە (د)و لە بەینی ئەوانر ئیبراهیمدا موددەتێکی زۆر هەیە ٠ جوابی ئەم ئیشـکالە دوو شتە ؛ یەکەم ئەمەیە : لە ئەساسا حەزرەتی ئیبراهیم پاش ئەوە کە خانووی کەعبەتوڵلاێ کردەوە بـــە مـــاوەی چل ســـاڵ بەیتولەقدیسیشی کردەوە ، بەڵام حەزرەتی داوود لە زەمانـــی خۆیا ئەو شێوەی بینای ئیبراهیمەی گۆڕیو بە شێوەیەکی عـال کردییەوەو ، پاش وەفاتی داوود سولەیمان بیناکـــەی تەواو کرد ٠

جوابی دووەم ئەمەیە : کە قابیلە یەکێ لە پێغەمەرانـــی قەدیم بە چلساڵ پاش بینای کەعبەتوڵلاێ بە چل ساڵ بینـــای بەیتولەقدیسی کردبێتەوە ٠

﴿ فيهِ آيات" بَيِّنات" مَقامُ إبراهيمَ ﴾ :

واتە : لەم خانووە دروستکراوەدا چەن ئایاتو نیشانەی گەورەی تێدایە کە هەموو ئەبن بە دەلیل لەسەر گەورەیی زاتـــی باری تەعالا :

یەکەم : بەراوردکراوە هەرکەسێ قەسدی وێرانکردنی ئەو بەیتەی هەبێ خودا زو هیلاکی ئەکا وەکوو ئەصحابولفیلو غەیری ئەوانیش .

دووهەم : درِندەی کێوی زیان نادا لە حەیواناتی ئەو حەرەمەو ئەترافی حەرەم وەکوو مەعلوومە .

سێهەم : پەلەوەر بەسەر کەعبەدا نافرێ . وە مەقامی ئیبراهیم چوارەمینی ئەو ئایاتەیە کە جێگەی هەردوو پێی حەزرەتی ئیبراهیم قوول بووە لەو بەردەدا کە لە سەری راوەستاوە لە کاتی دروستکردنی کەعبەتوللادا .

﴿ ومَنْ دَخَلَه كانَ آمِناً ﴾ :

وە یەکێ تر لەو ئایەتانە ئەوەیە هەرکەسێ بڕواتە ئەو بەیتە یا بڕواتە مەطافی ئەو بەیتەوە مەناسیکی تێدا جێبەجێ بکا لە سەر یاسای شەرع خودا ئەمینی ئەکا لە عەزابو ئازاری دۆزەخ .

﴿ وللهِ علی النَّاسِ حِجُّ البَیْتِ مَنِ استَطاعَ اِلَیْهِ سَبِیلاً ﴾ :

وە بۆ خودا هەیە بەسەر هەموو ئینسانێکی موکەللەفەوە کە تەوانای طەیکردنی ئەو رێگەی ببێ حەجکردنی ئەو کەعبەی موعەزەمە . (زادها الله شرفا) .

وە ئەو ئیستیطاعەو تەوانایی رێگەیە لەسەر مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) عیبارەتە لە دارایی‌و مالداری ، بۆیە فەرموویەتی کەسێ لەشی بیمار بێو نەتوانێ خۆی بڕوا فەرزە

لەسەری یەکێ بنێرێ لە باتی ئەو حەج بکا • وە ئەمینی رێگەو نەبوونی ئەو شتانە کە مەنعی ئینسان ئەکەن لە رۆیشتن بۆ حەج ، لە لای ئیمامی شافیعی ، لە شورووطی واجببوونی حەجە •

﴿ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ العالَمِينَ ﴾ (٩٧)

وە هەرکەسێ کوفر بکا بە واجببوونی حەجو بڵێت حەجکردن واجب نیە ئەوە خودا غەنییەو بێ ئیحتیاجە لەو کەسە ؛ چونکی خودا بێ باکەو بێ ئیحتیاجە بە عالەم ، وە ئەم عیبارەتە کینایەیە لە هێزی تەهدیدو هەڕەشەکردن لەوانە کە ئیهمالی حەج ئەکەنو تەرکی حەج ئەکەن پاش ئیستیطاعەو تەوانایی • بۆیە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (من مات ولم یحج فلیمت ان شاء یهودیا أو نصرانیا) : واتە : کەسێ بمرێو حەجی نەکردبێ ئەوە با بمرێ بە جوولەکەیی یا بە گاوری • ئەگەرنا لەسەر فەرموودەی ئیمامەکان مادام ئینسان ئیمانو باوەڕی ببێ بە دڵ بەوە کە ئەو عیبادەتە فەرزە ئەوە بە هۆی تەرکی ئەو عیبادەتەوە بە کافر ناناسرێ ، ئەگەرچی خاوەنی گوناهی گەورەیە وەکوو ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیم لە باسی نۆیژا ئەم مەوزووعەی بەیانکردووە •

وە ریوایەتکراوە کاتێ ئایەتی (ولله علی الناس حج البیت) نازڵبوو حەزرەت (د) ئەهلی هەموو میللەتەکانی گردکردەوە لە جوولەکەو گاورو صوبیو موشریكو موسوڵمانەکانو خوتبەی بۆ دانو فەرمووی : (ان الله کتب علیکم الحج ، فحجوا ، فآمنت به ملة واحدة وکفرت به خمس

ملل ، فنزل : ومن كفر فان الله غني عن العالمين) • زاهيرا ئەو پێنج میللەتە کە باوەڕیان بە وجووبی حەج نەکردووە عیبارەتن لە : یەهوودو . نەصرانیو ، صوبیو ، مەجووسو ، موشریکەکانی ولاتی حیجاز •

﴿ قلْ : یا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تكْفُرونَ بآياتِ اللهِ واللهُ شَهيدٌ على ما تَعْمَلُون ؟ ﴾ : (٩٨)

جا لە بەر ئەوە، کە ئەهلی کیتاب زورمەی کافرە زاناکانی ئەو رۆژە بوون‌و زۆر دوژمنایەتی‌و ناباڕییان کردوە بەرابەر بە دینی ئیسلام خودا زورمەی هەڕەشەی لەوانە کردووە • واتە ئەی خاوەن کتێبەکان بۆچی ئێوە ئینکاری ئەو ئایەتانە ئەکەن کە لە لاتانا هەیەو دەلاڵەت ئەکەن لەسەر سیفاتی پێغەمبەری ئاخرزەمان کە محەمەدە (د)و حەق وابوو ئێوە بێن حەق دەربخەن لە عالەم ؟ وە بۆچی هەر ئایەتێ حوکمێ لە ئەحکامی ئیسلام دەربخا وەکوو حەج‌و غەیری ئەو ئەڕۆن ئینکاری ئەکەن (مع انە) لەبەر زانایەکەتان پێویست بوو یارمەتی بدەن ؟ ئیستە کە وەها نین خودا ئاگاداری لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیکەن‌و جەزاتان لێ ئەستێنێ •

﴿ قلْ : یا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ ﴾ :

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ : ئەی خاوەن کتێبەکان بۆچی ئەوانە کە ئیمانیان بە خوداو بە پێغەمبەری خوداو دینی ئیسلام وەرئەگرن ئێوە مەنعیان ئەکەن لە ڕۆیشتن بە ڕێگەی خوادا •

﴿ تَبْغُونَها عِوَجاً ﴾ :

حاڵتان وا ناباره که ئەو ڕێگەی خودایەو ئەو دینه جوانه ئێوه لاری ئەکەن ، وه ناشیرینی ئەکەن لە پێش چاویانا بۆ ئەوه هەرکەسێ پیایا ئەڕوا لابدا لێی‌و هەرکەسێ هێشتا نەکەوتووەته سەری لێی دوور بکەوێتەوه ٠

﴿ وأَنْتُمْ شُهَداءُ ؟ ﴾ :

وەلحاڵ ئێوه کۆمەڵێکن ئاگادارن لەسەر ئەوه که ئەو پێغەمەره حەقەو دینەکەی راسته ؟

﴿ وما اللّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ : (٩٩)

وه به راستی خودا بێ‌ئاگا نیه لەو ئیشه ناپەسەندانه کە ئێوه ئەیکەن ٠

فەرموودەی خودا (یا أیها الذین آمنوا ان تطیعوا) هەتا ئاخری شەش ئایەت ٠٠٠

ریوایەت‌کرواه له زەیدی بنی ئەسلەم فەرموویه : (شاس) کوڕی (قەیس)ی یەهوودی ، که پیرێکی کۆنەساڵ بوو له دینی یەهوودیدا ، گەلێ رقی له موسوڵمانەکان بوو ، زۆژێ رابوورد بەلای کۆمەڵێ له موسوڵمانانا له قەبیلەی (اوس) و (خزرج) به خۆشی به یەکەوه دانیشتبوون ، ئەویش زۆر دڵگران بوو لەم ڕێکەوتنی ئەو دوو هۆزه ٠ جا وتی به جوانێکی یەهوودی لەگەڵیابوو وتی : بڕۆ بۆ ناویان‌و باسی جەنگی زۆژی (بعاث)

بکه له ناویانا که ئەوس‌و خەزرەج به گژ یەکا چوون ٠٠ بەڵکوو ئەو داخە تازە ببێتەوەو بچنەوە بەگژ یەکا ! جوانەکە رۆیشتو فیملەن هەردوو تاقمەکەی دا بەشەڕو وادەیان دا بەیەك کە چەك هەڵبگرن‌و بڕۆن بۆ قەراخی مەدینەو لەویا شەڕ بکەن !! کە حەزرەت (د) بەم فیتنەیە زانی لەگەڵ بازێ لە ئەسحابەکانا رۆیشت کەوتنە ناویان‌و گەلێ ئامۆژگاری کردن هەتا ئارام بوونەوەو ئاشتی‌کردنەوە ٠ جا ئەم ئایەتانە هاتنەخوارەوە ٠ هەرلەوشوێنا حەزرەت بە دەنگی بەرز خوێندنیەوە بەسەریاناو هەموو گوێیان راگرت‌و بازێکیان دەستیان کرد بە گریان‌و هەرکەسێ چەکی لەلا بوو چەکەکەی فڕەداو دەستیان‌کردە ملی یەك ٠

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنوا إِنْ تُطيعوا فَريقاً مِنَ الَّذينَ أوتُوا الكِتابَ يَرُدُّوكُمْ بَعدَ إِيمانِكُمْ كافِرينَ ﴾ : (١٠٠)

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەری خودا ئەگەر ئێوە بێن فەرمانبەرداری تاقمێ لە خاوەن کتێبەکان بکەن ئەتانگێڕنەوە بۆ سەر کوفر پاش ئەوە کە ئیمانتان هێناوە ٠

﴿ وكَيْفَ تَكْفُرونَ وأَنْتُمْ تُتْلى علَيْكُم آياتُ اللهِ وفيكُمْ رَسولُهُ ؟ ﴾ :

وە چلۆن ئێوە ئەگەڕێنەوە بۆ کوفرو ئەبنەوە بە کافر ، وەلحاڵ ئێوە بە ئیستیمرار ئایاتی خوداتان بەسەرا ئەخوێنرێتەوەو پێغەمبەری خودا لە ناوتانایە ؟ واتە لەگەڵ ئەم هەموو شتانە کە هێز ئەدەن بە دینتان چۆن ئێوە تابیعی فڕو

فێڵی جوولەکەکان ئەبن‌و لەناو خۆتانا تێك‌ئەچن‌و دینەکەتان بەرباد ئەکەن ؟

﴿ ومَنْ يَعْتَصِمْ باللهِ فَقَدْ هُدِيَ إلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ ﴾ : (١٠١)

وە هەرکەسێ دەست بگرێ بە خودای تەعالاوەو بکەوێتە شوێن یاسای دینی ئەو ئەوە بە راستی شارەزاکراوە بۆ رێگەی راست ، وە هەرکەس بەسەر رێگەی راستا بڕوا بە سەلامەتی ئەگا بە مەبەستی خۆی .

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقوا اللهَ حَقَّ تُقاتِهِ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو بە پێغەمبەری خودا تەقوای خودا بکەن‌و لە خودا بترسن بە حەقی تەقوای ساغ کە بریتییە لەوە لە تاوانباری‌و کاری ناپەسەند خۆتان دوور بخەنەوە ، وە هەرچی پێویستە لە دنیا بە دەوام جێ‌بەجێیان بکەن‌و هەمیشە ئاگادارین بەسەر دڵ‌و حاڵ‌و ماڵی خۆتانا هەتا لەپەنامەکی‌و لە ناکاوا شەیتان نەدا بە سەرتاناو بناغەی خانووی بەختیاریتان بدا بە ئاودا .

﴿ ولا تَمُوتُنَّ إلا وأَنْتُمْ مُسْلِمُون ﴾ (١٠٢)

وە مەمرن ئیللا بە حاڵێ کە ئێوە موسوڵمان بن ، واتە : ئەوەندە تێکۆشن کە فیعلەن دین ببێ بە ماڵتان‌و لەسەر رووی دڵ ببێ بە خاڵی دامەزراو هەتا هەر ئانێ گیانتان دەربچێ لەگەڵ نیشانەی ئیسلامییەتا بمرن .

﴿ واعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعاً ﴾ :

وه هەموو‌تان نەست‌بگرن به رشتەی رابیتەی عەهـــــدو پەیمانی خوداوه کە دینی ئیسلامه ؛ چونکی ئەو دینه ئێوەی لـه بلاوی گردکردووەتەوەو له تەنگانەیی ئێـوەی رزگارکردووەو کردوونی به برا بۆ یەکترو له بێ‌پەیوەندییەوە ئێوەی کردووه به خاوەن پەیوەند به هۆی یەك مەبدەئییەوە ــ هەموو‌تان ٠

﴿ ولا تَفَرَّقُوا ﴾ :

وه جیامەبنەو، له یەك‌و جیامەبنەوه له خزمەتی حەق ٠

﴿ واذْكُروا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ أَعداءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ ﴾ :

وه باسی نیعمەت‌و کەرەمی خودا بکەن لەسەرتان ؛ چونکی ئێوەی خسته یەك‌و ئولفەت‌و خۆشەویستی خسته ناو ئێوەوه لەو کاتەدا که دوژمنی یەکتربوون ٠

﴿ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوانًا ﴾ :

وه بوون به برای یەکتری به هۆی نیعمەتی ئیسلامەوه ٠

﴿ وكُنْتُمْ على شَفا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْها ﴾ :

وه ئێوه لەسەر قەراغی چاڵی پڕ له ئاگری دۆزەخ بوون‌و رزگاری کردن له‌و ئاگره ٠

﴿ كَذلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آياتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُون ﴾ : (١٠٣)

ئا بەم جۆره بە، رووناکی خودا بەیانی دەلائیلی گەورەیی

خۆی‌و میهره‌بانی له‌سه‌ر ئێوه ئه‌کا به ئومێدی ئه‌وه که شاره‌زای ڕێگه‌ی به‌ختیاری ببن ٠

﴿ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الخَيْرِ ﴾ :

با هه‌میشه کۆمه‌ڵێ له ئێوه ببێ که ئاده‌میزاد بانگ بکه‌ن بۆ چاکه له ڕێوباوه‌ڕاو له کرداراو لـــه وتاراو له خـــوو ڕه‌وشتا ٠

﴿ وَيَأْمُرُونَ بِالمَعْرُوفِ ﴾ :

وه ئه‌مر بکه‌ن به شتێ که ناسراوو مه‌حبووب بێ له ئیسلاما که عیباره‌ته له واجبات‌و مه‌ندووبات ٠

﴿ وَيَنْهَوْنَ عَنِ المُنْكَرِ ﴾ :

وه نه‌هی بکه‌ن له کردنی وتارو کرداری نه‌ناسراو لـــه دینا وه نامه‌حبووب که حه‌رام‌و مه‌کرووهه ٠

﴿ وأُولئِكَ هُمُ المُفْلِحون ﴾ : (١٠٤)

وه ئه‌و ئوممه‌ته که ئه‌م صیفه‌ت‌و ڕه‌وشتیانه هه‌یه هـــه‌ر ئه‌وانن رزگار له عه‌زاب‌و گه‌یشتوو به‌خێر لـــه حوزووری خوادا ٠

﴿ ولا تكُونُوا كالَّذينَ تَفَرَّقُوا واخْتَلَفُوا مِـــنْ بَعْدِ ما جائَهُمُ البَيِّناتُ ﴾ :

وه وه‌کوو ئه‌و ئوممه‌تانه مه‌بن به بـــێ ده‌لیلـی دینـی جیابوونه‌وه له بیرو باوه‌ڕاو ئیختیلاف که‌وته به‌ینیان لـــه ئوصوولی دین‌و مُوهیمماتی فوروعا به هه‌وا ، وه‌کوو یه‌هوودو

نەصارا لە پاش ئەوە کە لە لای خوداوە گەلێ دەلیلی روونا کیان بۆ هاتو حاڵی بوون (مع انه) چاویان لێنا بە یەکاو دڵیـــان دوورخستەوە لە وەرگرتنیان لەبەر ئارەزووبازی و زەمانەسازی، وە یا وەرگرتنی مادەی دیاری و حورمەتی دنیایی و ساختەکاری.

﴿ وأولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ عَظيمٌ ﴾ : (١٠٥)

وە ئەو کەسانە کە ئەم وەزعە ناپەسەندە ئەکەن و دەوام ئەکەن لەســـەری هەتا ئەمـــرن عەزابێکـــی گەورەیان بۆ دیاری کراوە .

﴿ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ﴾ :

ئەم عەزابەیان کە بۆ دێتە پێش لەو رۆژەدایە کـــە بازێ روخسار سپی ئەبێ وە بازێ روخسار رەش ئەبێتەوە لەبـــەر شەرمەساری و تاوانباری .

﴿ فَأَمَّا الَّذينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ : أَكَفَرْتُمْ بَعْـــدَ إِيمانِكُـــمْ ؟ فَذُوقُوا العَـــذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾ : (١٠٦)

جا ئەوانەیان کە روویان رەشبووە ئەوە لە لایەنـــی مەلائیکەکانەوە پێیان ئەوترێ : ئایا ئەوە نێوە گەڵانەوە بـــۆ کوفر لە پاش ئەوە کە ئیمانتان هێنـــا ؟ دەی سامادام وایـــە عەزابی ئەم رۆژە بچێژن بە هۆی کافربوونەکەتانەوە .

﴿ وَأَمَّا الَّذينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفي رَحْمَـــةِ اللهِ هُمْ فيها خالِدُونَ ﴾ : (١٠٧)

وه ئەوانەیش کە رووبان سپی بوەتەوەو پڕتەو ئەداتەوە ئەوە وان لە ناو رەحمەتو کەرەمـی خـــودادا ، وە یا لەناو بەهەشتا کە جێگەی رەحمەتـــە ، وە ئەوان لـــەو بەهەشتەدا ئەمێننەوە هەتاهەتایە ٠

﴿ تِلْكَ آيَاتُ اللهِ نَتْلُوها عَلَيْكَ بِالحَقِّ ﴾ :

ئەم ئایەتانە کە رابوردن ئایاتێکن هاتوونەتە خوارەوە لە لایەنی خوداوەو ئەیانخوێنینەوە بە شێوەیێ کە حەقن و راستن ، یاخود ئەیانخوێنینەوە بەو شێوە کە نازڵبوون و هیچ شتێکیان تێکەڵ نەبووە ٠

﴿ وما اللهُ يُرِيدُ ظُلْماً لِلْعالَمِينَ ﴾ : (١٠٨)

وە لەوەدا کە وتمان بازە کەسێ بە روورەشی زینـــــدوو ئەکرێنەوە خودای تەعالا بە قەطعی خواستی لەسەر ستەم نیە لە ئەهلی عالەم ؛ چونکی لە لایەکەوە کاینات وا لـــە قەبـــــزەی قودرەتی خۆیاو هیچ حەقێ واجب نیە لە سەری هەتا زاڵم ببـــێ بە نەقسی ئەو حەقەو ، مەنعیش ناکرێ لە کارێ هەتا زاڵم ببـــێ بە کردنی ئەو شتە ٠ وە لە لایەکی تریشەوە لە یاسای حیکمەتی خۆی لانادا ، واتە کارەکانی ساغو موناسبو پڕحیکمەتن ٠ وە مادام وابێ کاری ئەو قەت مەوسووف نابێ بە زوڵم ٠

﴿ وللهِ ما في السَّمَواتِ وما في الأَرضِ ﴾ :

وە هەر بۆ خودایە هەرچی وا لە ئاسمانو عـــــەرزا ، وە مادام وابو هەمووی موڵکی خۆیەتیو ماليك ئەتوانێ هەمـــوو تەسەرڕوفێ بکا لە مەملووکی خۆیا ٠ هەروا عالەم موسەخەرو

رامە بۆ سەلطەنەتی ئەو وە پادشا ئەتوانێ هەموو فەرمانێ بدا بەسەر ژێردەستەی خۆیا ، وە کەسێ کە کائینات رامی ئەو بێ کارەکانی لە حیکمەت دەرناچن ؛ چونکی نەقسە بۆ پادشـــای کائینات کە خیلافی حیکمەت لە مولکیا جاری ببێ ٠

﴿ وإلى اللهِ تُرْجَعُ الأُمُورُ ﴾ : (١٠٩)

وە هەر بۆ لای خودا ئەگەڕێتەوە هەمووکارێ ، جـــا هەرکەسێ لەسەر موناسبی خۆی تۆڵە وەرئەگرێ ٠

﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ :

ئێوە ئەی ئومەتی محەمەد چاکترین ئوممەتێکن کە لـــە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە دروستکراون‌و دەرکراون بـۆ پەیڕەوی پێغەمەرەکان ٠

﴿ تَأْمُرُونَ بِالمَعْرُوفِ وتَنْهَوْنَ عَنِ المُنكَرِ ﴾:

وە سیڕڕی ئەو چاکی‌و چاکتری ئێوە ئەمەیە کە ئەمـــر ئەکەن بە بیروباوەڕو وتارو کردارێ چاك بێ لەسەر یاســـای دین ، وە نەهی ئەکەن لە هەر کارێ وە کرداری وە وتارێ کـــە خیلافی فەرمانی شەرع بێ ٠

﴿ وتُؤْمِنُونَ باللهِ ﴾ :

وە لە حاڵی ئەو ئەمر بەچاکەو نەهی‌لەخراپەدا ئیمـــان‌و باوەڕتان هەیە بە خردا وە لەبەر خودا ئەو ئیشە ئەکەن ٠

﴿ ولَوْ آمَنَ أَهْلُ الكِتابِ لكان خَيْراً لَهُمْ ﴾ :

وە ئەگەر هەموو خاوەن کتێبەکانیش ئیمانیان بهێنایـــێ

ئەوە ئەو ئیمانە زۆر باش ئەبوو بۆیان ؛ چونکە ئەگەیشتن بە پیرۆزی دینی‌و دنیایی بە تەواوی کەچی لەگەڵ ئەم هەمووو ئامۆژگارییەدا ...

﴿ مِنْهُمُ الْمُؤمِنُونَ وأَكْثَرُهُمُ الفاسِقُونَ ﴾ : (١١٠)

بازێ لەوان خاوەن ئیمانن‌و زورمەیان فاسق‌و ناپارو ناهەموارن .

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : باسی موخاتەب بە جوملەی (كنتم خير أمة ...) ئەکەین ، ئاخۆ ئەمانە کێبن ؟ بازێ لە زاناکان فەرموویانە : موخاتەب ئەو موسوڵمانانەن کە لەگەڵ حەزرەتا (د) یا لە پاش کۆچی ئەوا لە مەکەی موکەرەمەوە کۆچیان کرد بۆ شاری مەدینەی مونەوەرە ، وە بازێ فەرموویانە ئەمانە ئەو ئەصحابانەن کە حازر بوون لە جەنگی بەدرو ئوحودا .

وە فەرموودەی راست ئەمەیە : موخاتەب بەم ئایەتە جەمیعی ئوممەتی ئیجابەی حەزرەتە (د) جا حازرەکانیان لە وەختی خیتابەکەدا (بالذات) و غائیبەکانیان (بالتبع) . واتە روهەمرەفتە ئەم ئوممەتی حەزرەتی محەمەدە (د) لە هەرچی ئوممەتی پێغەمەرەکانی عالەمە باشترن ؛ چونکە لە ئەمر بەچاکەو نەهی‌لەخراپەو دەوام‌و ئیستیقامەت لەسەر حەق‌و ئیماندارێ لە هەموو ئوممەتێکی تر پێشکەوتوون .

ترمذی ریوایەتی کردووە لە بوهزی کوڕی حەکیم ئەویش لە باوکیەوە ئەڵێ : (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : انكم تتمون سبعين أمة أنتم -خيرها وأكرمها على الله) واتە ئێوە ، ئەی ئوممەتی محەمەد، هاتوون بە دوای حەفتا ئوممەتا لەو ئوممەتانە کە ئیمانیان هێناوە بە پێغەمەران وەکوو ئوممەتی عیسا و موساو ئیبراهیمو نوح (د) لە هەموو ئەو ئوممەتانە گەورەترن .

وە ریوایەتکراوە لە ئەبوموسای ئەشعەری (خ) لە حەزرەتەوە (د) ئەفەرموێت : حاڵی موسوڵمانان لەگەڵ حاڵی جوولەکەو گاورا وەکوو ئەوە وایە پیاوێ کۆمەڵەیێ بەکرێ بگرێ کە کاری بۆ بکەن لە سبەینێوە تا شەو ، ئەوانیش هەتا نیوەڕۆ ئیشیان کرد ئبتر ماندوو بوون وتیان بە خاوەن کارەکە : ئێمە ئوجرەمان ناوێ ، ئەویش رۆیشت چەن عامیلێکی تری گرتو فەرمووی پێیان : ئێوە ئیشی ئەم رۆژە تەواو بکەنو هەرچی ئەمدا بە ئوجر، بەو شەخسانە ئەیدەم بە ئێوە ، ئەمانیش عەمەلەکەیان کرد هەتا نوێژی عەسرو وتیان بە خاوەن کرێ : ئەوەی ئێمە کردمان بۆ تۆ ، ئەویش رۆیشت کۆمەڵێکی تری گرت ، ئەوانیش لە پاش عەسرەوە هەتا مەغریب ئیشیان کردو خاوەن کارەکە هەموو ئوجرەی عوممالی ئەو ڕۆژەی پێدان .

وەلحاصڵ ئەم ئوممەتی حەزرەتی محەمەدە (د) لەو رۆژەوە کە خودا دروستیکردن تا رۆژی قیامەت لە کوللی قەرنێکدا لە ئوممەتی باقی پێغەمەران گەورەترن بە عیلم و عەمەڵو سیفەتی مروەتو ئیستیقامەت لەسەر بەجێهێنانی ئادابی ئیسلام .

وه له چـەن رێگەوه ریوایەتکراوه کـــه حـەزرەت (د) فەرموویەتی : خودا حەفتا هەزار کەسی پێداوم له ئوممەتی خۆم کە داخڵی بەهەشت ئەبن بەبێ حیساب‌و هـــەر یەکێ لەوانیش حەفتا هەزار کەسی لە گەڵدایە • وە لەو رۆژەوە دینی ئیســـلام دامەزراوە هەتا ئیمڕۆ لەهەر چەرخێکاو لە هەموو ئەوزاعێکا ئەم ئادابی ئیسلامە کە نوێژەو جەماعەتە لـــــە نوێژاو رۆژووەو حەجەو زەکاتە لە لایەنی بەشێ لەم ئوممەتەوە جێبەجێ کراوە•

وە ئەم کیتابی خودایە کە هاتووە بۆ دەستووری دین بـــە مەحفووزی ماوەتەوەو خزمەتی کراوە ، هـــەروا خزمەتـــی فەرموودەکانی حەزرەت کراوەو گەلێ لە زانابەرزەکانی ئیسلام ژیانـــی خۆیانیان لـــە خزمەتکردنی سوننەتی پێغەمەرا (د) سەرفکردووە • وە بەاربەر بە هەموو ئاژاوێکی جیهانـــیو هەموو بیدعەتو ئیفساداتێ کە رووی کردووەتە دینی ئیسلام زاناکان تێکۆشیونو مەنعی تەجاوزاتیان بە قەی ئیمکان کردوە• وە مادام دەرکەوت کە ئەم ئوممەتە باشترین ئوممەتن هـــەروا واجبە بزانن کە ئەصحابو یارانی حەزرەت (د) لە هەمـــــوو چینی دەڵایی لە ئوممەتی ئیسلام گەورەترن • لەبەر چـــــەن دەلیل :

یەکەم ئەمەیە : ئەووەڵ چینێ کە خودای تەعالا خیتابـــی لەگەڵ کردوون بە (کنتم خیر أمة أخرجت للناس) ئەوانن ، وە گەلێ ئایاتی قورئان تاریفو ثەنای کردوون بە تێکڕایی‌و بـــە تاقم تاقمی تایبەتی ، وەکوو ئەو فەرموودەیە ئەڵێ : (محمـــد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهـــم) وە

ئایەتی : (لقد رضی الله عن المؤمنین اذ یبایعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فانزل السكينة عليهم) • وە ئایەتی : (والسابقون الاولون من المهاجرین والانصار والذین اتبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه) •

وە حەزرەت (د) تاریفی ئەصحابەکانی خۆی کردووە بە کۆمەڵ ، وەکوو ئەوە ئە موسلیم ریوایەتی کردووە لە ئەبوموسای ئەشعەرییەوە (خ) فەرموویەتی : نوێژی مەغریبمان کرد لەگەڵ حەزرەتا (د) لە پاشان وتمان : دائەنیشین لە مزگەوتا حەتا نوێژی عیشایش ئەکەین ، تەماشامان کرد حەزرەت (د) لە هۆدەی خۆی هاتەدەرەوە فەرمووی : ئەوە هەر لە مزگەوتن ؟ عەرزمان کرد بەڵێ یا رەسولەڵلاّ ، وتمان دائەنیشین هەتا نوێژی عیشا ئەکەین ، فەرمووی : چاکتان کرد • جا سەری بەرزکردەوە بۆ ئاسمان، فەرمووی : ئەستێرەکان ئەمانن بۆ ئاسمان کاتێ ئەستێرەکان نەمان ئاسمان نامێنێ ، وە من ئەمانم بۆ ئەصحابەکانم کە من نەمام ئەصحابەکانم گێرۆدەی فیتنە ئەبن، وە ئەصحابەکانم ئەمانن بۆ ئوممەتی من کە ئەصحابەکان نەمان ئوممەتەکەم گێرۆدە ئەبن •

وە ریوایەتکراوە لە حەزرەتەوە (د) فەرموویەتی : (خیر الناس قرني ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم •• الحدیث) وە کافیە لەم بابەتەدا فەرموودەی حەزرەت : (لو انفق أحدكم مثل أحد ذهبا ما بلغ مد احدهم ولا نصفه) کە فەرمووی بەرابەر بە بازێ لە یارە (قریب العهد)ە کانی کە لەگەڵ بازێ لە یارە پێشووەکانیدا کەمێ نارێکی هەبوو •واتە مادام نیسبەت بە تەفاوتی زۆر هەبێ لە بەینی دووچین لە خۆیانا ئەبێ نیسبەتی چینەکانی

پاش قەرنی تابیعین لەگەڵ ئەوانا زۆر دوورتر بێ .

وە ئەو حەدیثانە کە ئەبن بە هـــۆی گومانی ئەوە کـــە موسوڵمانانی ئاخرزەمان بە قەی ئەصحابەکان یا زیاتر لـەوان قەدریان ببێ لەلای خودای تەعالا وەکوو ئەو فەرموودەیە کـە ئەڵێ : ئەجری یەکێ لە موسوڵمانانی ئاخرزەمان لەوانە کـــە رۆژەکەیان باش نیە بە قەی حەفتا کەسە لە ئێوە .. ئـــەوە واجبە تەئویل بکرێ بەوە : کە بازێ کردەوەیان بە تایبەتـــی لەبەر ئەسبابێکی موعەییەنە ئەجری لە کردەوەی بازێ لەوانـە زۆرتر بێ کە حەزرەت (د) قسەی لەگەڵا کردوون نەك شەرافەتی ئەو کەسەو ئەجری هەموو کردەوەی ئەو کەسانە لە کردەوەی ئەصحابەکان زۆرترە ؛ چونکی زۆر دەلیل هەیە لەسەر ئەوە کە ئەصحابەکان (علی الاطلاق) لە موسوڵمانانی چینە دواییەکـان گەورەترن . وە فەرموودەی : (مثل امتي كمثل المطر : لا يدري اوله خير أم اخره ؟) کینایەیە لە دەوامی پیرۆزیو بەختیاری لە هەموو چینەکانی ئوممەتی پێغەمەردا (د) ، ئیتر مەعنای ئـەوە نیە کە ئوممەتی ئاخرزەمان پایەیان ئەگا بە پایەی یارانـــی حەزرەت (د) ؛ چونکی بە ئیتتیفاق شەرەفو پایەی چاوپێکەوتنی حەزرەت (د) بە هیچ فەزیلەتێ موقابەلە ناکرێ .

﴿ لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلا أذىً ﴾ :

وە ئەم کیتابیە بێئیمانە فاسقانە قەطعەن ناتوانن زەرەر بدەن لە ئێوە ئیللا شتێکی کەمی بێنرخ وەکـــو تانەلێدانو هەڕەشەی دوور بەدوور .

﴿ وَاِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الأدبارَ ﴾ :

وه ئەگەر جەنگیش بکەن لەگەڵتانا پشت هەڵئەکەن لێتانو ئەشکێنو زاڵ نابن بەسەرتانا ٠

﴿ ثُمَّ لا يُنْصَرون ﴾ : (١١١)

وه لەپاش ئەوە که پشتیان هەڵکردو شکان ئیتر یارمەتییان نادرێ له لایەنی کەسەوه که بێنەوه بۆ سەرتان ٠

ئەم ئایەته لەو ئایەتانەیە کە ئیخباری غەیبی داوه ؛ چونکی له واقیعا ئاکامێ جوولەکەکانی (قریظه) و (نضیر) و (بنی قینقاع) و خەیبەر کەوتنه جەنگەوه لەگەڵ حەزرەتا (د) شکانو خۆیان نەگرتەوه ٠

﴿ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ ما ثُقِفُوا إِلا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ ﴾ :

وه دەواری ناپاری داماوی‌و کزی به سەریاندا هەڵدراو له ژێریا مانەوه له هەر لایەکا هەبوون ئیللا به هۆی عەهدو پەیمانی خوداوه که بریتییه له بڕیاری جیزیەو لەگەردنگرتنی سەرانه ، وه به هۆی عەهدو پەیمانێ که بەستبێتیان لەگەڵ ئادەمیزادی خاوەن دەستەڵاتا ئەمه بەشی دیارییان بوو ٠

﴿ وَباءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ﴾ :

وه گەڕانەوه به غەزەبێکی خودایی که له عالەمی غەیبەوه باری به سەریاناو پەردەی پەستی‌و بێ‌نرخی نەفسی لێ‌درا به سەریانەوه ئەمەیش بەشی مەعنەوی نەفسییان بوو ٠

﴿ ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كانُوا يَكْفُرُونَ بِآياتِ اللهِ ويَقْتُلُون الأَنْبِياءَ بِغَيرِ حَقٍ ﴾ :

ئەم وەزعە ناهەمواره كە هات بەسەر ئەهلی كیتاب لە بەنی ئیسرائیلدا لەبەر ئەوە بو كە وەختی خۆی لە زەمانی موساو عیسادا ئینكاری ئایاتی مونەززەلەی خودایان ئەكردو پێغەمبەرەكانیان ئەكوشت بە ناحەق حەتا بە بیرو باوەڕی خۆیشیان .

﴿ ذلِكَ بِما عَصَوْا وكانُوا يَعْتَدُون ﴾ : (١١٢)

وە ئەم تاوانە گەورە نابارەیشیان لەبەر ئەوە كرد كە هەر لە كاتی جوانیانەوە نافەرمانی خودایان ئەكردو لایان ئەدا لە یاسای شەرعی خودای تەعالا ، وە لە واقیعا تاوانی بچووك ئەبێ بە هۆی تاوانی گەورە ، وە تاوانی گەورەیش ئەبێ بە هۆی تاوانی زۆر گەورە .

بێداری ! بازێ لە موفەسسیرەكان تەفسیری (بحبل من الله) یان كردووەتەوە بە قەبوولكردنی دینی ئیسلامو (حبل من الناس) بە جیزیەدان بە حەزرەت (د) و بە خەلیفەكانی ئیسلام . وە بازێ تر لە موفەسسیرەكان وەكوو ئیمام فەخری رازی تەفسیری ئەووەڵی كردووەتەوە بە عەقدی جیزیەو تەفسیری دووهەمی كردووەتەوە بە ئیجتیهادی سەلاطینی ئیسلام لە هۆی ئەوەوە كە بە ئارەزووی خۆیان جیزیەكەیان بگۆڕن .

وە من باوەڕم وایە كە (حبل من الله) عیبارەتە لەو ئەمانە لە لایەنی خوداوە دەستیان كەوتووە ، یاخود دەستیان بكەوێ لە حوكوومەتەكانی ئیسلاما بە عەقدی جیزیەو سەرانە یا بەهەر

باریکی ترا که ئەو حوکوومەتانە مەیل بکەن ، وە (حبل من الناس) ی عیبارەتە لەو پەنادانەو لەو یارمەتیدانە کە لە دەوڵەتە کافرەکانەوە دەستیان کەوتووەو دەستیان ئەکەوێ ، وەکوو ئەوە کە لەبەرچاوی مێژوونا سەکانا دیارە ئەو جوولەکانە کە لە بیلادی ئیسلاما نەبوونو پەناهیندەی کافرەکان بوون پارازتوونیان بە تایبەتی لە پێش جەنگی عالەمی گەورەوە تا ئیستە کە بە هەموو مەعنایێ دەوڵەتە گەورە کافرەکان جوولەکەیان گرتووەتە بن دەستی خۆیانو بە هەموو نەوعێ خزمەتیان ئەکەن ٠

هەروا باوەڕم وایە : کە زیللەت عیبارەتە لە کزیو داماوی جوولەکە لە بەردەستی زۆزدارەکانا ، وە مەسکەنە عیبارەتە لە پەستی نەفسی خۆیان ، وە باوەڕم وایە ئەو پەستی نەفسەیان وەکوو غەریزە وایە بۆیانو تا مردن لێیان جیانابێتەوە ٠

فەرموودەی خودا : (ليسوا سواء ٠٠٠) الآية :

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببا سەوە (خ) کە عەبدوڵلای ئیبنی سەلامو رەفیقەکانی لە یەهوود مەیلیان پەیداکرد لە ئیسلامییەتاو فیعلەن موسوڵمان بوونو ئیسلامییەتەکەیان راستبوو و دامەزران لە سەری ، جا ئەحبارو عالمە یەهوودیەکان وتیان : ئیمان ناهێنێ بە محەمەد (د) لە قەومی یەهوود ئیللا پیاوخراپەکانمان ، ئەم شەخسانە ئەگەر پیاوی باش بوونایێ دینەکەی خۆیان نەدەگۆڕییەوە بە دینێکی تر ! جا خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ لَيْسُوا سَواءً ﴾ :

واته ئەم ئەهلی کیتابە هەموویان وەکوو یەک نین ، واتە هەموویان ئینسانی خراپ نین بەڵکوو ٠

﴿ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ أُمَّةٌ قائِمةٌ يَتْلُونَ آياتِ اللهِ آناءَ اللَّيْلِ وهُمْ يَسْجُدُونَ ﴾ : (١١٣)

واتە : لە ئەهلی کیتابە کۆمەڵێو جەماعەتێ کە راوەستاون و دامەزراون لەسەر حەق و قورئان ئەخوێنن لە چەن کاتێکا لە شەوا کاتێ کە شەونوێژ ئەکەن ٠

وە بەعزێ لە موفەسسیرەکان ئەڵێن : موراد بەم خوێندنی ئایاتە خوێندنی قورئانە لە نوێژی عیشادا ؛ چونکی ئەهلی کیتاب نوێژی عیشا ناکەن ٠ ریوایەتکراوە حەزرەت (د) جارێك نوێژی عیشای دواخست وە کاتێ لەماڵ دەرچوو بۆ نوێژ تەماشای کرد خەڵکەکە وان لە مزگەوتا ئینتیظاری نوێژی عیشا ئەکەن ، ئەویش فەرمووی : بزانن کەس نیە لە ئەهلی دینەکان ئەم نوێژە بکا ئێوە نەبێ ٠

﴿ يُؤْمِنُونَ باللهِ واليَوْمِ الآخِرِ ﴾ :

وە ئەو تاقمە کە دامەزراون لەسەر دین ئیمانێکی ساغیان هەیە بە خوداو بە رۆژی ئاخیرەت نەك ئیمانێ کە تێکەڵ بێ بە ئیشراك وەکوو ئیمانی یەهوودی بە خودا لەگەڵ ئیشراکی غەیرا ، وە ئیمان بە ئاخیرەت بەو جۆرە کە یەهوودەکان ئەڵێن ئاگری دۆزەخ نادا لەوان ئیللا چەن رۆژێ ٠

﴿ ويَأْمُرونَ بالمَعْرُوفِ ويَنْهَوْنَ عَنِ المُنْكَرِ ﴾:

وه ئەمر ئەکەن بە هەموو چاکەیێو بە تایبەتی ئەمر ئەکەن بەوە کە خەڵکی بێن ئیمان بێنن بە حەزرەتی (محمد المصطفی) (د) ، وە نەهی ئەکەن لە هەموو شتێکی موخالیف بۆ شەرعو بە تایبەتی نەهی ئەکەن لە موخالەفەتی پێغەمەر (د) ٠

﴿ ويُسارِعُونَ في الخَيراتِ ﴾ :

وە ئەو تاقمە وەکوو ئەو سیفەتە باشانەیان هەیە پەلەپەلیش ئەکەن بۆ بەجێهێنانی کردەوەی باش ، خواە لەوانە بێ کە خودا واجبی کردوون وە یا لەوانە بێ کە موستەحەبن ٠ وە کاتێ کە خێرێ هەڵبکەوێ ئامادە دەبن بۆ کردنیو سستی ناکەن لە جێبەجێ کردنیا ٠

﴿ وأُولئِكَ مِنَ الصّالِحينَ ﴾ : (١١٤)

وە ئەوانە لە ئادەمیزادە باشەکانن‌و لەگەڵ ئەوانن لە دنیاداو لە رۆژی قیامەتیشا ٠

﴿ وما يَفْعَلُوا مِنْ خَيرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ﴾ :

وە هەر ئیشێکی چاک بکەن نادرێتەوە بە سەریانا ؛ چونکە لەگەڵ عەزمی پاکو تەقوادەیکەن ٠

﴿ واللهُ عَليمٌ بالمُتَّقينَ ﴾ : (١١٥)

وە خودای تەعالایش زانایە بە ئەهلی تەقوا ٠

﴿ إنَّ الَّذينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ ولا أَولادُهُمْ مِنَ اللهِ شَيْئاً ﴾ :

ئەوەی کە ئیستە باسمان کرد ئەحوالی موسوڵمانانی ئەهلی

کیتاب بوو ، وه ئەو کەسانەیش لە ئەهلی کیتاب کــە کافرنو باوەڕیان نیە بە ریسالەتی حەرزەتی (محمد المصطفــی) ــدــ بە قەطعی دارایی ئەوانو ئەولادی ئەوان بەکاریان نایێن لــــە حوزووری خودادا بە هیچ نەوعە بەکارهاتنێ ٠

﴿ وأَولئِك أَصْحابُ النّارِ ﴾ :

وه ئەوانە مولازمی ئاگری دۆزەخن ٠

﴿ هُمْ فِيها خالِدونَ ﴾ : (١١٦)

ئەو کافرانە لەناو ئەو ئاگرەدا ئەمێننەوە هەتاهەتایە ٠

﴿ مَثَلُ ما يُنْفِقُونَ في هذهِ الحَياةِ الدُّنيا كَمَثَلِ ريحٍ فيها صِرٌّ أَصابَتْ حَرْثَ قَومٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهلَكَتْهُ ﴾ :

حاڵی ئەو مانیعە کە لە لایەنی خوداوە دێت بــۆ کردەوەی چاکی ئەوان وەکوو حاڵی بایەکە پڕ بێ لە سەرماو بدا لــــە کشتوکاڵی کۆمەڵێ لەفەلاحەکان،وەکوو چۆن ئەو بای وەیشومە ئەو کشتوکاڵە زایە ئەکا وەها غەزەبی خودا لەو کافرانــــە کردەوەی چاکەی ئەوان زایە ئەکاو سوودی لێ وەرناگرن ٠

جا بینا لەسەر تەقدیری موضاف لەسەر (ماینفقون) ئەم تەشبیهە بۆ تەشبیهی موفرەد بە موفرەد غەزەبی خودا موشەببەهەو بای وەیشومە موشەببەهەو بیهیە٠وە قابیلە بیکەیبەتەشبیهی مورەککەب بەم رەنگە هەیئەتێ وەربگری لە کردەوەی چاکەی ئەو کافرانە کە موعانیدو بەدئەخلاقنو کردەوە چاکەکانیان لــــە جانیبــــی موشەببەهەوە ، وە هەیئەتێکیش وەربگری لە بای وەیشومە وە

کشتوکاڵی کۆمەڵێ لە فەللاحەکان لە جانیبی موشەببەهـــــو بیهیەوە ٠

﴿ وما ظَلَمَهُمُ اللهُ ﴾ :

خودای تەعالا بە قەطعی زوڵمی نەکردووە لەو کۆمەڵـــە مەخلووقە کاتێ کردەوەکانیانی زایەو بێ مایە کردووە ٠

﴿ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمون ﴾ : (١١٧)

بەڵام ئەو کافرانە ستەمیان لە خۆیانکرد کە کەمێ بیریان نەکردەوە لە حاڵی خۆیانو لە سیفەتی عالەمو لە گەورەیـــــی خودا هەتا حاڵی ببێ کە خودا تەوانایە بەسەر ڕەوانەکردنـــی حەزرەتی (محمد المصطفی)دا ، وەکوو چۆن حەزرەتی موسای ڕەوانەکرد جا باش ئیمان بێنن وە لەگەڵ ئیمانا ئەو کردەوانـــە بکەن هەتا خودای تەعالا کەمو زۆر بۆیان حسێب بکا ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا ٠٠ الاية)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کە چەن پیاوێ لە موسوڵمانەکان تێکەڵـــیو صیلەیان لەگەڵ چـــــەن پیاوێکـــــی جوولەکەدا بو لەبەر دراوسێتیو ژنو ژنخوازیو عەهـــــــدو پەیمانسازی،جا خودای تەعالا ئەم چەن ئایەتەی نارەخوارەوەو مەنعیکردن لەم تێکەڵبوونە لەگەڵ ئەو کافرانەداو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذوا بِطانَةً مِـــنْ دُونِكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام قـــــەت

زوست **مەکەن بۆ خۆتان** کەسانێ کە بیانکەن بە ئەمینـــــــی ئەسرارتان لە غەیری موسوڵمانەکان ٠

﴿ لا يألُونكُمْ خَبالاً ﴾ :

کە قوصوور ناکەن لە فەسادی حاڵو وەزعی ئێوەدا ، واتە هەرچەند بە ئاشکرا جەنگتان لەگەڵ ناکەن بـــەڵام لە ژێرەوە قوصوور ناکەن لەوەدا کە ئێوە کزبکەنو لە ئەنجاما مەحوتـان بکەنەوە ٠

﴿ ودُّوا ما عَنِتُّمْ ﴾ :

حەز ئەکەنو خۆزگە ئەخوازن بۆ هیلاکو فەوتانی ئێوە ٠

﴿ قد بَدَتِ البَغْضاءُ مِنْ أَفْواهِهِمْ ﴾ :

بە راستی دەرئەکەوێ نیشانەی رقو کینـــەو دڵپیسی لـــە وتارێ کە لە دەمیان دێتە دەرەوە ٠

﴿ وما تُخْفي صُدُورُهُمْ أكْبَرُ ﴾ :

وە ئـــەو کینـــەو دوژمنییە کـــە سینەیان شاردوویەتیەوە زۆرترەو گەورەترەو قەبەترە لەوەی کە لە ئیشارەی کەلیمەیان دەرئەکەوێ ٠

﴿ قدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الآياتِ إن كُنْتُمْ تَعْقِلُون ﴾ :
(١١٨)

بە راستی دەرمانبڕی ئایاتێکی وا بانگتان بکا بۆ دۆســـتی موسوڵمانانو دوورکەوتنەوە لە کافرەکان ئەگەر خاوەنهۆش بن ٠

خودای تەعالا بەم ئایەتە موسوڵمانانی ئاگادار کردوەتەوەو مەنعی کردوون لەوە کە بیطانەو دۆستی تایبەتی لە کافرەکان بگرن ؛ چونکی بچووك چاو ئەکا لە گەورە . وە مادام موسوڵمانە بە نرخەکان دۆستی کافریان گرت ورده موسوڵمانەکانیش وا ئەکەنو منداڵی موسوڵمانانو گەنجەکانیش تێکەڵی ئەکەن لە گەڵیاناو ئەم وەزعە ئەبێ بە زیان بۆ موسوڵمانان لەچەن رووەوە .

یەکەم : ئەو کافرانە باش ئاگادار ئەبن لەسەر ئەحوالی موسوڵمانانو لە شوێنی هێزو بێهێزیان ئەزانن‌و ئەم وەزعە لەناو خۆیانا بلاوئەکەنەوەو ئەمە گەلێ زیانی تێدایە بۆ موسوڵمانان .

دووهەم : موسوڵمانەکان بە تایبەتی منداڵو گەنجی بێ بەراوردو ئینسانی کەم هۆش مەیلئەکا بەلای ئاداب‌و ئەخلاقی کافرەکانو ئەبێ بە دوژمنی ئاداب‌و ئەخلاقی موسوڵمانانو ئەمەیش مەعنای نەمانی ئیسلامیەتە .

سێهەم : ئەم تێکەڵبوونە ئەبێ بە یاسا لەناو موسوڵمانانا‌و گەلێ فیتنەی دینی‌و ناموسی‌و دارایی‌و سوپایی پەیدا ئەبێ بۆ موسوڵمانان . بۆیە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (المرء علی دین خلیله ، فلینظر احدکم من یخالل) واتە : پیاو وا لەسەر ئایینی دۆستی خۆی جا با یەکێ لە ئێوە تەماشا بکا کە چ کەسێ ئەکا بە دۆست . وە ریوایەتکراوە لە ئیبن‌و مەسعوودەوە (خ) فەرموویەتی : (اعتبروا الناس باخوانهم) : واتە قیمەتی ئادەمیزاد تێبگەن بە براکانیانا . وە حەزرەتی عومەر (خ)

مەنعی ئەبو مووسای ئەشعەری کرد لە ئیستیخدامی کیتابیو فەرمووی: نزیکیان مەکەنەوە مادام خودا دووری خستوونەتەوە، وە ئیکرامیان مەگرن مادام خودا ئیهانەی کردوون ، وە مەیانکەن بە ئەمیندار مادام خودا بە خائینی ژماردوون. وە فەرموویەتی: یارمەتی وەربگرن لەسەر ئوموورانی خۆتانو لەسەر رەعییەتتان بەو کەسانە کە لە خودا ئەترسن . وە ئیمامی بوخاری ریوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدی خدرییەوە (خ) کە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (ما بعث الله من نبي ولا استخلف من خليفة الا كانت له بطانتان : بطانة تأمره بالمعروف وتحضه عليه ، وبطانة تأمره بالشر وتحضه عليه ؛ فالمعصوم من عصم الله) . واتە : خودا هیچ پێغەمبەرێکی نەناردووەو هیچ کەسێکی نەکردووە بە گەورە لە عەرزا ئیللا دوو تاقم ئینسانی بۆ رێکخستوون کە ئاگایان هەیە لە ئەحوالی : تاقمێکیان ئەمری پێ ئەکا بە چاکەو تەرغیبی ئەدا لە سەری ، وە تاقمێکیان ئەمری پێ ئەکا بە شەڕو تەرغیبی ئەدا لە سەریو ؛ بێ تاوان ئەوەیە کە خودا بێ تاوانی بکاو بیپارێزێ لە فیتنەو ئاشووب .

﴿ ها أَنْتُمْ أولاءِ تُحِبُّونَهُمْ ولا يُحِبُّونكُمْ ﴾ :

بێدار ببنەوە ئێوە کەسانێکن کە ئەو کافرانەتان خۆش ئەوێ بەڵام ئەوان ئێوەیان خۆش ناوێ .

﴿ وتُؤْمِنونَ بالكِتابِ كُلِّهِ ﴾ :

وە ئێوە ئیمانو باوەڕتان هەیە بە هەموو کتێبێ کە خودا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەران بەڵام ئەوان ئیمانو باوەڕیان نیە بە کتێبێ کە بۆ ئێوە رەوانەکراوە .

﴿ وإذا لَقُوكُمْ قالُوا آمَنَّا ﴾ :

هەر کاتێ پێتان بگەن ئەڵێن : ئیمانمان هێناوە بەوەی ئێوە ئیمانتان پێ هێناوە ٠

﴿ وإذا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الأنامِلَ مِنَ الغَيْظِ ﴾ :

وە کاتێ کە رابوردن و دوورکەوتنەوە سەرپەنجەتان لێ ئەگەزن لە داخاو نە کینەو رقا ٠

﴿ قُلْ : مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بەرمو پێیان : دە بمرن بەو رقەوە کە لە دڵتانایە ٠

﴿ إنَّ اللهَ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدورِ ﴾ : (١١٩)

خودای تەعالا بە راستی زانایە بەو شتانە وان لە سینەتانا، واتە وان لە دڵتانا ٠

﴿ إنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ﴾ :

ئەو کافرانە ئەوەندە ناپیاون ئەگەر جارێ بارەێیکی باشتان پێ بگا ئەوە ئازاری دڵی ئەوان ئەدا ٠

﴿ وإنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِها ﴾ :

وە ئەگەر نەگبەتی و بەڵایەکی نابار بگا پێتان پێی شادمان ئەبن و پێیان خۆشە ٠

﴿ وإن تَصْبِروا وتَتَّقوا لا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُم شَيْئاً ﴾ :

وه ئەگەر ئێوه سەبر بکەن لەسەر ئەو وردەئازاره کە لەوانەوه پێتان ئەگات‌و خۆتان بپارێزن لەوه که بیانکەن بە دۆست‌و جێگەی ئەسرارتان ئەوه فڕو فێڵی ئەوان زیان ناگەیەنێ بە ئێوه بە هیچ نەوعه زیانێ ٠

﴿ إِنَّ اللهَ بِما يَعْمَلونَ مُحيطٌ ﴾ : (١٢٠)

بە راستی خودای تەعالا ئیحاطەی داوه بەو شتانەدا کە ئەوان ئەیکەن ، واتە کاری ئەوان لە لای خودا قابیلییەت‌و نرخی نیه ٠

فەرموودەی خودا : (واذ غدوت من أهلك ٠٠٠) لەگەل چەن ئایەتێ کە لە دوایەوه دێن ٠

ئەم ئایەتانە هەموو نازڵبوون لە غەزای (ئوحود)ا ٠ ریوایەتکراوه لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوه ئەڵێ : ئەو دوو طائیفەی کە لە قورئانایە لەم ئایەتانەدا لە شانی ئێمەدا هات کە طائیفەی بەنوحاریثەن لە ئەوس‌و بەنو سەلەمەن لە خەزرەج ٠ وەڵلاهی هەرچەن ئەم ئایەتانە ئازار ئەدەن بەڵام حەزم وا نیه کە نازڵ نەبوونایێ ؛ چونکی خودا فەرمویەتی : (والله وليهما) واتە : خودای تەعالا دۆست‌و ناصیری ئەم دوو طائیفەتانێ ٠

وه واقیعەی جەنگی ئوحود لەسەر ئەمە بوو کە قورەیشەکان پاش ئەوه کە لە رووداوی (بەدر) دا تووشی نەگبەت بوون‌و حەفتا کەسیان لێکوژراو حەفتا کەسیان بەدیل رۆییشتن ٠٠ کەوتنە بیرکردنەوه بۆ ئەوه کە تۆڵەی ئەم رووداوه بسێنن لە موسوڵمانەکان ٠ لە ئەنجاما رێکەوتن لەسەر ئەوه کە قافڵەی وشتری (ئەبو سوفیان) هەرچەن هەیە بە بارو ئەموالەوه سەرفی

بکەن بۆ ئەم جەنگە ، وە سوپای قورەیش ئامادە بوون بـــۆ دەرچوون بۆ جەنگ‌ئ‌و گەلێ لە ئەحباش کە لە مەککەدا بوون‌و ئیشیان ئەکرد کەوتنە تەکیان ، وە گەلێ ژنیان کەوتە تەك بۆ ئەوە نەشید بخوێننەوەو پیاوەکان‌غیرەت بیانگرێ‌و نەشکێن ٠

جا لە شاری مەککە دەرچوون لە ئەووەلی مانگـــــی شەووالاو ژمارەیان گەیشتە سێ‌هەزار پیاوی جەنگ‌کەرو رووبان‌کرد لە مەدینەی مونەوورەو حەزرەت (د) ئەم دەنگوباسەی بیست ٠وە ئیستشارەی کردو داوای بیری کرد لە ئەصحابەکـــان (خ) ، وە خاترخۆی کردن لە بەینی ئەوەدا : کە لە مەدینە دەرچن بـــۆ بەرابەری دوژمن ، یاخود هەر لە مەدینەدا بمێننەوە ، جا ئەگەر دوژمن هاتنە ناو شار شەڕیان لەگەڵ بکەن ٠

بیری بازێ لە پیرەکانیان لەسەر ئەوە بوو هەر لە مەدینەدا بمێننەوەو عەبدوڵلای بنی ئوبەیی‌ی بنی سەلوول لەمانە بوو ٠ وە بیری زورمەی ئەصحابەکانیش لەســەر ئەوە بوو کـــە بڕۆنە دەرەوە ، بە تایبەتی ئەوانە کە لە جەنگی (بەدر)دا بەشـــدار نەبوون ٠ وتیان : یا رەسوولەڵلاّ فەرموو بمانبەرە دەرەوە بۆ سەر دوژمنەکـــان با وا حاڵی نەبن کە ئێمە بێ هێزین ، وە ئەم خاوەن بیری دووهەمە دەوامیان کرد لە سەر بیری خۆیان هەتـــا حەزرەت موافەقەی کرد لەسەر بیری ئەمانە ٠

جا حەزرەت رۆییشتە ماڵەوەو ئەسبابی حەربی پۆشـــی‌و شیری خۆی هەڵگرت‌و هاتەدەرەوە ، لەم کاتەدا ئەم خاوەن‌بیرانە گومانیان کرد کە حەزرەت (د) لەسەر ئیلحاحی ئەوان موافەقەی کردووە ئەگەرنا بە طەبیعەت حەزی لە دەرچوون نیە ٠ وە هاتن

بۆ خزمەتی عەرزیان کرد : ئێمە زۆر ئیلحاحمان کرد لە تـۆ ، ئیستە ئەگەر مەیلت نیە با هەر لە شاری مەدینەدا بمێنینەوە ! حەزرەت فەرمووی : قابیل نیە بۆ پێغەمەر پاش ئەوەی کـــە ئەسبابی حەربی پۆشی ئەو ئەسبابە لابیا هەتا ئەو حەربـــە ئەکا ٠

جا حەزرەت (د) لە رۆژی شەمەی حەوتی شەووالدا لـــە مەدینە دەرچوو لەگەڵ هەزار کەس لە ئەصحابـەو قەرەباڵغدا ، لە سەری دوو سڵو هەشت مانگ لە هیجرەت لەمەککەوە بـــۆ مەدینەی مونەوەرە ٠

کاتێ گەیشتنە بەینی کێوی ئوحودو مەدینە لەویا عەبدوڵلاڵی کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول ــ لە قەبیلەی خەزرەج و لـــە ئەشرافیان بوو ، بەڵام منافەق بوو ــ بە سێیەکی ئەو سوپایەوە کە لە گەڵیا بوون گەڕایەوە بۆ شاری مەدینە ، وە زورمـــەی ئەمانە ئەتباعی ئەوبوون ، ئەیوت : تەماشا بکەن محەمەد بـــە بە بیری من ناکاو بە بیری منداڵان ئەکا ؛ ئەچێتە دەرەوە بـــۆ جەنگ ، ئەمەیشی کرد بە بەهانە بۆ خۆی لە گەڕانەوەدا ٠ وە ئەیوت : نازانم ئێمە لەسەر چی ئەم شەڕە بکەین ؟! حەتا دوو تاقم لە ئەوس و خەزرەج ویستیان بگەڕێنەوە بـــەڵام خـــودا پارازتنی ٠ وە عەبدوڵلاڵی کوڕی حەرام کەوتە شوێنی گەڵـێ رجای لێکرد نەگەڕێتەوە بۆ مەدینەو ئەم سوپای ئیســـلامە بێهێز نەکا ٠ ئەو موبالاتی نەکردو ئەیوت : (لو نعلم قتـــالا لاتبعناکم) !

وه ئەصحابەکان لەناو خۆیانا بـــوون بـــە دوو تاقـم : تاقمێکیان وتیان : ئەمانە کە گەڕانەوە کافرنو شەڕیان لەگەڵ بکەین بـا لـــە ناوا نەمێنن • وە تاقمێکیان وتیان : وازیـان لێ بێنن • لەم حاڵەدا ئەم ئایەتە نازڵ بوو (فما لكم في المنافقين فئتين والله اركسهم بما كسبوا • أتريدون ان تهدوا من اضـل الله ؟!) •

وە بازێ لە ئەصحابەکان ئیقتیراحیان کرد لە حەزرەت (د) کە یارمەتی وەربگرن لە جوولەکـەکان ؛ چونکی لـەو کاتـەدا پەیمانیان هەبوو لەگەڵ موسوڵمانانا ، وەحەزرەت رازی نەبووو فـەرمووی : (لا نستنصر بأهل الشرك على أهل الشرك) واتە : یارمەتی وەرناگرین لە موشریکەکان بۆ سەر موشریکەکان •

جا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەصحابەکاندا ئەوەی کە لە خزمەتیا بوون قەرارگای گرت لەبەر کێوی (ئوحود) دا پشتیان لـــە ئوحودو رووبان لە مەدینە کرد ، وە پەنجا تیراندازی لـــــە ئەصحابەکان نارد بۆ ئەو بەرزییە کە لە پشتی قەرارگاکەیانەوە بوو ، وە عەبدوڵلاڵی بنی جوبەیری کرد بە سەرۆکیانو فەرمووی پێیان : لە شوێنی خۆتانا راوەستنو موحافەزەی لای پشـــتەوە بکەن ئەگەر چاوتان کەوت بە ئێمە غالب بووین ئێوە مەیەن بۆ لای ئێمە ، وە ئەگەر ئێمە فەوتاین ئێوە یارمەتیمان مەدەن •

جا هەردوولا ــ موسوڵمانو کافر ــ دەستیانکرد بە جەنگ‌و شەڕ گەرم بوو ، وە موسوڵمانەکان بـــــە شێوەیـەکی عەجیب کافرەکانیان دایەبەرو کافر کەوتنە راکردن ، وە لە پێشـــەوە (ابو دجانه) و (حمزەی)ی مامی پێغەمبەرو (مصعب)ی کوڕی

عومەیر هێرشیان ئەبرد • وە مەصعەب لە بەردەمی حەزرتـــا کوژرا • جا حەزرەتی عەلی ئالاکەی وەرگرتو خودا نەصرەتی موسوڵمانەکانی دا بە نەوعێ کافرەکان رایان ئەکردو لایـــان نەئەکردەوە بە لای کەسیاناو ژنەکانیان هاواریان ئەکـــــردو موسوڵمانەکان لێیان ئەکوشتنو تالانیان لێ ئەگرتن • لـــەم کاتەدا پەنجا کەسە تیرئەندازەکان لەسەر بەرزییەکەی پشـــتی قەرارگای سوپای ئیسلامەوە وایان زانی حەرب تـــەواو بـــووە کافرەکان شکانو رایانکرد ، لە ناو خۆیانا ئیختیلافیان تێکەوت زۆریان دابەزین لەو بەرزییەو رۆییشتن بۆ ناو موسوڵمانەکان وتیان : ئێمەیش غەنیمەت وەرئەگرین • بەڵام رەئیسەکەیـــان ـ عەبدوڵڵای کوڕی جوبەیر ـ لەگەڵ چەند کەسێکدا لـــــە شوێنی خۆیانا مانـــــەوە ، وتیان : ئێمە بێ ئەمری حـــــەزرەت ناکەینو ئەم شوێنی خۆمانە بەجێ نایەڵین •

کاتێ خالیدی کوڕی وەلید لە دووڕەوە تەماشای کرد کـــە ئەو تیراندازانە پشتی سوپاکەیان چۆڵ کرد گەڕایەوە بۆ ئەو شوێنەو عەکرەمەی کوڕی ئەبوجەهل کەوتە شوێنیو هێرشیان برد بۆ ئەو چەن کەسە کە مابوونەوە لە شوێنی خۆیانا ئەوانەیان شەهیدکردو هاتنە خوارەوە لە پشتەوە دایان لـــــە سوپـــای ئەصحابەو شپرزەیان کردنو گەلێکیان لێ شەهید کـــردن • وە دانی حەزرەت شەهید کراو ، حەمزەی مامی شەهید کرا ، لـــەم کاتەدا کە ئەصحابەکان وەزعیان کەوتە خەتەرەوە هاتنەوە بـــۆ دەوری حەزرەت (د) ، وە ئەبوطەلحە کـــــە تیراندازێکـــی زۆر موهیم بوو بە دەوری حەزرەتا تیری ئەهاویشت لە کافرەکان ،

وه ئەبو دوجانە خۆی کرد بە قەڵغانو چەمیەوە بەسەر حەزرەتاو چەن تیر دای لە پشتی هەر بەجێی نەهێشت ، هەروا (زیاد بن السکن) ئەویش موداڤەعەی ئەکرد لــە حەزرەت هەتا خــۆیو پێنج کەس لە رەفیقەکانی شەهید کران ، ئاخرکەسیان عەمارە کوڕی یەزیدی کوڕی سەکەن بوو • حەزرەت فەرمووی : نزیکی بخەنەوە تا هێنایان بۆ لای . وە حەزرەت سەری نایە سەر رانی خۆی تاگیانی دەرچوو (الی رحمة الله) ، پاش ئەم وەزهــــە کافرەکان خۆیان بە غالب زانی شەرگاکەیان بەجێهێشــــتو رۆییشتن ، موسوڵمانەکانیش گردەوە بوون لە شەهیدەکانیانو دەفنیان کردن •

ئەمە بە کورتی باسی رووداوی جەنگی ئوحود بــوو ، وە خودای تەعالا لەو خوصووصەوە ئەفەرموێت :

﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئــەو کاتە بکە کـــــە دەرچووی لە لای خێزانی خۆت بۆ مەیدانی جەنگ لە نزیکـــی (ئوحود)ا وە موسوڵمانەکانت دائەمەزران لە شوێنی خۆیانا بۆ جەنگکردن لەگەڵ قورەیشەکانا •

﴿ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ : (١٢١)

وە خودای تەعالا وتاری ئێوەی ئەبیستو زانا بو بـــــە قەسدی دڵتان •

﴿ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ﴾ :

لەو کاتەدا کە دوو تاقم لە ئێوە ــ بەنو سەلەمە لە خەزرەج و بەنو حاریثە لە ئەوس ــ کە دوو جەناحی سوپاکە بوون قەسدی ئەوەیان کرد بگەڕێنەوە بۆ مەدینەی مونەوورە ؛ چونکــــــی عەبدوڵلای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بەخۆی و دەستەکەیەوە کە سێیەمد کەس بوون گەڕایەوە بۆ مەدینە وەکو باسمان کرد • جا ئەم دوو تایفەیشە کەوتنە خەیاڵی گەڕانەوە بەڵام خـــــودا پارازتنی و لەو بیرە لایانداو لەگەڵ سوپاکەی حەزرەتا رۆییشتن بۆ نزیکی کێوی (ئوحود) •

﴿ واللّٰهُ ولِيُّهُما ﴾ :

وە لەبەر ئەوە خودا پارازتنی لەو فیکرە ؛ چونکی خـــودا دۆستی ئەو دوو تاقمەیەو خۆشی ئەوێن •

﴿ وعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنون ﴾ : (١٢٢)

وە لە حەقیقەتا پێویستە کە موسوڵمانان هەر لەسەر خـودا ئیعتیماد بـــەن ، وە نابـــێ کاتێ کافرەکان یا منافەقەکـان ئیشێکیان کرد کە موسوڵمانەکان زەعیف بکا ئیتر موسوڵمانەکان وەرە لە خۆیان ببڕنو بێهێز ببن ؛ چونکی یاسای خودا ئەمەیـە کە نەصرەتی موسوڵمانان بدا مادام کە لە خەتی تەعلیماتی خوداو پێغەمەر دەرنەچن •

﴿ ولَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ﴾ :

وە بیر بکەنەوە لەوە کە بە راستی خودای تەعالا نەصرەتی

ئێوەیدا • لە جەنگی (بەدر) دا [1] وە ئێوە کۆمەڵێکی کزو بێ ژمارەو بێ مایەو کەمچەك بوون •

﴿ فَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ : (١٢٣)

دەی ئیستە ئێوە تەقوای خودا بکەنو هەر لە خودا بپارێنەوە . رجا وایە لە کۆمەڵی ئادەمیزادی شوکرگوزارو سوپاسکار بژمێررێن هەتا خودایش نیعمەتی یارمەتیتان زیاد بکا •

﴿ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ : أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ؟﴾ (١٢٤)

لەو کاتەدا خودا نەصرەتی دان لە بەدرا کە تۆ ئەتوت بە موسوڵمانەکان : ئایا بەشتان ناکا ئەمە کە خودای تەعالا یارمەتیتان بدا بە ناردنی سێهەزار مەلائیکە کە لە بارەگای بەرزی خوداوە نێررانە خوارەوە بۆ ناوتان ؟ وە هەزاریان لە پێشا هاتنە خوارەوەو (بالفعل) بوون بە هاوڕێتان لە جەنگکردنا بەو شێوە کە خودا سپاردبووی پێیان ، وە پاش ئەوە دوو هەزار مەلائیکەی تریشی بە دوای ئەوانا رەوانەکرد بۆ خوارەوە بۆ دڵئەستوورکردنی ئێوە نەك بۆ جەنگکردن •

﴿ بَلَى ﴾ :

پوختەی مەعناکە ئەوەیە کافیەو بەسە بۆتان ئەگەر خودا

---

(١) (بەدر) : ناوی سەرچاوەیەکە وەختی خۆی بەدەستی بەدر ناوێکەوە بووە ئیستە ئەو شوێنە شارەو قەزایە •

ئەو سێ هەزار فریشتەیە بنێرێ بۆ یارمەتیتان . جا حەزرەت (د) دەستئەکا بە موژدەدانی تازە بە ئەهلی بەدرو بە ئیحای خودای تەعالا ئەفەرموێت بە ئەصحابەکان :

﴿ اِن تَصْبِرُوا ﴾ :

ئەگەر ئێوە خۆتان بگرن لە زەحمەتی جەنگکردنا .

﴿ وتَتَّقُوا ﴾ :

وە لە کاتی صەبرەکەیشا تەقوای خواتان ببێو هەر لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق جیهاد بکەن .

﴿ ویَأْتُوکُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هذا ﴾ :

سوپای کورزی کورِی جابیری موحاریبی لەهۆی کینەو غەزەبی خۆیانەوە بێن بۆ یارمەتی قورەیشو جەنگتان لەگەڵ بکەن وەکوو بیستووتانە .

﴿ یُمْدِدْکُمْ رَبُّکُمْ بِخَمْسَةِ آلافٍ مِنَ المَلئِکَةِ مُسَوِّمِینَ ﴾ : (١٢٥)

خودا ئیمدادتان بۆ ئەتێرێ بە پێنج هەزار مەلائیکەی وەها دوژمنەکانیان نیشانەدار ئەکەن بە شوێنی شیرو تیری غەیبی . یاخود خۆیان نیشانەدار کردووە بە نیشانەیەکی دیاری لەبەرچاوی ئەو کەسانە کە ئەیان‌بینێ وەکوو پێغەمەر بێ (د) .

﴿ وما جَعَلَهُ اللهُ اِلا بُشْرى لَکُمْ ﴾ :

وە خودای تەعالا ئەو ئیمدادنارنەی نەکردووە ئیللا بە

هۆی موژدەدان بە ئێوە ٠

﴿ ولِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ﴾ :

وە بە هۆی ئەوە کە دڵتان دابمەزرێ‌و لە بیم‌و ترسی کافرەکان رزگار ببێ ٠

﴿ وما النَّصْرُ إلا مِنْ عِنْدِ اللهِ العَزِيزِ الحَكِيمِ ﴾: (١٢٦)

وە حەقیقەتی نەصرەت نیە ئیللا لە جانیبی ئەو خوداوە کە خاوەن عیزەتەو زاڵە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتە لە تەسەرڕوفاتیا ٠ ئەم نەسرەتەیش لەبەر ئەوەیە ٠

﴿ لِيَقْطَعَ طَرَفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ :

بۆ ئەوە کە بازێ لە نوفووسی ئەوانەی کافرن ببڕێ‌و بیان‌کوژێ ٠

﴿ أَو يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خائِبِينَ ﴾ : (١٢٧)

یاخود کافرەکان رسوا بکاو بگەڕێنەوە بۆ وڵاتی خۆیان بە نائومێدێ ٠

بزانن ! ئەمەی کە بەیمانمان کرد لە تەفسیری ئەم ئایەتانە دامەزراوە لەسەر ئەوە کە خودای تەعالا دڵخۆشی حەرزەت (د) ئەداتەوە لە پاش رووداوی ناباری ئوحود کە بوو بە ئازار بۆ دڵی حەزرەت (د) ، وە ئەفەرموێت : ئێمە ئاگادارین لە ئەحوالی تۆ لەو کاتەدا کە لە مەدینە دەرچووی‌و جێگەی جەنگت دیاری ئەکرد بۆ یارانت ، وە لەو کاتەدا کە دوو تاقم لە یارانت دڵیان

کەوتە خەیاڵی ترس لە کافرانو ئێمە ئەوانمان پارازت لـــە کردەوەی خراپ کە جیابوونەوەی ئەوان بوو لە ئێـــوە ٠ وە ئاگادارم لەم وەزعە کە بە سەرتانا هات لەبەر موخالەفەی بازێ لە یاران لە فەرمانی تۆ بەڵام تۆ دڵت تێكنەچـــێو عـــەزمت نەشکێو ئەم شکستەو پەرێشانی ئێوەیشە پڕە لە حیکمەت بـــۆ ئەوە کە جارێکی تر موخالەفەی فەرمانت نەکەن ، وە بۆ ئـــەوە بزانن لەسەر یاسای خودا جەنگ بازێ جار سوودی لێپەیـــدا ئەبێو بازێ جار زیان ، وە ئەمەیش قەی ناکاو خۆت ئەزانی کە خودا یارمەتی دان لە واقیعەی بەدرا لەو کـــاتەدا یارانت ئەترسانو تۆیش بە ئەمری من وتت پێیان خـــودا سێهـــەزار فریشتە رەوانە ئەکا بۆ یارمەتی ، هەزاریان فیعلەن ئەکەونە شەڕەوە وە دوو هەزاریان هەر بۆ زیادە دامەزراندنی دڵتانە ٠ وە هەم لەسەر وەحی لە لایەنی منەوە وتت بە یاران : ئەگـــەر سوپای کورزی کوڕی جابیر بێن بۆ سەرتانو ئێوەیش خۆگرو خاوەن پارێز بن پێنج هەزار مەلائیکەتان بۆ رەوانە ئەکـــەم ، بەڵام سوپای کورز نەهات بۆێ ئەو فریشتانەم نەنارد ، هەروا خودا حازرە بۆ ئیمدادی تۆ ، ئەی خۆشەویست ، وە ئاگادارە لە ئەحوانتان ٠

جا لەم بەیانەوە دەرکەوت کە لە لایەنی خوداوە لە رووداوی ئوحودا ئیمدادی خودا بە فریشتە ناردن نەبوو ئیللا ئەو دوو فریشتەیە نەبێ کە لە بازێ ریوایەتا هەیە خودا ناردوونی بـــۆ پارازتنی حەزرەت (د) لە کوشتن ٠ وە لە بـــەر ئەوە ئیمدادی نەدان چونکی بە هۆی ئەو موخالەفەی حەزرەتەوە قەلبی حەزرەت

ێێشا وه ئەو جیلوەی کەرەمی خودایه نەما له سەریان هەتـــا فریشته رەوانه بکا بۆ یارمەتیدانیان ، وه باسی فریشتەکـــان هەمووی هەر عائیده به گێڕانـــەوەی رووداوی بەدر بـــۆ دڵخۆشکردنی حەزرەت (د) ٠

بەڵام وەکوو له تەفسیری (روح المعانی) دەرئەکـــەوێ واتەیێ هەیه که ئایەتی (بلی ان تصبروا وتتقوا) تا ئاخر لەسەر رووداوی ئوحوده ؛ چونکی پاش ئەوه که قورەیشەکان خۆیان به غاڵب زانیو رووبەڕووی مەککه گەڕانەوه ، لەو دەرچوونەیان پەشیمانبوونەوەو وتیان : ئـەبوا داخڵـی شـاری مەدینـــه ببووینایێو خۆمان دەربخستایێو فیعلەن ویستیان بگەڕێنەوه ٠

جا خودای تەعالا وەحی‌کرد بۆ حەزرەت (د) که ئەمر بکا به ئەسحابەکان خۆیان ئامادە بکـــەن بـــۆ موقابەلەی قورەیشو موژردەیشی دا به حەزرەت (د) : هیچ باکت نەبێ له هاتنەوەی ئەو کافرانه ، وه ئەگەر ئێوه تۆزێ خۆبگرنو تەقوای خـــودا بکەن ، واته یارەکانت بێ ئەمری تۆ نەکەن ، مادام ئەو کافرانه بەم رقو غەزەبه که وا له دڵیانا بگەڕێنەوه لەم سەفەرەدا خودا ئیمدادتان ئەکا به پێنج هەزار فریشته که ئەو کافرانه نیشانه بکەن ، وه نەسرەت هەر لەلای خوداوەیەو یارمەتیتان ئەدا بۆ ئەوه که بازێ لـــەو کافرانه بکوژێو بازێك رسوا بکـا بـــه نائومێدی بگەڕێنەوه ٠

جا بینا لەسەر ئەم فەرموودەی خاوەنی (روح المعانـي)ه باسی فریشتەی بەدر له پاش کەلیمەی (بلی) ئەبڕێتەوه ، وه له ئیبتیدای (ان تصبروا وتتقوا) هەتا ئاخری سێ ئایەت باسی

ناردنی فریشته ئەکا بۆ ئیمـدادی موسوڵمانان پاش رووداوی ئوحود به شەرتێ ئەو کافرانه بگەڕێنەوه بەلاّم به میهرەبانـی خودا لەگەڵ حەزرەتا ترسێ کەوته دڵی قورەیشەکان وه وایان بیست که ئەگەر بگەڕێنەوه بۆ سەر مەدینەی مونەوەرە بەرباد ئەبن ، وه فیعلەن حەزرەت (د) بۆ ئەوه ئیسباتی هێزی خۆیان بکاو ئەوانیش بخاته بیمەوه ئەندازەیێ له ئەصحابەی رێکخستو رۆییشت به دوای قورەیشەکاندا هەتا ماوەیێ ئەوسا گەڕانەوه بۆ مەدینەی مونەوەرە .

بزانن ! رووداوی ئوحود یەکێ بوو له رووداوه نابارەکانی عەهدی دەعوەتی حەزرەتی پێغەمەر (د) ، لەو رووداوەدا کـــه ئەصحابەکان شکانو بلاّوەیان کرد کەس نەمایەوه له دەوری حەزرەتا (د) ئیللا دوازده کەس ، وەکوو ، ئەبوبەکرو عومەرو عەباسو عـــــەلیو زوبەیرو عەبدوڕڕەحمانی کوڕی سەعـدو سەعدی کوڕی ئەبـــی وەقاصو طەلحەی کوڕی عوبەیدیللاو قەتادەی کوڕی نەعمانو چەن کەسێکی تر . وه لەم هەلـــــەدا کافرەکان هێرشیان هێنا بـــۆ سەر حەزرەتو ئـــەم کۆمەڵـه موداڤەعەیان ئەکرد له حەزرەت به هەموو هێزی خۆیان ، وه ژنی کافرەکان هاتن ئەعزای شـــــهیدەکانیان ئەبڕیو عەیبداریان ئەکردن ، وه لەو کاتەدا عەبدوڵلاّی کوڕی قەمئه نزیك بووەوه له حەزرەت (د) بەردی فڕێ ئەدا بۆی وه بەردێ دای له روخساری موبارەکی لووتی بریندارکردو روخساری زامارکردو له دانی ریزی لای راستی له خوارەوه روباعییەی حەزرەتی شکانـــدو مەصعەبی کوڕی عومـــەیر موداڤەعەی ئەکرد لـــه حەزرەتو

عەبدوڵلای کوڕی قەمئە مەصعەبی شەهیدکردو لەبەر ئەوە کە مەصعەب زۆر نزیکی حەزرەت بوو وە عەبدوڵلای کوڕی قەمئە وای زانی حەزرەتی شەهیدکردووە ، بانگی دا بە ناو خەڵکا محەمەدم کوشت ، وە ئەو دەنگە بەناو کافرەکانا بڵاوبووەوە وە زۆر شێتگیرتر بوون بۆ هوجووم‌و ئەصحابەکان زۆرتر دڵیان زەعیف‌بوو و کەوتنە بێتفاقی‌و ڕاکردن بەم‌لاو بەولادا .

لەویا ئەنەسی کوڕی نەضر بانگی کرد لە ئەصحابەکان وتی: ئەگەر محەمەد کوژراوە خودای محەمەد نەکوژراوە وە ئیتر ئێوە لە پاش محەمەد ژیانتان بۆچیە ! یاڵڵا گردببنەوەو جیهاد بکەن‌و شەڕ بکەن لەسەر دینی محەمەدو بمرن لەسەر ئەو حاڵە کە محەمەد مردووە لەسەری ، وە سەری بەرزەوەکردو وتی : (اللهم اني اعتذر اليك من هؤلاء المسلمين وابرء اليك مما جاء به المشركون) .

لە پاشا حەزرەت خۆی بانگی‌کرد لە موسوڵمانەکان : ماوم گرد ببنەوە لێم‌و نزیکی (٣٠) سی کەسی لێ‌گردبووەوەو کافرەکانیان دوور خستەوە لێی لەویا حەزرەت چاوی کەوت بە پیاوێ لە صووڕەتی مەصعەبی کوڕی عومەیردا وای زانی مەصعەبەو نەکوژراوە ، بانگی لێ‌کرد یا مەصعەب نزیك‌بەرەوە لێم ! ئەویش عەرزی کرد : من مەصعەب نیم ، جا حەزرەت حاڵی بوو کە ئەو کەسە لە مەلائیکەیەو دیفاع لە حەزرەت ئەکا .

وە لەویا سەعدی کوڕی ئەبی‌وەقاص ئەوەندە تیری هاویت هەردوو لای کەوانەکەی زایە بوو وە حەزرەت تیردانەکەی خۆی پێداو فەرمووی : (ارم فداك أبي وامي) ، وە ئەبو طەلحە

تیراندازێکی چاك بوو دوو كەوانی لەو رۆژەدا شكاند وە كەسێ لە یاران كاتێ رائەبورد حەزرەت ئەیفەرموو : بەشی ئەبو طەلحە بدە لە سەرە تیر • وە لەو رۆژەدا دەستی ئەبو طەلحە لە كـــار كەوت ئـــەوەندە ماندوو بوو ، وە چاوی قەتادەی كوڕی نوعمان كەوتە سەر روخساری ، جا حەزرەت (د) چاوەكـــەی خستەوە جێگەی خۆی بە قودرەتی خودا پەیوەست بووەوە لەوسا باشتر ئەیبینی ، جا حەزرەت لەو شوێنی خۆیە هەستا جێگەكەی گۆڕیو سەركەوت بۆ شوێنێكی قایمتر ، لەو كاتەدا ئوبەیی كـــوڕی خەلەف رایكرد بە شوێنی حەزرەتاو وتی : قەت رزگار نەبـــم ئەگەر نەتكوژم ، لەویا حەزرەت (د) حەربەیەكی لە حارثـــــی كوڕی صەمە وەرگرتو دای بە گەردنی ئوبەیداو كـــەوت ، وە هاواری ئەكرد ئەیوت : ئەم ئێشە وا لە گیانی مندا ئەگەر لـــە گیانی هەموو هۆزی رەبیعەو موضەردا بوایێ ئەمردن ! وە پاش رۆژێ مردو رۆییشت بۆ شوێنی شوومی خۆی •

جا ئەبو سوفیان كە باسی كوشتنی حەزرەتی بیستبوو لەناو كافرەكانەوە بانگی كرد : محەمەد ماوە لە ناوتانا ؟ حـــەزرەت فەرمووی : جوابی مەدەنەوە ، هەتا سێجار بانگی كرد كـــەس جوابی نەدایەوە ، جا بانگی كـــرد : كوڕی ئەبـــو قوحافە وا لەناوتانا ؟ كەس جوابی نەدایەوە ، جا بانگی كرد : عومەر ماوە لە ناوتانا ؟ كەس جوابی نەدایەوە ، ئەبو سوفیان رۆییشت بـــۆ لای كافرەكان پێیوتن : ئەوانە كەسیان نەماون • لێرەدا عومەر خۆی پێ نەگیرا بانگی كرد : وەڵلا درۆت كرد ئەوانەی كە تـــۆ ناوت بردن هەموویان ماونو بەشی تۆمـــان ماوە كـــە تۆڵەت لێ بستێنن و بزانە كوژراوی ئێمە هەموو ران لە بەهەشـــتاو

کوژراوی نێوه وان له‌ناو ئاگراو ، حه‌رب وه‌کو دوڵچه وایـــه هه‌ر ساتێ وا به‌ده‌ستی که‌سێکه‌وه •

جا ئه‌بو سوفیان بانگی کرد : ئێوه بازێ کوژراو ئه‌بینن که عه‌یبدار کراون من ئه‌مرم پێ نه‌کردوون‌و ده‌ستی‌کرد بـــــه خوێندنه‌وه‌ی نه‌ئیدی خۆیانه (اعل هبل ، اعل هبل !) ئه‌مـان بێده‌نگ بوون ، حه‌زه‌ت فه‌رمووی : بۆ جوابی نادەنه‌وه ؟! وتیان : چی بڵێین؟ فه‌رمووی : بڵێن (الله أعلى وأجـل ، الله أعلى وأجل) ، جا ئه‌بو سوفیان وتی : (ان لنا العزى ولا عزى لكم !) ، حه‌زه‌ت فه‌رمووی : بڵێن (الله مولينا ولا مولى لكم) • هه‌روا پاش ماوه‌یێ کافره‌کان گه‌ڕانه‌وه‌وکه‌وتنه ڕێ بۆ مه‌ککه‌و به خۆشی ده‌رچوون •

جا حه‌زه‌ت (د) گه‌ڕایه‌وه بۆ مه‌دینه‌و زۆر دۆعای شه‌ڕی ئه‌کرد له‌و کافرانه وه‌کوو بوخاری‌و ترمذی‌و نه‌سائی ریوایه‌ت ئه‌که‌ن له ئیبن‌و عومه‌ره‌وه (خ) کـــه حـــه‌زه‌ت ئه‌یفه‌رموو : (اللهم العن ابا سفيان ، اللهم العن الحارث بن هشام ، اللهـــم العن سهيل بن عمرو • اللهم العن صفوان بن امية !!) وه تـــا چه‌ن ڕۆژێ ده‌وامی کرد له‌سه‌ر دۆعاکردن جـــا ئـــه‌م ئایه‌تـــه هاته‌خواره‌وه •

﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيءٌ ﴾ :

ئه‌ی پێغه‌مه‌ری خۆشه‌ویست نیه بۆ تۆ له حوکمی قـــه‌زاو قه‌ده‌ر هیچ شتێ که‌م یا زۆر •

﴿ أَو يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ :

وه به دەستی تۆ نیە ئەمە کە خودا تەوبەیان لێ قەبووڵ بکا ، خودا خۆی ئەتوانێ کـــە تۆبەیان لێ قەبووڵ بکا کاتێ کـــە تۆبەیان کرد •

﴿أَو يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ﴾ : (١٢٨)

یاخود بە دەستی تۆ نیە ئەگەر خودا عەزابیان بدا لە دنیادا یا لە قیامەتا ؛ چونکی بە راستی ئەو کافرانە ستەمگارن •

﴿ وَلِلَّهِ ما في السَّمَواتِ وما في الأرضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە پادشایی بەسەر هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا •

﴿ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ ويُعَذِّبُ مَنْ يَشـــاءُ واللهُ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴾ : (١٢٩)

عەفو ئەکا ئەوەی خواستی لەسەر عەفوی هەبێ وە عەزاب ئەدا ئەو کەسەی خواستی لەسەر عەزابدانی هەبێ • وە خودای تەعالا میهرەبانو تاوانبەخشە •

جا لەفزی (أو يتوب) و (أو يعذبهم) بە نەصبەی ئاخریان بە تەقدیری عامیلی ناصیبە وە لەسەر تەئویلیان بە مەصـــدەر مەعطووف ئەبن لەسەر لەفظی (أمر) و تەقدیری کەلام (ليس لك من الامر أو التوبة عليهم او تعذيبهم شيء مطلقا والكـــل راجع الى الله تعالى) •

جا لەبەر ئەوەی زیانی سوودخواردن زیانێکە ئەبێ بە هۆی مەحوبوونەوەی گەلێ خانەدانو گەلێ ئەولادو نەتەوە وەکـــوو

چۆن له جەنگدا ئەم عالەمە ئەکوژرێو کەس رەحم بە کەس ناکا ... وە لەولایشەوە خودا ئیعلانی شەڕی کردووە لەسەر سوودخۆر .. خودای تەعالا بە شوێنی رووداوی جەنگی ئوحودا ئایەتی مەنعی سوودخواردنی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا الرِّبا أَضْعافاً مُضاعَفَةً ﴾ :

ئەفەرموێت : ئەی کەسانێ کە ئیمانو باوەڕتان هەیە بە خوداو پێغەمەر سوود مەخۆن بە چەندقات زیاد لە سوودە دیاری کراوەکە لە ئەووەڵەوە ، کە ئەم چەن قاتە زیادەیش وەرئەگرن بەهۆی دووقاتکردنەوەی سوود لە وادەی قەرزوەرگرتنا لە کابرای قەرزار .

ریوایەتکراوە لە عەطاء ئەڵێ : عەرەب وەختێ خۆی ماڵیان ئەفرۆشت بە قەرز بە وادەی ساڵێ ـ مەثەلا ـ بە دە دینار ، وە کاتێ وادەی قەرزەکە ئەهات مادام کابرا پارەی نەبوایە بیداتەوە ئەو دە دینارەیان ئەکرد بە دوازدە دینار ـ مەثەلا ـ وە لە وادەکەیشیان زیاد ئەکرد تا ئەبوو بە دوو ساڵ ، وە لە ئاخری دوو ساڵەکەدا مادام کابرای قەرزار پارەی نەبوایە بیداتەوە ئەو دوو دیناره زیادەیانە ئەکرد بە چوار دینارو وادەکەیان پاش ئەخست بۆ سێ ساڵ ، وە لە ئاخری سێساڵەدا زیادەکەیان ئەکرد بە هەشت دینار ... ئەم موعامەلە ئەبوو بە خواردنی سوودی چەن قات زیاتر لە سوودە ئەصڵییەکە بە هۆی ئەو موضاعەفاتەوە . وا ئە بوو کابرای قەرزار چارەی نەئەما مەگەر لەو وڵاتە رای بکردایە ! جا خودای تەعالا مەنعی

موسوڵمانانی کرد لـه ئیستیمرار بەو یاسـا ناهەمواری زەمانی جاهیلیەتەو بە تەئکید ئەمری کرد بە تەقواو پارێز لە عیقابی خوداو فەرمووی :

﴿ واتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُون ﴾ : (١٣٠)

واتە تەقوای خودا بکەنو تەرکی ئەم یاسا ناشیرینە بکەن، بەڵکو خودا رزگارتان بکات ٠

﴿ واتَّقُوا النَّارَ الَّتي أُعِدَّتْ لِلْكافِرينَ ﴾ : (١٣١)

وە خۆتان بپارێزن بە هۆی پارێزکردن لە تاوانباری لەو ئاگرە سەختە ناهەمواڕە کەبە تایبەتی ئامادەکراوە بۆ کافرەکان٠ واتە ئەساسەن خودا نایەوێ ئادەمیزاد عەزاب بدا مادام ئیمانی ببێ ٠ هاتو کافر بوو خۆی بۆ خۆی ئامادە ئەکا بۆ ئەو عەزابە ناباڕە ٠ جا هەرکەسێ پارێزی نەکرد لە گوناح ئەوە خـۆی کردووە بە هاوڕێی کافرەکان لە موبالات نەکردن بە گوناحا جا خودا عەزابی ئەدا ٠

یاخود ئەگەر ئینسان ــ خودا نەخواستە ــ موبالاتی نەکرد بە تاوان دڵی رەش ئەبێتەوە هەتا ئەندازەیێ قیمەتی فەرمانی خودای لەلا نامێنێو ــ پەنا بەخودا ــ کافر ئەبێ ٠ وە واقیعـا لەم حاڵەدا موستەحەق ئەبێ بە عەزابـی جەهەننەم وەکـوو کافرەکان ٠

ئەم ئایەتە ئیشارەیە بۆ لای ئەوە کـە سوودخواردن پێش قەرەووڵی کوفرە ، مادام کابرا دەوامی کرد لە سەر سوودخواردن غاڵبا کافر ئەبێ ٠

﴿ وأَطيعُوا اللهَ والرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُون ﴾ : (١٣٢)

وه فەرمانبەرداری خوداو پێغەمەری خودا بکەن رجایە کە رەحمتان پێ بکرێ ٠

﴿ وسارِعُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ :

پەلەپەل بکەن بە بەجێهێنانی فەرمانی خودا بۆ ئەوە کە خودای ئێوە تاوانتان بپۆشێ ٠

﴿ وجَنَّةٍ عَرْضُها السَّمواتُ والأرْضُ ﴾ :

وە پەلەپەل بکەن بۆ ئیستیحقاقی ئەو بەهەشتە گوشادە کە پانایيەکەی بە قەی پانایی ئاسمانەکانو عەرزە ٠

﴿ أُعِدَّتْ للمُتَّقِينَ ﴾ : (١٣٣)

کە حازرو ئامادە کراوە بۆ ئەو کەسانە کە خاوەن تەقوانو خۆیان پارازتووە لە کوفرو لە هەڵگرتنی تاوانی گەورەو لە رۆچوون بە خۆشەویستی دنیادا ٠

هەرچەن خودای تەعالا جێگەیێ دیاری مەعلووم نەکردووە بۆ بەهەشت بەڵام لە فەرموودەی حەزرەت کە فەرموویەتی : (سقف الجنة عرش الرحمن) دەرئەکەوێ کە بەهەشت عالەمێکی زۆر گۆشادو پانو درێژ بێ لە ژوور ئاسمانەکانو لە خوار عەرشەوە ، هەروا لە ئایەتی چل لە سوورەتی ئەعراف (ان الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط وكذلك نجزى المجرمين) ، وە لەو حەدیثا کە ئەبو زەڕی غەفاری ریوایەتی

کردووه دەرئەکەوێ کـــه عەرزو ئاسمانەکان بـــه نیسبەتی کورسییەوە وەکو حەڵقەیێکە لە سارایەکدا،وە کورسی نیسبەت بە بەهەشت وەکوو هەڵقەیێکە لە دەشتێکدا ٠

وەلحاصڵ خودای تەعالا لەم عالەمی مەوجوودی موعتەبەرەدا کە مەگەر خۆی بزانێ چۆنەو مەسافەی چەندێکە ئەم عـــەرزو ئاسمانو ئەستێرانەی دروستکردووە ، وە لە ژووری ئەمانەوە کورسیو ، لە ژووری کورسیو لـــە ژێر عەرشا بەهەشـــتی دروستکردووە ٠ وە ئەم بەهەشتە ئیستە مەوجووده خـــودا دروستی کردووەو ئامادەی کردووە بۆ ئەوانە کە موستەحەقـی بەهەشتن ، وە لـــە رۆژی قیامەتا تـــا ئەڕۆنە ناوی لەســەر تەقسیماتێکی شەرعی بە پێی عیلمی خودا بە جەزای عیبادی خۆی بە فەزڵو ئیحسانی خۆی ٠

هەروا عالەمی جەهەننەم ئەویش مەخلووقەو ئامادە کراوە بۆ ئەوانە کە ئیستیحقاقی عەزابیان هەیە لەو شوێنەدا کە خودا بڕیاری داوە ٠

جا خودای تەعالا بەیانی ئەو ئەهلی تەقوایە کردووە بـــە چەن سیفەت ؛ یەکەم کە ئەفەرموێت :

﴿ الَّذينَ يُنْفِقُونَ في السَّرَّاءِ والضَّرَّاءِ ﴾ :

ئەو کەسانە کە مانّی خۆیان سەرف ئەکەن لە ڕێگەی خودادا لە کاتی خۆشیو ناخۆشیدا لە وەختی هەرزانیو گرانیو لـــە کاتی لەشساغیو بیماریدا ٠ سیفەتی دووەم :

﴿ والْكاظِمينَ الغَيْظَ ﴾ :

واته ئەو خاوەن تەقوایانە کـــــە رقو دڵگـــرانی خۆیان ئەخۆنەوەو دەری نابڕن • سیفەتی سێیەەم وا ئەم عیبارەتەدا :

﴿ والعـافِين عـنِ النـّاسِ ﴾ :

واتە ئەو خاوەن تەقوایانە کە ئادەمیزاد عەفو ئەکەن لـــە ئازاردانیان لە کاتێکا تەوانایان هەیە کە ئازاریان بدەن بـــە مەحزی چاکەو ئیحسانکردن •

﴿ واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ ﴾ : (١٣٤)

وە خودای تەعالا چاکەکەرانی خۆش دەوێ • وە سیفەتی پێنجەم بەیانکراوە لە فەرموودەی :

﴿ والذِينَ إذا فَعَلوا فاحِشَةً أَو ظَلَموا أَنفُسَهُمْ ذَكَروا اللهَ فَاسْتَغْفَروا لِذنُوبِهِمْ ــ ومَــنْ يَغْفِــرُ الذُّنوبَ إلا اللهُ ؟ ــ ولَمْ يُصِرّوا على ما فَعَلُوا وَهُــمْ يَعْلَمُونَ ﴾ : (١٣٥)

واتە ئەو خاوەن تەقوایانە کە حاڵیان وایە هەرکاتێ کارێکی شەرم ئاوەری ناشیرینیان کرد وەکوو زیناکردن بێ یا ستەمیان لە خۆیان کرد بە تاوانێکی غەیری فەحشکاری وەکوو تەعەڕوض بۆ نەفس یا بۆ ماڵ یا بۆ پایەی کەسێ •• بیری قاری خـــودای گەورە ئەکەنەوەو ئەپاڕێنەوە لە خوداو داوای عـــەفوی لـــێ ئەکەنو لەسەر کردەوە ناپارە ناهەمواڕەکەی خۆیان دەوام ناکەن لەگەڵ عیلمو زانستا • وە لە حەقیقەتا کارێکی زۆر باش ئەکەن کە داوای عەفو لە خودا ئەکەن ؛ چونکی کێ هەیە کە تاوانپۆش بێ بۆ بەندەکان غەیری پەروەردگاری میهرەبان ؟ •

﴿ أولـئِكَ جَزائُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئەم سیفەتانەیان هەیە جەزایان عەفوو تاوانپۆشییە لە لایەنی خودای خۆیانەوە .

﴿ وجَنَّاتٌ تَجْري مِنْ تَحتِها الأَنهارُ ﴾ :

وە چەن بەهەشتێکە کە جۆباری زەلاڵ لە ژێریان ڕەوان ئەبێ .

﴿ خالِدينَ فيها ﴾ :

وە حاڵی ئەو کەسانە کە ئەڕۆنە ناویان وەهایە بڕیاری دەوامیان بۆ دراوە لەو بەهەشتانەدا هەتا هەتایە .

﴿ ونِعْمَ أَجْرُ العامِلِين ﴾ : (١٣٦)

زۆر جوانە پاداشی ئەوانە کە کردەوەی باشیان هەیە لەبەر ڕەزای خودای تەعالا .

بێدارین ! ئیستیغفار لەو ئایەتەدا بە نیسبەتی ئەو گوناهانە کە هەر حەقی خودان تەوبەو پەشیمانبوونەوەیە بە دڵو عەزمە لەسەر ئەوە کە جارێکی تر نەگەڕێنەوە بۆ سەر ئەو تاوانە . وە ئەگەر حەقی مەخلوقیشیان تێدایە وەکوو ئەوە کەسێ بکوژێ یا مانێ داگیر بکا ئەوە ئیستیغفار بە نیسبەتی ئەوانەوە عیبارەتە لە ڕەدی حوقووقی مانی و داوای عەفو لە خاوەن حەقی غەیرەمانی ئەگەر لە فیتنە نەترسێ ، بەڵام ئەگەر ترسا لە فیتنە وەکوو ئەوە جنێوی دابێ بە کەسێ یا حەقێکی وای لەسەر بێ ئەگەر دەری بڕێ ئاشووب پەیدا ببێ ئەوە

شاردنەوەی پێویستە بۆ ئەوە کە تاوانەکەی نەبێ بە هۆی چەن تاوان ٠

﴿ قد خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ﴾ :

بە راستی رابووردووە لە پێش زەمانی ئێوەدا واقیعات و رووداوی زۆر کە خودای تەعالا رایبواردوون بەسەر ئوممەتی خاوەن ئیمان و ئوممەتی کافرو بێ ئیماندا ، وە بەسەر ئوممەتی راستی راستکارو بەسەر ئوممەتی ستەمکارا ٠٠٠

﴿ فَسِيرُوا فِي الأَرضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ المُكَذِّبِينَ ﴾ : (١٣٧)

جا برۆن بگەڕێن بە دنیادا تەماشا بکەن و مولاحەزەی ئاساری خەرابەی شاران و وێرانەی دیاران و نووسراوی ئەشکەوت و مەغاران بکەن ، وە یا ئەگەر خوێندەوارن تەماشای مێژووی جیهان بکەن هەتا باش تێ بگەن لەگەڵ ئەوەدا کە قیامەت جەزاخانەی ئادەمیزادە ٠ هەر نەفسی ئەم جیهانەیش وەکوو دادگای عالەمی وایەو هەر کەسێو هەر ئوممەتێ بە ئەنجامی خۆی ئەگا ٠ کەوابێ ئەبێ بزانن تەنیا ئێوە لە جەنگی کافرانا گیرۆدەی کوشتن و بریندار نەبوون ، بەڵکو گەلێ پێغەمەران لە بەنی ئیسرائیل و غەیری بەنی ئیسرائیل و ئەتباعەکانیان کەوتوونەتە جەنگەوە لەگەڵ کافراناو گەلێکیان لێ کوژراوە بەڵام لە ئەنجاما سەرکەوتن هەر بۆ حەق و حەقیقەتە ٠

﴿ هَذا بَيانٌ لِلنّاسِ وَهُدىً وَمَوْعِظَةٌ لِلمُتَّقِينَ ﴾ (١٣٨)

ئەم قورئانە کە رەوانەمکردووە بۆ سەر خۆشەویست بـۆ دەستووری خۆی و پەیڕەوەکانی بەیانەو ئەحکام رووونکەرەوەیەو هۆی شارەزاکردنەو ئامۆژگاریەیە بۆ ئەوانە کـــە عەقڵەزن و تەقوای خودا ئەکەن و ئەیانـــەوێ لە عەزاب و جەزای ئازارداری قیامەت رزگار ببن ٠

﴿ ولا تَهِنُوا ﴾ :

سستمەبن ٠

﴿ ولا تَحْزَنُوا ﴾ :

زویریش مەبن بەو کارەساتە کـــە تووشتان بـــوو لـــە (ئوحود)ا ٠

﴿ وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ ﴾ :

وە ئێوە بەرزتر ئەبن بەسەر کافرەکانا ٠

﴿ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِين ﴾ : (١٣٩)

ئەگەر دامەزراو بن لەدین و ئیمانی خۆتانا ٠

﴿ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکانی رووداوی ئوحود ئەگەر ئێوە بریـــن و شکستەیەکتان تووش بوو لە ئوحودا ٠

﴿ فَقَدْ مَسَّ القَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ﴾ :

کافرەکان شکستێیکی وەکوو ئێوەیان تووش بوو لـــــە رووداوی بەدرا ٠

﴿ وتِلْكَ الأيَّامُ نُداوِلُها بَينَ النَّاسِ ﴾ :

وه ئەم ئەییامو زەمانە دائیر ئەکەینو رائەبوورێن لە بەینی ئادەمیزادا •

﴿ ولِيَعْلَمَ اللهُ الَّذينَ آمَنُوا ويَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَداءَ ﴾ :

با عیلمی خودا تەعەللوق ببەستێ بەوانەتانەوە کە بە راستی خاوەن ئیمانو دامەزراوە لە نەفسی خۆیاو چەن شاهیدێ لە خۆتان وەکوو غەیری خۆتان بگرێ بۆ ئاگاداری لەسەر ئیمانو دامەزرانی حاڵتان • ئەمە زۆر بەسوودە بۆ راگرتنی مێژووی کارەساتەکانی جیهانو بۆ سەربەرزی رۆژی قیامەتیشتان • وە یاخود با خودای تەعالا چەن کەسێکتان بکوژێ لە رێگەی بەرزکردنەوەی ئاڵای راستیدا هەتا بێجگە لە سەربەرزی دنیاتان لە رۆژی قیامەتا لەگەڵ ئەوانا حەشر بکرێن کە خودا نیعمەتی خۆی رژاندووە بە سەریانا لە پێغەمبەران (د) ، وە لەوانە کە صدیق بوون: ئیمانیان بووە بە غەیبو باوەڕیان کردووە بە رەهبەرە سەربەرزەکان ، وە لەوانە کە لە رێگەی خودادا بە خوێنی خۆیان رووی عەرزیان رەنگکردووە لەگەڵ ئەوانەدا کە بۆ خودا سوڵحاون •• خودا لە هەموویان رازی بێو لە ئێمەیش لەگەل ئەوانا •

بزانن ! خودای تەعالا عیلمی هەیە بە هەموو شتێ (ازلا وابدا) بەڵام هەرچی رووئەدا بە سیفەتی رووداوی تازە دووبارە عیلمی خودا تەعەللوق ئەبەستێ پێیەوەو ، هەرچی (لیعلم الله) و ئەمسالی ئەوەهەیە لە قورئانا لەسەر ئەم

ئیعتیبارەیە ٠

﴿ واللّهُ لا یُحِبُّ الظّالمینَ ﴾ : (١٤٠)

وە بەراستی خودا هەموو ستەمکارێ ئەبوغزێنێو رقیەتی لێیانو ئەگەر ماوەیێ مۆڵەتیان بدا لە رۆژی خۆیـا ئەیانگرێو باش ئەیاندا بە عەرزا ٠ خودا ئیمهالی هەیە بەڵام ئیهمالی نیە ٠ پەنا بەخوداو بە میهرەبانییەکەی ٠

﴿ ولِیُمَحِّصَ اللّهُ الّذیـن آمَنـوا ویَمْحَـق الکافِرینَ ﴾ : (١٤١)

وە ئەو کارەساتەی بەسەرتانا هێنا بۆ ئەوە کـه خودای تەعالا موسوڵمانەکان پاك بکاتەوە لە تاوانێ کە لەسەریان بوو، وە لە ئەوهامو خەیاڵاتی غەیرەموناسب کە گومانی ئەوە بـوو موسوڵمانان ناشکێن لە جەنگا ٠ وە لە ئەنانییەتو خۆخۆشویستنو منافەقەکان ؛ چونکی ئەگەر رووداوی ئـوحود نەبوایێ قابیـل بـوو بازێ کەس وا گومانـی ببردایە کـه عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول موسوڵمانە ، بەڵام لەو رۆژەدا دەرکەوت کە فڕی بەسەر ئیسلامەوە نیە ؛ چونکە هەزار عوزری شڕۆڵەی ببوایە ئەو رۆژە رۆژی ئەوە نەبوو کە ئەو سوپایە کەم بکاتەوە بە ئەندازەی سێیەك ، وە ئەگەر گەورەیی دەروونی حەزرەت نەبوایە پاش ئەو رووداوی ئوحودە لەهەر هەڵێکا ببوایە ئەبوو هەمووی دەربکردنایە لە مەدینەی مونەوورە ، با لەوە زیاتر ئەو بوومە پاکە شووم نەکەن ٠٠ وە (بالآخرة) تا پاکیشیان بکاتەوە لە بێئەمری حەزرەت ؛ چونکی بـه ئاشکرا دیـارە ئەگـەر

تیراندازەکان پشتی سوپای حەزرەتیان چـــۆڵ نەکردایـــێ دوژمنەکان جەسارەتیان نەدەکرد بێن بۆ نزیکی حەزرەت یـــان بگەن بەو بەرزیی دانەیە ئەوان بە سەریەوە بوون . پەنجـا تیرئەندازی پالەوان کەم نیە کە لە شوێنێکی بەرزەوە تیر بخا لە دوژمنێ لە خوارەوە بەرزەوە ببن . بەڵام حیکمەتی خودا کەس نایزانێ خۆی نەبێ .

وە لە ڵام وایە حیکمەتی لـە هەموو بەرزتر ئەوە بوو تـا ریسالەتی پێغەمەر (د) وەکو رۆژ بە ناوەڕاستی ئاســمانەوە دەربکەوێ ئەم زاتە چۆن لە ئینتیصاراتی بەدرا لەسەر حاڵـــی خۆی ثابت بوو هەروەها لەم رووداوی ئوحودەیشا هەر نەگۆڕاو بە وێنەی پێشوێکی سەلاری سوپاسالاری دامەزراو عەزمـــی نەشکاو نەگریا بۆ حەمزەو بـــۆ خزمەکانیو بـــۆ ئەصحابە شەهیدەکانی ، وە بە وێنـــەی پالەوانی نـەبەز بەو خوێنـــەوە سوپایەکی رێکخستو کەوتە شوێن دوژمنەکانی هەتا وا حاڵی نەبن کە محەمەد کەوتووەو بێدەست بووە ، وە وا بزانن تـازە مێزی رۆح و قەلبی موبارەکی کەوتووەتە پڕتەودان و ئامادەیـە بۆ هەموو رووداوێکی وەها .

هەزاران سەلام لەو کەسەی وابـــێ
کە حوببی نەفسی لـــەلا نەمابـــێ
هەزارن ســـەلام لـــەو گەورە مەردە
کـــە پالەوانی رۆژی نـەبـەردە
هەزاران ســـەلام لـــەو شامەردانە
لـە رووی جیهانـا ئەبنـە تاقانـــە
هەزاران ســـەلام لـــەو خوداناسە
کە خاوەن دینو ئایینی راســـە

هەزاران سەلام لـــە مەردی تەواو
حەقناس ، خوداناس ، هەرگیز نەگۆڕاو
هەزاران سەلام لـــەوەی تێکۆشـــێ
تا جیهان بەرگی بـــەرزی بپۆشـــێ
سەلام لە خۆی‌و لە گشت یارانـــی
لە ڕێـــی خودادا فیداکارانـــی
کام یار ؟ ئەوانە وەکوو خـــەرمانە
بوون بە هەڵقەی ئەو ماهـــە تابانە
مەصعەب بە سەهلی لەگـــەڵ ئـاڵادا
ئەگەڕا بـــە دەور بـــەژنی بالادا
بەو سەعدە لەبەر ئازادی عەزمـــی
فەرمووی : (فـــداك ابـــي وامي)
ئەبو دوجانـــەی جانەی جـــوان
بەسەر حەزرەتا بووبوو بە قەڵغان !
زوبەیر وەکوو چەرخ ئەسووڕایەوە
هەتا ئاگرەکەی بـــۆ کوژایـــەوە
کوردێکم بە مـــاڵ بە ڕۆح‌و گیانـــم
بە قوربانی شـــای خاوەن پەیمانـــم
ئەو شاهە کـــەوا ڕەحمەتی عامـــە
ڕەهبەری ڕێگەی دینـــی ئیســـلامە
(نامی) تـــا ماوە ئەنا ئەخوێنـــێ
بەم شاها چونکی بەرزی ئەنوێنـــێ

★ ★ ★

جا خودای تەعالا ڕوو ئەکاتە ئەصحابەکانی ئوحودو دەست ئەکا بە ئامۆژگارییان لەسەر یاســای سوننەتوڵلاو ئەفەرموێت : ئادەمیزاد خواە دینی بێ یا دنیایی بێ لـــــە یاسای سوننەتوڵلاە

دەرناچێ و لەو یاسانەیە کە خودا دایمەزراندووە ئەمە کە کۆمەڵێ دینخواە پێویستە مآڵو رۆح و عەلاقەیان بکەن بە فیدای ئەو هەدەفە کە کەوتوونە شوێنی ئەگەرنا ناگەن بە غایەی خۆیان و ئەفەرموێت :

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ؟ ﴾ : (١٤٢)

واتە : یا خەیر باوەڕتان وەهابوو کە موستەحەقی چوونە بەهەشت ببن وەلحآڵ هێشتا عیلمی خودا تەعەللوقی نەبەستووە بەوانەوە کە جیهاد ئەکەن لە ڕێگەی خودادا وە یا لە ڕێگەی خودا صەبر ئەکەن و خۆئەگرن لە بەر باری مەینەت و مەرارەتی دنیادا ؟

﴿ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ﴾ :

وە بە راستی ئێوە بە داوای خۆتان ئارەزووی مردنتان ئەکرد لە ڕێگەی خودادا لە پێش ئەوەدا پێی بگەن .

﴿ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴾ : (١٤٣)

دەی وا چاوتان کەوت بە مردن بە هۆی چاوپێکەوتنی بڕا کوژراوەکانتانەوە و ئێوە ئەتانڕوانی بۆیان . جا ئەگەر ئێوە لەو تەمەننا پێشووەدا راستتان کردووە ئیتر لەم کارەساتە بۆچی دڵگران بوون ؟ ئەو مردنە کە داواتان ئەکرد ئەمە بوو پێویست بوو پێتان خۆش بێ .

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ﴾ :

محەمەد هیچ کەسێ نیە ئیللا پێغەمەرێکە کە لەپێش زەمانی ئەودا چەن پێغەمەری دی ڕابوردوون .

﴿ أَفَـــاِنْ مـــاتَ أو قُتِـــل انْقَلَبْتُـــمْ عـلى أَعْقابِكُمْ ؟! ﴾ :

ئایا ئەگەر ئەو بمـــرێ یا بکوژرێ ئێوە وەرئەگەڕێـــن لەسەر پاژنەتان بەرەودوا ؟! واتە ئەگـــەڕێنەوە بـــۆ کوفر (العیاذ بالله) ؟ ئەم جوملە تەعریضە بەو کەسانەیان کـــــە شەیتان خستیە دڵیانەوە پاش بیستنـــی کوژرانی حەزرەت (د) چارەسەری خۆیـــان بکەن‌و پەنا بەرنەوە بۆ لای پیاوەگەورەکانی قورەیش . یاخود جەوابی ئەو واتە هەڵەیە کە بازێ لە منافەقەکان لە بیستنی کوژرانی حەزرەتا وتی بە بازێ لە موسوڵمانەکان : هەتا زووە بڕۆن پەنا ببەن بە گەورەکانی قورەیش‌و بڕۆنەوە بۆ سەر دینی ئەوان .

﴿ ومَنْ يَنْقَلِبْ على عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُـــرَّ اللهَ شَيْئاً : ﴾

وەلحاڵ هەرکەســـێ هەڵسووڕێتەوە لەســـەر هـــەردوو پاژنەکانی‌و پاشەوپاش بڕوا (واتە مورتەد ببێتەوە) هیچ زیانێ بە بارەگای بەرزی کیبریای خودا ناداو هەر خۆی زیان ئەکا .

﴿ وسَيَجْزِي اللهُ الشَّاكِرِين ﴾ : (١٤٤)

وە بە راستی خودا لەمەولا جەزای ئەو کەسانە ئەداتەوە کە شوکری خودایان کردووە لەسەر نیعمەتی ئیسلام‌و زەحمەتەکانیان بە رەحمەت زانیوە .

وە ئەم ئایەتە پیرۆزە ئیشارەیە بە رووداوێ لـــە رۆژی حەربی ئوحودا ، وەکوو ریوایەتکراوە لـــــە عومەرەوە (خ) فەرموویەتی : لە رۆژی واقیعەکـــــەدا بلاوەمان کردبوو وە دووزکەتبووینەوە لە حەزرەت (د) و سەرکەوتم بـــە کێوەکەدا

لەو کاتەدا بیستم دەنگێ لە ناو کافرەکانەوە هات بەم شێوە (محەمەد کوژرا) ! منیش بانگمکرد : هەرکەسێ بڵێ محەمەد کوژرا ئەدەم لە گەردنی ! کە روانیم چاوم کەوت بە حەزرەت (د) وە ئەصحابەکان مەشغوڵ بوون ئەگەڕانەوە بۆ دەوری ، لەو کاتەدا یەکێ بانگی ئەکرد : (الا ان محمدا قد قتل فارجعوا الی دینکم الاول) وە ئەم ئایەتە لەسەر ئەوە هاتووەتە خوارەوە.

وە بەیهەقی لە (دلائل النبوة)دا ریوایەت ئەکا : کە پیاوێ لە موهاجیرین رابورد بەلای یەکێ لە ئەنصارا لە ئاخر ئەنفاسا لە نزیکی مردنیا ئەمیش پێـــــی‌وت : محەمەد کوژرا ! جـــا ئەنصارییەکە (خ) فەرمووی : ئەگەر کوژرابێتیش قـــەی ناکا . ئەو دینەکەی تەبلیغکردو گەیاندی ! دەبڕۆن ئێوەیش جەنگ بکەنو دیفاع بکەن لە دینی خۆتان . وە ئەم ئایەتە لەسەر ئـــەوە هاتەخوارەوەو مانیع نیە لەسەر هەردوو ســـــــەبەبەکە نازڵ بووبێ .

﴿ وما کان لِنَفْسٍ أن تَمُوت إلا بِإِذنِ اللهِ کِتاباً مُؤَجَّلاً ﴾ :

جا خودای تەعالا لۆمەی ئەو کەسانە ئەکا کـــە لە مردنو کوژران ئەترسنو لە رۆژی رووداوەکەدا دوورکەوتنەوە لـــە حەزرەت (د) نەکا بکوژرێن ، وە ئەفەرموێت : بۆ هیچ نەفسێ‌و هیچ گیانلەبەرێ مردن نیە ئیللا بە خواستی خودا نەبێ . وە خودا مردنی گیانلەبەری نووسیوە بە نووسینێکی موەقـــەتو بڕیاردراو لە ئانێکی دیاریدا کە بەرو دوا ناکا .

﴿ ومَنْ يُرِدْ ثَوابَ الدُّنيا نُؤْتِهِ مِنْها ، ومَنْ يُرِدْ ثَوابَ الآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنها ﴾ :

جا ئیتر هەرکەسێ هەر خێرو سوودی دنیـــــای ئەوێو نایەوێ تێکۆشێو جیهاد بکا لە ڕێگەی دینا ئەوە سوودی دنیای پێ ئەدەین ، وە هەرکەسێ خێرو سوودی پاشەڕۆژی ئەوێو خۆی ئەهاوێتە ناو کۆڕەی جیهادو جەنگەوە لـــەبۆ سوودی پاشەڕۆژ ئەوە لە سوودی ئەو ڕۆژەی پێ ئەدەین .

﴿ وسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴾ : (١٤٥)

وە لەمەولا جەزای ئەو کەسانە ئەدەینەوە کە مەشغوولی شوکری خودانو هیچ مەبەسێ دووریان ناخاتەوە لە جیهادکردن.

ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەوە ئەڵێ کە خودای تەعالا بۆ هـــــەر گیان‌لەبەرێ ماوەیەکی تایبەتی داناوە کەمو زیاد ناکاوئەجـــەل عیبارەتە لە هاتنی ئاخری ئەو ماوە . وە مەعلوومە کە عیلمـــی خودا بە قەطعی ناگۆڕێ . کەوابێ ئەجەل یەکێکەو هەرچـــــەن ئینسان خۆی بپارێزێ لـــــە مردن ئەبێ لـــــەو کاتەدا بمرێو خۆپاراستن شتێکە عادەتەو یاسایـــــەو فەرمانی پێدراوە ؛ چونکی ئێمە سوودو زیان بە زاهـــــیر جیاکەینەوەو کەسیش نازانێ بەچی ئەمرێ (بناء علیه) لە زیان خۆمان لائـــەدەیـــن ئەگەرنا ئەو خۆلادانە ئەبەدا بەقەی موویێ سوودی نیە .

﴿ وكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ﴾ :

زۆر پێغەمەر بوون لەمەوپێش که جیهادو جەنگیان ئەکرد لەگەڵ ئـــەو پێغەمەرەدا کۆمەڵێکی خوداناسی زۆر .

﴿ فَما وهَنُوا لِما أصابَهُمْ في سَبيلِ اللهِ ﴾ :

وه هەرکاتێ جەنگیان ئەکرد عەزمیان سست نەدەبوو لەبەر ئەو زەحمەتانە ئەگەیشتن بەوان لە رێگەی خودادا ٠

﴿ وما ضَعُفُوا وما اسْتَكانُوا ﴾ :

وە زەعیف نەدەبوون بەرابەر بە دوژمنەکەیانو سەریان شۆڕ نەدەکرد بۆ دوژمن ٠

﴿ واللهُ يُحِبُّ الصّابِرين ﴾ : (١٤٦)

وە خودای تەعالا بە راستی ئینسانە صابیرەکانی خۆش ئەوێ ٠

﴿ وما كانَ قَوْلَهُمْ إلا أنْ قالُوا رَبَّنا اغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا وإسْرافَنا في أَمْرِنا وثَبِّتْ أَقْدامَنا وانْصُرْنا على القَوْمِ الكافِرين ﴾ : (١٤٧)

وە ئەو کۆمەڵە خوداناسانە لەگەڵ ئەو عیبادەتو تاعەتەیانا وتارێکیان نەدەبوو ئیللا ئەمە نەبێ ئەیانوت : خودایە گوناحەکانمان بە عەفوی خۆت داپۆشەو عەفوومان بکە لە زیادەڕەوی لە ئیشی خۆماناو پێمان دابمەزرێنە لە جیهاداو یارمەتیمان بدەو زاڵمان بکە لەسەر ئەو قەومە کافرە بێ دینانە ٠

﴿ فَآتاهُمُ اللهُ ثَوابَ الدُّنيا وحُسْنَ ثَوابِ الآخِرَةِ ﴾ :

جا خودای تەعالا بە هۆی ئەو پارانەوەیان لە مەیدانی

عوبوودییەتا جەزای دنیای پێدان کە بریتییە لە غەنیمەو مالّی تالّانیو چاوکرانەوەی ئادەمیزادی ساغ ٠٠ وە سەوابی جوانی ئاخیرەتیش کە رەزای خوداو عوبووڕە بە ئاسانی لەسەر صیراطو چوونەبەهەشتە ٠

﴿ واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ ﴾ : (١٤٨)

وە لە واقیعا خودا پیاوچاکانو چاکەکەرانی خۆش دەوێ ٠

فەرموودەی خودا : (يا أيها الذين آمنوا ٠٠٠)

ئەم ئایەتە هاتووەتە خوارەوە لە شانی ئەو موسولّمانانەدا کە لە رۆژی ئوحودا منافەقەکانی ئەتباعی عەبدوللّای کوڕی ئوبەیبی کوڕی سەلوول پێیان ئەوتن بگەڕێنەوە بۆ لای دینی خۆتانو براکانتان لە ولاّتی خۆتانا ، وازبێنن ! ئەگەر محەمەد پێغەمەر بوایێ نەدەکوژراو ئێوەیش گیرۆدە نەدەبوون ، جا خودا فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا إِن تُطيعوا الَّذينَ كَفَروا يَرُدُّوكُمْ عىٰ أَعْقابِكُمْ فَتَنْقَلِبوا خاسِرين ﴾ : (١٤٩)

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خوداو پێغەمەری ئەو ئەگەر ئێوە ئیتاعەی بازێ لەو ئینسانە کافرانە بکەن ئەوە پاشەوپاش ئەتانگەڕێننەوە بۆ سەر کافریو ئێوەیش لە سوودو قازانج نا ئومێد ئەبن ٠ قەت نەخەڵەتابن بکەونە شوێن قسەی ئەو کافرانەو لەسەر حاڵی ئیمانی خۆتان دامەزراو بن !

﴿ بَلِ اللهُ مَوْلَيكُمْ وهُوَ خَيرُ النّاصِرينَ ﴾ : (١٥٠)

بەڵکوو هەر خودای تەعالا خۆی مەولاو سەییدەو ئەو چاك ناصیرو یارمەتیدەرێکە ٠

فەرموودەی خودا (سنلقی ٠٠٠)

ڕیوایەت کراوە لە سودەیی‌و ئیبن‌و عەباسەوە (خ) : کاتێ ئەبو سوفیان‌و کافرە موشریکەکان باریان کـردو ڕووبەڕووی مەککە کەوتنە ڕێگە ڕۆییشتن هەتا ماوەیێ لە پاشـا پەشیمان بوونەوە لە گەڕانەوەکەیان وتیان : ئیشێکی نابارمان کـرد ! زاڵ بووین بە سەریاناو ئەو هەموو پاڵەوانانەمان لێکوشـتن ئەم چەن کەسە ماون بۆچی وازیان لێ بێنین ؟! یاڵلاڵ بگەڕێنەوە بۆ مەدینە حەتا بە تەواوی قەلاچۆیان ئەکەین ! بەڵام کاتـێ کەوتنە ڕێگە ڕووبەڕووی مەدینە خودا ترسێکی وەهای خستە دڵیانەوە نەیانتوانی ڕێبکەن دووبارە ڕوویان‌کردەوە مەککە ٠ جا لەم هۆیەوە خودا ئەم ئایەتەی نازڵ کردو فەرمووی :

﴿ سَنُلْقي في قُلوبِ الَّذينَ كَفَروا الرُّعْبَ بِما أَشرَكوا باللهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً ﴾ :

واتە بە تەئکیدو بە ڕاستی ئەهاوینە ناو دڵی کافرەکانەوە ترس‌و بیم کە نەتوانن بێنەوە بۆ سەرتان ، ئەمەیشم لەسەر ئەوە کرد کە ئەوان شەریك بۆ خودا بڕیار ئەدەن وە لەسەر ئەم کارە خودای تەعالا هیچ دەلیل‌و هیچ حوجەتێکی بۆ نەناردوونەتـە خوارەوە ٠

﴿ ومَأْويهُمُ النَّارُ ﴾ :

وە لە پاشەڕۆژیشا ماوایان ئاگری دۆزەخە •

﴿ وبِئْسَ مَثْوى الظَّالمينَ ﴾ : (١٥١)

وە زۆر ناشیرینە مەڵبەندی ستەمکاران کە دۆزەخە •

فەرموودەی خودا (ولقد صدقكم الله وعده) •••

محەمەد کوڕی کەعبی قورەظی ئەڵێت : کاتێ حەزرەتو (د) ئەصحابەکان گەڕانەوە بۆ مەدینە لەناو خۆیانا کەوتنە وتووێژ کە ئەم نەگبەتە چۆن هات بەسەرمانا (مع انه) خودای تەعالا وەعدەی نەصرەتی پێدابووین ؟ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵکرد : کە ئێوە خۆتان لاتان دا لە فەرمانی پێغەمەری خودا ، ئەگەرنا خودا نەصرەتی پێدان ، وە فەرمووی :

﴿ ولَقَد صَدَقَكُمُ اللهُ وعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهِ ﴾ :

بە راستی خودا وەعدەی خۆی بۆ ئێوە جێبەجێ کرد لەو کاتەدا کە ئەتاندا لە دوژمنەکانو ئەتانکوشتنو شوعوورو حیستان پێ نەدەهێشتن بە ئیزنی خودا •

﴿ حتَّى اِذا فَشِلْتُمْ ﴾ :

هەتا خۆتان زائیف بوونو بێهێز کەوتن •

﴿ وتَنازَعْتُمْ في الأمْرِ ﴾ :

وە کەوتنە نیزاعەوە لە بەجێهێنانی ئەمری حەزرەتا ؛ بازێکتان ئەیانوت ئەمرەکەی حەزرەت مەشکێننو بازێکتان وتی

نابێ ئێمە نەڕۆین بۆ غەنیمەو پیتاڵی دوژمنەکان ٠

﴿ وعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ما أَراكُمْ ما تُحِبُّونَ ﴾ :

وە عیصیانتان کردو لە فەرمانی حەزرەت دەرچوون پاش ئەوە کە خودا ئەوەی نیشانداان کە ئێوە پێتان خۆش بوو وەکو نەصرەتو زاڵبوون بەسەر دوژمنەکانا ٠

﴿ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيا ومِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الآخِرَةَ ﴾ :

بازێکتان خواستی لەسەر ماڵی دنیا بوو ، وە بازێکتان خواستی لەسەر جەزای قیامەت بوو ٠

﴿ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ ﴾ :

لە پاش ئەم نیزاعە خودا دەستی ئێوەی لابرد لەسەر کافرەکانو ئەوانی زاڵکرد بەسەر ئێوەدا ٠

﴿ لِيَبْتَلِيَكُمْ ﴾ :

بۆ ئەوە بەراوردتان بکاو دەربکەوێ کێیە خۆی ئەگرێ لەبەر ئازارو بێزاری نامەدیداو کێ صەبر ئەکا لەسەر بریندار بوونی خۆیو کوشتنی خزمو خوێشیو تانەی ناحەزەکانی ، وە بۆ ئەوە سافتان بکاو باش تێتان بگەیەنێ کە بەختیاری وا لە یەکیەتیو فەرمانبەرداریو دینداریدا ٠

﴿ ولَقَدْ عَفا عَنْكُمْ ﴾ :

وە بە رەغمی ئەم هەموو موخالەفەیە خودا عەفوی کردنو چاوپۆشی لێکردن ؛ چونکی موسوڵمانن ٠

﴿ واللهُ ذُو فَضْلٍ على المُؤْمِنِينَ ﴾ : (١٥٢)

وه خودایش خاوەن کەرەمە لەسەر موسوڵمانەکان ٠

﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ ولا تَلْوُونَ على أَحَدٍ ﴾ :

خودا دەستی ئێوەی لابرد لەسەر دوژمنەکانو ئەوانی زاڵکرد بەسەرتانا لەو کاتەدا کە سەرئەکەوتن بە کێوەکەداو سوپاگای خۆتان بەجێهێشت ، وە ئەوەندە پەرێشانو بێ وڕە بوون ئاوڕتان نەئەداوە بەلای هیچ کەسێ لە رەفیقەکانتانا ٠

﴿ والرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ في أُخْراكُمْ ﴾ :

وەلحاڵ حەزرەتی پێغەمەری خۆشەویست بانگی پێشووەکانتانی ئەکرد لەگەڵ تاقمی دواییتانا کە بگەڕێنەوە بۆ مەیدانی جەنگ لەگەڵ دوژمنەکانا ٠

﴿ فَأَثابَكُمْ غَمّاً بِغَمٍّ ﴾ :

جا خودای تەعالا جەزای دانەوە لەسەر ئەم حاڵە ناپارەتان بە غەمی بریندار بوونێ کە ئەلکا بە غەمی کوشتنەوە ، یاخود جەزای دانەوە بە غەمو میحنەتێ لە بەدەڵو باتی ئەو غەمە کە گەیانتان بە دڵی پێغەمەر (د) ٠ واتە بە زنجیرەی لەیەک نەبڕاو چەن غەمی هێنا بەسەرتانا : غەمی عاری راکردن لەبەرابەر دوژمن ، وە غەمی لە دەس دەرچوونی غەنیمەی کافرەکان ، وە غەمی ئەوە کە ماڵی خۆیشتان کەوتە دەستی ئەوان ، وە غەمی بریندار بوون ، وە غەمی کوژرانی پیاوە پاڵەوانە فیدائیەکانتان ، وە غەمی تانەی منافەقەکانی شاری مەدینەو تانەی جوولەکەکانی ئەو دەورو بەرە هەموو ئەم کارەساتەتان تووش بوو لەسەر نافەرمانی پێغەمەر ٠٠ وە ئەم هەموو میحنەتەی

دا به سەرتانا هەتا قاڵ ببن‌و چاو بکەنەوەو بزانن بەرزی بـــە خواستی خودایەو بە فەرمانبەداری ڕەسوولوڵڵایە ٠

﴿ لِكَيْلا تَحْزَنُوا على ما فاتكُمْ ولا ما اَصابكُمْ ﴾ :

هەتا جارێکی تر دڵگران‌و زوير نەبن لەسەر ئەو ماڵەی کە لە دەستان دەرچێ‌و لەســـەر ئەو مەینەتەو ئـــەو میحنەتـــەو بریندار بوون‌و کوژرانە کە تووشتان بووە یا تووشتان ئەبێ ؛ چونکی کاتێ ئینسان کەوتە کوورەی کۆڕی کۆمەڵەی دوژمنانەوە ئەوەندەی کارەسات بەسەرا دێ کە مردن‌و زیان‌کردن ئەبێ بـــە شتێکی عادەتی‌و موبالاتیان پێ‌ناکا ٠

﴿ واللهُ خَبيرٌ بِما تَعْمَلُون ﴾ : (١٥٣)

وە خودای تەعالا بە هەموو حاڵ‌و لە هەموو کات‌و شوێنێکا ئاگاداری لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیکەن ٠

فەرموودەی خودا (ثم انزل عليكم ٠٠٠)

ئیبن‌و ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە زوبەیری کوڕی عەوام ئەڵێ لە کاتی میحنەتی ڕۆژی ئوحودا کە ترس زۆر داگیری کردبووین خەو دایگرتین کۆمەڵێ بووین هەموو لە قەرارگـــای خۆمان هەموو چەناکەمان دانەوی بۆ سینەمان بەخوا وەکوو خەو ببینم گوێم لێ‌بوو کە (معتد) کوڕی (قشير) ــ لە منافەقەکان ــ ئەیوت : (لو كان لنا من الامر شيء ما قتلنا ههنا ٠ فحفظتها)

واتە ئەگەر ئێمە لە ئەمری ریسالەت‌و قودسییەت بەشێکمان

ببوایێ لەم شوێنەدا نەدەکوژراین . جـــا ئەم ژیەتە هـــاتە خوارەوە :

﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الغَمِّ أَمَنَةً نُعاساً يَغْشَى طائِفَةً مِنْكُمْ ﴾ :

پاش ئەو ترس‌و بیمە خودای تەعالا بە کەرەمی خۆی ئەمن‌و ئاسایشی نارد بۆتان بە نەوعێ سەرەوەنەوزگرتنێ تاقمێکتانـــی داگیرکرد .

﴿ وطائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ ﴾ :

وەلحاڵ تاقمێکیشتان غەمی نەفسی خۆیان داگیری کردبوون .

﴿ يَظُنُّونَ بِاللهِ غَيرَ الحَقِّ ظَنَّ الجاهِلِيَّةِ ﴾ :

گومانیان ئەبرد بە خودای تەوانای زانا بە ناحەق بـــە بازەگومانێ کە موناسبی زەمانی جاهیلییەت‌و کوفر بوون .

﴿ يَقُولُونَ : هَلْ لَنا مِنَ الأَمرِ مِن شَيءٍ ؟ ﴾ :

ئەیانوت : ئایا ئێمە لە نەصرەت‌و زەفەر بەشمان هەیە ؟ وە یاخود لە رزگاربوون لەم غەم‌و قارەهەڵێکمان هەیە ؟

﴿ قُلْ : إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلّهِ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : بە راستی هەرچـــی ئیشە هەمووی عائیدی خوایە .

﴿ يُخْفُونَ في أَنْفُسِهِمْ ما لا يُبْدُونَ لَكَ ﴾ :

ئەشارنەوە لە دڵی خۆیانا حاڵێ لە ئینکاری نوبووەت‌و عەناد لەگەڵ کۆمەڵی موسوڵمانانا کە دەری‌ناخەن بۆ تۆ .

﴿ يَقولون :لو كان لنا مِن الأمرِ شيءٌ ما قُتِلْنا ههُنا ﴾ :

ئەڵێن لە دڵی خۆیاناو لەناو خۆیانا کاتێ کە موسوڵمانی ساغ لە ناویانا نەبێ:ئەگەر ئێمە بەشێکمان ببوایێ لە نەصرەتو لە پایە لە لای خودا لەم شوێنەدا نەدەکوژراین .

ریوایەتکراوە ئەم قسە لە لایەنی گەلێ شەڕکەرەوە نەبووە بەڵکو قسەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بووەو لەبەر ئەوە کە غالبا تێکەڵی ئەصحابەکان بووە بە نیفاق سیاقی کەلامەکە وای لێ دەرئەکەوێ کە لەوانەوە بووە .

﴿ قلْ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست .

﴿ لو كُنتُم في بُيوتِكُم لبرز الَّذين كُتِب عَلَيْهِمُ القتْلُ إلى مَضاجِعِهِم ﴾ :

ئێوە هێشتا لە مەعنای قەزاو عیلمو زانستی خودا حاڵی نەبوونو ، ئاگاتان لەوە نیە کە خودا ئاگاداراە بە هەرچی کەمو زۆرەو هەر گیانلەبەرێ بڕیاردراوە کەی گیانی دەرئەچێو لە کوێ ئەمرێ . وە هەر خودا بەمە ئەزانێو هەرکەسێ غەیری خودا ئەمە بزانێ ئەوە لە خۆیەوە نیە بەڵکو بە ئیحاو ئیلهامی خودایەو مەحاڵە ئەوەی کە خودا عیلمی پێی بووە بگۆڕێ . وە ئەم خۆپارازتنە کە یاسایە لەبەر ئەوەیە ئێمە نازانین کەی ئەمرینو بە چی ئەمرینو بە قەی هۆشیاری خۆمان ئەزانین هۆی مردنو ژیانو هۆی سوودو زیان چیە . جا لەسەر یاسای دینو

لەسەر نیزامی عەقڵ حەول ئەدەینو پێویستە حەول بدەین بۆ جەلبی خێرو بۆ دەفعی شەڕ ، ئەگەرنا لە واقیعا ئـەم جەزبو دەفعی نێمە تەئثیر ناکا لە بڕیاری قەزای خودادا بە قەطعـــی (لا مانع لما اعطى ولا معطى لما منع ولا راد لما قضى) ٠

کە واتە ئەگەر لە ناو مالی خۆیشتانا ساکن بوونایێ لـەو رۆژی جەنگەدا ئەو کەسانە کە نووسراوە لە سەریان ئەکوژرێن لەو شوێنانا ، ئەبوو بڕۆنە دەرەوە بۆ شوێنی کوشتنەکەیـانو لەویا ماوەی ژیانی خۆیان تەواو بکردایێ ٠

﴿ ولِيبْتَلِيَ اللهُ ما في صُدُورِكُمْ ﴾ :

جا خودا ئەم کارەساتەی هێنایە پێشەوەو نێـوەی کیرۆدە کرد هەتا ئەوەی وا لە دڵتانا لە ئیمانو پەیمانو هێز هەمووی بەرأورد بکا بە نەوعێ لە عالەما دەربکەوێ ٠

﴿ ولِيُمَحِّصَ ما في قُلُوبِكُمْ ﴾ :

وە تا ئەو عیلمو تەصدیقو باوەڕە کە وا لە دڵتانا سافی بکاو پاکی بکاتەوە لە وەسوەسەو تەرەدودو دوودڵی ٠

﴿ واللهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ ﴾ : (١٥٤)
وە خودای تەعالا زانایە بەو خەیاڵاتە کە دێنو ئەچن لـە دڵا ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوا مِنْكُمْ يَوْمَ التَقَى الجَمْعـــانِ إِنَّما اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطانُ بِبَعْضِ ما كَسَبُوا ﴾ :

به راستی ئەو کەسانە کە لە ئەووەڵی شکانی موسوڵمانانا پشتیان هەڵکردو رۆییشتنو سوپاکەیان پەرێشان کـــرد ئەوە

ئیبلیس هەڵیخەڵەتاندن بە هۆی شوومی بازێ تاوانەوە کە بریتی بوون لە بێ ئەمری حەزرەت(د)و تەرکی قەرارگای خۆیان‌و چۆڵکردنی پشتی سوپاکەو پشتی پێغەمەر (د) .

﴿ ولَقَدْ عَفَا اللهُ عَنْهُم إِنَّ اللهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ : (١٥٥)

بە راستی خوا عەفوی کردن : چونکی بە راستی خودا تاوان‌پۆش‌و میهرەبانە .

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَكُونُوا كالَّذينَ كَفَرُوا وقالُوا لإِخْوانِهِمْ ـ إِذا ضَرَبُوا في الأَرضِ أَوْ كانُوا غُزًّى ـ : لَوْ كانُوا عِندنا ما ماتُوا وما قُتِلُوا ﴾ :

ئەی کەسانێ ئیمانتان هێناوە وەکوو ئەو منافەقانە مەبن کە کافرن‌و کوفری خودای تەنها ئەکەن‌و حاڵیان وایە ئەڵێن دەرحەق بە برایان‌و برادەرانیان ـ کاتێ کە بڕۆن بۆ تیجارەت بە دنیادا یا ئەگەر جیهاد بکەن ـ : ئەگەر لە لای ئێمەدا بوونایێ نەدەمردن لە وڵاتی غەریبیداو نەدەکوژران لە جەنگدا . وە ئەم قسەیش لەبەر ئەوە ئەکەن :

﴿ لِيَجْعَلَ اللهُ ذلِكَ حَسْرَةً في قُلُوبِهِمْ ﴾ :

هەتا خودا ئەم قسەیەو ئەم باسە بکا بە هۆی حەسرەت‌و غەم لە دڵی ئەو برایانە ـ ئەوانەیان کە ماون ـ یا لە دڵی خزم‌و خوێشیانا .

﴿ واللهُ يُحْيي ويُمِيت ﴾ :

هەر خودایە ئەو کەسە کە زیندوو ئەکاتەوەو ئەمرێنێ ٠

﴿ واللهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ : (١٥٦)

وە خودا بینایە ، کردەوەکەتان ئەبینێ ٠

﴿ ولَئِنْ قُتِلْتُمْ في سَبيلِ اللهِ أوْ مُتُّمْ ﴾ :

وە ئەگەر بڕۆن بۆ جیهادو بکوژرێن لە رێگەی خودادا یا خود بمرن بە مردن لە رێگەی ئەوا ٠

﴿ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ ورَحْمَةٌ خَيرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴾ : (١٥٧)

ئەوە مەعلوومە خودا تاوانتان دائەپۆشێو میهرەبانیتان لە گەڵدا ئەکا وە دیاریشە عەفوو تاوانبەخشییەك لە لایەنی خواوەو میهرەبانییەك لە تەرەفی ئەوەوە زۆر باشترە لەو ماڵی دنیایە کە ئەوان گردی ئەکەنەوە ٠ خۆلاصەی کەلام غەزاکردنو سەفەرکردن نابن بە هۆی نزیككردنەوەی ئەجەل ، وە ئەگەر هاتو ئینسان مرد یا کوژرا لە رێگەی خودادا دیارە کە خودا عەفوی ئەکاو ئەو عەفوو میهرەبانی خودایە زۆر باشترە لەوەی ئەوان گردی ئەکەنەوە ٠

﴿ ولَئِنْ مُتُّمْ أوْ قُتِلْتُمْ لإلى اللهِ تُحْشَرُونَ ﴾ : (١٥٨)

وە بە راستی ئەگەر ئێوە بمرن یاخود بکوژرێن لە رێگەی خودادا ئەوە لە ئەنجاما ئەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو لەسەر وەعدی خۆی جەزای باشو پایەی بەرزتان پێئەداو ئەو پایە لە هەموو مایەو غایەیێ باشترە ٠

﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ ﴾ :

ئەی خۆشەویست لە هۆی ڕەحمەتی خوداوە تۆ نەرم بوویت بۆ ئەو ڕەفیقانەت ٠

﴿ ولَوْ كُنْتَ فَظًّا ﴾ :

وە ئەگەر تۆ ئینسانێکی خووو ڕەوشت ناشیرین بوویتایێ ٠

﴿ غَلِيظَ القَلْبِ ﴾ :

وە ئەگەر دڵڕەق بوویتایێ ٠

﴿ لانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ﴾ :

ئەم ڕەفیقانەت بلاوەیان ئەکرد لە دەورت ، مادام ئیستە خودای تەعالا تۆی وەها بە خاوەنی ئەخلاقی بەرزکردووە ٠

﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ :

چاوپۆشییان لێ بکە لە هەر کردەوەیەکدا کە پەیوەندی هەیە بە تۆوە ٠

﴿ واسْتَغْفِرْ لَهُم ﴾ :

داوای جورمپۆشی بکە لە خودا بۆ هەر تاوانێکیان وا لە بەینی خۆیانو خودادا ٠

﴿ وشاوِرْهُمْ في الأمْرِ ﴾ :

وە داوای ڕاوێژیشیان لێ بکەلە کارو باری جەنگوە صولحو ئیدارەی شوئوونتا ٠

﴿ فَاِذا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ على اللهِ ﴾ :

جا پاش راوێژەکە کاتێ عەزمت جەزم بوو لەسەر ئیشێ بیکەی ئیتر تەوەکول ببەستە بە خودا •

﴿ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ المُتَوَكِّلِينَ ﴾ : (١٥٩)

بە راستی خودای تەعالا خاوەن تەوەکولەکانی خۆش ئەوێ•

﴿ اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فلا غالِبَ لَكُمْ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان ئیعتیمادو تەوەکولتان هەر لەسەر خودا بێ ئەگەر ئەو نەصرەتو یارمەتیتان بدا هیچ کەس زاڵ نابێ بەسەرتانا •

﴿ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذا الَّذي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ؟ ﴾ :

وە ئەگەر ئەویش مەنعی یارمەتیتان بکا ئیتر ئەوە کێیە بتوانێ نەصرەتی ئێوە بدا لە پاش موبالات نەکردنی ئەو ؟

﴿ وعلى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ المُؤْمِنُونَ ﴾ : (١٦٠)

با هەر لەسەر خودا پاڵ بدەنەوە موسوڵمانەکان ، ئەگەرنا چاوتان کەوت بە عالەم ، بە دۆستو دوژمن ، بە صادقو منافقو دەرزی بەزری بەختیاریتان وەرگرت •

بێدار بن ! لەمەدا کە خودا فەرمووی (وشاورهم في الامر فاذا عزمت فتوكل على الله) دەرکەوت کە مەعنای تەوەکول ئیعتیمادە لەسەر خودا لە پاش سەبەبسازیو راوێژوەرگرتنو ئامادەبوون بۆ کار • (جا رەحمەت لەوەی ئەڵێ) :

ئەگەر نازانی مەعنـــای تەوەکـــول
دوو قسەی سافە بـــێ تۆزو تۆپکڵ
ســەبەبسازییە تا وای لـــە رووداو
بێنیازیشە لـــە غەیری خـــــودا
یانی هەر خـــودا ئەسباب جەم ئەکـا
ئەویش (مســـــبب مسلم) ئەکـــا
تۆ پێویستە بۆت چۆن ڕێکەوێ بـــۆت
تێکۆشی لـــــە بـــۆ بەختیاری خۆت
ئەمجار بۆ کەشفی مانای تەوەکـول
وەربگرە دەرزی (ســـید الرسـل)
بێرە تەماشـای ئەسبابسـازی ئـــەو
لە غەیری خودایش بێ نیازی ئـــــەو
دەرزی فـەرموودەو کـارو ڕەفتاری
دەرزی دەوامـی لەیـلو نەهـــاری
چـەك جەمکردنی ڕمو شـیرو تـیر
ڕاوێژکردنی بـــە ئەهلی تەدبـــیر
ســـەبرو ئارامـــی هەنگاوەکانـی
مـدارای لـەگـەڵ هـاومالـەکانی
سەفای دەروونـیو وەفای بـــۆ یاران
دەرمانـــی زامـی دڵبرینـــداران
بەخشینی مالی بە گوێرەی ئیمکـان
دووری لە تەماع لە پەلەو تەکـــان
دەوامی لەســەر باری ســـەلامـەت

یانـی تێکۆشـین بـــه ئیستیقامەت
ئەیفەرموو لەگەڵ دەروونی ئاگاه :
(وأفـــوض أمـــــري الـــی الله)
به هەڵه نەڵێی مەعنای تەوەکـــول
پاڵدانـەوەیـه عاتـــڵو باتـــڵ
وەکـوو لاتەکان لـــــه بەغدادا زوو
بڵێ : (زەردالوو خۆت بێ بـۆ گەلو)
خۆت بکەی به بار بۆ شـــــانی عالەم
ببـی بـــه بەندە بـــۆ هـەرزە ئادەم
بڕوانـه مێژووی رەهبـــەرانی دین
مێژووی هۆشیاران له رووی سەرزەمین
هەموو تێکۆشان بـــه قەی دەستەڵات
له بۆ سەربەرزی له رووی سەربسـات
ئادەمی ناژی لـــــه رووی جیهانا
به بـــێ تێکۆشین لـــه رێگەی شانا
شان پایـەو مایەو ســـــایەو ژیواره
پاسەوان گـەورەی عـەدالـەتکاره
ئەوەی کـــه بنوێ ســـەر له سبەینێ
ئەبـــێ خێرۆمەن نانی بـــۆ بێنـێ
تـــا شانت هەیه تێکۆشه بـــۆ نان
تا نانت هەیه بیـــده بـــه ئیحسـان
هەرگیـز نەڕوانی بـــۆ تۆڵەو پاداش
هەتا رەنجەکەت نەڕوا بـــــه بەلاش

تۆڵەو جەزای تـۆ لـــە لای خودایـە
بـــە مەبەستی تـــۆ تـەواو ئاگایە
هەتیوێکت دی لـــەویا کـەوتـووە
بێ کـەسەو بـێ دەس بابەی مردووە
داماوێکت دی لـــــە لاکۆڵانـــێ
بـێ پایـەو مایە ئـەمرێ بۆ نانـــێ
یارمـەتیدەر بـــە هـەتا ئەتوانـی
نـەکا بکەوی‌و بـــە خۆت نەزانـــی
کوێرێکت بینـــی دەستی راکیشە
کوێری ئەنجامە لـــە بـۆ چاوئێشـە
نەك بـــــە چاوێشە کوێربن چاوانت
جـــا یاش بکەوی لـــە ڕێرەوانت
تەنیا ئیخلاصە ئایینـــی ئیســـلام
تەنیـــا خزمەتە ڕێی (دار السـلام)
حزمەتی خەڵکە هـــــۆی پایەو شانت
خزمەتـــە خزمەت هێـــزی ئیمـانت
(نامی) دڵسۆزە دەرزی وەربگـــرن
بەسووده بۆتان پاش کـــاتی مـــردن

فەرموودەی خودا (وما كان لنبي أن يغل ... الآية) :

ریوایەتکراود لە ئیبنو عەببـاسەوە (خ) ئەم ئایەتە نازڵ

بووه له باسی چەرچەفێکی سوورا کە ونبووە لە ناو غەنیمەدا لە رۆژی بەدرا • جا بازێ کەس وایان ئەزانی کە حەزرەت ئیختیاری کردووە بۆ خۆی ! لەسەر ئەمە خودا فەرمووی :

﴿ وما كانَ لِنَبىٍّ أَنْ يَغُلَّ ، ومَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِما غَلَّ يومَ القِيامَةِ ﴾ :

واتە نەبووەو نابێ بۆ پێغەمەر کە شتێ بە غەیری شێوەی تەقسیمی عادل وەربگرێ بۆ خۆی لە غەنیمە بەر لە تەقسیم ، کەسێ شتێ وەربگرێ بۆ خۆی عەیبە ، ئەمە دووەە لە ئەخلاقو رەوشتی پێغەمەری خودا (د) قەت شتی وا ناکا وە هەر کەسێ شتێ ببا بۆ خۆی لە رۆژی قیامەتا ئەینێ بەسەر شانیەوە ئەیهێنێ بۆ مەیدانی حسێبو شەرمەزار ئەبێ •

﴿ ثُمَّ تَوفَّى كُلُّ نَفْسٍ ما كَسَبَتْ وهُمْ لا يُظْلَمونَ ﴾ : (١٦١)

وە لە پاشان هەر نەفسێ بۆی تەواو ئەکرێ جەزای ئەو کردەوانە کردوویەتی لە چاکەو لە خراپەو ئەوان ستەمیان لێ ناکرێ •

﴿ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَ اللهِ كَمَنْ باءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ ؟ ﴾ :

ئایا کەسێ بکەوێتە شوێنی رەزای خوداو تاعەتو بەندەیی ساغی بۆ بکا وەکو ئەو کەسە وایە کە ئەگەڕێتەوە بە بارێ لە

ناڕەزایی خودا ؟!

﴿ ومَأْويهُ جَهَنَّمُ وبِئْسَ المَصيرُ ﴾ : (١٦٢)

وە جێگەی ئەو کەسە دۆزەخەو خراپ مەڵبەندێکە دۆزەخ .

﴿ هُمْ دَرَجاتٌ عِنْدَ اللهِ واللهُ بَصيرٌ بِما يَعْمَلون ﴾ : (١٦٣)

خاوەن کردەوە خراپەکان خاوەنی چەن پایەو پلەی جیاجیان ، هەروا خاوەن کردەوە باشەکانیش هەم خاوەن پلەو پایەی زۆری جیاوازنو بەهەر حاڵ خودا بینایە بە کردەوەکانیان .

﴿ لَقَدْ مَنَّ اللهُ على المُؤمِنينَ ﴾ :

خودا منەتو کەرەمی رژان بەسەر موسوڵمانانا .

﴿ اِذْ بَعَثَ فيهِمْ رَسولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ ﴾ :

لەو کاتەدا کە ناردی لەناو ئەوانا پێغەمەرێ لە رشتەی خۆیان .

﴿ يَتْلو عَليْهِمْ آياتِهِ ﴾ :

وە ئایاتی خودایان بەسەرا ئەخوێنێتەوە بۆ ئیرشادیان ئەلای خێرو لادانیان لە تاوانباری .

﴿ ويُزَكّيهِمْ ﴾ :

وە پاکیان ئەکاتەوە لە بیرو باوەڕی ناپەسەندو لە خووو رەوشتی پەستو لە کردەوەی ناشیرین .

﴿ ويُعَلِّمُهُمُ الكِتابَ والحِكْمَةَ ﴾ :

وە کوتوبی خوداو سوننەتی پاکی پێغەمەر نیشان ئەدا بەوان ٠

﴿ وإنْ كانُوا مِنَ قَبْلُ لَفي ضَلالٍ مُبينٍ ﴾ : (١٦٤)

هەرچەن ئەم ئوممەتە لە پێش هاتنی ئەم پێغەمەرە رەهبەرەدا لەناو گومڕاهییێکی دیاریدا بوون لە باوەڕی ئیشراك و کردوەوی ناپاك و رەوەشتی پەست ٠

فەرموودەی خودا : (أو لما أصابتكم ٠٠) تاچەن ئایەتێ ٠

ئیبن و ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە عومەری کوڕی خەتابەوە (خ) کاتێ لە ساڵی ئاییندەی پاش رووداوی بەدرا خودا ئیرادەی کرد کافرەکان تۆڵەی ئەوە بسێننەوە کە کردمان لە ساڵی بەدراو حەفتا کەسمان لێ کوژراو رەفیقەکانی حەزرەت (د) رایانکردو دانی (رباعیە) ـ دانی تەنیشتی دانی خرێ لای خواروو لە لای راستی دەمی حەزرەتەوە شکاو خوودەی سەری شکا بە یەکاو خوێن لە روخساری پاکی حەزرەتەوە هاتەخوارەوە ٠٠٠ خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نارده خوارەوەو فەرمووی :

﴿ أَو لَمَّا أصابَتْكُمْ مُصيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثلَيْها قُلْتُمْ : أنَّى هذا !؟ ﴾ :

یاخەیر لە کاتێکا گەیشت بە ئێوە نەکبەو موسیبەتێکی ناهەموار لە رووداوی ئوحودا وەلحاڵ ئێوە دووقاتی ئەو مسیبەتەتان گەیاند بە دوژمنەکانتان لە بەدرا ٠ واتە ئەوان لە

ئوحودا حەفتا کەسیان لە ئێوە کوشتو ئێوە لە بەدرا حەفتاکەستان لێ کوشتن و حەفتا کەسیشتان لێ گرتن بە دیل ٠٠ ئێوە بـە رووی تەعەججوب و حیرەتەوە ئەڵێن : ئـەم مسیبەتەمان چـۆن پـێ گەیشت ؟!

﴿ قُلْ : هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ ﴾ :

تۆ بڵێ پێیان ئەی پێغەمبەری خۆشەویست : ئـەوی پێتـان گەیشت لە لایەنی خراپی نەفسی خۆتانەوە بوو کە موخالەفـەی ئەمری حەزرەتی پێغەمبەرتان کردو مەرکەزی خۆتـان بەجـێ هێشت ٠

﴿ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (١٦٥)

خودای تەعالا بە راستی بەسەر هەموو شتێکا تەوانایـەو ئەتوانێ بیکاو کەس ناتوانێ مەنعی بکا ٠

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ ﴾ :

ئەوەی بەسەر ئێوەدا هات لەو رۆژەدا کە هەردوو تایفەکە : کافرە موشریکەکانی قورەیشو ، موسوڵمانـە موهاجـیرو ئەنصاریيەکانی مەدینە بە یەکگەیشتن ئەوە بە ئـیرادەو خواستی خودا بوو ٠

﴿ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ (١٦٦) وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ﴾ :

وە لەبەر ئەوە ئەو کارەساتەی بەسەر موسوڵمانەکانا هێنـا هەتا باش عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە موسوڵمانەکانو موسوڵمانی

دامەزراو جیابکاتەوە لە دانەمەزراو ، وە هەتا عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە کافرە منافەقەکانەوە کە دەستەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بوون‌و بە تەواوی نیفاق‌و بێمەغزی ئەوان دەربکەوێ لە عالەم .

﴿ وقيلَ لَهُمْ : تَعالَوْا قاتِلوا في سَبيلِ اللهِ أَوِ ادْفَعوا ﴾ :

وە لەو رۆژەدا وترا بەو منافەقانە : وەرن جیهاد بکەن لە ڕێگەی بەرزکردنەوەی کەلیمەی خودادا ، وەیا ئەگەر جیهادو جەنگ ناکەن بێن قەرەباڵغی موسوڵمانەکان زۆر بکەن‌و کافرەکان بترسێنن‌و بەم شێوە کافرەکان دەفع بکەن‌و دووریان بخەنەوە لە موسوڵمانەکان .

﴿ قالوا : لَوْ نَعْلَمُ قِتالاً لاتَّبَعْناكُمْ ﴾ :

ئەوان بە هەموو سەلافەو بێشەرمییەکەوە ئەیانوت : ئەگەر بمانزانیایێ جەنگێکی ڕاست هەیە ئەکەوتینە شوێنتان‌و جەنگمان ئەکرد .

﴿ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلايمانِ ﴾:

ئەو کۆمەڵە منافەقانە لە کوفرەوە نزیکترن وەی لە ئیمان ئەگەرنا ئەگەر موسوڵمان بوو نایێ چۆن ئەو قسە بێسوودەیان ئەکرد . ئایا عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی نەیئەزانی کە محەمەد چەن ساڵە داوای ریسالەت ئەکا لە لایەنی خوداوە نازانێ قورئان نازڵ ئەبێ بۆی ؟ نازانێ دەعوەتی ئادەمیزاد ئەکا بۆ تەوحید ؟ نازانێ موشریکەکان ئازاری خۆی‌و ئەصحابەکانیا ئەدەن؟نازانێ

که بۆ خاتری بەهێزکردنی ئیسلامو موسوڵمانان لە مەککــــەوە هیجرەتی کردووە بۆ مەدینە ؟ نازانێ کە جەنگی سەرچاوەی بەدر رێکەوت لەناویانا ؟ وە نازانێ ئیستە ئەو کافرانە بۆ تۆڵەسەندن هاتوون بۆ مەدینە ؟ ئیتر ئەبێ بە چ جۆرێ یارۆی منافق بزانــــێ جەنگ لە بەینا هەیە ؟ نە ، نە ، ئەو زاتە ناپاکە کافرەو لەبەر پارازتنی خۆیان جار بەجار تەلەفوز ئەکا بـــــە شەهادەتەیــــنو نیعتیبار بەو تەلەفوزەیان نیە ٠

﴿ یقولون بأفواهِهِمْ ما لَیْسَ في قُلُوبِهِمْ ﴾ :

بە دەمو زمان شتێ ئەڵێن لە تەوحیدی خوداو ریسالـــــەتی (محمد المصطفی) ــ د ــ کە لە دڵیانا نیە ئەبەدەن ٠

﴿ واللهُ أعْلَمُ بِما یکْتُمون ﴾ : (١٦٧)

وە خودا لە ئێوە زاناترە بەوەی کە لە دڵیانا شاردوویانەتەوە لە کوفرو لە کینەو رقو قەساوەت بەرابەر بە ریسالــەتو بـــە خاوەنی ریسالەتو بە تەرەفدارانی ئەم ریسالەتە ٠

﴿ الَّذینَ قالُوا لاِخْوانِهِمْ ــ وقَعَدُوا ــ : لَـــــوْ أطاعونا ما قُتِلوا ﴾ :

ئەو کافرە منافەقانە ئینسانی وەهان کە ئەیانوت بە برا هاو ولاتیەکانیان ــ وەلحاڵ خۆیان بێ خەم دانیشتبوون ــ ئــەیانوت : ئەگەر ئەمانە ئیتاعەی ئێمەیان بکردایە نەدەمردنو نەدەکوژران ٠

﴿ قُلْ : فَادرَؤا عنْ أنْفُسِکُم ُ المَوْتَ إن کُنْتُمْ صادِقینَ ﴾ : (١٦٨)

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ پێیان : ئەگەر بە بـــیرو

رای ئێوه مەنعی مردنو کوشتن لەوان ئەبێ بێن بەو بیرو رایانە مەنعی مردن لە خۆتان بکەن ئەگەر راست ئەکەن .

فەرموودەی خودای تەعالا (ولا تحسبن الذين قتلوا ... الآيات)

ریوایەتیان کردووە ئیمامی ئەحمەدو ترمذیو حاکم لە ئیبنو عەباسەوە (خ) فەرموویەتی حەزرەت (د) فەرمووی : لەو کاتەدا براکانتان کوژران لە ئوحودا خودای تەعالا ئەرواحی ئەوانی خستە ناو چەن تەیرێکی سەوزەوو ئەو تەیرانە ئەڕۆن بۆ سەر جۆبارەکانی بەهەشتو لە میوەی بەهەشت ئەخۆن ،جا ئەگەڕێنەوە بۆ سەر چەن قەندیلێ کە هەڵاوەسراون لە سێبەری عەرشا ، جا پاش ئەوە کە دامەزران لەم خۆشیو ئاسایشەداو لەزەتی خواردنو خواردنەوەیان وەرگرت وتیان : خۆزگە خزم‌و خوێشو براکانمان ئاگادار ئەبوون لە حاڵی ئێمەو بیانزانیایێ خودا چی لەگەڵ ئێمەدا کردووە هەتا لە ماوەی ژیانی خۆیانا تەرکی جیهادیان نەکردایێو زویر نەبوونایێ لە وەزعی حەرب !

وە لە ریوایەتێ ترا ئەفەرموێ: کێ بێ خەبەر بدا بە براکانمان کە ئێمە زیندووین لە بەهەشتاو رزقمان هەیە؟ جا خودای تەعالا فەرمووی : من خەبەریان پێ ئەدەم لە باتی ئێوە ، وە فەرمووی :

﴿ ولا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلوا في سَبيلِ اللهِ أمْواتاً ﴾ :

گومان مەبەن بەو کەسانە کوژراون لە ڕێگـــەی خـــودادا مردوون ٠

﴿ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ : (١٦٩)

بەڵکو زیندوون‌و لە لای خودای خۆیشیان رزقیان بۆ ڕەوانە ئەکرێت ٠

﴿ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

شادمان‌و دڵخۆشن بەوەی کە خودا بە فەزڵی خۆی داویەتی پێیان ٠

﴿ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ ﴾ :

وە بەشارەت‌و موژدە ئەدەن بەو کەسانە کە نەگەییشتـــوون پێیان‌و هەروا لە دواوە بە شوێنیانا دێن ٠

﴿ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُـــمْ يَحْزَنُونَ ﴾ : (١٧٠)

موژدەی ئەوەیان پێ ئەدەن کە هیچ خەوف‌و ترسێ نیـــە لە سەریان‌و ئەوان زویریش نابن ٠ واتە ترسی پاشە وەخت‌و زویری لە شتی پێش وەخت لەسەریان نیە ٠

﴿ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ ﴾ :

وە شادمان ئەبن بەو نیعمەتە بە نرخە کە لە لایەنی خـــوداوە هاتووە بۆیان ٠

﴿ وَفَضْلٍ ﴾ :

وه به زیاده نیعمه‌تێکیش که بۆ ئه‌وان دانراوه ٠

﴿ وأنَّ اللهَ لا يُضيعُ أجْرَ المُؤمِنينَ ﴾ : (١٧١)

وه مه‌سروورێشن به‌وه که خودا ئه‌جری موسوڵمانان زایع ناکا به‌ڵکو زیاد له ئه‌ندازه‌ی عاده‌تی به‌شیان ئه‌دا ٠

بێداربن ! له‌م ئایه‌تانه‌دا خودا بڕیاری حه‌یاتی شه‌هیده‌کانی داوه‌و ئیملانی ئه‌وه‌ی کردووه که رزقیان بۆ دێو موژده ئه‌ده‌ن به‌و که‌سانه که له پاش ئه‌وانه‌وه دێن ٠ به‌ڵام ئه‌بێ بزانن ئه‌م حه‌یاته وه‌کو حه‌یاتی زیندووه‌کان نیه به حه‌یاتی عاده‌تی ئه‌مه دیاره ، هه‌روا حه‌یاتیشیان وه‌کو حه‌یاتی به‌رزه‌خی باقی مردووه‌کانیه چ مۆسڵمان‌و چ کافر؛چونکه ئه‌ویش به‌قه‌راری قه‌طعی مووجیبی هیچ نه‌وعه شه‌رافه‌تێ نابێ به‌ڵکو ئه‌م حه‌یاته حه‌یاتێکی حه‌قیقی راسته لاکین له جه‌سه‌دێکی به‌رزه‌خیدا وه‌کو جیسمی له‌تیفی مه‌لائیکه‌کان وه ئه‌مانه له‌م جیسمه له‌تیفه‌دا ئه‌مێنن هه‌تا رۆژی قیامه‌ت ، وه رۆژی قیامه‌ت کاتێ که حه‌شری عیباد ئه‌کرێ ئه‌وانیش ئه‌ڕۆنه‌وه ئه‌و لیباس‌و جیسم‌و به‌رگه پێشووه‌یان که له دنیادا تیادا ژیاون‌و له‌سه‌ری مردوون ٠ وه ده‌لیل له‌سه‌ر ئه‌مه که شه‌هیده‌کان له پاش مردن زیندوون به‌زیندوویه‌تیه‌کی راست‌و له جیسمێکی ناسکی وه‌هادا که وه‌کو شێوه‌ی جیسمی دنیایان بێ ٠٠ چه‌ن شته :

یه‌که‌م : نه‌فسی ئه‌م ئایه‌ته که خودا ئه‌فه‌رموێت : (ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون) هه‌تا ئاخری سێ ئایه‌ته‌کان ؛ چونکی به زاهیری ئایه‌ته‌کان حه‌یات‌و رزق‌وه‌رگرتن‌و موژده‌دان به‌و ره‌فیقانه که دێن‌و ئه‌گه‌ن به‌وان

ئــەگەیەنن ، بەم شێوە ئەبێ کە زیندووبن‌و لە ناو جیسمێکدا بن قابیل بێ بۆ رزق وەرگرتن ٠

دووهەم : ئایەتی (فأما ان کان من المقربین فروح وریحــان وجنة نعیم) چونکە ئەم ئایەتە وا لە باســی گیان‌دەرچوونــی ئادەمیزادی موسوڵماناو بە زاهیری ئایەتەکە ئەمە دەرئەکــەوێ کە ئەو رەوح‌و رەیحانە فەورەن لەپاش مردن بۆیان دێت ٠

سێهەم : ئەو حەدیثەیە کە ئەبوداود بە ئیسنادی صەحیــح ریوایەتی کردووە لە ئیبن‌و عەباسەوە (خ) (قال قال رسول اللــه ــ ص ــ لما اصیب اخوانکم باحد جعل الله ارواحهم في جوف طــیر خضر ترد انهار الجنة تأکل من ثمارها وتأوی الی قنادیل من ذهب معلقة في ظل العرش ؛ فلما وجدوا طیب مأکلهم ومشربهم ومقیلهم قالوا : من یبلغ عنا اخواننا أنا احیاء في الجنة نرزق ، لئلا یزهدوا في الجهاد ولا ینکلوا عند الحرب ؟ فقال الله سبحانه : انا ابلغهــم عنکم قال فانزل الله (ولا تحسبن الذین قتلوا ٠٠٠ الایات) ٠

واتە : کاتێ کە براکانتان لە رووداوی ئوحــودا تــووش بوون‌و شەهید کران خودا رۆحەکانیانی خستە ناو لەشــێ لــە سوورەتی پەلەوەری سەوزدا هاتن بۆ سەر جۆباری بەهەشــت‌و لە میوەی بەهەشتیان ئەخواردو ئەگەڕانەوە بۆ چەن چرایەکــی هەڵاوەسراو بە عەرشا ، جا کاتێ ئەم خواردن‌و خواردنەوە‌و ماوا جوانەیان دەستکەوت وتیان : کێ بێ ئەم وەزعی ئێمە بگەیەنێ بە براکانمان لە دنیادا خەبەریان پێ بدا کە ئێمە زیندوویــن‌و رزقمان پێ ئەدرێ با بزانن بۆ ئەوە تەرکی جیهاد نەکەن‌و نکوول نەکەن لە جەنگ کردن ؟ خودای تەعــالا فەرمــووی : مــن خەبەرداریان ئەکەم‌و ئەم ئایەتی (ولاتحسبن الذین قتلوا ٠٠)ەی

نازڵکرد بۆ سەر پێغەمەر (د) هەتا موسوڵمانەکان خەبەردار بکا ٠

وە ئەم جیسمە بەرزەخییە بۆ هەموو مردوویێ هەیــــە ، چ کافر بێ چ موسوڵمان، پایەدار بێ یا نە ، بە دەلیلی ئایەت کە خودا لە شانی قەومی موسادا فەرموویەتی : (اغرقوا فادخلوا نارا)، وە بە دەلیلی فەرموودەی حەزرەت (د) (القبر اما روضــة مــن رياض الجنة او حفرة من حفر النيران) واتە : قەبر یا باخێکــە لە باخەکانی بەهەشت یاخود چاڵێکە لە چاڵەکانی دۆزەخ ٠

بەڵام جیسمی بەرزەخیی شەهیدەکان دەورێ بالاو تەورێکی ئەعلای هەیە ، یەعنی عەینەن وەکو جیسمی ئینسانی زینــــدوو وایە رزق وەرئەگرێو تەمەتوع ئەکا بە میوەی بەهەشــت ٠ وە گەڵێ لە موحەقیقین ، وەکو صاحیبی (روح المعانی) ، ئــەڵێن : ئەو جیسمە وەکو جیسمی خۆیان وایە لە دنیادا بەڵام لەتیــــفو ناسکەو قابیلی گۆڕانە ٠ وە زاهیری ئەو فەرموودەی حەزرەتە (د) کە فەرموویەتی : ئەرواحی شەهیدەکان لەناو جیسمی پەلەوەری سەوزا ٠٠٠ موخالیف نیە بۆ ئەمە ؛ چونکی ما دام قەرار درا ئەو جیسمە لەتیفەو بەرزەخییە مانای وایە ئەتوانن خۆیان بگــۆڕنو بڕۆنە شێوەی پەلەوەری سەوزەوە کاتێ ئارەزوویان لە گــــەڕان بێ بە ئاسمانەکانا وە یا بڕۆن بۆ بەهەشت ، وە ئەتوانن بڕۆنــە شێوەی جیسمی خۆیانەوە لە دنیادا وە (هکذا) ٠

وە ئەم گۆڕینی شێوەو تەتەووراتی جیسمیە وەکــــو بــــۆ فریشتەکان هەیە بە تایبەتی بۆ حەزرەتی جبرەئیل کە جار بەجار لە شێوەی (دحیە) ناوا لە ئەصحاب ئەهاتە حوزووری پێغەمــەر

(د) وه جار به‌جار وه‌های چاوپێ‌ئه‌که‌وت که رووی ئاسمانی پڕ ئه‌کرد وه‌ها بۆ کیباری (أولیاء الله) یش واقیع بووه ٠

وه پێویسته ئینسانی موسوڵمانی خاوه‌ن ئیمان بـــــه دڵی ساف باوه‌ڕی به‌م ته‌قریره ببێ چونکه به‌م شێوه ده‌فعی ئیشـــکال ئه‌بێ له پرسیاری فریشته له ئینسانی مردو له پاش مردن خواه له قه‌برا بێ یا له ده‌ریادا فه‌وتابێ یا به ئاگر سووتابێ یا درنـــده خواردیێتی ٠ (وهکذا والحمد لله)

رۆڵه‌ی دڵدارم ، برای هۆشیارم !
کاکی فامیده‌ی دڵ ئاگادارم !
ئینسانی بێ‌هۆش هه‌رچه‌ن تێکۆشێ
ئاوی حه‌یاتی مه‌ردی‌ی نانۆشێ
هۆش عه‌قڵو فامه یانی بیری دڵ
بتوانێ ده‌رچێ له داوی موشکڵ
که‌لامی خودا واته‌ی خودایه
وتاری له‌گه‌ڵ (رسول الله)یه
ره‌سوول به ئه‌خلاق به ره‌وشتی به‌رز
بوو به ره‌حمه‌تی ئاسمانو عه‌رز
هه‌رچه‌ن موعجیزه‌ی خاوه‌ن ته‌ئثیر بوو
زورمه‌ی ره‌وشتی مایه‌ی ته‌نویر بوو
پەیامی هێنا له لای خوداوه
بۆ ته‌مێ‌ی هۆشیار له رووی دنیاوه
ئه‌ڵێ : ئه‌م ماده وا له به‌رچاوان
ده‌ریاو ده‌شت‌و ده‌ر کێوان‌و که‌یوان
له هه‌واو له تاو له ئه‌ستێره‌کان
که ده‌وره ئه‌ده‌ن به هێزو ته‌کان

هەموو ئەمانە بێ غەیبی پەنهان
پێی تەواو نابێ دائیرەی جیهان
ئەو غەیبە بوونی بێگومان راسە
لای عاقڵ وێنەی جێگەی حەواسە
وەکو ئەو هێزە کە جیهان هەموو
بەو هاتە وجوود لەو کاتەوە بوو
وەکو جازیبە بۆ ئەستێرەکان
هەر کام سووڕئەخوا بە هێزو تەکان
هەر یەکێ بۆ خۆی لەسەر مەداری
ئەسووڕێتەوە بە ئیستیمراری
هەر لەو غەیبەیە رۆحی گیانلەبەر
نازانی چۆن دێو چۆن ئەڕواتە دەر
لە غەیبە ئەجەل بۆ کەسێ ئەمرێ
بە خۆی نازانێ تا دەرگای ئەگرێ
هەر لەو غەیبەیە پرسیاری گۆڕ
لە مەردو نامەرد سەربەرزو سەرشۆڕ
هەر لەو غەیبەیە رۆژی قیامەت
زیندوو ئەبنەوە سەراسەر ئوممەت
هەر لەو غەیبەیە فریشتەی خودا
لەگەڵ ئینسانا لە رۆژو شەودا
هەر لەو غەیبەیە حەیاتی شەهید
شەهیدی رێگەی کەلیمەی تەوحید
بخنکێ لەناو گێژی دەریادا
یاخود بسووتێو بدرێ بە بادا

شەهیدەکانیش ئەگۆڕێن یەکسەر
یاخود بکوژرێ بە تیری قەزا
ئەوسا دایپۆشن لە چاڵی عەرزا
کە گیانی دەرچوو بەر لە قیامەت
زیندووە بە لەش ساغو سەلامەت
لەشێکی پاکی ناسك‌و نازار
وێنەی فریشتەی خاوەن ئیعتیبار
بێ‌فەرقە لا ئەو دەرو دەشت‌و کێو
بەرزی ئاسمان یا عەرزی نشێو
ئەم لەشە بەرگی خودا پێداوە
چونکی لە رێگەی ئەوا کوژراوە
لە حەدیثایە وێنەی **پەلەوەر**
ئەڕێ بۆ بەهەشت وەرئەگرێ ئەمەر
زاناکان ئەڵێن : یا بە شێوەی خۆی
خواستی هەرچۆن بێ رێ‌ئەکەوێ بۆی
وێنەی (جوبرەئیل) لە لای پێغەمەر
بە شکڵی (دوحیە) خۆی ئەخستە دەر
جارجاریش پەنهان جارجاریش یەکسەر
ئوفوقی داگرت (الله أکبر)
جا تا دەوامی نەشئەی یەکەمە
شەهید بەم حاڵە خاتری جەمە
ئەو کاتەیش زیندووئەبنەوە بەشەر
بە هێزی خودای تەوانای ئەکبەر
بە شێوەی خۆیان ئەڕۆن بۆ مەحشەر

بەڵام ئاڵایان گەلێ باڵایە
شاهیدی حاڵیان (رسول الله) یە
باوەڕتان وابێ شەهیدان بەرزن
وێنەی فریشتەی سەماو سەر عەرزن
خودا بە جاهی ئیخلاصی چاکان
حەشرمان بکەی لە ریزی پاکان

• • •

فەرموودەی خودا (الذین استجابوا لله وللرسول ... الآیة)

ئیبن و ئیسحاق و غەیری ئەویش ئەڵێن : کاتێ کە لە رۆژی شەمەی شازدەی مانگی شەووالدا واقیعەی ئوحود رووی دا پاش ئەوە مونادی لە لایەنی حەزرەتەوە بانگی کرد: کە حازر بن بڕۆین بە شوێنی دوژمنەکاناو کەس نەیەت ئیللا ئەوانە کە دوێنێ لەگەڵمان بوون ، جا حەزرەت (د) رۆییشت بە شوێنیانا لەگەڵ نزیکی شەشصەد لە ئەصحابەکانا لەبەر ترساندنی دوژمنەکان هەتا گەیشتە (حمراء الاسد) کە هەشت میل لە مەدینەی مونەوەرەوە دوورە ، وە دانیشت لەویا رۆژی دووشەمەو سێشەمەو چوارشەمە جا گەڕایەوە . وە لە (حمراء الاسد) مەعبەدی کوڕی ئەبو مەعبەدی خەزاعی گەیشت بە خزمەتی حەزرەت ، وە قەبیلەی خەزاعە ـ موسوڵمانو موشریکیان ـ دۆستی حەزرەت بوون . جا عەرزی حەزرەتی کرد : وەڵلاهی زۆر ئێشمان پێگەیشت لە رووداوی ئوحود وەلحەمدو لیللاه کە

خۆت رزگار بووی • جا مەعبەد رۆییشتو حەزرەت هەر لە (حمراء الاسد) مایەوە • وە لە (روحاء) مەعبەد گەییشت بە ئەبوسوفیانو ئیتتیفاقیان کردبوو بگەڕێنەوە بۆ سەر مەدینەی مونەوورە بۆ ئەوە هەتا بتوانن هەموویان بکوژنو کەسیان نەهێلنەوە • کاتێ ئەبو سوفیان چاوی کەوت بە مەعبەد پێی گوت : لەم رێدا چیت چاو پێکەوت یا مەعبەد ؟ ئەویش وتی : چاوم کەوت بە محەمەد لەگەڵ هەموو ئەصحابەکانیاو ــ ئەوانەیش کە حازر نەبووبوون لە ئوحودا ــ سوپایێ تا ئیستە شتی وەهام نەدیوە هەموو ئەسوو تێنو لەقارا ئاگریان لێ ئەبێتەوە ! ئەویش وتی : کورە نابێ ئەمە تۆ چی ئەڵێیت ؟ وتی : جا فەرموو بڕۆ هەتا ئەگەی بە سوارەو سوپاکەی ! ئەبوسوفیان وتی : وەڵلاهی ئێمە بڕیارمان وایە بڕۆین تەلاچۆیان بکەین ! مەعبەد وتی : ئەگەر بە راستم ئەزانن مەڕۆنو من نەهی ئەکەم لەم گەڕانەوەتە بۆ سەر مەدینە ، وە لەم کارەدا خێر نابینی • جا ئەبو سوفیان بە قسەی مەعبەدی کرد دووبارە گەڕانەوە بۆ مەککەی موکەڕڕەمەو خودای تەعالا لە شانی ئەو ئەصحابانە کە پاش ئەو زەحمەتی رۆژی ئوحودە ئامادە بوونو لە خزمەتی حەزرەتا چوون بە شوێنی دوژمنەکانا ئەفەرموێت :

﴿ الَّذينَ اسْتَجابوا للهِ وللرَّسولِ مِنْ بَعْدِ ما أَصابَهُمُ القَرْحُ ﴾ :

ئەو کەسانەی کە ئیتاعەی ئەمری خوداو پێغەمەریان کردو کەوتنە رێگە بە شوێنی دوژمنەکانیانا لە پاش ئەوەی تووشیان بوو لە زامو لە کوشتار •

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾ (١٧٢)

بۆ ئەم کۆمەڵە ئەصحابە کە ئەهلی ئیحسانو ئیخلاصو تەقوای خودان ئەجرو ثەوابێکی گەورە هەیە ٠

وەکو بۆم بەیانکردن جوملەی (للذین احسنوا ٠٠٠ تائاخر) خەبەرە بۆ (الذین استجابوا) وە (مِن) لە لەفزی (منهم) دا بۆ بەیانو روونا ککردنەوەی ماقەبلەکەیەتی ٠

فەرموودەی خودا : (الذین قال لهم الناس ٠٠٠ الآیات)

ریوایەت کراوە کاتێ ئەبو سوفیان ویستی پاش واقیعەی ئوحود بگەڕێتەوە بۆ مەکە بانگی کرد : (یا محمد موعدنا موسم بدر القابل ان شئت ، فقال علیه الصلاة والسلام : ان شاء الله تعالی ٠ فلما کان القابل خرج في اهل مکة حتی نزل بمر الظهران ؛ فانزل الله الرعب في قلبه وبدا لهان یرجع ، فمر به رکب من عبد قیس یریدون المدینة للمیرة ، فشرط لهم حمل بعیر ن زبیب ان ثبطوا المسلمین ٠ وقیل لقی نعیم بن مسعود الاشجعي قد قدم معتمرا فسأله ذلك والتزم له عشرا من الابل ، فخرج نعیم ، فوجد المسلمین یتجهزون ، فقال لهم : اتوکم في دیارکم فلم یفلت منکم احد الا شرید ، افترون ان تخرجوا وقد جمعوا لکم ؟ ففتروا ! فقال ــ علیه الصلاة والسلام ــ : والذي نفسي بیده لاخرجن ولو لم یخرج معي احد ! فخرج في سبعین راکبا وهم یقولون (حسبنا الله ونعم الوکیل ٠) جاخودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵ کرد :

﴿ الَّذينَ قالَ لَهُمُ النَّاسُ : اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ ﴾ :

ئەو ئەصحابانە کە قافلەی (عبد قیس) یاخود نەعیمی کوڕی مەسعوود پێی وتن ــ لەبەر پەرێشانکردنیان ــ کە سوپای قورەیش گردبوونەتەوە بۆ شەڕکردن لەگەڵتان لێیان بترسن و مەڕۆن بۆ جەنگ لەگەڵیان •

﴿ فَزادَهُمْ اِيماناً ﴾ :

کەچی ئەو قسە ناپارە ئیمانی زیاد کردن •

﴿ وقالُوا : حَسْبُنا اللهُ ونِعْمَ الوَكيلُ ﴾ : (١٧٣)

وە وتیان بە ئیخلاصی دڵ : بەسمانە خودا بۆ دەفعی زیان و بۆ راکێشانی خێرات و ئیحسان و باش زاتێکە خودا کە ئیعتیمادی لەسەر بدرێ •

﴿ فَانْقَلَبوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللهِ وفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سوءٌ ﴾ :

جا ئەم کۆمەڵە ئینسانە موسوڵمانە گەڕانەوە لە بەدر لەگەڵ زیادی دارایی‌دا بە هۆی تیجارەت کردنیان لە بازاڕی بەدراو هیچ زیانێ لە لایەنی دوژمنەوە نەیدا لێیان •

﴿ واتَّبَعوا رِضْوانَ اللهِ ﴾ :

وە کەوتنە شوێنی ئەسبابی رەزامەندی خودا کە خۆ ئامادەکردن بوو بۆ جیهاد •

﴿ واللهُ ذُو فَضْلٍ عَظيمٍ ﴾ : (١٧٤)

وە خودای تە عالا خاوەنی ئیحسان و بەخششی بێ‌پایانی

گەورەیە ٠

﴿ إِنَّما ذٰلِكُمُ الشَّيْطانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيائَهُ ﴾ :

ئەو نەعیمی کوڕی مەسعوودە کە هات لە لای ئێوە دەستی‌کرد بە دیمایەی نابار ئەوە ئیبلیسە لە شێوەی تەشبیها هەر بۆ ئەوە ئەشێ کە دۆستەکانی خۆی بترسێنێ ؛ چونکی کافر بۆ کافر ئەخەڵەتێ و بۆ ئەوە ناشێ کە ئێوە بترسێنێ ٠

﴿ فَلا تَخافوهُمْ ﴾ :

قەت لەو نەوعە ئینسانانە مەترسن ٠

﴿ وخافُونِ ﴾ :

هەر لە من بترسن کە تەوانام هەیە لەسەر هەموو کارێ ٠

﴿ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ : (١٧٥)

ئەگەر ئیمانتان هەیە بە خودا ٠

﴿ ولا يَحْزُنْكَ الَّذينَ يُسارِعون في الكُفْرِ ﴾ :

با دڵگران و زویرت نەکەن ئەو منافەقانە کە پەلەپەل ئەکەن بۆ کوفرو خۆیان رائەکەن بەرەوپیری کوفر وە هەر کاتێ باسی کوفر ئەکرێ گەش ئەبنەوە ، وە کاتێ باسی ئیمان ئەکرێ رەش ئەبنەوە ٠

﴿ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئاً ﴾ :

چونکی بە راستی ئەوانە بە قەطعی ناتوانن زەرەرو زیان بدەن لە دینی خوداو ٠ لە پێغەمەری خوداو لە پەیڕەوانی

پێغەمەری خودا بە جۆرێ کە قافڵەی دینخواهان لە پێشکەوتن بخەن و وردە زیانیش زیانی وای نیە .

﴿ يُرِيدُ اللهُ أَلاَّ يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الآخِرَةِ ﴾:

خودا ئەیەوێ کە بەش و بەهرەیێ بڕیار نەدا بۆ ئەمانە لە قیامەتا .

﴿ ولَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ ﴾ : (١٧٦)

وە بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی گەورە .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوا الكُفْرَ بِالأيمانِ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیستیعدادیان هەبو بۆ ئیمان هێنان و بۆ دەرچوون لە تاریکستانی کوفر کەچی کوفریان ئیختیارکردو ئیمانەکەیان گوڕییەوە بە بێئیمانی وەکو یەکێ ئالتوونی ساغ بدا بە قوماشی سووتاوی بێسوود .

﴿ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئًا ولَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ ﴾ :

(١٧٧)

ئەوە بە قەطعی هەتا هەتایە ناتوانن هیچ زیانێ بدەن لە خوداو بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی ئێشدەر .

﴿ ولا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّما نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لأَنْفُسِهِمْ ﴾ :

با وا گومان نەبەن ئەو کافرانە بەو مۆڵەتەی کە ئێمە پێیان ئەدەین و زوو بەزوو تۆڵەیان لێوەرناگرین ئەوە سوودو قازانجە بۆیان .

﴿ إِنَّما نُملي لَهُمْ ليَزْدادوا إِثْماً ﴾ :

بۆیە مۆڵەتیان ئەدەین هەتا زۆرتر تاوانبار ببن‌و تاوانباری زیاد بکەن ؛ چونکی هەرچی ئامۆژگاریمان کردن سوودی نەبـوو دەی با هەر بمێننو باریان قورستر ببێ‌و باشتر دابمێنن ٠

﴿ ولَهُمْ عَذابٌ مُهين ﴾ : (١٧٨)

وە بۆ ئەوان هەیە لە قیامەتا عەزابێکی وا کە سووکیـان ئەکـا ٠

فەرموودەی خودا : (ما كان الله ليذر المؤمنين ٠٠ الآية)

ئیبن‌و جەریرو ئیبن‌و ئەبی‌حاتەم ریوایەتیان کردووە لـە (سدی) ـ خ ـ ئەڵێ : منافەقەکانی شاری مەدینە وتیان : ئەگەر محەمەد لە داوای پێغەمەرایەتیدا راست ئەکا با بێت بڵێ بە ئێمە کام کەس لەناو ئێمەدا ئیمان دێنێ‌و چ کەسێ ئیمان نایێنێ ؟! جا خودا ئەم ئایەتەی نارده خوارەوەو فەرمووی :

﴿ ما كانَ اللهُ ليَذَرَ المُؤمِنين على ما أنْتُمْ عليْهِ حتَّى يَميز الخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ﴾ :

واتە : خودای تەعالا بڕیاری ئەوەی نەداوە کە ئـەوانـەی موسوڵمانن هەروا بەم شێوە کە تێکەڵی کافرو منافەقەکانـن بیان‌هێڵێتەوە کە کەس نازانێ موخلیس کێیەو منافەق کێیە ، ئەبێ هەر جیایان بکاتەوە لە یەك یا بە هۆی وەحی بۆ لای پێغەمەر ـ د ـ وە یا بە هۆی تەکلیفی زەحمەت‌و نابار کـە موسوڵمانەکـان هەڵی‌ئەگرن‌و منافقەکان تەرکی ئەکەن ، وە ئەم پاك‌و پیسـە لە

یەکتر جیائەکاتەوە ٠

﴿ وما كان اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ على الغيْبِ ولكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشاءُ ﴾ :

هەروا خودا یاسای وا نیە کە ئێوە ئاگادار بکا لەسەر ئوموورا تی غەیبیو پەنامەکی ؛ چونکی خودا تەشریفی دۆستانی خۆی ئەکا بە ئاگادارکردنەوە لەسەر بازە کارێ ٠ بەڵام خودای تەعالا لەناو پێغەمەرەکانیا ئیختیاری کەسانێ ئەکا کە خواستی وایە حاڵی ببن لە ئوموورا تی غەیبیو بە وەحیو ئیلهام گەلێ شتی پەنامەکی بۆ روونا ك ئەکاتەوە ، خواە ئەویش ئەو شتانە بەیان بکا بۆ خەڵك یا نە ٠

﴿ فآمِنوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ ﴾ :

دەی ئیمانبێنن بە خودای تەعالا بە تەنیاو باوەڕتان وابێ عیلم بە غەیب بۆ کەس نیە بۆ ئەو نەبێ ؛ چونکی عیلم سیفەتێکی زاتییەو دەوام ئەکا لەگەڵ دەوامی خاوەنەکەیا ؛ دەی هیچ کەس ئەم عیلمەی نیە ئیللا خودا نەبێ ، بەڵێ ئەوەندە هەیە وا ئەبێ بە ئیخبارو ئیعلام بازێ لە پێغەمەران وە یا بازێ لە رەهبەران حاڵی ئەکا ٠ وە ئیمان بێنن بە پێغەمەرانی خودا بە سیفەتی ئەوە کە بەندەی خودان ، وە عیلم بە غەیب سیفەتی ئەوان نیە ، سا مەگەر خودا ئیخباریان بکا بە وەحی یا بە ئیلهام ٠

﴿ وإنْ تُؤْمِنوا وتَتَّقوا فَلَكُمْ أجْرٌ عَظيمٌ ﴾ :
(١٧٩)

جا ئەگەر ئێوە ئیمانبێنن بە خوداو پێغەمەران بەو شێوە ئیستە باسمان کردو خۆتان بپارێزن لە نیفاقو دوڕوویی و

خۆتان بپارێزن له غولوو و موباله‌غه‌کردن له عه‌قیده‌و بیرو باوه‌ڕا ئه‌وه ئه‌جرێکی گه‌وره‌تان بۆ هه‌یه ٠

﴿ ولا يَحْسبَنَّ الَّذين يَبْخَلُونَ بِما آتاهُمُ اللهُ مِنْ فَضلِهِ هَو خَيْراً لَهُمْ ﴾ :

واته : با گومان نه‌به‌ن ئه‌وانه‌ی که به‌خیلی ئه‌که‌ن به سه‌رفی واجیباتی ماڵه‌که‌یان ئه‌و ماڵه‌ی که خودا به فه‌زڵی خۆی پێی داون ، گومان نه‌به‌ن ئه‌و بوخله‌یان چاکه بۆیان ٠

﴿ بَلْ هُو شَرٌّ لَهُمْ ﴾ :

به‌ڵکو ئه‌و به‌خیلییه خراپه‌و فه‌ساده‌و موفسیده بۆ حاڵیان‌و بۆ مه‌ئالیان ٠

﴿ سَيُطَوَّقونَ ما بَخِلوا بِهِ يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

ئه‌و ماڵه که نه‌یان دا به که‌س ته‌وقدار ئه‌کرێن پێی له رۆژی قیامه‌تا ٠ واته ئه‌کرێ به دائیره‌یێ له وێنه‌ی ئاسن‌و ئه‌کرێته ملیان ٠ ئه‌لحاصڵ ئه‌و حوقووقه که واجبه له‌سه‌ر ئینسان سه‌رفی بکا بۆ خاوه‌ن حه‌قه‌که وه‌کو زه‌کات‌و مه‌نزووره‌و نه‌فه‌قه‌ی واجبه‌و ماره‌یی ژن‌و ئوجره‌ی کرێکارو به‌شی خاوه‌ن ماڵ له به‌جێهێنانی فه‌رزی کیفایه وه‌کو میواندارى داماوو به‌خێوکردنی هه‌تیوو ده‌فن‌کردنی مردووی بێ‌ماڵ ٠٠ ئه‌م حوقووقانه له رۆژی قیامه‌تا ئه‌کرێن به ته‌وق‌و ئه‌کرێنه ملی مانیعه‌کان ٠

﴿ ولله ميراثُ السَّمواتِ والأرضِ ﴾ :

هه‌ر بۆ خودا ئه‌مێنێته‌وه هه‌ر ماڵێ که له به‌ینی ئاسمان‌و عه‌رزا ببێ‌و دائیر بێ له‌ناو خه‌ڵکاو ده‌ست به‌ده‌ستی پێ‌بکرێ ٠

واته : ئەم مالّانە لە ئەنجاما لەبەر ئەوە کە خاوەنەکانیان ئـەمرن غەیری خودا کەس نیە کە خاوەنیان بێ ، جا مالّێ وەها دەستانگەڕ بێ بۆچی خۆتانی پێ تووش ئەکەن بەشەڕ ؟

﴿ واللّٰهُ بِما تَعْمَلونَ خَبيرٌ ﴾ : (١٨٠)

وە خودا ئاگاداڕە لەسەر ئەوە کە ئەم خەڵکە ئەیکەن ٠

فەرموودەی خودا : (لقد سمع الله قول الذين قالـــوا ٠٠٠ الآية)

ڕیوایەتکراوە لە حەسەنو قەتادە : کاتێ کە ئایەتی (من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا ٠٠٠) نازڵ بـوو جوولەکەکـــان وتیان : خودا فەقیرەو ئێمە دەوڵەمەندین ؛ چونکە مالّمان لێقەزر ئەکا ٠ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە ئیبنو ئیسحاقو غەیری ئەو ئەڵێن : حەزرەت نامەیەکی بۆ لای یەهوودی بەنیقەینەقاعو دای بە ئەبوبەکـــری صدیقو لەو کاغەزەدا دەعوەتی ئەکردن بۆ ئیسلامو نوێژکردنو ڕۆژووگرتنو بۆ زەکاتدان وە بۆ ئەوەیش کە (قرض الحسنة) بدەن بە موحتاجان جا ئەبوبەکر ڕۆییشتو چـــووە (بيـــت المدراس)ی یەهوودەوە کە تەماشای کرد کۆمەڵێکی زۆر لە یەهوود گرد بوونەتەوە لەلای (فنحاص) ناو کە گەورەیان بوو لە عالمانی یەهوودیش بوو ئەبوبەکر فەرمووی بە فەنحاص : (اتق اللـــه واسلم) وتی : تەقوای خودا بکەو موسوڵمان ببە ، وەڵاهی تـــۆ خۆت ئەزانی کە محەمەد ڕەسوولوڵلایەو بە حەق هاتووە بۆ لاتان لە لایەنی خوداوەو لە تەوراتەکەیشتانا ناونیشانی نووســراوە ،

دەی ئیمان بێنەو تەسدیق بکەو قەرز بدە بە خودا بە قەرزی جوان هەتا بتخاتە بەهەشتو ثەوابت دووقات زیاد بکا • جا فەنحاص وتی : یا ئەبابەکر تۆ گومان ئەبەی کە خودای ئێمە ماڵمان لێ قەرز ئەکاو هەمیشە فەقیر قەرز لە دەوڵەمەند ئەکا جا ئەگەر ئەمە تۆ ئەیڵێیت حەق بێ ئەبێ خودا فەقیرو گەدا بێو ئێمە دەوڵەمەند بین ، وە ئەگەر دەوڵەمەند بوایێ ماڵی ئێمەی بە قەرز داوا نەدەکرد ، خودا خۆی مەنعی ئێمە ئەکا لە (ربا) کەچی ریبامان ئەداتێو ئەگەر دەوڵەمەند بوایێ ریبای نەئەدا بە ئێمە ! جا ئەبوبەکر دای لە فنحاص بە لێدانێکی خراپو سوێندی خوارد ئەگەر عەهدو پەیمان لە ناویانا نەبوایێ ئەمدا لە گەردنت ئەی دوژمنی خودا ! ئەویش رۆییشت بۆ خزمەتی حەزرەتو شکاتی لێکرد وتی : تەماشا بکە ئەبوبەکر چی پێکردووم • جا حەزرەت ئەبوبەکری بانگ کرد فەرمووی : بۆچی داوتە لە فەنحاص ؟ ئەویش عەزری کرد : یا رەسوولەڵلاً ئەم ناپێاوە ئەیوت : خودا فەقیرەو ئێمە دەوڵەمەندین ، منیش بە راستی رقم داگیرساو لێمدا لەو کاتانەدا ئەم ئایەتە نازڵ بوو فەرمووی :

﴿ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا : إِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ ونَحْنُ أَغْنِياءُ ﴾ :

بە راستی خودا بیستی واتەی ئەو کەسانە کە وتیان : بە راستی خودا گەدایەو ئێمە داراو دەوڵەمەندین •

﴿ سنَكْتُبُ ما قالُوا وقَتْلَهُمُ الأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

ئێمە ئەم تاوانی وتاری ئەوانە ئەنووسین وەکو تاوانە

کرداریەکانمان نووسی کە عیبارەت بوو لە کوشتنی پێغەمەرەکان بە ناحەق وەکو زەکەریاو یەحیاو غەیری ئەوانیش .

﴿ ونَقولُ ذوقُوا عَذابَ الحَريقِ ﴾ : (١٨١)

وە ئێمەیش وەکو بە کردەوە ئەیانسووتێنین لە ئاگری دۆزەخا بە وتاریش داخ ئەتێین بە دڵیاناو پێیان ئەڵێین : بچەژن عەزابی ئاگری سووزندە ، واتە وەکو چۆن کەسێ شتێ بچەژێ وەها زەڕاتی وجوودیان ئەو ئێشو ئەلەمە وەرئەگرێو بە تەواوی ئازاریان پێ ئەگا .

﴿ ذلِكَ بِما قَدَّمَتْ أيْديكُمْ وأَنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ للْعَبيدِ ﴾ : (١٨٢)

وە پێیشیان ئەڵێین : ئەم عەزابتانە بە هۆی ئەو تاوانانەیە کە دەستی ئێوە پێشی خستن وە بزانن کە خودای تەعالا ستەمگار نیە لەسەر بەندەکانی خۆی .

(ظلام) لەم ئایەتەدا صیغەی نیسبەتە وەکو (عمار) بۆ وەستای بیناکردنو (تمار) بۆ خورمافرۆش ، یانی خودای تەعالا خاوەن ستەم نیەو نیسبەتی ستەم نادرێ بۆ لای .

فەرموودەی خودا : (الذين قالوا ... الاية)

واحیدیو بەغەویو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە کە نازڵ بووە لە تاقمێ جوولەکەدا وەکو کەعبی کوڕی ئەشرەفو مالیکی کوڕی صەیفو حویەیی کوڕی ئەخطەب لەگەڵ چەن کەسێکدا هاتن بۆ لای حەزرەت (د) وتیان : تۆ داوای ئەوە

ئەکەی کە خودا کردوویتی بە رەهبەرو پێغەمەرو کتێبی بۆ رەوانەکردووی ، وە ئێمەیش خودا وەختی خۆی بڕیاری داوە بۆمان لە تەوراتا کە ئیمان بە هیچ پێغەمەرێ نەیەنین کە داوای ریسالەت بکا هەتا قوربانێك بێنێو ئاگرێ لە ئاسمانەوە بێتەخوارو بیخواو لە ناوی ببا ، جا ئەگەر قوربانێکی وا دێنی بۆمانو ئاگریش هات بۆیو خواردی باوەڕت پێ ئەکەین • وە فەرمووی :

﴿ الَّذينَ قالُوا : اِنَّ اللهَ عَهِدَ اِلَيْنا اَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسولٍ حتَّى يَأْتيَنا بِقُربانٍ تَأْكُلُهُ النّارُ ﴾ :

واتە : ئەو یەهوودییانە کە وتیان : بەراستی خودا گەیاندوویەتی پێمان کە ئیمان نەهێنین بە هیچ پێغەمەرێ هەتا قوربانێك دێنێ بۆ لامانو ئاگرێ لە ئاسمانەوە بێتەخوارو بیبا •

﴿ قُلْ : قَدْ جاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلي بِالْبَيِّناتِ وَبِالَّذي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُموهُمْ اِنْ كُنتُمْ صادقينَ ﴾

(١٨٣)

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : بە راستی لەمەوپێش چەن کەسێ لە رەهبەرانی گەورەو لە پێغەمەرانی سەربەرز وەکو زەکەریاو یەحیاو شەعیا هاتن بۆلاتان بە چەن موعجیزاتێکەوەو بەو قوربانیەوە کە ئێوە باسی ئەکەن ، دەی لەبەرچی ئەوانتانە کوشت لەگەڵ ئەوەدا کە قوسووریان نەکرد لە ئامۆژگاری ئادەمیزادا ئەگەر راست ئەکەنو خۆتان لە راستان ئەزانن •

﴿ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ﴾

جا ئەگەر باوەڕیان پێ نەکردیت تۆ سەبر بکەو ئازار مەدە بە دڵی خۆت ؛ چونکی ئەمە یاسای رۆژگارەو گەلێ پێغەمەرانی پێش زەمانی تۆ تەکزیبکراون و ئازاردراون (مع انه) لەسەر هەوڵدان بۆ گەیاندنی دین و ئایین دەوامیان کردووەو ئەو پێغەمەرانە کە تەکزیبکراون ٠

﴿ جاؤُا بِالبَيِّنَاتِ والزُّبُرِ والكِتَابِ المُنيرِ ﴾ :

(١٨٤)

لە لایەنی خوداوە کیتابی پڕ لە فەرمان و یاسای ئایین و ڕێگەی خوداناسییان هێنا بۆ ئادەمیزادو حیکمەت و ڕێبازی هۆشیارییان پێشکەش کرد بە عەلاوەی ئەمانە موعجیزات و کارەهای عەجایبی دنیایان نیشان دا ، جا دەرکەوت (بینات) بە مانا موعجیزاتەو (زبر) جەمعی زەبوورە یانی حیکمەت و هۆشیاریەیە کە لە فەرموودەی پێغەمەرەکان بووە ، وە (کتاب منیر) ئەو کیتابە ئاسمانییەتانێ کە بە وەحی هاتووە بۆیان لە لایەنی خوداوە ٠

ئاگادارین ! لە ئایینی ئەنبیاکانی پێشوودا یاسا بووە هەرکەسێ موهیمەیەکی بووبێ وە یاخود دەعوای شتێکی کردبێ و خەڵك باوەڕیان پێ نەکردبێ هاتووە حەیوانێکی سەربڕیوە بۆ خودا جا ئەگەر خودا خواستی تەرویجی ئەو کەسەی بووبێ کە ئیسباتی دەعواکەی بکا ئاگرێ لە ئاسمانەوە هاتووەتە خوارو دەنگێکی لێ هاتووە هەتا گەیشتووە بە قوربانییەکەو سووتاندوویەتی و مەحوی کردووەتەوە ٠ وە ئەم وەزعە دەوامی کردووە هەتا عەهدی حەزرەتی عیسا (د) ئیتر ئەو یاسا

بڕاوەتەوە • وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە : لە تەوراتـــا نووسراوە قوربانی کە ئاگر خواردی دەلیلی راستی رەهبـــەری خاوەن ریسالەتە هەتا عەهدی مەسیحو محەمەد وە لە عەهـدی ئەوانا حوججەت وا لە موعجیزاتا • بەڵام یەهوودییەکان ئـــەو غایەتەیان لە تەورات لابردووە لەسەر عادەتـــی تەحریفاتـــی خۆیان کە لە بازێ جارا کەمو زیادیان کـــردووە لـــە ئەلفازی تەوراتاو لە بازێ جارا مەعناکەیان بە ئـــارەزووی خۆیـــان گۆڕیوە •

﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ المَوْتِ ﴾ :

هەموو گیانلەبەرێ مردن ئەچەژێ •

﴿ وإِنَّما تُوَفَّوْنَ أُجورَكُمْ يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

وە جـــەزاتان پـــێ ئەدرێتەوە بە خێر یا بەشـــرِ لـــــە رۆژی قیامەتا لە پاش ئەوە کە خودا زیندووتان ئەکاتـــــەوەو گردتان ئەکاتەوەو حسێبی بیرو باوەڕو کردەوەکانتان ئەکا •

﴿ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وأُدْخِلَ الجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ﴾ :

جا هەرکەسێ دوور خرایەوە لە ئاگری دۆزەخو خرایە ناو بەهەشتەوە ئەوە بەراستی گەیشتووە بە مایەی رزگاری خۆی •

﴿ وَما الحَياةُ الدُّنْيا إِلاّ مَتاعُ الغُرُورِ ﴾ : (١٨٥)

وە نیە ئەم ژیانی دنیاو **خۆشییە** کە لە دنیادا دەس ئەکەوێ ئیللا مایەو هۆیە بۆ **غوروورو** بایی **بوونی** ئینسان بە خـــۆی جا ئاگادار بن دنیا باییتان نەکا •

بزانن ! دنیا ئەم چەرخەیە عەرزەو ئاسمانەو ئەستێرەکانە ، وە مەتاع شتێکە ئادەمیزاد لەزەتو ئاساییشی لێوەرئەگـــــرێ وەکوو : دارایی ، ژن ، ئەولاد ، پایە ، زانایی ، تەوانایـــی ، وە غورووور بایی‌بوونە کە مەعنای پشتهەڵکردنە لە بەجێهێنانی یاسای دین کە خودای تەعالا ناردوویەتـــی بـــۆ بەختیـــــاری ئادەمیزاد ٠

جا ئەم دنیا کە مەتاعەو هۆی رابواردنە هەروا بۆ ئینسانی بەختیار هۆی کەسبی پیرۆزی‌و سەربەرزی دنیاو ســـــەرفرازی قیامەتیشە وە سوودو زیانی دنیا لەسەر حاڵی خاوەنەکەی دێتە جێ ، ئەم دنیا کە مەتاعی غورووورە بۆ ئینسانی قاسی‌و عاصـــی‌و دڵڕەق‌و پەست هەروا مەتاعی بەلاغو گەیشتنە بە پیرۆزی بـــۆ ئینسانی دڵنەرم‌و فەرمانبەری خوداو رەوشتبەرز بۆیە لـــــە حەدیثی شەریفا هەیە : (الدنیا مزرعة الآخرة) ٠

راگرتنی دین بە هێزە هێز بە دارایی‌و زانستە وە راگرتنی دنیایش هەر پێویستە بە دارایی‌و حەزرەت (د) وەکو مەنعـــــی ئەبوەرداو ئەصحابی صوففەی نەکردووە لەزوهدو مانەوە لـــە مزگەوتا بۆ عیبادەتکردن ، مەنعی عەبدوڕەحمانـــــی کـــوڕی عەوفیشی نەکردووە لە تەماشـــــای دارایی‌و مەنعـــــی باقـــی ئەصحابەکانیشی نەکردووە لە باخداری‌و تیجارەت‌و ئاڵووێر ٠ کەوابێ دنیا بۆ ئەو کەسە لە حەڵاڵ کەسبی بکاو لە حەڵاڵا سەرفی بکا زۆر باشەو خێرە بۆیە خودا لە قورئانا بە خێر ناوی بردووەو فەرموویەتی : (کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترك خـیرا الوصیة ٠٠) وە لە چەن شوێنی ترا ناوی بە خێر بردووە ٠ جا واجبی ئینسانی موسوڵمانە قەت بەتاڵ نەبێ‌و بە قەی ئیمکـان

مەشغوولێ کەسبی پاك بێ ؛ لە کشتوکاڵ ، لە باخو بێستان ، لە ئاڵو وێر ، لە دووکانداری ، لە کرێکاری ، لە حەیواندارى ... وە باقی کاسبی حەڵاڵ بەم شەرتە تەماشای یاسای ئیسلام بکا لە پەیداکردنیاو لە سەرفکردنیا هەتا مەسئوولییەتی گەورە رووی تێ نەکا .

جا لەبەر ئەوە ئادەمیزاد (بالذات) خۆی بە بێ ئامۆژگاری ئەکەوێتە شوێن دنیاداری خودا لەزورمەی ئامۆژگاری لە ئایاتا رووی کردوونەتە دینداریو بێ تەماعی . ئەگەرنا هیچ کارێ لە دنیادا بەبێ زۆری لەشو بەبێ عەقڵو عیلمو دارایی تەواو نابێ . خودا لە باسی (طالووت) دا فەرموویەتی (وزاده بسطة في العلم والجسم) . لە باسی (سلیمان) دا فەرموویەتی : (قال الذي عنده علم من الكتاب) . وە لە باسی (داود)ا فەرموویە : (وعلمناه صنعة لبوس لكم) . وە فەرموویەتی (ولا تنس نصيبك من الدنيا واحسن كما احسن الله اليك) . رەحمەت لەوە وتوویەتی :

دارایی بۆ مەرد لەگەڵ دانایی
زۆر باڵاترە لە پادشایی
دینو دنیای خۆی ئامادە ئەکا
چرا هەڵئەکا بۆ رۆشنایی
لە پاش مردنیش دیاری بۆ دێ
لای موسوڵمانان بێ ئاشنایی

● ● ●

فەرموودەی خودا (لتبلون في اموالكم .. الآية)

ئیبن‌و ئەبی حاتەم‌و ئیبن‌ولمونزیر ریوایەتیان کردووە لە ئیبن‌و عەبباسەوە (خ) ئەڵێن : ئەم ئایەتەیش هەر نازڵ بوو لە هۆی ئەو جیدالەوە کە لە بەینی ئەبوبەکری صدیق‌و فەنحاصی کوڕی عازووورادا ڕووی دا کە وتی (ان الله فقیر ونحن اغنیاء) پەنا بە خودا ! ـ

بەڵام عەبدوڕەزاق ریوایەت ئەکا لە زوهرییەوە : کە ئەم ئایەتە نازڵ بوو لە کەعبی کوڕی ئەشرەفدا کە زۆر زەمی پێغەمبەری ئەکرد ـ د ـ لەگەڵ ئەصحابەکانیا وە هاتی کوففاری قورەیشی ئەدا لەسەریان جا فەرمووی :

﴿ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ﴾ :

بە ڕاستی ئێوە دێڕۆدی ئازاری دڵ ئەکرێن‌و تەجرەبە ئەکرێن ـ واتە شتی واتان بەسەر دێ وەکو بەسەر تەجرەبەکراوا بێ ئەنا خودا خۆی زانایە بە هەموو شتێ‌و بەراوردی پێویست نیە ـ بە زیان‌کردن‌و سەرف‌کردنی دارایی لە ڕێگەی‌چەك‌کڕین‌و خواردەمەنی‌و باقی پێویستی جەنگ ، وە بە زیان لە نەفسی خۆتانا بە بریندار‌بوون بە کوشتارو ئازاردان بۆ دڵ‌و لەش .

﴿ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ﴾ :

وە بە ڕاستی ئەبیسن لەو کەسانەوە کە لە پێش ئێوەدا کیتابی ئاسمانییان پێ‌دراوە وەکو یەهوودو نەصاراو لەوانەوە

که شەریکیان بۆ خودا قەرار داوە (العیاذ بالله) وتاریکی ناباری ناهەمواری درۆو دەلەسەو بوختانو گاڵتەپێکردن وەکو یاسای سەرسەرییەکان بووە لەگەڵ پێشەواکانا ئەو ئەندازەیە کە ئەبێ بە هۆی تازاریکی زۆر بۆ ئێوە .

﴿ وإنْ تَصْبِروا ﴾ :

وە ئەگەر خۆتان بگرنو ئەو ئازاری دڵتانە هەڵبگرن .

﴿ وتَتَّقوا ﴾ :

وە خۆتان بپارێزن لە بێئەمری خودا لەم هۆیەوە ، واتە لە باتی تاوانبارێ بێ تاوانێ ئازار نەدەن .

﴿ فَإنَّ ذلِكَ مِنْ عَزْمِ الأمورِ ﴾ : (١٨٦)

ئەوە بە راستی ئەم سیفاتە بەرزانە لەو سیفەتانەن کە خودا بڕیاری داون بۆ بەندە ئازادەکانیو بۆ رەهبەرە بەرزەکانیو بۆ پێغەمبەرە نازارەکەی .

﴿ وإذْ أَخَذَ اللهُ ميثاقَ الَّذينَ أُوتوا الكِتابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ للنَّاسِ ولا تَكْتُمونَهُ ﴾ :

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست باسی ئەو چەرخە بکە بۆ یارانت کە خوای تەعالا عەهدو پەیمانی وەرگرت لەو زانایانە کە کیتابی خودایان پێدراوە ــ واتە بە دەرز خوێندوویانە وەکو عالمەکان ــ کە بە راستیو راساڵی مەعنای ئەو کیتابە روونـاك بکەنەوە بۆ هەموو ئەفرادی ئوممەت وە کەمو زیادی تیاناکەنو بە عەنادو ملەجڕێ مەعناکەی لە راستە لانەدەن وە بیری پرسیاری پاشەڕۆژیان لە دڵدا بێو هیچ باسێ لەو باسانە کـە وان لـە

کتێبەکەدا نەیشارنەوە لە کەس .

﴿ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ ﴾ :

کەچی ئەو ئادو پەیمانەیان فڕەدا بۆ لای پشتیانەوە ، واتە موبالاتیان پێ نەکردو پاپاییان نەکرد .

﴿ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴾ : (١٨٧)

وە بەو کیتابە کە لەلایان بوو نرخی کەمیان وەرگرت ، واتە لەبەر ئەوە کە دیاریو دەسەندەیان دەس بکەوێ و لەسەر پایەو مایەی خۆیان دەوام بکەن پەیمانی خودایان لەبیر بردەوە بەڵکو کەمو زیادیان تێدا کردو لەسەر موناسبی هەوای خۆیان مەعنایان بڵاوکردەوە ، ئەمەیش شتێکی خراپ بوو ئەوان وەریان گرتو کڕییان بەو ماڵە نەختە ردواجی خۆیانە .

فەرموودەی خودا (لا تحسبن الذين يفرحون .. الآية)

موسلیمو بوخاریو ترمذیو نەسائیو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە : کاتێ کە مەروان کوڕی حەکەم کوڕی عاص ئەمیری مەدینەی مونەوەرە بوو لەلایەنی موعاویەوە خزمەتکارێکی خۆی هەنارد بۆ لای ئیبنو عەببەاسو پێی وت : بڵێ بە ئیبنو عەباس : ئەگەر کەسێ شادو مەسروور بێ بەوەی کە دەستی ئەکەوێ و حەز بکا بەوە ئەنای بکرێ لەسەر شتێ کە ئەو نەیکردووە عەزابی بدرێ لە قیامەتدا .. هەموومان عەزابمان ئەدرێ . ئیبنو عەباس (خ) فەرمووی : چیتانە بەسەر

ئەم باسەوە ؟ ئەم ئایەتە نازڵ بوو لە شانی ئەهلی کیتابا کـــە حەزرەت پرسیاری شتێکی کرد لێیان ئەوان شاردیانەوەو بەیانیان نەکردو خەبەریان بە شتێکی موخالیف پێدا • جا دەرچوون وایان نیشان نەدا کە جوابی پرسیارەکەیان بە راســـــتی داوەتەوەو سوپاسی خودایان ئەکرد لەسەر ئەمەو دڵشادیش بوون بەوەی کە کەتمی حەقیقەتەکەیان کردووە • ئەم ئایەتە لەوەدا نازڵبووە •

وە ریوایەتیش کراوە لە ئەبوسەعیدی خدرییەوە (خ) کـــە تاقمێ لە منافقەکان هەرکاتێ حەزرەت ئەڕۆییشت بۆ غەزا خۆیان دوا ئەخستو نەدەچوونو دڵشاد بوون بە مانەوەیان لەســـــەر موخالەفەی حەزرەت (د) وە کاتێ حەزرەت ئەهاتەوە لەو غەزایە ئەچوون عوزریان ئەهێنایەوە لە خزمەتیاو سوێندیان لەســـــەر ئەخواردو پێیان خۆش بوو کە تاریف بکرێن لەسەر ئەوەی کـــە نەیانکردووە • جا ئەم ئایەتە نازڵبوو • ئەمەیش بوخـــــاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە • جا عەللامە قورطوبی ئەڵـــــێ : حەدیثی ئەووەڵ بە خیلافی ئیقتیزای حەدیثی دووهەمە • کەوابێ ئیحتیمالی هەیە ئەم ئایەتە لەسەر هەردوو سەبەبەکە نازڵبووبێ چونکە هەردوو واقیع بوون لەیەك زەمانا • کەوابێ ئایەتەکـــە ئـــەبێ بە جواب بۆ هەردوو تاقمەکە •

وە حافظ ئیبنو کەثیر ئەڵێ : مونافات نیە لە بەینی ئەوەدا کە ئیبنو عەبباس فەرموویەتیو لە بەینی ئەوەدا کە ئـــــــەو جەماعەتە فەرموویانە ؛ چونکی ئایەتەکە عامەو شامیلە بۆ هەموو ئەو وەزعانە • بەهەرحاڵ خودا ئەفەرموێت :

﴿ لا تَحْسَبَنَّ الَّذينَ يَفْرَحونَ بِما اَتَوْا ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست زەن مەبە ئەوانە کە دڵشادو شادمان ئەبن بەو کردەوە نابارانە کە ئەیکەن وەکو حەق ونکردنو دەرخستنی بەتاڵ لە شێوەی حەقدا ٠

﴿ ويُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِما لَمْ يَفْعَلوا ﴾ :

وە زەن مەبە بەو کەسانە کە حەز ئەکەن ئەنایان بکرێ بە بازێ کردەوەی باشی وەها کە نەیانکردووە ٠

﴿ فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَةٍ مِنَ العَذابِ ﴾ :

زەن مەبە بەوانە کە دارای نەجاتو فەوزو رزگارین لە سزاو تۆڵەی خودا ٠

﴿ ولَهُمْ عَذاب" أَليم" ﴾ : (١٨٨)

وە بۆ ئەوانە هەیە عەزابو ئازارێکی ئێش‌گە ییّن ٠

﴿ ولِلّهِ مُلْكُ السَّمواتِ والأرضِ واللّهُ على كُلِّ شَيءٍ قَدير" ﴾ : (١٨٩)

هەر بۆ خودایە پادشاهیو دارایی ئاسمانەکانو عەرز بە هەموو کانو گیاو گیانلەبەرانو ئینسانەوە تەسەرووفیان تیادا ئەکا لەسەر داوای حیکمەتی شامیلو رەسایی خۆی ، وە کەس یارای ئەوەی نیە پرسیار بکا بۆچیو لەسەرچی ؟ وە خودا بەسەر هەموو شتێکا تەوانایە ٠

فەرموودەی خودا : (ان في خلق السموات ٠٠ الآيات)

ئیمامی طەبەرانیو ئیبن‌ولمونزیر ریوایەتیان‌کردووە لە

ئیبن‌و عەباسەوە فەرموویەتی : قورەیشیەکان هاتن بـــۆ لای یەهوود پرسیان کرد لێیان : حەزرەتی موسا چلۆن هات بۆ لای ئێوەو چ موعجیزەیەکی هێنا ؟ وتیان : عەساو یەدی بەیضـــا ، واتە : عەساکەی فڕەئەدا ئەبوو بە مارو دەستی ئەکرد بـــە باخەڵیاو کاتێ دەری‌ئەهێنا وەکو چرا پڕتەوی ئەدایـەوە • وە رۆیشتن بۆ لای گاورەکان پرسیاریان کرد : عیسا چ موعجیزەیەکی هێنا بۆ ئێوە ؟ وتیان : کوێری سکومای چاك ئەکردەوەو ئینسانی بەڵەکی رزگار ئەکردو مردووی زیندو ئەکردەوە • جا هاتن بۆ لای‌پێغەمەر (د) پێیان وت : داوا بکە لە خودای خۆت کـــــە تەپۆلکەی (صفا) بکا بە ئالتوون بۆمان ! جا بە شوێنی ئەمەدا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون •

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمواتِ والأَرْضِ واختِلافِ اللَّيْلِ والنَّهارِ لآياتٍ لأُولي الأَلْبابِ ﴾ : (١٩٠)

بەراستی هەیە لە ئیجادو خەلقو دروستکردنی ئاسمانەکانو ئەو ئەستێرانە کە لە شوێنی خۆیانا ئەمێننەوەو ئەوانە کە لەسەر مەداری تایبەتی هەڵئەسووڕێن بە دریژی کاتو لە ئەوزاعـــی عەرزاو ئەو کانو مەعدەنانە وان لە ناویاناو لەو ئاوە شیرینـــە سافانەو لەو ئاوە شۆرەو ئەو شەلالەو تافانە کە بە تووڵی ئەییام دێنو رەوانن‌و لەو بەرزەوەبوونی بوخارو هەورو هاتوچـۆی هەورو باراندنـــی باران بەســـەر عەرزاو لـــە ئیختیـلاف‌و بەیەکاچوونی زەمانی شەوو رۆژ بە کەم‌و زیـاد ، وە لـــــە ئیستیمراری ئەمانەدا بەبێ موخالەفە گەلێ ئایات‌و نیشانە هەن لەسەر وجوودی پەروەردگاری زیندووی زانای تەوانای خاوەن

خواستو تاقو تەنیای بێ وێنەو بێ ئیحتیاجو نیاز بە کەس • بۆ ئەو کەسانە دارای عەقڵی خاڵص و بێ نەخۆشین ؛ چونکی ئەم شتانە باس کران هەموو رام بوون بۆ ئیشکردن وەکو خادمو کارەکەر ، واتە هێزێکی خاریج ئەمانەی خستووەتە ئیشەوە ، وە ئەو هێزە ئەگەر بێ زانستو شوعوور بێ بە عەقڵو فام مومکین نیە هێزی بێشوعوور بە دڕێژی چەرخی رۆزگار ئەم هەموو هاتوچـــووە نازارەو نەم هەموو کارە شێرانانەو ئاثارانەی لێ پەیدا ببێ • وە ئەگەر خاوەن زانستو شوعوورە ئەوە هێزی ئەو پەروەردگارە زانای تەوانای خاوەن کردگارەیە کە عالەمی رام کردووە • تەنیا ئەمە ئەمێننێ لە ئاراداا کە تۆ نازانی حەقیقەتی ئەو زاتە خاوەن هێزە چییە ، ئەمەیش نابێ بە مانیعی تۆ لە ئیعتیراف بە بوونی زاتی پەروەردگار ؛ چونکی گەلێ شت هەن لای تۆ وجوودیـــان موحەققەقەو نایشزانی حەقیقەتیان چییە وەکو رۆح ــ گیانـــی خۆت ئەزانی هەیەو نازانی چییە ، وەکو جازیبەی ئەم سەییاراتە کە هەموو کورەیێ لەسەر جازیبەیەکی تایبەتی ئەسووڕێتەوەو تۆیش نازانی حەقیقەتی ئەو جازیبەیە چییە ، وە وەکو ئـــەم رۆژە کە ساڵەهای ساڵە بەم گەورەییو قەوارەوە بووە بـــە دایکانەو بە مەرکەز بۆ ئەم هەموو مەوجوودانی عالەمـــەو داگیرساوەو بووە بە چرای رووناکی تەواوی عالەمو نایشزانی حەقیقەتەکەی چییە ، وە وەکو ئەم ئەثیرە کە لە عالەما هەیەو بوو بە هۆی گەیشتنـــی دەنگو رەنگی ئەشـــباح بە ئـادەمیزادو حەقیقەتەکەیشی نازانی چییە •

جا ئەگەر ئینسان بە دڵێکی پاکی خاڵی لـــە خەوشو خاڵ

وردبێتەوە لەمانەدا بە ناچاری ئیعتیراف ئەکا بە پەروەردگاری جیهان ئەو پەروەردگارە کە لەسەر ئەم یاسا جوانە جیهانـــــی دروست کردووەو رازاندوویەتیەوە کە هەمووی سەروخوار وەکو خانوویێ وایە کە بە گومەزێکی گەورە دروست کرابێو لـــەو گومەزەوە چرای زۆر بەرەوە بووبێو لەسەر هەموو چراکانەوە شاچرایێ ئاوێزان بووبێو بە دەوام ئەو دیمەنە جوانەت بـــێ خیلاف نیشان بدا • وە بۆ پێغەمەری ئاخر زەمان موعجیزە لـــەم دەرزە بەرزتر پێویست نیە • لەم لایشەوە ئەگەر ئینسانـــێ داوای دەسکەوتنی دەرمانی دڵ بکا وەکو چۆن ئەگەڕێ بـــــە شوێنیاو هەرکەسێ دەرمانێکی نیشان بدا • ئەگەر هەر بـــۆ بەراوردیش بێ چەن رۆژێ بەکاری دێنێ • وەها ئەم پێغەمەرانە (د) هەموو وەکوو دوکتۆری نەخۆشینی گیانن وە بڕیاریان داوە بە یەکڕوویی داوای یارمەتی غەیبی لەخودا بکەیو ماوەیـــێ مەشغووڵی یادو ناوی خودا بـــی دڵت دائەمەزرێ • (الا بذکـــر الله تطمئن القلـــوب) وە ئـــەم دەرمانە لـــــە هەموو دەرمانـــێ بەسوودترە ؛ چونکی بەراورد کراوە کەس بە فەلسەفە لـــــــە حەقیقەتی غەیبییات حاڵی نەبوو وە تا یەکێ کەمێ حاڵی بووبێ بە دەلیلی عەقڵی هەزاران کەس لەسەر یاسای دینو تەمـــــێو تەربیەی پێغەمەر (د) پێگەییشتووە وە ئەوەندە تێگەییشتووە کە دڵی ئارام ببێ ، بۆیە خودا بە شوێن کەلیمەی (اولي الالباب)دا ئەفەرموێ :

﴿ الَّذينَ يَذْكُرونَ اللهَ قياماً وقُعوداً وعَلى جُنوبِهِمْ ﴾ :

واته : خاوەن هۆشە ساغەکان ئەو کەسانەن کە زیکـــری خودا ئەکەن بە راوەستانو دانیشتنو لەسەر تەنیشتەوە •

﴿ ویَتَفَکَّرونَ فِي خَلْقِ السَّمواتِ والأَرْضِ ﴾ :

وە بیرئەکەنەوە لە دروستکردنی ئاسمانەکانو عەرزا •

﴿ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلاً سُبْحانَکَ ﴾ :

لە ئەنجامی ئەو بیرکردنەوە پاکەدا ئەڵێن : پەروەردگاری میهرەبانی ئێمە تۆ ئەم کۆمەڵە جوانە کە ناوت ناوە جیهان بـــە بـێسوود دروستت نەکردووەو تۆ تەقدیسو تەنزیهو تەبرییە ئەکەین لە دروستکردنی شتی بێسوود ، جا کە مادام تۆ ئـــەم عالەمەت بە بێ سوود دروســـت نەکردووە بەڵکـــو دروستت کردووە بۆ بەندەیی خۆتو بۆ ئەوە ببێ بە جیلوەگای دەرکەوتنی ئاثاری تەوانایی خۆتو ئێمە ناتوانین بە تەواوی تۆ بناسینو بە رەسایی عیبادەتت بۆ بکەین • وە قوسوورمان ئـــەوەندە زۆرە شیاوین بۆ شالاوی ئاگری دۆزەخ •

﴿ فَقِنا عَذابَ النّارِ ﴾ : (١٩١)

بمانپارێزە ، ئەی خودای میهرەبـان لە ئازاری ئاگـــری دۆزەخی خۆت •

ئێمە بەندەی تۆو تۆیش بە حەق خودا
جیهانـــی جوانت کرد بـــە جیلوەگا
فریشتەو جننیو گشت ئادەمیـــزاد
کردت بە شاگرد ، رەهبەر بە ئوســتاد
ئەگەر لە دەرزی بەرزی زانســـتی
یـا لـــە ئەنجامـــی خواپەرستی

راسب ماینەوە بە زۆری خەتـــــا
ناجیحمان بکە ئەی خاوەن عەتـــا
بە مایەی پایەی حەزرەتی رەهبـــەر
یەعنی محەمەد سەرداری ئـــەنوەر

★ ★ ★

﴿ رَبَّنا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ﴾:

ئەی پەروەردگاری ئێمە بۆیێ وا بە جۆش داوای ئەوەت لێ ئەکەین کە بمانپارێزی لە ئاگری دۆزەخ ؛ چونکی بە راستی ئەو کەسەی کە تۆ بیهاویتە ناو ئاگری دۆزەخەوە ئەوە بە تەواوی رسواتکردووە لە ناو هەموو ئەو ئادەمیزادانە کـــــە خاوەن پایەنو بە ستەمگارت ژماردووە ؛ چونکی تۆ پادشایەکی عادڵـی ئینسانێ کە ستەمگار نەبێ نایهاویتە ناو ئاگر ٠

﴿ وَما لِلظّالِمينَ مِنْ أَنْصارٍ ﴾ : (١٩٢)

وە ئەو کەسانەیش کە ستەمگارن هیچ یارمەتیدەرێکیـان نیە کە بە هێز دەریان بکا لەو ئاگری دۆزەخە ، وە ئەترسین کـە خواستیشت لەسەر ئەوە نەبێ کە تکاکاری گـــەورە زوو بێتو تکامان بۆ بکات ، وە بەم شێوە زۆر لەو ئاگرەدا بمێنینەوە ٠

﴿ رَبَّنا اِنَّنا سَمِعْنا مُنادِياً يُنادي لِلاِيمـــانِ : أَنْ آمِنوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنّا ﴾ :

پەروەردگارا بە راستی ئێمە گوێمان لە دەنگی جارچێکەوە بوو بانگی ئەکردین بۆ ئەوە ئیمان بێنین ،وەکو پێغەمەر بێ (د)، وە ئێمە سوپاس بۆ تۆ ئیمانمان هێنا ٠

﴿ رَبَّنا فَاغْفِرْ لَنـــا ذُنوبَنا وكَفِّرْ عَنَّـــــا سَيِّئاتِنا ﴾ :

پەروەردگارا دەی مادام ئیمانمان هێناو چووینە ریـــــزی ئوممەتی ئیجابەوە تۆیش تاوانە گەورەکانمان بپۆشـــەو بـــە میهرەبانی خۆت کەفارەتی تاوانە بچووکەکانمان بۆ بدە •

﴿ وتَوَفَّنا مَعَ الأَبْرارِ ﴾ : (١٩٣)

وە بمانمرێنەو گیانەکەمان لێوەربگرەوە لەگەڵ پیـــاوە باشەکانا ، واتە کاتێ کە گیانمان دەردەچێ پیاوی باش زۆر لـــە دەورو پشتمان ببن ، وە یاخود لە ناو پیاوە باشەکاناو لـــــە گۆڕستانی ئەوانا بمنێژە •

﴿ رَبَّنا وآتِنا ما وَعَدْتَنا على رُسُلِكَ ﴾ :

پەروەردگارا بە میهرەبانی خۆتو بە وەفای خۆت بـــــە وادەکانت ئەو ثەوابەو ئەو پایەو مایەیە کە لەسەر زمانـــــی پێغەمەرەکانت وادەت پێداوین بماندەرێ •

﴿ وَلا تُخْزِنا يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

وە لـــە رۆژی قیامەتا رسوامان مەکـــە لـەنـــاو کۆڕی پیاوەباشەکانا •

﴿ إِنَّكَ لا تُخْلِفُ المِيعادَ ﴾ : (١٩٤)

بە راستی تۆ تەرکی وەفا بە وەعدە ناکەی •

﴿ فَاسْتَجابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لا أُضيعُ عَمَلَ عامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ﴾ :

جا خودای تەعالا داواکەیانی قەبووڵکردو دڵخوازەکەیانی بەجێهێناو فەرمووی : بە راستی من کردەوەی هیچ خاوەن کارێ لە ئێوە زایە ناکەم نێر بێ یا مێ ، کە بازێکتان لە بازێکتانە ، واتە نێرینە لە مێیینەو مێیینە لە نێرینەیە ، یاخود بازێکتان تێکەڵی بازێکی ترە ، بەم مەعنا کە هەمووتان لە یەك ئەسڵن ، وە یاخود هەمووتان بە یەکەوە لکاون لە دینو ئایینا ٠

﴿ فالَّذينَ هاجَرُوا وأُخْرِجوا مِنَ ديارِهِمْ وأَوذُوا في سَبيلي ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە هیجرەتیان کرد لە مەککەی موکەڕڕەمە بۆ مەدینەی مونەووەرەو دەرکران لە خانووبەرەی خۆیاناو ئازاریان درا لە رێگەی مندا ٠

﴿ وَقاتَلُوا ﴾ :

وە جەنگیان کرد لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق ٠

﴿ وقُتِلُوا ﴾ :

وە کوژران ٠

﴿ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ ﴾ :

بە بێگومان هەموو تاوانەکانی ئەوان گەورەو بچووك

دانه‌پۆشم .

﴿ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ ﴾ :

وه به راستی ئه‌یانخه‌مه ناو چه‌ن باغێکی به‌هه‌شتی وا که جۆبار له ژێر داره‌کانیه‌وه ره‌وان ئه‌بێ .

﴿ ثَواباً مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

وه ثه‌وابیان ئه‌ده‌مێ به ثه‌وابێ که شیاوی که‌ره‌می خودا بێ .

﴿ واللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ ﴾ : (١٩٥)

وه خودای ته‌عالا له لایه‌تی ثه‌وابی جوان ، وه به فه‌زڵ و ئیحسانی خۆی ئه‌ی‌به‌خشێته‌وه به موسوڵمانانا .

ریوایه‌تکراوه له (أم سلمة) ـخـ ئه‌ڵێ : عه‌رزی حه‌زره‌تم کرد : یا ره‌سوولەڵڵا نابیسم که خودای ته‌عالا ناوی ژنان ببا له ئه‌هلی هیجره‌تا به هیچ نه‌وعێ ! جا خودای ته‌عالا ئه‌م ئایه‌تی (فاستجاب لهم)ه‌ی نارده خواره‌وه .

فه‌رموده‌ی خودا : (لا يغرنك تقلب .. الايات)

واحیدی‌و به‌غه‌وی‌و غه‌یری ئه‌وانیش فه‌رموویانه : ئه‌م ئایه‌ته نازڵبووه له موشریکه‌کانی مه‌که‌دا ؛ ئه‌وان زۆر له رابواردن‌و ژیانێکی ره‌سادابوون‌و موسوڵمانه‌کانیش گه‌داو بێ

دارایی بوون ، جا له ناو خۆیانا باسیان‌کرد وتیان : ئەم دوژمنانی خودا وان له ناو نازو نیعمەتاو ئێمه نزیکه له برسێتییا بمرین • جا ئەم ئایەته هاتەخوارەوه فەرمووی :

﴿ لا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذينَ كَفَرُوا في البِلادِ ﴾ (١٩٦)

با دڵت تێك‌نەداو دڵی ئوممەتی تۆ تێك‌نەدا هەڵسووڕانی ئەوانه که کافرن له ناو نازو نیعمەتی زۆرا لەم شارەداو لـــه شارانی ترا •

﴿ مَتاعٌ قَليلٌ ﴾ :

ئەو هەڵسووڕانه لەناو نیعمەتا جێگەی ئیعتیمـاد نیـــه ؛ چونکی لەزەتو ئاسایشێکی کەمەو مادام لەگەڵ ئیمانا نیـــه ماوەیێ پێی رائەبوێرن •

﴿ ثُمَّ مَأْويهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ :

له پاشان ماواو مەنزڵیان دۆزەخه •

﴿ وَبِئْسَ المِهادُ ﴾ : (١٩٧)

وه خراپ ئارامگایەکه دۆزەخ •

ئەم نەوعه ئاخو داخی ئینسانی گەدا له کاتی تەماشـــای دارایی دەوڵەمەندانا زۆره ، به تایبەتی ئاخی ئەوانه کـــه مەشغووڵی عیلمو زانستنو مەجالی دنیایان نیه ، بەڵام به باوەڕی من ئەم داخه زۆر بێ موناسەبەیه ؛ چونکی هەموو عاقڵێ ئەزانێ

ئەم جیهانە لەسەر یاسای ئەسبابو ئەسبابسازی ئەڕوا ، هەرکەسێ کشتوکاڵ بکا گەنمو جۆ درەو ئەکا ، وە ئەوەی چوداری بکا شیرو دۆ وەرئەگرێ ، وە ئەوەی تیجارەتو ئاڵووێر بکا دراوی دەست ئەکەوێ ؛ دەی ئینسانێ لە مزگەوتا شەوو رۆژ دوور بکەوێتەوە لە ئەسبابی دارایی چۆن دارایی دەست ئەکەوێ ؟! یا ئەو کەسە وا لە دەشتا چۆن عیلمو زانست وەرئەگرێ ؟! بە عادەت ئەمە مەحاڵە • بێجگە لەمانە کابرا کە لەبەر خودا تەرکی دنیاو دارایی بکاو مەشغووڵی خزمەتی دینو کەسبی جەزای رەزای خودا بێ چۆن عەقڵ مەجالی پێ ئەدا وەربگەڕێتەوە بۆ ماڵێکی دنیایی دەست بکا بە ئاخو داخ ؟ هەرکەسێ بارەی کاری خۆی وەرئەگرێ وەکو خودا ئەفەرموێت:

﴿ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها ﴾ :

بەڵام ئەو کەسانە کە تەقوای خودای خۆیان ئەکەن بۆ ئەوان هەیە چەن بەهەشتێ کە جۆبار رەوان ئەبێ لە ژێری ئەو باغانەوەو بڕیاری مانەوەیان دراوە هەتا هەتایا •

﴿ نُزُلاً مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

حاڵی ئەم بەهەشتانە وایە کراون بە ئیکرامییەی ئامادەکراو بۆ ئەو کەسانە کە خاوەن تەقوای خودان •

﴿ وَما عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِلأَبْرارِ ﴾ : (١٩٨)

وه ئەو بەهەشتە کە لەلای خودایەو ئامادەکراوە باشترە بۆ پیاوە باشە خێرۆمەندەکان لەو دارایی دنیایە ٠

فەرموودەی خودا (وان من أهل الكتاب ٠٠ الاية)

نەسائی ریوایەتی کردووە لە ئەنەس (خ) : کاتێ باسی مردنی (نەجاشی) پاشای حەبەش گەیشت بە مەدینە حەزرەت(د) فەرمووی : **نوێژی لەسەر** بکەن ، ئەصحابەکان عەرزیان کرد : یا رەسوولەڵلاً **نوێژ ئەکەین** لەسەر ئینسانێکی حەبەش ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووە لە جابیر فەرموی : کاتێ کە **نەجاشی** مرد حەزرەت (د) فەرموی : ئەصحەمەی براتان لە حەبەشستان وەفاتی کرد ، جا حەزرەت (د) رۆییشتە دەرو وێژی لەسەر کرد وەکو چۆن نوێژی لەسەر جەنازە ئەکرد ، وە چوار جار (الله أكبر)ی کرد ٠ جا منافقەکان وتیان : تەماشا بکەن محەمەد نوێژ ئەکا بەسەر کافرێکدا مردووە لە عەرزی حەبەشەدا **جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠**

وە هەیە لە صەحیحی بوخاریو موسلیمدا : کاتێ نەجاشی مرد حەزرەت باسی مردنی ئەوی کرد لەگەڵ ئەصحابەکانیاو فەرموی : براێیکتان لە حەبەشەدا وەفاتی کرد نوێژی لەسەر بکەن ، جا تەشریفی برد بۆ سەحراو ئەصحابەکانی ریزکردو نوێژی لەسەر کرد ٠

وه له بازێ ریوایەتا ئەڵێن : نازڵ بووه لەعەبدوڵلاێ کوڕی سەلامو رەفیقەکانیا • وه له بازێکی ترا ئەڵێ : نازڵ بووه لـــه چل کەس له ئەهلی نەجران وه سیو دوو کەس له ئەهلی حەبەشەو هەشت کەس له رۆم گاور بوونو هاتن موسوڵمان بوون •

﴿ وإنَّ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خاشِعِينَ للهِ لايَشْتَرُونَ بِآياتِ اللهِ ثَمَناً قَلِيلاً ﴾ :

به راستی له ئەهلی کیتابه بازەکەسێ که ئیمان دێنێ بـــه خوداو بەو کیتابه که نازڵ کراوه بۆ سەر ئێوەو بەو کیتابه کـــه نازڵ کراوه بۆ سەر ئەوانو حاڵیان وایه دڵیان ئەترسێ لـــه عەزابی خوداو هەموو وجوودیان ئەلەرزێ له بەر ئەمری زاتی حەقداو له موقابیلی ئایاتی خوداوه عیوەزو پاداشێکی کـــەم وەرناگرن •

﴿ أُولئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ :

ئەم کۆمەڵه که باسمان کردن ئەجرو ثەوابیـــان ثابته لای خودای خۆیان •

﴿ إنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ ﴾ : (١٩٩)

وه به راستی خودا به پەله حسێبی کردەوەکان تەواو ئەکاو ثەوابەکەیان پێ ئەگەیەنێ •

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمنُوا اصْبِرُوا ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خودا خۆتان بگرنو سەبر یکەن لەسەر ئازاری تاعاتو لەسەر ئەوەی کە پیتان ئەگا لـــــە زەحمەتو بێئاسایشی ۰

﴿ وصَابِرُوا ﴾ :

وە خۆتان غالّب بکەن بەسەر دوژمنانی خودادا بە هـــۆی سەبرو خۆگرتن لەسەر جەنگی کافران لە مەیدانا ۰

﴿ ورابِطُوا ﴾ :

بمێننەوە لە حودوودواو چاوەڕێـــی جەنگ بکەن لەبـــەر بەرزکردنەوەی دین وە یـــا لەپاش ئەوە کـــە فەرزێکتان لـــە نوێژەکانتان کرد بمێننەوە لـــە مزگەوتا هـــەتا وەختی نوێژی دووەم ۰ (مەثەلا) لە پاش نوێـــژی نیوەڕۆ چاوەڕێی نوێـــژی عەسر بکەن ، وە یا لە پاش نوێژی مەغریب ئینتیزاری نوێـــژی عیشا بکەن ۰۰۰ بۆ ئەوە کە نوێژی ثانی هەم لە مزگەوتا بکەن ؛ چونکی خێری زۆرترە بە بیســتو حەوت دەرەجە لـــە نوێژی خاریجی ، یاخود نوێژی دووەم بە جەماعەت بکا بۆ ئەوە وەکـــو نوێژی یەکەمی بە جەماعەت بووە ئەم نوێژەیش هەر بە جەماعەت بێ بۆ ئەوە بە ثەوابی جەماعەتەکان بگات ۰

وە لە فەزڵی (رباط)دا لەسەر مەعنای ئەووەڵ چـــــەن حەدیثی شەریف وارید بووە ۰ ریوایـــەتکراوە لە حەزرەتـــی عوثمانی کوڕی عەفانەوە (خ) فەرموویەتی : بیستوومە لـــــە حەزرەت (د) ئەیفەرموو : (من رابط ليلة في سبيل الله كانت له

كألف ليلة صيامها وقيامها) واته : كەسێ يەك شەو لە حوددودو سنووری بەینی كافرانو موسوڵمانانا بمێنێتەوە لەبەر پارازتنی وڵاتی موسوڵمانان لەبەر رەزای خودا ئەوە ئەو ماناوەیە وەكو هەزار شەوە كە رۆژەكانیان بەڕۆژوو بێو شەوەكانیان نوێژی كردبێ .

وە بوخاری ریوایەتی كردووە لە سەهلی كوڕی سەعدی ساعیدییەوە كە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (رباط يوم في سبيل الله خير عند الله من الدنيا وما فيها) .

وە لە صەحیحی موسلیمدا ریوایەت كراوە لە سەلمانەوە كە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (رباط يوم وليلة خير من صيام شهر وقيامه ، وان مات جرى عليه عمله الذي كان يعمله ، واجرى عليه رزقه ، وآمن الفتان . أي الشيطان) .

وە **وارید بووە لە فەزڵی** ریباط بە مەعنای دووەمدا حەدیثێ كە ئەبوو نەعیمی حافظ ریوایەتی كردووە لە عەبدوڵلای كوڕی عەمری كوڕی عاص ئەڵێ : شەوێ حەزرەت (د) پاش نوێژی مەغریب رۆییشتە ماڵەوە ، جا هەركەسێ رۆییشتەوە بۆ ماڵی خۆی رۆییشت،وە هەركەسێ مایەوە لە مزگەوت مایەوە . پاش ئەمە حەزرەت (د) لە ماڵ هاتەدەرەوە لە پێش ئەوەدا كە خەڵك نوێژی عیشا بكەن فەرمووی : موژدەتان لێ بێ ئەی موسوڵمانەكان خوای تەعالا دەرگایەكی لە دەرگاكانی ئاسمان كردووەتەوە بە هۆی ئیوەوە فەخر ئەكا بەسەر مەلائیكەتاناو ئەفەرموێت : ئەی

مەلائیکەکان بڕوانن بۆ ئـــەم عەبدانەم کـــە فەرزی نوێژیان کردووە ، وەلحاڵ چاوەڕێی نوێژی تر ئەکەن ٠

﴿ واتقـُوا اللهَ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان لەهەر عیبادەتێکا ئەیکەن تەقوای خـودا بکەن ، واتە ئەو عیبادەتە بە ساغی بۆ خودای بکەن ٠

﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ ﴾ : (٢٠٠)

رجا هەیە رزگار ببن ٠٠

سورة النساء • مدنية وآياتها ١٧٦ • نزلت بعد سورة الممتحنة •

بسم الله الرحمن الرحيم

به ناوی خودای به‌خشنده‌و میهره‌بان

ئه‌م سوورە‌ته پێرۆزه له مه‌دینه‌ی مونه‌ووه‌ره‌دا نازڵ بووه ئیللا ئایه‌تێك كه له ساڵی فه‌تحی مه‌ككه‌دا نازڵ بووه له شانی عوثمانی كوڕی ته‌لحه‌ی كلیلداری كه‌عبه‌ی شه‌ریفه‌دا كه عیبارە‌ته له : (ان الله یأمركم أن تؤدوا الامانات الی اهلها •• الایة •)

بازێ فه‌رموویانه : (یا أیها الناس) له‌هه‌ر شوێنێكا نازڵ بوو ئه‌وه (مه‌ككی) یه . كه‌وابێ ئه‌بێ ئه‌ووه‌ڵی ئه‌م سوورە‌ته مه‌ككی بێ‌و باقیه‌كه‌ی مه‌دە‌نی بێ • به‌ڵام راسته‌كه‌ی ئه‌وه‌یه‌كه مه‌دە‌نی بێ : چونكی له صه‌حیحی بوخاریدا ریوایه‌ت ئه‌كا له (أم المؤمنین) عائیشه‌وه (خ) فه‌رموویه‌تی : (ما نزلت سورة النساء الا وانا عند رسول الله ـص ـ) • واته : سوورە‌تی نیساء نازڵ نه‌بوو ئیللا له‌و كاته‌دا كه من خانه‌واده‌ی پێغه‌مه‌ر بووم (د) • وه مه‌علوومه كه عائیشه له مه‌دینه‌ی مونه‌ووه‌ره‌دا رۆییشته خزمه‌تی حه‌زره‌تو له‌وێ گوێزرایه‌وه • وه ئه‌و قسه كه ئه‌ێ (یا أیها الناس) له هه‌ر شوێنێ ببێ ئه‌وه مه‌ككی‌یه ••

تەواو نیە ؛ چونکی سوورەتی (بقرە) مەدەنی‌یەو لە دوو شوێنا (یا أیها الناس) مەوجوودە تیایا ٠

﴿ یا أَیُّها النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّکُمُ ﴾ :

ئەی ئادەمیزاد خۆتان بپارێزن لە عەزابو لە نافەرمانی پەروەردگاری خۆتان ٠

﴿ الَّذي خَلَقَکُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ ﴾ :

ئەو پەروەردگارە کە ئێوەی دروست کردووە لە یەك نەفسی تەنها کە ناوی ئادەمە ٠ بەو ئیعتیبارە کە بە تەنیا ئەو باوکی هەمووتانە ٠

﴿ وَخَلَقَ مِنْها زَوْجَها ﴾ :

وە دروستی کردووە لەو نەفسە تەنیایە هاوجووتەکەی کە عیبارەتە لە (حواء) ٠

﴿ وبَثَّ مِنْهُما رِجالاً کَثیراً وَنِساءً ﴾ :

وە بڵاوی کردەوە لەو دوو کەسە پیاوانێکی زۆرو ژنانێکی زۆر ٠

﴿ واتَّقُوا اللهَ الَّذي تَساءَلون بِهِ والأَرْحامَ ﴾ :

وە لە خودا بترسن لە بارەی حوقووقی ناوتان : دەست درێژ مەکەن بە ناحەق بۆ حەقی کەس نە پیاو نە ژن ؛ چونکی ئێوە لە حەقووقا وەکو یەك وەهانە ٠ هەمووتان لە ئادەمو ئادەم لە گڵە ٠ ئەو خودایە کە هەموو هۆشیارێ دان ئەنێ بە وجوودیاو ئەڵێ هەیەو تەوانایە ، ئەو خودایەکە ئەوەندە گەورەیە لە لاتانا یەکێکتان داوای شتێ بکا لە یەکێکتان بە هۆی ناوی ئەوەوە

داوای ئەکا ، ئەڵێ : بۆ خاتری خوا ئەم شتەم بدەرێ ، ئەو قسە بکە ، ئەوە مەکە ، بۆ خاتری خوا خزمەتم بکە ، ئازارم مەدە ... وە خۆتان بپارێزن لە بڕینی حوقووقی میهرەبانی پێویست لە ناو خزمانا ؛ چونکی پێجگە لەوە هەمووتان لەگەڵ هەموو کەسێکدا هاوڕشتەن‌و ئەڕۆنەوە سەر ئادەم لەگەڵ خزمەکانتانا نزیکترن‌و حوقووق لە ناوتانا زۆرە ، وە بڕینی رشتەی میهرەبانی خزمایەتی ئەبێ بە هۆی گەلێ ئازارو بێزاری تەنهایی‌و گشتی .

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلَيْكُم رَقيباً ﴾ : (١)

بە راستی خودا لە کاتێکەوە ئێوەی دروست کردووەو ئێوەی گەیاندووە بە پایەی داواو زیمەداری هەموو کاتێ نیگاهبانو ئاگادارەو تەماشاکاری وتارو کردوەتانەو هەموو کەم‌و زۆرێکتان حسێبی لەسەرە .

بزانن لەم مەقامەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : لەبەر ئەوە کە ئەم سوورەتە گەلێ ئەحکامی تێدا هەیەو قەبوولی ئەوانە زۆر زەحمەتە لەسەر نەفسی ئینسان خودا ئەم سوورەتەی دەس‌پێ‌کرد بە ئەمر بە تەقوای خودا ؛ چونکی ئینسان مادام تەقوای خودای بوو ئەتوانێ هەموو تەکلیفێ وەربگرێ ، ئەو ئەحکامانە وەکو ریمایەت‌و پارازتنی مالی هەتیوو پارازتنی حوقووقی مارەیی ، وەکو بەراوردکردنی حالی هەتیو لە پێش ئەوەدا کە مالەکەی بدرێتەوە دەستی ، وە دادگەری لە بەینی ژنانا بۆ کەسێ چەن ژنێ مارە بکا ، وەکو تەسلیم‌کردنی میراث بە خاوەن حەق لە کوڕو لە کچ . وە وەکو

ئەمرکردن بە تەهارەتو نوێژکردنو جەنگ لەگەڵ موشریکانا ٠ وە بە تایبەتی چونکی حوقووقی ژن زۆر پاس ئەکرێ لـــەم سوورەتەداو ژنان لە موقابیلی براو مامو ئامۆزاوە زەعیـــفو بێدەستن ، هەروا لە موقابیلی مێردەوە غالبا داماون سوورەتەکە ناوبراوە بە (سوورەتی نیساء) ٠

دووەم : زانایانی دین ئیجماعیان بووە لەسەر ئەوە کـــە مەقسوود لە (نەفسی واحیدە) ئادەمە (د) ، وە مەقسوود لـــە هاوجووتەکەی حەوایە ٠ وە حەوا دروستکراوە لە لەشی حەزرەتی ئادەمو پاش ئەوە کە خودا ئادەمی دروستکرد خەوی بەســـەرا هێنا ، وە لەو کاتەدا ئادەم لە خەودا بوو حەوای لە پەراسوویەکی چەپی حەزرەتی ئادەم دروست کرد ، کاتێ ئادەم لە خەو هەستاو چاوی کەوت بە حەوا ئولفەتی پێوەکرت ٠ وە ئیستیدلالیـــان کردووە لەسەر ئەمە بە فەرموودەی حەزرەت (د) : (ان المرآة خلقت من ضلع أعوج ، فان ذهبت تقيمها كسرتها ، وان تركتها وفيها عوج استمتعت بها) واتە : بە راستی ژن لە پەراسوویەکی لار دروستکراوە ئەگەر تۆ بتەوێ راستی بکەیتەوە ئەیشکێنی ، وە ئەگەر وازی لێ بێنی بەو لاریيەوە لەزەتی لێوەرئەگری ٠

سێهەم : لەفزی (والارحام) دەلالەت ئەکا لەسەر گەورەیی حەقی رەحمو حەقی رەحم وا لەگەڵ عیبادەتی خـــودای تەعالاو حوقووقی باوکو دایکدا ، خودا فەرموویەتی (واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا وبالوالدين احسانا وبـذي القربـى واليتامـى والمساكين) ٠ وە گەلێ حەدیثی پێغەمەر (د) واریدبوون لەســەر سیلەی رەحم لە حەدیثێکا فەرموویەتی : هیچ کارێ نیە کـــە

ئیتاعەی خودای پێکرابێ بە قەی سیلەی رەحم بۆ ئینسان ببێ بە هۆی ئەوە کە زووبەزو ئەوابەکەی دەست بکەوێ ، وە هیچ کارێك نیە کە عیصیانی خودای پێکرابێو زوو عەزابی لەسەر وارید ببێ وەکو برینی رەحمو سوێنی درۆ • وە حەزرەت فەرموویەتی : سەدەقەو سیلەی رەحم ئەبن بە هۆی زیادبوونی عومری ئینسانو پارازتنی خاوەنەکەیان لە مردنی ناهەموار • وە فەرموویەتی : گەورەترینی سەدەقات ئەوەیە کە سەرف بکرێ لە خزمێکدا زۆر دوژمنو نابار بێ •• ئەمانە هەموو دەلیلن بۆ شەرەفی سیلەی رەحم •

وە بزانن بە ئیتتیفاقی زانایانی ئیسلام سیلەی رەحم واجبەو ، قەتعی رەحم حەرامە • وە ثابتە کە ئەسماء لە پاش هیجرەت دایکی لە مەککەوە هات بۆ چاوپێکەوتنی ، جا ئەسماء هات عەزری حەزرەتی کرد : دایکم هاتووە بۆ دیدەنیمو هێشتا کافرە ئایا موبالاتی پێ بکەمو خزمەتی بکەم یا نە ؟ حەزرەت (د) فەرمووی : (نعم صلي أمك) : بەڵێ خزمەتی دایکت بکەو حورمەتی بگرە •

بە تایبەتی ئەو خزمانە کە بە هۆی سیلەی رەحمەوە هیوآت ببێ روو بکەنە ئیتاعەی خودآو ئەخلاقیان باش ببێ • وە ئەم سیلەی رەحمە بە پێی کەسو رۆژو حاڵ ئەگۆڕێ ؛ بۆ باوك و دایك و بۆ ئەولاد لە کوڕو کچو کوڕەزاو کچەزا مادام ئینسان دەستی بڕواو ئەوان گەدا بن یا کاسبییان پێ نەکرێ واجبە مەسرەفیان بکێشێو بە قەی حاڵ ئیکرامیان بگرێ • خودآ فەرموویەتی : (وان جاهداك علی ان تشرك بي ماليس لك بە

علم فلا تطعهما وصاحبهما في الدنيا معروفا) • واته ئەگـــەر هاوڵتو دایك هەوڵیان دا لەگەڵتا بۆ ئەوە شەریك بۆ خودا بڕیار بدەی ئەو حاڵە كە هەموو كەسێو تۆیش ئەزانی درۆیەو عیلمت نیە بەوە كە راست بێ فەرمانیان وەرمەگرە ، بەڵام لە دنیادا بـــە پیاوەتی لەگەڵیانا رابوێرە • یانی خزمەتیان بكەن •

وە بۆ هەیری ئەسڵو فەرع یانی بۆ حاشیە وەكو مامو خاڵو پووروو ئەولادەكانیان ئەگەر گەدا بوون بە قەی ئیمكان یارمەتییان بدەو ئەحوالیان بپرسە ، وە ئەگەر دوور بن نامەیان بۆ بنووسە یا سەلامیان بۆ رەوانە بكە ؛ چونكی دینی ئیسلام هاتووە بۆ ئیمان بە خودا بە ئیخلاص وە بۆ خزمەتكردنی موسوڵمانان بە قـــەی دەسەڵات ، جا نەخوازەڵا كە خزمو نزیكی ئینسان بن •

فەرموودەی خودا : (وآتو الیتامی اموالهم •••)

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەت ئـــەكا لـــە سەعیدی كوڕی جوبەیرەوە (خ) : پیاوێ لە قەبیلەی (غطفان) برایەكی بوو مرد وە كوڕێكو ماڵێكی زۆری بەجێهێشت ، كاتێ كوڕەكە بالغ بوو داوای ماڵەكەی كردو داواكەیان هێنا بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) ، جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە • كاتێ مامی كوڕەكە ئایەتەكـــەی بیست وتی : (اطعنا الله ورسوله) ــ خودا بمانپارێزێ لـــە تاوانی ناپار ــوە هەموو ماڵەكەی داوە بە برازاكەی ، جـــا حەزرەت (د) فەرمووی : هەركەسێ بپارێزرێ لە بوخلی نەفسی خۆیو ئیتاعەتی خودای خۆی بكات ئەڕواتە بەهەشتی خوداوە • جا ئەفەرموێت :

﴿ وآتُوا اليَتامىَ أَمْوالَهُمْ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ، ئەی براو مامو خزمی هەتیوان ، ئەی فەرماندارانی رۆژ بەنەوە بە دەستی ئەو کەسانەوە کە زوو هەتیوو نابالغ بوونو ئێستە بالغو خاوەن هۆشنو روشدیان هەیە لەسەر حاڵو ماڵی خۆیان ٠٠ ئەو ماڵەیان کە لە لای خۆتان راگیرتان کردووە لەگەڵ هەموو بارەی ئەو ماڵە ٠

﴿ ولا تَتَبَدَّلوا الخَبيثَ بِالطَّيِّبِ ﴾ :

ماڵی پیسو بێ نرخو حەیوانی لاتی خۆتان مەکەن بە بەدەڵو تۆڵە بۆ ماڵی باشی ئەوان ؛ مەڕە باشەکانی ئەوان هەڵبگرن بۆ خۆتانو مەڕێکی لاوازی بێ خێر بدەن بەوان ، یاخود ماڵی پیسی حەرامی ئەوان وەرمەگرنو ماڵی حەڵاڵی پاکی خۆتان بدەن بەوان ٠

﴿ و لا تَأْكُلوا أَمْوالَهُمْ إِلى أَمْوالِكُمْ ﴾ :

ماڵی ئەو هەتیوانە مەخۆن لەگەڵ ماڵەکەی خۆتانا واتە بەهانەی دینارێ لە ماڵی خۆتان دوو دینار لە ماڵی ئەوان بخۆن ، واتە کاتێ مەسرەفتان کرد نیسبەت رابگرن ، ئێوە کە چوار سەر خێزانن چوار دینار سەرف ئەکەن با لە ماڵی ئەو هەتیوە تاقە دینارێکی تێدابێ وە زیانیان لێ مەدەن ٠

﴿ إِنَّهُ كانَ حُوباً كَبيراً ﴾ : (٢)

ئەم خواردنی ماڵی هەتیوە ناوانێکی گەورەیە بەهەر شێوەیێ ببێ ٠

لەو وڵاتەدا کە هەتیو هەیەو ماڵی هەیە ئەگەر حاکمی

هەرمی عادلی تێدا ببێ باشتر ئەوەیە کە بە حسێبێکی راست مالی هەتیوەکان ــ هەرچەن هەیە ــ وەربگیرێو لە مەخزەنێکی ئەمینا لەسەر دەفتەر هەڵبگیرێ • جا ئەگەر تیجارەتێکی شەرعی بووو ئەوە دروستە کە قازی ئەو مالە بخاتە تیجارەتەوە بە مەسڵەحەت، ئەگەرنا مالەکە رابگرێ وەکو خۆی مەسرەفی لێ بکا بۆ هەتیوەکانو کاتێ باڵغ بوون تەسلیمیان بکاتەوە • ئەگەر لەو وڵاتەدا قازی نیە پێویستە ئەهلی شوعووری ئەو شوێنە کەسێ بکەن بە چاودێری ئەو مالی هەتیوانە واتە بیدەنە دەستی کەسێکی ئەمین کە بەخێویان بکاو مەسرەفی لێ بکا بۆ هەتیوەکان ، جا ئەگەر هەتیوەکان دایکیان بوو وە شووی نەدەکردو خاوەن روشد بوو مالەکە بە حسێب بدرێتە دەستی دایکەکەیانو لە خاریجیشەوە کەسێ دابنێن تەماشایان بکاو یارمەتی دایکەکەیان بدا لەهەر کارێکدا پێویست بێ •

وە ئەگەر دایکیان نەبوو لەم کاتەدا ئەگەر برایەکی موسوڵمان وە یا مامەیەکی موسوڵمانیان ببێ هەم بە حسێب بەشی منداڵەکان بدرێتە دەستیان بەخێوی بکەنو مەسرەفی منداڵەکانی لێ بکەن تا گەورە ئەبن ، جا ئەگەر لە پاشا مایەوە تەسلیمیان بکەنەوە •

لەم صوورەتەدا کە مالەکەیان لە لای برا یا لە لای مامە مەسڵەحەت وایە هەر مالێ لەوانەیە زایە ببێ وەکو فەرشێکی کۆن یا حەیوانێکی لاواز یا کاسەو کەوچکێ کە دەوام نەکا بەیانفرۆشنو سەرفی بکەن بۆ منداڵەکان ، هەروا باش وایە کابرای خاوەن هەتیو لە غەیری ئەو مالە تۆمێ پەیدا بکاو بیکا بە

مایەی فەلاحەتو کشتوکاڵ ، جا هەر ئەندازەیێ لەو بەرەجووتە سەرف ئەکرێ بەشی هەتیوەکان حسێب بکا بە قەی ئەوە لە مااڵی هەتیوەکان هەڵبگرێ لە تۆڵەی ئەوا • وە ئەمما ئەوە کە ئیستە لە بازێ شوێنا ئەیکەن کە مااڵی هەتیوەکان ئەدەن بە برای گەورە یا بە مامە بە قەرز یانی ئەیفرۆشن بەو شەخسەو لە پارەی ئەو مااڵە مەسرەف ئەکا بۆ منداڵەکان ئەمە زۆر ستەمەو سوودی تیا نیە بۆ منداڵەکانو واجبە تەرکی بکەن لەبەر چەن دەلیل :

یەکەم : فرۆشتنی مااڵی هەتیو بە قەرز دروست نیە ئیلا لەبەر مەسڵەحتێکی دیاری وەکو ئەوە کاتێ ئاشووبو تااڵن بێتە پێشەوەو ئەگەر ئەو مااڵە نەدرێ بەقەرز بە تااڵن بڕوا ، وە مادام ئەو مەسڵەحەتە نەبوو پێویستە رەهن وەربگیرێ لە باقی ئەو قەرزە ، وە لەم صوورەتانەدا ئەم مااڵی هەتیوە ئەدەن بە قەرز ئەو مەسڵەحەتانە وجوودیان نیەو رەهن وەرناگیرێو ئەو براگەورە یا ئەو مامە ئەو مااڵەی پێ ئەفرۆشن بە قەرز لە ئەساسا پیاوی نوێژکەر یا خاوەن روشد نیەو ئەگەر وایش بێ ئەو ئەمانەتەی نیە کە ئەو قەرزە بداتەوە بە منداڵەکان •

دووهەم : ئەو هەتیوانە ـ کوڕو کچ ـ لە شەش ساڵ بەرەوژوور ئەو برا یا ئەو مامە دائیما ئیشیان پێ ئەکاو لە کشتوکاڵو حەیواندارێدا بەکاریان دێنێ بە نەوعێ کە ئەوەندە خۆیان ئەیخۆنو زیاتر لەوە کرێیان ئەکەوێ ئیتر پێویست نیە بەوە کە لەو مااڵی خۆیانە مەسرەفیان بۆ بکرێ ، وە ئەمەی کە من وتم لەگەڵێ شوێنا بە تەواوی راستە •

سێهەم : حەیوان ، وەکو مەڕو بزنو مانگاو ماین ،

مانەوەیان لە کوردستانا گەلێ بەسووده ؛ وا ئەبێ لــە ماوەی دە ساڵدا لە زاووزێی ئەو حەیوانانە گەلەیێ ئەکەوێتەوەو کاتــێ مندالەکان باڵغ بوون تەسادوفی دارایی‌و ماڵێکی زۆر ئەکەن کە زۆر سوودیان لێ وەرئەگرن‌و، لە فرۆشتنی ماڵەکەیانا کاتێ باڵغ ئەبن وەکو داری دەست وەها رووت‌و بێمایەو ماڵن‌و ئەم حاڵــە ئەبێ بە هۆی بەدبەختی ئەو هەتیوانە ٠

چوارەم : ئەم نەوعە موعامەلە بۆ ئەنجام ئەبێ بە هـــــۆی فیتنەو ئاشووب لە بەینی ئەو هەتیوانەدا لەگەڵ براکەیانا یـــا مامۆکەیانا کاتێ کە خۆیان بە رووتی‌و داماوی ئەبینن خەڵکــی ئامۆژگارییان ئەکەن ، پێیــان ئەڵێن : ماڵێکــی زۆرتــان بووو براکەتان خواردی وە ئاشووب پەیدا ئەبێ‌و گەلێ جار کوشتن‌و شەڕە قسە لە بەینا ئەبێ ئەویش حەرامەو هەرچی سەربکێشێ بۆ حەرام حەرامە ٠

بەهەر حاڵ ئەگەر حاکمی شەرع ماڵەکە وەربگرێ‌و لـــــە دائیرەی ئەیتاما دایبنێ ئەوە بە هەر جۆر بێ مـــــومکینە (رأس المال)ەکەیان بۆ سەرف بکرێ ، بەڵام ئەگەر ئەوە نەبێ مانەوەی ماڵەکەیان وەکو خۆی لە هەموو صوورەتێ ئەهوەنترەو ئەمە بــە صوورەتی راستی بەراورد کراوە وەهایە ٠ وە لە صوورەتێکــا ماڵی هەتیوەکان تێکەڵی ماڵی براو مامی بێ بەو نەوعە باسمان کرد زۆر باشترە ٠

بێجگە لەمانە جاربەجارێ بازە موسوڵمانێ سێیەکی ماڵــی ئەکا بە خێری گیانی خۆی ئەگەر یەکێ لێی بخــوا ٠٠ ئەوەیش مەقسوودی کابرا ئەوە نیـــــە ئەو سێیەکە لـــــە پاش مردنیــا

جیابکرێتەوەو خەڵك ئیستیفادەی لێ بکا ، بەڵکو مەقسەد ئەوەیە هەتا ماڵی ئەو کابرا ئەمێنێ موسوڵمانان کاتێ رێکەوت چوونە ماڵی ئەولادەکانی لەو ماڵە بخۆنو خێری کابرا نەبڕێ ٠

فەرموودەی خودا : (وان خفتم الا تقسطوا) :

بوخاریو موسلیم (خ) ریوایەتیان کردووە لە عوروەی کوڕی زوبەیر (خ) عوروە ئەڵێ : پرسیارم کرد لە پوورم عائیشە (خ) لەم ئایەتە ئەویش فەرمووی : هاتەخوارەوەلە شانی کچانی بێ باوکدا کە لای حەقداریان بوونو ئەو حەقدارە لەبەر ماڵی کچەکە یا لەبەر جوانی مارەی ئەکرد بۆ خۆی ، بەڵام ئەوەندە کە عادەتە مارەیی بۆ دانەئەنا وە ئەگەر شتێکی بۆ دابنایێ پێی نەئەدا جا خودا مەنعی کردن لە مارەکردنی ئەم کچانە مەگەر وەکو ژنانی تر مارەییو حوقووقیان بۆ دابنێن ٠ وە خودا فەرمووی : بڕۆن لە ژنانی تر مارە بکەنو فەرمووی :

﴿ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي اليَتَامَى ﴾ :

ئەگەر ترستان بوو لەوە عەدالەت نەکەن لە میقداری مارەیی ئەو کچە هەتیوانە کە وان لە ئیدارەتانا ٠

﴿ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ﴾ :

بڕۆن مارە ببڕن ئەوەی کە موناسبو جوانە لە بەر چاوتانا لە ژنان ٠

﴿ مَثْنَى وَثُلَثَ وَرُبَاعَ ﴾ :

خوا دوو دوو ژن مارە بکەن یا سێ سێ یا چوار چوار ، بۆ ئەوە کە لە ستەمکردن لە کچە هەتیو دووربکەونەوە ، بەم مەرجە

که بتوانن عەدالەت بەجێ بێنن لە بەینی ئەم ژنانەدا لە مانەوە لە لایاندا بە یاسای شەرع ؛ چونکی ئەگەر عەدالەت نەکەن لە ناویانا لە مارەکردنی ئەمانەیشدا تووشی تاوان ئەبن وەکو لە مارەکردنی هەتیووەکانا ٠

﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ﴾ :

ئەگەر بیمتان بوو لەوە عەدالەت نەکەن لە ناو ئەم ژنانەدا ئەوە ژن بێنن ، وە یا لەزەت وەربگرن لەو جارییانە کە بوون بە مولکتان ؛ چونکی لە جاریەدا قەسم واجب نیە ، وە لەبەر ئەوە کە مولکن ئەتوانن بە هەموو نەوعێ تەسەرروفیان تیا بکەن ٠

﴿ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا ﴾ : (٣)

ئیختیاری یەك ژن یاخود کڕینی جارییە بۆ لەزەت وەرگرتن نزیکترە لە ستەم نەکردن لە بەینی ژنانا ٠ وە یاخود مەعنای ئایەتەکە وایە ئەگەر ئێوە ترستان هەیە لەوە کە لە هۆی هەتیوانەوە گیرۆدەی تاوان ببن و مالیان بخۆن و لە ترسی ئەمە هەتیو ناگرنە خۆتان ، دەی لە خوصووصی ژمارەی ژنانیشەوە لە خودا بترسن ، وە یاسای زەمانی نەزانین تەرك بکەن کە بە بێ حسێب ژن مارە بکەن و سەرگەردانیان بکەن لە بابەتی بێ ئیدارەیی و موبالات نەکردن پێیان ، وە مارەبکەن لەو ژنانە کەوا پاکن و موناسبی ئێوەن یا دوو دوو یا سێ سێ و چوار چوار ، وە لە چوار ژن زیاتر مارە مەکەن با تووشی فیتنەو تاوان نەبن ٠ ئەم کورتەهاتنان لەسەر عەدەدی مەحدووده نزیکترە لە

عەدالەتکاربیەوە لەوە کە(مقید) نەبن بە ژمارەوە وەکو زەمانی جاهیلییەت • وە ئەم مەعنای دووهەمە لەسەر ریوایەتی سەعیدی کوڕی جوبەیرە کە فەرموویەتی : موسوئمانەکان دووریان ئەژنت لە وەرگرتنی هەتیوو مانی هەتیو لە ترسی تاوانباری ، جا خودایش فەرمووی : دەی وەکو ئەم هۆوە لە خودا ئەترسن لە هۆی ژنی زۆریشەوە لە خودا بترسن وەکو ژن بێنن کە بتوانن تەماشای عەدالەتی شەرعییە بکەن تیایدا کە ئاخر پایەی چوارە ، وە ئەگەر ترسی ستەمتان بوو لەو یەک ژن مارە بکەن •

فەرموودەی خودا (وآتوا النساء صدقاتهن) :

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنولمونزیر ریوایەت ئەکەن ئەڵێن : عادەت وابوو کاتێ پیاوێ کچی خۆی ئەدا بە شوو هەموو مارەیی کچەکەی وەرئەگرتو نەیئەدا بە کچەکەی • جا خودا نەهی کرد لەم رەفتارە ناشارەو فەرمووی :

﴿ وآتوا النساء صدقاتهن نحلة ﴾ :

بدەن بە ژنان مارەییەکەیان کە بەشێکە خودا بۆی داناون و غەدریان لێ مەکەن بە زۆری دەس یا بە زۆری روو لێبستێنن ، حەقی خۆیانە خودا پێیداون ، ئەگەر ئێوە کچەکانتان بەخێو کردووە ئەوانیش لە عومری شەش حەوت ساڵییەوە هەتا کاتێ شوو ئەکەن رەنج ئەدەنو چەن قاتی سەرفی خۆیان کار ئەکەن •

﴿ فإن طبن لكم عن شيء منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا ﴾ : (٤)

وه ئەگەر به خۆشی دڵو ئارەزووی خۆیان دەستبەردار بوون له شتێ لەو مارەییەو پێیاندان وەری بگرنو بیخۆن وەکو خواردەمەنیەکی گەوارا ٠

ئەمە تا ئێستە لەسەر ئەوە رۆییشتین ئایەتەکە خیتاب بێ لەگەڵ باوكو برای ژنەکەدا ٠ وە ئەگەر خیطاب بێ لەگەڵ مێردەکانیانا وەکو سیاقی ئایەتە پێشووەکانە ئەوە ئەفەرموێت : ئەی موسوڵمانەکان کاتێ ژنتان مارە کرد ئەوە مارەییەکەیان پێبدەن وەکو خودا پێیداون ، یا پێیان بدەن بە پیاوەتی وەکو کەرەمێو بەخششێ بدەن بە یەکێ ، وە ماریییەکەیان مەخۆنو مەنعی مەکەن ، حەقی خۆیانە ، بەڵێ ئەگەر بە ئارەزووی دڵ شتێکیان لەو مارەییە دا بە ئێوە بیخۆن عافییەتتان بێ ٠

بێداربن ! لەوەدا کە خوا ئەفەرموێ (عن شیء منه) دەرئەکەوێ کە سەرفی نەزەری ژن بە نیسبەت جوزئێ لە مارەییەکە مەسموحە ئەگەرنا سەرفی هەموو مارەییەکەیان مەعنای نیە ، ئەگەر ئەوانیش سەرفی نەزەر بکەن ئێوە قوبووڵی مەکەن ٠

بە راستی خودا (رب العالمین)ەو نیسبەت بە هەموو کەسێ نەوعێ میهرەبانی هەیەو حوقووقی ژنی داناوە بە یەکێ لە حوقووقە بە نرخەکان ، بەڵام ئادەمیزاد بەدبەختو سەرسەختن ، نە باوكو نە برا نە مامۆ نەئامۆزای ژن تەماشای حوقووقی ژن بە تەواوی ناکەن ، وە موعامەلە ئەکەن لەگەڵ ژنا ــ بە تایبەتی لە کەژو کێوو لە دێهاتی عەشایەریدا ــ وەکو ئینسانێکی بێ رەحم، وە مێردی ژنەکانیش هەر بە قەساوەت رەفتار ئەکەن لەگەڵ

ژنەکانا ، بە تایبەتی قەزییەی ژنبەژن ئەوەنـــــدە مەرارەتو میحنەتی تیا هەیە بۆ ژنەکان کە ویجدانی ئادەمیزاد بریندار ئەکا .

فەرموودەی خودا : (ولا تؤتوا السفهاء الآيات ..)

هاتوونەتە خوارەوە لە شانی ثابیتی کوڕی ریفاعەو لـــە مامەکەیا ؛ کاتێ کە ریفاعە وەفاتی کرد ثابیتی کوڕی منـــدالّ بوو ، جا مامی ثابیت چوو بۆ حوزوری پێغەمـــەر (د) عەرزی کرد : ئەم برازامە هەتیوەو لە لای منە چی حەلاّلە بۆ من لە مالّی ئەم کوڕەو کەی مالّەکەی پێ بدەمەوە ؟

وە ریوایەت کراوە لە عائیشەوە (خ) کە : نازلّ بوون لـــە شانی هەموو حەقداریکی هەتیوا بە شێوەی گشتی . دەفەرموێ :

﴿ وَلا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِياماً ﴾ :

واتە : ئەی خاوەن کاران مەدەن بەو سەفیهانە کە وان لـــە ژێر دەستانا ئەو داراییە کە وا لە دەستتانا ، ئەوەی کە خـــودا راوەستانو مانەوەی ئێوەی بەستووە پێیەوە .

﴿ وارْزُقُوهُمْ فِيها واكْسُوهُمْ ﴾ :

وە رۆزی ئەوانە بدەن لەو داراییەداو بەرگەو پۆشـاکیان بۆ بکەن .

﴿ وقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴾ : (٥)

وە قسەی وایان بۆ بکەن دڵیان خۆش بکا ، واتە : بـــــە رووگرژیو زمانـــی تاڵ دڵیان ئازار مەدەن ، بـــەڵکو وەهـــا

بیان‌دوێنن که چاوپان بکه‌نه‌وه بۆ ته‌ماشای جیهان‌و دڵیان روونا‌ك بکه‌نه‌وه بۆ فامی رازی نیهان • به راستی حه‌قداری‌و خـــاوه‌ن کاری هۆشیار بێ ئه‌بێ وتاری عاده‌تی له‌گه‌ڵ منداڵ‌و ورده‌واڵه‌دا وه‌کو ده‌رز وابێ‌و رۆژ به رۆژ پایه‌ی ته‌وانه به‌رز بکاته‌وه هه‌تا له ڕێگه‌ی ژیانی خۆیان تێبگه‌ن‌و بـۆ به‌خێوکردنی نه‌ته‌وه‌یش پی‌بگه‌ن •

بزانن ! سه‌فیهه له زمانی عه‌ره‌با : یانی که‌م‌هۆش ، وه لـه عورفی دینا : به که‌سێ ته‌ڵێن که مه‌سڵه‌حه‌تی خـــۆی نه‌زانێ‌و کارسازی نه‌توانێ بکـا • بـــه‌ڵام پێشه‌واکان بازێکیـان ئـه‌و کارسازییه توند ته‌گرن‌و ته‌ڵێن : (سه‌فیهه) دژی (ره‌شـــید)ه وه‌کو (سفه) دژی (رشد)ه‌و روشد بریتیه له کارسازی دین‌و دنیا ، واته ئاگادار بێ له یاسای دینی خۆی به قه‌ی پێویستـــی خۆی‌و ره‌فتاریشی پێ بکا ، وه ئاگاداریش بێ له یاسای دنیـــاو ژیواری خۆی وه له سه‌ر ئه‌و یاسا بڕوا به ڕێدا •

جا له‌سه‌ر ئه‌م شێوه ئینسانی شێت سه‌فیهه‌و که‌سێ باڵـــغ بووبێ‌و ته‌مه‌نی گه‌یشتبێ به پازده ساڵه‌و ئیشی دینی خۆی یـــا دنیای خۆی نه‌زانێ ، یا بیزانێ‌و ره‌فتاری پێ نه‌کا •• ئه‌مه‌یش سه‌فیهه • وه ئه‌و مه‌نعی ته‌سه‌ڕوفه که له کاتی منداڵیدا به‌سه‌ریا چووه هه‌ر ته‌مێنێته‌وه هه‌تا وای لێدێ که روشد په‌یدا ئه‌کا ، وه نه هه‌ردوو جانیبدا باش پێ ئه‌گا • به‌ڵێ ئه‌گه‌ر ئه‌و منداڵه کـــه له ئیداره‌ی حه‌قدارا نه‌بێ هه‌روا خۆی بۆ خۆی بژی ئه‌وه لـــه پاش بلووغدا موعامه‌له‌ی درۆسته ؛ چونکی نازانێن به چی حاڵێ باڵغ بووه وه ئه‌سڵ له که‌سێکدا که له ژێر ده‌ستی حه‌قدارا نه‌بێ

ئەوەیە رەشید بێ وەکو لە کتێبی نیهایەی رەمەلیدا بەیانی ئەکا ٠

وە بازێ لە پێشەواکانی دین لەسەر ئەوەن کە رەشید ئەوەیە کارسازیی دنیای خۆی بزانێو بیکا ٠ یانی : روشد صەلاحی مانەو بەس ٠ واتە کارسازی دینی لە مەعنای روشدا نیە ٠ لەسەر ئەم شێوە کار ئاسانترە ٠ لەبەر ئەوە هەر کەسێ بە قەی حاڵ دنیای خۆی رائەگرێو تەماشای ئەکا ٠ وە ئەم جۆرە کەسە لەسەر ئەم فەرموودەیە موعامەلەیان دروستەو بە رەشید ئەناسرێن ٠

هەروا ئەگەر کەسێ بە رەشیدی باڵغ ببێو پاش ماوەیێ دەست بکا بە تەبزیرو ئیسراف ، واتە مانی خۆی بێ سوود زایە بکا ، ئەوە مادام قازی مەنعی نەکا لە موعامەلە کردن پێی ئەڵێن : سەفیهی موهمەڵو موعامەلەی ئەمەیش دروستە ٠

﴿ وابْتَلُوا اليَتَامى ﴾ :

بەراوردی حاڵی هەتیوەکان بکەن لە پێش بلووغا ؛ بزانن ئایا صەلاحی حاڵو مانیان هەیە یا نە ؟

﴿ حتّى إذا بَلَغُوا النِّكاحَ ، فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ ﴾ :

بۆ ئەوە کاتێ گەیشتن بە وادەی بلووغ ، کە وەختی ژنهێنانو شووکردنیانە ئەگەر لەو کاتەدا دەرکی روشدو کارسازیتان لێکردن هەر مانێکیان وا لە دەستانا پێیان بدەنەوە ٠

﴿ وَلا تَأْكُلُوها إِسْرافاً ﴾ :

وە ماڵی ئەو هەتیوانە مەخۆن بە زیادەڕەوی لەو ئەندازەیە کە حەقی خۆتانە ٠

﴿ وبِداراً أَنْ يَكْبَرُوا ﴾ :

وە بە پەلەپەڵکردن لە ترسی ئەوە کە منداڵەکان گەورە ببن‌و ماڵەکەیان ببەنەوە ٠

﴿ وَمَنْ كانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ ﴾ :

وە هەرکەسێ لە ئێوە دەوڵەمەند بێ با خۆی دوور بگرێ لە ماڵی ئەو هەتیوانە ، با هەموو خزمەتەکەی ببێ بە هۆی ئەجری قیامەت بۆی ٠

﴿ وَمَنْ كانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

وە هەرکەسێکیش کە موحتاجەو گەدایە با لەو ماڵە بخوا بە شێوەیێ کە یاسا بێ لە دینا ، واتە بە قەی ئیحتیاجییەکەی‌و بە قەی ئوجرەی خزمەتەکەی ٠

﴿ فَإِذا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ﴾ :

وە کاتێ کە ماڵەکەتان داوە بەو هەتیوانە کە ئیستە باڵغو خاوەن روشدو شوعوورن شاهیدیان لەسەر بگرن‌و ئاگادار بن لەسەر ئەندازەو چلۆنیەتی ماڵەکەیان نەکا سبەینێ داوای ماڵەکەتان لێ‌بکەن‌و بڵێن وەرمان نەگرتووەتەوە لێتان ، وە یاخود داوای ئەوە بکەن کە ماڵی پەرپووت‌و بێ‌نرخیان وەرگرتووە لێتان یا کەمتر لەوەیان وەرگرتووە کە لە دەستانا بووە ٠ وە ئەم یاسایە بۆ ئەوە دامەزراوە کە بە زاهیر داواتان

لەسەر قەید نەکەنو ئازارتان نەدەن نەك بۆ رزگارییە لە عیقابو ئازاری خودا ٠

﴿ وَكَفَى بِاللهِ حَسِيباً ﴾ : (٦)

وە خودا خۆی بەسە بۆ موحاسیبی لەسەر ئێوەو ئەگەر خەیانەتێکتن لەو مالەدا کردبێ هەرچەن بە زاهیر تووشی ئازاری حاکم نەبن بەلآم خودای تەعالا ئازارو عیقابتان ئەدا ٠

ئەرموودەی خودا (للرجال نصيب ٠٠٠ الايات) :

ئەوسی کوڕی ثابیتی ئەنصاری وەفاتی کرد ژنێ وە سێ کچی لەو ژنە بەجێهێشتو دوو ئامۆزای بوون (سوید) و (عرفجه) . وە ئەم دوو کەسە وەصیو عەصەبەی بوون هاتن هەمو مالەکەیان بردو هیچیان لێ نەدا بە ژنەکەیو کچەکانیو یاسای جاهینییەت وابوو میراتیان نەئەدا بە ژنو کوڕی بچووکو تەنیا بە پیاویان ئەداو ئەیانوت : مال نادرێ ئیللا بە کەسێ کە جەنگ بکا لەسەر پشتی ئەسپو تالآن بگرێ ! جا ژنەکەی ئەوس هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزی کرد : یا رەسوولەللآ ئەوس مردووە سێ کچی بەسەرما بەجێهێشتووەو منیش ژنی ئەوم و هیچم نەلا نیە بۆ خەرجیی ئەم کچانەو باوکیشیان مالێکی باشی بەجێهێشتووە هەموی وا لە لای (سوید) و (عرفجة) هیچیان لەو مالە نەداوە نە بە منو نە بەم کچانە !

جا حەزرەت (د) بانگی کردن ئەوانیش عەرزیان کرد : یا رەسوولەللآ ئەولادی ئەم ژنە نە سواری ئەسپ ئەبنو نە زەحمەتی کەسێ هەلگرنو نە زیانێ ئەدەن لە دوژمن ! جا خودای تەعالا

ئەم ئایەتانەی نازڵ کرد • (للرجال نصیب) وە بە راستی ئەوەی گەیاند کە میراث خاص نیە بە نێرینەوەو بە پیاوی گەورەوە ، بەڵکو کوڕو کچ شەریکن تیایا گەورە بن یا بچووك • جا حەزرەت (د) جوابی نارد بۆ لای (سوید) و (عرفجة) کە لە ماڵی ئەوس هیچ بڵاونەکەنەوە ؛ چونکی خودای تەعالا بەشی داناوە بۆ ژنەکەیی‌و بۆ کچەکانی‌و ڕۆشنی نەکردووەتەوە چەندێکە ، هەتا چاوەڕێ ئەکەم بۆ ئەوەی ئەی‌نێرێتە خوارەوە • جا خودای تەعالا ناردیە خوارەوە : (یوصیکم الله في أولادکم) •

جا کاتێ ئەمە نازڵ بوو حەزرەت ناردی بە شوێنی (سوید)و (عرفجة) دا کە هەشتیەکی ماڵی ئەوس بدەن بە ژنەکەی‌و دوو (ثلث)یش بدەن بە کچەکانی‌و بچی مایەوە بۆ ئێوە ئەبێ •

وە ئیمامی ترمذی‌و ئەحمەدو ئەبوداود ڕیوایەتیان کردووە لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە : کە ژنی سەعدی کوڕی ڕەبیع هات بۆ لای حەزرەت (د) عەرزی کرد : یا ڕەسوولەڵلا ئەم دوانە کچی سەعدی کوڕی ڕەبیعن باوکیان لەگەڵ تۆدا لە ئوحودا شەهید بووەو مامی ئەم کچانە ماڵەکەی بردووەو هیچی بەجێ نەهێشتووە بۆیان‌و مەعلومە کە شوو ناکەن ئیللا ئەبێ ماڵێکیان پێ بێ • جا حەزرەت فەرمووی : خودا حوکم ئەکا لەم ماڵەدا،جا ئەم دوو ئایەتەی میراث هاتنەخوارەوەو حەزرەت ناردی بە شوێنی مامەکەیانا هات‌و حەزرەت فەرمووی : هەشتیەکی ئەو ماڵی سەعدە بدە بە ژنەکەی‌و دوو ئولثیشی بدە بەم دوو کچەیی‌و هەرچی مایەوە بۆ تۆیە •

وه بوخاری‌و موسلیم‌و غه‌یری ئه‌وانیش ریوایه‌تیان کردووه له‌جابیری کوڕی عه‌بدوڵلاّوه ئه‌ڵێ : حه‌زره‌ت هات بۆ عه‌یاده‌تم له‌گه‌ڵ ئه‌بوبه‌کرد؛ له ناو (بني سلمة)دا به پێ ئه‌هاتن گه‌ییشتنه لام ته‌ماشای کرد بێ‌هۆشم ، ئه‌مری کـــــرد ئاویان هێناو خۆی ده‌سنوێژی گرت جا له‌و ئاوه‌ی پرژان له من‌و من ئیفاقه‌م بۆ هات‌و وتم : یا ره‌سوولەڵلاّ چی بکه‌م‌به‌م ماڵه‌م ؟ جا دوو ئایه‌ته‌ی میرات هاتنه‌خواره‌وه • (يوصيكم الله في أولادكم ـ هه‌تا ـ والله عليم حليم) فه‌رمووی :

﴿ للرِّجالِ نَصيبٌ مِمَّا تَرَكَ الوالِدانِ والأَقْرَبونَ ﴾ :

له بۆ ئاده‌میزادی نێرینه به‌شێ هه‌یه له‌وه‌ی باوك‌و دایك‌و خزمان به‌جێیان هێشتووه بۆیان •

﴿ وَللنِّساءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الوالِدانِ والأَقْرَبونَ ﴾ :

هه‌روا بۆ مێینه‌یش به‌شێ هه‌یه له‌وه‌ی که باوك‌و دایك‌و خزمانی نزیکیان به‌جێیان هێشتووه بۆیان •

﴿ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ﴾ :

له‌وه که‌م بێ یا زۆر له‌و میراته که به‌جێ‌ماوه •

﴿ نَصيباً مَفْرُوضاً ﴾ : (٧)

وه حاڵی ئه‌م به‌شه وایه به‌شێکه خودا بڕیاری داوه بۆیان‌و به ئیختیاری ئه‌وان نیه وه‌ری بگرن یا وه‌ری نه‌گرن ماڵـــــی

ئەوانە [1].

﴿ وإذا حَضَرَ القِسْمَةَ أُولُوا القُرْبى واليَتامى والمَساكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَولاً مَعْرُوفاً ﴾ : (٨)

کاتێ کە حازری بەشکردنی میراث بوو خزمانی مردووەکە لەوانە کە بەشیان نیە لە میراتەکەدا یا منداڵانی هەتیوو داماو یا ئینسانی بێ چیز ئەوە لەو میراتە بەشیان بدەنو قسەی باشیان لەگەڵ بکەن . ئەم ئەمرە بۆ میراتبەری باڵغی خاوەن روشدە ، ئەنا ئەگەر میراتبەر نابالغ بێ یا باڵغی بێ روشد بێ ئەوە دروست نیە بە کەمو زۆر دەست لەو بەشی ئەوانە بدرێ . وە ئەم حوکمە لە لای بازێ لە ئیمامەکان مەنسووخەو رەفتاری پێ ناکرێ ، وە لەلای بازێکیان موحکەمو ثابتە . قەتادە ریوایەتی کردووە لە یەحیای کوڕی یەعمورەوە فەرموویەتی : سێ ئایەت هەن لە موحکەماتن بەڵام خەڵك رەفتاریان پێ ناکەن ؛ ئەم ئایەتەو ، ئایەتی داوای ئیزن بۆ چوونەماڵی خەڵك (یا أیها الذین آمنوا لیستأذنکم الذین ملکت أیمانکم) ، وە ئایەتی (یا أیها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی) . وە ئەو رزقە کە لەم ئایەتەدا هەیە ئەویە خواردەمەنیەکیان بۆ ئاماده بکرێ بیخۆنو قسە باشەکەیش

---

(١) بۆ زیادەئاگاداری لە باسی میراتو میراتگرو بەشەکانی میراتو جۆرو شێوەی خاوەن بەشەکان تەماشای بەرگی سێهەمی (شەریعەتی ئیسلام) بکە .

وەکو ئەوە پێیان بڵێن : یا خوا عافیەتتان بێ ، ئەگەر مەجالمان ببوایێ زیاتر خزمەتمان ئەکردن • وهکذا •

﴿ ولْيَخْشَ الَّذينَ لَوْ تَرَكوا مِنْ خَلْفِهِم ذُرِّيَةً ضِعافاً خافُوا عَلَيْهِمْ ﴾ :

با لە خودا بترسن ئەو میراتبەرانە کە ئەگەر خۆیان لە مردنا بوونایێو منداڵی وردیان بەجێ بهێشتایە ئەترسان لەوە کە منأڵەکان بفەوتێنو زایە ببن • با لە خودا بترسن کاتێ چاویان کەوت بەم هەتیوو منداڵانەو ئەم گەدایانە کە حازر بوون وە تەماشای ئەوانە بکەن وەکو منداڵی خۆیان کە لە پاش مردنی باوکیان بکەونە دەران •

﴿ فَلْيَتَّقوا اللهَ ولْيَقولُوا قَولاً سَديداً ﴾ : (٩)

دەی با ئەم میراتبەرانە لە خودا بترسنو قسەی پیاوانەو میهرەبانانەو ساغ لەگەڵ ئەم هەتیوانەداو لەگەڵ ئەم گەدایانەدا بکەن • وە یاخود ئەم ئایەتە قسە ئەکا لەگەڵ مردووەکانا لە کاتی حەیاتاو لە نزیکی مردنیانا • واتە با لە خودا بترسن منأڵەکەیان بە وەصیەتی بێ جێگە زایە نەکەنو زیاد لە سێیەك وەصیەت نەکەن لە ترسی منداڵەکانیان کە بە لاتی نەکەونە کۆڵانان • وە یاخود ئەم ئایەتە قسە ئەکا لەگەڵ میراتبەرە گەورەکان ، واتە لەخودا بترسنو چاوتان لە میراتبەرە هەتیوەکانەوە بێو بەشەکەیان مەخۆنو منأڵەکەیان داگیر مەکەن ، ئێوەیش ئەمرنو ئەولادی داماوتان لێ بەجێ ئەمێنێ ، رۆژان رۆژیان لە دوایە ، ئیمڕۆ ئەوانە هەتیون سبەینێ منداڵی تۆ هەتیوو بێ نەوایە •

﴿ إِنَّ الَّذينَ يَأْكُلُونَ أَمْوالَ اليَتامى ظُلْماً ﴾ :
ئەو کەسانە کە مالّی هەتیوان ئەخوّن بە ناحەقّو بە ستەم ٠

﴿ إِنَّما يَأْكُلُونَ في بُطونِهِمْ ناراً ﴾ :
بە راستی پڕ بە سکی خوّیان ئاگری دۆزەخ ئەخوّن ٠

﴿ وَسَيَصْلَوْنَ سَعيراً ﴾ : (١٠)
وە لە پاشەڕۆژی نزیکدا داخلّی ئاگری بلّێسەداری دۆزەخ ئەبن ، ئەو جارە پەشیمان ئەبنەوە بە بێ سوود ٠

﴿ يُوصيكُمُ اللهُ في أَوْلادِكُمْ للذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ ﴾ :
خوای تەعالا عەهدتان بۆ ئەکا لە هۆی میراتی ئەولادەکانتانەوە لە کوڕو کچدا ، لە بۆ کوڕ هەیە دوو ئەوەندەی بەشی کچێ ، واتە : کەسێ مرد کوڕو کچێکی هەبوو میراتەکەی ئەکرێ بە سێ بەشەوە ؛ دوو بەشی بۆ کوڕەکەو بەشێکی بو کچەکەیە ٠

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِساءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثا ما تَرَكَ ﴾ :
وە ئەگەر ئەولادەکان هەر کچ بوونو زیاتر بوون لە دوو کەس ئەوە دوو تەقسیم سێ ئەبەن بە دوو دەلیل : یەکەم بە نەصی ئایەت بڕیار دراوە کوڕێك دوو قاتی کچێك ببا ، لەمەوە لازم ئەکا دوو کچ بە قەی بەشی ئەو کوڕە ببا ٠

دووهەم : تاقە کچێ لەگەڵ کوڕێکدا سێیەکی مالّ ببا پێویستە دوو کچ ، کە کەس مانیعیان نەبێ ، دوو سێیەك ببەن ٠

﴿ وإنْ كانَتْ واحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ﴾

وەئەگەر نەتەوەی مردووەکە یەك کچ بو نیوەی میراتەکە ئەبا٠

ئەمە تا ئێستە قسەمان لە کورِو کچی نەفسی مردووەکە بوو ، وە ئەگەر لە کورِی ئەو مردووە بوونو باوکیان نەمابوو ئەوە وەکو کورِ و کچی پشتی مردووەکە میرات ئەگرن بە یاسای (للذکر مثل حظ الانثیین) ٠ وە ئەگەر ئەم دوو چینە گردەوە بوون ؛ ئەوە ئەولادی پشتی یا تەنیا نێرینەن یا نێرینەو مێیینەن ، یا تاقە مێیینەیەکە یا زیاترە ، وە لەم چوار حاڵەدا ئەولادی کورِی مردووەکە یەکێکە لەم چوارە ، وە چوار لە چوارا ئەکاتە شازدە ٠ جا مادام ئەولادی پشتیی هەر نێرینە بن یاخود نێرینەو مێیینە بن بە هەموو حاڵێ ئەولادی کورِی مردووەکە حەجب ئەکەن ، وە ئەگەر ئەولادی پشتیی هەر مێیینە بوون ئەوە ئەگەر ئەولادی کورِی مردووەکە هەر نێرینە بوون یا نێرینەو مێیینە بوون ئەوە لە پاش بەشی ئەولادە پشتییەکان هەرچی مایەوە ئەیبەنو (علی الاصول) بەشی ئەکەن ٠ وە ئەگەر هەر مێیینە بوون ئەوە لەگەڵ یەك کچی پشتیدا شەشیەکی ماڵەکە ئەبەنو لەگەڵ زیاتر لە یەك کچدا بەشیان نیە ٠

﴿ ولأبَوَيْهِ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُما السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ ، إنْ كانَ لَهُ وَلَدٌ ﴾ :

وە لە بۆ باوك‌و دایکی مردووەکە ــ هەر یەکێ لەوان ــ یەك تەقسیم شەش هەیە لە میراتی مردووەکە ئەگەر نەتەوەی میراتگری ببێ یا کچ ٠ ئەوەندە هەیە ئەگەر نەتەوەکە کچ بوو ئەوە کە ئەمێنێتەوە لە بەشی دایکەکەو لە بەشی کچەکەو شەشیەکی باوك ٠٠ باوکەکە بە تەعصیب ئەیبا ٠

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾ :

وه ئەگەر مردووەکە نەتەوەی نەبوو وە بەس باوك‌و دایکی هەبوو ئەوە دایکەکە لەو میراتە یەك تەقسیم سێ ئەبـــاو دوو تەقسیم سێ ئەمێنێتەوە بۆ باوکەکەی ؛ چونکی پیاوو ژنـــی هاوپایە کە کەوتنە یەك ئەوە پیاوەکە دوو قاتی ژنەکە ئەبـا ٠ بەڵام ئەگەر بێجگە لەو باوك‌و دایکە مردووەکە ژنی لێ بەجـێ ما وە یا مێردی لێ بەجێ‌ما ئەوە لە پێشا بەشی ئەو ژنە یا ئـەو مێردە ئەدرێ ، جا پاش ئەوە هەرچی مایەوە یەك تەقسیم‌ســـێ ئەدرێ بە دایکی مردووەکەو دوو تەقسیم سێ ئەدرێ بە باوکەکە لەبەر ریعایەتی یاسا پێشووەکە وە لەم صوورەتەدا دایکی مردوو سێ‌یەکی هەموو میراتەکە نابا بەڵکو سێ‌یەکـــی ئـــەوە کـــە ئەمێنێتەوە لە ژنەکە یا ژنەکە یا لە مێردەکە ئەوە ئەبا ٠

﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ﴾ :

بەڵام ئەو مردووە کە دایکی ماوەتەوە لە دنیادا ئەگەر چەن برایێ یا چەن خوشکێ یا چەن براو خوشکێکی هەبوو ئەوە دایکی ئـەو مردووە شەش‌یەکی ماڵەکەی هەیە نەك سێ‌یەك ؛ چونکی ژمارەی براو خوشکی مردووەکە مەنعی سێ‌یەك ئەکەن لـە دایکەکـــەو ئەیهێننە خوار بۆ شەش‌یەك ، خواە لەو مادەدا باوکی مردووەکە ببێو مەنعی ئەمانە بکا لە میرات یا نەبێو ئەمانە میرات ببەن ٠

﴿ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ﴾ :

وە ئەم میراتبەشکردنە لە ناو میراتبەرانا لـــە پـــاش

بەجێهێنانی وەصیەتی مردووەکەو لە پاش دانـــەوەی قەرزی خاوەن قەرزە ٠

وە کەلیمەی (او) لەم شوێنەدا بۆ ئەوەیە تا بزانن کـــە وەصیەتو قەرز هەردوویان وەکوو یەك وانە لە پێشکەوتن لـە سەر ماڵ بەشکردن هەرچەن قەرز ئەبێ پێش وەصیەت بکـەوێ لە بەجێهێنانا ؛ چونکی وەصیەت تەبەڕوعی خالصـە بـــەلام قەرز حەقی ئادەمیزادە ٠

وە حەقیقەتی تەرتیبی حوقووق لە میراتی مردووا ، وەکو لە کتێبە شەرعەکانا هەیە ، ئەمەیە : پاش مردنی ئینسـان هەر حەقێ موتەعەلیق بە عەینی ماڵەکەوە بێ واجبە لە پێش هەمـوو شتێکا جێبەجێ بکرێ ، ئەوەیش وەکو حەقی زەکات لە ماڵـی مردووەکەدا ، وە حەقی سوکناو نیشتمان بۆ ژنی کابرای مردوو لە ماوەی عیددەدا ، وە حەقی گەڕانەوەی ماڵێ کە کابرای مردوو بە قەرز وەری گرتبێو لە پێش سەرفکردنیا مردبێ ئەوە واجبـە بیدەیتەوە بە خاوەن ماڵەکە ؛ چونکی عەینەکەی ماوە ، وە وەکو حەقی بەدەلی ماڵێ کە کابرا بە پارە کڕیبێتی لە یەکێو پارەکەی نەدابێو کابرا لات بێ ماڵی نەبێ حەقی ئەو ماڵە کڕاوە جێبەجێ بکا ئەوە واجبە عەینی ماڵە کڕاوەکە بدرێتەوە بە خاوەنەکەی، وە وەکو حەقی (مرتهن) لەو ماڵەدا کە دانراوە لـە لای بـــە یاسای رەهن ئەوە پێویستە لە پێشا ئەو ماڵـــە مەرهوونـــــە بفرۆشرێو حەقی کابرای (مرتهن) جێبەجێ بکرێو غەیـری ئەمانەیشر. لە حوقووقی موتەعەللەق بە عەینی میراتەوە ٠

جا پاش ئەمانە کابرای مردوو بشۆررێو کفن بکرێو دەفن بکرێ لە حسێبی ماڵەکەی خۆی ، هەروا ئەگەر یەکێ لە ئەفرادی عائیلەی لە پێش مردنی ئەم خاوەن ماڵەدا مردبێ ئەوەیش واجبە تەجهیز بکرێ •

پاش ئەمە قەرزی خاوەن قەرز بدرێتەوە • پاش ئەوە لە سێیەکی باقی ماڵی کابرا هەر وەصیەتێکی کردبێ جێبەجێ بکرێ • جا پاش ئەمانە ئەوەی مایەوە بەش ئەکرێ لە ناو میراتبەرەکانا بە یاسای شەرع •

﴿ آباؤُكُمْ وَأَبناؤُكُمْ لا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاً ﴾ :

واتە : ئەی موسوڵمانەکان ئێوە نازانن لە ناو باوك‌و باپیرەتاناو لە ناو کوڕو کچتانا کامیان نزیکترە بە ئێوە لە سوودگەیاندنا لە دنیادا یا لەرۆژی قیامەتا ، کەوابێ قەت مەیل مەکەن بە لای بازێکیانا بێن میراتەکەی خۆتان بە فڕو فێڵ‌و بە ئینتیقالاتی بێ ئەساس‌و بە ئیقرار لە دادگادا بدەن بە بازێکیان‌و باقی میراتبەرەکان بێبەش بکەن بەڵکو واز بێنن لەو ماڵەو لەو میراتبەرانە خۆیان ماڵی خۆیان بە ئارەزووی خۆیان بەش بکەن لەسەر ئادابی شەرعی خودایی •

﴿ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە خودای تەعالا فەرزی ئەو تەقسیماتەی کردووەو ئەم تەقسیمی قورئانە بڕیاردراوە لە لایەنی خوداوە •

﴿إِنَّ اللهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً﴾ : (١١)

به راستی خودای تەعالا زانایەو خاوەن حیکمەتە بە هەموو شتێو لە هەموو شتێکا .

﴿ ولَكُمْ نِصْفُ ما تَرَكَ أَزْواجُكُمْ إِنْ لَم يَكُنْ لَهُنَّ ولَدٌ ﴾ :

وە بۆ ئێوە هەیە نیوەی ئەوەی کە هاوجووتەکانتان لە پاش مردن بەجێیان هێشتووە ئەگەر ئەولادیان نەبێ ، واتە نەتەوەی میراتگر .

﴿ فَإِنْ كانَ لَهُنَّ ولَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ﴾ :

وە ئەگەر ئەو هاوجووتانەتان نەتەوەی میراتگریان ببێ ئەوە بۆ ئێوە لە چواریەکی ئەوەی ئەوان بەجێیان هێشتووە ، خواە ئەو نەتەوە لە ئێوە بێ یا لە مێردێکی تر بێ .

﴿ مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ يُوصِينَ بِها أَوْ دَيْنٍ ﴾ :

ئەم بەشەیش وەرئەگرن لە پاش بەجێهێنانی ئەو وەصیەتەی ئەوان کردبێتیان یا لە پاش دانەوەی ئەو قەرزە کە لەسەریان بێ .

﴿ ولَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ ولَدٌ ﴾ :

وە بۆ ژنەکانتان هەیە چواریەکی ئەوەی ئێوە بەجێتان هێشتووە ئەگەر ئێوە نەتەوەی واریثتان نەبێ .

﴿ فَإِنْ كانَ لَكُمْ ولَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ ﴾ :

وه ئەگەر ئێوه نەتەوەی میراتگرتان ببێ ئەوه بۆ ژنەکانتان هەیه هەشتیەکی ئەوەی کە بەجێتان هێشتووه .

﴿ مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ تُوصُونَ بِها أوْ دَيْنٍ ﴾ :

ئەو بەشەیش وەری ئەگرن لە پاش رابواردنی ئەو وەصیەتەی کە ئێوه بیکەن وه لە پاش دانەوەی ئەو قەرزەی کە لەسەرتانە .

ریوایەتکراوه لە ئیبنو عەببباسەوه (خ) فەرموویەتی : میرات بۆ ئەولاد بوو وه وەصیەتیش بۆ باوکو دایک ، جا خودای تەعالا خواستی نەسخی بکاتەوه ئەمەی نەسخ کردەوه ، وه بۆ نێرینەیێ دوو قاتی بەشی کچی دانا ، واتە بۆ هەر نێرێ وێنەی بەشی دوو مێیینە . وه بۆیاری دا بۆ باوکو دایک هەر یەکێ لەوان شەشیەکی مالّ وه سێیەکی مالّ ، وه بۆ ژنی مێرد (ربع) و (ثمن) وه بۆ مێرد نیوەو چواریەک . ئەمە صەحیحی بوخاری ریوایەتی کردووەو ئەبو داودیش .

وه لە باسی میراتی پیاو لە ژنی خۆیو ژن لە مێردی خۆی لە هەردوو حاڵی وجوودی نەتەوەی میراتبەرو نەبوونی نەتەوه دەرکەوت کە لە حاڵی هێزو بێهێزیدا موتڵەقا مێرد دووقاتی بەشی ژنەکەی ئەبا ؛ لە حاڵی هێزی هەردوکیانا ژن چواریەکو پیاو نیوەی میرات ، وه لە حاڵی بێ هێزی هەردوویانا ژن هەشتیەکو مێرد چواریەک ئەباو ئەمە قیاسە بۆ هەموو پیاوو

ژنێ که شەریك بن له جیهەتی ئیرثاو له نزیکیدا بۆ مردووەکەو کەس جیانەکراوەتەوە لەم قیاسە ئیللا براو خوشکی دایکیو سەییدی بەندەو سەییدە • واتە ئەگەر پیاوو ژنێ بەندەیەکیان ئازاد کرد ئەوە میراتی ئەو بە موساوات ئەگا بەو سەییدو سەییدەیە •

بزانن ! له میراتی ژنانا یەکێ بن یا دوو یا سێ یا چوار هەموو شەریکن له روبعدا یا له ثومندا به موساوات •

﴿ وإنْ كان رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَو امرَأَةٌ ولَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُما السُّدُسُ ﴾ :

وه ئەگەر پیاوێ میراتی لێ ئەگیرا وەلحاڵ نه باوکی هەبوو نه ئەولاد وه ئەو پیاوه برایێکی دایکی یا خوشکێکی دایکی هەبوو ئەوه بۆ هەر یەکێ لەو خوشكو برایه شەشیەکی ماڵی ئەو کابرایه هەیه ، هەروا ئەگەر ژنێ بمرێو باوكو ئەولادی نەبوو وه برایێ یا خوشکێکی دایکی هەبێ •

﴿ فَإِنْ كانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكاءُ في الثُّلُثِ ﴾ :

وه ئەگەر ئەو برا یا ئەو خوشکه دایکیيه زیاتر بوون لە یەکێ ــ دوو بن یا زیاتر ــ ئەوه هەموویان شەریکن له سێیەکی میراتەکەدا •

﴿ مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ يُوصى بِها أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضارٍّ ﴾ :

وه ئەم بەشه که هەیه بۆیان له پاش تەنفیذی وەصیەتێکە

کە کرابێ ، یا پاش قەرزێکی وا بەسەر مردووەکـــەوە بـــێ ، وەلحاڵ ئەو وەصیەتە یا ئەو قەرزە نەبووبێ بە هۆی زیان‌گەیاندن بە میراتبەرەکان ، بەم جۆرە وەصیەتەکە بە زیاد لە سێیـــەک کرابێ ، وە ئەو قەرزە نەبووبێ بەڵام بە درۆ کابرا ئیعتیرافـــی پێ بکا بۆ ئەوە زیان بدا لە میراتبەرەکانی .

﴿ وَصِيَّةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە خودا وەصیەتتان بۆ ئەکا لە لایەنی خۆیـــــەوە بـــــە وەصیەتێکی بەنرخ .

﴿ واللهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴾ : (١٢)

وە خودا ئەزانێ بە بیرو باوەڕی ئێوەو بە کردەوەتـــانو خاوەن حەوسەڵەیە ئەگەرنا دەمێ بوو عیقابی ئەسەند لە گەڵێ کەس .

بزانن لێرەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : (کەلاله) بەکاردێ بۆ یارۆی مردووی خـــــاوەن میرات ، وە لەم حاڵەدا کەلاله بە مردوویەک ئەڵێن : کە نە باوکی هەبێ نە ئەولاد . وە بە کاریش دێ بۆ میراتبەرەکان ، وە لـــــەم حاڵەدا کەلاله ئەو میراتبەرانەن کە نە لە ئەولاد بن‌و نە باوک بن وە لە حوکمی کەلاله‌دا نەبوونی باپیرەیـــــش پێویســـــــتە ، واتە ئەگەر مردووەکە باپیرەی ببێ ئەوە نابێ بە کەلالەو پێـــــی ناڵێن کەلاله .

دووهەم : لەم ئایەتانەدا کە خوێندنمانەوە لە باسی میراتـا دەرکەوت کە بازێ میراتبەر بە بازێ مەنعئەکرێ بە تـــەواوی یاخود لە بازێ حەق • (جێگەی ئەم باسە کتێبە شەرعییەکانە)

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللهِ ﴾ :

ئەو ئەحکامە کە تا ئێستە بەیانمان کردن وەکو سنووری وڵاتی خودا وانە لێیان لامەدەن •

﴿ ومَنْ يُطِعِ اللهَ ورَسولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّـــــاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الأَنْهارُ خالِدينَ فِيهـا وذلِكَ الفَوزُ العَظِيمُ ﴾ : (١٣)

وە هەرکەسێ فەرمانبەرداری خوداو پێغەمەری خودا بکـــا ئەوە خودا ئەیخاتە ناو چەن بەهەشتی وەها کە جۆبارەکان لـــە ژێریانەوە دەرئەچنو لە ژێریانەوە رەوان ئەبنو حاڵیان وەهایە بڕیاری خولوودو مانەوەی هەتاهەتایان تێدا هەیەو ئەمەیش بـــە مەرامگەیشتنێکی گەورەیە •

﴿ ومَنْ يَعْصِ اللهَ ورَسُولَهُ ويَتَعَدَّ حُدُودَهُ ﴾ :

وە هەرکەسێ عاصی ببێ لە خوداو پێغەمەری خوداو تەجاوز بکا لە حوددودی خودا •

﴿ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها ﴾ :

ئەوە خودا ئەیخاتە ناو ئاگرەوە لە حاڵی تەقدیری خولوود لەو ئاگرەدا •

﴿ ولَهُ عَذابٌ مُهِينٌ ﴾ : (١٤)

وه بۆ ئەو کەسەیش عەزابێکی موهین هەیە کە خاوەن عەزابەکە سووک ئەکا لە حوزووڕا (اعاذنا الله تعالی) .

﴿ والّتي يأْتين الفاحِشَةَ مِنْ نِسائِكُمْ فَاسْتَشْهِدوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ ﴾ :

ئەو ژنانە کە موباشەرەی زینا ئەکەن لە ژنانی ئێوە ، داوا بکەن لەو کەسە نیسبەتی زینایان لێ ئەدا چوار شاهیدی موسوڵمانی پاك بێنن ئەدای شەهادەت بکا لەسەر کردەوەی ناهەمواری ئەو ژنانە .

﴿ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ في البُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيهُنَّ المَوْت ﴾ :

جا ئەگەر شاهیدییان دا لەسەریانو ئەو کردەوە نابارە ثابت بوو لەسەریان ئەوە ئەو ژنانە رابگرن لە ماڵداو حەبسیان بکەن لەناو هۆدەیەکدا هەتا مردن وەریان ئەگرێ .

﴿ أو يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبيلاً ﴾ : (١٥)

یا خودا یاسایێ وە ڕێگەیێ تریان لە تۆڵەی ئەم کارەدا بۆ بڕیار بدا ، وەکو حەددی زینا بە دارلێدان یا سەنگەسار کردن .

﴿ والّذانِ يأْتيانِها مِنْكُمْ فآذوهُما ﴾ :

ئەو دوو کەسە دێن بە کردەوەی فاحیشە لە ئێوە ئازاریان بدەن بە لۆمەو سەرزەنش .

﴿ فَإِنْ تابا وأَصْلَحا فَأَعْرِضوا عَنْهُما ﴾ :

جا ئەگەر ئەمانە تۆبەیان کردو نەفسی خۆیان پوختەکرد لە چڵکی تاوانباری ئێستر ئێوەیش وازیان لێ بێنن و ئازاریان مەدەن و لە ناو خەڵکا باسیان مەکەن .

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ تَوَّاباً رَحيماً ﴾ : (١٦)

بە راستی خوای تەعالا هەمیشە تۆبەوەرگرە لە بەندەکانی خۆی و میهرەبانەو عەیبپۆشە .

بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە پێش ئایەتی یەکەم کەوتووە نە نوزووڵاو ریزی عوقووبەتی زیناکاران بەم جۆرە بووە ؛ یەکەم لۆمەو سەرزەنش ، ئەمجار بەندکردنیان لە خانوودا . ئەمجار جەڵدەو دارلێدان بۆ پیاوو ژنێ کەوا ئیحصانیان نەبێ ، واتە ژنەکە شووی نەکردبێ و پیاوەکە ژنی نەهێنابێت جا رەجم و سەنگەسار بۆ پیاوو ژنێکە کە موحصەن بن .

﴿ إِنَّما التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهالَةٍ ثُمَّ يَتُوبونَ مِنْ قَريبٍ ﴾ :

ئەو تەوبە کە لەسەر خودایەو قەبوولی ئەکاو رەدی ناکاتەوە بە موجیبی ئیحسانو فەزڵی خۆی هەر بۆ ئەو کەسانەیە کە کردەوەی ناپار ئەکەن بە جەهالەتو کەم هۆشیو وردنەبوونەوە لە ئەنجامی کارو عەزابی پەروەردگار ، وە پاش ئەو کردەوە ناپارە تەوبە ئەکەنو ئەگەڕێنەوە بۆ لای خودا لەپێش ئەوەدا کە ئاکامیان بێت .

﴿ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ﴾ :

ئا ئەو جۆرە کەسانەن کە خودا تەوبەیان لێقەبوولّ ئەکا .

﴿ وكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (١٧)

وە خودای تەعالا زانایە بە هەموو بارێکاو خاوەن حیکمەتە لە هەموو کارێکا مادام تۆبەی ئەوانە قەبوولّ بکا ئەوە پڕە لە حیکمەت .

﴿ ولَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ المَوتُ قَالَ : إِنِّي تُبْتُ الآنَ ﴾:

وە قەبوولّکردنی تۆبە بۆ ئەو کەسانە نیە کە کردەوەی ناشیرین ئەکەنو دەوام ئەکەن لەسەری تا کاتێ کە مردن دایێ بە سەری یەکێکیانا ئەڵێ بە راستی وا ئێستە تەوبەم کرد .

﴿ وَلا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ :

وە بۆ ئەو کەسانەیش نیە کە ئەمرن وەلحاڵ دامەزراون لەسەر کوفر ، واتە تەوبەی ئەوانە کە لە سەرەمەرگا تەوبە ئەکەن وەکو تەوبەنەکردنی ئەو کەسانەیە کە بە کافری ئەمرن .

﴿ أُولَئِكَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً ﴾ : (١٨)

ئەمانە کە تەوبەکەیان پاش ئەخەن بۆ سەرەمەرگ و ئەوانە کە هەر تەوبە ناکەنو بە کافری ئەمرن ئامادەمان کردووە بۆیان عەزابێکی ئێشدار .

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا يحل لكم ان ترثوا النساء كرها) •

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) ئەڵێ : یاسای عەرەب وابوو کاتێ پیاوێ بمردایێ حەقدارانی ئەو کابرایـــە موستەحەق بوون بە ژنەکەی ؛ ئەگەر یەکێ لەوان مەیلی ببوایێ مارەی ئەکرد بۆ خۆی ، وە ئەگەر مەیلی ببوایێ مارەی بکا لـە غەیر ئەیتوانی ، وە ئەگەر مەیلی وابوایێ هەر بمێنێتەوەو شوو نەکا وەها دەبوو • واتە ئەوان شیاوتر بوون بەو ژنـــە لـــە ئەهلی خۆی • جا فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا ! لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّساءَ كَرْهاً ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەری خودا ! حەڵاڵ نیە بۆ ئێوە کە ژنان وەربگرن وەکو میرات لە پاش مردنی خاوەنەکانیان بە زۆر بەڵکو ئەو ژنانە بۆ ئێوە دروست نەبـــێ مارەیان بکەن ، وە یا دروست بێ بەڵام ژنەکە ئێوەی نەوێ •

﴿ وَلا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ ما آتَيْتُمُوهُنَّ ﴾ :

وە مەنعیان مەکەن لە شووکردن بە هیوای ئەوە کە ژنەکان بە مەجبووری بازێ لەو ماڵو مارەییەیە کە پێتان داون پێتـــان بدەنەوە ، مەگەر ئیشێکی بێ موناسەبەیان لێپەیدا بووبێ •

وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە خیتابە لەگەڵ

مێردی ژنەکانا ، بازێ پیاوی بێ مروەت بوون موبالاتیان بـــە ژنەکانیان نەدەکردو وەکو یاسای پیاوانی هۆشیارو بەختیـار ئیدارەیان نەدەکردن ؛ نە تەلاقیان ئەدان بڕۆن بۆ خۆیان شـوو بکەن ، وە نە حورمەتیان رائەگرتن • هەروا ئەیانهێشتنەوە بۆ تەمای ئەوە یا تەلاقیان لێوەربگرن بە پارە وە یاخود بمـرن و شووەکانیان ئیستیفادە بکەن لە میراتەکەیان ، جا خودای تەعالا ئەفەرمووێت : ئیشی وا مەکەن خودا رازی نیە بەم غەدرە •

﴿ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ﴾ :

مەگەر کاتێ کە ژنەکان زۆر بەدرەوشت بن و کردەوەیەکی ناشیرینیان بە ئاشکرا لێدەربکەوێ و ئێوەیش بۆ عوقووبەتی ئەو ئیشە وەها قەساوەتیان لەگەلا بکەن •

﴿ وعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

رابوێرن لەگەڵیانا بە یاسایێ کە ناسراوە لە ناو خـــاوەن مروەتەکانا بە ئینصاف و قسەی خۆش •

﴿ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً ﴾ : (١٩)

وە ئەگەر صوحبەت و هاوڕێیێی ئەو ژنانەتان لەلا ناشیریـن بو لەبەر ناشیرینی صوورەتیان یا ناپەسەنـــدی رەوشـــت و سیرەتیان • ئەوە هەر خۆتان بگرن و سەبر بکەن لەگەڵیانـــاو مدارا بکەن و ئازاریان مەدەن ؛ چونکی زۆر رجا هەیە کە ئێـوە شتێك باش بۆی نەڕوانن و خودای تەعالا خێرێکی زۆری تێـدا

دانابێ ، ئەگەر ژنی برا مردووەکەتان یا باوکە مردووەکەتان بن هیوایە مانەوەیان ببێ بە هۆی ئینسیجامی ئەفرادی عائیلە یا ببێ بە هۆی ئولفەت لەگەڵ (ئەصهار)و ئەنصارا ، وە ئەگەر ژنی خۆتان بێ هیوایە منداڵی باشیان لێ ببێ وە یا منداڵەکانتان بە باشی تەمێو تەربیە بکەنو بۆ یاسای دینداری بوونیان بـاش بـێ .

﴿ وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدالَ زَوْجٍ مَكانَ زَوْجٍ ﴾:

وەئەگەر خواستی دڵتان وابوو کە ژنێ تەڵاق بدەنو ژنێ تر بێنن .

﴿ وَآتَيْتُمْ إِحْدیٰهُنَّ قِنْطاراً فَلا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئاً ﴾ :

وە دابووتان بەو ژنە کە تەڵاقی ئەدەن هـەزارو صـەد دیناری ئاڵتوون لە مارەییدا ئەوە وەرمەگرنەوە لەو ژنانە شتێ لە مارەییەکەیان کەم بێ یا زۆر .

﴿ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتاناً وَإِثْماً مُبِيناً ؟ ﴾ : (٢٠)

ئایا ئێوە ئەو مارەییە وەرئەگرنەوە لەو ژنە داماوانە لـە حاڵێکدا (مباهت) بن و بوهتانیان بۆ هەڵبەستن ، وە لە حاڵێکدا خۆتان تاوانبار بکەن بە تاوانێکی دیاری ؟ ئەگێڕنەوە بـازێ لەوانە کاتێ ژنێکیان بەسەر ژنـە پێشووەکەیانـا ئەهێنـا بوختانێکیان هەڵئەبەست بۆ ژنە کۆنەکەیان بۆ ئەوە کە مەعزوور بن لە تەڵاقدانیا وە بۆ ئەوە کە ئەو ژنە داماوە لە ترسی ناموسی

خۆی تەلاق وەربگرێ لەو کابرایەو مالی خۆی پێ بداو بێدەنگی بکا • جا خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەم کارە ناهەموارانەو ئەم درۆو بوختانەو ئەم گوناحو تاوانبارییانە هەموی شتێکی ناپەسەندن و تەرکیان بکەن ، ئەگەرنا خودا ئینتیقامتان لێ ئەستێنێ •

﴿ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ ؟ ﴾ :

چۆن جەسارەت ئەکەن و لە خودا ناترسن و ئەم مارەییە وەرئەگرن لەو ژنە داماوانە وەلحاڵ بازێکتان گەییشتووە بە بازێکتان ؟ واتە پیاو گەییشتووە بە ژن و ژن گەییشتووە بە پیاو وە بە یەکەوە رایان بواردووە و لە بەرابەری ئەو مارەییەوە لەزەتتان لە ژنەکان وەرگرتووە و ئەو مارەییە بەدەل و تۆڵەی ئەو لەزەتەیە •

﴿ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً ﴾ : (٢١)

وە ئەو ژنانە بە هۆی خوازبێنی و پەیمانکارو مارەبڕینەوە وەریان گرتووە لە ئێوە پەیمانێکی ئەستوور ئەو پەیمانە لەگەڵ خودادا کە بە واسیطەی پێغەمبەرەوە (د) کراوە لەگەڵ ئێوەدا ؛ چونکی حەزرەت فەرموویەتی : وەصیەتتان بۆ ئەکەم لە هۆی ژنەوە ؛ چونکی ئێوە ئەوانتان وەرگرتووە لەسەر ئەساسی ئەمە کە ژنان ئەمانەتن و وەدیعەی خودان لای ئێوەداو ئێوە عەوزەتی ئەوانەتان حەلاڵکردووە بەهۆی ئیجرای عەقد بە کەلیمەی خودا کە بریتییە لە (انکاح) و (تزویج) ، وە ئەو ژنانە

له زاتی خۆیانا بەرابەر بە پیاو زەعیفن ، وە هەر ئەوەندە گەییشتن بە مێردەکانیان ئیتر غالبا سکیان ئەبێو ، شانیان قورس ئەبێ بە خزمەتی مالو چاودێری منداڵو ئەم وەزعانە موجیبن بۆ ئیکرامو ئیعانە نەك بۆ تەحقیرو ئیهانە .

وە لە واقیعا یەکێ بە چاوی راستبینو دووربینو وردبین تەماشای قورئانی پیرۆز بکا حاڵی ئەبێ کە وەزعی ژنان لە پێش دامەزرانی ئایینی پاکی ئیسلاما چەندێ نابارو ناهەموار بووەو چەندێ ستەم بەسەر ژنا رابوردووەو ، لە بەرەبەیانی مێژووی دینی ئیسلامەوە چەندێ ئایەتو حەدیث وارید بوون بۆ خزمەتکردنی عەدالەتو بۆ ریعایەتی حوقووقی ژن لە : میراتا ، لە خانەدانا ، لە ژیانا ، لە شووکردنا ، لە هاتنەوەیا بۆ ماڵی باوکی خۆیو ، لە مەسرەفو خەرجیداو ، لە موجامەلەو قسەی ئیحتیرامو ئەدەب لەگەڵیانا .. بە راستی حەزرەت (د) « رحمة العالمين » ە .

فەرموودەی خودا : (ولا تنكحوا ...) الاية

ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردووە ئەڵێن : ئەهلی مەدینە لە زەمانی جاهیلیەتاو لە ئەووەڵی ئیسلامەوە یاسایان وابوو کاتێ پیاوێ بمردایەو ژنێکی بەجێ بهێشتایە ئەگەر کوڕێك لە غەیری ئەو ژنەی ببوایە یا ئەو کوڕە یا خزمێك لە پشتی کابرا ئەهات جلێکی ئەدا بەسەر ئەو ژنەدا ئیتر ئەو کەسە ئیستیحقاقی ئەو ژنەی زۆرتر ئەبوو لە

نەفسی ژنەکەو لە غەیری ژنەکە ، وە لە پاشا بیوێستایێ مارەی بکا مارەی ئەکرد بە بێ مارەیی ئیللا ئەو مارەییەیە کە وەختی خۆی مێردەکەی بۆی بڕیارداوە ، وە ئەگەر بیوێستایێ مارەی ئەکرد لە غەیری خـــۆی لە هەرکەســـێ داوای بکردایـــەو مارەییەکەی وەرئەگرتو خۆی ئەیخواردو بەشی ژنەکـــــەی لێنەئەدا • وە ئەگەر بیوێستایێ راگـــیری بکـــا هـــەروا ئەیهێشتەوەو بە سووکی تەماشای ئەکرد هەتا ئەو ژنە فیدیەی نەفسی خۆی ئەدا • بەم جۆرە وازی لە میراتو لە مارەیـــیو حوقووقی خۆی ئەهێنا بۆ ئەو کەسەو ئەویش بەرەڵای ئەکرد ، وە یاخود هەتا ژنەکە ئەمرد ئەوجار ئەو کورِە یا ئەو خزمـــــە پشتیە هەرچی ماڵو میراتی ئەو ژنە هەبوو ئەیبـــرد بـــۆ خۆی •

جا ئەبو قەیس کورِی ئەسلەتی ئەنصاری وەفاتی کـــــردو ژنێکی بەجێهێشت ــ کەبشە کچی مەعنی ئەنصاری ــ • لەویا کورِێکی ئەبو قەیس ــ لە غەیری کەبشە ــ هەستا ویستی کەبشە مارە بکا ، کەبشە وتی : من وەکو کورِی خۆم تەماشای تـــــۆ ئەکەمو تۆ لە پیاوە باشەکانی هۆزی خۆتی ، بە بێ ئیجـازەی حەزرەت شتی وا نابێ با بڕۆم بۆ لای حەزرەت پرسی پێبکەم • کاتێ رۆییشت بۆ خزمەتی حەزرەتو وەزعەکەی عەرز کـــرد • فەرمووی : بڕۆرەوە بۆ ماڵی خۆت بەڵکو خودا حوکمێ نازڵ بکا لە هۆی تۆوە • جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ئەفەرمویێت :

﴿ وَلا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آباؤُكُمْ مِنَ النِّساءِ إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ ﴾ :

ماره مەکەن ئەو ژنانە کە باوکەکانتان مارەیانکردوون ، وە ئەگەر شتی وەها بکەن موستەحەقی عیقابو عەزابی خودا ئەبن لەم هۆوە ئیللا ئەو نیکاحانە نەبێ کە لەمەوپێش کراون خاوەنەکانیان مردن ٠

﴿ إِنَّهُ كانَ فاحِشَةً ومَقْتاً ﴾ :

چونکە بە راستی مارەکردنی ژنی باوکەکانتان لەلای خودادا بە کارێکی زۆر ناشیرین دانراوەو خودا قەت شتی وای بەیار نەداوە لە هیچ ئایینودینێکاو کارێکی ناپەسەندە لەلای ئینسانی خاوەن مروەتو پیاوەتیو خاوەن ویجدان ٠

﴿ وَساءَ سَبِيلاً ﴾ : (٢٢)

وە زۆر ناشیرینە رێگەو رەویەی ئەو کەسانە کە ئەم کارە ئەکەن لە جیهەتی ئیعتیبارو سلووکو پیاڕۆییشتنا ٠

فەرموودەی خودا (حرمت علیکم امهاتکم ـ تا ـ رحیما) :

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونزیر ریوایەتیان کردووە لە (ابن جریج) فەرموویەتی : پرسیارم کرد لە (عطا) لە مەعنای (وحلائل ابنائکم الذین من اصلابکم) ئەویش فەرمووی : بیستومانە کاتێ کە حەزرەت ژنەکەی زەیدی کوڕی حاریثەی

مارە کرد کافرە موشریکەکانی مەکە دەستیان کرد بە قسەکردن • جا خودای تەعالا ناردی بۆ خوارەوە • (وحلائل أبنائكم الذين من أصلابكم) ، وە ناردیە خوارەوە : (ما جعل ادعيائكم ابنائكم) وە ناردیە خوارەوە : (لكيلا يكون على المؤمنين حـــرج في ازواج ادعيائهم) وە ناردیە خوارەوە : (ما كان محمد ابا احد من رجالكم ••• الاية) •

جا بینا لەسەر ئەمە قەیدی (من اصلابكم) قەیـــدە لـــە حەرامکردنی ژنی کوڕ لەسەر باوك واتە حەرام ئەبێ لەســـەر باوکەکان ژنی ئەو کوڕە لە پشتی خۆیان بێ نەك کوڕێ کە بـە یاسای رۆژ ئەکرێ بە کوڕ ، وە یاخود لە دانیرەی رەسمیدا لـــە دەفتەرا بە ناوی کوڕی فلانکەس ئەنووسرێن •

کەوابێ لەسەر نەصی قورئانی کەریم مانیع نیە لەوە کـــە پیاو ژنی کوڕێکی جەعلیی مارە بکا ، وەکو ئەوە کە حەزرەت(د) زەینەبی کچی جەحشی پوورزای مارە کرد لە پاش ئەوە زەید کـە کوڕی جەعلیی حەزرەتبوو تەلاقـــی دا • وە حـــەزرەت (د) تەشریعی ئەوەی کرد کە ژنی کوڕیجەعلیی حەلاڵە مارەبکرێ فەرمووی :

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهاتُكُـــمْ وَبَناتُكُـــمْ وَأَخَواتُكُمْ وعَمَّاتُكُمْ وخَالاتُكُمْ وَبَناتُ الأَخِ وَبَناتُ الأُخْتِ ﴾ :

واتە لە لایەنی ئێمەوە حەرامکراوە لەسەر ئێوە ــ ئـــەی

موسوڵمانان ـ مارەکردنـــی دایکەکانتـــانو کچەکانتـــانو خوشکەکانتانو پوورەکانتان کە خوشکی باوکتان بـــن یـــا پوورەکانتان کە خوشکی دایکتان بن •

﴿ وَأُمَّهاتُكُمُ اللّٰتي أَرْضَعْنَكُمْ ﴾ :

ئەو دایکانەتان کە شیریان داوە پێتان •

﴿ وَأَخَواتُكُمْ مِنَ الرَّضاعَةِ ﴾ :

وە مارەکردنی خوشکەکانتان لە شیرخواردنەوە •

﴿ وَأُمَّهاتُ نِسائِكُمْ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان نیکاحی دایکی ژنەکانتان •

﴿ وَرَبائِبُكُمُ اللّاتي في حُجُورِكُمْ مِنْ نِسائِكُمُ اللّاتي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان مارەکردنی ئەو کۆڵەبەستانـــە کـــە هـــان لـــە باوەشتاناو بەخێویان ئەکـــەن بـــەم مەرجـــە لەو ژنانەتانبن کە ئێوە چوونەتە لایانو دوخوولتان پێکردوون •

﴿ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ﴾ :

ئەگەر ئێوە دوخوولتان پێنەکردوون •

﴿ فَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

ئەوە تاوانتان لەسەر نیە لە مارەبڕینی کچەکانیانا •

﴿ وَحَلائِلُ أَبْنائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلابِكُمْ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان مارەکردنی ژنی ئەو کوڕانەتان کە لە پشتی ئێوەن •

﴿ و أَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الأُخْتَيْنِ ﴾ :

وه حەرامکراوه لەسەرتان جەمعی دوو خوشك بکەنەوه لـه نیکاحا ٠

﴿ إِلاَّ ما قَدْ سَلَفَ ﴾ :

بەلآم ئەوەی که زوورابوردووه ئەوه قەی‌ناکا له جاهیلییەتا بووه بەس ئێوه لەو کاره ناپەسەندە دوورین ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (٢٣)

به راستی خودا خەتاپۆش‌و میهرەبانه ٠

جا لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیه ٠ بزانن ! مارەبڕینی ژن یا حەرامه ، یا مەکرووهه ، یا حەلآلە ، وه ئەو نیکاحانه که حەرامن چوار بەشن :

بەشی یەکەم : ئەوانەن که نیکاحیان حەرامه لەبەر عەینـی ژنەکان‌و زاتیان ، وه بۆ ئەم بەشه سێ سەبەب هەیه : سەبەبـی یەکەم : نەسەبەو حەرام بەم سەبەبه حەوت سینفن ، ئـەووەڵ دایکه که عیبارەته له ژنێ که تۆی بەوەلەدا هێنابێ یا کەسێکـی بەوەلەدا هێنابێ که تۆیان بەوەلەدا هێناوه ، یانی هەموو ژنێکی وەهایه رشتەی نەسەبی تۆ بگات پێی ٠ دووهەم کچی تۆیـەو هەرکەسێ تۆ بە وەڵەدت هێنابێ یا کەسێکت بەوەڵەدا هێنابـێ که ئەوی بەوەڵەدا هێنابێ یا هەر ژنێ که رشتەی نەسەبی بگا بە تۆ ئەوه کچی تۆیه ٠ سێهەم خوشکه که عیبارەته له ژنێکی وا که باوك‌و دایکی تۆ بە وەڵەدیان هێنابێ یا یەکێ لەوان ٠ چوارەم پوور یانێ خوشکی باوکت که عیبارەته له خوشکی نێرینەیـێ

تۆی به وەلەدا هێناوە به واسیطە یا بێ واسیطە ، هەرچەن خوشکی مامی دایکیشت بێ • پێنجەم : پوور ، خوشکی دایکت ، واتە هەر ژنێ بێ کە تۆی بەوەڵەداهێناوە به واسیطە یا بە بێ واسیطە هەرچەن خوشکی دایکت بێ لە لایەنی باوکیەوە • شەشەم برازات کە عیبارەتە لە کچی پیاوێ کەلە باوك‌و دایکت یا لە یەکێکیان پەیدا بووبێ • حەوتەم خوشکەزات کە عیبارەتە لە کچی ژنێ لە باوك‌و دایکی تۆ یا لە یەکێکیان پەیدا بووبێ •

سەبەبی دووهەم رەضاعە یانی شیرخواردن • وە حورمەت سابت نابێ بەم شیرخواردنە ئیللا بەمە کە ئەو شیرە شیری ژنی ئادەمیزادێ بێ کە تەمەنی لە نۆ ساڵ کەمتر نەبێ ، خواە کچ بێ یا بێوەژن بێ یا ژنی خاوەن مێرد بێ ، وە ئەو شیرە بگا بە دەماخ یا بە میعدەی شیرخۆرەکە ، وە ئەو شیرخۆرەیش تەمەنی لە دووساڵ کەمتر بێو لای کەمی پێنج جار شیری تەو ژنەی خواردبێ لە حاڵی حەیاتی دامەزراوا،وە لەو پێنج جارەدا ئەو منداڵە لەبەر ئیعراض لە شیرخواردن دەسبەردار بووبێ نەك لەبەر هەناسەدان یا گاڵتەکردن یا موجیبێکی خاریجی • وە هەرکاتێ شیرخواردن بەم جۆرە ژنێکی حەرام کرد ئەوە ئەسڵو فەرع‌و حاشیەی ئەو ژنەیش حەرام ئەکا ، یانی ئەبێ بە هۆی حەرام‌بوونی نیکاحی دایکی ئەو ژنەو کچی‌و خوشکی ، هەروا ئەبێ بەهۆی حەرام‌بوونی ئەسڵو فەرع‌و حاشیەی پیاوە خاوەن‌شیرەکە ، یانی دایکی ئەوو کچی‌و ژنی‌و خوشکی لەم شیرخۆرە حەرام ئەبێ • بەڵام نیسبەت بە شیرخۆرەکە حەرامی هەر تەئثیری بۆ فەرعی هەیە ، واتە بۆ نەتەوەی نەك بۆ ئەسڵو

حاشیەی منداڵێ شیری ژنێ بخوا ئەو ژنە حەرام نابێ لە باوکی ئەم شیرخۆرەو لە برای بەڵکو حەرام ئەبێ لەکوڕی ئەم شیرخۆرە • وەکو نووسیومە :

حورمەتی شیری دایەی خـــاوەن شـیر
لـە پیاوەکەشـــیا هەیەتـی تەئسـیر
بۆ ئەسڵو فەرع و حاشیەی هـــەردوو
گشت حەرام ئەبن بە بێ یـــەك و دوو
لە شیرخۆرەدا ئـــەو حوکمـە ئـەڕوا
هەر بۆ نەتـــەوەی ، وەهایـە فتـوا

وە ئەم حەوت سینفە کە بە نەسەب حەرام ئەبن بە هـــۆی رەضاعەیشەوە حەرام ئەبن بەدەلیلی ئەو ئایەتە کە رابورد ، وە فەرموودەی حەزرەتیش کە فەرموویەتی : (یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب) رواە الشیخان • واتە حەرام ئەبێ بە شـــیر خواردن ئەوەی حەرامی نەسەبە •

سەبەبی سێیەم : موصاهەرەیە ، واتە خزمایەتی تایبەتـی بە هۆی ژن هێنانەوە ، وە ئەوانە چوارن ؛ یەکەم ژنی بـــاوك و باپیرە موتڵەقا ، دوور بن یا نزیك ، لە لایەنی باوکەوە یا لـــە لایەنی دایکەوە • دووهەم ژنی کوڕو کوڕەزا دوور یا نزیـك • سێیەم دایکی ژن هەرچەن بەرز ببێتەوە ، ئەمانە هەموو بـــە تەنیا عەقدی نیکاح حەرام ئەبن هەر چەن دوخوولیش نەبـــێ • چوارەم کچی ژن بەم شەرتە دوخوول بە دایکەکـــە کرابـــێ ، هەروەها کچەزای ئەو ژنە دوور بێ یا نزیك •

بزانن ! کچی ژن له شەرعا ناوی (ربیبه) یەو کوڕی ژن ناوی (ربیب) ە وە هەروەکو کچی رەبیبه حەرام ئەبێ کچی رەبیب هەم حەرام ئەبێ لەسەر مێردی دایکەکەیان خواه ئەمانە دوور بن یا نزیك •

بێدار بن ! له ئیعتیباری ئەم چوارەوە فەقەت له موساهەردا دەرکەوت که حەرام نیه مارەکردنی دایك‌و کچی مێردی دایکی ئینسان که به کوردی پێی ئەوترێ (باوەپیارە) • هەروا دایك‌و کچی مێردی کچی ئینسان که پێی ئەڵێن (زاوا) • وە دایك‌و کچی ژنی باوکی ئینسان که پێی ئەڵێن (باوەژن) وە دایك‌و کچی ژنی کوڕ که پێی ئەڵێن (بووك) ، یانی ئەگەر بووکی تۆ دایکی بوو دروستە بۆ تۆ مارەی بکەی یا ئەگەر کچی بوو لە غەیری کوڕەکەی تۆ دروستە مارەی بکەی بۆ خۆت • هەروا دروستە مارەکردنی ژنی رەبیب که پێی ئەڵێن (کۆنەوەس) هەروا ژنی باوە پیارە که هەوێ دایکی ئینسانە دروستە مارەی بکەی ئەگەر مێردەکەی بمرێ یا تەلاقی بدا •

بەشی دووهەم ئەو ژنانەن که نیکاحیان حەرامە لەبەر جەمع‌و کەوتنە یەك لەگەڵ ژنی ترا ، وە ئەم بەشە له هەشت مەسەلەدایە ؛ مەسەلەی یەکەم‌و دووەم‌و سێهەم‌و چوارەم جەمعی ژنە لەگەڵ خوشکیا یا لەگەڵ دایکیا یالەگەڵ عەمەیا‌ـخوشکی باوکی‌ـیا لەگەڵ خالەیا خوشکی دایکی ؛ چونکی خودای تەعالا فەرموویەتی:(وان تجمعوا بین الاختین الا ما قدسلف)وە حەزرەت(د)فەرموویەتی:(لا تنکح المرأة علی عمتها ولا العمة علی بنت أخیها ولا المرأة علی

خالتها ولا الخالة على بنت اختها ـ لا الكبرى على الصغرى ، ولا الصغرى على الكبرى ـ رواه الترمذي وقال حسن صحيح) وه لەگەڵ دایکیشیا بە (قیاس الاولی) واتە ژن مارە ناکرێ بەسەر عەمەیاو عەمە مارە ناکرێ بەسەر برازایاو ژن مارە ناکرێ بەسەر خاڵەیاو خاڵە مارە ناکرێ بەسەر خوشکەزایا نە گەورەکەیان دێت بەسەر بچووکەکەداو نە بچووکەکەیان بەسەر گەورەکەدا ٠

مەسئەلەی پێنجەم : جەمعی دوو جاریيە لە نیکاحا بۆ مێردێ کە حورێ بێ ؛ چونکە بە یەك جاریيە ئیکتیفا ئەکا ٠

مەسئەلەی شەشەم : جەمعی زیاتر لە چوار ژنە بۆ حورێ وە زیاتر ، حەزرەت (د) فەرمووی بە (غیلان) کوڕی سەلمەی ثەقەفی کە موسوڵمان بوو لەسەر دە ژن : (امسك اربعا وفارق سائرهن) چوار ژن لەو ژنانە رابگرە بۆ خۆتو جیابیەرەوە لە باقیەکەیان ٠

مەسئەلەی حەوتەم : جەمعە لە بەینی زیاتر لە دوو ژن بۆ ئینسانێ کە بەندە بێ ؛ ئیمامی بەیهەقی ریوایەتی کردووە لە لەیـــــث ئەویش لە حەکەمی کوڕی عوتەیبە وتوویە : ئەصحابی پێغەمەر (د) ئیجماعیان کردووە لەسەر ئەوە کە بەندە زیاتر لە دوو ژن مارە نەکا ٠

مەسئەلەی هەشتەم : جەمعە لە بەینی دوو مێردا بۆ تاقە ژنێ ئەمە لە دینی ئیسلاما مەمنووعە بە ئیجماع ٠ وە ئەگەر دوو عەقد جاری ببن لە لایەنی دوو کەسەوە بەسەر تاقە ژنێکدا ئەوە ئەگەر بە ئانێ بێ هەردوویان بەتاڵن وە ئەگـــەر بـــەرودوا بـــن پێشووەکەیان دروستەو دوایی بەتاڵە وەکو تەفسیل دراوە ٠

بەشی سێیەم : ئەو ژنانەن کە نیکاحیان حەرامە لەبەر ئیشتیباە پەیدا بوون لە بەینی ژنێکی وا کە نیکاح ئەکرێ بە ژنانێکی وەهاوە کە نیکاحیان دروست بێ • وەکو ئیشتیباهی ژنێ کە حەرام بێ بە نەسەب یا بە رەضاع یا بە موصاهەرە ، یا لەبەر لیعان یا لەبەر وەثەنییەت یا لەبەر ئەوە کە لە عیدەدا بێ ، یا سێ تەلاقەی کەوتبێ ، یا لەبەر ئیحرام بەستن بە حەج یا بە عومرە ••• لەم صوورەتانەدا ئەگەر ئەو ژنە تێکەڵی ژنانی بێگانەی مەحصوورە بوونوەکو : دە ، بیست ، صەد ، دووصەد ، سێصەد •• ئەمە بە قەطعی نابێ لەم ژنانەدا ژن مارە بکا • وە ئەگەر تێکەڵی غەیرە مەحصوورات بوون وەکو : هەزار نۆصەد ، هەشتصەد ، حەوتصەد •• ئەمە بە قەطعی دروستە ژنێ لەم ژنانە مارە بکاو موبالات بەو ئیشتیباهە ناکرێ لەبەر عوسرەتی پارێز • وە ئەگەر تێکەڵی مابەینی سێصەدو حەوتصەد بوو ئەوە پرسیار لە دڵی خۆی بکا ؛ ئەگەر بیری هاتە سەر ئەوە کە ئەو ژنە مارەی ئەکا حەرامەکە نیە دروستە مارەی بکا ، ئەگەرنا حەرامە مارەی بکا لەبەر دووددڵییەکەی (علی المعتمد) •

بەشی چوارەم : ئەو ژنانەن کە نیکاحیان حەرامە لەبەر وجوودی مانیعێ لەو عەقدەدا وەکو ئەو نیکاحە مەشهوورە بە (نیکاحی شیغار) و صوورەتەکەی ئەوەیە : کابرا ئەڵێ بە کەسێ : وا کچەکەم لێ مارەکردی لەسەر مەرجی ئەوە تۆیش کچەکەی خۆتم لێ مارەبکەیو چوونەلای کچەکەی تۆ مارەیی کچەکەی من بێ ، وە چوونەلای کچەکەی من مارەیی کچەکەی

تۆبێ ٠٠ وە کابرای موقابیلیشی ئەم نیکاحە قەبووڵ بکا بـــەم شێوە ئەڵێ : وا کچەکەی تۆم قەبووڵ کرد بە ژنی خۆمو کچەکەی خۆمم مارە بڕی لە تۆ لەسەر ئەو یاسا کە تۆ بڕیـــارت دا ٠ وە سیڕڕی دانەمەزرانی ئەم عەقدە ئەمەیە کە خاڵییە لە ئیحتیرامی مەنکوحەکان ؛ چونکـــی ئەگەر ناوی مارەیی نەبرێ باشە لەبەر ئەوە لە پاش دوخوول (مهر المثل) دائەمەزرێ بۆ ژنەکان ، بەڵام چوونەلای ئەم کچە مارەیی ئەو کچە بێو چوونەلای ئـــــەو کچەکە مارەیی ئەم بێ ئەوە ئەبێ بە گاڵتەکردن بەشەرافەتی هەردو لایانو شتی وەها لە دینا نیە ٠ لەبەر ئەمە ئەگەر حەتا لەگـــەڵ ئەم مەرجەدا ماڵیش دابنرێ بۆیان هەر عەقدەکە بەتاڵـــە ٠ وە وەکو نیکاحی موتعە کە پێی ئەڵێن (صیغه) بەم شێوە ئەڵـــێ : ئەم ژنەم لێ مارەکردی بە وادەی حەفتەیێ یا مانگێ یـــا ساڵێ یا زیاتر ؛ چونکی حەزرەت (د) نەهی‌کردووە لەم جۆرە نیکاحە ، وە وەکو لە پاش چەن ئایەتێ بە درێژی باسی ئەکەین (انشاء الله) ٠ وە وەکو ئیحرامێ کە تەسادوفی کاتی ئیحرامی ژنەکـــە یـــا پیاوەکە یا هەردووکیان بکا ؛ چونکی حەزرەت فەرموویەتـــی : (لا ینکح المحرم ولا ینکح) واتە : کەسێ لە ئیحراما بێ نـــە ژن دێنێو نە ئەدرێ بە شوو ٠ وە وەکو نیکاحێ کە دوو وەلی بیکەن ؛ بەم شێوە برایێ خوشکەکەی مارە ببڕێ لە زەیدو برایەکی تـــر مارەی ببڕێ لە عەمر ٠ ئەگەر بە یەکەوە بن یا پێشو پاش لـــەو دوو عەقدەدا دیار نەبێ ٠ وە وەکو نیکاحی ژنێ کە لە عیدەدا بێ وە یا لە ماوەی (استبرا) دا بێ ؛ چونکی شەرتی نیکاح خاڵـــی

بوونی مەنکووحەیە لە نیکاح‌و لە عیدەی غەیری خۆی • وە وەکو نیکاحی ژنێ لە عیدەدا بێ‌و گومانی ئەوەی هەبێ کە حامیلەیە لەبەر قورسی لەشی (مەئەلا) یا لەبەر جوولانی شتێ لە سکیا •• ئەمە بۆی نیە شوو بکا هەتا ئەو گومانەی لانەچێ •

وە وەکو نیکاحی ژنی کافری غەیرە کیتابی ، یانی بتپەرست یا ئاگرپەرست بێ (مەئەلا) ، وە ئەمانیکاحی کیتابییە ئەوە دروستە ئەگەر شەرتەکەی بێتە جێگە • وە وەکو نیکاحی سەبید یانی مالیکی جارییە بۆ جارییەکەی لەبەر ئەوە کە ئەو نیکاحەناکەوێتە یەک لەگەڵ مولکدا لە ئاسارا •

وە ئەو نیکاحانە کە مەکرووهن • وەکو نیکاحی ژنێ بە خوازبێنی لەسەر خوازبێنی ناشەرعی مارەکرابێ . وە وەکو نیکاحی (محلل) ئەگەر شەرتی تەلاقدانی ژنەکەی پاش چوونەلای لەناو عەقدەکەدا بەیان نەکرابێ • ئەگەر بەیانکرابێ ئەوە نیکاحەکە حەرامەو چوونەلای ژنەکەیش حەرامە • وە وەکو نیکاحی ئینسانێ کە مەغروور کرابێ بەوە ئەو ژنە مارەی ئەکا موسوڵمانە یا حورەیە ، وە نیکاحی پیاوی موسوڵمان بۆ ژنی یەهوودییە یا نەصرانییەیێ کە ذیمەی ببێ یا حەربییە بێ ، وە نیکاحی ژنێ کە نەخۆشینێکی ببێ ، یا خود ژنەکە فاسقە بێ یا کچی فاسق بێ ••• وە ماعەدای ئەمانە باسمان کردن حەلاڵن خواە سوننەت بن یا واجب بن ، وەکو نیکاحێ کە ببێ بە هۆی مەنعی زینا لە خاوەنەکەی‌و هەر نیکاحیش دەست بدا لەو کاتەدا بۆ دەفعی ئەو زینایە ••

وەلحاصل نیکاح واجبو مەندووبو مەکرووهو حەرامو حەلاڵی هەیە ، واتە : ئەحکامی خەمسەی بەسەردا دێت ؛ موباحە بۆ کەسێ مەسرەفی ببێ بەلاڵم موحتاجی ژن نەبێ ، وە سوننەتە بۆ کەسێ موحتاجو موشتاق بێ بۆ ژن مادام مەسرەفی ببێ ، وە مەکرووهە بۆ کەسێ موحتاج نەبێو مەسرەفی نەبێ • وە واجبە لەسەر کەسێ کە موشتاق بێ بۆ ژنو بەبێ نیکاح چاری خۆی نەکا لە زیناکردن • وە حەرامە لەو هەموو صوورەتانەدا باسمانکردنو لەسەر کەسێ کە موحتاجی ژن نەبێو مەسرەفی نەبێو عیللەتێکی وایشی ببێ مەنعی بکا لە موباشەرەی ژن ئەگەر ئەو ژنە کە مارەی ئەکا ئیشتیاقی بۆ مێرد بە نەوعێ ببێ کە بەبێ مێرد گیرۆدەی زینا ببێ •

وە بازێ لە فوقەها لە زەبتی موحەرەماتی نیکاحا فەرموویەتی : سێویەك ژن نیکاحی حەرامە : پێنج دایك : دایکی نەسەب ، دایکی رەضاع ، دایکی ژن ، دایکی مەوطووئە بە (ملك الیمین) ، دایکی مەوطووئەی شوبهە • وە پێنج کچ : کچی نەسەب ، کچی رەضاع ، کچی ژن ئەگەر مەدخوولە بێ ، کچی مەوطووئەی (ملك الیمین) ، کچی مەوطووئەی شوبهە • وە شەش مەوطووئە : مەوطووئەی باوك بە نیکاح ، وە بە (ملك الیمین) ، وە بە شوبهە ، وە مەوطووئەی کوڕ بەم سێجۆرە • وە سێ خوشك : خوشکی نەسەبی ، خوشکی رەضاع ، خوشکی ژن لە حاڵەتی جەمعدا • وە سێ خاڵە : خاڵەی نەسەب ، خاڵەی رەضاع خاڵەی ژن لە کاتی جەمعدا • وە سێ عەممە : عەممەی نەسەب ،

عەممەی رەضاع ، عەممەی ژن لە کاتی جەمعدا • وە سێ کچی برا : کچی برای نەسەب ، کچی برای رەضاع ، کچی برای ژن لە کاتی جەمعی لەگەڵ ژندا • وە سێ کچی خوشك : کچی خوشکی نەسەب ، کچی خوشکی رەضاع ، کچی خوشکی ژن لە کاتی جەمعی لەگەڵ ژنەکەیدا • وە زیاد ئەکرێ لەسەر ئەمانە ژنی کە لیعانت کردبێ لەگەڵیا ؛ چونکی ئەویش حەرامی دەوامداره • وەکو لە شەرقاوی‌دا ئەمانە ئەڵێ •

﴿ والمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّساءِ ﴾ :

فەرموودەی خودا (والمحصنات من النساء) مەعطووفە لەسەر (امهاتکم) وە لە ژمارەی ئەو ژنانەیە کە نیکاحیان حەرامە • واتە هەروا حەرامکراوە لەسەرتان ئەو ژنانە کە پارێزراون لە زینا بە هۆی مێردەوەو خاوەن مێردن •

﴿ إِلاَّ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ ﴾ :

ئیللا ئەو ژنە خاوەن مێردانە کە دەستی ئێوە داگیری ئەکاو ئێوە ئەبن بە مالیکیان بە هۆی دیلکردنیان‌و گرتنیان لە کافرە جەنگاوەرەکان ئەوانە هەرچەن خاوەن مێرد بن مادام لە جەنگا گیران‌و لە پاش حەربەکە بەشکران بەشی هەرکەسێ ببن دروستە بۆی بڕواتە لایان ، بەڵام ئەگەر حامیلە بوون لە پاش ئەوە سکەکەیان لێ ئەبێتەوەو پاك ئەبنەوە لە زەیسانی ، وە ئەگەر حامیلە نەبن پاش ئەوە ئیستیبرا بکرێن بە تاقە حەیزێك‌و لەو حەیزە پاك ببنەوە •

﴿ كِتَابَ اللهِ عَلَيْكُمْ ﴾ :

واتـه خودای تەعالا حەرامی ئەو ژنانە کە باسمان کردن لە ئایەتی (ولا تنکحوا ما نکح اباؤکم) ەوە هەتا ئێرە هەمـووی نووسیوە لەسەر ئێوە بە نووسینو هەمووی قەرارداوە لەسەرتان.

﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ ما وَراءَ ذَلِكُمْ ﴾ :

وە حەلاڵی کردووە بۆ ئێوە نیکاحی غەیری ئەم ژنانە ئیللا ئەوانە نەبێ کە حەزرەت (د) بە فەرموودەی خـۆی جیـای کردوونەتەوە وەکو جەمع لە بەینی عەممەو خاڵـەی ژن لـەگەڵ ژندا.

﴿ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسافِحِينَ ﴾ :

حەلاڵمان کرد بۆ ئێوە غەیری ئەو ژنانە باسمانکردن لەسەر ئیرادەو خواستی ئەوە بیانخوازن بە سەرفی مالی خۆتان لـە مارەییداو خۆتان بپارێزن لە زیناو ئاوی خۆتان بە ناشەرعـی نەرێژنو زایەی نەکەن.

﴿ فَما اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ﴾ :

جا هەرکام لەو ژنانە کە لەزەتتان وەرگرت لێیانو چوونە لایان مارەییەکەیان پێبدەن لەسەر ئەساسی ئەوە کە فـەرزەو حەقێکە خودا واجبی کردووە لەسەرتان.

﴿ وَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ فِي ما تَراضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الفَرِيضَةِ ﴾ :

وە گوناحتان لەسەر نیە لە کەمکردن یا زیادکردنی ئـەو

ئەندازە کە پێی‌رازی ئەبن لە پاش قەراری مارەییە واجبەکـــە ، واتە ئەگەر پیاوەکە شتێ زیاتر بدا بە ژنەکە وە یا ژنەکە شتێ لە مارەییەکەی کەم بکات دروستە •

﴿ اِنَّ اللّهَ کانَ عَلِیماً حَکِیماً ﴾ : (٢٤)

بە راستی خودا زانایە بە سوودی عالەم‌و خاوەن حیکمەتـــە لەهەر حوکمیکا قەراری بدا •

بێدار بن ! بازێ کەس وتوویانە : ئەم ئایەتی (فمـــــا استمتعتم به منهن فآتوهن أجورهن) نازڵبووە بۆ دامەزراندنی نیکاحی موتعە کە مەشهوورە بە (صیغە) و عیبارەتە لە نیکاحێکی موەقەت ، بە چەن رۆژێ لەسەر میقدارێ پارە وە کاتێ ماوەکە تەواو بوو نیکاحەکە فەسخ ئەبێتەوە بەبێ تەلاقدانی کابـــراو ژنەکەیش لە پاش ئەوە کاتێ یەک حەیزی بەسەرا هاتو پاکەوە بوو ئەتوانێ لەگەڵ کەسێکی ترا ڕێبکەوێ • وە ئەو کەسانـــە چەن دەلیلیان هێناوەتەوە لەسەر ئەم داوایە :

یەکەم : بەکارهێنانی (استمتاع) و کەلیمەی (اجور) ؛ چونکی ئیستیمتاع لەزەتێکی وەختییەو ئوجوور بەمانا کرێیـــە لەسەر ئەو ئیستیمتاعە •

دووهەم : قیرائەتی ئیبن‌و مەسعوود کە خویندوویەتیەوە (فما استمتعتم به منهن الی اجل مسمی) •

سێهەم : ئوبووتی ریوایەتی حەلاڵی موتعە لە گەلێ زاتی زانای گەورەوە بە تایبەتی حەزرەتی ئیبن‌و عەباس (خ) •

وە جومهووری ئەهلی دین لە وەلامی ئەمانەدا فەرموویانە :

جوابی دەلیلی یەکەمتان ئەمەیە کە : ئیستیمتاع بریتییە لە لەزەتوەرگرتن لە ژن ، وە ئەمە لە نیکاحی دەوامدارا زۆرترە لە نیکاحی مووەقەت ، وە کەلیمەی ئوجوور وەکو بۆ کرێ ئیستیعمال ئەکرێ بۆ مارەییش ئیستیعمال ئەکرێ وەکو لە پاش ئەم ئایەتەوە خودا ئەفەرموێت : (فانکحوهن باذن أهلهن وآتوهن اجورهن بالمعروف) وە لە ئایەتی پێنج لە سوورەتی مائیدەدا خودا فەرموویەتی (والمحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم اذا آتیتموهن اجورهن محصنین غیر مسافحین) وە لە سوورەتی ئەحزابا لە ئاخری ئایەتی سیوسێدا خودا فەرموویەتی بە حەزرەت : (انا احللنا لك ازواجك اللاتی آتیتهن أجورهن) وەکەلیمەی (اجور) لەم هەموو ئایەتانەدا بە مانا مارەییە بە بێ خیلاف ، کەوابێ (اجور) لە ئایەتەکەی خۆیشمانا عیبارەتە لە مارەیی بۆ ژن لە نیکاحی بە دەوامـا • وە جوابی دەلیلی دووەم قیرائەتی (الی اجل مسمی) لە قیرائەتی شازەیەو ئیستیدلالی پێناکرێ نە لەم رووەوەکە قورئانەو نە لەو رووەوە کە فەرموودەی حەزرەتە لەبەر ئەوە قورئان ئەبێ (قطعی الثبوت) بێ ، وە فەرموودەی حەزرەت کاتێ ئیستیدلالی پێ ئەکرێ کە ئیسنادی سابت بێ ، وە لەسەر تەقدیری ثوبووتی ثـەو عیبارەتە ئەڵێین وەختی خۆی سابت بـووەو لـە ئەنجامـا نەسخکراوەتەوە وەکو لەمەولا باسی ئەکەین •

وە جوابی دەلیلی سێهەم ئەمەیە کە : لە نەفسی حەزرەتـی عەلی (ك) لە ئیبنو عەباسەوە سابت بووە کە فەتوایان داوە بەوە موتعە حەرامە •

ئەمما لە حەزرەتی عەلی‌یەوە (ك) ئەوە ئیمامی مالیك ریوایەتی کردووە لە زوهری لە عەبدوڵڵاو حەسەن کوڕانی محەمەدی حەزرەتی عەلی کە مەشهوورە بە (محمد بن حنفية) و یەکێ بووە لە کیباری عالمانی ئەهلی بەیت ریوایەتی کردووە لە باوکیەوە ــ کە حەزرەتی عەلی‌یە ــ کە فەرموویەتی حەزرەت (د) نەهی کردووە لە موتعەی ژنانو لە خواردنی گۆشتی کەری خانەکی .

هەروا محمەمەدی کوڕی حەنەفیە ریوایەتی کردووە کە حەزرەتی عەلی رابورد بەلای ئیبنو عەباسا لەو کاتەدا کە فەتوای ئەدا بە حەلاڵی موتعە وە پێی فەرموو : چۆن فەتوای وەها ئەدەی ؟ حەزرەت (د) نەهی کردووە لە موتعەو لە گۆشتی کەری خانەکی .

وە ئەمما لە ئیبنو عەباسەوە ئەوە عەطای خۆراسانی لە ئیبنو عەباسەوە لە باسی مەعنای ئایەتی (فما استمتعتم به منهن فآتوهن اجورهن) دا فەرموویەتی : ئەم ئایەتە مەنسووخە بە ئایەتی (يا أيها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن) واتە ژنی وەرگیراو بە موتعە ئەگەر ژنی شەرعی بوایێ تەلاقئەدراو عیددەی ئەبوو (مع انه) نە تەلاقو نە عیددەی هەیە .

هەروا ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە کە لە کاتی وەفاتیا فەرموویەتی : (اللهم انی اتوب اليك من قولی في المتعة والصرف) ، وە مەبەس لە صەرف ئەوەیە کە سەردەمێ فەتوای بە

(ربا الفضل) ئەدۆ له كاتی پارەگۆڕینەوەدا ، وە له ئەنجاما كە ئەحادیثی حەزرەت دەركەوتن لەلایا لەو فەرموودەیە پەشیمانبووەوە •

بزانن ! ئیمامی نەوەوی له شەرحی صەحیحی موسلیمدا فەرموویەتی : ئەوەی كە صەواب‌و موختارە ئەمەیە كە دوو جار حەلاڵی‌و حەرامی هاتوون بەسەر نیكاحی موتعەدا ؛ له پێش غەزای خەیبەردا موتعە حەلاڵكراوە وە له غەزای خەیبەردا حەرامكرا ، وە جارێكی تر له فەتحی شاری مەككەداو له غەزای (اوطاس) دا حەلاڵ كرا ، وە پاش ئەمە بە سێ رۆژ حەزرەت (د) حەرامی كرد هەتا قیامەت ، وە ئیجماع لەسەر ئەمە سابت بوو ، واتە نەسخ بەسەر حەلاڵی‌ی نیكاحی موتعەدا هات له فەرموودەی حەزرەتا (د) وە بە نەصی قورئاني كەریم •

ئەمما سوننەت ئەوە رەبیعی كوڕی سبرەی جوهەنی ریوایەتی كردووە له باوكیەوە ئەڵێ : له كاتی سبەینێدا گەییشتم بە حەزرەت (د) له حەرەمدا له ناو بەینی روكن‌و مەقاما پشتی‌دابوو بە دیواری كەعبەوە فەرمووی : (یا أیها الناس اني امرتكم بالاستمتاع في هذه النساء ، ألا وان الله قد حرمها علیكم الی یوم القیامة ؛ فمن كان عنده منهن شيء فلیخل سبیلها ولا تأخذوا مما آتیتموهن شیئا) واتە ئەی ئادەمیزاد من فەرمانم پێدان بەوە كە موتعە حەلاڵە له ژنان ، ئاگادارین بە راستی خودای تەعالا حەرامی كرد له سەرتان هەتا رۆژی قیامەت ، وە هەركەسێ له ئێوە لەم ژنانەی لەلایە با بەرەڵای بكاو لەو مانەیش پێتان داون نە كەم

نه زۆر هیچیان لێوەرمەگرنەوە .

وە ریوایەتکراوە لە حەزرەتەوە (د) فەرموویەتی : (متعة النساء حرام) ، وە ئەم ریوایەتانە ئیمامی واحیدی لە کتێبی (بسیط) دا نەقڵی کردوون .

وە ئەمما ناسیخ لە قورئانی کەریمدا وەکو ئایەتی : (والذین هم لفروجهم حافظون الا علی ازواجهم أو ما ملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین فمن ابتغی وراء ذلك فأولئك هم العادون) واتە : بە راستی رزگار ئەبێ لە عەزابی رۆژی قیامەت ئەو کەسانە کە عەورەتی خۆیان ئەپارێزن ئیللا لە ژنەکانیان یا لەو جارییانە کە موڵکیانە وە ئەوانە سەرزەنشیان ناکرێ لەسەر ئەم ژنانە ، وە ئەم جارییانەو هەرکەسێ غەیری ئەمانە داوای شتێکی تر بکا بۆ تەمەتوعو لەزەتو شەهوەتبازی ئەوانە لە فەرمانی خودا لایانداوەو موتەجاویزن لە حودوودی دین .

وە جومهووری عالمەکان ئیستیدلالیان کردووە بەم ئایەتە لەسەر ئەوە کە نیکاحی موتعە بەتاڵەو نابێ بە هۆی لەزەتوەگرتنی حەڵاڵ ؛ چونکە خودای تەعالا حەسری موباشەرەی حەڵاڵی کردووە لە زەوجەو لە مەملووکەداو ئەم ژنە کە بە موتعە وەرئەگیرێ نە ژنەو نە مەملووکەیە ؛ چونکی ئەگەر ژن بوایێ پێویست بوو میراتی وەربگرتایە لە پیاوەکەی و ئەویش میراتی وەربگرتایە لەم (مع انه) کەسیان میرات لە کەسیان وەرناگرن . وە ئەمە مەعلوومە ، وە ئەگەر ژن بوایێ ئەبوو عیددەی لەسەر بوایێ ؛ چونکی خودا بۆ ژنێ کە لە مێردەکە جیابێتەوە عیددەی واجب

کردووه (مع انه) ژنی موتعه عیددەی نیه • وه ئەگەر ژن بوایێ ئەبوا ئەگەر منداڵێکی لێ ببێ نەسەبی سابت بوایێ لە کابـــرا کەچی وا نیه • وه دیارە وەکو ژنی کابرا نیه مەملووکەیش نیه ، وه هەر ژنێ ئینسان تەمەتوعی پێ بکا ژنی شەرعـــی نەبـــێ مەملووکەیش نەبێ ئەوه تەمەتوع بەو ژنە بە نەصی ئەو ئایەتـە تەجاوزە لە حودوودی دینو خاریجە لە شەریعەتی ئیسلام •

هەروا جومهوور ئیستیدلالیان کردووه بەوەی سابت بـــووه خەلیفەی دووهەم ءومەری کوڕی خەتاب لە خوتبەدا لە حوزووری کۆمەڵێ لە کیباری ئەصحابەدا فەرمووی : ئەو موتعە کراوە لـە زەمانی حەزرەتا من نەهی ئەکەم لە کردنیو عیقابی موباشیرەکەی ئەدەمو ئەم قسەیە لە حوزووری کۆمەڵێ لە پیاوە گەورەکانـدا کردووه کەسیان ئینکاریان نەکردووه ، وه ئەو قسەیـش کـــە بلاوبووەتەوه کەس ئینکاری نەکردووه ، وه ئەمەیش ئەبێ بـــە دەلیل لەسەر ئەوه کە موتعە هەرچەن لە بازێ کاتا حەڵاڵ بووبـــێ لە صەدری ئیسلامدا بەڵام حەزرەت (د) لە ئاخرا مەنعی کردووه ، ئەگەرنا عومەر نەیئەتوانی ئەم خوتبە بدا لە ناویانا •

وه بزانن ! لە هۆی نوزوولی ئایەتی (والمحصنات من النساء)وه ئـەبو داودو ترمذي لـــە بابـــی نیکاحا ریوایەتیانکردووه لـــە ئەبو سەعیدی خدرییەوه (خ) کاتی روداوی جەنگی ئەوطاس چەن ژنێك گیرانو بەشکرانو کەوتنە بەشی موحاریبەکانەوه ئـــەو ژنانە میردی کافریان هەبوو وه ئێمە پێمان نابار بوو بڕۆینە لایان لەبەر ئەوه کە میردیان هەیە ، وه پرسیارمان کرد لە حەزرەت (د)

وه پاش ئەو پرسیارە ئەم ئایەتە نازڵ بوو کە ئەمەی گەیاند عیسمەتو عەقدی نیکاحی کافر نرخی نیەو دروستە بڕۆنە لایان بەڵام لە پاش وەزعی حەمل لە ژنی حامیلە وە لە پاش ئیستیبرا بە حەیز لە ژنی غەیرە حامیلەدا • وە بە عەلاوەی ئەمانە سابت بووە وەکو لە پێشەوە لە تەفسیری سوورەتی بەقەرە ئایەتی (ولا تنكحوا المشركات) دا باسمان کرد کە تا موسوڵمان نەبوون ژنە دیلەکان نەچوونەتە لایانو وەطئی مەملووکەی موشریکە دروست نیە •

﴿ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ ﴾ :

واتە : هەرکەسێ لە ئێوە تەوانای نەبێ لە هۆی داراییەوە کە لە ژنانی داوێنپاکی موسوڵمان مارە بکا ، واتە ئەو ئەندازە ماڵەی نەبوو بیدا بە مارەیی ئەو ژنەدا با مارە ببڕێ بۆ خۆی لەوانەی کە مەملووکەن لە کچە موسوڵمانەکانتان •

﴿ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ﴾ :

وە لە هۆی ئیمانەوە قەناعەت بکەن بە نیشانەی دیاریو زۆر مەکەونە ناو دوو دڵیو خەیاڵاتەوە •

﴿ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ﴾ :

ئێوەو ئەو مەملووکانە بازێکتان لە بازێکتانن ، یانی ریشەو نەتەوەتان ئەگاتەوە بە یەك هەمووتان ئەڕۆنەوە سەر ئادەمو حەواء هەر بەوە کە ئیستە ئەوان خادیمەو کەنیزن بە سووکیو

بێباکی مەڕوانن بۆیان ئەگەر لەبەر بازێ یاسا نەبێ هیچ فەرق نیە لە بەینی حوڕەو جارییەدا •

﴿ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

مادام دڵتان هاتە سەر مارەکردنیان مارەیان بکەن بە ئیجازەی خاوەنەکانیانو مارەییەکەیان تەسلیم بکەن پێیان با بیبەن بۆیان بە یاسایەکی راستانەو کەمو زۆریان تیا مەکەن •

﴿ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ ﴾ :

وە (بالذات) لەو جارییانە مارە بکەن کە خاوەن پارێزو شەرمو شکوە بن ، نەك لەوانە کە زیناکارو رسواو نابارو بێعارن •

﴿ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ﴾ :

وە لەو کەنیزەکە بێئەدەبە فێڵبازانە نەبن کە دۆستو یاری پەنامەکییان گرتووە بۆ خۆیان هەتا بە زاهیر ژنی ئێوە بنو لە پەنامەکیدا یارو دڵداری پیاوە بێناموسەکان بن •

﴿ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ﴾ :

جا کاتێ ئەو ژنانە پارێزران لە گوناحباریو لە زیناکاری بە هۆی مێردەوە ئەگەر هاتن بە تاوانی ناهەمواری زینا ئەوە لەسەریانە نیوەی ئەو عەزابە کە لەسەر حوڕەکان هەیە ، واتە لەسەریانە جەڵدی پەنجا دارو دوورخستنەوە بۆ مەسافەی قەسر

تا شەش مانگ ، کەوابێ ئەبێ جارییەی زانیە قەت سەنگەسار نەکرێ • وە (مشبەبە) بۆ ئەم جاریە مەملووکانە ئەبێ موحصەناتی بیکر بێ ؛ چونکی ئەگەر موحصەناتی بێوە بن رەجم ئەکرێن و رەجم نیوەی نیە •

﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ﴾ :

وە ئەم جەوازی مارەکردنی مەملووکەیە بۆ کەسێکە کە ترسی گیرۆدەبوونی ببێ بە زینا • وەلحاصل دروست نیە بۆ ئینسانی ئازاد کە جاریە مارە بکا ئیللا بە سێ شەرت یەکەم : مارەیی ژنی حورەی نەبێ • دووهەم : ئەو کەسەلە ژن نەهاوردنا ترسی زینای ببێ • سێهەم : ئەو جارییەیە کە مارەی ئەکا موسوڵمان بێ •

﴿ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ﴾ :

بەڵام خۆگرتنتان لە مارەکردنی جارییەی مەملووکە چاترە بۆتان ؛ چونکی بە هۆی نیکاحی ئەوانەوە منداڵەکانتان ئەبن بە عەبدو جارییە بۆ خاوەن جارییەکان •

﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ : (٢٥)

وە خودا تاوان پۆشە بۆ کەسێ سەبر نەکاو میهرەبانە ؛ چونکی زوخسەتەکەی داوە •

﴿ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ :

خودای تەعالا لە روونانکردنەوەی ئەم ئەحکامی نیکاحانەدا لە حەڵاڵو حەرام خواستی ئەوەیە کە ئەحکامتان بۆ روونا‌ك‌بکاتەوە

هەتا بزانن چی حەلاڵەو چی حەرامەو شارەزاتان بکا لە رەفتاری ئەو کەسانە کە لەپێش ئێوەدا بوون چۆن فەرمانی پێغەمەرانی وەرگرتووەو حەلاڵیان بە حەلاڵ داناوەو حەرامیان بە حەرام داناوە .

﴿ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

وە خواستی لەسەر ئەوەیشە کە تەوبەتان لێ قەبوڵ بکا ؛ واتێ گەڕانەوە بۆ لای لە پاش تاوانباریو نافەرمانی خودا .

﴿ واللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ : (٢٦)

وە خودا زانایە بە هەموو شتێو خاوەن حیکمەتە لە هەموو تەشریعاتێکدا .

﴿ واللهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

خودا خواستی لەسەر ئەوەیە تەوبەتان لێ قەبوڵ بکا ؛ چونکی مادام ئەحکامی بەیانکرد هەرکەسێ هەموویان بەجێبێنێ ئەوە تەگا بە پایە ، وە هەرکەسێکیش نافەرمانی بکاو لە پاشا بگەڕێتەوە بۆ لای خودا ئەوە خودا رەحمی پێ ئەکا .

﴿ ويُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيماً ﴾ : (٢٧)

وە ئەو کافرانەیش کە بە دەوام هەر وان بە شوێنی ئارەزووی نەفسەوەو ئەیانەوێ لە ڕابواردنا فەرق نەخەن لە بەینی مارەکراوی باوکو باپیرەو غەیری ئەوانا ، وە فەرق نەخەن لە بەینی دایکی ژنو غەیری ئەوا ... بە کورتی ئەیانەوێ کە ئەحکام نەیەتە خوارەوە بۆ ئەوە دنیا بە ئارەزووی ئەوان بێ ،

وه هەرچی کە نەفسیان داوای ئەکا بیکەن ئەمانە ئەیانەوێ کە ئێوەیش لادەن لە ڕێگای ڕاست بە لادانێکی تەواو ٠

﴿ يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ﴾ :

وە خودا خواستی وایە کە باری سەرشانتان سووك بکا ، بۆیە لە کاتێکا دەستان نەڕوا حوڕە مارەبکەن ڕەوای داوە بۆتان جارییەی مەملووکە مارەبکەن ٠

﴿ وَخُلِقَ الْأِنْسَانُ ضَعِيفاً ﴾ : (٢٨)

وە ئەو بارەی سەرشانی ئێوەیە بۆ ئەوە سووك ئەکا چونکی ئینسان دروست کراوە بە شێوەیێ کە ناتوانێ بەرانگاری گەلێ ناباری ببێ لە ئەحکاما ٠ جا مادام ئەحکامی بۆ سووك کرا ئەویش تا ئەندازەیێ ئەتوانێ لەگەڵیانا دەوام بکا ٠

جا لە کاتێکا خودای تەعالا باسی خزمایەتی موصاهەرەو موناکەحەی کرد کە لە پێویستی ئادەمیزادە لە ماوەی ژیانیا بۆ ئەوە کە بە یاسای دین ئارەزووی نەفسی خۆی بەجێ بێنێ و بۆ نەتەوەسازی و بۆ یارمەتی لە گیرو گرفتی ژیوارا ٠٠ هات باسی موعامەلەو تێکەڵی ئادەمیزادی کردو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالباطِلِ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام مالّو دارایی خۆتان لەناو خۆتانا بە یاسای ناشەرعی مەخۆن خواە بێ تۆڵە بێ وەکو دزین و داگرتن و غەشکردن لە مامەڵەداو دەستپیسی لە ئەمانەتاو کەم و زۆر کردن لە کێشانەو پێوانەداو قومار کردن ،

یا له بەرابەری تۆڵەی ناپەسەندو نارەوا وەکو فرۆشتنی شتی پیس بە وێنەی عارەق و باقی (مخدرات) ، وە وەرگرتنی مالی خەڵك لە بەرابەری شتێکەوە کە پارەخۆر ئەو شتە نەکا وەکو وەرگرتنی پارە بەرابەر بە وەزیفەیەك کە وەزیفەکە جێبەجێ نەکا هەروا هەر مالێ کەسێ وەری بگرێ لەو کەسانە کە گومانیان وایە ئەم پارەوەرگرە ئەو سوودەی هەیە کەچی لە واقیعا نەیشی بێ ٠٠ ئەمانە هەموو بەر یاسای خواردنی مالی خەڵك ئەکەوێ بە بەتاڵو ناشەرعی و کردەوەیەکی حەرام و ناپەسەندە بە تایبەتی سوودخواردن و بەرتیل و شیربایی و سوورانەو پووشانە ٠

﴿ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجارَةً عَنْ تَراضٍ مِنْكُمْ ﴾ :

بەڵام عەیبی تێدا نیە ئەگەر خواردنی ئەو مالە لەسەر یاسای تیجارەت واتە ئاڵو وێرو مامەڵەکردن و گۆڕینەوەی مال بە مال بێ ، خواە مال بە نەخت یا نەخت بە نەخت بێ بەم مەرجە لە راستیدا خواستو رەزای هەردوولای تێدابێ نەك بە زۆربازی وەك مەشهوورە : (روویێ لە زۆرێ بەدترە) و بەم مەرجەیش هەر ئاداب و ئەرکانێ بۆ ئەو مامەڵە هەیە هەموی جێبەجێ ببێ جا لەسەر ئەم ئەساسە واجبە لەسەر موسوڵمانان ئەوەی مومکین ببێ بۆیان لە ئادابی مامەڵە بیزانن وە یاخود لە کاتی مامەڵەکەدا پرسی زانایەکی راسأڵ بکەن ٠

﴿ وَلا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ﴾ :

خۆتان مەکوژن ، یانی بازێکتان بازێکتان نەکوژێ ؛ چونکی لە پاش کوفر ــ پەنا بە خودا ــ کوشتنی ئینسان لە هەموو

گوناحەکان گەورەترو نابارترە• وە یاخود بە هۆی بازێ تەقانیدی پووچو بێ ئەساس خۆتان بە برسیو تینوو مەکوژن ؛ چونکەی ریازاتی ئینسان ئەبێ لەسەر یاسای سوننەتی حەزرەت بێ (د) وەکو رۆژووگرتنو کەمخواردنو زاهیدی لە دنیادا بە نەوعێ نەبێ بە هۆی زایەکردنی حوقووقی واجبە کە لەسەر کابرایە وە یاخود خۆتان مەکوژن بە هۆی ئەوەوە بەبێ ئوسووڵ خۆتان بخەنە ناو فیتنەو ئاشووبێکەوە کە بە ئێوە چار نەکرێ لەبەر چاوکردن لە خەڵك یا لەبەر شۆرەتی بێسوود ئەمانە هەموو خیلافی دینی ئیسلامن •

﴿ اِنَّ اللهَ كانَ بِكُمْ رَحِيماً ﴾ : (٢٩)

بە راستی خودای تەعالا بەرابەر بە ئێوەو باقی ئەوانە کە ریگای راست ئەگرن میهرەبانە •

﴿ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْواناً وَظُلْماً ﴾ :

وە هەرکەسێ کارێ بکا لەوانە کە خودا فەرمویەتی مەیکەن لەبەر لادان لە حەقو ستەمکردن لە خەڵق •

﴿ فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً ﴾ :

لەمەولا ئەیهاوینە ئاگرەوە •

﴿ وَكانَ ذَلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيراً ﴾ : (٣٠)

وە ئەمەیش ئاسانە لەسەر خودا •

﴿ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبائِرَ ما تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ ﴾ :

ئەگەر دوور بکەونەوە لەو گوناحە گەورانە کە نەهی‌کراوە لێیتان لە کردنی ئەوانە ئێمە باقی گوناحـــە بچووکەکانتـــان دائەپۆشین بە ئیحسان‌و میهرەبانی خۆمان •

﴿ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلاً كَرِيماً ﴾ : (٣١)

وە ئەتانخەینە جێگەو ماوایەکی خـــاوەن حـــورمەت‌و کەرامەتەوە کە بەهەشتە •

بزانن ! لەسەر زاهیری قورئان‌و فەرموودەکانی حـــەزرەت (د) گوناح‌و تاوان کە بریتین لەو نافەرمانیانە بەسەر ئادەمیزادا دێن ، بچووک‌و گەورەو لە گەورە گەورەتریان هەیە ، وە ئـــەو کەسانە کە فەرموویانە گوناحی بچووک نیە مەبەسیان ئەوە بووە مادام تەماشای گەورەیی خودا بکەین‌و تەماشای قیمەتی فەرمانی ئەو بکەین ئەبێ هەموو نافەرمانییەک بە گەورەو بە خاوەن زیان‌و بە خەتەرناک تەماشا بکەین •

وە ژمارەی گوناحی گەورە زۆرن هەتـــا ئیبن‌وعەبـــاس فەرموویەتی : نزیکی حەوسەد ئەبنەوە ، وە حەوت لەوانە بـــە نەصی فەرموودەی حەزرەت (د) بە (موبقات) ناوبراون ، یانی ئەو گوناحانە کە خاوەنەکەیـــان بـــە هیلاکـــا ئەبـــا ، وەک فەرموویەتی : (اجتنبوا السبع الموبقات : الشرك بالله ، والسحر وقتل النفس التي حرم الله الا بالحق ، واكل مال اليتيم ، وأكل الربا ، والتولى يوم الزحف ، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات) ئەم فەرموودە بوخاری‌و موسلیم ریوایەتیان کـــردووەو لـــە ریوایەتێکـــی ترا ئەفەرموێت : (الكبائر الاشراك بالله والسحر

وعقوق الوالدين وقتل النفس) وه بوخاری زیادی کردووه لەسەر ئەم ریوایەتە (والیمین الغموس) وه موسلیم له باتی ئەمانە ئەفەرمویّت : (وقول الزور) وه مەبەس له ناوبردنی ئەمانە بە تایبەتی ئەوەیە که ئەمانه خەتەرو زیانیان بۆ دین زۆر زۆرترە له باقیەکان ئەگەنا گوناحی کەبیرە بەمانه تەواو نابن ٠

تەماشا بکەن ئیبنو حەجەری هەیتەمی لە زەواجیرا ئەگێڕێتەوە له (شیخ الاسلامی علائی) یەوە کە تەسنیفی جوزئێکی کردووه له گوناحی کەبیرە ، بەشێکیان حەزرەت (د) نەصی ناوە بەوەدا کەکەبیرەن ئەوانە : شیرك ، قەتل ، زینا ، وه ناشیرینتریان زینا لەگەڵ ژنی دراوسێدا ، راکردن له حەربی کوفارا ، خواردنی سوود ، خواردنی مالّی هەتیو ، بوختانکردن بۆ ژنی به شەرم ، جادووگەری ، زمان بەرەڵلاکردن لە ناموسی موسوڵمانا بە ناحەق ، شەهادەتی درۆ لە دادگادا ، فیتنەییکردن ، دزیکردن ، شەراب‌خواردن ، هەتکی خانەی خودا واتە کەعبەتوڵلاّ ، شکاندنی پەیمانی رەوا به ناحەق، تەرکی سوننەتی پێغەمەر (د) ، دوورکەوتنەوه لە جەماعەت پاش هیجرەت ، نائومێدبوون له رەحمەتی خودا ، ئەمین‌بوون له غەزەبی خودا ، مەنعی رێبوار له ئاوی زیادە ، خۆپاك‌نەکردنەوه له گمێزو پاش‌گمێز ، ئازاردانی دڵی باوك‌و دایك ، وه بوون به هۆی جنێو پێدانیان ، گۆڕینی وەصیەتی موسوڵمان ٠٠٠ ئەمانه هەموو نەص‌نراوه لەسەر ئەوه که گوناهی کەبیرەن ٠

جا هەر وەکو ژمارەی گوناحه گەورەکان زۆرەو به ئاسانی

زەبت ناکرێن تەعریفی جامیعو مانیع بۆ ئەم گوناحی کەبیرەیە نایابەو لە لایەنی زاناکانەوە گەلێ تەعریفی کراوە کە باقی زاناکان پێی رازی نەبوون • بەڵێ (شێخ الاسلامی بارزی) ئەفەرموێ : تاقیق ئەمەیە گوناهی کەبیرە گوناحێکە خودا مەنعی کردبێ بە هەڕەشەیەکی بەهێز یا لەگەڵ لەعنەت لە خاوەنەکەی بە نەصی قورئان یا سوننەتی نەبەوی ، یا حەددێك یا گوناحێ بێ کە فەسادو زیانی وەکو زیانی یەکێ لەوانە بێ یاخود دەڵێت بکا لەسەر بێموبالاتی خاوەنەکەی بە دین •

وە گەورەترینی ئەم گوناهانە کوفرە ــ پەنا بەخودا ــ بە هەموو نەوعەکانی ، ئەمجار ئەو گوناهانە کە لە موبیقات دانراون وەکو لە پێشەوە باسمانکردن •

گوناهی گەورە جینسێکە چەن نەوعی هەیە ؛ یەکەم گوناهێ کە لە دڵدا بێو سیفەتی نەفسی بێ ، وەکو ریابازیو لەخۆبایی بوونو تەکەببورو ، خۆبەزلگرتنو ، حەسوودیو ، کینەداریو ، تەماشا کردنی خەڵك بە سووکی ••• دووەم ئەو گوناحانە کە وان پێدەڵێو عەلاقەیان هەیە بە زیاندان لە نەفسو ئەعزای ئینسان وەکو کوشتنی بێتاوانو ، دەستبڕینو باقی ئەعزاکان ••• سێیەم ئەوانەیە کە زیان لە ناموسی خەڵك ئەدا وەکو زینا و مولابەساتیو بوختان هەڵبەستن بۆ بێتاوان ••• چوارەم ئەوانە کە زیان ئەدەن لە دارایی خەڵك کە لەبەر زۆری ناڕمێررێن ••• پێنجەم ئەوانە کە زیان لە یەکدڵی خەڵك ئەدەن وەکو فیتنەیی چلوچوویی و قسەبردن بە ناو خەڵکاو قسەبردن بۆ لای فەرماندارن

بۆ خاتری زیانگەیاندن بە پایەو شانو نانو مایەی خەڵـــكو غەیبەتکردن (خوسپ) و جنێودان بە خەڵكو هەجوی خەڵکی ..
واتە بەدناوکردنی موسوڵمانانو درۆهەڵبەستن بە دەمیانـــەوەو نیفاق : دووڕوویی‌و دووزمانی‌و ، وێنەی ئەمانە کە زیان ئەدەن لە بناغەی یەکیەتی موسوڵمانانو ئیفسادی دڵیان ئەکا .

فەرموودەی خودا (ولا تتمنوا ما فضل الله به ... الاية)

حاکم‌و بەیهەقی‌و ترمذی ریوایەتیان کردووە لە ئومـــمو سەلەمەوە (خ) کە فەرمووی : یا رەسوولەڵلاّ پیاوان غەزا ئەکەنو ژنان غەزا ناکەنو ناکەونە جەنگەوە هەتا پلەی شەهادەتیـــان دەست کەوێو لە دنیایشا لە میراتا نیوەی پیاو میراتیان هەیـــە ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو .

وە ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کە ژنێ هات بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) عەرزی کرد : ئـــەی پێغەمەری خودا پیاوێ دوو قاتی ژنێ میرات ئەباو شەهادەتی دوو ژن بە قەی شەهادەتی پیاوێ بەکار دێ ، ئایا لە کردەوەیشـــا هەروەها حسێب ئەکرێن ؟ یانی جەزای کردەوەی ژنان نیوەی جەزای کردەوەی پیاوانە ؟ جا خودا ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە وە فەرمووی :

﴿ وَلا تَتَمَنَّوا ما فَضَّلَ اللهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە ئارەزووی دەسکەوتنی ئەوە مەکەن کە خودا بە فەزڵی خۆی داویەتی بە بازێکتانو بووە بە هۆی بەرزی بازێکتان لەسەر بازێکتاندا .

﴿ لِلرِّجالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّساءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ ﴾ :

لە بۆ پیاوەکان هەیە بەشێ لەوەی دەسیان ئەکەوێ لە بەشی دینیو دنیایدا ، وە لە بۆ ژنانیش هەیە بەشێ لەوە کە دەسیانئەکەوێ لە بەشی دینی یا دنیایی . وە ئەم بەشانە ئەوەی بەخشینە لە لایەنی خوداوە ئەوە پەیوەندی نیە بە کەسبەوە وە ئەویشی پەیوەندی هەیە بە کەسبەوە فەرقی پیاوو ژن نیە تیایاو ئەجری کەس زایە نابێ .

﴿ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

وە هەمیشە داوا بکەن لە خودای تەعالا کە لە نیعمەتی خۆی بەشتان بدا چ لە ئوموری دینیو چ لە ئوموری دنیادا . ئیتر ئارەزووبازیو حەسەدکاریو رەخنەسازی لە کاری خودادا مەکەن .

﴿ إِنَّ اللَّهَ كانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴾ : (٣٢)

بە راستی خودا بە هەموو شتێ زانایەو ئاگای هەیە لەوەڵو ئەنجامی ئیشی دینو دنیا وە هەرچی خودا بیکا واجبەو پێویستە ئینسان بە ئەدەب وەری بگرێ .

﴿ وَلِكُلٍّ جَعَلْنا مَوالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَالْأَقْرَبُونَ ﴾ :

واته بۆ هەموو ئادەمیزادێ وەد یا بۆ هەموو مالّو میراتێ بڕیاری چەن واریثو میراتبەرێکمان داوە لەو مالّە کە باوکو دایك وە یا خزمو خوێنی زۆر نزیك بەجێی دێلّن لە خاوەن بەشەکانی دیاریو غەیری ئەوان لە عەسەبات ٠

﴿ والّذِين عَقَدَتْ أيمانكم ﴾ :

وە لە میراتی ئەوانە دەستی پەیمانتان عەقدی بەستووە لەگەلّیانا وەکو ئەو خزمانە کە میراتیان لێوەرئەگرنو میرات لەوانەیش ئەگرن ٠

﴿ فآتوهم نصيبهم ﴾ :

هەرکەس لەمانە بەشی خۆیان پێبدەن ٠

﴿ إنّ اللّه كان على كل شيء شهيداً ﴾ :(٣٣)

بە ڕاستی خودای تەعالا ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکدا ، ئەگەر یەکێ مەعنی بەشی یەکێ لەمانە بکا ئەوە خودا جەزای لێ ئەستێنێتەوە ٠

بێدار بن ! ئیمامی رازی (خ) فەرموویەتی : بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئایەتی (والذين عقدت ايمانكم) مەنسووخە . وە بازێ فەرموویانە مەنسووخ نیە ، جا ئەوانە کە فەرموویانە مەنسووخە یەکێ لە سێ وەجهە بەیان ئەکا :

یەکەم ئەوەیە . ئەم ئایەتە باسی هاوپەیمانەکانی زەمانی جاهیلییەت ئەکا:وەختی خۆی کەسێ نەڕۆییشت پەیمانی ئەبەست لەگەڵ یەکێکداو پێی نەوت : خوێنم خوێنی تۆیەو ، ئارامیم ئارامی تۆیەو ، جەنگم جەنگی تۆیە ٠٠٠ میراتم لێوەربگرەو

میراتت لێ وەرئەگرم و خوێنت بۆ ئەدەم و خوێنم بۆ بدە ، جا ئەم هاوپەیمانە حەقی شەشیەکی بوو لە مالی رەفیقەکەیا ، لە پاشا ئەمە نەسخ بووەوە بە ئایەتی (واولو الارحام بعضهم اولى ببعض في كتاب الله) لە سورەتی ئەنفالدا ، وە بە ئایەتی (يوصيكم الله في اولادكم) .

دووهەم ئەمەیە : کە بازە کەسێ ئینسانێکی بێگانەی ئەکرد بە کوڕی خۆی و لە پاشان میراتی لێ ئەبردو ئەویش میراتی لە باوکەکەی ئەبردو پاش ماوەیێ ئەوەیش نەسخ بووەوە .

سێهەم ئەمەیە : حەزرەت (د) عەقدی برایەتی دامەزراند لە بەینی گەلێ دووکەسدا لە موهاجیرین و ئەنصارو ئەمانە حەقی میراتگرتنیان بوو لە یەك هەتا ئایەتی میرات نازڵ بوو ئەوەی نەسخ کردەوە .

وە ئەو کەسانەیش کە ئەڵێن مەنسووخ نیە ئەوانیش ئەم ئایەتەیان بەم جۆرە بەیانکردووە : ئەڵێن (والذين عقدت ايمانكم) مەعتووفە لەسەر (والوالدان) واتە بۆ هەموو سینفێ میراتبەرمان داناوە بۆ ئەو مالەو ئەو داراییە کە باوك و دایك و خزمانی نزیك و خاوەن پەیمانەکان بەجێیان هێشتووە لە مالّ و دارایی . وە لە تەفسیرەکەیا سێ فیکرە هەیە :

یەکەم : مەبەس لە ئایەتی (والذين عقدت ايمانكم) ژن و مێردە بەم شێوە ئەڵێ ئەو کەسانە کە بە عەقدی نیکاح بەسراون بەیەکەوە میراتیان ئەگا بە هاوعەقدەکەیان .

دووهەم : ئەمەیە کە مەبەس لە ئایەتی (والذين عقدت

ایمانکم) ئەوانەن کە بەندەیان ئازادکردووە ، واتــــە ئــەو کەسانە کــە عەقدی وەلائیان لە بەینا هەیە میرات ئەبــەن لــــە بەندەکان ، ئەمەیش هەر سابتەو مەنسووخ نیــە ٠

سێیهەم : ئەمەیە کە مورادلە ئایەتی (والذین عقدت ایمانکم) هاوپەیمانەکانتانە کە (لا یزال) بە لای ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیرسیان پێ ئەدرێ ، بەڵام لە لای ئیمامی شافیعی ئیرس نابەن ٠

فەرموودەی خودا (الرجال قوامون ٠٠٠ الآیة)

ئیبــنو ئەبــی حاتــەمو ئیبــنو جەریرو ئیبــــنو مەردەویە ریوایەتیان کردووە لــــە حــەسەنی بەصرییەوە (خ) ئەڵــێ : ژنــێ هــات بــۆ خزمەتــــی حــەزرەت (د) شکاتی کرد لە دەستی مێردەکەی کە شەپلاخــەی لێــداوەو داوای تۆڵەی ئەکرد ، جا حەزرەت (د) بۆی رەوا دا کە ئەمیــش وەکو مێردەکەی شەپلاخەیەکی لێ بدا ٠ جا خودای تەعالا ئــەم ئایەتەی نازڵ کردو مەنعی قەصاصی کرد لە ژنەکە ٠ وە ریوایەت کراوە کە حەزرەت (د) فەرمووی: **ئێمە خواستمان لەسەر شتێ** بوو وە خودای تەعالا خواستی لەسەر غەیری ئەوە بوو وە ئەوەی خواستی ئەوی لەسەرە باشترە ٠ وە ریوایەت کراوە ئەو ژنــــە حەبیبەی کچی زەیدی کوڕی ئەبو زوهەیر بووەو پیاوەکە سەعدی کوڕی رەبیع بووە لە ئەنصار (خ) ٠ جا خودا فەرمووی :

﴿ الرِّجالُ قَوّامُونَ عَلَى النِّساءِ بِما فَضَّــلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِما أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوالِهِمْ ﴾:

واته : پیاوەکان راوەستاون بەسەر ژنەکانا یانی خـــودا
کردوونی بە گەورەو چاودێری ژنەکان بە هۆی دوو شـــتەوە ،
یەکێکیان وەهبیەیە کە عیبارەتە لە هێزی وجـــوودو قووەتـــی
تەرکیبی لەشو دەماخی بەهێزو هۆشی رەساو خۆگرتن لەبـەر
باری ئاباری ژیانا • وە ئەویان کەسبیەیە وەکو مەسرەفکردنی
پیاوان بۆ ژنان یانی مارەییان پێئەدەنو مەسرەفیان بۆ ئەکەن
لە ژیناو ئەوان مەسئوولن لە وەزعی ژیوار نەك ژنان ، جا مادام
وایە ئەگەر پیاوەکان قەدرو قیمەتێکیان پێنەدرێو ئیمتیازیـان
نەبێ لە ژنان ئیدارەو نیزام تێك ئەچێ (بناء علیه) دروستە بۆ
پیاو تەمێی ژنی خۆی بکات بەڵام لەسەر ئەو یاسا کە لەمـەولا
خودای تەعالا بەیانی ئەکا •

﴿ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَـــا
حَفِظَ اللّٰهُ ﴾ :

ئەم جوملە جوانە زاهیرەن ئیخبارە بەڵام وا لـــە جێگـەی
ئینشاداو ئەمرە لە لایەنی خوداوە بۆ ژنەکان ، واتە ئەو ژنانـە
کەوا خودا پەرستنو کردەوەی باش ئەکەن واجبە لەسەریـــان
نەرمانی خودا بەجێبێننو ئیتاعەی میردەکانیان بکـــەن لـــە
کاروباری شەرعیدا وە واجبە لە پاشملەدا لە کاتی دیارنەبوونی
میردەکانیانا حوقووقیان بپارێزنو ناموسی خۆیان رابگـــرنو
مالی میردەکانیان بە ناحەق نەفەوتێنن وەکو خودا حیفـــزی
حوقووقی ئەوانی کـــردووە ، وە واجبیکـــردووە لەســـەر
میردەکانیان مارەییو مەسرەفیان بدەنو خەرجی ئەوان بکێشن •

﴿ والّلاتي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ في المَضاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ﴾ :

وه ئەو ژنانە کە ئاگادار بوون لەسەر دەرچوونیان لە فەرمانی ئێوە ئەوە یەکەم جار ئامۆژگارییان بکەن بە ئایەت‌و فەرموودەی پێغەمبەر (د) و پەندی پێشینان‌و یاسای ماقوڵ‌و جوان بۆ ئەوە کە بێنەوە ژێر فەرمانی ئێوە ، وە ئەگەر دەوامیان کرد لەسەر ئەو نافەرمانییە ئەوە بۆ دووەم جار لێیان دوور بکەونەوە لە جێگەی نوستنا . بەم مەعنا مەنوون لەو هۆدەدا ئەوان تیا ئەنوون ، یاخود لەو هۆدەدا بنوون بەڵام لە ژێری لێفەیەکدا مەنوون ، یاخود ئەگەر لە ژێر لێفەیەکدا نوستن دەستیان بۆ مەبەن هەتا ئازار ئەگا بە دڵیان‌و لەو نافەرمانیە ئەگەڕێنەوە . وە ئەگەر بەمەیش تەمێگر نەبوون بۆ جاری سێهەم لێیان بدەن ، بەڵام لێدانێ نەبێ کە عەیبداریان بکا یا شوێنێکیان بشکێنێ یا نیشانەیەکی وای بکا کە بە عادەت ناباروو خاوەن ئازار بێ ؛ چونکە ئەو نەوعە ئازاردانە نە لە لای هۆشیارانا مەعقوولەو نە لە یاسای دینا مەقبوولە بەڵکو هەر زیانێ بدا لە ژنەکەی ئەبێ تۆڵەی بدا بە شێوەی قیساس یا بە دییە یا بە ئەندازەیێ کە قازی بڕیاری بدا .

﴿ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً ﴾:

ئەگەر ژنەکان فەرمانی ئێوەیان قەبوڵ کرد ئیتر داوای هیچ رێگەیێ مەکەن بۆ ستەمکردن لەسەر ئەوان .

موحەدیسی مەشهوور ترمذی ریوایەتی کردووە لە هەمری

کوڕی ئەحوەس کە لە سەفەری (حجة الوداع) دا لە خزمەتی حەزرەتا بووە (د) ئەڵێ : حەزرەت حەمدو ثەنای خودای کردو دەستی کرد بە ئامۆژگاریو فەرمووی : قسەی خێری من وەربگرن لە هۆی ژنەکانتانەوە ئەو ژنانە دیلی دەستی ئێوەن بەڵام ئێوە بە یاسای ئیسلام خاوەنی هیچ شتێ نین لەوان مەگەر کارێکی فاحیشە بکەنو سابت ببێ لەسەریان • جا ئەگەر نافەرمانیەکی ئێوەیان کرد لە جێگەی نوستنتانا جیابینەوە لێیانو لێیان بدەن بە لێدانێکی بێ زیان ، ئەگەر ئیتاعەیان کردن ئیتر داوای رێگەی تر مەکەن بۆ ئەوە ستەمیان لێ بکەن • بێدارەوە بن ئێوە حەقتان هەیە لەسەر ژنەکانو ئەوانیش حەقیان هەیە لەسەر ئێوە ، ئەما حەقی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە کە رێگەی کەس نەدەن پێ بنێ بەسەر فەرشی ئێوەدا لەوانە کە ئەوان حەزی پێ نەکەنو ئیزنی کەس نەدەن بێنە ماڵتان لەوانە کە ئەوان حەزی پێ ناکەن • وە حەقی ئەوان لەسەر ئێوە ئەوەیە کە بە پیاوەتیو رەوشتی باش لەگەڵیانا رەفتار بکەن لە خواردەمەنیو لە بەرگو پۆشاکیانا •

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلِيّاً كَبِيراً ﴾ : (٣٤)

بە راستی خودا پایەی بەرزو بڵندە بەسەر هەموو مەخلووقاتاو گەورەیە وە ئەگەر ئێوە دەستتان ئەڕوا بەسەر ئەو ژنانەدا خودایش دەستی ئەڕوا بەسەر ئێوەداو تۆڵەتان لێ ئەسێنێ •

﴿ وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقاقَ بَيْنِهِما فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ اَهْلِها ﴾ :

وه ئەگەر ئاگاداربوون ـ ئەی فەرماندارانی ولآت ـ بەسەر دەوامو دریژەی ئاشووبی ناو بەینی ژنو پیاوەکـەدا دەی زوو حەکەمێو فەرمانڕەوایێ رەوانە بکەن لە ئەهلی کابراو حەکەمێ لە لایەنی ژنەکەوە لە ئەهلی ژنەکە ؛ چونکی ئەم دوو کەســـە باشتر ئاگادارن لە کاری پەنامەکی ئەو ژنو پیـــاوەو ئـەزانن گوناحی کامیانەو چۆن چار ئەکرێن ٠

﴿ اِنْ یُرِیدا اِصْلاحاً یُوَفِّقِ اللهُ بَیْنَهُما ﴾ :

ئەگەر ئەو دوو حەکەمە خواستیان لەسەر میانە باشـکردن بێ لە بەینی ئەو ژنو پیاوەدا ئەوە خودا رێکیان ئەخا ٠

﴿ اِنَّ اللهَ کانَ عَلِیماً خَبِیراً ﴾ : (٣٥)

بە راستی خودا زاناو ئاگاداره لەسەر زاهیرو باتینی ئـەو دوو فەرماندارە ئەگەر بۆ رێکخستنیان حەول بدەن یا بۆ زیان لێدانو جیاکردنەوەیان ٠ هەروا زاناو ئاگاداره لەسەر زاهـیرو باتینی ئەو ژنو مێردەو ئەزانێ کامیان تاوانبارنو خودا هیچی لێ گوم نابێ ٠

بزانن ! لە مەزهەبی ئیمامی شـــافیعیدا (خ) ئـــەم دوو فەرماندارە ناتوانن ئەم ژنو مێردە لە یەك جیابکەنەوە بە بـــێ ئیزنی ئەو پیاوو ژنە ، مەگەر بە سەریحی عیبارەت پیاوەکـــە حەکەمی خۆیو ژنەکەیش حەکەمی خۆی بکا بە وەکیـــل لـــە تەلآقدانو تەلآقوەرگرتندا ٠

﴿ واعْبُدوا اللهَ وَلا تُشْرِکُوا بِهِ شَیْئاً ﴾ :

واتە : ئەی ئادەمیزاد بەندەگی خودا بکەن بە بەجێهێنانی

واجبات‌و مەندووبات‌و بە تەرکی موحەڕڕەمات‌و مەکرووهـات ... واتە هەرچی داوا کراوە لێتان کە بیکەن بە تەواوی بیکەن‌و هەرچی داواکراوە لێتان تەرکی بکەن دوور بکەونەوە لێـــی‌و شەریك‌و هاوڕێ بۆ خودا قەرار مەدەن‌و باوەڕتان وەهابێ کـە کەس (واجب الوجود) نیە زاتی خودا نەبێ‌و کەس پەروەردگار نیە لە کائیناتا بۆ کەم‌و زۆر خودا نەبێ‌و کەس عیبادەتـــی بـۆ ناکرێ خودا نەبێ‌و ئەو کردەوانە کە ئەیان کەن‌و ئەو شتانـە کە تەرکیان ئەکەن هەر لەبەر ئەمرو نەهی خوداو لەبەر بەجێ‌هێنانی فەرمانی ئەو بێ ئیتر رەزای کەس‌و حەزلێ‌کردنـــی کـــەس‌و تاریف‌کردنی کەستان نەوێ .

﴿ وَبِالوالِدَيْنِ اِحْساناً ﴾ :

وە چاکە بکەن لەگەڵ باوك‌و دایکتانا بە چاکەکردنێکی دیاری‌و ڕەسا وەکو ئەوان چاکەیان کردووە لەگەڵتانا . ڕیوایەت‌کراوە لە عەمری کوڕی عاصەوە (خ) کە حەزرەت (د) فەرموویەتـــی : ڕەزای خودا وا لە ڕەزای باوك‌و دایکاو ناڕەزایی خودا وا لـــە ناڕەزایی باوك‌و دایکا .

﴿ وَبِذِی القُرْبَی والْیَتامَی والمَساکِینِ ﴾ :

وە چاکە بکەن لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە خزم‌و خوێشـــیان هەیـــە لەگەڵتانا حەقی ئەو خزمایەتییە بەجێ بێنن ، ئەگـــەر موحتاج بوون یارمەتییان بدەن‌و ئەگەر نەخۆش بوون خزمەتیان بکەن‌و هەر کاتێ کەوتنە بەڵێیکەوە فریایان بکەون‌و دیدەنیان بکەن یا نامەیان بۆ بنووسن . وە چاکە بکەن لەگەڵ منداڵـــە

بێ‌باوکه‌کانا به قه‌ی ئیمکان به ماڵو بـــه خزمـــه‌تو بـــه ته‌مێ‌کردنیان‌و به پارازتنیان له به‌ڵاو ، چاکه بکه‌ن له‌گه‌ڵ ئـه‌و که‌سانه‌دا که گه‌دان به ماڵو به حاڵ • واته به قه‌ی ئیمکان لـــه دارایی خۆتان به‌شداریان بکه‌ن‌و تێکۆشێن بۆ دامه‌زراندنیـــان له‌سه‌ر کارو کاسبی •

﴿ والْجارِ ذِی الْقُرْبَى والْجارِ الجُنُبِ والصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ ﴾ :

وه چاکه بکه‌ن له‌گه‌ڵ دراوسێ‌یه‌کدا که خاوه‌ن خزمایه‌تی بێ وه دراوسێ‌یه‌ك که بێگانه بێ •

ئیمامی بوخاری (خ) ریوایه‌تی کردووه له حه‌زره‌ته‌وه (د) که فه‌رموویه‌تی : (والله لا يؤمن والله لا يؤمن والله لا يؤمن ! قيل : يا رسول الله من ؟ قال : الذي لا يأمن جاره بوائقه) واته : سێ جار له‌سه‌ر یه‌ك سوێندی خوارد بـه خودا که ئیمانی نیـه! عه‌رزیان کرد : کێ ئیمانی نیه ؟ فه‌رمووی : ئه‌و که‌سه کـــه دراوسێ ئه‌مین نه‌بێ له زیانداتی ئه‌و • واته ئه‌م جۆره که‌سانه که زیان ئه‌ده‌ن له دراوسێ‌یان هه‌ر چه‌ن موسوڵمانن بـــه‌ڵام ئیمانه‌که‌یان ته‌واو نیه •

وه چاکه بکه‌ن له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌سانه‌دا که وان له ته‌نیشـــتی نێوه‌داو له‌گه‌ڵتانا ژیانبوێرن وه‌کو هاومه‌زڵو هاومه‌دره‌سه‌و هاو دووکان‌و هاوڕێتان له هه‌ر کارێکا • وه بازێ فه‌رموویانـــه : (الصاحب بالجنب) ژنی ئینسانه • واته چاکه بکه‌ن له‌گـــه‌ڵ ژنه‌کانتاناو باش رابوێرن له‌گه‌ڵیانا له وتاراو له ره‌فتارا کارێ

وآ مەکەن لێتان وەڕس بن • وە چاکە بکەن لەگەڵ موسافیرەکانا و لەگەڵ میوانا واتە رێبوارێ گەییشتە لای ئێوە ئەگەر بێ خەرجی بوو یارمەتی بدەن ، وە ئەگەر شەو رێی کەوتە لاتان جێگەی بکەنەوە . وە ئەگەر داماوێیکیان بوو چارەی بکەن . وە کاتێ میوانێکتان هات بە قەی حاڵ خزمەتی بکەنو بە چاوی ئیکرامو ئیحتیرامەوە تەماشای بکەن • وە ئەگەر ئینسانێ کەوتە موڵکی ئێوەوە لە پیاو یا لە ژن رەفتارتان باش بێ لە گەڵیاناو بدەنە دەرخواردیان لەوەی کە خۆتان ئەیخۆنو لەو بەرگەی خۆتان ئەیپۆشن بەرگیان بۆ بکەنو کارێ مەدەن بەسەریانا کە نەتوانن بیکەن بە ئاسانیو ، ئەگەر کارێکتان پیادان یارمەتیان بدەن •

﴿ إِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ مَنْ كانَ مُخْتالاً فَخُوراً ﴾ :

(٣٦)

بە راستی خودای تەعالا خۆشی نایێ لەو کەسانە کە خاوەن فیزنو عاریان لێدێ کە خزمەتو یارمەتی ئینسانی داماو بدەنو موساعەدەی موحتاج بکەن •

فەرموودەی خودا (الذین یبخلون •••) لەگەڵ دووئایەت لەدوایەوە :

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە کە عالمەکانی بەنی ئیسرائیل ئەو عیلمو زانستە کە لە لایان بوو مەنعیان ئەکرد لە خەڵکو

نەیان‌ئەوت پێیان • (من جوملە) سیفاتو نیشانەکانی حەزرەتیان بەیان نەدەکرد •

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە (خ) کە کەڕوم کوڕی زەید ـ کە هاوپەیمانی کەعبی کوڕی ئەشرەف بوو ـ و ئوسامەی کوڕی حەبیبو نافیعی کوڕی ئەبو نافیعو حویەیی کوڕی ئەحطەب ئەهاتن بۆ لای چەن پیاوێ لە ئەنصارەکانی مەدینەی مونەوەرەو ئامۆژگاریان ئەکردن نەیانوت : مالی خۆتان سەرف مەکەن بۆ ئەمانە کە هاتوون بۆ لاتان ئێمە ترسمان هەیە کە لات بکەونو زۆر پەلە مەکەن لە خەرجکردنی مالی خۆتانا ، ئێوە نازانن دنیا چۆن ئەبێ ! جا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون• ئەمە لەسەر ریوایەتی ئیبنو جەریرو ئیبنو ئیسحاقو ئیبنو مونذیر (خ) لە ئیبنو عەباسەوە • خودا فەرمووی :

﴿ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ﴾

ئەو کەسانە کە خۆیان بوخلو رژدی ئەکەن لە سەرفی مالی خۆیاناو فەرمانیش ئەدەن بە خەڵک لەسەر رژدی •

﴿ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

وە کەتمی ئەو شتانە ئەکەن کە خودا پێیداون وەکو نیشانەکانی پێغەمەر (د) • واتە ئەو کەسانە لە لای منداا ناشیرینن •

﴿ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً مُهِيناً ﴾ : (٣٧)

وە ئێمە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکان عەزابێکی زۆر ئاباری وا کە سووکیان ئەکا •

﴿ والّذين يُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ رِئاءَ النّاسِ ﴾ :

وه ئەو کەسانەیش کە مالّی خۆیان سەرف ئەکەن لەبەر ئەوەپیّش چاوی خەڵکی بخەنو مەبەستیان رەزای خودا نیە ٠

﴿ و لا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ و لا بِاليَومِ الآخِرِ ﴾ :

وە ئیمانیشیان نیە بە خوداو بە هاتنی رۆژی جەزا کە رۆژی پاشکەوتووە ٠ واتە ئەم جۆرە کەسانە هاوڕێو هاوەڵی شەیتانن ٠

﴿ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطانُ لَهُ قَرِيناً فَسَاءَ قَرِيناً ﴾ : (٣٨)

وە هەرکەسێ کە شەیتانی لەعنەتی هاوڕێی بێ ئەوە زۆر حاڵی خراپە لە هۆن هاوڕێوە ٠ واتە هاوڕێکەی خراپەو هاوڕێی ئەویش بۆ ئەو شەیتانە خراپە ٠

﴿ وماذا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللهِ والْيَوْمِ الآخِرِ وأَنْفَقُوا مِمّا رَزَقَهُمُ اللهُ ؟ ﴾ :

ئەوە چی ئەبوو لەسەریانو چی کارێکی نابار ئەهات بەسەریانا ئەگەر ئیمانیان بهێنایێ بە خوداو بە رۆژی قیامەتو مالّی خۆیانیان سەرف بکردایە ؟ واتە سەرفیان بکردایە لە رێکەی خودادا نەك لەبەر نیشاندانی خەڵکی لەو مانەی کە خودا کردوویەتی بە رۆزیی ئەوان ، وە لە واقیعی حاڵدا هیچ خراپە نەدەهات بەسەریانا بەڵکو (بالعکس) خێریان بۆ ئەهاتو خودای تەعالا ئەو خێرەی لێ قەبوڵ ئەکردن ٠

﴿ وكان الله بهم عليما ﴾ : (٣٩)

وه خودای تەعالا هەر زانا بووەو لایەزال بە ئەحوالی ئەوانو غەیری ئەوان زانایەو ئاگاداره .

﴿ إنّ الله لا يظلم مثقال ذرّة ﴾ :

بە راستی خودای تەعالا ناقیس ناکا لە ئەجرو لە تۆلەی کردەوەی خێرو زیادیش ناکا لە عیقاب بە قەی وەزنی زەرەیێ کە عیبارەتە لە مێروولەی ورد ، وە یا خود ئەو تۆزە وردە کە لەبەر رۆژا دەرئەکەوێ لە ناوڕۆچنەو لە تاقەوە .

﴿ وإن تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه أجرا عظيما ﴾ : (٤٠)

وە ئەگەر ئەو مسقالە زەرەیە کردەوەی چاك یاخود چاکە بێ لە هەر لایەکەوە دەستی بکەوێ ئەوە خودای تەعالا سەوابەکەی زیاد ئەکا بەو ئەندازە کە خواستی خۆی لەسەریەتی . وە ئەدا بە ساحێبەکەی لە لایەنی خۆیەوە عەتایەکی گەورەو خاوەن بایەخ .

﴿ فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد ﴾ :

جا ئەوە ئەبێ حالی ئەو کافرانە چۆن بێ لە رۆژی قیامەتا لە کاتێکا لە هەموو ئوممەتێکا شاهیدێ بێنین شەهادەت بدا لەسەر کوفرو نامەردی ئەوان . وە ئەو شاهیدەیش پێغەمەرەکەیانە کە ئاگای هەیە لە کردەوەیان .

﴿ وجئنا بك على هؤلاء شهيدا ؟ ﴾ : (٤١)

وه تۆیش بێنین بۆ سەر ئەوان به شاهید لەسەر گـــردەوەی ناباریان ؟

﴿ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَـــــوُا الرَّسُولَ ﴾ :

لەو رۆژەدا حەز ئەکەن ئەوانە کە کافر بوونو نافەرمانـــی پێغەمەریان کردووە ٠

﴿ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الأَرْضُ ﴾ :

حەز ئەکەن لەوە کە ئەگەر بخرانایەتە گۆڕەوەو لە پـــاش ئەوەیش قەبرەکەیان ساف بکرایە لەگەڵ عـــــەرزاو ئاســـارو شوێنەواریان نەمێنێ ٠

﴿ وَلا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثاً ﴾ : (٤٢)

بەڵام یەك قسەیان لە خودا ونەکردایەو هەموو تاوانەکانی خۆیانیان هەموو باس بکردایە ٠

ریوایەتکراوە لە عەبدوڵلاّ (خ) ئەڵـــێ : حـــەزرەت (د) فەرمووی پێم : قورئانم بەسەرابخوێنەرەوە ٠ منیش عەرزم کرد : چۆن من قورئان بەسەر تۆدا بخوێنمەوەو قورئان بۆ تۆ هاتووەتـــە خوارەوە ؟ ئەویش فەرمووی : حەز ئەکەم کە لە غەیری خـــۆم ببیسم ٠ منیش سوورەتی (نیساء) م بەسەرا خوێندەوە هەتـــا گەیشتم بەم ئایەتە : (فکیف اذا جئنا من کل امة بشهید وجئنا بك علی هؤلاء شهیدا ؟) جا حەزرەت فەرمووی : بەسە ئیتر ، کـــــە تەماشام کرد چاوەکانی فرمێسکیان دائەڕژاندە خوار ٠ (رواه الشیخان والترمذی) ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا ...)

ریوایەتکراوە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە (خ) ئەڵێ : موسوڵمانەکان یاسایان وابوو لەسەر عاداتی زەمانی پێش ئیسلام ئەڕۆییشتن هەتا ئەمرێ یا نەهێ نازڵ ئەبوو و عادەتی پێشوویان ئەگۆڕی ، وە لە ئەووەڵی زەمانی ئیسلامیەتەوە شەرابیان ئەخواردەوە هەتا ئایەتی (يسألونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس) ، وتیان : ئەیخۆینەوە لەبەر مەنفەعەتەکەی • پاش ئەوە پیاوێکیان شەرابی خواردەوەو بوو بە ئیمام لە نوێژێکا خوێندیەوە (قل يا ايها الكافرون اعبد ما تعبدون) ئەمجار ئەم ئایەتە نازڵ بوو (يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وانتم سكارى) • ئەوانیش وتیان : لە نەفسی ئەو نوێژەدا ئایخۆینەوەو لە غەیری ئەو نوێژەدا ئەیخۆینەوە • جا عومەری کوڕی خەتاب وتی : (اللهم انزل علينا بيانا في الخمر شافيا) جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە (انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل انتم منتهون ؟) • جا عومەر فەرمووی : (انتهينا، انتهينا) لە پاشا جارێکیش لە لایەنی حەزرەتەوە (د) دەرچو جارێ دا بە ناو موسوڵمانانا وتی : (الا ان الخمر قد حرمت) جا خودای تەعالا ئەفەرموێت :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَقْرَبُوا الصَّلَوة وَأَنْتُمْ سُكارى حَتَّى تَعْلَمُوا ما تَقُولُون ﴾ :

واته : ئەی ئەو کەسانەی کە ئیمانتان هێناوە بـــە خـــوداو پێغەمەری خودا نزیکی نوێژەکانتان مەکەون لە حاڵێکدا کە ئێوە سەرخۆشن هەتا حاڵتان ئارام ئەبێتەوە ، وە باش بزانن چـــی ئەڵێن و چی بە زمانتانا دێ • جا ئەم ئایەتە نەسخ کرایەوە بـــە ئایەتی (انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة •••) کـــە لە سوورەتی مائیدەدایە •

بزانن ! بازێ لە زاناکان فەرموویانە مەبەس لە (ســـکر) نوستنە ؛ چونکە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (اذا نعس احدکـــم في الصلاة فلیرقد حتی یذهب عنه النوم فانه لایدری لعله یستغفر فیسب نفسه) واتە: کاتێ یەکێ لە ئێوە خەوەنووچکە بردیەوە لە نوێژا بارابکشێ هەتا خەوەکەی ئەڕوا،چونکی یارۆ نازانێ مومکینە لە کاتێکدا بیەوێ ئیستیغفار بکا لە باتی ئیستیغفارا جنێو بدا بە خۆی • وە عوبەیدەی سەلمانی وتوویەتی مەبەس لە (سکر) ئەوەیە کابرا تەنگەتاوی گمێز بێ ؛ چونکی حەزرەت (د) فەرموویەتـــی (لا یصلین احدکم وهو حاقن) با نوێژ نەکا یەکێ لە ئێوە لە کاتی وادا کە تەنگەتاوی گمێزە •

قورطوبی لە تەفسیرەکەیا ئەڵێ ئەم بیرانە راستن ؛ چونکە پێویستە نوێژکەر بە دڵ رووی لەخودابێ و دوور بێ لە هەرچـــی شتێ کە دڵی پەرێشان بکا ، خواە نوستن بێ ، یا تەنگەتاوی ، یـــا برسێتی ، یا غەیری ئەمانە • حەزرەت (د) فەرموویەتی : (اذا حضر العشاء واقیمت الصلاة فابدؤا بالعشـــاء) واتە : کاتێ کە

خواردەمەنی ئێوارە حازر بوو نوێژیش کاتی هات لە پێشـــــــدا خواردەمەنیەکە بخۆنو پاش ئەوە نوێژەکەتان بکەن هەتا داخـڵ ببن لە ئایەتی (قد افلح المؤمنون الذيـــن هـم في صلوتهـــم خاشعون) •

فەرموودەی خودا (ولا جنبا الا عابری سبيل حتى تغتسلوا) •

ریوایەتکراوە لە حەزرەتی عەلییەوە فەرموویەتی : ئـــەم ئایەتە نازڵبووە لە شانی موسافیرێکدا کە جەنابەتی دێ بەسەرا ، ئەمە تەیەموم ئەکاو نوێژەکەی ئەکا • (اخرجه البيهقي وابـــن المنذر وابن ابي حاتم) وە ریوایەت کراوە لە ئەسلەعی کـــوڕی شورەیك وتوویەتی : من وشترەکەی حەزرەتم ئامادە ئەکرد شەوێ گیرۆدەی جەنابەت بووم‌و شەوەکە زۆر سارد بوو ترسام ئەگـــەر خۆم بشۆم بە ئاوی سارد یا بمرم یا نەخۆش بکەوم • منیش ئەم وەزعەم گێڕایەوە بۆ حەزرەت ئەویش بێدەنگ بوو وە جوبرەئیل نازڵبوو بە ئایەتی :

﴿ ولا جُنُباً اِلاّ عابِري سَبِيلٍ حتّى تَغْتَسِلُوا ﴾

جا حەزرەت فەرمووی : راستەوە بە یا ئەسلەع تەیەموم بکەو ئادابی تەیەمومی نیشان دام : دەس لەگڵدانێ بۆ روخسارو دەس لەگڵدانێ بۆ هەردوو دەست هەتا ئەنیشکان • منیش هەستـــام‌و تەیەمومم کرد ئەمجار بارم کرد • (اخرجه البيهقي والدار قطنى وابو نعيم • رحمهم المولى الكريم) •

وە ریوایەتکراوە چەند پیاوێ لە ئەنصار دەرگای خانووەکەیان

له مزگەوتی حەزرەتا بوو وە رێئەکەوت جەنابەتیان بەسەردا ئەهاتو ئاویان لەلادا نەبوو ئاویان ئەویستو رێگوزەریـــان نەبوو ئیللا لە مزگەوتی حەزرەتا جا خودا ئەو ئایەتەی نـــازل کرد • (اخرجه ابن جریر رحمة الله علیه) •

وە ئیبنو حاتەمو ئیبنولمونذیر ریوایەتیانکـــردووە لـــە موجاهیدەوە ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی پیاوێ لـــە ئەنصار نەخۆش بوو نەیئەتوانی خۆی هەستێو بڕوا دەسنوێـــژ بگرێو خادمیشی نەبوو ئاوی بۆ بێنێ • جا ئەم باسە نەقڵکراوە بۆ حەزرەت (د) وە پاش ئەوە ئەم ئایەتە نازڵبوو •

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە ئیبراهیمی نەخەعییـــەوە ئەڵێ : ئەصحابی پێغەمەر (د) گیرۆدەی برینو زام بوونو لـــەو سەر دەمەدا تووشی جەنابەتیش ئەبوونو شکاتی ئەمەیان برد بۆ حوزووری حەزرەت (د) پاش ئەوە ئەم ئایەتانە نازڵبوون •

وە لە (ام المؤمنین) عائیشەوە (خ) ریوایەتکراوە ئـــەڵێ : دەرچووین لەگەڵ حەزرەتا بۆ بازێ سەفەر کاتێ گەیشتین بـــە سارا ملەوانەی من (۱) بڕایەوە • جا حەزرەت (د) لەو شوێنـــەدا مایەوەو خەڵکی نارد بۆ ئەوە کە بگەڕێن بۆی ، وە ئەو رەفیقانـــە کە لەویا مانەوە ئاویان پێ نەبوو وە شوێنەکەیان شوێنی ئـــاو نەبوو • جا خەڵك رۆیشتن بۆ لای ئەبوبەکری صدیق پێیـــان

---

(۱) ئەم ملەوانە ماڵی ئەسمای خوشکی بووەو بە ئەمانـــەت لە لای (ام المؤمنین) ماوەتەوە •

وت : تەماشا ناکەی کە عایشە چی‌کرد پێمان ، وە بانگی کردین وە من لەو کاتەدا پێغەمبەر (د) سەری لەسەر رانی من بوو وە خەوی لێ‌کەوتبوو باوکم هات دەستی کرد بە لۆمەکردنم‌و زۆری پێ‌کردم‌و منیش لەبەر ئەوە کە سەری حەزرەت لەسەر رانمدا بوو نەمەتوانی بجووڵێمەوە ، وە کاتێ حەزرەت لە خەو بێدارەوە بوو ئاو نەبوو دەستوێژ بگرن یا غوسڵ بکەن • جا لەو شوێنەدا ئایەتی تەیەموم نازڵ بوو • لەوێدا (اسیدی کوڕی حضیر) وتی : (ماهی باول برکتکم یا آل ابی بکر) ، وە لە ریوایەتێکدا وتی : بە (ام المؤمنین) عائیشە : (جزاك الله خیرا فوالله ما نزل بك امر تکرهینه الا جعل الله لك وللمسلمین فیه خیرا • اخرجه البخاری ومسلم **وغیرهما**) •

جا مەعنای ئایەتەکە ئەمەیە : ئەی موسوڵمانان نزیکی نوێژ مەکەونەوە بە لەشی پیسەوە هەتا خۆتان ئەشۆن مەگەر کاتێ رێبوار بن‌و ئاوتان دەس‌نەکەوێ ئەوە لەوێدا تەیەموم ئەکەن وەکو باسی دێت • جا لەبەر ئەوە کە خودا ئایەتی روخسەتی بۆ ئینسانی لەش‌پیس نازڵکرد •• هات بە تەفسیل حوکمی لەش‌پیسی‌و بێ دەستوێژی‌ی نازڵ کردو فەرمووی :

﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ﴾ :

واتە ئەی موسوڵمانەکان ئەگەر نەخۆش بوون بە جۆرێ کە

ترستان بوو ئاو بەکاربێنن تووشی زەحمەتێکی نارەوا ببن • یاخود لەسەر سەفەرو رێبوار بوونو ئاوتان دەست نەکەوت ، یاخود لە ئەدەبخانەوە هاتن ، واتە پیسی عادەتی یا غەیرە عادەتیتان لێ دەرچوو ، یاخود دەستتان دا لە ژنانو ئاوتان دەس نەکەوت خواە دەست نەکەوتنی حیسی بێ یاخود ئاو دەست نەکەوتنی شەرعی بەم جۆرە ئاو بوو بەلآم پێویستتان بوو بۆ خواردنەوەی خۆتان وە یا گیان لەبەرێ پێویست بێ ، وە یاخود نەتان توانی نەو ئاوە بەکاربێنن لە ترسی رووداوی ناهەموار لەم کاتانەدا هەموو لە باتی خۆشۆرینو دەستنوێژ گرتن بڕۆن قەسدی خاك و تۆزی پاك بکەنو روخسارو هەردو دەستتان بەو تۆزە مەسح بکەن ، واتە جارێ تۆز وەربگرنو دەست بێنن بە روخسارتانا ، وە جارێکی تر تۆز هەلبگرنو دەست بێنن بە هەردوو دەستانا وەکو دەستنوێژ بە قەسدی حەلآل بوونی نوێژ •

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَفُوّاً غَفُوراً ﴾ : (٤٣)

بە راستی خودای تەعالا چاوپۆشو گوناەبەخشە • بۆیێ لە باتی غوسڵو دەسنوێژ ئەم روخسەتەی پێدان •

لێرەدا چەن واتەیێ هەیە :

یەکەم : لە واقیعا مەبەس لە غوسڵو دەسنوێژ دوو شتە ؛ یەکەم پاکی لەش • دووهەم دەربڕینی عیبادەتو بەندەیی بۆ خودا • جا کاتێ ئاو نەبوو ، یا تەوانامان نەبوو بەکاری بێنین

دیاره له تۆز ناپارتر نیەو له دەستو روخساریش نازارتر نیە که بەندە بەو تۆزە ناپارە ئەو دەستو روخسارە نازاری خۆیـــــە تۆزاوی کرد ئیتر لام وایە شیمارو نیشانەی بەندەیی لەمە جوانتر نیەو نابێ ٠

دووهەم : بزانن وجووبی غوسڵ لەسەر لەشپیسو وجووبی دەستوێژگرتن لەسەر بێدەستوێژ (حوکمن) و (سەبەبی وجووبی غوسڵ) لەشپیسییە وە سەبەبی وجووبی (دەستوێژ) ئـــــەو بێدەستوێژیەتە کە وتمان ٠ وە نەبوونی ئاو یا نەتوانینـــــی بەکارهێنانی ئاوەکە (عوزرن) بۆ روخسەتی تەیەموم سەفەر (مەزەنەی) نەبوونیئاوەو (مەرەض) مەزەنەی نەتوانینـــــی ئیستیعمالی ئاوەکەیە ٠

جا لەبەر ئەوە کە ئەم ئایەتە بە دوای باسی (جنب) دا هاتووە مەعنای جونوب مەلحووزەو مەعلوومە کە جومڵەی (او جاء احـــــد منکم) تا ئاخر لە ئەسبابی حەدەثی ئەصغەرە کەوابێ حاسڵی ئەم ئایەتە وای لێدێ : (وان کنتم مرضی اوعلی ســـــفر مجنبین أو محدثین کأن جاء احد منکم من الغائط او لامستم النساء فلم تجدوا ماء فتیمموا) وە بە زاهیر بەبێ (فلم تجدوا ماء) باسەکە تەواو نابێ ؛ چونکی بە باسی (مرض) و (سەفەر) عوزرەکان تەواو ئەبنو بە ئیعتیباری جەنابەت لەگـــەڵ (او جـــاء احدکـــم) دا سەبەبەکانیش تەواو ئەبن ، ئەمجار زیکری (فلم تجدوا مـــاء) پێویستە ، لەبەر ئەوە کە لە پێشەوە بە سەراحەت باسی نەبوونـــی ئاو نەکراوە هەروا باسی عەجز لە ئیستیعمالی ئاویش نەکـــراوە

بەڵکو ئیکتیفا کراوە بە زیکری مەزەنەکەیان واتــە مەزەنــــەی نەبوونی ئاو سەفەرەو مەزەنەی عەجز لە ئیستیعمالی ئاویـــــش مەرەضەو ئیحتیمالی هەیە کابرای مەریض بتوانێ ئیستیعمالی ئاو بکاو کابرای موسافیریش ئاوی دەستبکەوێ وە دیارە تەیەموم لە کاتێکا ئەبێ ئاو نەبێ حیسەن یا شەرعەنو کابرایش عاجز بێ لە ئیستیعمالی ئاو لەبەر ئەوە پێویست بوو کە خـــودای تەعـــالا جوملەی (فلم تجدوا ماء) نازڵ بکا لە ناو ئایەتەکەدا وەکو نازڵی کرد • جا ئەمجار مەعنای نەبوونی ئاوەکە وایە کە هەر ئاو نەبێ یا ئاو ببێ بەڵام پێویست بێ بۆ خواردنەوەو کابرایش نەتوانـێ بەکاری بێنێ • واللە اعلم •

سێیەم : بزانن تەیەموم شەرتی هەیەو ئەرکانی هەیـــــەو سوننەتی هەیەو،موبطیلاتی هەیە،جا شەرتەکانی پێنج‌شتە: بوونی عوزر بە هۆی سەفەرەوە یا نەخۆشینەوە ، وە داخڵبوونی کاتـــی نوێژەکە ، وە داواکردنی ئاو ، وە گەڕان بە نەفسی خۆی یا بـــە وە کیل ، وە عەدەمە ئیمکانی ئیستیعمالی ئـاو بـە عـــادەت ، وە گڵێکی پاکی وەها کە تۆزی ببێ •

وە ئەرکانەکانی ــ وەکو لە ئایەتەکە دەرئەکەوێ ــ چـــوار شتە ؛ قەسدی هەڵگرتنی ئەو تۆزە وە هەڵگرتنی ، وە مەســـحی روخساری ، واتە بەو تۆزەوە دەس‌بێنێ بە هەموو روخساریدا وە مەسحی هەردوو دەستی لەگەڵ ئەنیشکەکانی ، وە ریعایەتی ئـەم تەرتیبە ، واتە لە پێشا دەست‌بێنێ بە روخساریا پاش ئەوە بـــە هەردوو دەستیا •

وه سوننه‌ته‌کانی سێ شته ؛ (بسم اللـــه) کـــردن ، وه پێش‌خستنی لای راست له‌سه‌ر لای چه‌پ ، وه فه‌سڵ‌نه‌خستن لـــه به‌ینی ده‌س‌هێنان به روخساراو ده‌س‌هێنان به هه‌ردوو ده‌ستا ٠

وه ئه‌وه‌ی ته‌یه‌موم به‌تاڵ ئه‌کاته‌وه سێ شته ؛ یه‌که‌م هه‌رچی ده‌سنوێژ به‌تاڵ ئه‌کاته‌وه ٠ دووهه‌م ده‌ستکه‌وتنی ئاو له پێـــش ئه‌وه‌دا ده‌س بکا به نوێژه‌که‌ی ٠ سێهه‌م وه‌رگه‌ڕانه‌وه له دینـــی ئیسلام ــ په‌نا به خودا ــ

وه هه‌ر نوێژێ که به ته‌یه‌موم بکرێ لـــه نـــۆ مـــاده‌دا قه‌زاکردنه‌وه‌ی واجبه ؛ نه‌بوونی ئاو له شوێنێکدا که به ئه‌غله‌ب ئاو ده‌س‌بکه‌وێ تیایا ، وه له‌بیرچوونه‌وه‌ی ئاوێ که له لای خۆیـا بێ ، وه ونکردنی له‌ناو بارو ئه‌سبابی خۆیا وه بوونی ساتیرێ که دانرابێ له‌سه‌ر غه‌یری طه‌هاره‌ت ، واته له‌و کاته‌دا ئه‌و جه‌بـیره ئه‌خاته سه‌ر پێی ــ مه‌ثه‌لا ــ : له‌شی پیس بووبێ یاخـــود بـــێ ده‌سنوێژ بووبێ یاخود پیسیه‌کی عه‌فو لێ‌نه‌دراو به‌و شوێنه‌وه ببێ وه‌کو خوین ، وه دانانی ساتیر له‌سه‌ر ئه‌عزای ته‌یه‌موم کـه ده‌م‌و چاوو هه‌ردوو ده‌سته‌کانه موتڵه‌قا ، خواه له‌ســـه‌ر پاکـــی دانرابێ یا نه ، وه پێشکه‌وتنی ته‌یه‌مومه‌که له داهاتنـــی کاتـــی نوێژه‌که ، وه ته‌یه‌موم له‌به‌ر سه‌رمای به‌هێزو توند ، وه بوونـــی سه‌فه‌ر به سه‌فه‌ری تاوانباری ، وه پیس‌بوونی له‌ش به پیسییه‌ك که عه‌فوی لێ‌نه‌درابێ ٠ وه له ما عه‌دای ئه‌م صوره‌تانه‌دا قه‌زای نوێژه‌که‌ی واجیب نیه له‌سه‌ر مه‌زهه‌بی ئیمامی شافیعی (خ) ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (ألم تر الی الذین اوتوا نصیبا ٠٠ الایات) :

ئیبنو ئیسحاقو ئیبنو لمونزیر ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەباسەوە ئەڵێ : رەفاعەی کوڕی زەیدی کوڕی تابووت لە پیاوەگەورەکانی یەهوود بوو ، وە کاتێ کە قسەی ئەکرد لەگەڵ حەزرەتا (د) زمانی پێچ ئەداو کەلیمەی تێکەڵ ئەکرد بە کەلیمە بە جۆرێ ئینسان لە هەموو واتەیەکی حاڵی نەدەبوو ئەیوت : (راعنا سمعك یا محمد حتی نفهمك) وە لە باتی (ارعنا) ، (راعنا) ی ئەوت ، وە لە پاشا تانەی ئەدا لە دینی ئیسلامو عەیبی ئەگرت ٠ جا خودا ئەم ئایەتانەی نارەخوارەوەو فەرمووی :

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الكِتَابِ ؟﴾

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست ئایا ناڕوانی بۆ ئەو کەسانە کە بەشێکیان پێدراوە لە تەورات و شتێکی لێ ئەزانن ؟

﴿ يَشْتَرُونَ الضَّلالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴾ : (٤٤)

ئەمانە گومڕاهی و دوورکەوتنەوە لە حەق وەرئەگرن و قەبوڵی ئەکەن لە باتی ڕێگەی ڕاستی ئیسلامو قەناعەت ناکەن بە گومڕاهی خۆیان بەڵکو ئەیانەوێ ئێوەیش ڕێگەی ڕاست ون بکەن ٠

﴿ وَاللهُ أَعْلَمُ بِأَعْدائِكُمْ ﴾ :

ئەمانە بە دۆست مەزانن ئەمانە دوژمنی ئێوەنو دوژمنی تریشتان زۆرە ئێوە نایانناسنو خودا زاناترە بە دوژمنەکانتان ، بەڵام مەکەونە غەمو مەراقەوە لە بیمی ئەو دوژمنانە .

﴿ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴾ :(٤٥)

خودای تەعالا بەسە بۆ ئێوە لە هۆی دۆستیەوەو خوداتان بەسە لە هۆی یارمەتیدانەوە ، واتە هەر ئەو دۆستەو هەر ئەو یارمەتیدەرەو پاپایی مەکەن بە غەیری خودا .

﴿ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ﴾ :

لەو کافرە جوولەکانەیە بازە کەسێکی وەها کە کەلیمەی تەورات دوورئەخەنەوەو لای ئەدەن لە جێگەی خۆی . واتە هەر کەلیمەکە مەحوئەکەنەوەو لە شوێنی خۆیا لای ئەبەن ، وە یاخود بە تەئویلی ناڕاست لای ئەدەن لە مەعنای حەقیقی خۆی .

﴿ وَيَقُولُونَ : سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ﴾ :

وە ئەڵێن : واتەی تۆ دەبێین یا موحەمەد وە ئیتاعەیشت ناکەین .

﴿ وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ ﴾ :

وە ئەڵێن : واتەی ئێمە ببیسە یاخودا قسە نەڕوا بەگوێچکەتا یانی بمری یا هەر هێزی بیستنت نەمێنێ .

﴿ وَرَاعِنَا ﴾ :

وە ئەڵێن : (راعنا) یانی بۆمان بڕوانەو تەماشامان بکە . بەڵام قسەکەیان بە باری راستیو ڕەوانیدا بە زمانا نایێ بەڵکو

﴿ لَيّاً بِأَلْسِنَتِهِمْ ﴾ :

واته ئەڵێن (راعنا) لەگەڵ پێچدان بە زمانو هەڵسووڕانی بۆ بارێ کە مەعنای جنێوو زەم بگەیەنێ ؛ چونکی (راعنا) وەکو ئەبێ بە فیعلی ئەمرو موشتەق بێ لە رعایەت ٠٠ قابیلە ئیسمی فاعیل بێو موشتەق بێ لە (رعن) بە مانا عەقڵسووکی ٠

﴿ وطَعْناً فِي الدِّينِ ﴾ :

وە قسەکە ئەکەن لەگەڵ ئیشارەت بۆ تانەدان لە دین چونکی مادام زەمی حەزرەت بکەن بە سووکی عەقڵ (معاذ الله) ئەبێ بە گاڵتەکردن بە دینەکەیشی ؛ چونکی هێزی وتار لە لای ئینسانی بێئیعتیبار بە قەی هێزی خاوەن وتارەکەیە ٠

﴿ ولَوْ اَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا و اَطَعْنا واسْمَعْ وانْظُرْنا لكانَ خَيْراً لَهُمْ واَقْوَمَ ﴾ :

واتە ئەگەر لە باتی وتارە پێشووەکەیان ئەم وتارەیان بوتایێو لە باتی (وعصينا) ، (واطعنا) و لە باتی (وراعنا) ، (وانظرنا) و تەرکی (غير مسمع) یان بکردایە ئەوە قسەکەیان زۆر باشترو دامەزراوتر ئەبوو ؛ چونکی ئەو عیبارەتە ئەبوو بە نیشانەی ئیمانهێنانیانو باوەڕکردنیان بە دینی ئیسلام ٠

﴿ ولَكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ اِلاّ قَلِيلاً ﴾ : (٤٦)

بەڵام ئەو یەهوودییەو رەفیقەکانی بە هۆی دەوامیان لەسەر کوفرو عەنادو ملەجڕێیان بەرابەر بە دینی ئیسلام خودا غەزەبی لێگرتوونو دوورکەوتوونەتەوە لە ئیعتیبارو پەشیمانی لە

گومڕاهی کەوابێ ئیمان ناهێنن ئیللا یەکە یەکەیەکیان نەبێ یا ئیمان ناهێنن ئیللا کەم جاران ٠

فەرموودەی خودا (یا ایها الذین اوتوا الکتاب)

ئیبن‌وئیسحاق‌و ئیبن‌ولمونزیرو بەیهەقی ریوایەتیان‌کردووە لە ئیبن‌و عەباسەوە (خ) ئەڵێ : جارێ حەزرەت فەرمایشی کرد لەگەڵ زانا گەورەکانی یەهوودا وەکو عەبدوڵلاێ کوڕی صوریای ئەعوەرو کەعبی کوڕی ئەسەد فەرمووی : ئەی کۆمەڵی یەهوود لە خودا بترسن‌و موسوڵمان ببن ، وەڵلاهی ئێوە ئەزانن ئەو دینە کە من هێناومە راستە ! ئەوانیش وتیان : ئێمە بەمە نازانین کە دینی تۆ راستەو ئینکاریان کرد جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ٠ فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ أُوتُوا الكِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە تەوراتتان پێدراوە ئیمان بێنن بەو کتێبە کە من نازڵم کردووەو حاڵی وایە تەصدیقی ئەو کتێبە ئەکا کە لە لای ئێوەیە ٠

﴿ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلى أَدْبارِها أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَما لَعَنَّا أَصْحابَ السَّبْتِ ﴾ :

ئیمان بێنن لە پێش ئەوەدا کە ئاسارو شێوەو روخسارەکان مەحو بکەمەوەو بە وێنەی شێوەی پشتی ملی لێ بکەین ٠ واتە لە

پێش ئەوەدا کە بتانمرێنین و وجوودتان تێك بدەین و هەموی بڕوا بەیەکاو فەرقی روخسارو پشتی مل نەمێنێ • یاخود لە پێش ئەوەدا کە لە دونیادا غەزەبتان لێ بگرین و سیمای جوانی ئینسانیتان بکەین بە شێوەیەکی موشەوەهو ناشیرین بە هۆی مەسخەوە وەکو لەمەو پێش بازێ بەنی ئیسرائیلیم مەسخ کردەوە • یاخود لە پێش ئەوەدا کە رۆژی حەشر دەربکەوێ و شێوەتان تێك بدەم و بە شێوەیەکی ناشیرینەوە زیندووتان بکەمەوە سەوقتان بکەم بۆ سارای قیامەت ، یا لە پێش ئەوەدا کە بە تەواوی عاجز بم لێتان و لەعنەتتان لێ بکەم وەکو لەعنەتمان کرد لەو بەنی ئیسرائیلیانە کە نافەرمانی منیان کرد لە هۆی حورمەتی رۆژی شەمەوە •

﴿ وكَانَ أمْرُ اللهِ مَفْعُولاً ﴾ : (٤٧)

وە بزانن کە ئەمری خودا بە هەرشتێ کە خواستی ببێ بیکا نافیذەو بەجێ هێنراوە •

فەرموودەی خودا (ان الله لا يغفر ان يشرك به) :

ئیمامی طەبەرانی و ئیبن و ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردووە لە ئەبو ئەییوبی ئەنصاریيەوە (خ) ئەڵێ : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزی کرد : برازایەکم هەیە دەستبەرداری کاری حەرام نابێ ! حەزرەت فەرمووی : دینەکەی چیە ؟ عەرزی کرد : نوێژ ئەکاو تەوحیدی خودایش ئەکا ، حەزرەت فەرمووی : داوای

لێ بکه دینه‌که‌ی ببه‌خشێ پێت ئه‌گه‌ر نه‌یبه‌خشی بـــه پـــاره لێی‌بکڕه • پاش ئه‌مه مامی کوڕه‌که رۆیشـــت بـــۆ لای داوای به‌خشینی دینه‌که‌ی لێ‌کرد نه‌یبه‌خشی وه داوای فرۆشتنی کـــرد نه‌یفرۆشت • جا هاته‌وه باسه‌که‌ی گێڕایه‌وه بۆ حه‌زره‌ت (د)•وه پاش ئه‌مه ئه‌م ئایه‌ته نازڵ‌بوو فه‌رمووی :

﴿ اِنَّ اللّهَ لا يَغْفِـــرُ اَنْ يُشْرَكَ بِـــهِ ويَغْفِـــرُ مادُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشاءُ ﴾ :

به راستی خودای ته‌عالا چاوپۆشی ناکا له‌وه که شه‌ریکی بـــۆ قه‌رار بدرێ ، وه چاوپۆشی ئه‌کا له هه‌موو گوناحێکی تر گه‌وره یا بچووك ؛ خواه خاوه‌نه‌که‌ی ته‌وبه‌ی لێ کردبێ یا نه ئـــه‌م چاوپۆشیه‌یش بۆ ئه‌و که‌سانه‌یه که خواستی خودا له‌ســـه‌ر پۆشینی گوناحه‌که‌یان بێ •

﴿ ومَنْ يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرى اِثْماً عَظِيماً ﴾ (٤٨)

وه هۆی ئه‌وه که خودا چاوپۆشی ناکا له شـــیرك ئه‌مه‌یـــه هه‌رکه‌سێ شه‌ریك بۆ خودا قه‌رار بدا ئه‌وه به راستی گوناحێکی گه‌وره‌ی هه‌ڵبه‌ستووه‌و درۆیه‌کی بێ‌سه‌روبه‌ری کردووه •

ئیمامی ئه‌حمه‌دی کوڕی حه‌نبه‌ل‌و موسلیم ریوایه‌تیان کردووه له جابیره‌وه (خ) : که حه‌زره‌ت فه‌رموویه‌تی : (من لقی اللـــه لا یشرك به دخل الجنة ، ومن لقیه یشرك به دخل النار) واتـــه : هه‌رکه‌سێ بمرێ‌و شه‌ریکی بـــۆ خودا قه‌رار نه‌دابـــێ ئه‌چێته

بەهەشتەوە ، وە هەرکەسێ بمرێو شەرێکی بۆ خودا قەراردابێ ئەچێتە ئاگری دۆزەخەوە ٠

بێداربن ! هەرچەن خودای تەعالا لەم ئایەتەدا هەر باسی ئەوەی کردووە کە خودا چاوپۆشی لە شیرك ناکا ، بەڵام هەموو نەوعێ لە ئەنواعی کوفر وەکو شیرك وایەو چاوپۆشی لێناکرێ ، خواە ئینکاری بوونی خودا بێ یا ئینکاری پێغەمەرەکان وە یا فریشتەکان وە یا رۆژی قیامەت وە یا باقی ئەو شتانە کە لە موجیباتی کوفرا زاناکان باسیان کردووەو بە کوفریان داناوە ، بەڵام چونکی لە زەمانی ریسالەی حەزرەتا هەر شیرك باو بووە خودا هەر باسی شیرکی کردووەو زۆر نزیکە کە لەفزی (دون ذلك) ئیشارەی تێدا بێ بۆ ئەم مەبەستە ٠ واتە مادام کە نەیفەرموو (ویغفر ما سوی ذلك) و فەرمووی (ویغفر ما دون ذلك) مانای وایە هەر گوناحێ کە لە خواری شیرکەوە بێ ئەوە عەفو ئەکا ، نەك هەر تاوانێ کە وەکو شیرك بێو موجیبی کوفری خاوەنەکەی بێ ٠

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ ؟ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تەماشا ناکەیلەو کەسانە لە جوولەکەکان کە تەزکیەی نەفسی خۆیان ئەکەنو خۆیان بە باش ئەزانن و ئەڵێن : (نحن ابناء الله واحباؤه) ٠ وە ریوایەتکراوە: کۆمەڵێ لە جوولەکەکان منداڵەکانیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزیانکرد : ئەم منداڵانە گوناحیان لەسەرە ؟ فەرمووی : نە ٠ ئەوانیش وتیان : دەی وەڵاڵ ئێمەیش وەکو ئەو منداڵانە بێ گوناحین ، ئەو گوناحانە کە بە رۆژا ئەیکەین بە شەوا خودا

ئەیان‌پۆشێ‌و ئەو گوناحانەیش کە بە شەوا ئەیکەین خودا بـــە رۆژا ئەیان‌پۆشێ ٠ جا خودای تەعالا لای دا لەم داوای ئەوانـەو فەرمووی :

﴿ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَنْ يَشاءُ ﴾ :

بەڵکو هەر خودا؛ تەزکیەی ئەو کەسانە ئەکا کە خواســـتی لەسەر تەزکییەیان بێ ؛ چونکی غەیری خودا کەس زانا نیە بـە حەقیقەتی بیرو باوەڕو کردەوەو خوو رەوشتی ئینسان ، جـــا مادام خودا کەسێکی پەسەند کرد ئەوە ئەتوانێ بـە راســـتی تەزکیەی ئەو کەسە بکا ٠

﴿ وَلا يُظْلَمُونَ فَتِيلاً ﴾ : (٤٩)

وە ئەوانە خودا تەزکیەیان ئەکا بە قەی رشتەی ناوەڕاستی ناوکەخورمایێ ستەمیان لێ ناکرێ نە هۆی تۆڵەی کردەوەو بـیرو باوەڕیانەوە ٠ یا خەیر نەو کەسانە کە بە ناحەق تەزکیـــــەی خۆیان ئەنەن خودا لە رۆژی قیامەتا جەزای ئەو تەزکیـــــەی نەفسەیان لێ نەستێنێ‌و بە قەی فەتیلێ ستەمیشیان لێ ناکا ٠

﴿ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الكَذِبَ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڕوانە چلۆن درۆ هەڵئەبەستن لەسەر خوداو ئەڵێن : خودا ئێمەی خۆشەوێ‌و خودا بە شـــەوا گوناحی رۆژمان‌و بە رۆژا گوناحی شەومان عەفو ئەکا ٠

﴿ وَكَفَى بِهِ إِثْماً مُبِيناً ﴾ : (٥٠)

وە بەسە ئەم ئیفتیرایە بۆ ئەوان لە جیهەتـــی گوناحـــی ڕوونا‌كو دیارییەوە ٠

بێدار بن ! ئەم زەمە لەم ئایەتانەدا واریدبوون لەسەر ئەوە کە ئینسان تەزکیەی خۆی بکا ؛ وە ئەمما مەدحی غەیری خـــۆی ئەوە ئەگەر بەرەوڕوو بوو بەم جۆرە تاریفی ئەکرد بە عیلـــمو زانستو کابرا عیلمی نەبوو وە یا مەدحەکەی راست بوو بەڵام یارۆی مەدحکراو نەفامو مەغروور بوو وە بەو مەدحە لە خۆی بایی ئەبوو ئەوە زۆر گوناحە ، وە بوخاری ریوایەت ئەکا لـــە حەدیثی ئەبوبەکرة کە پیاوێ لە خزمەتی حەزرەتا ناوی بـــراو لەویا شەخسێ گەلێ مەدحی کرد جا حەزرەت فەرمووی : (ویحك قطعت عنق صاحبك) وە ئەم کەلامەی چەن جار تەکرار کردەوەو فەرمووی : ئەگەر یەکێ لە ئێوە مەدحی کەسێکی کرد بڵێت : من وا ئەزانمو باوەڕم وایە فلان وەهایەو وەهایە ٠ ئیتر قەطع نەنێ بەوەدا کە ئینسانێکی وایە لە واقیعدا : چونکی ئەم جۆرە مەدحانە زۆریان درۆنو ئەگەر هەمووی درۆ نەبێ درۆیان تێدا هەیەو ئەگەر هەمووی راست بێ بەڵام کابرا دامەزراو نەبێ بەخـــۆی بایی ئەبێو فەسادی زۆری لێپەیدا ئەبێو لەسەر ئەم جـــۆرە باسانەو ئەم جۆرە مەدحانەیە حەزرەت فەرموویەتی : (احثوا التراب علی وجوه المداحین) واتە : خۆل هەڵوەشێنن بەســـەر روخساری ئەو کەسانەدا کە زۆر سەنای خەڵك ئەکەن ٠

بەڵام ئەگەر مەدحەکە راست بێو کابرای مەمدووح بایـــی نەبێ بەو مەدحە ئەوە زۆر باشە ئەگەر ببێ بە هۆی ئەوە کـــە کابرا زۆرتر لە جاران کردەوەی باش بکا ، وە یاخود دیمایـــە بێ بۆ دینو ئایین وە یا بۆ تەرویجی عالمێ یا کە سێکێ خاوەن

پایەی خاوەن مایە لە دینا بۆ ئەوە کە خەڵکی پەیڕەوی بکەن و ئیستیفادەی زۆر بکرێ لێی . تەماشا ئەکەین حەسانی کوڕی ثابیتو عەباسی مامی حەزرەت مەدحی حەزرەتیان کردووە لە شیعری خۆیاناو کەعبی کوڕی زوهەیر مەدحی حەزرەتی کرد بە قەسیدەی مەشهوور بە (بانت سعاد) هەروا حەزرەت (د) مەدحی ئەصحابەکانی کردووەو فەرموویەتی : (انکم لتقلون عند الطمع وتکثرون عند الفزع) ئێوە کەم ئەبن لە کاتی تەماعاو زۆر ئەبن لە کاتی ترسی جەنگدا . وە ئەمما ئەوە کە فەرموویەتی : (لا تطروني کما اطرت النصاری عیسی بن مریم ، وقولوا عبدالله ورسوله) ئەوە مەعنای ئەوەیە مەدحی من مەکەن بە سیفەتێ کە تیاما نەبێ وەکو گاورەکان وتیان (عیسی ابن الله) یە . (العیاذ بالله العظیم) .

فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذین اوتوا نصیبا من الکتاب)

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کاتێ کەعبی کوڕی ئەشرەف رۆییشتە مەکە قورەیش رۆیشتن بۆ لایو وتیان بە کەعب : تەماشا ناکەی ئەم شەخسە کە بچڕاوە لە عەشرەتەکەی باوەڕی وەهایە کە ئەو چاترە لە ئێمەو ئێمە ئەهلی حەجاجو دەرگاوانی کەعبەتوڵڵاو خاوەن ئاوی (زەمزەم) ین ؟! جا کەعب وتی : ئێوە باشترن لەو وە لە خووصووصی رێگەو ئادابەوە ئێوە

موهتەدی ترن • جا سوورەتی (کوثر) نازڵ بوو وە ئـــەم ئایەتانەیش نازڵ بوون • (اخرجه احمد وابن ابي حاتم) •

هەروا ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) : ئەو کەسانە کە ئەحزابیان پێکەوە نا لە قورەیشو غەطفانو بەنیقورەیظـە عیبارەت بوون لەمانە (حیی بن اخطب) و (سلام بن ابي الحقیق) و (ربیع بن ابي الحقیق) و (ابو رافع) و (ابو عمـــارة) باقیەکان لە (بەنی نەضیر) بوون • کاتێ ئەمانە هاتن بۆ ناو قورەیش وتیان : ئەمانە عولەمای یەهوودنو خاوەن عیلمن بـە کتێبە قەدیمەکان •• پرسیاریان لێ بکەن ئایا دینی ئێوە باشترە یا دینی محەمەد (د) • ئەوانیش پرسیاریان لێکردن ، جا جوابیان دانەوەو وتیان : دینی ئێوە باشترە لە دینی (محمد) و ئێـــوە خاوەن هیدایەتترن لە محەمەدو پەیڕەوەکانی • جا خودا ئـەم ئایەتانەی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيباً مِـــنَ الكِتابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ ؟ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست نابینی ئەو کافرانـــە کـــە بەشێکیان پێدراوە لە کیتابو زانستی تەورات ئـەڕۆن لەنـــاو مەکەییەکانا ئیمان دێنن بە (جبت) و (طاغوت) ؟ [مەبەس لە جبت : هەر مەعبوودێکە پووچو بەتاڵ بێ ، وە مەبـــەس لـــە طاغووت هەموو شتێکی بەتاڵە مەعبوود بێ یا غەیرە مەعبوود] •

﴿ ويَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا : هؤُلاءِ اَهْدى مِـــنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلاً ﴾ : (٥١)

وه ئەڵێن بە کافرەکانو موشریکەکانی قورەیش کە : ئەوانە موهتەدی ترو باشترن لە جیهەتی ڕێگەوە لەوانە کە ئیمانیان هەیە بە خوداو پێغەمەری خودا (د) ٠

﴿ أولئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللهُ ﴾ :

ئەمانە ئەوانەن کە خودای تەعالا دووری کردوونەتەوە لە ڕەحمەتی خۆی ٠

﴿ ومَنْ يَلْعَنِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيراً ﴾ : (٥٢)

وە هەرکەسێ کە خودا لەعنەتی لێکردبێ ئیتر یارمەتی دەرێکی بۆ دەس ناکەوێ ٠

﴿ أمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ المُلْكِ فَإذاً لا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً ﴾ : (٥٣)

یا خەیر ئەمانە بە خەیاڵی بەتاڵی خۆیان وا ئەزانن کە بەشێکیان لە موڵکو دارایی هەیە وە ئەگەر دەستیان بکەوێ لەم کاتەدا بەشی کەسی لێ نادەن بە قەی (نەقیر) ێ کە ئەوە قوولاییەتانێ وا لە پشتی ناوکەخورمادا ٠

﴿ أمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلى ما آتاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ ؟ ﴾ :

یا خەیر حەسوودی ئەبەن بە حەزرەتو ئەصحابەکانی لەسەر ئەوەی خودا پێیداون لە فەزڵو پایەی بەرزو مایەی بەڕێز ؟

﴿ فَقَدْ آتَيْنا آلَ إبْراهِيمَ الْكِتابَ والْحِكْمَةَ وآتَيْناهُمْ مُلْكاً عَظِيماً ﴾ : (٥٤)

مادام حەسوودی ئەبەن بە پێغەمەری تـــازار (محمـــد المصطفی) ی موختار لەم بەخشینی پایـــەی پێغەمەرایەتـــی‌و بلاوەبوونی یاسای دینەیا با بزانن کە حەسوودی سوودیـــان پێنادا ، ئەوەتە بە راستی دامان بە ئالی ئیبراهیـــم کیتابـــی، سەماوی‌و ماریفەتی عەرزی لە ئاگاداری بەســـەر حەقیقەتـــی، ئەسبابی ژینی بەختیاریاو موڵك‌و پایەو مایەو شان‌و شکۆهێکی گەورەمان پێدان ، جا با بزانم حەسوودی چی کردووە پێیـــان ، یاخود لەمەولا چی ئەکا بەوانە !

بزانن ! موفەسیرەکان مەعنای ئەم ئایەتەیان وەها فەرمووە ئەڵێن : کاتێ کە جوولەکەکان دەستیان‌کرد بە بلاوەکردنی قسەی پووچ بە ناو خەڵکا لەبەر حەسوودی بە حەزرەتی پێغەمەر (د) لـــە هۆی پێغەمەرایەتیەوەو لە هۆی زۆری عائیلەو پەیوەندی ناومالی‌و لە هۆی فیداکاری‌و جانبازی ئەصحابەکانیەوە ٠٠ خودای تـــەعالا فەرمووی : بۆچی ئەم جوولەکانە لەم حەسوودییە دەســـبەردار نابن ؟ ئایا ئەوان نازانن ئێمە تا چەندێ نیعمەتمان داوە بـــە ئالی ئیبـــراهیم ؟ واتە بە حەزرتی یوسف‌و داودو سولەیمـــان ، ئەوەتا پایەی پێغەمەرایەتیم پێدان‌و پایەی ریاسەت‌و پاشـــاییم پێدان‌و هێزی داگیرکردنی ولاتم دایە دەستیان ، دەی وەکو تەوانام بوو ئەوە بکەم لەگەڵ ئەوانا تەوانام هەیە وێنەی ئەوەو زیاتر لەو ئەندازەیش بدەم بە پێغەمەری ئاخرزەمان ، وە هـــەر وەکـــو حەسوودی بردنی دوژمنانی زەمانی ئەو پێشینانە بە پێغەمەرەکان سوودی نەبوو بۆیان‌و زیانی نەدا لە گیانی ئەوانا ٠٠ وەهـــا

حەسوودی بردنیان ئیستەیش بە محەمەدو رەفیقەکانی زیان نادا لە مەقامی ئەم زاتەیش ٠

وە ئەگەر حەسوودی بردنیان لە خوسووسی ژنو مالو پەیوەندد ئەوە با بزانن گەلێ زۆرتر مالو منداڵو ژنم دا بە ئالی ئیبراهیم ٠ ئەوەتە حەزرەتی داود صەد ژنی هەبوو ، وە حەزرەتی سولەیمانیش سێ صەد ژنی نیکاحو حەوصەد جاریەی مەملووکەی هەبوو ، دەی با پێغەمەری ئاخر زەمانیش شتێکی کەمی ببێ بە نیسبەتی ئەوانەوە ٠

بەڵام من تەماشا ئەکەم خودای تەعالا پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیلی بە عینوانی بەنی ئیسرائیل ناوبردووەو جار بەجار بە عینوانی ئەسباط باسی کردوون لەم ئایەتەدا مەقسەد لە ئالی ئیبراهیم ئەبێ هەر حەزرەتی (محمد المصطفی) بێ : چونکی ئەم زاتە لە ئەولادی عەدنانەو عەدنان لە ئەولادی قیداری کوڕی ئیسماعیلەو ئیسماعیلیش کوڕی ئیبراهیمە ٠ جا مەعنای ئایەتەکە دێتە سەر ئەوە یاخود حەسوودی ئەبەن بە محەمەدو ئەصحابەکانی لەسەر ئەو نیعمەتانە کە من پێمداون چ مادی چ مەعنەوی، با هەر بمرن و دەردی دڵیان بێوا من بەخشیم بە محەمەد کە ئالی ئیبراهیمە کیتاب کە قورئانەو حیکمەت کە فەرموودەی محەمەد خۆیەتیو مولکو ریاسەتو پادشاهیەکی پاناوەرو گوشادم پێدا کە لە خۆرهەڵاتی ئاسیاوە تا خۆرنشینی ئەفریقا دائەگرێ ٠ جا با بمرن بە داغی ئەم نیعمەتە گەورەوە کە پێمداوە ٠

﴿ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيراً ﴾ : (٥٥)

جا لەو کۆمەڵەیە کە حەسوودییەکەیان برد کەسێ کە خودا شارەزای کرد بۆ پیرۆزیو ئیمانی هێنا بە محەمەد (د) ، وە لەوانیشە کەسێ کە ئیعرازی نا لە دینی محەمەدو ئیمانی نەهێنا وە بەسە بۆ ئازاردانی ئەو کەسە ئاگری دۆزەخ لە خوسووسی ئاگری بڵێسەدارەوە .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَاراً كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە ئینکاری ئایاتی ئێمەیانکردو باوەڕیان نەکرد پێیان لەمەولا لە رۆژی قیامەتا ئەیانخەینە ناو ئاگرەوەو بە دەوام هەرکاتێ پێستیان بکوڵێ بە ئاگر ئەو پێستەیان بۆ ئەگۆڕین بە پێستێکی تر بۆ ئەوە کە ئەو عەزابە بچەژن .

﴿ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (٥٦)

بە راستی خودای تەعالا زاڵە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتو خاوەن کاری هەمواره لە عالەما .

بزانن ! خودای تەعالا لە رۆژی قیامەتا کە عەزابی ئەهلی دۆزەخ ئەدا خواه بە ئاگر پێستیان بسووتێنێ یا گۆشت یا ئێسقان ئەوە عەزابەکە هەر بۆ رۆحی کابرایە ؛ چونکی رۆحی خاوەن شوعوور عەلاقەی بە ئینسانەوە ئەبێ ، بە قەطعی ئینسان ئاگادار

نابێ لەسەر عەزابو ئازار ، بەڵام بۆیە بە تایبەتی باسی پێستی کردووە لەبەر ئەوە ئەێین ئازاری سووتاو وا لە پێستا وە ئەگەر پێستەکەی نەبێ عەزابەکە دەرك ناکا •

﴿ والَّذِين آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَار خالِدِين فِيها أَبَداً ﴾:

وە ئەو کەسانەیش کە ئیمانیان هێناوەو لەگەڵ ئیمانو باوەڕەکەیشا کردەوەی باشیان کردووە ئەوانە بە راستی ئەیانهاوینە ناو ئەو بەهەشتانەی کە جۆبار لە بنی دارەکانیەوە رەاون ئەبێو حاڵیان وایە بڕیاری دەوامیان داوە بۆ خۆیان لەسەر ئەمری خودا هەتا هەتایە •

﴿ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ ﴾ :

کە هەیە بۆ ئەو موسوڵمانانە لەو بەهەشتەدا گەلێ حۆری وەها کە پاك کراونەتەوە نە بەدخوویی و بەدڕوویی وە لە بەدوتاری و بەدکرداری وەکو پاکن لە خوێنی حەیزو زەیسانی •

﴿ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلاً ظَلِيلاً ﴾ : (٥٧)

ئەیانخەینە ناو سێبەرێکی پڕەوە بە نەوعێ ئازاریان پێ نەگا لە گەرمای رۆژا •

فەرموودەی خودا (ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات)

ئیبنو مەردەویەو ئیبنو عەساکیر ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) ئەڵێ : کاتێ کە حەزرەت (د) فەتحی شاری

مەکەی کرد عوثمانی کوڕی طەلحە کە کلیلەوانی کەعبە بـــوو بانگی کرد کە هاتە خزمەتی فەرمووی : کلیلەکەی کەعبـــــەم بدەرێ ، کاتێ عوثمان دەستی راکێشا کلیلەکە بدا بە حـــەزرەت (د) عەباس عەرزی کرد : باوکم بە قوربانت بێ ئەو کلیلەم بدەرێ با کلیلەوانی کەعبەیش بخەینە پاڵ وەزیفەی سیقایەی زەمزەمو هەردوو وەزیفەکە بکەوێتە لای خۆمان • کاتێ عوثمان ئەم قسەیە بیست دەستی گێڕاوە بۆ دواوەو کلیلەکەی نەدا بە حـەزرەت (د) و حەزرەت بۆ جاری دووەم فەرمووی بە عوثمان : کلیلەکەم بدەرێ ! ئەویش کلیلەکەی بۆ راداو عەرزی کرد : بیگرە بـــە ئەمانەتی خودا • جا حەزرەت دەرگای کەعبەی کردەوەو رۆیشتە ناو کەعبەوەو دوو رکات نوێژی کرد ، کە حەزرەت هاتەدەرەوە لە نزیکی کەعبەدا بوو ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو حەزرەت ئەمری فەرموو بە عەلی (ک) کلیلەکەی دایەوە بە عوثمانو لە واقیعەکە حاڵی بوو وە ئەمە بوو بە هۆی موسوڵمان بوونی عوثمانی کوڕی طەلحەو کلیلەوانی کەعبە بوو بە وەزیفەی ئەوان هەتاهەتایە • جا ئایەتەکە هەرچەن لە پاش فەتحی مەکەو لە هۆی کلیلەکـــەوە نازڵبوو بەڵام خیتابی عامە بۆ هەموو موکەلەفێو ئەمرە بـــــە دانەوەی هەموو ئەمانەتێ • وەکو خودا ئەفەرموێت :

﴿ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الأَمانات إِلـــــى أَهْلِها ﴾ :

بە راستی خودای تەعالا ئەمرتان پێ ئەکا ، ئەی موکەلەفەکان

بەوە کە رەدی ئەمانەتەکان بکەنەوە بۆ لای ئەهلەکەیان • واتە هەر کاتێ ئینسانێ شتێکی دایە دەستان کە لەلاتان بێ بۆ پارازتن ئەوە لە کاتی داواکردنیا بیدەنەوە پێی‌و هەرکاتێ کەسێ پایەو وەزیفەیەکی هەبوو وەکو هەر نەوعە ئیدارەیێ : باخەوانی ، دَلیلەوانی ، پاسەوانی ••• و ئێوە دەستان بەسەراگرت ئەوە مادام خاوەنی ئەوانە بە راستی ئەهلن بۆ ئەو ئیشە واجبە لەسەرتان وەزیفەکە بدەنەوە دەستیان‌و بە ناحەق عەزلیان نەکەن •

﴿ وإذاَ حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالعَدْلِ ﴾ :

وە خودا ئەمرتان پێ ئەکا هەر کاتێ کە حوکمتان دا لە بەینی دوو جانیبی (مدعی) و (مدعی علیه) دا لەم ئادەمیزادە لە هەر داوایێ دێتە لاتان ئەی حوکمدارەکان کە حوکم بدەن لەسەریان بە عەدالەت‌و بە شێوەیێ کە حەقی کەس نەدەن بە کەس‌و حەقی کەس نەفەوتێنن •

﴿ إنَّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ﴾ :

بە راستی زۆر چاکە ئەو وەعزو نەسیحەتە کە خودای تەعالا وعزی ئێوەی پێ ئەکا •

﴿ إنَّ اللهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً ﴾ : (٥٨)

بە راستی خودا شنەوایە بۆ هەموو گوفتارێ‌و بینایە بە هەموو رەفتارێ وە هەرکەسێ لە ئامۆژگاری خودا پشت هەڵبکا

ئەوە روو ئەکا لە دۆزەخ : ئەگەر خودا چاوپۆشی لێ نەکا عەزابی سەختی ئەدا .

لام وایە ئەگەر خاوەن‌دەستان‌و فەرمانڕەوایان رەفتاریان‌بکردایە بەم یاسایە گەلێ جیهان بە زوونا‌کی‌ی ئەم چرایە روونا‌ك ئەبووەوە کار نەئەدرا بە نائەهل‌و ئەهل لە کردەوەی بەکار نەدەکەوت . بەڵام مادام ئەمانەت لە دەستی ئەهلەکەیا نامێنێ‌و نائەهل وەری ئەگرێ دنیا تاریکە .

بزانن ! لەم ئایەتەدا پرسیار ئەکرێ : ئەوانە کە موخاتەبن بەم ئەمرە کێن ؟ جوابەکەی ئەمەیە : هەرچەن بە قەرینەی جوملەی (واذا حکمتم بین الناس)دا وا دەرئەکەوێ کە موخاتەب ئینسانی گەورەو خاوەن دەستەڵات بێ ؛ چونکی ئوموورا‌تی گەلێ ئادەمیزاد ئەکەوێتە لای ئەوان بەوان ئەکرێ کە ئەمانەت بدەنەوە بە خاوەنەکەی‌و حەق بدەنە دەستی خاوەن حەق‌و ئەمریان ئەڕواو ئەمە مەعلوومە . بەڵام زاهیری کەلامەکە بۆ هەموو موسوڵمانێکی موکەلەفەو بە پێی ئەم ئەمرە هەرکەسێ هەر ئەمانەتێکی لەلابێ چ ئەمانەتی خودایی بێ وەکو نوێژو ، رۆژوو حەج‌و باقی واجباتێ لەسەر ئینسان بێ ، یاخود حەقی خەڵکی بێ وەکو قەرزێ لەسەرت بێ ، وەکو میراتێکی وا کە موشتەرەك بێ لە بەینی ئەوو باقی میرات‌بەرەکانا کە ئەمە زۆر واقیعە لە بەینی عائیلەکانا برای گەورە هەموو ماڵی ئەو منداڵە هەتیوانە ئەخوا ، وە کاتێ گەورە بوون داوای حەقی خۆیان ئەکەن لە باتی حەقەکەیان بدرێتەوە فیتنەو ئاشووب پەیدا

ئەگەن ، وە وەکو مانێ کە موسوڵمانان لەبەر باوەڕپێکردن بـــە ئەمانەت ئەیدەنە دەستی کەسێ کەچی ئەو کەسە کارێ ئەکا بـەو مانە دوور لە دین بێ وە کاتێ خاوەنەکەیشی داوای ئەکاتـــــەوە ئینکاری ئەگەن ، هەروا وەکو ئەوە کەسێ یەکێ ئەکا بە وەصـی لەسەر گەلێ هەتیوو مانێ ئەداتە دەستی سەرفی بکا بۆیان (مع انه) سەرفی ناکا ، یا وەکو ئەوە ئینسانێ میقداری ئەخوێنێو ئەحکامی دین فێر ئەبێ کە واجبە لەسەری ئەو مەعلوومانە بە دەرزو بـــە ئامۆژگاریو بە فتوای دانا بگەیەنێ بە خاوەنەکانی (مع انـــه) دەرزەکە ئەفەوتێنێو ئامۆژگارییەکە وەها ناکا سوودی تێدا ببێو فتواکەیش لەسەر واقیع لائەدا گەلێ جار ئەزانێ کە حەق چۆنـــە بەلام ئەیگۆڕێ ٠ وە یا چەند مەئموورێ لە دائیرەی ئەوقافا یا لـــە دائیرەیەکی ترا بە راستی ئاگایان هەیە لەوە کە فلانە وەزیفە حەقی کێیەو واجبە بدرێ بەو کەسە (مع انه) بە ئارەزووی نەفس یا بە موقابیلی میقدارێ ئیعتیباراتەوە ئەو کەسە مەحرووم ئەکەن لەو حەقە ٠٠٠ ئەمانە هەموو ئەمانەتنو واجبە هەرکەسێ بـــە قەی حاڵ جێبەجێیان بکا (مع انه) کەم کەس موبالاتیان پـێ ئەکا !

بە کورتی ئەمانەت لەبـــــەر زۆری ناڕێررێن بـــەلام موهیمەکانیان لە ئەحکاما چوارن : (وديعة) و (لقطة) و (رهن) و (عارية) ، واتە مانێ بە ئەمانەت دانرابێ لە لات یا شتـــێ دۆزیبێتتەوەو ، یا رەهنێ دانرابێ لات لە بەرابەری قەرزێکەوە ــ مەثەلا ــ وە یا شتێ بە خواستن خواستبێت وەکو وڵاغێ بـــۆ

سواری‌ی ، گایێ بۆ جووت‌کردن‌و لیباسێ بۆ لەبەرکردن‌و کتێبێ بۆ دەرزتیا خوێندن ... وهکذا .

وە حەزرەت (د) لە (حجة الوداع) فەرمووی : (العارية مؤداة ، والمنحة مردودة ، والدين مقضى ، والزعيم غارم) واتە : خواستەمەنی ئەبێ بدرێتەوە ، وە حەیوانێ وەرتگرتبێ شیری بخۆی ئەبێ لە ئاخری سالّا بیگێڕیتەوە بۆ خاوەنەکەی .

هەروا فەرموودەی حەزرەت (د) لە باسی ریعایەتو مەسئوولیەتەوە ئەویش هەر لە بابی ئەمر بە ئەدای ئەمانەتە کە فەرموویەتی : (كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته فالامام راع وهو مسؤول عن رعيته والرجل راع على أهله وهو مسؤول عنهم ، والمراة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة عنه ، والعبد راع على مال سيده وهو مسؤول عنه ، الا فكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته) . واتە هەموتان بە چاودێرو نیگابان دانراون‌و هەموتان پرسیارتان لێ‌ئەکرێ لەوەی کە وا لەبەر چاوتانا ؛ پادشای ئیسلام چاودێرەو پرسیاری لێ ئەکرێ ئەوەی وا لەبەر چاویا ، پیاو نیگابانە لەسەر عائیلەو ئەولادی‌و پرسیاری لێ ئەکرێ لەوان ، وە ژن نیگابانە لەسەر ماڵی مێردەکەی‌و ئەو پرسیاری لێ ئەکرێ لەو ماڵە ، وە بەندە نیگابانە لەسەر ماڵی سەییدەکەی‌و پرسیاری لێ ئەکرێ لەسەر ئەو ماڵە ... دەی سا ئاگادار بینەوە کە هەموتان نیگابان‌و هەموتان پرسیارتان لێ ئەکرێ لەو نیگابانی‌یە .

فەرموودەی خودای تەعالا (يا أيها الذين آمنوا اطيعوا لله ...) الاية

ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئیمامی ئەحمەدو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە لە ئیبن و عەباسەوە (خ) ئەفەرموێت : ئەم ئایەتە نازڵبوو لە شانی عەبدوڵڵای کوڕی حەزافەدا (خ) لە کاتێکا کە حەزرەت (د) ڕەوانەی کردبوو بە سیفەتی فەرماندار لە تیپێ لە یارانا ، کاتێ دەرچوون لە ڕێگەدا لەسەر شتێ غەزەبی لێگرتن و پێی وتن : ئایا حەزرەت ئەمری نەکرد پێتان کە ئیتاعەی من بکەن ؟ وتیان : بەڵێ . وتی : دەی بازێ دارم بۆ گردیکەنەوە ! ئەوانیش دارەکەیان هێناو ئاگری پێوەنا تا باش هەڵگیرسا ، جا وتی پێیان سوێندتان ئەدەم ئەبێ بڕۆن بۆ ناو ئەو ئاگرە ! لەو کاتەدا جوانێ لە تیپەکەدا وتی پێیان : ئێمە بۆیە ئیمانمان هێناوە بە حەزرەت کە خودا لە ئاگری دۆزەخ دوورمان بخاتەوە ئیستە لە دنیادا چۆن ئەڕۆنە ناو ئاگر ؟! خۆتان بگرن تا ئەڕۆینەوە خزمەتی حەزرەت (د) و پرسیار ئەکەین ، ئەگەر فەرمووی بڕۆنە ناو ئاگریشەوە ئەوسا باشە ئەڕۆین ؛ جا کاتێ هاتنەوە باسەکەیان گێڕایەوە بۆ حەزرەت ئەویش فەرمووی : ئەگەر بچوونایەتە ئەو ئاگرە ئیتر دەرنەدەچوون . ئیتاعەی ئامیر لە کاری مەشرووعا پێویستە نەک غەیرەمەشرووعا .

جا عەللامەی عەسقەلانی لە (فتح الباری) دا فەرموویەتی :

مەقسوود لەم ئایەتە فەرموودەی خودایە : (فان تنازعتم في شيء ... الاية) چونکی ئەو جەماعەتە نیزاعیان کرد لە چوونەناو ئاگرەکەداو لە ئەنجاما قسەکەیان هێنایەوە بۆ لای حەزرەت ، ئەوە بوو ئەویش فەرمووی : ئیتاعە واجبە لە شتی مەشرووعاو لە غەیرەمەشرووعا واجب نیە • خودای تەعالا فەرمویەتی :

﴿ يا أَيُّها الَّذين آمَنُوا أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الأَمْرِ مِنْكُمْ : فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً ﴾ : (٥٩)

واتە ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە فەرمانی خودا وەربگرن لە هەموو ئەمرو نەهیەکدا کە لە قورئاندا نازڵیکردووەو ، ئیتاعەی پێغەمەری خودا بکەن چ لە تەبیقی قورئاناو چ لە ئەمرو نەهیەکدا کە خۆی دەیکا ، وە ئیتاعەی خاوەن ئەمرەکانیش بکەن لە خۆتان ، واتە لە موسوڵمانان ، وە ئەگەر نیزاع کەوتە ناوبەینی ئێوەو خاوەن ئەمرەکانتان لە شتێکدا ئەوە ئەو جێگەی نیزاعە بگەڕێننەوە بۆ سەر موافەقەی کیتابی خوداو سوننەتی رەسوول (د) وە ئەم گێڕاننەوەی نیزاعە بۆ لای خوداو پێغەمەری خودا چاکترە لە ئەنجاما وەی لەوە خۆتان بە بیری خۆتان چاری نیزاعەکە بکەن ، ئەگەر ئیمانتان ساغە بە خوداو بە پاشەڕۆژ •

جا با بزانین مەبەس لە خاوەن ئەمرەکان کێیە ؟ ئیمامی

فەخری رازی (خ) لە تەفسیرەکەیا فەرموویەتی لە (اولی الامر) دا چەن بیرێ هەیە : یەکەم : مەبەس لەوانە خەلیفە راشیدەکانە کە ئیدارەی ئوموری موسوڵمانان ئەکەنو جێگەداری حەزرەتن.

دووهەم : فەرماندارانی سوپایە بە قەرینەی ئەوەدا کە ئەم ئایەتە لەسەر نیزاعی بەینی عەبدوڵلای کوڕی حەزافەی کوڕی قەیسو ئەفرادی تیپەکەیا نازڵ بوو . سێهەم : مورادئەو عالمانەیە کە فەتوا ئەدەن بۆ موسوڵمانان لە ئەحکامی دینا . چوارەم : مورادئیمامە مەعسوومەکانە . وە لە پێش باسی ئەمانەدا فەرموویەتی : مەبەس لە (اولی الامر) ئیجماعی موجتەهیدینی ئوممەتە کە ئیتاعەیان واجبە .

بەڵام لەسەر موتالەعەو موراجەعەی تەفسیرەکانو لەسەر قەناعەتی خۆم مەبەس لە (اولی الامر) کاربەدەستەکانی ئیسلامە کە عیبارەتن لە حوکمدارانی هەموو ئادەمیزادی موسوڵمان لەبەر ئەوە ئەم ئوممەتە زۆرە بلاوبووەتەوە بە جیهاناو کیتابو سوننەتی پێغەمبەر وەها پێویستە بۆ ئەوە بکرێ بە یاساو دەستووری رەفتاری موسوڵمانان وەها فەرماندارێکی ئەوێ کە تەنفیزو تەتبیقی کیتابو سوننەتو شەریعەتی ئیسلام بکا لە ناو عالەما . جا ئەگەر ئەم حوکمدارانە حوکمێکی خاص یا عامیان دا تەماشا ئەکرێ ؛ ئەگەر موافیقی شەرع بێ ، واتە موافیقی کیتابو سوننەت بێ (نصا) یا (دلالة) ئەوە زۆر باشە وە ئەگەر موخالیفی ئەمانە بوو ئەوە مادام نیزاعیان کرد لەگەڵیا واجبە بۆ حەلی ئەو نیزاعە موراجەعە بکەن بە نوصووص ؛ ئەگەر

به شێوەیەکی راست ئەو نوصووصە شامیلی ئەو حوکمە نەبوو ئەوە واجبە لەسەر موسوڵمانان ئەبێ ئەو حوکمە رەدبکرێتەوە ؛ چونکی شتێ نەصی تێدا نەبێو مەسڵەحەتی عامی تیا نەبێ بەتاڵە • وە باقی ئەو بیرانە لە تەفسیری (اولی الامر) دا بەیانکراوە هەموو بێ عەیبنابن ؛ ئەمما خولەفای راشیدین ئەوە دیارە کە ماوەی سی ساڵ نەبێ لە سەدری ئیسلام ئیتر خەلیفەی راشیدمان تاقو تەرایێ بووە لە ماوەیەکی کەمدا ، وە فەرماندارانی سوپا ئەوە ئەمری ئەوان وەکو ئەمری کاربەدەستە گەورەکانە ، چونکی ئەوان ئەیانکەن بە ئامیری سوپاو فەرمانیان پێئەدەن ، وە ئەو عالمانە کە فەتوا ئەدەن ئەووەڵەن موسوڵمان مولزەم نیە بەوە لە هەر لایەکدا ببێو مەجبوور نیە بەوە هەر تابیعی ئەو عالمە بێ ، وە لەسەر تەقدیری تابیعبوونی بەو عالمە ئەوە ئەگەر حوکمەکەی یا فەتواکەی موافیقی کیتاب یا سوننەت بێ ئەوە هەر داخڵە لە ئیتاعەی کیتاب یا سوننەتا وە ئەگەر ئیستینباطو ئیجتیهاد بیباتەوە سەر کیتاب یا سوننەت واجب نیە لەسەر کابرای موسوڵمان هەر تابیعی ئەو موجتەهیدە بێ ؛ چونکی لە پەیڕەویدا دینی ئیسلام گوشادە • وە ئیمامەمەعسوومەکانیش بۆ ماوەیەکی مەحدوود مەوجوود بوونو پاش ئەو ماوە لازم ئەکا عالەمی ئیسلام بێ مەرجەع نەبێ • وە ئیجماعی موجتەهیدینیش ، وەکو ئیمامی رازی فەرموویەتی بەڵێ ئەگەر بە دەگمەن ڕێبکەوێ ئەوە باشە بەڵام ڕێناکەوێو بەس بۆ ماوەیەکی کەم بووە لە سەدری ئیسلامدا پاش ئەوە

نەمان بیستووە مادەیەکی خیلافی‌ی بە شێوەی ئیجماع چار بکرێ.

کەوابێ هەر حەق ئەوەیە کە مەبەس لە (اولی الامر) فەرماندارەکانی ئیسلام بێ ، خواە یەك بن وەکو لە سەدری ئیسلامەوە تا ماوەیێ یەك خەلیفە بووە لە بۆ موسوڵمانان ، یاخود زۆر بن وەکو ئەو زەمانانە کە هەر قوترێ لە ئەقتار بە دەستی گەورەیەکەوە بووە . وە عالەمی ژێردەستەی خۆیانیان داگیر کردووە ، جا لەو سوورەتانەدا ئیتاعەو فەرمانبەرداری‌ی ئەوانە واجبە هەرچەن کە پیاوی (متغلب) بن چونکی ئیتاعەی کەسێکی (متغلب) گەلێ لەوە باشترە کە عالەمێ بە بێ فەرماندار داکەوێو هەموو شارو لادێیێ ببێ بە جێگەی ئاشووبو کاری ناهەموار وە لەم حاڵەدا ئەگەر حوکمەکەیان موافیقی شەرع بوو ئەوە زۆر موافیقە ، وە ئەگەر موخالیفی شەرع بوو ئەوە مادام کابرا ئیتاعەی شەرع بکا عالمانو پیاوانی بە ئیعتیبار لە وڵاتا کابرای حاکم ئەگەڕێننەوە بۆ رێگەی حەق ، وە ئەگەر خۆ ئیتاعەی شەرعی نەکرد ئەوە واجبە بە قەی ئیمکان موسوڵمانان تێکۆشن بۆ گۆڕینی وەزع ، جا ئەگەر بۆیان گۆڕرا ئەوە باشە ئەگەرنا چار نامێنێ (انا لله وانا الیه راجعون) پێویستە مل رابکێشین تا خودا دەروویێ ئەکاتەوە .

عەلاوی ئەمانە ئەگەر (اولی الامر) بە غەیری ئەم حوکمدارانە تەفسیر بکەینەوە لەگەڵ زاهیری (فان تنازعتم في شيء) دا رێك ناکەوێ ؛ چونکی (اولی الامر) ئیجماع بێ یا ئیمامی مەعسووم بێ نیزاع لەگەڵ ئەهلی ئیجماع وە یا ئیمامی

مەعسووم لە خیتابا مەعقوول نیە ٠

وە ئەگەر خەلیفەی راشید بێ ئەوەراشید بەوە ئەڵێـــــن لانەدا لە حەق ، جا مادام لای نەدا لە حەق ئەوە نیزاع چۆن ئەکرێ لەگەڵیا تا رەددی نیزاعەکە بکەینەوە بۆ لای کیتابو سوننەت ، وە ئەگەر عالمانی موجتەهید وە یا عالمانی خاوەن فەتوان ئـــەوە قسەی ئەوان مولزیم نیە بۆ موسوڵمان ئەتوانێ لە قسەی ئـــەوان لابدا بۆ قسەی کەسێکی ترو موبالات بەو نەکا ٠

فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین یزعمون ٠٠٠ الایات)

ئیبنو ئەبیحاتەمو ئیبنو ئیسحاق ریوایەتیان کردووە لـــە ئیبنو عەباسەوە (خ) فەرموویەتی : حەلاس کوڕی صامیـــتو موعتەبی کوڕی قوشەیرو رافیعی کـــوڕی زەیـــد کـــە داوای ئیسلامیەتیان ئەکرد نیزاعێ پەیدابوو لە بەینـــی ئـــەوانو جەماعەتێ لە موسوڵمانان وتیان بە حەلاسو رەفیقەکانیان : بـــا بڕۆین بۆ خزمەتی حەزرەت (د) حوکم بدا لە ناومانا ، ئەوانیش وتیان : نەخەیر بڕۆین بۆ لای کاهینەکان کە حاکمی زەمانـــی جاهیلیەت بوون ٠ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نازڵکرد ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە شەعبیـــەوە ئەڵـــێ : نیزاعێ واقیع بوو لە بەینی جوولەکەیێو منافەقێکا ، جوولەکەکە وتی : من موحاکەمەت لە گەڵدا ئەکەم لەلای گەورەی دینەکەت ؛ چونکی ئەیزانی حەزرەت حوکم ئەدا بە حـــەقو منافەقەکـــــە

ئەیوت : بڕۆین بۆ لای حوکامەکانی ناو منافەقەکان ؛ چونکی ئەیزانی ئەوان بەرتیل وەرئەگرن لەسەر ئەمە ئیختیلاف کەوتە بەینیانو لە ئەنجاما رۆییشتن بۆ لای کاهینێ لە قەبیلەی جوهەینەو ئەم ئایەتانە نازڵ بوون .

هەروا ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کە ئەبو بەرزەی ئەسلەمی کاهین بوو وە جوولەکەکان موراجەعەیان پێئەکرد لە موافەعاتاو موسوڵمانەکانیش جارجار ئەڕۆییشتن بۆ لای هەتا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون .

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : لە بەینی منافەقێو یەهوودییەکدا داوایێ بوو ، یەهوودییەکە وتی : با بڕۆین بۆ لای محەمەد (د) و منافەقەکە وتی : نە با بڕۆین بۆ لای کەعبی کوڕی ئەشرەفو یەهوودییەکە وتی : نابێ هەر ئەبێ بڕۆین بۆ لای محەمەد ، جا منافقەکە ناچار هات لەگەڵیا بۆ لای حەزرەت (د) ئەویش حوکمی دا بۆ یەهوودییەکە ! کاتێ هاتنەدەر منافقەکە وتی : رازی نابم ، با بڕۆین بۆ لای ئەبوبەکر ئەویش حوکمی دا بۆ یەهوودییەکە ! منافقەکە بەمەیش رازی نەبوو ، وتی : با بڕۆین بۆ لای عومەر ، وە رۆییشتن بۆ لای عومەر . لەویا یەهوودییەکە وتی : رۆییشتینە لای حەزرەتو حوکمی بۆ دامو ئەمە رازی نەبوو ، وە رۆییشتین بۆ لای ئەبوبەکر ئەویش حوکمی دا بۆم هەر رازی نەبوو . جا عومەر فەرمووی بە منافقەکە : راست وایە ؟ منافقەکە وتی : بەڵێ وایە . جا عومەر

وتی : راوەستن هەتا ئەڕۆمە ماڵەوەو دێم بۆ لاتان • عومـــــەر رۆییشتە ماڵەوە شیرەکەی هەڵگرتو دای لە ملی کابرای منافقو کوشتیو وتی : ئاوا حوکم ئەکەم بەسەر ئەو کەسەدا کـــە بـــە حوکمی خوداو پێغەمەری خودا رازی نەبێ • وە یەهوودییەکـــە ترساو رایکرد • جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، وە حـــەزرەت (د) فەرمووی بە عومەر : (انت الفاروق) جا خودا فەرمووی :

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ آمَنُوا بِمـــا اُنْزِلَ اِلَيْكَ و ما اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ؟ يُرِيـــدُونَ اَنْ يَتَحاكَمُوا اِلَى الطّاغُوتِ ﴾ :

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئایا تۆ تەماشا ناکـــەیو ناڕوانی بۆ ئەو کەسانە کە گومانیان وایە ئیمانیان هێناوە بـــەو کتێبە کە نازڵکراوە بۆ لای تۆ کە قورئانەو بەو کتێبەیش کـــە نازڵکراوە لە پێش تۆدا وەکو تەورات بێ ؟ خواستیان لەســـەر ئەوەیە کە موحاکەمەکەی خۆیان ببەن بۆ لای کافـری خـــاوەن طوغیان کە کەعبی کوڕی ئەشرەفە !

﴿ وَقَدْ اُمِرُوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ﴾ :

وەلحاڵ لە لایەنی خوداوە ئەمریان پێکراوە کە ئینکـــاری روشدی ئەو کافرە بکرێ •

﴿ ويُرِيدُ الشَّيْطانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعِيداً ﴾ (٦٠)

وە شەیتانی مەلعوونیش ئەیەوێ کە ئەو فەقیرانە گۆمـــڕا بکا بە گومڕاییەکی دوور لە ئەندازە •

﴿ وإذا قِيلَ لَهُمْ : تَعالَوْا إلى ما أنْزَلَ اللهُ و إلى الرَّسُولِ ، رَأَيْتَ المُنافِقِين يَصُدُّون عَنْكَ صُدُوداً! ﴾ (٦١)

وه کاتێ بوترێ بەو منافقانە : بێن بۆ لای حوکمی خـوداو بۆ لای پێغەمەری خودا ، چاوت ئەکەوێ بە منافقەکان ئیعرازت لێ ئەنێن بە ئیعرازنانێ زۆر تەواو !

﴿ فَكَيْفَ إذا أصابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أيْدِيهِمْ ثُمَّ جاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللهِ : إنْ أرَدْنا إلاّ إحْساناً وَتَوْفِيقاً ؟! ﴾ : (٦٢)

دەی ئەوە کاتێ کە تووشی مسیبەتێ بوون ؛ وەکو کوژرانی ئەو منافقە لە لایەنی عومەرەوە چۆن ئەتوانن سوێند بخۆن کـە : ئێمە مەقسەدمان هەر چاکەکردن بوو ، وە مەبەستمان رێکخستنی مابەینی هەردوو داواچیەکان بوو ؟! ئەگەر راست ئەکەن ئـەو رێخستنیانە لە لای پێغەمەرا ئاسانتر ئەبوو .

﴿ أولئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللهُ ما في قُلُوبِهِمْ ﴾ :

ئەو کەسانە کەسانێکن کە خودا ئەزانێ بەوەی وا لە دڵیانا لە نیفاقو دووڕوویی و بێ ئیمانی .

﴿ فَأعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾ :

وازیان لێ بێنەو فەرمان مەدە بە موعاقەبەیان با لەمە زیاتر بێنی نەڕوا بە وڵاتا .

﴿ وَعِظْهُمْ ﴾ :

بەڵام ئامۆژگارییان بکەو ئیرشادیان بکە بە شێوەیێ کـــە

بازێ لەوان بێتەوە سەر رێگەی راست ٠

﴿ وقُلْ لَهُمْ فِي اَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغاً ﴾ : (٦٣)

وە بڵێ بەوان لە خوسووسی ئەحوالی نەفسیانەوە قسەیەکی وا موطابیقی حاڵیان بێ ، واتە ئەوانە کە منافقن وا تێ ئەگەن کە تۆ ئاگات لە ئەحوالیان نیە ، وە ئەم درۆو دووڕوویی ئەوانە دیارنیە لە لاتو پێویستە تۆ تێیان بگەیەنی کە خودا بە هەموو شتێ ئەزانێو ئەحوالی ئێوەیش دەرئەخا بۆ ئێمە ، کەوابوو سوودی ئێوە بۆ دنیاو قیامەتتان لەوەدایە کە ئیمانەکەتان راست بکەنەوەو لەمەولا بە کردەوەی ساخ خۆتان بڕازێننەوە هەتا خودا سەرفی نەزەرتان لێ بکاتو لە عەزاب رزگار ببن ، وە ئیحتیمالی هەیە کە (في انفسهم) بەسرابێ بە لەفزی (بليغا) وە واتە قسەیەکیان بۆ بکە کە تەئسیر بکا لە نەفسیانا ٠

ئیمامی قورطوبی فەرموویەتی وتراوە : کە ئایەتی (فكيف اذا اصابتهم مصيبة بما قدمت ايديهم) نازڵبووە لە شانی ئەو کەسانەدا کە مەسجیدی ضیراریان دروست کرد ٠ کاتێ کە خودا نیفاقەکەیانی دەرخستو ئەمری کرد بە رووخاندنی مزگەوتەکە سوێندیان خوارد بۆ حەزرەت : کە ئەم مزگەوتەمان بۆ عیبادەت کردووە لەبەر دیفاع لە نەفسی خۆیان ٠

﴿ وَما أرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ لِيُطاعَ بِاِذْنِ اللهِ ﴾ :

وە ئێمە هیچ پێغەمبەرێکمان رەوانە نەکردووە ئیللا بۆ ئەوە کە ئیتاعەی بکرێ لەسەر ئیزنو ئیجازەی خودای تەعالا ٠

﴿ ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول ﴾ :

ئەگەر وەزع وابوایێ ئەو منافقانە لەو کاتەدا کە ستەمیان لە خۆیان کرد بەو موعامەلە ناشیرینەو بە بردنی موحاکەمە بۆ لای گومڕاکان بهاتنایێ بۆ لای تۆ ود داوای چاوپۆشییان بکردایێ لە خودا بە دەربڕینی پەشیمانیو تەوبەیان بکردایە بە ئیخلاس و ساغی وە پێغەمەری خودایش داوای چاوپۆشی بۆ بکردایەن لە خودا ٠

﴿ لوجدوا الله توابا رحيما ﴾ : (٦٤)

بە راستی خودای تەعالایان دەست ئەکەوت بە تەواب و تۆبە قەبوڵکەرو میهرەبان بۆ ئەوان وەکو بۆ باقی مەرحوومین ٠

﴿ فلا ﴾ :

ردده بۆ بیرو باوەڕی منافقەکان ، واتە واقیع وا نیە کە ئەوان گومان ئەبەنو ئەو ئیمانەیش کە ئەوان داوای ئەکەن لەسەر حەقیقەت نیە ٠

﴿ وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ﴾ :

قەسەم بەو کەسە کەوا تۆی پێگەیاند ئەو منافقانە ئیمان ناهێنن بەڕاستیو بە خاوەن ئیمان حسێب ناکرێن لە لای خودا هەتا بە ئارەزووی دڵ تۆ ئەکەن بە حەکەمو فەرماندەری فەرمانڕەوا لەو نیزاعەدا واقیع ئەبێ لە ناویانا ٠

﴿ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً ﴾ : (٦٥)

وه له پاش ئەوەیش کە تۆیان کرد بە فەرمانڕەوای خۆیان بۆ حوکمی بەینی ئەوان لە نەفسی خۆیانا هیچ گرانیو تەنگی و ئازاریّ نەبینن لەو حوکمەدا کە تۆ حوکمت پێکردووەو بە گیان ملکەچ ببن بۆ تۆ .

جا وەکو لە پێشەوە باسمان کرد ئەم ئایەتانە نازڵبوون لە پاش نیزاعی ئەو جوولەکە لەگەڵ کابرای منافقدا هەتا (ویسلموا تسلیما) . وە لە عەبدوڵلاّی کوڕی زوبەیرەوە ریوایەت کراوە : کە زوبەیری کوڕی عەوام نیزاعی بوو لەگەڵ پیاوێ لە ئەنصار لەسەر ئاوی شیوێ کە هەردوویان ئاوی باغیان پێ ئەداو باغی زوبەیر لە ژوورەوە بوو . ئەنصاریيەکە ئەیوت بە زوبەیر : ئاوەکە بەرەڵلاّ بکە با بێت بۆ باخەکەی من ئەویش نەیکردو نیزاعەکەیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت (د) جا حەزرەت فەرمووی : ئەی زوبەیر ئاوی باغەکەی خۆت بدێرە ، پاش ئەوە ئاوەکە بەرەڵلاّ بکە بۆ دراوسێکەتو ئەنصاریيەکە لەم حوکمە رقی داهات ، وتی : یا رەسوولەڵلاّ ئایا هەر لەبەر ئەوە ئەم حوکمە ئەدەیت کە زوبەیر پوورزاتە ؟! حەزرەت لە وەزعی خۆی گۆڕاو فەرمووی : ئەی زوبەیر ئاوی باخەکەت بدەو لە پاشان ئاوەکە حەپس کە هەتاکە ئەگەڕێتەوە بۆ دیواری باخەکە . جا پاش ئەوە ئاوی دراوسێکەیشت بەرەڵلاّ بکە ، وە بەم جوابە دووهەمە تەواو

ریعایەتی حاڵی زوبەیری کرد لە جاری ئەووەڵ باشتر • لەبەر ئەوە باخێ لە ژوورەوە بێ حەقی تەواوی ئەوەیە ئاو بـــدرێ هەتا ئاوەکە پەنگ ئەخواتەوەو بە قەی ئەنـدازەی قولاپـــەی ئینسانێ بەرز ئەبێتەوە • جا حەزرەت جاری یەکەم چونکـــی زانا بوو بەوە کە زوبەیر چاوپۆشی ئەکـــاو موساعـــــەدەی دراوسێکەی ئەکا هەر ئەوەندەی فەرموو کە ئاوی باخەکـــەی بدا ئیتر نەیفەرموو حەقت ئەوەیە ئاوەکە پەنگبخواتـــەوە لەگەڵ ئەم موساعەدەدا کابرای ئەنصار رازی نەبووو قســـەی زبری کرد • جا بۆ جاری دووەم حەزرەت فەرمووی : با باخـی زوبەیر حەقی شەرعیی خۆی بە تەواوی وەربگرێو ئاوەکـــە پەنگبخواتەوە تا ئەگەڕێتەوە بۆ دیواری باخەکەی ئەوســـا بەری‌بدا بۆ باخی دراوسێکەی • یانی کابرا کە بە زیادە رازی نەبێ چاری ئەوەیە بۆی بێتە سەر حەقە شەرعیەکەی خۆی با لە حەق تێ‌بگاو عەقڵ بگرێ • جا زەید فەرموویەتی : وا ئەزانـم ئەم ئایەتە لە من وە لەو ئەنصارییەدا هاتەخوارێ • وە ئیمامانی حەدیث هەر شەشیان ئەم ریوایەتەیان کردووە •

فەرموودەی خودا : (ولو انا کتبنا علیهم ••• الایة) :

ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووە لە سدی ئەڵـــێ : لـــە کاتێکا ئایەتی (ولو انا کتبنا علیهم) نازڵ بوو ثابت ناو کوڕی قەیس کوڕی شەماسو جوولەکەیێ ئیفتیخاریان کردو جوولەکەکە

وتی: وەڵلاهی خودا نووسیویە لەسەر ئێمە کە خۆتان بکوژن و ئێمە خۆمان کوشت ! جا ثابیتیش لە موقابیلی جوولەکەوە وتی : وەڵلاهی ئەگەر خودا لەسەر ئێمەی بنووسیایە کە خۆتان بکوژن خۆمان ئەکوشت • جا ئەم ئایەتە نازڵبووو فەرمووی :

﴿ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوا انْفُسَكُمْ ﴾:

ئەگەر ئێمە فەرزمان بکردایە بەسەر ئەم کەسانەدا کە وان لە دەوری تۆداو داوای ئیسلامیەت ئەکەن کە:خۆتان بکوژن لە مەیدانی جەنگدا لە جیهادا ، یا خود وەکو بەنی ئیسرائیلیەکان کە لە پاش رووداوی (گوێرەکەپەرستی یەکەیان) ئەمریان پێکرا خۆیان بکوژن •

﴿اَوِ اخْرُجُوا مِن دِيارِكُمْ ﴾ :

یاخود ئەمرمان پێبکردایەن لە ولاتی خۆتان دەرچن وەکو ئەمرمان کرد بە بەنی ئیسرائیلیەکان لەو کاتەدا داوای تەوبەیان لێکرا لە رووداوی گوێرەکەدا •

﴿ ما فَعَلُوهُ اِلاَّ قَلِيلٌ مِنْهُمْ ﴾ :

ئەمرەکەیان بەجێنەدەهێنا ئیللا کەمێکیان نەبێ کە موسوڵمانە موخلیسە فیدایییەکانن •

﴿ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا ما يُوعَظُونَ بِهِ لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ اَشَدَّ تَثْبِيتاً ﴾ : (٦٦)

وە ئەگەر ئەوانە بەجێیان بهێنایێ هەر کارێ کە وەعزیان کراوەو ئیرشادیان پێکراوەو ئیرشادو وەعزیان پێئەکرێ ، واتە

لەمەوپێش یا لەمەوپاش ئەوە زۆر باشتر ئەبوو لە وەقفەو تەرەددود لە ئیقدام لەسەر ئەو کارانەداو بە هێزتر ئەبوو بۆ دامەزراندنی ئیمانیان .

ئەم ئایەتە ئەگەر هەر لە شانی ئابیتی کۆڕی قەیسو جوولەکەکەدا نازڵ بوو بێ وەکوو وتمان ئەوە مەعنای وایە لە هەموو ئومەتێ سالح و ئەسڵەح هەیەو خالسو ئەخلەس هەیەو هەموو کارێو هەموو بارێ لە شانی هەموو کەسێکدا نیەو خودا دائیما میهرەبانەو موناقەشە ناکا لەگەڵ موسوڵمانا ، وە ئەگەر موناقەشەی ناتەواوی کارو کردەوەو زەعیفی ئیمان بکرایە کەم کەس رزگار ئەبوو . هەروا دەرئەکەوێ کە ئیمان زیادو کەم ئەکاو هێزی کردەوە بە قەی هێزی ئیمانە بۆیە فەرق هەیە لە بەینی موسوڵمانانا لە کردەوەدا ، وە ئەگەر هەر بە عوموومی واریدبووبێ ئەوەیش هەم مەعناکەی دیارەو وێنەی تەقریری پێشووە بەس جانیبی موقابیلی تێدا نیە کە بە تەواوی کافر بێ وەکو پێشوو .

﴿ وَإِذاً لآتَيْناهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْراً عَظِيماً ﴾ : (٦٧)

وە لەم کاتەدا کە فەرمانبەرداریان بکردایە لە لای خۆمانەوە بە میهرەبانی خۆم ئەجرێکی گەورەم پێ ئەدان .

﴿ وَلَهَدَيْناهُمْ صِراطاً مُسْتَقِيماً ﴾ : (٦٨)

وە هیدایەتم ئەدانو دام ئەمەزراندن لەسەر ڕێگەی ڕاست کە دینی ئیسلامە بە ڕاستیو ساغی .

فەرموودەی خودا (ومن يطع الله والرسول ... الاية)

ریوایەتکراوە لە عائیشەوە (خ) فەرموویەتی : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزیکرد : یا رەسوولەڵلاە بە راستی تۆ لە لای من خۆشەویستری لە نەفسی خۆم‌و تۆ خۆشەویستری لە ئەهل‌و ئەولادم‌و من جارجار لە ماڵی خۆما ئەبم کە بیری تۆ ئەکەمەوە ئارام‌و سەبرم لێ ئەبڕێ هەتا دێم بۆ لاتو ئەڕوانم بۆت ، وە کاتێ بیرئەکەمەوە لە مردنی خۆم‌و مردنی تۆ ئەزانم تۆ وای لە بەهەشتاو جێگەو ماوات وا لەگەڵ ماوای پێغەمەرەکاناو من ــ ئەگەر خودا بەهەشتم پێ‌بدا ــ جێگەی من دوورە لە جێگەی تۆو چاوم پێت‌ناکەوێ ، وە حەزرەت جوابی نەدایەوە هەتا جوبرەئیل نازڵ‌بوو بەو ئایەتەوە ٭

﴿ ومَنْ يُطِعِ اللهَ والرَّسُولَ فَاُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ والصِّدِّيقِينَ والشُّهَداءِ والصَّالِحِينَ ﴾ :

واتە هەرکەس فەرمانی خودا بەجێ‌بێنێ‌و موعامەلە بکا بە ئەمرو نەهی ئەو وە مرد ئەوە لە بەهەشتا وا لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە خودا نیعمەتی پێداون لە پێغەمەران‌و لەو کەسانە کە ئەوەندە دڵیان پاکە لە تۆزی عەلاقەی خراپ ، بە تەواوی باوەڕیان کردووە بە پێغەمەرەکان‌و لەگەڵ کوژراوانی مەیدانی حەربا ، وە لەگەڵ ئەوانە کە بۆ خودا سوڵحاون‌و بەقەی ئیمکان لە خەت لایان نەداوە ٭

﴿ وحَسُنَ أولَئِك رَفِيقاً ﴾ : (٦٩)

وه زۆر جوانن ئەم نەوعە رەفیقە لە خوصووصی رەفاقەتەوە .

وه له بوخاری شەریفدا ریوایەتئەکا له عائیشەوه (خ) ئەڵێت : بیستم پێغەمەر (د) ئەیفەرموو : (ما من نبي يمرض الا خير بين الدنيا والاخرة) . وه لەو نەخۆشینەدا کە وەفاتی کرد وەزعی وای بەسەرا هات که دەنگی قورسو زبر بوو گوێم لێبوو ئەیفەرموو : (مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين) که ئەمەی خوێندەوه من زانیم بەوه که موختار کراوه له بەینی ژیانو مردندا .

﴿ ذَلِكَ الفَضْلُ مِنَ اللهِ وكَفَى بِاللهِ عَلِيماً ﴾ : (٧٠)

واته : ئەو ئەجرەو ئەو زیادە هیدایەتە هەر له لایەنی خوداوەیەو بەسە خودا له جیهەتی عیلمو زانستەوه بەوه که فلان کەس چەندێ کردەوەی هەیەو چەندێ جەزای هەیە .

﴿ يا أيُّها الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ که ئیمانتان هێناوه بە دینی ئیسلام ئیستیعدادو ئامادەیی خۆتان وەربگرن له بەرابەری ئەو دوژمنانەدا که وان له مەڵاسدا بۆتانو بۆ هەل ئەگەڕێن . ئادەمیزادی هۆشیار نابێ هۆی بەختیاری خۆی فەرامۆش بکاو له پەلاماری دوژمن ئەمین بێ .

﴿ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أوِ انْفِرُوا جَمِيعاً ﴾ : (٧١)

دەی‌دەرچن بۆ جیهادو جەنگ لەگەڵ کافرەکانا کۆمەڵو تیپ تیپ یاخود دەربچن هەمووتان بـــە جارێ لەسەر ئەمری فەرماندار • واتە ئەگەر فەرمانی دا بەوە کە تیپێ دەربچـــێ با تیپێ دەربچێ وە ئەگەر فەرمانی دا هەموو کەسێ دەربچـــێ لەبەر ئەوە کە دوژمن زۆر بوون وە یا هاتبوون بۆ ناو ولاتـــی ئیسلام ئێوەیش هەموتان دەربچن •

﴿ وإنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ﴾ :

وە بە راستی لە ئێوەیە کەسانێ کە تەمەڵی ئەکـــەن لـــە دەرچوون بۆ جیهاد وەکو منافقەکان وە نارۆن بۆ جەنگ •

﴿ فَإِنْ أَصابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قال : قَدْ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيداً ﴾ : (٧٢)

جا ئەگەر مەینەتی‌و وەیشومەیەکتان تووش ببێ‌و لێتـــان شەهید بکرێ ئەڵێ : ماشەڵلاّ خودا نیعمەتی رژاند بەسەرمـــا لەبەر ئەوە حازر نەبووم لەگەڵیانا ئەنا تووش ئەبووم •

﴿ ولَئِنْ أَصابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ ! يا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عظيماً ﴾ : (٧٣)

وە بە راستی ئەگەر فەزڵو کەرەمێکتان پێ بگا لـــە لای خوداوە واتە غەنیمەتێ وەربگرن‌و دەسکەوتێکتان بۆ هەڵکەوێ ئەوە لەم کاتەدا بە شێوەی پیاوێکی بێگانە بـــە داخەوە هەناسە هەڵئەکێشن‌و ئەڵێن : کاشکی لەگەڵیانا بوومایێ هەتا منیـــش بگەییشتمایێ بە بەشێکی گەورەو ئەو قسە وا لـــە دەمیـــان

دەرئەچێ (كأنه) له بەینی ئەوانو ئێوەدا مەحەبەت نەبووەو یەكتان نەناسیوەو بێ عەلاقەن لەیەك .

﴿ فَلْيُقاتِلْ في سَبِيلِ اللهِ الَّذِين يَشْرُونَ الحَياة الدُّنْيا بِالآخِرةِ ﴾ :

با جیهاد بكەن له رێگەی خودادا ئەو كەسانه كه ژیانی دنیای خۆیان ئەفرۆشن به ژیانی نەبڕاوەی قیامەت .

﴿ ومَنْ يُقاتِلْ في سَبِيلِ اللهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً ﴾ : (٧٤)

وە هەركەسێ جەنگ بكا لەگەڵ كافرانا لەبەر بەرزەوەكردنی دینی خوداو لەو شەڕەدا بكوژرێ له لایەنی كافرەكانەوە ، یاخود ئەم غالب ببێو زاڵ بێ بەسەر ئەوانا بەكوشتنیان یا بە بریندارکردنیان یا بەوە كه چەك و سیلاحی ئەوان وەربگرێ ... ئەوە له پاشەڕۆژی نزیكدا ئەجری گەورەی پێ ئەدەین .

﴿ ومَا لَكُمْ لا تُقاتِلُونَ في سَبِيلِ اللهِ والمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجالِ والنِّساءِ والْوِلْدانِ ؟ ﴾ :

ئەوە چیتان دەس ئەكەوێ له حاڵێكدا جەنگ نەكەن لە رێگەی خوداو لە رێگەی رزگاركردنی زەعیفانو زەعیفكراوان له پیاوو ژنو منداڵانی گیرخواردووی شاری مەكە كه به هەموو جۆرێ له بەر دەستیانا كەوتوونو مەنعی دینو ژینو ئاساییش ئەكەن لێیان ؟

﴿ الَّذِينَ يَقُولُونَ : رَبَّنا اَخْرِجْنا مِنْ هذِهِ القَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُها ! ﴾ :

ئەو پیاوانو ژنانە کە ئەپارێنەوە لە خوداو ئەڵێن : ئەی پەروەردگاری ئێمە دەرمان بکە لەم دێیەو لەم کۆمەڵگایە کە خۆی خۆش و سالە بەڵام دەسڕۆییشتووەکانی ستەمگارو زاڵمن !

﴿ واجْعَلْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيّاً واجْعَلْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيراً ﴾ : (٧٥)

وە بۆمان ساز بکە لە لایەنی خۆتەوە سەرکارێکی وا کە ئێشو کارمان رێك‌بخا • وە بۆمان رێك بخە لە لایەنی خۆتەوە یارمەتیدەرێ کە دەرمان بکا لە ستەمو زۆری ئەو زۆردارانە •

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ ﴾ :

ئەوەیش بزانن فەرق زۆرە لە بەینی ئەم دوو سوپادا کە جەنگئەکەن لەگەڵ یەکداو خۆیان ئەدەن بەکوشت ؛ فەرقەکە ئەمەیە : ئەوانە کە ئیمانیان هەیە بە دینی ئیسلام جەنگ ئەکەن لە رێگەی دینی خوداو بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەقدا ، وە ئەمانە پایەی سەربەرزی جیهانو سەرفەرازیو رزگاری پاشەڕۆژیان دەستئەکەوێ •

﴿ والَّذِينَ كَفَرُوا يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ ﴾

وە ئەو کەسانە کە کافرنو ئیمانیان نیە شەڕ ئەکەن لە رێگەی شەیتاناو لەبەر هەوای هەواپەرستانا کە لەبەر توغیانو لادان لە رێگەی راست گومڕا بوون •

﴿ فَقاتِلُوا أَوْلِياءَ الشَّيْطانِ ﴾ :

جا ئەمانە دۆستانی شەیتانن • وە شەڕ بکەن لەگـــەڵ دۆستانی شەیتانا •

﴿ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً ﴾ : (٧٦)

بە راستی فڕوفێڵی شەیتان بێهێزەو فڕوفێڵی پەیڕەوەکانی لە فێڵی ئەو زایفترە •

فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین قیل لهم ••• الایة) :

نەسائیو حاکم ریوایەتیانکردووە لە ئیبـنو عەباســـەوە (خ) کە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوفو گەلێ لە رەفیقەکانی کاتێ لە مەکەی موکەڕەمەدا بوون لە ئەوەڵی ئیسلامەوە گەلـێ لـــە بەردەستی موشریکەکانا کز بووبوون ، جا رۆییشتن بۆ خزمەتـی حەزرەت (د) عەرزیانکرد : ئێمە لەو چەرخەدا کە کافر بوویـن زۆر خاوەن پایەو مایەو دەستەڵات بووینو لە پاش ئیسلامبوون کزو داماو کەوتین ئیزنمان بدە با جیهاد بکەین لەگەڵ کافرەکانا • حەزرەت (د) فەرمووی : من ئەمرم پێکراوە بە عەفو وە ئەمرم پێ نەدراوە شەڕ بکەم، سەبر بکەن • جا لە پاش ئەوە کە کۆچیان کرد بۆ مەدینەی مونەوەرەو مەجالی جیهادکردنو جەنگ کرایەوە ئەوانە خۆیان گرتەوە لە جەنگوو جیهادو لەگەڵ ئەوەدا کە ئەمر کرا بە جەنگ خۆیان ئامادە نەدەکرد • جا خودا فەرمووی :

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ : كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ ﴾

ئایا تەماشای ئەو کەسانە ناکەی کە لە شاری مەکەدا وتـــرا

پێیان له لایەنی حەزرەتەوە : ئیستە دەست بگێڕنەوە لە جیهاد .

﴿ وَاَقِیمُوا الصَّلَاة وَآتُوا الزَّكَاةَ ﴾ :

وە ئیستە بەس نوێژ بکەنو زەکات بدەن .

﴿ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ القِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ :

کەچی کاتێ جەنگ‌و جیهاد فەرز کرا لە سەریان کوتوپڕ حاڵیان وای لێهات کۆمەڵێ لەوان ئەترسان لە موقابەلەی دوژمنەکان لە جەنگا وەکو لەخودا بترسن یاخود بە ترسێکی زیاتر لەوە ؛ چونکە فیعلەن لە مەیدانی جیهادا لێیان ئەکوژرا .

﴿ وَقَالُوا : رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا القِتَالَ ؟ لَوْلَا اَخَّرْتَنَا إِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ ! ﴾ :

ئەیانوت : پەروەردگار بۆچی لەم کاتەدا جەنگ‌کردنت فەرزکردووە لەسەرمان ؟ ئەوە بۆچی دوات نەخست بۆ ماوەیەکی نزیك !

﴿ قُلْ : مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ، والآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى ﴾ :

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ پێیان بڵێ : خۆشی وەرگرتن لە رابواردنی دنیا زۆر کەمە ، بەڵام خۆشی وەرگرتن لە قیامەتا زۆر بەسوودترو خۆشترو پایەدارترەو ئەمانەیش بۆ ئەو کەسە ئەبن کە لە خودا بترسێ .

﴿ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴾ : (٧٧)

وە ئێوە ستەمتان لێ ناکرێ‌و حەقتان ناڤەوتێ بە قەی

دشتەیێ وا لە ناو قلێشی ناوکە خورمادا .

﴿ اَیْنَما تَکُونُوا یُدْرِکْکُمُ الْمَوتُ وَلَوْ کُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَیَّدَةٍ ﴾ :

وا دیارە لەبەر ئەوە حەز بە جەنگ ناکەن بۆ رزگار بوون لە مردن بەڵام ئەم گومانە بێ بایەخە ؛ چونکی مردن بە ئاکامەو ئاکام لە لای خودادا دیاری کراوە ، کەوابێ لە هەر شوێنێکدا بن لە کاتی خۆیا مردنتان پێ ئەگا هەرچەن لە بورجی دەربەستای بەرزا بن .

﴿ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ یَقُولُوا : هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ، وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَیِّئَةٌ یَقُولُوا : هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ! ﴾ :

وە ئەم کۆمەڵە منافقانە کە وان لە ناو موسوڵمانەکانەو زاڵ ئەبن بەسەر فیکری بازێ موسوڵمانی بێهێزا کاتێ بەشو بارەیەکی باشیان پێ بگا لە : دارایی ، لە تەندروستی ، لە منداڵی نێرینە ، لە خۆش گوزەرانی ... ئەڵێن : ئەمە لە لایەنی خوداوە هاتووە ، وە ئەگەر جارێ رووداوێکی ناباریان پێ بگا وەکو ناساغی و نەدارایی و تەنگ گوزەرانی ... ئەڵێن : ئەمە لەبەر تۆیە ئەی پێغەمبەر ! واتە بە هۆی هاتنی محەمەدەوە بۆ مەدینە ئەم شارە گۆڕاوەو بەشو بارەی ئەوساکەی نەماوەو ئادەمیزادی بەیەکا شڵەژاوە .

﴿ قُلْ : کُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ پێیان بفەرموو : هەموو ئەمانە لە خۆشی‌و ناخۆشی‌و لە تەنگی‌و لە گوشادی ... هەمووی هەر لە لایەنی خوداوەیە ؛ چونکی هەر خودایە هەر شتێ ئازەزووی ببێ دروستی ئەکاو کەس رایەی ناکەوێ هیچ دروست بکا . ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی تریشەوە لە رۆژێکەوە خودا ئادەمیزادی ناردووەتە سەر زەوی خودا پێغەمەرانی ناردووە بۆ تەمێو تەربیەی باقی ئادەمیزادو ئەم یاسا پیرۆزی‌و هۆی بەختیاریيە بۆ ئادەمیزاد نەك هۆی ئازارو کەم ژیواریيە بۆیان .

﴿ فَما لِهٰؤُلاءِ القَوْمِ لا يَكادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً ؟ ﴾ : (٧٨)

ئەوە چ دەردێ رووی داوە بۆ ئەو کۆمەڵە کەوا نزیك نیە تێ بگەن لە گوفتارێکی خاوەنمەغزو بەراوردی بکەن لە ئینسان‌و باقی گیان‌لەبەرەکان هەتا حاڵی ببن کە کەس شتی پێ‌ناکرێ خودا نەبێ ؟

﴿ ما أَصابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ ﴾ :

ئەگەر ئەتەوێ لە حەقیقەت حاڵی ببی ئەی پێغەمەری من بزانە ئەوەی کە بە تۆ ئەگا لە نیعمەت‌و کەرەم‌و بەخشیش هەمووی هەر لە فەزڵی خوداوەیەو بە قەتعی لە موقابیلی کردەوەی چاکەی تۆوە نیە ؛ چونکی هەرچی تۆ ئەیکەی ناگا بە میزانی نیعمەتی وجوودو عەقڵ‌و صیحەت کە پێتدراوە .

﴿ وَما أَصابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ﴾ :

وه ئەوەیش کە پێت بگا لە بەڵاو ئازاری دڵو کاری نابار هەمووی لە نەفسی خۆتەوەیە ؛ چونکی نەفسی ئینسان سەبەبە لە بۆ گیرۆدەبوونی ئینسان بە گوناهباریو گوناهیش سەبەبە لەبۆ ئەوە کە خودا بەڵاو دەردو مەینەت نازڵ بکا ٠

جا لەسەر ئەم تەفسیرە کە (حسنه) بە مانا غەنیمەو نیعمەت بێ وە (سیئه) بە مانا بەڵاو مەینەت بێو نیسبەت بدرێ لە موخاتەبەکە ئەبێ تەئویل بکرێ بە یەکێ لە دوو تەئویل ؛ یەکەم ئەمە : کە ئەم خیتابە سوورەتەکەی لەگەڵ حەزرەتایە (د) و حەقیقەتەکەی روو ئەکاتە ئوممەتو مانای وایە (فمن نفس امتك) وەکو ئایەتی (یا ایها النبي اذا طلقتم النساء) یانی (اذا طلق امتك النساء) ٠

دووەم : ئەمەیە کە بە یاسای مەشهوور کە فەرموویانە : (حسنات الابرار سیئات المقربین) هەرچەن پێغەمبەران مەعسووم و بێ تاوانن بەڵام قابیلە بازێ کاری وا بکەن کە نیسبەت بە مەقامو شانی ئەوان وەکو تاوان وابێو ببێ بە ئەساس بۆ وارید بوونی بازێ بەڵاو مەینەت (من جوملە) ئەڵێن : لە واقیعەی (احد) ا ئەگەر حەزرەت (د) موبالاتی نەکردایە بە بیرو تەدبیری جوانەکانو لەسەر تەدبیرەکەی خۆیو بازێ لە گەورەکان بمایێ تووشی ئەو کوشتارو ئازارە نەدەبوون (مع انه) ئەوە رووداوەیش

پڕ بوو له حیکمەت بۆ پاشەڕۆژیان • وە لەسەر تەقدیری ئەوە کە (حسنە) بە مانا تاعەت بێ‌و (سیئە) بە مانا گوناهو مەعسیەت بێ ئەوە هیچ ئیشکالێ لە ئایەتەکەدا نابێ ؛ چونکی مەعناکەی ئەمەیە هەر تاعەتێ تۆ بیکەی لە لایەنی خوداوەیەو بە تەوفیقی ئەوە وە هەر تاوانێ بکەی ئەوە لە نەفسی خۆتەوەیە بەڵام کەلامەکە بە قاعیدەی نەحوی کە (موصول) وا لە تەقدیری (شرط) ا ئەبێ بە کەلامێکی تەعلیقی . واتە ئەگەر ئەو تاوانە بکەی ئەوە لە نەفسی خۆتی بزانە ، بەڵام ئەو تاوانەکەی نەکردووەو نایکا •

بێدار بنەوە ! کە موناقات نیە لە بەینی ئەم ئایەتەو ئایەتی پێشوودا خودا فەرمووی : (قل کل من عند الله) ، چونکی ئایەتی پێشوو لەسەر ئیعتیباری خەلقو ئیجادە ، وە دیارە هەموو چاکەو خراپەیێ خودا دروستی ئەکا ، وە ئەم ئایەتە لەسەر ئیعتیباری عەلاقەو بوون بە سەبەبە دیارە ئینسان هەر گوناهێ بکا سەبەبەکەی وا لە خۆیاو ئارەزووی نەفسی خۆی ئەبێ بە ئەساسی ئەوە •

﴿ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً ﴾ :

وە ئێمە تۆمان رەوانەکردووە بە پەیغامبەر بۆ لای هەموو کەسێ بەڕاستی •

﴿ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيداً ﴾ : (٧٩)

وە بەسە خودای تەعالا بۆ شاهیدی لەسەر ئەم مەبەستە کە ریسالەتی تۆیە بۆ سەر هەموو ئینسان •

﴿ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ ﴾ :

هەرکەسێ ئیتاعەی پێغەمەر ئەکا (د) ئەوە بە راستی ئیتاعەی خودای کردووە ؛ چونکی ئەمری ئەو ئەمری خودایەو نەهی ئەو نەهی خودایە ٠

﴿ ومَنْ تَولَّى فَما اَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً ﴾: (٨٠)

وە هەرکەسێ پشت هەڵبکاو ئیتاعەی پێغەمەر نەکا تۆ حەقت نەبێ بەسەریەوە تۆ هەر حەقی تەبلیغت هەیە ئیتر تۆمان نەناردووە بە نیگاهبان لەسەریان ٠

﴿ ويَقُولُونَ : طاعَةٌ ﴾ :

منافقەکان لە حوزووری تۆدا لە کاتی دەرکردنی فەرمان نەسەر جیهاد ئەڵێن : واجبی ئێمە هەر ئیتاعەو ملکەچییەو چی ئەفەرمووی ئامادەین بۆ بەجێهێنانی ٠

﴿ فَاِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذي تَقُولُ ﴾ :

وە لە کاتێکدا دەرئەچن لە لای تۆ تاقمێ لەوان قسەیەک رێك ئەخا غەیری ئەوە کە تۆ فەرموت ٠ واتە وا نیشان ئەدا بە هاوڕێکانی کە ئەو روایژە تۆ لەسەری دامەزرای باش نیەو لە بیری وادا ئیتاعەی ناکەین ٠

﴿ واللهُ يَكْتُبُ ما يُبَيِّتُونَ ﴾ :

وە خودای تەعالا لە دەفتەری تەعمالیانا ئەنووسێ ئەوەی

که له ناوی خۆیانا رێکی نەخەن بۆ ئەوە که له رۆژی قیامەتـــا موحاسەبەیان بکا لەسەری •

﴿ فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ ﴾ :

دی تۆ لادە لێیان‌و ئیعرازیان لێ بنێ‌و ناویان مەبـــــەو بەرەوڕوویان مەخەرەوەو له کاروباری خۆتا پاڵ بدە بە یارمەتی خوداوە •

﴿ وكَفَى بِاللهِ وكِيلاً ﴾ : (٨١)

وە بەسە بۆ تۆ خودای تەعالا له خوسووسی پاڵپێوەدانەوە •

﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرون القرآن ؟ ﴾ :

ئایا ئەم کۆمەڵە منافقانە تەفەککور ناکەنەوە له قورئانا ؟ کە ئەم قورئانە کەلامی خودایەو ئەخبارەکانی هەموو راستن‌و سیاق‌و ئوسلووبی له کەلامی ئادەمی ناچێ‌و له پایەی بەلاغەتـا له تاقەتی خەڵکدا نەماوەو مادام ئەمە کەلامی خودایە ئەبێ ئەو کەسەیش ئەم کەلامەی بۆ هاتووە پێغەمەری خودا بێ . وە واجبە ئینسانی هۆشیار ئیمانی پێ بێنێ‌و باوەڕی پێ بکاو ساغ ببێتەوە لەگەڵیا ئیتر لەوە زیاتر منافقی‌و دووڕوویی نەکا ؟

﴿ ولَوْ كان مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً ﴾ : (٨٢)

وە پێویستە تۆزێ تەماشای ئەوەیان بکردایە کە ئەگـەر ئەو کەلامە لەلای غەیری خوداوە بوایێ‌و له کەلامی فریشتەیێ

یاپەرێ یا نادەمیزادێ بوایێ جیاوازی‌و گۆڕانی زۆریـــــان تێدا دەس ئەکەوت ؛ چونکی غەیری خودا کەس غەیب نازانێ‌و بەم بۆنەوە لە ئەخبارەکانیا درۆ پەیدا ئەبوو ، وە غەیری خودا کەس ناتوانێ تەتبیقی بەلاغە بکات ، کەوابو بازێکی بەلیـــغ‌و بازێکی غەیرە بەلیغ ئەبوو • ئیستە کە ئەم قورئانە وا نیە ئەوە مەعنای وایە کەلامی خودایەو پێویستە باوەڕ بـــە خـــۆی‌و خاوەنەکەی بکرێ •

فەرموودەی خودا (واذا جاءهم امر من الامن او الخـــوف ••• الاية)

موسلیم ریوایەتی کردووە لە عومەری کوڕی خەتابەوە (خ) ئەڵێ : کاتێ کە حەزرەت (د) کەناری گرت لە ژنەکانی لەبـــەر دڵئازاری‌یەك کە هات بەسەریا •• رۆییشتمە مزگەوتەوە کـــە تەماشام کرد حاڵی بووم کە بازێ کەس بەردە وردەیـــان بـــە دەستەوەیەو ژمارەی ئەکەنو ئەڵێن : حـــەزرەت ژنەکانـــی تەڵاقداوە ، منیش ئارامم نەگرتو زوو رۆیشتم دام لە دەرگاو ئیجازەم وەرگرت بۆ چوونەماڵو ئیزنم بـــۆ هاتو رۆییشتمو عەرزم کرد : ئایا ژنەکانت تەڵاق داوە ؟ فەرمووی : نەخەیر • منیش وتم (الله اكبر) و راوەستام لە دەرگای مزگەوتاو بـــە دەنگی بەرز بانگم کرد : حەزرەت ژنەکانی تەڵاق نەداوە جـــا ئەم ئایەتە نازڵ بوو وە درەکەوت من ئیستینباتی ئەو ئەمـــرەم

کرد ئەگەر بڵێین حەزرەت ژنەکانی تەڵاق داوە بە هـــــۆی بڵاوەبوونی ئەو قسەوە دەنگۆ باسێ پەیدا ئەبێ و قازانجـی وسوڵمانان وا لەوەدا ئەو قسە کپ ببێتەوە جا خودا فەرمووی :

﴿ وإذا جائَهُمْ أمْرٌ مِنَ الأمْنِ أوِ الخَوْفِ أذاعُوا بِهِ ﴾ :

کاتێ باسێکیان پێ بگا لەو باسانە کە هۆی ئەمن و ئاساییش یا بیم و ترس بێ گورج بڵاوی ئەکەنەوە بە ناو خەڵکاو نازانن کەلێ کات ئەو بڵاوکردنەوە زیانی تێدایە بۆ موسوڵمانان .

﴿ ولَوْ رَدُّوهُ إلى الرَّسُولِ وإلى أولِي الأمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ﴾ :

وە ئەگەر ئەم خەبەرانەیان نەدایەو حەوانەی بـــیرو رای پێغەمبەریان بکردایە ــ سەلامی خودای لێ بێ ــ و حەوانەیـــان بکردایە بە بیروڕای پیاوە خاوەن کارەکانیان ئەوە بە راستی کە پێغەمبەر (د) وە ئەو خاوەن ئەمرانە کە ئەهلی ئیستینبـــاط و ئیستیخراجی سوودو قازانجی موسوڵمانانن ئەیانزانی ئایا ئەو باسانە بکرێن یا نە ، وە کاتێ بڵاویان بکەنەوە بە چی شێوەیـــێ بڵاویان بکەنەوە .

﴿ ولَوْلا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ ورَحْمَتُهُ لاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطانَ إلاَّ قَلِيلاً ﴾ : (٨٣)

وە ئەگەر فەزڵو کەرەمو میهرەبانی خوداتان لەســـــەر نەبوایەو نەیپارازتنایێ لە بازێ کاری نابار ئەکەوتنـــە دووی شەیتان مەگەر کەمێ لە ئێوە .

﴿ فَقاتِلْ في سَبِيلِ اللهِ لا تُكَلَّفُ إِلاَّ نَفْسَكَ ﴾:

... دەی جیهادو جەنگ بکە لە ڕێگەی بەرزکردنەوەی دینـــی خوا.داو داوای تێکۆشین ناکرێ لە تۆ ئیللا نەفسی خۆت ٠

﴿ وحَرِّضِ المُؤْمِنِينَ ﴾ :

وە تەرغیبو هانە هانەی موسوڵمانەکان بدە لە ســـــەر جیهاد ٠

﴿ عَسى اللهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ :

ڕجا هەیە کە خودای تەعالا مەنعی زیانی کافرەکانتا ئـــێ بکـــا ٠

﴿ واللهُ أَشَدُّ بَأْساً وأَشَدُّ تَنْكِيلاً ﴾ : (٨٤)

خودای تەعالا زۆر بەهێزترە لەوان لە هۆی زیانگەیاندن بە دوژمنو بە هێزترە لەوان لە هۆی عەزابدانی کەسێ کـــــە خواستی لەسەر عەزابدانی هەبێ ٠

﴿ مَنْ يَشْفَعْ شَفاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْها ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە لەناو خۆتانا ئینسانێکی دڵسۆزو غەمخۆرو بارەو ڕێکخستنی یەکیەتیو کۆمەڵایەتی بنو فریای یەکتر بکەون بە دارایی‌و بە دەم ٠ هەرکەسێ تکایێ بکا بـــۆ کەسێك کە داماو بێ بەم مەرجە تکاکەی جوان بێو موخالیفی یاسای ئیسلام نەبێ ئەوە بەشێکـــی خێری گەورەی لـــــەو تکاوە دەس‌ئەکەوێ ٠

﴿ ومَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً ﴾ :

وه هەرکەسێ تکایەکی نابارو ناهەموار بکاو مەبەستی زیانگەیاندن بێ بە کەسێ کە موستەحەق نەبێ ئەوە .

﴿ يكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْها ﴾ :

بەشێ لە بارەبەری ئەو تکا نابارە ئەکەوێتە سەری . واتە هەرکەسێ بە دەمو زمانو بە نامەو خامەو راسپێری ببێ بە هۆی زیاندان لە کەسێ کە موستەحەقی نەبێ بە شەرع ئەوە بەشێ لە تاوانی ئەو کارە نابارە ئەکەوێتە سەرشانی .

﴿ وكانَ اللهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتاً ﴾ : (٨٥)

وە خودای تەعالا قادرەو تەوانایە لەسەر هەموو کارێ .

جا ئاگاتان لە خۆتان بێ .

﴿ وإذا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أوْ رُدُّوها ﴾ :

هەرکاتێ سەلامتان لێکرا ئێوەیش وەلامی ئەو سەلامە بدەنەوە بە جوانترو شیرینتر لەوە یاخود وەکو ئەو .

ریوایەتکراوە : پیاوێ هات بۆ لای حەزرەت ، وتی : (السلام علیکم) حەزرەتیش فەرمووی : (وعلیك السلام ورحمة الله) . وە پیاوێ تر هات وتی : (السلام علیکم ورحمة الله) حەزرەتیش فەرمووی : (وعلیك السلام ورحمة الله وبرکاته) . وە پیاوێ تر هات وتی : (السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته) وە حەزرەت فەرمووی : (وعلیك) ، کابرا وتی :

جوابەکەی منت بە ناقیص دایەوە ! فەرمووی : تۆ هیچ زیادەت بۆ من نەهێشتەوە ، بۆیە منیش ئیکتیفام کرد بە وێنەی سەلامەکەی تۆ ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً ﴾ : (٨٦)

خودای تەعالا بە راستی حەسیبو نیگابانە لەسەر هەموو شتێو حسابتان لەگەڵ ئەکا لەسەر جوابی سەلام لە کاتێکا تەرکی بکەن ٠

بزانن ! جومهووری ئیمامانی ئیسلام لەسەر ئەوەن کە ئیبتیدای سەلامکردن سوننەتە ، جا بە سوننەتی عەین بۆ تاقەکەسو بە سوننەتی کیفایە بۆ کۆمەڵو جوابەکەی فەرزە بە فەرزی عەین بۆ تاقەکەسو بە فەرزی کیفایە بۆ کۆمەڵ ٠ واتە ئەگەر یەکێ لەو کۆمەڵە جوابی سەلامەکە بداتەوە بەسە ٠ وە بە فەرموودەی حەزرەت (د) ثابت بووە کە سوننەتە ئینسانی سوار سەلام بکا لە پیادەو راوەستاو لەسەر دانیشتوو وە کۆمەڵی کەم لەسەر کۆمەڵی زۆر لە کاتێکا بگەن بە یەك ٠ بەڵام ئەگەر کەسێ هات بۆ لایان ئەوە موطڵەقا ئەو سەلام ئەکا ٠ وە سەلام لەسەر مردوانیش وەکو سەلامە لەسەر زیندووان ٠ عائیشە (خ) ئەفەرموێت عەرزی حەزرەتم کرد : (كيف اقول اذا دخلت المقابر؟ قال : قولي : السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين) ٠

ئەگەر کەسێ بە نامە یا بە پەیاما سەلامی نارد بۆ کەسێ واجبە بە دەم جوابی بداتەوە ٠ ئەگەر دوو کەس بگەن بە یەكو هەردوو سەلام بکەن واجبە لەسەر هەردوویان

جرابـــی موقابیـــل بەنـــەوە • وە ســـەلامی ژن لـــە ژن وەکو سەلامی پیاوە لە پیاو بەڵام سەلامی پیاو لە ژنو ژن لـــە پیاو بەبێ مەحرەمییەت لە ناویانا جوابی واجب نیە ،بەڵکو ئەگەر ژنەکە جوان بێ حەرامە سەلامو جوابەکەیشی • بەڵێ بۆ پیرەژنی دوور لە گومان قەی ناکا •

دروست نیە سەلام لە ئەهلی (ذمة) ، بەڵێ مەرحەبایـــی و بەخێرهاتنی دروستە ئەگەر ئەوان سەلامیان کرد جوابەکەیـــان (علیك) یا (علیکم) بە بێ واو ئەبێ • هەروا دروست نیـــە سەلام لە ئەهلی فیسقو ئینسانی خاوەن بیدعەت ئیللا لەبـــەر عوزرێ وە یا بیمی ئاشووبێ ئەو جارە دروستە بەڵکو گەڵێ جـار واجبە •

وە سوننەتە لە کاتی جیابوونەوە لە رەفیقان سەلام بکـــا لێیان وەکو لە کاتی گەییشتنیا بەو رەفیقانە ، وە جوابی ئـــەم سەلامەیش واجبـــە • وە لـــە وەختی نوێـــژو دەسنوێـــژو قورئانخوێندناو قەزای حاجەتاو نانخواردنا نە سەلام سوننەتەو نە جوابەکەی واجبە •

﴿ اللهُ لا إلَـهَ إلا هُوَ ﴾ :

ئەو زاتەی کە ناوی خۆی ناوە بە (الله)و کردوویەتی بە ناوی جامیع بۆ هەموو کەمالێو مانیع لە هەموو نوقصانـــێ •• هیچ کەس نیە کەوا عیبادەتو بەندەگـــی بۆ بکرێ بە حەقانیەت ئەو نەبێ •

﴿ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إلى يَوْمِ القِيامَةِ ﴾ :

جا ئەو زاتە کە ئەوەندە گەورەیە هـــــەر ئـــەو شیاوی عیبادەتبۆکردنە سوێند ئەخوا ئەڵێ : بە بێ گومان هەموو تـان گردئەکاتەوە لە رۆژی قیامەتا ٠ واتە زیندووتان ئەکاتـــەوەو هەموو تان گرد ئەکاتەوە لە یەك شوێنەوارا لەو رۆژەدا کـــــە رۆژی بازرەسی کردەوەو بیرو باوەڕە ٠

﴿ لا رَيْبَ فِيهِ ﴾ :

ئەوەندە ئەم مەبەستە راستە بۆ ئەوە ناشێ هیچ کەســـێ گومانی ببێ تیایا ٠

﴿ ومَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثاً ؟ ﴾ : (٨٧)

جا ئەوە کێیە کە راستتر بێ لە خودای تەعالا لە هـــــۆی فەرموودەوە ؟

فەرموودەی خودا (فما لكم في المنافقين ٠٠٠)

ئیمامان موسلیمو بوخاری ریوایەتیان کردووە لە زەیـــدی کوڕی ثابیت ئەڵێ : کە حـەزرەت (د) رۆییشت بـۆ (أحـــد) کۆمەڵێ لەوانە کە لە خزمەتیا رۆییشتن بۆ ئەوێ گەڕانەوە بۆ مەدینە ئەمانە کە گەڕانەوە ئەصحابەکانی حەزرەت بوون بە دوو بەشەوە ؛ بەشێکیان وتیان : ئەوانە گەڕانەوە ئەیانکوژیـــــنو بەشێکیشیان وتیان : نایانکوژین ٠ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ ؟ ﴾ :

چیتان دەست ئەکەوێ کە لە حاڵی ئەم منافقانا بوون بە دوو تاقم ؛ تاقمێکتان ئەڵێن : ئەوانە موسوڵمانن‌و نایانکوژیـــــن‌و تاقمێکتان ئەڵێن : ئەوانە کافرن‌و ئەیانکوژین ؟ بۆچی هەموو بە جارێ بە ئیتتیفاق ناڵێن ئەوانە کافرن ؟

﴿ واللهُ اَرْکَسَهُمْ بِما کَسَبُوا ﴾ :

وەلحاڵ ئەو کۆمەڵە خودای تەعالا گەڕاندوونیەتەوە بـــۆ ئاگری دۆزەخ‌و بۆ عەزاب بە هۆی ئەو بیرو باوەڕە ناهەمواڕە کە پەیدایان کردووە بۆ خۆیان ٠

﴿ اَتُرِیدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللهُ ؟! ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئەوانە بە باش ئەزانن وە یا بە کافریـان نازانن ئایا ئەتانەوێ کە ئێوە بە وتار هیدایەتی کەسانێ بکەن کە خودای تەعالا گومڕای کردوون بە واسیطەی رۆچوونیان لـە فەسادی عەقیدەدا ٠

﴿ ومَنْ یُضْلِلِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِیلاً ﴾ :

(٨٨)

وە هەرکەسێ خودای تەعالا گومڕای بکا ئەوە بە قەطعی تۆ ڕێگەی هیدایەت‌و عینایەتت بۆ ئەو کەسانە دەست ناکەوێ ٠ وە لە ڕیوایەتێکدا مەوریدی نوزوولی ئەم ئایەتە کەسانێ بوون کە لە دەشتەوە هاتن بو مەدینەی مونەوەرەو گومانیان وابوو کـــە موهاجیرن‌و ماوەیێ لەوێ بوون‌و پاش ماوەیەك وەزعی مەدینەیان لەلا باش نەبوو گەڕانەوە بۆ دەشت‌و لە دین وەرگەڕانەوە ٠ وە

ئەم ریوایەتە زۆر نزیکە لە عەقڵەوە بەدەلیلی ئەوە کـــە خوداى تەعالا لە پاش ئـــەم ئایەتەوە ئەنەرموێت ٠

﴿ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَـا كَفَرُوا فَتَكُونُـونَ سَوَاءً ﴾ :

زۆریان پێخۆشە کە ئێوەیش کافر ببن وەکو خۆیان کافرن، یا ئێوەیش لە دین وەرگەڕێنەوە وەکو خۆیان لە دین وەرگەڕانەوە جا هەمووتان وەکو یەکتان لێ بێ لە کوفرا ٠

﴿ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِـي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ :

ئەوانە مەگرن بە دۆستی خۆتان هەتا بە راستی ئەگەڕێنەوە بۆ مەدینەو کۆچ ئەکەن بۆ لای ئێوە لە ڕێگەی خودادا ٠

﴿ فَإِنْ تَوَلَّوا فَخُذُوهُـمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾ :

جا ئەگەر ئەوانە پشتیان هەڵکرد لە ئیمانی راستەقینەو لە کوچکردن بۆ مەدینە ئەوە لە هەر شوێنێکدا بۆتـــان ڕێکـەوت بیانگرنو بیانکوژن لە هەر شوێنێکدا دەستکەوتن ٠

﴿ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴾ :(٨٩)

وە لەمانە دۆستو یارمەتیدەر بۆ خۆتان مەگرنو بـــــە ڕەسوڵمانیان مەزانن ٠

﴿ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ﴾ :

ئیللا ئەوانەیان کە پەیوەندی دراوسێتی یا پەیمانیان هەیە بە قەومێکەوە کە هەیە لە بەینی ئێوەو ئەوانا میثاقو پەیمان وەکو هۆزی (خەزاعە) یا هۆزی (ئەسلەم) چونکی حەزرەت (د) پەیمانی کردبوو لە گەڵیانا لەسەر ئەوە کە یارمەتی حەزرەت نەدەنو یارمەتی کەسیش نەدەن لەسەر زیانی حەزرەت (د)و پەیماندار لەگەڵ ئەو کەسەدا کە پەیمانی لەگەڵدا کرابێ پێویستە ئەمین بێو دەستی بۆ نەبرێ ٠

﴿ اَوْ جاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدورُهُمْ اَنْ يُقاتِلُوكُمْ اَوْ يُقاتِلُوا قَوْمَهُمْ ﴾ :

وە ئیللا ئەو کەسانیش کە هاتن بۆ لاتانو حاڵیان وایوو دڵیان تەنگ بوو لەوە کە جەنگتان لە گەڵدا بکەن یا جەنگ لەگەڵ قەومەکەی خۆیشیانا بکەن هەرچەن دوژمنی ئێوەن جا ٠

﴿ ولَوْ شاءَ اللهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقاتَلُوكُمْ ﴾

وە ئەو قەومە قەومێکی بەهێزی وا بوون ئەگەر خودا مەیلی ببوایێ زاڵی ئەکردن بەسەرتاناو جەنگیان ئەکرد لەگەڵتانا ٠

﴿ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَما جَعَلَ اللهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً ﴾ (٩٠)

جا ئەگەر ئەو قەومە کەناریان گرت لە ئێوەو جەنگیان نەکرد لەگەڵتاناو هەموو ملکەچی خۆیان نیشانداو بە ئێوە ، ئەوە لەم حاڵەدا ئیتر خودای تەعالا رێگەیەکی ناباری بڕیار نەداوە بۆ ئێوە هەتا بڕۆن بەسەریا بۆ زیاندان لەو قەومە ٠

موفتی ئەبو سعوودی عیمادیەیی (خ) لە تەفسیرەکەی خۆیا ئەفەرموێت : ئەم قەومە (بني مدلج) بوون هاتن بۆ مەدینە بۆ خزمەتی حەزرەت (د)و شەڕیان نەکرد لەگەڵیاو قەراریان دا کە وەکو جەنگ ناکەن لەگەڵ حەزرەتا جەنگیش ناکەن لەگەڵ قەومەکەی خۆیاناو حەزرەت (د) بەمە رازی بوو .

وە درێژەی ئەم باسە ئەمەیە کە ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە حەسەنی بەصرییەوە کە : سەراقەی کوڕی مالیکی مەدلەجی قسەی بۆ گێڕاونەتەوە ئەڵێ : کاتێ حەزرەت (د) زاڵ بوو بەسەر کافرەکانا لەرووداوی بەدراو رووداوی ئوحود رابوردو گەلێ عەرەب بە دەوری ئەودا موسوڵمان بوون خەبەرم پێگەییشت کە حەزرەت ئەیەوێ خالیدی کوڕی وەلید رەوانە بکا بۆ سەر بەنی مەدلەج ، منیش کە ئەسەم بیست هاتم بۆ مەدینەی مونەورەو وتم بە حەزرەت : هاتووم داوای خێرت لێ ئەکەم . ئەصحابەکان وتیان پێم : بێدەنگ بە . حەزرەت فەرمووی : وازی لێبێنن . جا فەرمووی بە خۆم : چیت ئەوێ ؟ عەرزم کرد : بیستوومە سوپا ئەنێری بۆ سەر قەومەکەم‌و من ئەمەوێ رێبکەوی لەگەڵیاناو وازیان لێبێنی . جا ئەگەر قەومەکەی خۆت موسوڵمان بوون ئەمانیش موسوڵمان ئەبن . ئەگەرنا بۆچی بەبێ سوود ئەم قەومی منە ببن بە دوژمنی قورەیش . جا حەزرەت (د) دەستی خالیدی گرت‌و پێی فەرموو : لەگەڵیا بڕۆ چی ئەوێ بەجێی بێنە . وە خالید رۆییشت رێکەوت لەگەڵیانا لەسەر ئەوە ئەوان یارمەتی

حەزرەت نەدەنو یارمەتـــــی کەسیش نەدەن لەســـەری بـــۆ زیانگەیاندن بە موسوڵمانان ، وە ئەگەر قورەیش موسوڵمـــان بوون ئەوانیش موسوڵمان ببن • جا ئەو ئایەتە هاتەخوارەوە •

﴿ سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ ﴾ :

یانی بەم نزیکانە کۆمەڵێکتان دەس‌ئەکەوێت ئەیانـــەوێ ئەمین بن لە ئێوەو ئەمین بن لە قەومی خۆیشیان لە کافرەکان •

﴿ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ﴾ :

وە ئەمانە هەرکاتێك بانگ بکرێن بۆ فیتنە واتە بۆ جەنگ کردن لە گەڵ موسوڵمانانا ئەخرێنە ناو فیتنەکەوە• واتە زۆر بەدڵ ئەڕۆن بۆ جەنگ‌و لەوەی لە دەستیان بێ قوسوور ناکەن •

﴿ فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ ﴾ :

جا ئەگەر ئەم کافرانە درور نەکەوتنەوە لە ئازاردانـــی ئێوەو چەکیان فڕەنەداو ئەمن‌و ئاسایشیان نەویست بۆ ئێـــوەو مەنعی خۆیانیان نەکرد لە زیا گەیاندن بە ئێوە واتە بیلعەکس، لەسەر دوژمنایەتی ئێوە مانەوە •

﴿ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ :

بیانگرن‌و بیانکوژن لەهەر شوێنێکدا زاڵبوون بەسەریانا •

﴿ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴾ : (٩١)

ئەم کافرانە قەرارمان داوە بۆ ئێوە کە سەیطەرەتان ببێ لەسەریانو زاڵبن بەسەریاناو غەڵەبەیەکی ئاشکرام بڕیارداوە بۆتان لەسەریان • بەکورتی ئیجازەم پێداون بە هەر جۆری مومکین ببێ بیانفەوتێنن •

بزانن ! لە مەوریدی نوزوولی ئەم ئایەتەدا گەلێ قسە هەیە؛ قەتادە ئەڵێ : نازڵبووە لە شانی قەومێ لە (تهامە) داوای ئەمانیان کرد لە حەزرەت (د) بۆ ئەوە کە ئەمین بن لە موسوڵمانەکانو لە لای قەومەکەی خۆیشیان بە ئەمینی بمێننەوە• وە موجاهید ئەڵێ : نازڵبووە لە قەومێ لە ئەهلی مەکەی موکەڕڕەمە • ود (سدی) ئەڵێ : نازڵبووە لە نەعیمی کوڕی مەسعوودا کە ئەیویست ئەمین بێ لە موسوڵمانانو لە کافرە موشریکەکانی دەورو بەری خۆیشی • وە حەسەن ئەڵێ : نازڵبووە لە هۆزی ئەسەدو غەطفاندا • هاتن بۆ مەدینە موسوڵمان بوون لە پاشان گەڕانەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیانو کوفری خۆیان دەربڕیوە وەکو جاری جاران •

فەرموودەی خودا : (وما كان لمؤمن ان يقتل مؤمنا)

ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووە لە عەکرەمەوە ئەڵێ : حەرثی کوڕی یەزید لە بەنی عامیری کوڕی لوەی لەگەڵ ئەبو جەهلدا عەزابی عەیاشی کوڕی ئەبو رەبیعەیان ئەدا • پاش موددەیەك حەرث موسوڵمان بووو کۆچی کرد بۆ لای حەزرەت (د) بۆ مەدینەی مونەوەرەو لە رێگەدا گەییشت بە عەیاشو عەیاشی

لەسەر ئەو تەعزیبە کە لە لایەنـــی ئەوەوە کـــرابو بێ‌پرس‌و مەسڵەحەت دایە بەر شیرو کوشتی ! وە گومانی وابوو هەر کافرەو هات خەبەری دا بە حەزرەت جا ئەم ئایەتە نازڵ‌بوو .

﴿ ومَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً ﴾ :

رەوا نیەو ناجۆرە بۆ موسوڵمان کە موسوڵمان بکوژێ مەگەر بە هەڵە .

﴿ ومَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلىٰ اَهْلِهِ إِلاَّ اَنْ يَصَّدَّقُوا ﴾:

وە هەر موسوڵمانێ موسوڵمانێکی تر بەهەڵە بکوژێ ئـــەوە فەرزە لەسەری کە بەندەیەکی موسوڵمان ئازاد بکا‌و هەم واجبی شانیەتی دییەکە تەسلیم‌بکرێ بە خوێنڕەسی ئەو کوژراوە ســا مەگەر بیکەن بە بەخشش‌و وەری‌نەگرن .

﴿ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ ﴾ :

ئەگەر کوژراوەکە لە قەومێ بوو کە دوژمنی ئێوە بن .

﴿ وهُوَ مُؤْمِنٌ ﴾ :

وە کابرا موسوڵمان بوو .

﴿ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ﴾ :

ئەوە واجبی قاتڵەکە بەس ئازادکردنـــی بەندەیەکـــی موسوڵمانە ، ئیتر دییەو خوێنی نیە ؛ چونکی ئـــەو کوژراوە

موسوڵمانەو قەومەکەی کافرنو ئەو کافرانە میرات وەرناگرن لە موسوڵمان .

﴿ وإنْ كانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وبَيْنَهُمْ مِيثاقٌ ﴾ :

وە ئەگەر کوژراوەکە لە قەومێکی کافری وابوو کە لە بەینی ئێوەو ئەوانا پەیمان بوو وە دەستان بۆ یەک نەدەبرد .

﴿ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إلى أهْلِهِ وتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٌ ﴾ :

ئەوە واجب دییەیەکە بدرێ بە خوێنرەسە موعاهیدەکانی ؛ چونکی خوێنی کافری موعاهید ئەدرێ بە کافری موعاهید ، وە ئازادکردنی بەندەیەکی موسوڵمانیشە .

﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ شَهْرَيْنِ مُتَتابِعَيْنِ ، تَوْبَةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە ئەگەر کابرای قاتڵ دەستی نەدەڕۆیی کە بەندە ئازاد بکا ئەوە واجبەکەی رۆژووگرتنە لە ماوەی دوو مانگدا رۆژ بە دوای رۆژا وە ئەمە دامەزراوە لەبەر ئەوە کە خودا تەوبە لەو قاتڵە تەبوونڵ بکا .

﴿ وكانَ اللهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (٩٢)

وە خودای تەعالا زانایە بە حاڵی هەموو لایێکو خاوەن حیکمەتیشە لە هەموو کارێکدا .

بزانن لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم قورطوبی ئەڵێ : ئایەتی (وان کان من قوم بینکم وبینهم میثاق) باسی کافرێکی ذیمی یا موعاهید، ئەکا کە موسوڵمانێ بە خەطەء بیکوژێ ، وە ئەمە دییەو کەفارەتی هەیەو ئەمە بیری ئیبنو عەبباسو شعبیو نەخەعیو شافیعیەو هەم طەبەری ئیختیاری کردووە بە دەلیلی ئەمە کە خودای تەعالا بە (مبهم) لە پێشەوە هێناویەتیو نەیفەرمووە (وهو مؤمن) هەتا بزانێ ئەمە باسی کوژراوی موسوڵمان نیە .

دووهەم : قەتڵ یا عەمدە ، یا شیبهەعەمدە ، یا خەطایە . عەمد ئەوەیە کە دەسوەشێن قەسدی فیعلو شەخص بکاو ئەو شتەیش وا بە دەستیەوە هۆی کوشتن بێ بە ئەغلەب . دووهەم ئەوەیە قەسدی فیعلو شەخصەکەی هەبێ بەڵام ئەو شتە بەکاری هێناوە بۆ کوشتن کوشندە نەبێ . سێهەم ئەوەیە یا قەسدی فیعلەکەی نەبێ وە یا قەسدی شەخصەکەی نەبێ . وێنەی عەمد ژەکو ئەوە یەکێ پەلاماری دوژمنی خۆی بدا بە خەنجەرو بیکوژێ . وە وێنەی دووهەم وەکو ئەوە کابرا بڕوا بە شووڵی باریك بدا لە دوژمنەکەیو بەو لێدانە بمرێ . وێنەی خەطەء وەکو ئەوە کابرا دەمانچە بتەقێنێ لە دوژمنێ ئەو نەپێکێو یەکێ لە پشتیەوە بێ لێی بداو بیکوژێ . یاخود بەڕێدا بڕواو بکەوێ بەسەر منائێکدا بیکوژێ .

فەرموودەی خودا (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) الایة

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونزیر (خ) ریوایەتیانکردووە لە

(عەکرەمەوە) کە پیاوێ لە ئەنصار برای مەقیس کوڕی صەبابەی کۆشتو حەزرەت (د) دییەکەی پێداو وەری‌گرتو بڕایەوە ، پاش ماوەیەك فرسەتی گرت لە یارۆی ئەنصاری کوشتی ! کە حەزرەت ئاگادار بوو لەسەر ئەم غەدرە فەرمووی نابێ مەقیس رزگار ببێ لە کوشتن نە لە حەرەمداو نە لە غەیری حەرەم پێویستە قیصاصی لێ بسەنرێ ، جا لە رۆژی فەتحی مەککەدا لە نزیکی کەعبەدا مەقیس کوژرا • پاش ئەوە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە •

وە سەعیدی کوڕی جوبەیر (خ) ئەڵێ : ئەهلی کوونە لە مەعنای ئەم ئایەتەدا ئیختیلافیان تێکەوت ، جا من رۆییشتم بۆ خزمەتی ئیبنو عەباس (خ) پرسیارم کرد لە مەعناکەی ، فەرمووی : ئەم ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) • ئاخر ئایەتێکە لەو بابەتەدا نازڵبووەو هیچ ئایەتێ نەسخی نەکردووەتەوە • بوخاریو موسلیم ریوایەتیانکردووە هەروا ئەبو داود ریوایەتی کردووە ئەڵێ : کاتێ ئایەتی سوورەتی (فرقان) هاتەخوارەوە (والذین لا یدعون مع الله الها اخر ولا یقتلون النفس التي حرم الله الا بالحق ولا یزنون) موشریکەکانی ئەهلی مەککە وتیان : ئێمە هەموو ئەمانەمان کردووە ، جا خودا تەو ئایەتەی بە شوێنیا نارد : (الا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا فاولئك یبدل الله سیآتهم حسنات) ئەم ئایەتە بۆ ئەو موشریکانە نازڵبوو • وە ئەمما ئایەتی سوورەتی نیساء (ومن یقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم خالدا فیها) ئەوە مەعنای وایە موسوڵمان کە شەریعەتو دینی ئیسلامی ناسیو لەگەڵ ئەوەدا

به ناحەق رۆییشت بە عەمدی موسوڵمانێکی کوشت ئەوە جەزاکەی دۆزەخە هەتا هەتایەو تەوبەی نیە ٠٠ ئەڵێ : من ئەم قسەمە کرد بۆ موجاهید ئەو فەرمووی : (الا من ندم) ٠

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) حـــەزرەت (د) فەرموویەتی : لە رۆژی قیامەتا ئەو کەسانە کە لە دنیادا کوژراون قاتیلەکانی خۆیان رائەکێشن بە تووکی بەرسەریانو لەو کاتەدا ئەو رەگانە کە کابرای قاتیل بڕیونی خوێنیان پێدا دێتەخوارو کابرای کوژراو ئەڵێ : یارەببیئەمە کوشتمی ٠٠٠ هەتا نزیکـــی ئەخاتەوە لە عەرش ٠ جا ئەم باسەیان گێڕایەوە بۆ ئیبنو عەباسو پرسیاری تەوبەیان لێکرد ئەویش (ومن یقتل مؤمنا متعمدا)ی خوێنـــدەوەو فەرمووی : ئـــەم ئایەتە نەســـخنەکراوەتەوەو نەگۆڕاوەو تەوبە لەو قاتیلە قەبوولّ ناکرێ ٠ ئەمە ترمـــذی ریوایەتی کردووە بە ئیسنادێکی حەسەن لە ئیبنو عەباســـەوە ٠ یانی ئیبنو عەباس بیرو باوەڕی لەسەر ئەوەیە کە موسوڵمانـــێ دین بناسێو موسوڵمانێ بە عەمدیو بە ناحەق بکوژێ ئەوە تەوبەی لێ قەبوولّ ناکرێو هەتا هەتایە وا لە دۆزەخا لەبەر ئەم ئایەتە ٠ بەڵام هەموو عالمانی دین لە ئەهلی سوننەتو جەماعەت لەســـەر خیلافی ئەم بیرو باوەڕەنو ئایەتی (الا مـــن تاب) لەســـەر عوموومی خۆی ئەمێنێتەوەو ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) موقەیەدە بە ئایەتی (ان الله لا یغفر ان یشرك به ویغفـــر مادون ذلك لمن یشاء) وە بەو حەدیثە کە حەزرەت فەرموویەتی (لو لـــم تذنبوا لذهب الله بکم ولجاء بقوم یذنبون فیستغفرون فیغفـــر لهم) وە ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) تەئویل ئەکرێ بـــە

کەسێ کە کوشتنی ئەو موسوڵمانە بە حەڵاڵ بزانێ ، وە یاخـــود بەو شێوە نازڵ بوو لەبەر زەجری ئادەمیزاد لە کوشتنی ناحەق . جا خودا فەرمووی :

﴿ ومَنْ یَقْتُلْ مُؤمِناً مُتَعَمِّداً ﴾ :

هەرکەسێ موسوڵمانێ بکوژێ بە قەسدو مەبەس و حەقـــی کوشتن نەبێ بە یاسای ئیسلام .

﴿ فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِیها ﴾ :

ئەوە جەزای ئەو پیاوکوژە یا ئەو ژنکوژە دۆزەخەو حاڵـی کابرا وایە تیایا ئەمێنێتەوە هەتا هەتایە .

﴿ وغَضِبَ اللهُ عَلَیْهِ ولَعَنَهُ ﴾ :

وە خودا غەزەبی خـۆی رژاندووە بەسەریاو نـــەفرینـی لێکردووەو دووری خستووەتەوە لە میهرەبانی‌ی خۆی .

﴿ واَعَدَّ لَه عَذاباً عَظِیماً ﴾ : (٩٣)

وە بۆی ئامادەکردووە سزایەکی گەورە .

فەرموودەی خودا (**یا أیها الذین آمنوا اذا ضربتم في سبیل الله**)

بوخاری‌و ترمذی‌و حاکم ریوایەتیان‌کردووە لە ئیبـــــن‌و عەباسەوە (خ) ئەڵێت : پیاوێ لە قەبیلەی (**بني سـلیم**) رابوورد بەلای کۆمەڵێ لە ئەصحابی پێغەمبەرا (د)و بازێ مەڕی لەگەڵدا بوو وە سەلامی کرد لێیان ، ئەوانیش وتیان : ئەم کافرە بۆیـە سەلامی کرد لە ئێمە بۆ ئەوە خۆی رزگار بکا . هەستان بـــۆی

کوشتیان‌و مەڕو ماڵەکەیان هێنا بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) جا ئەم ئایەتە نازڵبوو لەسەر زەجرو لۆمەیان لەسەر ئەو رووداوەو فەرمووی :

﴿ یا أیُّها الَّذینَ آمَنُوا إذا ضَرَبْتُمْ في سَبیلِ اللهِ فَتَبَیَّنُوا ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەری خودا کاتێ کە سەفەرتان کردو رۆییشتن بۆ جیهاد ئاگاتان لە خۆتان بێو شت روونا بکەنەوەو زانست وەربگرن لە کارا نەکا بە هەڵەو بە ناحەق دەس دریژ بکەن بۆ گیانی کەسێ یا بۆ ماڵو دارایی ئەو کەسە .

﴿ و لا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقی اِلَیْکُمُ السَّلامَ : لَسْتَ مُؤْمِناً ﴾ :

وە مەڵێن بە کەسێ کە سەلامی لێ کردن بە سەلامی ئیسلام : تۆ موسوڵمان نیتو ئەم سەلامەت لەبەر نیفاقە یا لەبەر خۆڕزگارکردنە .

﴿ تَبْتَغُون عَرَضَ الحَیوةِ الدُّنْیا ﴾ :

لە حاڵێکدا ئێوە بەو وەزعە کە هەتانە طالیبی ماڵو دارایی خەڵک بن لەم ژیانی دنیادا .

﴿ فَعِنْدَ اللهِ مَغانِمُ کَثیرَةٌ ﴾ :

لە لای خودا دەسکەوتی زۆر هەیە بۆ ئێوە .

﴿ کَذلِکَ کُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ عَلَیْکُمْ ﴾

ئێوەیش لە پێش ئیسلامییەتدا وەکو ئەو کابرایە بوون و ئیمانتان نەبوو بەڵام خودا ڕەحمی پێ کردن و تەوفیقی دان بۆ دینی ئیسلام .

﴿ فَتَبَيَّنُوا ﴾ :

دەی لەمەولا هەمیشە ئاگاتان ببێ و لە شت بکۆڵنەوە هەتا حەقیقەت وەربگرن .

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ بِما تَعْمَلُون خَبِيراً ﴾ : (٩٤)

بە ڕاستی خودای تەعالا بەوەی کە ئێوە ئەیکەن ئاگادارەو لەسەر قوسوور خەبەردارە .

فەرموودەی خودا (لا يستوي القاعدون من المؤمنين ... الآية)

ئیمامی ئەحمەدو بوخاری و ئەبو داوودو ترمذي و نسائي ڕیوایەتیان کردووە لە زەیدی کوڕی ثابتەوە (خ) کە : حەزرەت (د) خوێندیەوە بەسەرما (لا يستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله بأموالهم وانفسهم) لەو کاتەدا عەبدوڵلای کوڕی (ام مکتوم) هاتو حەزرەت ئایەتەکەی ئەخوێندەوە بەسەرما ، عەرزی کرد : یا ڕەسولەڵلا من ئەگەر کوێر نەبوایەم جیهادم ئەکرد لە ڕێگەی خودادا . لەوێدا وەحی نازڵ بوو وە حەزرەت سەری لەسەر ڕانم بوو بە (غير اولي الضرر) .

وە بەیهەقی و طەبەرانی ڕیوایەتیان کردووە لە ئیبن و عەباسەوە (خ) ئەو کەلیمە هاتە خوارەوە دەرحەق بەوانە کە

نەخۆشین‌و تێش‌و ئازار مەنعی جیهادی کردووە لێیان • واتە ئەوانە ئەجری موجاهیدیان بۆ ئەنووسرێ • جا خودا فەرمووی :

﴿ لا يَسْتَوي القاعِدُون مِنَ المُؤْمِنين ـ غَيْرُ أولي الضَّرر ـ والمُجاهِدُونَ في سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوالِهِمْ وأَنْفُسِهِمْ ﴾ :

ڕاتە وەکو یەک نین لە ئەجرو ئەوابا ئەو موسوڵمانانە کە دانیشترون لە جیهادو عوزرییان نیە ، وەکو شەڵ‌و کوێری‌و نەخۆشی ، وە ئەو موسوڵمانانە کە جیهاد ئەکەن لە ڕێگەی خودادا بە مالی خۆیان‌و نەفسی خۆیان •

﴿ فَضَّلَ اللهُ المُجاهِدين بِأَمْوالِهِم وأَنْفُسِهِمْ عَلى القاعِدِين دَرَجَةً ﴾ :

کە وەکو یەک نین مەعنای وایە کە خودا گەورەی کردووە ئەو کەسانە کە جیهاد ئەکەن بە مالّ‌ر نەفسی خۆیان لە ڕێگەی خودادا لەسەر ئەوانە کە دانیشتوون‌و بە بێ عوزر جیهاد ناکەن بە دەرەجەیێ‌و پایەیەک ، بەڵام ئەم پایەی غەزایە مایەی پیرۆزی‌و مایەی ڕەزایە •

﴿ وكُلاً وعَدَ اللهُ الحُسْنى ﴾ :

(مع العلم) کە خودای تەعالا بە هەردوو تاقمەکەیان وەعدەی پایەی جەزای جوانی داوە •

﴿ وفَضَّلَ اللهُ المُجاهِدين عَلى القاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً ﴾ : (٩٥)

وە بۆ تەئکیدی فەرموودە پێشووەکەی دووبارە فەرمووی :

خودا موجاهیدینی گەورە کردووە بەسەر ئەوانەدا کە دانیشتوون لە جیهادو جیهاد ناکەن بەبێ عوزر بە پایەیەکی گەورەو مەقامێکی عالـــی .

﴿ درَجاتٍ مِنْهُ ومَغْفِرةً ورَحْمَةً ﴾ :

ئەو ئەجرە عیبارەتە لە چەن پایەی نەوع نەوع لە بەهەشتا بە گوێرەی ئیخلاص و زرووفی شەهید بوونەکەیان ئەگـــەر شەهید کرابن ، وە بە گوێرەی هێزو قووەتی دوژمنەکانیان ئەگەر شەهید نەکرابن ، وە بریتیە لە عەفوی ئەو گوناهانە کە لـــە دنیادا کردوویانە ، وە بریتیە لەو رەحمەتە زیادەو لـــەو میهرەبانی و ئیکرامە کە لە رۆژی لیقادا نیشانیان ئەدا .

﴿ وكانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (٩٦)

وە خودا بووەو لایەزال هەر تاوانبەخش و میهرەبانە .

فەرموودەی خودا : (ان الذن توفيهم الملئكة) الآية

بەیهەقی و ئیبن ولمونزیر ریوایەتیانکردووە لـــە ئیبـــن و عەباسەوە (خ) کە قەومێ لە ئەهلی مەکە موسوڵمان بوون بەڵام ئیسلامیەتی خۆیان ئەشاردەوە . وە موشریکەکان لـــە زووداوی بەدرا لەگەڵ خۆیانا هێنانیان بۆ جەنگ و بازێ لەوان بریندار بوون و بازێکیان کوژران و ئەصحابەکان ئەیانناسین . وتیان : ئەمانە موسوڵمان بوون و لەگەڵ کافرەکانا بـــەزۆر هاتـــوون ، دۆعای عەفویان بۆ بکەن . وە ئەم ئایەتە دەربارەی ئەوانـــــە

نازڵبوو وه ئووسراو ره‌وانه‌كرا بۆ مه‌كه بۆ لای موسوڵمانه‌كان‌و حاڵی بوون كه عوزریان نیه له مانه‌وه‌یان له مه‌كه‌دا ٠ جـــا ده‌رچوون له مه‌كه‌و موشریكه‌كان كه‌وتنه شوێنیان‌و گیرۆده‌یـان كردن به فیتنه‌و ئه‌م ئایه‌ته نازڵبوو له شانیانا كه له ســـووره‌ی عه‌نكه‌بووتا ره‌قه‌م(١٠)یه (ومن الناس من يقول آمنا بالله فاذا اوذى في الله جعل فتنة الناس كعذاب الله ، ولئن جاء نصر مـــن ربك ليقولن : انا كنا معكم ٠ او ليس الله باعلم بما في صـــدور العالمين ؟ وليعلمن الله الذين آمنوا وليعلمـــن المنافقـــين) جـا موسوڵمانه‌كان ئه‌م ئایه‌ته‌یان نووسی بۆیان بۆ مه‌كه ، ئه‌وانیش زۆر غه‌مبارو دڵگران‌و نائومێد بوون ، ئه‌مجار خودای ته‌عالا ئه‌م ئایه‌تی سووره‌تی نه‌حله‌ی ره‌وانه كرد (ره‌قه‌م ١٠) (ثـــم ان ربك للذين هاجروا من بعدما فتنوا ثم جاهدوا وصبروا ان ربك من بعدها لغفور رحيم) جا موسوڵمانه‌كان نووسییان بۆیان كـه خودا ده‌رووی لێكردوونه‌ته‌وه زو له مه‌كه بێنه‌ده‌ره‌وه ، ئه‌وانیش له مه‌كه هاتنه‌ده‌ره‌وه‌و كافره‌كان كه‌وتنه شوێنیان ئه‌وه‌ی كوژرا كوژرا ئه‌وانه‌یش ده‌رچوون ده‌رچوون ٠

به‌ڵام بوخاری به كورتی ئه‌م باسه‌ی نووســـــیوه ئه‌ڵێ : كۆمه‌ڵێ له موسوڵمانان له شاری مه‌كه‌دا له‌گه‌ڵ موشریكه‌كـــان بوون ، قه‌ره‌باڵغی كافره‌كانیان زۆر ئه‌كرد لـــه جه‌نگـــدا ، وه رێئه‌كه‌وت تیر ئه‌هات ئه‌یدا له بازێكیان بریندار ئه‌كرد یـــا ئه‌یكوشت ٠ جا ئه‌م ئایه‌ته هاته‌خواره‌وه‌و خـــودای ته‌عـــالا فه‌رمووی :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيٰهُمُ الْمَلٰئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ ﴾

به راستی ئەو کەسانە کە بە فەرمانی خودای تەعالا فریشتە ئەرواحیان وەرئەگرێ‌و ئەیانمرێنێ‌و حاڵیان وایە کە ستەمیان لە خۆیان کردووە بەهۆی تەرکی هیجرەت‌و کۆچکردن لە مەکـــەی موکەرەمە بۆ مەدینەی مونەوەرە •

﴿ قالُوا : فِيمَ كُنْتُمْ ؟ قالُوا : كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ ﴾ :

مەلائیکەکان پرسیاریان لێ‌کردن : ئێوە لە چیدا بوون لـــە خوصووصی دینی خۆتانەوە ؟ ئەوانیش جوابیان‌دایەوە کە : ئێمە بێ‌دەستەڵات بووین لە وڵاتەکەماناو یارایی هاتوچۆمان نەبوو •

﴿ قالُوا : أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ واسِعَةً فَتُهاجِرُوا فِيها ؟ ﴾ :

مەلائیکەکانیش لـــە رەدی قسەکەیانـــا پێیان ئەڵێن : ئـــایـــا عەرزی خودا گوشاد نەبوو هەتا ئێوە کۆچی تێدا بکەن بـــۆ مەدینە ؟ وەکو حەزرەت‌و رەفیقەکانی ، یاخود بۆ وڵاتێکی تـــر وەکو لە پێشا بەعزێ لە ئەصحابەکان چوون بۆ وڵاتی حەبەش •

﴿ فَأُولئِكَ مَأْويهُمْ جَهَنَّمُ وساءَتْ مَصِيراً ﴾ :

(٩٧)

جا ئەو کۆمەڵە کە خۆیان داگرت‌و کۆچیان نەکرد لە مەکەو بڕۆن بە هۆی زۆرکردنی رەشایی سوپای کافرەکان ئەوە مەئواو مەڵبەندی پاشەڕۆژیان دۆزەخەو زۆر خراپە لە جیهەتی مەنزڵگای ئەنجامەوە •

﴿ إِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ والنِّسَاءِ والوِلْدَانِ ﴾ :

ئیللا ئەوانە نەبێ کە بە زایف ژمێرراون لە لای کافرەکاناو زاڵ بووون بەسەریاناو مەیدانی دەرچوونیان پێنەداون لە پیاوانو ژنانو منداڵانی وردی نابالّغ لە بەندەکانو منداڵانی موسوڵمان ٠

﴿ لا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً و لا يَهْتَدُونَ سَبِيلاً ﴾ (٩٨)

کە تەوانای کارێکیان نەبووە ببێ بە هۆی دەرچوونیان لە مەکەو شارەزای رێگە نەبوون ٠ وە نەبوونی ئیستیطاعەی حیلە یانی ئەسبابی کۆچکردنیان نەبووە وەکو هێزێ کە بەرابەری مانیعەکانیان بکا بە ئاشکراو پارەو مایەیێ کە خەرجی بکەن لە رێگەدا ٠ وە عەدەمە ئیهتیدای سەبیل عیبارەتە لەوە خۆیان (بالذات) رێگەیان نەزانیوەو پارەو ماڵێکی وایشیان نەبووە بیدەن بە دەلیلەکان کە بە ئاشکرا یا پەنامەکی دەریانبکەن بۆ مەدینەی مونەورە یا بۆ شوێنێکی وەها کە بیکەن بە ماوای خۆیانو تیا بژین ٠

﴿ فَأُولَئِكَ عَسَى اللهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ﴾ :

ئەمانە نزیکە خودا عەفویان بکا ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَفُوّاً غَفُوراً ﴾ : (٩٩)

وە خودای تەعالا چاوپۆشو میهرەبان بووە بەرابەر بە

عیبادی خۆی . وه باسی عەفو به نیسبەت ئینسانێکی وا کـــه تەوانای نەبێ به دارایی وه یاخود هەر له پایەی تەکلیفدا نەبێ.. لەبەر ئیشارەیه بۆ لای ئەوه ئەوەندە مانەوه لەبەر دەستـــی کافراناو دەرنەچوون بۆ ولاتی ئیسلام خەتەرناکەو لەوانەیه که گوناحی پێبنووسرێ لەسەر ناتەوانو منداڵەکان .

ئیبنو عەباس (خ) فەرموویەتی:منو دایکم لەوانەن که خودای تەعالا لەم ئایەتی (الا المستضعفين) دا قەسدی کردوون . وه دایکی (ام الفضل) ـ لبابه کچی حارثه خوشکی میمونـــەی حەرەمی حەزرەتو ـ خوشکەکەی تریان لبابەی صوغرا بووه . ئەمانه تۆ خوشك بوون شەشیان له باوكو دایکێ ، ئەو سیانـه وتمان و سەلماو عەصماو حەفیده که ناوی هەزیله بووەو پێیان وتووه ئومموو حەفیدو سێ خوشکیشیـان له دایکیـــان بوون ، ئەوانیش سەلماو سەلامەو ئەسمای کچی غومەیسی خەثعەمیه کـه له پێشا ژنی جەعفەری کوڕی ئەبوطالیب بوو پاش ئـــــەو شووی‌کرد به ئەبووبەکری صدیقو پاش ئەو شووی کرد به عەلی کوڕی ئەبوطالیب (خ) .

فەرموودەی خودا (ومن يهاجر في سبيل الله .. الاية)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئەبو یەعلا ریوایەتیان‌کردووه لـــه ئیبنو عەباسەوه (خ) فەرموویەتی : کـــه ســـەمرەی کوڕی جوندوب یا ئیبنولعیص له شـاری مەککەدا بوو وه موسوڵمـان

بوو کاتێ ئەم ئایەتی (الا المستضعفین)ی بیست وتی : خودایە بە راستی من دەوڵەتمەندمو من تەوانای حیلەم هەیەو من خۆم دەلیلمو شارەزای ڕێگەمو هیچ عوزرێکم نیە ... وە لەگـــەڵ ئەوەدا کە نەخۆش بوو خۆی ئامادەکردو وتی بە خێزانەکـــەی هەڵم بگرنو دەرم بکەن لەم عەرزی شیرکە بم بەن بۆ خزمەتـــی ڕەسوولەڵلا ، وە فیعلەن ئەوانیش هەڵیان گرتو دەریان کرد لـــە مەکەو کەوتە سەر ڕێگەی مەدینەی مونەوەرە ، کاتێ گەییشتە (تەنعیم) وەفاتی کرد لە پێش ئەوەدا کە بگات بە حەزرەت (د) جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو • وە خودا فەرمووی :

﴿ ومَنْ يُهاجِرْ في سَبِيلِ اللهِ يَجِـــدْ في الأَرْضِ مُراغَماً كَثِيراً وَسَعَةً ﴾ :

کەسێ هیجرەت بکا لە ڕێگەی خودا ئەوە جێگەی دوور لـــە فیتنـــەی دەس ئەکەوێ و گوشادییەکی دەس ئەکەوێ لە رزق و ژیواراو لـــە ئارامگادا •

﴿ ومَنْ يَخْرُجْ مِـــنْ بَيْتِـــهِ مُهاجِـــراً إِلى اللهِ وَرَسُولِهِ ﴾ :

وە کەسێ لە ماڵی خۆی دەربچێ حاڵی وابێ موهاجیر بێ بۆ لای خوداو پێغەمەری خودا •

﴿ ثُمَّ يُدْرِكْهُ المَوْتُ ﴾ :

جا لە پاش دەرچوون مردنی پێ بگات •

﴿ فَقَدْ وقَعَ أَجْرُهُ عَلى اللهِ ﴾ :

ئەوە بە تاقیق ئەجری دامەزراوە لەلای خودا ٠

﴿ وكانَ اللهُ غَفوراً رَحيماً ﴾ : (١٠٠)

وە خودای تەعالا تاوانپۆش‌و میهرەبانە :

جا بە موناسەبەی ئەم ئایەتانەوە کە باسی جیهادیان تێدابوو خودای تەعالا باسی کورتەوەکردنی نوێژی موسافیرو چلۆنیەتی نوێژی خەوفی کردو فەرموی : (واذا ضربتم في الارض ... الاية) ٠

ئیبن‌و جەریر ئەگێڕێتەوە لە ئیمامی عەلی (خ) ئەفەرموێ : کۆمەڵێ لە بەنی‌نەججارِ ئەنصاری مەدینە پرسیاریان کرد لە حەزرەت (د) : ئێمە سەفەر ئەکەین لە سەفەرا نوێژ چۆن بکەین ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵبوو ، وە پاش ئەوە وەحی بڕایەوە ، پاش ئەوە بە ماوەی سێ ساڵ حەزرەت رۆیی بۆ غەزاو لەو غەزادا نوێژی نیوەڕۆی کرد کاتێ نوێژەکەیان بە جەماعەت کرد کافرەکان لەناو خۆیانا وتیان : ئەتانتوانی لەم نوێژی ئەوانەدا هێرش ببەین بۆ سەریان‌و بیانفەوتێنێن بۆچی موبالاتتان نەکرد بەم هەلە باشە ؟ یەکێ لەوان وتی : نوێژی تریان هەیە لە دوای ئەم نوێژە لەو کاتەدا هێرش ببەنە سەریان، وە لە پاش ئەم نوێژی نیوەڕۆو پێش نوێژی عەسر ئەم ئایەتە نازڵبوو وە هیوای کافرەکان بە هەوادا رۆیشت‌و خودا فەرموی : (ان خفتم ان يفتنكم الذين كفروا « هەتا » عذابا مهينا) ٠

وە ئیمامی ئەحمەدو بەیهەقی‌و حاکم‌و ئەبوداوودو نەسائی

ریوایەتیانکردووە لە ئیبنو عەیاش (زرقی) ئەڵێ : لە خزمەتی حەزرەتا بووین لە عەسفاندا (ناوی شوێنێکە) ، کافرەکان رووبان تێکردین بۆ جەنگ‌و خالیدی کوڕی وەلیدیش لەناویانا بوو ، وە ئەوان لە بەینی ئێمەو قبلەدا بوون‌و حەزرەت نوێژی نیوەڕۆی پێکردین بە یەکەوە ، وە کافرەکان وتیان : ئەمانە لە کاتێکدا بوون غافڵ بوون لە هێرشی ئێمە ئەگەر ئێمە هێرشمان بکردایە باش لێمان ئەدان ! یەکێ لەوان وتی : نوێژی تریان هەیە پاش ئەم نوێژە کە لەم نوێژە زیاتر خوشیان ئەوێ ٠٠ لەو نوێژەدا لێیان ئەدەین! خودای تەعالا لە پاش ئەم نوێژی نیوەڕۆو وە لە پێش عەسرا جوبرەئیلی نارد بەم ئایەتەوە (واذا کنت فیهم ٠٠٠ الایة) ٠

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەو (خ) کە ئایەتی (ولا جناح علیکم اذا کان بکم اذی) نازڵبوو بە هۆی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوفەوە کە بریندار بوو (رواه البخاري) ٠ بەهەر حاڵ خودا ئەفەرموێت :

﴿ وإذا ضَرَبْتُمْ في الأرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُناحٌ أنْ تَقْصُروا مِن الصَّلوةِ ﴾ :

واتە : کاتێ کەوتنەسەفەرەوەو بە عەرزا ڕۆیشتن ئەوە گوناحتان لەسەر نیە کە نوێژەکانتان کورتبکەنەوە ٠ واتە چوار رکاتی بکەن بە دوو رکات ٠

﴿ إنْ خِفْتُمْ أنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذينَ كَفَرُوا ﴾ :

ئەگەر ترستان بوو کافرەکان ناڕەحەتتان بکەن‌و بێن بەسەرتانا ٠

﴿ إِنَّ الكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴾ : (١٠١)

به راستی کافرەکان دوژمنێکی دیارین بۆ ئێوە .

﴿ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلوة ﴾ :

وە کاتێ تۆ لە ناویانا بووی‌و ویستت نوێژ بکەی بۆیان .

﴿ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ ﴾ :

بیانکە بە دوو تاقم : تاقمێکیان بەرەوڕووی دوژمن راوەستێ‌و ، تاقمێ لەوان راستبێنەوە دەس بکەن بە نوێژ لەگەڵ تۆداو با چەکی جەنگیشیان وەربگرن لەگەڵ خۆیانا . خوودە لەسەرکەن شیر بکەنە مل . تیرو کەوانیان حازر وەکو بجل .

﴿ فَإِذَا سَجَدُوا ﴾ :

کاتێ ئەم تاقمە سوجدەکانی رکاتی یەکەمیان برد لە پشتی تۆوە .

﴿ فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائِكُمْ ﴾ :

با تۆ بەجێبهێڵن‌و بڕۆن لە دواوە بەرەو ڕووی دوژمن راوەستن لە جێگەی تاقمەکەی تراو ئاگادار بن لە دوژمنەکان .

﴿ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ﴾ :

پاش ئەوە تاقمی یەکەم چوونە دواوە بۆ ئاگاداری لە

دوژمنەکان با تاقمێ تر کە لە پاشەوە راوەستابوون‌و نوێژیان نەکردووە بێن بۆ لای تۆو نوێژ دابەستن‌و رکاتێ نوێژ بکەن لەگەڵ تۆدا ، بەڵام بـــا ئیستیعداد وەربگرن‌و چەکەکانیـــان هەڵبگرن لەو کاتەدا شوێنەکەی خۆیان بەجێدێڵن‌و دێن بۆ لای تۆ مەبادا دوژمنەکان لەم کاتی وەرگەڕانی ئەوانە فرســـەت بێنن‌و هێرش بێنن بۆ سەرتان ٠

﴿ وَدَّ الَّذِين كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُون عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُون عَلَيْكُمْ مَيْلَةً واحِدَةً ﴾ :

کافرەکان پێیان‌خۆشە ئەگەر ئێوە غافڵ ببن لە چەکـــی جەنگیتان‌و لە بەرگ‌و پۆشاکتان‌و پێویستی سەفەرتان وە بـە جارێ بڕژێن بەسەرتانا بە یەک جار بتانفەوتێنن ٠

﴿ وَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ اِن كانَ بِكُمْ اَذىً مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ ﴾ :

وە گوناحتان لەسەر نیە ئەگەر بێئاساییشێکتان هەبـــێ لەبەر باران یاخود نەخۆش بن لەوەدا کە چەکەکانتان دابنێن ٠

﴿ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ﴾ :

بەڵام ئیستیعدادی خۆتان وەربگرن‌و ئاگادار بن لـــــە خۆتان ٠

﴿ اِنَّ اللهَ اَعَدَّ لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً ﴾ (١٠٢)

بە راستی خودای تەعالا ئامادەی کردووە بۆ کافرەکـــان عەزابێکی وەها سووکیان بکا ٠ وە قـــەت غافڵ مەبن لێیـــان‌و ئاگادار بن لە شەڕیان ٠

﴿ فَاِذا قَضَيْتُمْ الصَّلاةَ ﴾ :

جا کاتێ که نوێژه کورته‌که‌تان ته‌واو کرد به‌و شێوه‌ که‌ وتمان •

﴿ فَاذْكُرُوا اللهَ قِياماً وَقُعُوداً وعَلَى جُنُوبِكُمْ ﴾

ئیتر ئاره‌زووی خۆتانه‌ چڵۆن زیکری خودا ئه‌که‌ن بۆتان دروسته‌ بیکه‌ن ؛ خواستتان هه‌یه‌ به‌ راوه‌ستانه‌وه‌ یا به‌ دانیشتنه‌وه‌ یا له‌سه‌ر ته‌نیشت زیکری خودای ته‌عالا بکه‌ن •

﴿ فَاِذا اطْمَأْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلاةَ ﴾ :

جا کاتێ دڵتان ئه‌مین بووه‌وه‌ له‌ بیمی جه‌نگ‌و له‌ ولاتی ئاساییشدا مانه‌وه‌ نوێژه‌کانتان به‌ شه‌رائیط‌و ئه‌رکانی خۆیه‌وه‌ به‌جێ‌بێنن به‌ ره‌سایی •

﴿ اِنَّ الصَّلوةَ كانَتْ عَلَى المُؤْمِنِينَ كِتاباً مَوْقُوتاً ﴾ : (١٠٣)

به‌ راستی نوێژ له‌سه‌ر موسوڵمانان فه‌رزێکه‌ به‌سراوه‌ به‌ کاتی تایبه‌تیه‌وه‌ فه‌رزه‌ به‌ باشی ته‌واو بکرێ •

له‌م شوێنه‌دا چه‌ن باس هه‌یه :

یه‌که‌م : کورتکردنه‌وه‌ی نوێژی چوارڕکاتی له‌ کاتی سه‌فه‌ردا نه‌به‌سراوه‌ به‌ مه‌رجی وجوودی ترسه‌وه‌ به‌ڵکو له‌ کاتی ئاساییشدا هه‌ر دروسته‌ • یه‌علای کوڕی ئومه‌ییه‌ ئه‌ڵێ : وتم به‌ عومه‌ری کوڕی خه‌تاب : چۆن دروسته‌ بۆ ئێمه‌ نوێژ کورت

بکەینەوەو ئیستە ئەمین بووینەتەوەو خوداّ فەرموویـــەتی : (ان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا) ؟! عومـــەر فەرمووی : منیش تەعەجوبم کرد لەوەی کە تۆ تەعەجوبت لێکردو پرسیارم کرد لە حەزرەت (د) ئەویش فەرمووی : (صدقة تصدق الله بها علیکم فاقبلوا صدقته) فەرمووی : صەدەقەیەکە خودا داویەتی پێتان دەی ئێوەیش قەبوڵی بکـــەن • جـــا لـــەم فەرموودەی حەزرەتەوە (د) دەرئەکەوێ کە قەیدی (ان خفتم ان یفتنکم) بۆ مولاحەزەی غالب باسکراوەو مەفهوومی نیە وەکو ئایەتـــی (وربائبکم اللاتی في حجورکم) •

باسی دووەم : لەسەر مەزهەبی ئیمامەکان هەر نوێژی چوار رکاتی کورت ئەکرێتەوەو ئەکرێ بە دوو رکات ئیتر باقـــــی نوێژەکان کورت ناکرێنەوە • وە بە مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) ئەو نوێژە چوار رکاتیە کورت ئەکرێتەوە پێویستە نوێژی حازر بێ یا نوێژی فەوتاوی سەفەر بێ ، وە بۆ دروستـــــی (قەصر) چەن شەرت هەیە • یەکەم ئەمەیە : ئەو سەفەرە دوو مەنزڵ رێگە دوور بێ • واتە حەفتاو دوو کیلۆمەتر بێ •

دووەم : ئەمەیە ئەو سەفەرە حەلاڵ بێ ، واتە بو دزی وە یا بۆ زیاندان لە موسوڵمانان نەبێ • سێهەم : ئەمەیە هەر لە ئەووەڵی نوێژەکەوە نیەتی قەصر بێنێ • چوارەم : ئەمەیە لە شووڕای شارەکە یا ئەو جێگە کە لێی دەرئەچێ لای دابێت •

پێنجەم : نیەتی ئیقامەتی چوار رۆژی نەبێ • شـــەشەم : ئەمەیە لەو نوێژەدا کە کورتی ئەکاتەوە ئیقتیدا نەکا بـــــە ئینسانێکی وا نوێژەکەی بەتاڵ بێ • حەوتەم : ئەمەیە کە لـــە

ئەووەڵەوە قەسدی شوێنێکی مەعلووم کردبێ • هەشتەم : ئەبێ لەو نوێژەدا ئیقتیدای نەکردبێ بە ئیمامێ کە نوێژەکەی تەواو بکا • نۆهەم : ئەمەیە کابرا بیرو باوەڕی وابێ کە کورتەوەکردن دروستە • جا ئەگەر داخڵی وڵاتێ بوو بە عەزمی ئەوە کە چوار رۆژ جگە لە رۆژی دوخوولو خوروج لەو شوێنەدا بمێنێتەوە ئەوە ئیتر هەر گەییشتە ئەو شوێنە ئیتر نابێ نوێژەکەی کورتبکاتەوە • وە ئەگەر نەیئەزانی کەی ئیشەکەی تەواو ئەبێو عەزمی وابو هەرکاتێ ئیشەکەی تەواو بوو لە وەڵاتەکە دەرچێ ئەوە هەتا هەژدە رۆژ بۆی دروستە نوێژ کورت بکاتەوە •

باسی سێهەم : ئەمەیە هەر وەکو کورتکردنەوەی نوێژی چواررکاتی دروستە ، وەکو باسمان کرد ، دروستە کە لەگەڵ قەصرەکەدا یا بە بێ قەصر نوێژی نیوەڕۆ جەمع بکاتەوە لەگەڵ عەصراو نوێژی مەغریب جەمع بکاتەوە لەگەڵ عیشادا • جا ئەگەر بە جەمعەتەقدیم بوو واتە عەصری هێنایە لای نیوەڕۆو عیشای هێنایە لای مەغریب ئەوە واجبە لە پێشا نوێژە خاوەن وەختەکە بکا . وە کە هێشتا ئەو نوێژەی تەواو نەکردووە قەسدی وابێ کە نوێژەکەی دواوەی لەگەڵدا ئەکا • وە ئەگەر بە جەمعەتەئخیر بوو واتە نوێژی نیوەڕۆی برد بۆ لای عەسرو نوێژی مەغریبی برد بۆ لای عیشا ئەوە هەرکامیان لە پێشا بکا دروستە ، بەڵام ئەفضەل ئەوەیە ریعایەتی تەرتیب بکا • وە بە شەرت گیراوە بۆ جەمع کە طوولی فەصل نەبێ لە بەینی ئەو نوێژانەدا لە ماوەی قامەتکردنێ زیاتر بۆ ئەو نوێژە دووهەمەو

گەڕانێکی سووك بۆ ئاو لە ولاتێکدا ئاوی تێدا نەبێ . هـــەروا شەرتە هەتا نوێژە دووهەمەکە دائەبەستێ ئەو سەفەرەی مابـــێ ئەگەرنا نوێژە پێشووەکەیان ئەبێ بە قەزای بێگوناھ ، واتە نوێژەکە قەزایە بەلام گوناھ لە تەئخیرەکەیا نیە .

بۆی چوارەم : ئەمەیە نوێژی خەوف چەن نەوعی هەیە ؛ یەکەم : ئەمەیە کە دوژمنەکە لە جانیبی قیبلەوە بێ ئەمە لـــەم صوورەتەدا وەکو لە نەصی ئایەتەکەدا بەیانکراوە ، ئیمـــام سوپاکەی بکا بە دوو بەشەوە بەشێکیان موقابیل بە دوژمـــن راوەستنو ئاگادار بنو بەشێکیان بێن لەگـــەڵ ئیماما نوێـــژ دابەستن بە جەماعەت هەتا رکاتێ ئەکەن لـــەگـــەڵ ئیماما پاش تەواوکردنی ئەو رکاتە ئەمان بڕۆن لە موقابیلی دوژمنەکـــەوە راوەستنو چینی یەکەم بێن لە قیاما بگەن بە ئیمـــام ئەمانیش ئەگەڵ ئیماما رکاتێ نوێژ بکەنو کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحییات ئەمانە راستبینەوە بۆ رکاتی دووهەمیانو تەواوی بکـــەنو بگەنەوە بە ئیمام کە هەر لە تەحییاتا ماوەتەوە جا تەحییاتەکەیان بخوێننو لەگەڵ ئیماما پاش ئەو سەلام بدەنەوە . وە ســـێ نەوعی تر لە نوێژی ترس هەیە . پێویستە موراجەعە بکەن بە زانایانی دین .

﴿ وَلا تَهِنُوا فِي ابْتِغاءِ القَوْمِ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان زەعیف مەبن لە کەوتنەشوێنی کافرەکانا بۆ جەنگکردن لەگەڵیانا .

﴿ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُون فَإِنَّهُم يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ﴾ :

ئەگەر ئێوە ئێش‌و ئازارتان پێ‌ئەگا لە جەنگدا ئەوانیش ئێشیان پێ‌ئەگا وەکو ئێوە ئێشتان پێ‌ئەگا ٠

﴿ وَتَرْجُونَ مِنَ اللهِ ما لا يَرجُون ﴾ :

وە زیاد لەوە ئێوە هیوای پایەیەکی واتان هەیە لە خودا کە ئەوان نیانە ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (١٠٤)

وە بە راستی خودا زانایە بە باوەڕو کردەوەی هەردوو لاتان‌و خاوەن حیکمەتە لەوەدا کە ئەیکا ٠

فەرموودەی خودا (انا انزلنا اليك الكتاب) لەگەڵ هەشت ئایەت لەپاشیەوە ٠

ریوایەتکراوە لە قەتادەی کوڕی نوعمانەوە ئەڵێ : مالێ بوون مەشهوور بوون بە (بنو ابیرق) سێ برا بوون : بیشرو ، بەشیرو ، موبەشیر ٠ بیشر پیاوێکی منافق بوو شیعری ئەوت‌و زەمی ئەصحابەی پێغەمەری ئەکردو بازە عەرەبێ شتیان پێ‌ئەدا ، وە هەرکاتێ زەمی ئەکرد ئەیوت بە درۆ فلانکەس‌و فلانکەس وتوویانە ٠٠ کاتێ ئەصحابەکانیش قسەکانیان ئەبیست ئەیانوت : وەڵاهی ئەمە هەر قسەی ئەو پیسەیە ئەویش وتی : (او كلما قال الرجال قصيدة نحلت فقالوا : ابن ابيرق قالها) جا قەتادە ئەڵێ : ئەو ماڵە لە جاهیلیەت‌و ئیسلاما هەر گەداو لات بوون‌و زورمەی خەڵك خواردەمەنییان لە

مەدینەدا خورماو نانی جۆ بوو • وە هەر پیاوێ دەوڵەمەنـــد بوایێ کاتێ کە قافڵەیێ لە شامەوە ئاردی کەنمیان بهێنایـــێ ئەڕۆییشت بازێکی ئەکڕی بۆ نەفسی خۆی ئیتر مااڵو منداڵـــی هەر خورماو نانی جۆیان ئەخوارد • تا جارێ کاروانێ لە شام هاتەوەو ئاردی گەنمیان هێنابوو وە (رفاعە)ی مامم زۆییشت بارێ ئاردی باشی کڕیو کردیە ناو مەشکەیێو لە مەشکەکـــەدا بازێ چەکیش هەبوو وەکو دوو شیرو دوو زرێو بازێ ئەسبابی زیادە • لە شەوا دز هاتە سەر مااڵی مامموو کووپەکەیان لـــــە ژێرەوە کونکردبوو ئاردەکەو چەکەکانیشیان بردبوو •

لە سبەینێدا رەفاعەی مامم هات وتی : ئەی برازام ئیمشەو کووپەکەیان کونکردووەو ئاردەکـــــەو چەکەکـــانیان بردووە ئێمەیش کەوتینە پرسیارکردن تا خەڵك پێیان‌وتین : ئیمشـــەو مااڵی (بنو ابیرق) ئاگریان ئەگڕا ، مەعلووم شتی ئێوەیـــــان دزیوەو خواردوویانە ! ئێمەیش چووینە سەریان‌و پرسیارمان کرد ، ئەوانیش وتیان : بە خوا ئەو مااڵی ئێوە کەس نەیبردووە ئیللا لەبیدی کوڕی سەهل نەبێ ئەمەیش پیاوێکـــــی ماقوواڵو خاوەن پایە بوو وە موسواڵمان‌و صاڵح بوو • کاتێ لەبید ئـــەم قسەی بیست رقی داهات شمشێرەکەی خۆی ڕووت کردو هـــات بۆ سەر (بنو ابیرق) وتی : ئێوە من ئەکەن‌بە دز ؟! وەڵاهی یا بەم شیرە ئەتانکوژم یا ئەبێ ئەم ماڵە بدۆزنەوە ! ئەوانیش وتیان : دوور بکەوەرەوە ، وەڵاهی تۆ پیـــــاوی دزی نیت • ئەلحاصڵ ئێمە بە قەرینەو نیشانەدا باوەڕمان هاتە سەر ئەوە کە ئەو کارە کاری (بنو ابیرق)بووە ، جا رفاعەی مامم وتـــی

پێم : برۆ بۆ خزمەتی حەزرەت ئەم باسەی عەرز بکە • منیش رۆییشتم بۆ خزمەتی عەرزم کرد ، وە حەزرەت فەرمووی : باشە تەماشای قەضییەکەتان ئەکەم •

کاتێ (بنو ابیرق) ئاگادار بوون کە من چوومەتە حوزووری حەزرەت (د)و قسەکەم عەرزکردووە ئەوانیش ئامۆزایەکیان بۆ ناوی ئەسیر کۆڕی عوروة بوو چوون بۆ لای بۆ ئەوە کە ئەوانیش بە هۆی خزمۆ عەشرەتەوە تەگبیرێ بکەن ، وە فیملەن کۆمەڵێکیان پێکەوە ناو چوونە خزمەتی حەزرەت عەرزیان کرد: یا رەسولەڵڵا قەتادەی کۆڕی نوعمانو رفاعەی مامی ئەیانەوێ هۆزی (بنو ابیرق)بکەن بە دزو ئابڕوویان ببەن (مع انه) ئەوان ئەهلی خێرو صەلاحنو ئەمانە بە بێ شاهیدو ئیثبات ، ئەم قسەیان دروستکردووە بۆیان •

قەتادە ئەڵێ : کاتێ هاتمەوە بۆ حوزووری حەزرەتو قسەم لەگەڵ کرد تەماشام کرد عاجزە لە منو لە رفاعەی مامم و ئەیەوێ کە بەشیرو براکانی دوور بخاتەوە لەو توهمەتە ، وە منیش زۆر موتەئەثیر بووم،وتم:خۆزگا هەموو ماڵەکەم ئەفەوتاو قسەم نەئەکرد لەگەڵ حەزرەتا ! پاش ئەوە رفاعەی مامم هات بۆ لام وتی : چیت کردووە ؟ منیش وەزعەکەم بۆ گێڕایەوە ، ئەویش وتی : بڵێین چی ؟ (الله المستعان) • پاش ئەمە ئەوندی پێ نەچوو ئەم ئایاتانە نازڵبوون (انا انزلنا اليك الكتاب بالحق •••) تا ئاخری ئایەتەکان • پاش ئەمە چەکو

سیلاحەکەی مامیان بردەوە بـــۆ خزمەتی حەزرەت (د) ئەویش دانیەوە بە رفاعەی مامم ، کە هاتم بۆ لای مامم ئەویش پیاوێکی پیر بوو وە وام ئەزانی زۆر دینی قایم نیە • وتی : رۆڵە ئـــەو سیلاحانە هەموو لە رێی خودادا بن • جا حاڵی بووم کە مامـــم موسوڵمانێکی تەواوە • پاش ئەم رووداوە بەشیر گەڕایەوە بـــۆ کوفرو رۆییشتەوە بۆ ناو کافرەکـــانو بە مـــورتەدی مرد • (العیاذ بالله) جا خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ اِنَّا اَنْزَلْنا اِلَیْكَ الکِتابَ بِالْحَقِّ ﴾ :

ئێمە بە راستی قورئانمان ناردوەتە خوار بـــۆ لای تۆ وە حاڵی ئەو قورئانە وەهایە لەگەڵ حەقو ئەحکامی راستایە •

﴿ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النّاسِ بِما اَراكَ اللّٰهُ ﴾ :

بۆ ئەوە حوکم بدەی لە بەینی (مدعی) و (مدعی علیه) لەم ئادەمیزادانەدا بەو یاساو ئوصوولە کە خودا نیشانی داوی‌و شستوویەتە بەرچاوت •

﴿ وَلا تَکُنْ لِلْخائِنینَ خَصیماً ﴾ : (١٠٥)

وە تۆ قەت مەبە بە خەصیم‌و موجادیل‌و موحامی‌و مودافیع بۆ ئەو کەسانە کە نائەمین‌و خەیانەتکارن •

﴿ واسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ﴾ :

داوای چاوپۆشی بکە لە خودای تەعالا بۆ خۆت بەرابەر بەو مەیلی دڵە کە بە قسەی ئەسیری کوڕی عوروەو رەفیقەکانـــی کەوتە دڵتەوە بۆ کوڕەکانی (بني ابیرق) •

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٠٦)

به راستی خودای تەعالا چاوپۆشی کەرو میهرەبانە ٠

﴿ و لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتانُونَ اَنْفُسَهُمْ ﴾ :

قەت جەدەل مەکە بۆ موداڤەعە لەو کەسانە کە خەیانـــەت ئەکەن لەگەڵ نەفسی خۆیاندا بە خواردنی مالّی خەڵکی ٠

﴿ إِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ مَنْ كانَ خَوَّاناً اَثِيماً ﴾ : (١٠٧)

خودای تەعالا بە راستی ناحوببێنێ ئەو کەسانە کە خەیانەت کارو تاوانبارن ٠

ریوایەتکراوە ئەو کابرا کە دزییەکەی لێدەرکـــەوتو رایکرد شەوێ رۆییشت بۆ دزیی مالێکی ترو دیوارێکی کون کرد بۆ ئەوە بڕواتە ناو مالّەکەوە ، وە ئەو دیوارە رووخـــا بەسەریاو مرد ٠

﴿ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ و لا يَسْتَخْفُونَ مِـــنَ اللهِ ﴾ :

کاری ناپەسەندو دزیی ئەشارنەوە لە خەڵکو شەرمیـــان لێئەکەن بەڵام نایشارنەوە لە خوداو شەرم لە خودای تەعـالا ناکەن ٠

﴿ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ ما لا يَرْضى مِـــنَ القَوْلِ ﴾ :

وەلحاڵ خودا لەگەڵیانە لەو کاتەدا لە شەوا قسەی ناهەمواری ئا ئەکەن کە خودا رازی نیە لێیان ٠

﴿ وكانَ اللهُ بِما يَعْمَلُونَ مُحِيطاً ﴾ : (١٠٨)

وه خودا هەمیشه موحیطو ئاگادارە لە هەموو ئەو کارانە ـە ئەوان ئەیکەن .

﴿ ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ جادَلْتُمْ عَنْهُمْ في الحَياةِ الدُّنْيا ﴾ :

باشە ئەوا ئێوە ئـەو کەسانەن کە موجادەلەتان کرد بۆ رزگاری ئەوان لە عالەمی دنیادا .

﴿ فَمَنْ يُجادِلُ اللهَ عَنْهُمْ يَوْمَ القِيامَةِ ؟ ﴾ :

ئەی کێ موجادەلە بکا لەگەڵ خودادا لەسەر ئەوان لە رۆژی قیامەتا ؟

﴿ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً ﴾ : (١٠٩)

یا خود کێ ئەبێ بە وەکیل بۆ ئەوان ؟

﴿ ومَنْ يَعْمَلْ سُوءً أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللهَ يَجِدِ اللهَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١١٠)

هەرکەسێ کارێکی خراپی وەها بکا کە زیانی بۆ غەیری خۆی ببێ ، یاخود ستەم بکا لە نەفسی خۆی ، بەم رەنگـە بازێ کردەوەی ناپەسەند بکا لە زاتی خۆیا ، لە پاشان داوای عەفوو مەغفیرەت بکا لە خودا ئەوە بە بێ شوبهە خودای خۆی دەس ئەکەوێ بە چاوپۆشو میهرەبان :

﴿ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْماً فَإِنَّما يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ ﴾ :

کەسێ گوناهێ پەیدا بکا بۆ خۆی ئەوە زیانەکەی هـــەر لەسەر نەفسی خۆیەتی •

﴿ وکان اللهُ علیما حکیما ﴾ : (۱۱۱)

بە راستی خودا عەلیمو زانایە بە ئەحوالی مەخلووقاتـی خۆیو خاوەن حیکمەتە لەوەدا کە ئیستیعجالو پەلەپەل ناکـا بۆ مەزابدانی کەس •

﴿ ومن یکسب خطیئة او اثما ثم یرم بـــه بریئا ﴾ :

کەسێ خۆی گوناهێکی بچووک یا گەورە بکاو لە پاشانا ئەو تاوانەی بخاتە ملی کەسێ کە عەلاقەی نەبەدن نیە بەوکارەوە "

﴿ فقد احتمل بهتانا واثما مبینا ﴾ : (۱۱۲)

ئەوە بە راستی نەو کەسە بوختانێ گەورەی هەڵگرتووەو تاوانێکی ئاشکرا •

﴿ ولولا فضل اللهِ علیك ورحمته ﴾ :

ئەگەر فەضلو کەرەمی خودا زۆر نەبوایێ بەسـەر تۆداو میهرەبانی زۆر نەبوایێ •

﴿ لهمت طائفة منهم ان یضلوك ﴾ :

بە راستی تاقمێ لەو کافرانە کە بە وەفد بۆ دیفاع هاتبوون ویستیان رێگە لە تۆ ون بکەن •

﴿ وما یضلون الا انفسهم وما یضرونك من شیء ﴾ :

ئەوانە ناتوانن کەس گومڕاە بکەن خۆیان نەبێ وە بـــە قەتعی زیان بە تۆ ناگەیەنن •

﴿ وانزل اللهُ علیكَ الكِتاب والحِكْمة ﴾ :

وە خودای تەعالا کیتابی ناردووە بۆتو مەعریفەتـــی ئەشیای نیشانداوی وە حیکمەتی فێرکردووی •

﴿ وعلّمك ما لم تكن تعلم ﴾ :

وە ئـەو حەقایقەی نیشـــانداوی کـــە تۆ لەمەو پێش نەتئەزانی • ئەوەتە کە لە پێش نازلکردنی قورئانا تـــۆ ئەحوالی هۆزی (بنو ابیرق)ت نەدەزانی ، وە لە پاش ناردنـــی قورئان ئاگادار بووی •

﴿ وكانَ فضلُ اللهِ علیكَ عظیماً ﴾ : (١١٣)

وە فەضلو کەرەمی خودا لەـەر تۆ زۆر گەورەیە بە هۆی ئەوەوە رەوانەی کردی بە ریسالەتێ عامەو شامیلە بە دەوام تـا رۆژی قیامەت •

وە لە تەفسیری بەیضاویو فـــەخرەدینی رازیـــدا (خ) نووسراوە ئەم دزە ناوی طوعمە بووە ، جا ئەگونجێ وەکـــو قۆرطوبی نووسیویەتی ناوی بەشیر بووبێو لەقەبی طوعمـــە بووبێ • وە بەیضاوی ئەگێڕێتەوە کە طوعمەی کوڕی (ابیرق) رۆییشت ئەو هەمانە ئاردەی دزیو چەکەکانیشی تێدابـــوو وە هێنای لە مالّی زەیدی کوڕی سەمینی یەهوودیدا شاردەییەوە ، کاتێ خەڵك کەوتنە دۆزینەوەی ئەو مالّە تەماشایان کرد لـــە

ڕێگەدا ئارد داوەڕیوەو بەو ئاردەدا شوێنی دزییەکەیان برد بۆ ماڵی زەیدی کوڕی سەمین ، کاتێ ماڵەکەیان دۆزییەوە زەیـــد وتی : من ئەم ماڵەم نەهێناوە بەڵکو طوعمەی کوڕی (ابیرق) هێناویەتی داویەتە دەستم بە ئەمانەتو دوو سێ جوولەکـــەی هێنا بە شاهید لەسەر ئەم قسەیـــە ، جـــا خێڵـــی (ابیرق) جوولەکەکانیان برد بۆ لای حەزرەتو عەرزیان کرد ئەگەر تـۆ موداڤەعەمان بۆ نەکەی ئەم جوولەکانە ئەم دزییە کە خۆیـــان کردوویانە ئەیخەن بەسەرماناو ئابڕووی ئێمە ئەبـــەن • وە حەزرەت (د) لـــە ئەوەڵـــەوە وا ڕۆییشتـــە دڵیەوە کـــە ئەوانـــە راســت ئەکـــەنو جوولەکـــەکان درۆ ئەکـــەن • ویستی کـــە موداڤەعە بکـــا بـــۆ هۆزی (ابیرق) و لـــەم ناوەدا وەحی نازڵ بوو وە دەرکەوت کە دزەکە طوعمەیە ، جـــا طوعمە لە دین دەرچوو رای‌کرد بۆ مەکە لەوێش شەو ڕۆییشتە سەر ماڵێ بۆ دزی ، خەریك بوو دیواری ماڵەکە کون‌بکـــات دیوارەکە ڕووخا بەسەریاو بە کافری مرد •

وە لە (تاج الاصول)دا لە کیتابی تەفسیردا ئەفەرموێنێت : کاتێ ئەم ئایەتانە نازڵبوون بەشێر ڕۆییشتەوە بـــۆ لای موشریکەکانو دابەزی لە ماڵی (سلافە) کچی سەعدی کـوڕی (سمیة) جا ئەم ئایەتە نازڵبوو : (ومن یشاقق الرسول من بعد ما تبین له الهدی ••• الآیتان) پاش ئەوە حەسانی کوڕی ثابت هەجوی سەلافەی‌کرد بە چەن شیعرێ لەسەر ئەم لەخۆگرتنی بەشیرە • جا سەلافە بوخچەو کۆڵی بەشیری نابەسەریەوەو فڕەی‌دان بـــۆ

شیوێ ، وتی ئەمەیش خێری تۆ بوو بەشیر کە حەسسان هەجوی کردین • ئەم شیعرانی حەسسانە دیاری تۆ بوون هێنانت بۆم •

وە پاش ئەم رووداوە هۆزی (ابیرق) دەستیان کرد بە فاڵو فیڵو هاتوچۆو چپەچپکردنو واتەن پەنامەکی لەئەڵ ئەمونەودا بە نەوعێ کە نیسانی ناشارەزا وای ئەزانی قەزییەیەکی گەورە وا لە ئارادا ئەم ئەشنادا ئەم ئایەتە نازڵبوو •

﴿ لا خير في كثير من نجويهم ﴾ .

هیچ سوودێکی دینیو دنیایی نیە لە زۆر لە چپەچپو واتە بن گوێی نەمانەدا •

﴿ إلا من أمر بصدقة أو معروف أو إصلاح بين الناس ﴾ :

واتە لە بناغەدا وتار دانراوە بۆ دەفعی زیان یا بۆ هێنانی سوودو فازانجی دینی یا دنیایی ، کە وابێ چپەی ئەم هۆزی (ابیرق)ە کە یەکێ لەمانەی تیا نیە بە قەطعی سوودی تیا نیە ، بەڵێ سوود وا لە چپەی ئەو گەسانەدا کە ئەمر ئەکەن بە صەدەقەیێ واتە بە گەیاندنی خێرێکی مادی وەکو ئاوێ بەرگێ پارەیێ یا غەیری ئەمانە بە گەسانێ کە پێیان بڵێ ، یا چپەی ئەسڵی ئەو ئەمر بە چاکەیێ بکار ئامۆژگاریەک بکا یا ئاوبەیێ خەڵك ڕێك بخا •

﴿ ومَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغاءَ مَرْضاةِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً ﴾ (١١٤)

جا هەرکەسێ چپە بکا بو ئەمر بە صەدەقە یا ئەمر بەچاکە یا رێکخستنی میانەی خەڵك لەبەر داواخوازی رەزای خودا نەك لەبەر ئارەزوویەکی نەفسی وەیا حەزکردن لە شۆرەت وە یا شتێ کە ناشەرعی بێ و بیەوێ بەم خزمەتانە پێ بگات ئەوە لە پاشە ڕۆژی نزیکدا ئەجرو پاداشێکی گەورەی پێ ئەدەین •

ئیمامی رازی زۆر تاریفی ئەم ئایەتە ئەکا ئەفەرموێت : ئەم ئایەتە هەموو خێرانی تیایە : چونکی کردەوەی چاکە یا گەیاندنی سوود بە خەڵك یا چارەکردنی زیانە وە یا گەیاندنی سوودی مادییە ئەوە صەدەقەیە یا بە گەیاندنی سوودی مەعنەوییە ئەوەیش ئەمرە بە چاکە بە دەرز بە ئامۆژگاری بە تکا بە هەر جۆری تر ببێ وە چاری زیانیش ئیصلاحە لە عالەما •

﴿ ومَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُ الهُدى ﴾ :

هەرکەسێ بەرانبەرکێ و موخالەفەی پێغەمەر بکاو لە رێگەی فەرمانی ئەو لادا پاش ئەوە کە حەقی بۆ دەرکەوت و ریسالەتی بۆ ئابت بوو بە هۆی چاوکەوتنی بە موعجیزات یا بە هوی حالی بوونی لە دەلیلی ئیثباتی ریسالەت •

﴿ ويَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ المُؤْمِنِينَ ﴾ :

وە بکەوێتە شوێنی غەیری رێگەی موسوڵمانان لە بیرو باوەڕاو لە پەیڕەوی پێغەمەرا (د) •

﴿ نُوَلِّهِ ما تَوَلَّى ﴾ :

ئەیخەینە شوێنی ئەو ڕێگـــەی گومڕاهییـــە کـــە خۆی گرتوویەتی •

﴿ ونصلِهِ جَهَنَّمَ ﴾ :

وە ئەیخەینە ناو ئاگری دۆزەخەوە •

﴿ وساءَتْ مَصِيراً ﴾ : (١١٥)

وە زۆر ناپارو ناهـەمواڕە دۆزەخ لـــە جیهەتـــی ماواو قەرارگاوە •

بە زاهیر ئەم ئایەتە مونطەبیقە بەسەر (ابن ابیرق)دا کـــە لە پاش ئیمان هێنانو مانەوە لە ناو موسوڵمانانا و لە پاش ئەوە کە ڕیسالەتی حەزرەتی بۆ ڕووناك‌بووەوە ڕۆییشت لە دیـــن وەرگەڕایەوە هەتا بە کافری مرد •• هەروا شامیلە بۆ هەمـــوو کەسێ کە لەپاش دەرکەوتنی ڕێگەی ڕاست لە دینی ئیسلام لائەداو ئەکەوێتە دووی خەیاڵاتی فاسیدە ــ پەنابەخودا ــ ئەوە ماوای ئاگری دۆزەخە • هەروا دەرئەنەوێ لەم ئایەتەوە وەکو ڵادان لە فەرمانی حەزرەت (د) ئەبێ بەهۆی ئەوە کابرا بڕواتە ئاگـــری دۆزەخ ڵادان لە بیرو باوەڕی کۆمەڵەی موسوڵمانان خواهـ لـــە ئیعتیقادا یا لە ئەحکامی عەمەلییەدا خواە مەنصـــوصە یـــا موستەنبەطە بێ هەموو ئەبێ بە هـــۆی چوونەئاگـــری دۆزەخ کەوابێ دەرئەکەوێ کە ئیجماع واتە یەکگەوتنی زانا بـــەرزە بەڕێزەکانی ئیسلام لەسەر هەر حوکمێ هەبوو ئەبێ بە دەلیل بۆ باقی موسوڵمانان ؛ چونکە ڕێگەی موسوڵمانان هەرچەن هەموو

ڕێگەیێ : ئیعتیقادی و ، عەمەلی و ، مەنصووص و موعتەبەط ، ئەگرێتەوە بەڵام زۆر ئاشکرایە نابێ لە ڕێگەی موسوڵمانان ڕێگەی حوکمە مەنصووصەکان بگرین ؛ چونکە بەر ئیتیباعی ڕەسوول ئەکەوێ ، وە ئەم ڕێگە ئەبێ ڕێگەی ئیستینباطاتی ئەوان بێ لە پاش وەفاتی حەزرەت (د) وە دیارە نابێ لەو موسوڵمانانە ئەزانەکان یا زانا ناوانبارەکان مەقسەد بێ ، بەڵکو ئەبێ زانا بەڕێزەکان کە پایەیان لە ئیسلاما دیارە وە ئەوانەیش هەر موجتەهیدەکانن کە پێویستە عادڵ و عالم و دارای هێزی ئیستینباط بن • مادام وابوون فەرموودەیان ئەبێ ئیعتیماد بداتە سەر ئیستینباط لە سەنەدێ وە دەلیلێ لە ئایەت یان لە فەرموودەی پێغەمبەر (د) وە ئیمامی شافیعی (خ) ئەم ئایەتەی کردووە بە دەلیلی ئیستیدلال بە ئیجماعی ئیمامانی دین • وە ئەو کەسانە کە موخالیفی هاتنەجێگەی ئیجماعن قسەکەیان بێ قیمەتە ؛ چونکی شەرع دوورە لە فەلسەفەو وردەکاری فەلاسیفە وە لەسەر ظاهیر ئەڕوا ، کەوابێ یەکێ حەقی نیە لەم مەوزوعەدا بڵێت چۆن ئیجماعی عالمان دێتەجێ لەگەڵ دووری جێگەیان و جیاوازی ڕەغبەتیان ؟ چونکی بەسە بۆ عالمی زانای دین کە خودا ئەمری پێ بکا بە خزمەتی ئیسلام و ئیرشادی موسوڵمانان ئیتر داعی و باعیثی تری ناوێ بۆ ئەوە بیربکاتەوە لە کیتاب و سوننەت و ئەحکام وەربگرێ لێیان وە کاتێ ڕووداوێکی وەها بووبێ لەناو موسوڵمانانا وە لە مەکەدا یا لە مەدینەدا قەرەبالغی عالمەکان بڕیاری شتێکیان دابێ و ئێمە موخالیفمان بۆ مەعلووم نەبێ

ئەڵێین ئەوە (ئیجماع)ە • بەڵێ وەکو ئیمامی ئەحمەد ئەرمودیەتی عیبارەتی (لم نسمع خلافا) باشترە لە (اجمعت الامة)وە سالمترە •

وەلحاصڵ مادام تابیعبوونی غەیری ڕێگەی ئەوان حەرام بێ ئەبێ پێویست بێ ئینسان تابیعی ڕێگەی ئەوان بێ ، وە مەعلوومە تابیعبوونی ڕێگەی یەکێ لەوان واجب نیە وەکو تابیعبوون بە ڕێگەی کۆمەڵەیەکی تایبەتی • کەوابو مەقسەد تابیعبوونە بە ڕێگەی هەموویانو ئەمە تابیعبوونە بە ئیجماع • هەروا لەم ئایەتەوە دەرئەکەوێ مادام تابیعبوون بە مەجموعەکەیان ڕێگەی موسوڵمان بێ ئەبێ لە کاتی ئیختیلافدا تابیعبوون بە ڕێگەی زۆرمەی ئەو کۆمەڵەزۆر بەجێتر بێ لە تابیعبوون بە ئەقەلییەتو کۆمەڵەی کەم • وە لەسەر ئەم ئەساسەیە کە تابیعبوون بە (سەوادی ئەعظەم) لە ئەرمووەی حەزرەتا ئەمری پێکراوە هەتا ببێ بە سەرمەشق بۆ موسوڵمانان •

★ ★ ★

﴿ إِنَّ اللَّهَ لا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مادُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشاءُ ﴾ :

بە ڕاستی خودای تەعالا صەرفی نەظەر ناکا لەوە کە شەریکی بۆ قەرار بدرێ ، وە چاوپۆشی ئەکا لە غەیری ئەوە لە باقی گوناحەکان بۆ هەرکەس خواستی ببێ •

﴿ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالاً بَعِيداً ﴾:

(١١٦)

وه هەرکەسێ شەریك‌و هاوڕێ قەرار بدا بۆ خودا ئەوە بە راستی لە ڕێگە دەرچووەو ڕێگەی راستی گومکردووەو زۆر دوور کەوتووەتەوە لە ڕێگەی راست ٠

لەسەر فەرموودەی ئیمامی رازی سیڕێ دووبارەکردنەوەی ئەم ئایەتە ئەمەیە کە ئایاتی وەعدو وەعید یانی ئایاتی وادەی خێرو هەڕەشەکردن دژی یەکترنو خودا قەت ئایەتێکی لە ئایاتی وەعید دووبارە نەکردووەتەوە بە عەینی لەفظ ٠ جا ئەم ئایەتی وەعدەی دووبارە کردەوە بۆ دەلالەت لەسەر ئەوە کە خـــودا ڕەحمەتی لە غەزەبی زۆرترەو خودا حەز لە عەفوو چاوپۆشـی ئەکا ٠ وە لە لایەکی تریشەوە بۆ ئیشارەتە بۆ لای ئەوە ئەگـەر طوعمەی کوڕی ابیرق بە دزییەکەی دەسبەردار ببوایێ خـــودا عەفوی ئەکرد ، وە لەبەر ئیرتیدادو کوفرەکەی خودا دەری کـرد لە ڕەحمەتی خۆی ئەگەرنا عەفوی خودا زۆر گوشادە ٠

ریوایەتکراوە لە حەزرەتی عەلی (ك)وە هیچ ئایەتێ لـە قورئانا لەم ئایەتە مەحبووبتر نیە لە لای من ٠ وە ریوایەتکراوە لە ئەبوهورەیرەوە (خ) ئەڵێ : کاتێ ئایەتی (ومن یعمل ســوء یجز به) نازڵ بوو ئەصحابەکان زۆر لە لایان گـــــران بوو ؛ چونکی کەس نیە کاری گوناحی نەبێ ، وە بەی ئەم ئایەتەیان کرد لەلای حەزرەتا (د) (فقال : قاربوا وسددوا ففي كل مـــا يصيب المؤمن كفارة حتى الشوكة يشاكها او النكبة ينكبها ٠ وفي رواية : هذه معاتبة الله العبد فيما يصيبه من الحمى والنكبـــة حتى البضاعة يضعها في كم قميصه فيفقدها فيفزع لها، حتى ان العبد

ليخرج من ذنوبه كما يخرج التبر الاحمر من الكير • روى هـذه الثلاثة الترمذي الاول بسند غريب والاخيرين بسندين حسنين) •

﴿ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ اِلاَّ اِناثاً ﴾ :

ئەم موشریکانە عیبادەت ناکەن بۆ غەیری خودا مەگەر بۆ چەن مەعبوودێکی مێچکە ؛ چونکی عیبادەتی ئەو بتانەیان ئەکرد وەکو لاتو عوززاو مەنات کە ناوەکانیان‌لەسەر زمانی عەردبی (مؤنث)ە بە تیێ تەئنیث یا بە هۆی ئەلفی ئاخرەوە ، یا عیبادەتیان بۆ ئەو بتانە ئەکرد کە خۆیان ئەیانتاشینو لەبەر دەستیانا کەوتبوون . وەیاخود عیبادەتیان بۆ مەلائیکە ئەکردو مەلائیکە ئەگەرچی نە نێرنو نە مێ بەلآم لە زمانی عەرەبا بە (مؤنث) ئەژمێررێن •

﴿ وَاِنْ يَدْعُونَ اِلاَّ شَيْطاناً مَرِيداً ﴾ : (١١٧)

وە عیبادەت ناکەن بە هۆی عیبادەتی بتەکانەوە ئیللا بۆ شەیتانی لە فەرمانەدەرچوو ؛ چونکە عیبادەتیان بۆ بتەکان لەسەر ئەمری شەیتانە ، کەوابێ لە حەقیقەتا عیبادەتی شەیتان ئەکەن •

﴿ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ : لاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصِيباً مَفْرُوضاً ﴾ : (١١٨)

وە وتوویەتی بێگومان : من وەرئەگرم لە بەندەکانی تۆ ئەی خودا بەشێکی وا کە بڕیاردراوە بۆ من بە واجبی •

﴿ وَلاَُضِلَّنَّهُمْ وَلاَُمَنِّيَنَّهُمْ ﴾ :

وە سوێند ئەخۆم کە ئەبێ لە رێگە لایانەدەم‌و ئەبێ ئارەزوو

هەوای بەتاڵو پڕوپووچ بهاوێنە ناو دڵیانەوە هەتا بە هـۆی ئەو هەواوە هەموو شتێکی بەسوودو عیبادەتی مەعبوودی حەقیـــان لەبیر بچێتەوە •

﴿ وَلآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذانَ الأَنْعامِ ﴾ :

وە فەرمان ئەدەم بەو بەندە گومڕاهانە باگوێچکەی وشترو گاو مەڕو بزن شەق بکەن بۆ نیشانە لەسەر حەرامکردنیان بەبێ ئەمری خودا •

﴿ وَلآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللهِ ﴾ :

وە سوێند ئەخۆم کە ئەمر ئەکەم بەو بەندە گومڕاهانە بـا شێوەو صوورەتی مەخلووقی خودا بگۆڕنو لەسەر وەزعی خۆیان نەمێنن • پێیان ئەڵێم گوێی حەیوان ببڕنو بیانخەسێنن و چاوی وشتری فەحلی گەورە دەربێنن و خاڵ بکوتن لەسەر لووتو لێوو دەمو چاوو دەستو پێو ، دانیان تیژ بکەنو ئـەو شێوە کـــە پێغەمەران لە لایەنی خوداوە هێناویانە لە ئەدەب بیگـۆڕن • وە ووی بێگانە بلکێنن بە سەری بێتووکەوە وە داخی نابارو ناهەموار بنێن بە ئەعزای گیانلەبەرا ••• وە ئەمانە هەموو گوناحـــی گەورەن • هەروا دەرهێنانی موو لە روخساری پیاوانو ژنان بە تایبەتی ئەگەر بۆ دەسبڕینی خەڵکی بێ مەئەلا • ئەلحاصـــڵ هەرچی گۆڕێنێ لە دینی ئیسلاما دامەزرابێ وەکو خەتەنەکردن ، بەرتاشین ، بەرسمێڵکردن ، ووی بنباڵ هەڵکەندن ، نینۆك کردن ••• هەموو ئەمانە باشەو لە سوننەتی ئیسلامە ما باقـی

لەبەر ناچاری نەبێ یا لەبەر تەڤیهی شێوە نەبێ حەرامە ٠

﴿ ومَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيّاً مِنْ دُونِ اللهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْراناً مُبِيناً ﴾ : (١١٩)

وە هەرکەسێ شەیتان بکا بە دۆستی خۆی و دوور بکەوێتەوە لە دۆستی خودا ئەوە بە راستی زیانی کردووە لە کارو کەسبی بیرو باوەڕو کردەوەی خۆیا بە زیانێکی ئاشکرا ٠

﴿ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَما يَعِدُهُمُ الشَّيْطانُ إِلاَّ غُرُوراً ﴾ : (١٢٠)

چونکی شەیتان وەعدەیان پێئەداو ئارەزووی ناپارو پڕوپووچ ئەهاوێتە دڵیانەوە بۆ ئەوە کە گومڕایان بکا . وە شەیتان وەعدەیان پێ نادا ئیللا لە بۆ ئەوە کە مەغرووریان بکاو بە ناحەق بایی ببن لە خۆیان ٠

﴿ أُولئِكَ مَأْوِيهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ :

ئەم کەسانە کە بەهۆی شەیتانەوە بایی ئەبن جێگەو ماوای پاشەڕۆژیان دۆزەخە ٠

﴿ وَلا يَجِدُونَ عَنْها مَحِيصاً ﴾ : (١٢١)

وە شوێنی فیرارو قەرارگایان دەست ناکەوێ هەتا لە دۆزەخ دەرچن و رابکەن بۆ لای و لە ناویا ئارام بگرن ٠ واتە ناتوانن دەرچن لە دۆزەخ بە هیچ نەوعە وەسیلەیێ و بە هیچ یارمەتیدەرێ ٠

﴿ والّذينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّاتٍ تَجْري مِنْ تَحْتِهَا الأنْهارُ خالِدِين فِيهـــا أبَـداً ﴾ :

وه ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو کردەوەی جـــوان ئەکەن بە یاسای دینی ئیسلام لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەیانهاوێمە بەهەشتەوە ، ئەو بەهەشتەی کە لە ژێری دارەکانیەوە جۆبار دەرئەچێو حاڵیان وایە کە بە دەوام ئەمێنننەوە لەو بەهەشتەدا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَعْدَ اللهِ حَقّاً ﴾ :

خودا وەعدەی داوە پێیانو ئەو وەعدە هەیە بە راستی ٠

﴿ ومَنْ أصْدَقُ مِن اللهِ قيلاً ؟ ﴾ : (١٢٢)

ئەوە کێیە راستتر بێ لە خودا لە خوصووصـــی وتارەوە ؟ حاشا کەس راستتر نیە لە خودای تەعالا لە وتارا ٠

فەرموودەی خودا (ليس بامانيكم ٠٠٠ الاية)

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : جوولەکەو گاور داوایان وابوو ئەیانوت : غەیری ئێمـــە کەس ناچێتە بەهەشتەوەو ئێمە ئاگری دۆزەخ لێمان نادا ئیلـــلا چەن رۆژێکی کـــــەم ٠ وە قورەیش ئەیانوت : ئێمـــە هـــــەر زیندووناکرێینەوەو حسێبمان لەگەڵدا ناکرێ ! جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە ٠

وه ئیبن‌و جەریر ریوایەتی‌کردووه لە قەتادەوه کە گەلێ لە یەهوودو گەلێ لە نەصاراو گەلێ لە موسوڵمانان دانیشتبوون لە شوێنێکاو خەریکی بەیان‌و دەربڕینی فەخری خۆیان بوون • جا کیتابیەکان لە یەهوودو نەصارا وتیان بـــــە موسوڵمانەکان : پێغەمەری ئێمە لە پێش پێغەمەری ئێوەدا هاتووەو کتێبی ئێمە لە پێش کتێبی ئێوەدا بوو کەوابێ ئێمە موستەحەقترین لـــــە ئێوە بە رەحمەتی خودا ! وە موسوڵمانەکانیش وتیان : پێغەمەری ئێمە خاتەمی پێغەمەرانەو کتێبی ئێمە حاکم‌و فەرمانڕەوایـــــە بەسەر کتێبەکانی ئێوەدا • جا خودا ئەم ئایاتەی نازڵکـــــردو فەرمووی :

﴿ لَيْسَ بِاَمانِيِّكُمْ وَلا اَمانِيِّ اَهْلِ الكِتابِ ﴾ :

ثەوابی خوداو چوونەبەهەشت‌و پارازراوی لە دۆزەخ بـــــە ئارەزووی ئێوە نیە ئەی موسوڵمانەکان وە بە ئارەزووی ئەهلی کیتابیش نیە ، بەڵکو ئەمانە یەکەم بە فەزڵی خودایەو دووەم بە ئیمانی خاڵص‌و کردەوەی چاکی پاکە •

﴿ مَنْ يَعْمَلْ سُوءً يُجْزَ بِهِ ﴾ :

ئەینا هەرکەسێ کردەوەیەکی خراپ بکا جەزای ئەدرێتەوە لەسەری •

﴿ وَلا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيّاً وَلانَصِيراً ﴾ :
(١٢٣)

وە کەس دەستی ناکەوێ لە لای غەیری خوداوە دۆســـــتێ خریای بکەوێ‌و یارمەتیدەرێ یارمەتی بدا •

﴿ ومَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثى وهُو مُؤْمِنٌ ﴾ :

وه هەرکەسێ کردەوەی لە کارە هەمواره باشەکان بـــێ ـ پیاو بێ یا ژن ـ وەلحاڵ کە ئیمانداریکی ساغ بێ ٠

﴿ فَاُولئِكَ يَدْخُلُون الجَنَّة وَلا يُظْلَمُـــون نَقِيراً ﴾ : (١٢٤)

ئەوانە ئەچنە بەهەشتو ستەمیان لێناکرێ بە قەی ئـــەو نوختە وا لە پشتی ناوکە خورماوە ٠

﴿ ومَنْ اَحْسَنُ دِيناً مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَـــهُ للهِ ، وهُو مُحْسِنٌ واتَّبَعَ مِلَّة اِبْراهِيمَ حَنِيفاً ؟ ﴾ :

ئەوە کێیە نەو کەسەی کە جوانتر بێ لـــە خوصووصـــی دیانەتەوە لەو کەسەی کە رووی خۆی کردبێ بۆ لای خودای خۆی وەلحاڵ خودای بەیەك بزانێو کەوتبێتە شوێن دینـــی تەوحیدی حەزرەتی ئیبراهیمو لایدابێ لە شتی بەتاڵ بۆ لای شتێ کـــە کەماڵ بێ ؟

﴿ واتَّخَذَ اللهُ اِبْراهِيم خَلِيلاً ﴾ : (١٢٥)

ئەگەر نازانن کە ئیبراهیم کێیە بزانـــن خودای تەعـــالا ئیبراهیمی کردووە بە خەلیلو دۆستی خۆی ٠ ئیبن‌و عەباس (خ) فەرموویەتی مەبەس لەم (من اســـلم وجهـــه)ە ئەبوبەکری صدیقە (خ) ٠

﴿ وَلِلهِ ما في السَّمواتِ و ما في الأرْضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە بە مولْكو بـــە سولطان هەرچـی هەیە لـــە ئاسمانەکانداو هەرچی هەیە لە عەرزا ٠

﴿ وكانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً ﴾ : (١٢٦)

وە خودای تەعالا موحیطە بە هەموو شتێکا ، یانی دەستەلاتی هەیە بەسەر هەموو کائیناتا ٠ کەوابێ خۆشەویستی ئیبراهیمی خەلیلی لەبەر ئەوە نەبووە کە خودا موحتاج بێ بە شتێ تا موحتاج بێ بە ئیبراهیم بەلکو لەبەر ئەوە بووە کە ئیبراهیم (د) حەقی عوبوودییەتو بەندەیی خودای بە ساغی بەجێهێناوەو خودایش لەسەر سوننەتو یاسای خۆی ئەوی خۆشویستووە ٠

فەرموودەی خودا (ویستفتونك في النساء ٠٠٠)

ئیمامی بوخـــاری ریوایەتیکردووە لـــە عائیشەوە (خ) فەرموویەتی : وا ئەبوو پیاوێ کچێکی هەتیوی لەلا ئەبوو وە ئەو پیاوە خوێنڕەسو کاربەدەستی کچەکە ئەبوو وە ئەو کچە مالێکی بە میرات بۆ هاتبوایەوە لە باوکی تێکەڵی مالی ئەم کاربەدەستە ئەبوو جا لەبەر مالەکەی نەیئەدا بەشوو هەتا ئەو کچە داماوە ئەمرد ٠ جا پرسیارکرا لە حەزرەت لەم روەوەو خـودا ئـــەم ئایەتەی نازڵکرد ٠

﴿ ويَسْتَفْتُونَكَ في النِّساءِ ، قُلِ : اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ، وَما يُتْلَى عَلَيْكُمْ في الكِتابِ في يَتامَى النِّساءِ الّتي لا تُؤْتُونَهُنَّ ما كُتِبَ لَهُـــنَّ وتَرْغَبُـــونَ أنْ

تَنْكِحُوهُنَّ والْمُستَضْعَفِين مِنَ الْوِلْدانِ وَانْ تَقُومُوا لِلْيَتَامى بِالْقِسْطِ • وَما تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَانَّ اللهَ كَانَ بِهِ عَلِيماً ﴾ : (١٢٧)

لەم شوێنەدا چەن شتێ بزانن :

یەکەم : ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بە هۆی پرسیاری کۆمەڵێ لە یارانی پێغەمبەر (د) لە کارو باری ژنانو لە میراتیانو غەیری ئەمانە • وە بازێ لەوانە لە ئەووەڵی سوورەتەکەوە بەیانکراون ، وە بازێکیان ماون لەمەولا بەیان ئەکرێن •

دووەم : تەرکیبی ئەم ئایەتە وەهایە کە واوی (ومایتلی) عەطفی (ما) ئەکاتەوە بۆ سەر (الله)و (في يتامـــى النساء) مەربووطە بە (يتلى عليكم) و (والمستضعفين) عەطفە لەسەر (يتامى النساء) ، (وان تقوموا) پاش بوونی بە مەصـــدەر عەطفە لەسەر (المستضعفين) •

جا مەعنای ئایەتەکە ئەبێ بەمە : داوای فتواو بەیانـــی ئەحکامت لێئەکەن لە ژنانا تۆ لە جوابیانا بڵێ : خودا فەتواتان بۆ ئەداو ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە لە قورئانا لە ئەووەڵـی سوورەتەکەوە فەتواتان بۆ ئەدا • ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە لە بەیانی ئەحوالی هەتیوە بێ باوکەکانو لەو ژنانە کە پێتـان نەئەدان ئەو مارەییە بۆیان نووسراوە یا ئەو میراتە کە بۆیان نووسراوە ، وە ئارەزوویشتان بوو لەوەدا کە مارەیان بکەن ، یا

خۆتان مەنعئەکرد لەوە کە مارەیان بکەن • وە فەتواتان بۆ ئەدا ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە بەسەرتانا لە باسی حاڵو حوکمی میراتی ئەو منداڵە هەتیوە زەعیفانە وە لە باسی ژاوەستان بۆ ئیدارەیان بە عەدالەتو دادگەری • وە ئەو ئایەتانە کە خوێنرانەوە بەسەریانا لە هۆی کچەهەتیوەکانو منداڵەوردەکانەوە لەسەر ئەم ریزە کە دیت •

١ ــ (وآتوا اليتامى اموالهم ولا تتبدلوا الخبيث بالطيب ولا تأكلوا اموالهم الى اموالكم انه كان حوبا كبيرا) (٢) النساء

٢ ــ (وآتوا النساء صدقاتهن نحلة فان طبن لكم عن شيء منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا) (٤) النساء •

٣ ــ (ولا تؤتوا السفهاء اموالكم التي جعل الله لكم قياما وارزقوهم فيها واكسوهم وقولوا لهم قولا معروفا) (٥) النساء •

٤ ــ (وابتلوا اليتامى حتى اذا بلغوا النكاح فان آنستم منهم رشدا فادفعوا اليهم أموالهم ولا تأكلوها اسرافا وبدارا ان يكبروا) (٩) النساء •

٥ ــ (ان الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا) (١٠) النساء •

٦ ــ (يوصيكم الله في اولادكم للذكر مثل حظ الانثيين فان كن نساء فوق اثنتين فلهن ثلثا ما ترك فان كانت واحدة فلها النصف) (١١) النساء •

٧ ــ (يا أيها الذين آمنوا لا يحل لكم ان ترثوا النساء كرها ولا تعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتيتموهن) (١٩) النساء ٠

وه غەیری ئەم ئایەتانەیش لەوانە کە باسی ئەحوالی ژنان نەکا وەکو ئایاتی ئەواخیری سووڕەی نیساء ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (وان امرأة خافت ٠٠ الاية)

ئەبوداودو حاکمو ترمذی ریوایەتیانکردووە لە عائیشەوە (خ) فەرووی : سودەی کچی زمعە بیمی بوو کە حەزرەت (د) تەلاقی بدا کاتێ کەوتە سانەوە وتی بە حەزرەت (د) : ڕۆژەکەی من بۆ عائیشەو حەزرەت قەبوولی کرد ٠ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە سەعیدی کوڕی مەنصوورو ئیمامی شافیعیو بەیهەقی ریوایەتیان کردووە لە سەعیدی کوڕی (مسیب) کە کچی محەمەدی کوڕی مسلمە لە لای رافیعی کوڕی خەدیج بوو ، ئەویش تۆزێ حەزی پێ نەدەکرد ، سا لەبەر پیری یا لەبەر هەرچی، وە ویستی تەلاقی بدا ، ئەویش پێی وت : تەلاقم مەدەو لە نۆبەی نوستنا چی بڕیار ئەدەی بۆم باشە ٠ وە ئەم ئایەتە نازڵبوو ئەوانیش لەناو خۆیانا باش ڕێکەوتن ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە سەعیدی کوڕی جوبەیر (خ) کاتێ ئەم ئایەتە نازڵبوو وتی بە مێردەکەی ئەمەوێ کە نەفەقەم بۆ بڕیار بدەی ، وە لەوەبەر حەزی ئەکرد کە

رای‌بگرێ تەڵاقی نەداو کابرا نەیێتە لای . جـــا خودا ئەمـــەی نازڵ کرد : (واحضرت الانفس الشح) .

وە بوخاری‌و موسلیم ریوایەتیان‌کردووە لە عائیشەوە (خ) : ئەم ئایەتە نازڵ بووە دەرحەق بە ژنێ کە مێردەکەی زۆر مەیلی نەبوو لەگەڵیاو ئەیویست جیابێتەوە لێی ، بەڵام لەبەر سابیقـــە ئولفەت وە یا لەبەر ئەوە کە منداڵی هەبوو حەزی نەدەکرد کـــە تەڵاقی بدا . جا ژنەکەی پێی‌ئەوت : تەڵاقم مەدەو لەلای خـــۆت دامبنێ گەردنت ئازاد بێ لە حوقووقی قەسمی منو ئەم ئایەتـــە نازڵبوو .

ئیحیتیمالی هەیە هەموو ئەم هۆیانە هاتبنەجێ ، وە مانیـــــع نیە ؛ چونکی موعارەضەی یەکتر ناکەن . وە خودا فەرمووی :

﴿ وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَـــا نُشُـــوزاً أَوْ إِعْرَاضاً ﴾ :

ئەگەر ژنـــێ ئەترسا لەوە کـــــە مێردەکەی بـــــە یەکجاری دووربکەوێتەوە لێی وە یاخود جار بەجارێ ئیعراضی لێ‌بنـــێ‌و موبالاتی پێ‌نەکا .

﴿ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً ﴾

ئەوە گوناحیان لەسەر نیە لەوەدا کە ناوبەینی خۆیـــــان چاکبکەن‌و لەگەڵ یەکا رێکبکەون لەسەر قەرارو بڕیاری ئەوە کە ژنەکە لە بازێ مارەییەکەی یا لە هەمووی یاخود لە نۆبـــــە نوستنەکەی لەگەڵیا دەستهەڵبگرێ .

﴿ والصُّلْحُ خَيْرٌ ﴾ :

وه رێکەوتنیـــانو مانەوەیان بەیەکەوە باشـــترە لـــە جیابوونەوەیان نەخوازەڵلاّ ئەگەر ئەو ژنە منداڵی لە کابرا ببێ، وە یاخود ماوای باشی نەبێ بۆ ژیانو گوزەرانی ، وە لـەبـــەر جوانی ریمایەتی حەقی صوحبەتو ئولفەتی سابیقەو بەستنـــی دەمی خەڵك لە واتەی بێسوودو لەبەر بەهێزکردنی دۆستی لەگەڵ خزمەکانیاو لەبەر شتی تر غەیری ئەمانە ٠

﴿ وأحْضِرتِ الاَنْفُسُ الشُّحَّ ﴾ :

وە لە خیلقەتو دروستکردنی غەریزەی ئادەمیدا نفووسی ئینسان حازرو ئامادەکراوە بۆ بوخلو بـــۆ ئەوە خـــۆ نەدات بەدەستەوە لە چاوپۆشیکردن لە ماڵدا ٠ کەوابێ ئەگەر یەکـــێ لەم ژنو پیاوە ملەجڕێ بکاو لەسەر ماڵەکەی قسە بکاو چاوپۆشی بکەن ٠ ماڵ خۆشەویستەو تەماع وا لەوڵای ئەرواحەوە ٠

﴿ وإنْ تُحْسِنُوا وتَتَّقُوا فَإنَّ اللهَ كـــان بِمـــا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ : (١٢٨)

وە ئەگەر رەفاقەتو میانەتان باش بکەن لەگەڵ ژنەکانتاناو خۆتان بپارێزن لە جیابوونەوەیان بزانن کە بە راستی خـــودای تـــەعالا ئاگاداڕە لەســـەر کردەوەی ئێـــوە جـــەزاتان بـــە باش ئەداتەوە ٠

﴿ ولَنْ تَسْتَطِيعُوا أنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّســـاءِ ولَوْ حَرَصْتُمْ ﴾ :

ئێوە قەت ناتوانن کە موساواتو هاومیزانی بکەن لە ظاهیرو باطینا لەگەڵ ژنەکانتانا هەرچەن زۆر مەیلێکی گەرمتان ببێ لەسەر ئەو هاوکێشیە ؛ چونکی ئینسان وەکو ناتوانێ مەنعی چاو بکا لە دیتنو مەنعی گوێچکە بکا لە بیستن ناتوانێ مەنعی دڵیش بکا لە زیادەخۆشویستن بۆ ژنێ لەو ژنانە کە لە جەمالا یا لە کەمالا بەرز بێ • بۆیە حەزرەت (د) نۆبەی رائەگرت لە بەینی حەرەمەکانیاو ئەیفەرموو : (هذا قسمي في ما أملك فلا تؤاخذني فيما تملك ولا املك) واتە : خودایا ئەمە نەوبەکاری منە لەناو ژنەکانما بە قەی ئەونە دەستم ئەڕواو ئەتوانم ئیتر موئاخەزەم مەکە لەو شتەدا کە تۆ دەستت ئەڕوا بەسەریاو من دەستم ناڕوا بەسەریا •

﴿ فَلا تَمِيلُوا كُلَّ المَيْلِ فَتَذَرُوها كالمُعَلَّقَةِ ﴾

بەڵام لامەدەن لە ریعایەتی عەدلو دادگاری لە ناویانا بەلادانێکی تەواو هەتا ژنەکانتان وا لێبکەن وەکو ژنێ کە نە مێردی هەبێو نە تەڵاق درابێ • بەڵکو ئەگەر لاتان دا لە حەق با لادانێکی کەم بێ • (فان ما لا يدرك كله لا يترك كله) • ریوایەتکراوە لە حەزرەتەوە (د) : (من كانت له امرأتان يميل مع احداهما جاء يوم القيامة واحد شقيه مائل) •

﴿ وإنْ تُصْلِحوا وتَتَّقُوا فَإنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٢٩)

جا ئەگەر چاکبکەنەوە ئەو خراپەیە کردووتانەو ئیتر

خۆتان بپارێزن له پاشەوەختیشا لەو خراپە پێشووتانە ئـــەوە خودا صەرفی نەظەرکارەو میهرەبانە ٠

﴿ وإنْ يَتَفَرَّقا يُغْنِ اللهُ كُلاًّ مِنْ سَعَتِهِ ﴾ :

وە ئەگەر ئەو پیاوو ژنە جیاببنەوە لەیەك ئەوە خـــودای تەعالا هەردووکیان بێئیحتیاجو بێمەبەس ئەکا لەوی دی ٠

﴿ وكانَ اللهُ واسِعاً حَكِيماً ﴾ : (١٣٠)

وە خودای تەعالا خاوەن ویسعـەتو دەســـت رۆیشتووەو خاوەن حیکمەتیشە لە هەموو کارێك لە کارەکانیدا ٠

﴿ وَلِلهِ مَا فِي السَّمواتِ وَما فِي الارْضِ ﴾ :

بۆ خودایەو بەس هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا ٠

﴿ ولَقَدْ وَصَّيْنا الَّذين أُوتُوا الكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وإيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللهَ ﴾ :

وە بە راستی ئێمە ئامۆژگاری ئەوانەمـــان کردووە کـــە کیتابیـان پێدراوە لـــە پێش ئێوەدا وە ئامۆژگاری ئێوەیشمان کردووە کە لە خودا بترسنو خۆتان لە نافەرمانی بپارێزن ٠

﴿ وإنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ للهِ ما فِي السَّمواتِ وَمـــا فِي الارْضِ وكانَ اللهُ غَنِيّاً حَمِيداً ﴾ : (١٣١)

وە ئەگەر کوفری خودا بکەن ئەوە بزانن کە خودا خاوەنی هەرچییە لە ئاسمانا هەیەو لە عەرزا هەیەو خودا دەوڵەمەندەو حەمد کراوە لەسەر هەموو نیعمەتێ ٠

﴿ وَلِلّٰهِ ما في السَّمواتِ وَما في الاَرْضِ وَكَفى بِاللّٰهِ وَكِيلاً ﴾ : (١٣٢)

هەر بۆ خودایە هەرچی وا لە ئاسمانەکانو هەرچی وا لە عەرزاو بەسە خودای تەعالا بۆ ئەوە ببێ بە وەکیلو (معتمد علیه) بۆتان .

﴿ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ ـ اَيُّها النَّاسُ ـ وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ ﴾ :

خودا ئەوەندە خوایەکی تەوانایە ئارەزوو بکا ئێوە لاببا لەبەر چاوا ، ئەی ئادەمیزاد ، وە کۆمەڵێکی تر دێنێ .

﴿ وَكانَ اللّٰهُ عَلَى ذٰلِكَ قَدِيراً ﴾ : (١٣٣)

وە خودای تەعالا قادرو تەوانایە لەسەر ئەوە کە ئێوە لاببا و کۆمەڵێکی تر دابنێ لە جێگەی ئێوەدا .

لەم ئایەتەدا هەڕەشە هەیە بۆ ئەو کەسانە کە کاری خەڵکی وا لە دەستیاناو تەماشایان ناکەن . ئەفەرمۆیت : ئەونەی پێ ناچێ ئێوە لاببەم وەکو چەن جار ئەم نەوعە ئاڵوگۆڕەمان چاو پێکەوتووە .

﴿ مَنْ كانَ يُرِيدُ ثَوابَ الدُّنْيا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوابُ الدُّنْيا وَالاٰخِرَةِ ﴾ :

واتە : هەرکەسێ کە دڵخوازی هەر سوودی ژیواری دنیایەو هەر داوای ئەوە ئەکاو بە شوێنی ئەوا ئەگەڕێ ئەوە زۆر کاری نابار ئەکا ؛ چونکی خودای تەعالا خێری دنیاو قیامەتی لەلایە ،

ئەی‌جا بۆچی داوای خێـــری دنیاو ئاخیرەت ناکا ؟ بـــا داوای هەردووکیان بکاو بە صیدقی دڵ بڵێت : (ربنا آتنا في الدنيـــا حسنة وفي الآخرة حسنة) .

﴿ وَكانَ اللهُ سَمِيعاً بَصِيراً ﴾ : (١٣٤)

وە خودای تەعالا شنەواو بینایە ، ئاگای لە وتارو کـــردار تەماشای کردن وا حاڵی بوو کە حەقی فەقیرەکەیە ؛ چونکی فەقیر ناتوانێ ســـتەم بکـــا لـــە دەوڵـــەمەند (مـــع انـــه) حـــەق لەلای دەوڵەمەندەکەدا بوو . جا ئەم ئایەتە نازڵبوو فەرمووی :

﴿ يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَداءَ لله وَلَوْ عَلَـــى اَنْفُسِكُـــمْ اَو الوالِدَيْـــنِ والاقْرَبِينَ ﴾ :

ئەی کەسانێ ئیمانتان هەیە هەمیشە بەدەوامو پایەدار بـــن لەسەر عەدالەت تێکۆشن بۆ تەرویجی حەقو شاهید بن لـــەبەر رەزای خودا لەسەر حەق ، هەرچەند ئەو شەهادەتی ئێوە لەسەر زیانی خۆتان یا باوك‌و دایکتان یا خزم‌و خوێشی زۆر نزیکتـــان بێ .

﴿ اِنْ يَكُنْ غَنِيّاً اَوْ فَقِيراً فَاللّٰهُ اَوْلَى بِهِما ﴾ :

وه ئەو كەسە كە شەهادەتەكەی لەسەر ئەدرێ دەوڵەمەند بێ یا گەداو لات بێ ئێوە لە حەق لامەدەن بۆ كەسیان ؛ چونكی خودای تەعالا نزیكترە لە چاودێری ئەوانە لە ئێوە • ئێوە مەڵێن: ئەو كەسە گەدایە با ئێمە هەر لای ئەو بگرین ؛ چونكی وا نەبێ حەق وا لەلای دەوڵەمەندەكە ، وە یا مەڵێن : ئەو كەسە دەوڵەمەندە با ئێمە حورمەتی بگرین ئیحتیرام وا لە حورمەتی حەقدا •

﴿ فَلا تَتَّبِعُوا الهَوَى اَنْ تَعْدِلُوا ﴾ :

مەكەونە شوێنی ئارەزووی نەفس ، نەكا لادەن لە حەق •

﴿ وَاِن تَلْوُوا اَوْ تُعْرِضُوا ﴾ :

وە ئەگەر زمانتان پێچبدەنو لای بدەن لە ئەدای حەق ، وە یا هەر ئیعراض بنێن لە ئەدای شەهادەتو حەق ون بكەن •

﴿ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِما تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ : (١٣٥)

ئەوە بە راستی خودای تەعالا ئاگاداره لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیكەن •

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالله •• الاية)

بەغەوی و واحیدی ریوایەتیان كردووە لە ئیبن و عەباسەوە (خ) ئەڵێ : موسوڵمانەكانی ئەهلی كیتاب هاتن بۆ حوزووری حەزرەت (د) وە ئەوانیش عەبدوڵڵای كوڕی سەلام و رەفیقەكانی

بوون• وتیان: یا ڕەسولەڵلا ئێمە ئیمانمان هەیە بە تۆو بەو کتێبە هاتووەتە خوارەوە بۆتو ئیمانمان هەیە بە موساو تەورات و عوزەیر ئیتر باوەڕ ناکەین بە هیچ کەس و بە هیچ کتێبێ غەیری ئەمانە • جا حەزرەت فەرمووی : وانابێ پێویستە ئیمان بێنن بە من و کتێبەکەم کە قورئانە ، وە بە هەموو پێغەمەرانی پێشوو و بە کتێبەکانیان ، جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو خودا فەرمووی :

﴿ یاأیُّها الَّذینَ آمَنُوا آمِنوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ والْکِتابِ الَّذي نَزَّلَ عَلَی رَسُولِهِ والْکِتابِ الَّذي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ومَنْ یکْفُرْ بِاللهِ و مَلئِکَتِهِ وکُتُبِهِ وَرُسُلِهِ والْیَوْمِ الآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالاً بَعِیداً ﴾ : (١٣٦)

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە من ئەبێ ئیمانەکەتان وابێ کە خودای تەعالا ئیعتیباری پێ بکا ، وە ئەگەر ئەتانەوێ لەو ئیمانە تێبگەن پێتان ئەڵێم : ئیمان بێنن بە خودای تەعالاو بەو پێغەمەرەی کە ئیستە بانگتان ئەکا بۆ تەوحیدی خوداو بەو کتێبەیش کە خودا نازڵی کردووە بۆ سەر پێغەمبەرەکەی و بە جینسی ئەو کتێبەیش کە خودا لەمەوپێش ناردوونی بۆ پێغەمبەرانی خۆی لە ئادەم هەتا پێش دەوری خاتەم ، وە هەرکەسێ ئینکاری خودا بکا یا ئینکاری مەلائیکەتەکانی بکا یا ئینکاری کتێبەکانی بکا یا ئینکاری پێغەمبەرەکانی بکا ، هەموویان یەکێکیان ، وە یا ئینکاری ڕۆژی قیامەتو زیندووبوونەوەی

مردووانو گردکردنەوەیانو حسێبیانو ئەنجـــامی دۆزەخو بەهەشتیان بکا ئەوە بە راستی دوورکەوتووەتەوە لە رێگـــەی حەقو ونبووە بە ونبوونێکی دوور لە رێگەی راست •

﴿ إِنَّ الَّذينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُـــمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْداد وا كُفْراً لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاً ﴾ : (١٣٧)

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێنا لەبەر چاواو لـــە پاش ئەوە کوفریان ئیختیار کرد بە سیرِڕی‌و پەنامەکی‌و لـــە پاش ئەوە دووبارە هاتنەوە ئیمانیان هێناوە بە ظاهیرو لە پاش ئەم ئیمانە دووبارە کافربوونەوەو لە پاش ئەمەیش لە پایەکانی کوفرا سەرکەوتن ، یانی وەختی خۆی کوفرەکەیان هەر لە دڵـی خۆیانا بوو بەڵام پاش ماوەیێ خەڵکیشیان بانگ ئەکرد بـــۆ کافرێتی •• ئەمانە خودا لەوانە نیە کە لێیان خۆش ببـــێ‌و لەوانەیش نیە کە شارەزایان بکا بۆ رێگەی رزگاری ؛ چونکی بە هۆی وەرگەڕان‌و هەڵسووڕانی زۆر لە ئیمانەوە بۆ کوفرو لـــە کوفرەوە بۆ ئیمان ئەمە لە دڵیانا دامەزراوە کە ئیسلامیـــەت واقیعی نیەو هەر بۆ ئەوە ئەشێ کە گاڵتە بکەن بـــە خاوەن دەعوەتەکەی‌و لە رووی‌ا ئیسلامیەت دەربخەن‌و لە پشتەوە بڕۆنەوە بۆ سەر کوفرەکەی خۆیان ، جا کە دڵی ئینسان وای لێهات ئەوە ئەو دڵە زایە ئەبێ‌و ئیتر مایەی ئیمان وەرناگرێ هەتا بـــە بێ‌ئیمانی ئەمرێ •

﴿ بَشِّرِ الْمُنافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذاباً اَلِيمـــاً ﴾ : (١٣٨)

واته : ئەوانە باسمانکردن منافق بوون ، وە موژدە بـــدە پێیان کە عەزابێکی زۆر سەختیان هەیە ٠

﴿ الَّذينَ يَتَّخِذُونَ الْكافِرينَ اَوْلِياءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنينَ ﴾ :

ئەو کەسانە کە کافرەکان ئەکەن بە دۆستی راستی خۆیان ئەبن بە هاوڕازیانو ئەیانکەن بە مەحرەمی ئەسرارو ئەیانکـەن بە پەناو دانّدە بۆ کاتی هاتو هاوارو حـەز ئەکەن بـە نەمانی موسوڵمانەکانو سەرکەوتنی ئەوان ٠

﴿ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ ؟! ﴾ :

بۆچی وا ئەکەن خۆ بە یارمەتی ئەوان ناژین ؟ ئـــەی عەجەبا سەربەرزیو عیزەتو پایەداریيان ئەوێ لە تێکەڵـــی ئەوان ! ئەگەر ئەمەیە بە هەڵەدا چـــوون عیزەت لـــەوانەوە دەس ناکەوێ ٠

﴿ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّهِ جَمِيعاً ﴾ : (١٣٩)

عیزەت بە هەر مەعنایەکی مەرغووب مەعنای لێ بدەیتەوە هەر بۆ خودایە هەمووی ، وە هەر لە پڕتەوی خواستی خوداوەیە، ئەگەر یەکێ بەشی لەو عیزەتە دەس بکەوێ ٠ کەوابێ بـــە راستیو دڵێکی پاك بێن پاڵ بدەنەوە بە جانیبی خوداوە لەم هاتو هووتەیان گەلێ باشترە ٠

﴿ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتابِ اَنْ اِذا سَمِعْتُمْ

آيَاتِ اللهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ﴾ :

ئێوە بە راستی ئەزانن کە خودا لە قورئانی خۆیا بڕیاری داوەو ئەو حوکمەیشی ناردەخوارەوە بۆ ئێوە کاتێ بیستتان ئەو کافرانە گاڵتە ئەکەن بە ئایاتی خوداو کوفری خۆیان دەرئەبڕن بەرابەر بەوانە ئیتر دامەنیشن لەگەڵیاناو گوێمەگرن لەو واتە بێشەرمانە کە ئەیکەن بەرابەر بە کتێبی خوداو ئایەتی ، با وا نەزانن ئێوەیش لە تاقمی ئەو کافرانەن هەتا ئەکەونە باسێکی تر غەیری باسی قورئانو دین ٠

﴿ إِنَّكُمْ إِذاً مِثْلُهُمْ ﴾ :

ئەگەر ئێوە لە ناویانا دابنیشنو تەقریری ئەو بێشەرمی ئەوانە بکەن لەم کاتەدا دەرئەکەوێ کە ئێوەیش لەوانەو بە نیفاق دێنەوە بۆ ناو موسوڵمانان ٠ جا پێتان ئەڵێم :

﴿ إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً ﴾ : (١٤٠)

خودای تەعالا ئێوەو کافرەکانو منافقەکانو جوولەکەکان هاوەڵ ئەکا لە دۆزەخا هەمووتان بە یەکەوە عەزاب ئەدا ٠ ئەم ئایەتانە هەموو لەگەڵ منافقەکانە ، جا خودای تەعالا ڕوو ئەکاتەوە بەلای موسوڵمانەکاناو ئەفەرموێت :

﴿ الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ﴾ :

ئەو منافقانە کە خۆیان ئەگرنو چاوەڕێی ڕووداو ئەکەن لەسەر ئێوە ٠

﴿ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللهِ قَالُوا : أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ؟ ﴾ :

جا ئەگەر خودا فەتح و نەصرەتێکی ئێوەی داو فەتحێکتان بۆ هات لە لایەنی خوداوە منافقەکان ئەڵێن : ئایا ئێمە لەگەڵ ئێوەدا نەبووین ؟

﴿ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا : أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ؟! ﴾ :

وە ئەگەر بۆ کافرەکان بەشێکی بێ‌بایەخ دەس‌کەوت لە وەزعێ کە ظاهیرەن بە نەصرەت دابنرێ منافقەکان ئەڵێن : ئایا ئێمە نەبووین بە هۆی بەرزی ئێوەو باڵمان نەکێشا بەسەرتاناو نەمانپاراستن لە موسوڵمانەکان بە پڕوپاگەندەو بە دیعایە ؟!

﴿ فَاللهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ ﴾ :

جا بزانن ئەی موسوڵمانەکان خودا حوکم ئەدا لە بەینی ئێوەو ئەو منافقانەدا لە رۆژی قیامەتا لەسەر ئەم وەزعە پیسەیان‌و لەسەر ئەم گاڵتە لەسەر دووگوریسەیان‌و لەسەر ئەم لە ناڵ‌وبزمار دانەیان ؛ چونکی خودا راستەو راستی ئەوێ‌و نیفاق پەستی ئەخلاقەو خودا شتی پەستی ناوێ ٠

﴿ وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً ﴾ : (١٤١)

وە خودای تەعالا بە قەطعی بڕیار نادا بۆ کافران لەسەر موسوڵمانانی ساغی وەها لەسەر یاسای فەرمانی خودا دەوام بکەن

هیچ دەلیلێو هیچ حوججەتێکـــی بەهێزو هیچ نەصرەتێکـــی دامەزراو ، وە هەرچی بەسەر موسوڵمانانا دێ لە کزبوونیان بە دەستی کافرانەوە بە هوێ ئەوەوەیە کە موسوڵمانان بێسەرو سامانو بێ یاساو نیظامو دینیان بۆ ژین نەوێو ژینیان بۆ عیزەتی دین ناوێ . جا خودای تەعالایش وەها کزیان ئەکا لە بەردەستی کافرانا ، ئەگەر ئەمان زاناو تەوانا بوونایێ دائیماو هەمیشە بەهێزو تەوانا ئەبوون .

﴿ إِنَّ الْمُنافِقِينَ يُخادِعُونَ اللهَ وَهُوَ خادِعُهُمْ ﴾

بە راستی منافقەکان لەبەر ئەوە کە باوەڕیان نیە بە خودا حیلەو فێڵ ئەکەن لەگەڵ پێغەمەری خوداداو لەگەڵ موسوڵماناناو خودای تەعالا لەبەر ئەوە بە هەموو کارو بارێکیان ئەزانـــێ موعامەلەتێکیان لەگەڵا ئەکا وەکو موعامەلەی کەسێ کە فێڵ بکا لەگەڵ کەسێکا ، ئەوەتە جارجار ئەیان‌خاوێنێو بازێ جـــار ئەیان‌لاوێنێ تا بە جارێ ئەیاندا بە عەرزا .

﴿ وَإِذا قامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قامُوا كُسالَى ﴾ :

وە نیشانەی ئەو منافقانە ئەوەتە کاتێ هەڵئەستن بۆ نوێژ بە تەمەڵیو نابەدڵی راست ئەبنەوە .

﴿ يُراؤُنَ النّاسَ ﴾ :

بۆ ئەوە نوێژ ئەکەن کە خەڵکی چاوی لێیانەوە بێو بـــە موسوڵمانیان بژمێرن .

﴿ وَلا يَذْكُرُونَ اللهَ إِلاّ قَلِيلاً ﴾ : (١٤٢)

وه ناوی خودا نابەن‌و تەقدیسی ناکەن‌و تەرغیبی خەڵـــك ناکەن لەسەر عیبادەت مەگەر جاربەجار ئەویش کاتی ئاگـاداری موسوڵمانەکان •

﴿ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ ﴾ :

هاتوچۆ ئەکەن لە بەینی ئەو ناوبراوانەدا کە دوو بەشن : بەشی کافرو ، بەشی موسوڵمان •

﴿ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ﴾ :

وە بە راستی نارۆن بلکێن بە کافرەکانەوە ؛ چونکی ئەوان کیتابین‌و ئەمان موشریکن ، وە لە واقیعا ئەوانیشیـــان ناوێ ؛ چونکی ئەزانن مانەوەی ئەوان لە ئەنجاما زیانە بۆ ژیانی خۆیان، وە بە راستی روو ناکەنە موسوڵمانەکانیش ؛ چونکی باوەڕیان بە دینی ئیسلام نیە •

﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴾ : (١٤٣)

ئەمانە خودا گومڕای کردوون لەسەر بەدڕایی خۆیان ، وە هەرکەسێکیش خودا گومڕای بکا لەسەر بەدڕایی قەت رێگـــەی رزگاریت دەس‌ناکەوێ بۆی •

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ئێوەیش

وەکو منافقەکان مەکەنو قەت کافرەکان مەکەن بە دۆست • نە کافری موشریك و نە کیتابی و نە منافق (رەش هەر رەشە) •

﴿ أَ تُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ؟ ﴾ : (١٤٤)

ئایا نەتانەوێ کە قەرار بدەن بۆ خودای تەعالا بەسەر خۆتانا حوججەتو دەلیلێکی ئاشکرا وەکو هاوڕێیی کافرەکان بێ ؟

﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ﴾:

بە راستی منافقەکان وان لە پایەی هەرەخواری دۆزەخو جێگەی ئاگرا •

﴿ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴾ : (١٤٥)

وە قەت تۆ یارمەتیدەرێ نابینی بۆیان کە رزگاریان بکا لە ئاگری دۆزەخ •

﴿ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ ﴾ :

مەگەر ئەوانەیان کە پەشیمانئەبنەوە لە کوفرو نیفاقو ئیمان دێنن بە ئیمانێکی راستۆو ئەو کردەوە خراپانە کە زوو بوویان ئەیگۆڕنو چۆن فەرمانی حەزرەت بێ وەها رەفتار ئەکەنو دەست ئەگرن بە خوداوەو دینو بیرو باوەڕو کردەوەو رەوشتی خۆیان ساف ئەکەن لە گەردو تۆزی ناهەموار •

﴿ فَاُولئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

جا ئەوانە لەم كاتەدا لەگەڵ موسوڵمانەكانان .

﴿ وسَوْفَ يُؤْتِ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا ﴾ : (١٤٦)

وە خودا لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەجرێکی گەورە ئەدا بە موسوڵمانەکان .

﴿ ما يَفْعَلُ اللهُ بِعَذابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وآمَنْتُمْ ؟ ﴾ :

خودای تەعالا چی ئەوێ لە عەزابدانی ئێوە ؟ ئایا رقێکی لە دڵدایە هەتا بە ئازاردانی ئێوە ئاساییشی بۆ بێت ؟ یا ئێوە ئەتوانن زیانی لێبدەن هەتا بە ئازاردانی ئێوە دەفعی زیان لە خۆی بکا ؟ وە یا سوودێکی دەستئەکەوێ هەتا لە تەعزیبی ئێوەدا سوودێ وەربگرێ ؟ حاشا وە کەللا ! ئەمانە هیچیان نییەو خودا نە باکی لە کەس هەیەو نە موحتاجە بە کەس ، بەڵکو ئەوەندە هەیە بڕیاری داوە کە بەدئەندیشیو بەدکاری ئادەمیزادی کردووە بە سەبەبی عادەتی بۆ تۆڵەسەندنەوە لەو کەسانە .

﴿ وكانَ اللهُ شاكِرًا عَلِيمًا ﴾ : (١٤٧)

وە خودا بووەو لایەزال قەبوڵ ئەکا عەمەلی کەم مادام پاك بێ ، وە زانایە بە ئەحوالی ئادەمیزاد .

فەرموودەی خودا : (لا يحب الله الجهر بالسوء) :

ڕیوایەتکراوە : شەخسێ ڕۆیی بوو بە میوانی قەومێ

ئەوانیش جێگەیان نەکردەوە ، جا کابرا بە دەنگی بەرز دەستی کرد بە قڕەقڕو رۆیشت لە خزمەتی حەزرەتا شکاتی کرد لێیان • جا نەم ئایەتە نازڵبوو • فەرمووی :

﴿ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ﴾ :

خودا حەزناکا لە دەنگو وتاری بەزر کە ئینسان قسەی خراپ بکاو خەریکی دوژمنایەتی قەومێ بێ ئیللا بۆ کەسێ نەبێ کە ستەمکار ستەمی لێ کردبێ •

﴿ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعاً عَلِيماً ﴾ : (١٤٨)

وە خودای تەعالا زاڵایە بە ئەحواڵو بیسەرە بۆ هەموو وتارێ •

﴿ إِنْ تُبْدُوا خَيْراً أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوّاً قَدِيراً ﴾ : (١٤٩)

ئەی موسوڵمانەکان ئەگەر خێرێ لە کردەوەی خۆتانا دەربخەن وە یا وتی بکەن یا کەسێ عەفو بکەن لە تاوانێ ، وە لە کارێ یا وتارێکی خراپ ئەوە ئیشێکی واتان کردووە خودا حەزی لێ بکا : چونکی خودا گوناهبارەکان عەفو ئەکا لەگەڵ ئەوەیشا ئەتوانێ عەزابیان بدا • کەوابێ هەرکەسێ کاری باش بکا خودا خێری پێ ئەداو پێی خۆشە •

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئینکاری خوداو ڕەسوولی خودا ئەکەن ٠

﴿ ویُرِیدُونَ أنْ یُفَرِّقُوا بَیْنَ اللهِ ورُسُلِهِ ﴾:

وە ئەیانەوێ کە خوداو ڕەهبەران لە یەک جیابکەنەوە ، یانی باوەڕیان بە خودا ببێ٠ باوەڕیان بە پێغەمبەران نەبێ ٠

﴿ ویَقُولُونَ : نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ ونَکْفُرُ بِبَعْضٍ ﴾ :

وە ئەڵێن : ئێمە ئیمانمان هەیە بە بازێکیان٠و ئیمانمان بە بازێکیان نیە ٠

﴿ ویُرِیدُونَ أنْ یَتَّخِذُوا بَیْنَ ذٰلِکَ سَبِیلاً ﴾ (١٥٠)

وە ئەیانەوێ کە ڕێگەیێ بدۆزنەوە لە بەینی ئیمان بە جەمیعی ئەوەی کە ئیمان واجبە بۆیی٠و کوفر بە هەموو ئەوانەو بمان بە بازێ٠و کوفر بە بازێ بکەن ٠

﴿ أولٰئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ حَقّاً ﴾ :

ئەوانە کافری ڕاستەقینەن ٠

﴿ وأعْتَدْنا لِلْکافِرِینَ عَذاباً مُهِیناً ﴾ : (١٥١)

وە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکان عەزابێکی وا کە تەحقیریان بکا ٠

﴿ والَّذِینَ آمَنُوا بِاللهِ ورُسُلِهِ ولَمْ یُفَرِّقُوا بَیْنَ أحَدٍ مِنْهُمْ أولٰئِکَ سَوْفَ یُؤْتِیهِمْ أجُورَهُمْ ﴾ :

ئەو کەسانەی کە ئیمانیان هەیە بە خوداو پێغەمەری خوداو جیایی ناخەن لە ناویانا ئەبەدا ، بەم نەوعە ئیمان دێنن بـــــــە هەموویان ٠٠ ئەمانە لە موستەقبەلی نزیکدا خودا ئەجرو جەزایان ئەداتەوە ٠

﴿ وَكَانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٥٢)

وە خودا گوناهبەخشو میهرەبانە بۆ هەموو کەسێ مادام شەریك قەرار نەدا بۆی ٠

فەرموودەی خودا (يسئلك أهل الكتاب ٠٠٠)

ئیبنو جەریرو (ابن المنذر) ریوایەتیان کردووە لـــــــە ئیبنوجورەیجەوە ئەڵێ : یەهوودو نەصارا وتیان بە حەزرەت : ئیمانت پێ ناهێنین هەتا کتێبێکمان بۆ نەیەنی لە لای خوداوە، یاچەن پەڕەی تووسراو لە ئاسمانەوە بۆ لای فلاّن کە تۆ پێغەمـــــەری خودای ! جا ئەم ئایەتە نازڵبوو فەرمووی :

﴿ يَسْئَلُكَ اَهْلُ الكِتابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتاباً مِنَ السَّماءِ ﴾ :

واتە : ئەهلی کیتاب داوا ئەکەن لە تۆ کە کتێبێ لە ئاسمانەوە بێنێتە خوارەوە بۆ سەر ئەوان ٠

﴿ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسى اَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ ﴾ :

تۆ لەم داوای ئەمانە دامەمێنە ، ئەمانە داوایان کرد لە موسا شتێکی گەورەتر لەوەی کە داوای ئەکەن لە تۆ ٠

﴿ فَقَالُوا : أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً ! ﴾ :

وتیان : خودامان نیشان بده به ئاشکرا که هەموومان چاومان پێی بکەوێ ! ئیتر نەیان نەوت خوایێ که مادەیەکی نەبێ چۆن بۆ نەوان ئەبینرێت !

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ﴾ :

جا تریشقەیێ لە ئاسمانەوە هاتو ئەوانی گرتو کوشتنی بە هۆی ئەو داوا ناباڕە ناهەموارەوەو بە هۆی ئەم ستەمکاریە دە ئەوان داوای شتێکی وایان کرد .

﴿ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ :

وە لە پاش ئەوە کە ئەو قەومە بە صاعیقەمردووەمان زیندووکردەوە ، بە داوای موسا ، چاوپۆشیم کرد لێیان ، پاش ماوەیێ هاتن گوناحێ تریان کرد کە ئەوەبوو گوێرەکەیان پەرستن پاش ئەو هەموو موعجیزاتە کە هاتەلایانو ئاگادار بوون بەسەریانا ، وەکو : رزگاربوونیان لە دەریای نیل ، وەکو ئەو موعجیزاتی عەصاو یەدی بەیضایە کە موسا ئیظهاری کردن .

﴿ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ ﴾ :

وە لەمەیش عەفوم کردن .

﴿ وآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَاناً مُبِيناً ﴾ : (١٥٣)

وە دامان بە موسا تەسەلوطێکی ئاشکرا بە سەریانا کە

ئـــەمری پێکردن خـــۆیان بکوژن لـــە جەزای جەریمـــەی گوێرەکەیەرستیدا •

﴿ ورَفَعْنا فَوْقَهُمُ الطُّور بِمِيثاقِهِمْ ﴾ :

وە کێوی طوورمان بەرزکردەوە بە راسەریانا بۆ ئەوە کـــە بترسن لە خودا بە هۆی شکاندنی پەیمانەکەیانەوە ؛ چونکـــی وەختی خۆی عەهدیان کردبوو کە رەفتار بکەن بە تەورات‌و لـــە پاش هاتنی تەورات رەفتاریان پێنەکرد •

﴿ وقُلْنا لَهُمُ : ادْخُلُوا البَابَ سُجَّداً ﴾ :

وە پێیماندرتن : بڕۆن داخڵی دەرگای (مسجد الاقصی) ببن لە حاڵێکا سوجدە ببەن بۆ خودا • ئەمانەم پێوتن لەسەر زمانی موسا •

﴿ وقُلْنا لَهُمْ : لا تَعْدُوا في السَّبْتِ ﴾ :

وە لەسەر زمانی داود پێیموتن : کە تەجاوز مەکەن لە ئەمری خودا لە رۆژی **شەمەدا** •

﴿ وأَخَذْنا مِنْهُمْ مِيثاقاً غَلِيظاً ﴾ : (١٥٤)

وە پەیمانێکی گەورەیشمان وەرگرت لێیان بۆ رەفتار بـــەو فەرمانانە کە لە لایەنی ئێمەوە گەیشتووە پێیان بـــە هـــۆی پێغەمبەرەکانیانەوە •

﴿ فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ وكُفْرِهِمْ بِآياتِ اللهِ ﴾ :

جا له بەر ئەوە کە پەیمانە گەورەکەیان هەڵوەشاندەوەو حورمەتی شەمەیان شکاندو لەبەر ئەوە کە ئیغتهاری کوفریان کرد بەو موعجیزاتە کە خودا دابوونی بە موسا •

﴿ وقَتْلِهِمُ الاَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

وە لەبەر کوشتنی پێغەمەرەکانیان وەکو حەزرەتی زەکەریاو یەحیا بە ناحەق •

﴿ وقَوْلِهِمْ : قُلُوبُنا غُلْفٌ ﴾ :

وە لەبەر ئەو قسەیە کە ئایانوت : دڵی ئێمە وا لە نـــاو پەردەیەکدا کە مانیعە لە وەرگرتنی قسەی ئێوە •

﴿ بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلاّ قَلِيلاً ﴾ : (١٥٥)

بەڵکو خودا مۆری ناوەتە سەر دڵیان لەبەر ئەو کوفـــرو ناباریو ناهەمواری ئەخلاقییانە کە ئیمان نایەنن ئیللا چەنـــد کەسێکیان وەکو عەبدوڵلای کوڕی سەلامو رەفیقەکانی •

﴿ وَبِكُفْرِهِمْ ﴾ :

وە بە هۆی کوفریان بە عیسا (د) •

﴿ وقَوْلِهِمْ عَلى مَرْيَمَ بُهْتاناً عَظِيماً ﴾ : (١٥٦)

وە لەبەر ئەوە کە قسەی ناڕەوایان دروست کرد بە بوختان بەسەر حەزرەتی مەریەمدا بە بوختانێکی گەورەی ناڕەوا لە بەر ئەوە لە ئەساسا ئەو ژنە لەسەر نەزری دایکیو دڵخوازی خزمەتی

(بيت المقدس) خودا پێی دا • وه له ژیانیا به چاودێری پووریاو به ئیداره‌ی یه‌کێ له پێغه‌مه‌ران له ناو میحرابی (بيت المقدس)دا له‌سه‌ر عیباده‌ت‌و طاعه‌ت پێگه‌یشت ، وه کاتێ که منداڵه‌که‌یشی لێ‌بوو ئه‌و منداڵه چه‌ن (خرق العادة)ی لێ‌ده‌رکه‌وت وه‌کـــو قسه‌کردن‌و دڵخۆشی‌دانه‌وه‌ی دایکی‌و ئه‌مری راکێشانی لقـــــی دارخورمای بچووکی وا که کاتی ئه‌مه‌ری‌نه‌بێ وه راکێشـــان‌و داوه‌رانی خورما له‌و داره • وه وه‌کو قسه‌کردنی له‌گه‌ڵ ئـــه‌و که‌سانه‌دا که پرسیاریان‌کرد له دایکی به قسه‌کردنێکی بـــه‌رزو له‌سه‌ر موسته‌وایه‌کی بڵند •

﴿ وقَوْلِهِمْ : إِنَّا قَتَلْنا المَسِيحَ عِيسى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللهِ ﴾ :

وه به هۆی ئه‌و واته درۆیشه‌وه که وتیان : ئێمه مه‌سیـــح عیسای کوڕی مه‌ریه‌ممان کوشت •

﴿ وما قَتَلُوهُ وَما صَلَبُوهُ وَلكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ﴾

وه‌لحاڵ نه‌یان‌کوشتبوو وه هه‌ڵیان‌نه‌وه‌ستبوو به‌ڵام شه‌به‌ه‌و هاوشه‌کڵێ واقیـــع بووبوو لـــه به‌ینی حه‌زره‌تی عیســـاو کوژراوه‌که‌دا •

﴿ وإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ ﴾ :

وه به راستی ئه‌و که‌سانه‌ی که ئیختیلافیان که‌وته ناو لـــه خوصووصی حه‌زره‌تی عیساوه بازێکیان وتیان : ئه‌گه‌ر ئـــه‌م کوژراوه عیسایه ره‌فیقه‌که‌ی خۆمان له کوێیـــه ؟ وه ئه‌گـــه‌ر

رەفیقەکەی خۆمانە عیسا لە کوێیە ؟ وە بازێکیان وتیان : روخسار روخساری عیسایە بەڵام لەشەکەی ئەو لەشە نیە •

﴿ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلاَّ اتِّباعَ الظَّنِّ ﴾ :

هیچ نەوعە عیلمێکیان نیە بە عیسا (د) وە بە مانۆ نەمانی ئیللا شوێنکەوتنی گومان نەبێ •

﴿ وَما قَتَلُوهُ يَقِيناً ﴾ : (١٥٧)

وە بە قەطعی ئەم کۆمەڵی یەهوودە عیسایان نەکوشتووە بە یەقین •

﴿ بَلْ رَفَعَهُ اللهُ اِلَيْهِ ﴾ :

بەڵکو خودای تەعالا بەرزی کردەوە بۆ مەقامی کەرامەتو ئیعتیبارێکی وەها شیاو بێ لە بۆ شانی عیسا (د) وەکو ئاسمان بێ •

﴿ وكانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (١٥٨)

وە لە واقیعا خودا ئەزەڵەنو ئەبەدەن غالبە بەسەر ئیختیارکراوی خۆیدا ، چی ئیختیار کرد ئەیکاو خاوەن حیکمەتە لە هەموو شەئنێکدا ، سەلبەنو ئیجابەن •

﴿وإِنْ مِنْ اَهْلِ الكِتابِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوتِهِ ﴾ :

وە هیچ ئەهلی کیتابێ لە یەهوودو نەصارا نیە ئیللا ئیمان دێنێ بە عیسا (د) لە پێش مردنی عیسادا لەو چەرخەدا کە

دێتەخوارەوە لە ئاسمانو هەرب ئەکا لەگەڵ دەججالداو رەججال ئەکوژێو زەفتار ئەکا بە دینی ئیسلام وەکو موجتەهیدێ لە موجتەهیدانی دین ٠

﴿ ویَوْمَ القِیامَة یَکُونُ عَلَیْهِمْ شَهِیداً ﴾ : (١٥٩) :

وە لە رۆژی قیامەتیشا ئەبێ بە شاهید لەسەریان شەهادەت ئەدا لەسەر یەهوود بە تەکزیبی ئەنبیاو کردەوەی ناهەموارو لەسەر نەصارای پاش رەفعی خۆی بە گۆڕینی قانوونی تەوحیدی (رب العالمین)و لەسەر ئەهلی کیتابی پاش نوزوولیش بە ئیمانو ئەحوالیان ٠

لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم : موافیقی ظاهیری قورئانی کەریمو فەرموودەکانی حەزرەت (د) حەزرەتی عیسا نەکوژراوەو هەڵانەوەسەراوەو خودای تەعالا بە قودرەتو تەوانای خۆی بەرزیکردووەتەوە بۆ مەقامێ لە ئاسمان کە ئیرادەی کردووەو بەو شێوە خودا ئەیەوێ ئەمێنێتەوە تا کاتێ کە بە ئەمری خودا دێتەخوارەوەو لە پاش ماوەیێ ئەمرێو دەفن ئەکرێ ٠ ئەمما ئەوە کە نەکوژراوەو هەڵانەوەسراوە ئەوە خودا ئەفەرموێت : (وما قتلوه وما صلبوه ولکن شبه لهم) وە ئەم ئایەتە نەصە لەوەدا کە حەزرەتی عیسا نەکەوتووەتە دەستی دوژمنەکانو خودا فەرموویەتی : (بل

رفعه الله اليه) ئەمەیش نەصـــه لەوەدا کـــه خـودا بەرزی کردووەتەوە بۆ ئەو شوێنە ئیرادەی کردووە ، وە هەم خـــودا ئەفەرموێت : (وما قتلوه يقينا) واتە : بەیەقینو (عيلم اليقين) بزانن کە جوولەکەکان نەیانکوشتـــووە ، یانـــی (يقينـا) مەربووطە بە نەفیەکەوە ، یانی یەقین نەکوژراوە وە ئەو مەعنا کە ئەڵێن (يقينا) مەربووطە بە فیعلەکەوە یانی کوشتنی یەقینی نەبووە بۆ عیسا بەڵکو کوشتنی ظەننی بووە ، ئەوە هەرچەنـد زیانی نیە بۆ مەبەستی ئێمە بەڵام مەعنایەکی لاوازە ٠

وە دەلیلی ئەوەیش کـــه لە ئاخری زەمانا دێتەخوارەوە ئایەتو حەدیثە ٠ ئەمما ئایەت ئەوە فەرموودەی خودا کـــه فەرمویە : (وان من أهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موتـه) ؛ چونکی مەوضووعی بەحث حەزرەتی عیسایە ، کەوابێ مەعناکەی وایە کە ئەهلی کیتاب نیە ئیللا ئیمان دێنێ بە عیسا لـه پێش مردنی عیساداو مەبەس ئەهلی کیتابی زەمانـــی حەزرەتـــی عیسایە پاش هاتنەخوارەوەی کە ئەهلی کیتاب یا بە چاو ئەیبینن وە یا بە شێوەی تەواتورو قەطع مەعلوومیان ئەبێ کە وا لـــه عەرزا ٠

وە ئەمما فەرموودەی حەزرەت (د) ئەوە زۆرە (من جملة) بوخاریو موسلیمو ترمذی ریوایەتیان کردووە لـــه ئەبـــو هورەیرەوە (د) (عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم : والذي نفسي بيده ليوشكن ان ينزل فيكم ابن مريم عليه السلام حكما مقسطا فيكسر الصليب ، ويقتل الخنزير ، ويضع الجزية،

ويفيض المال حتى لا يقبله احد حتى تكون السجدة الواحدة خيرا من الدنيا وما فيها • ثم قال ابو هريرة : فاقرؤا ان شئتم : « وان من أهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موته ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا » • وروي الزهري عن سعيد بن المسيب عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال : لينزلن ابن مريم حكما عدلا فليقتلن الدجال ، وليقتلن الخنزير ، وليكسرن الصليب ، وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين • ثم قال ابو هريرة : اقرؤا ان شئتم : « وان من اهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موته » قال ابو هريرة قبل موت عيسى يعيدها ثلاث مرات » •

وه مەعنای (وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين) یانی له پێش ئەو رۆژەدا له عەرزا دوو سوجده براوه : یەکێ بۆ خودای تەعالا که سوجدەی ئەهلی تەوحید بووه ، دووەم بۆ شەریکەکان له لایەنی ئەو کافرانەوه که موشریك بوون • بەڵام لەو رۆژەدا که عیسا دێتەخوارەوه سوجده یەك سوجده ئەبێ واته هەر بۆ خودای تەعالا (وحده لا شريك له) • جا ئەو کەسانه که ئەڵێن نەبراوه بۆ ئاسمان وه له عەرزا وەفاتی کردووەو دەفن کراوه مادام باوەڕی به قورئانو حەدیث ببێ ناتوانێ قسەی وا بکا ؛ چونکی ئایەت نەصە لەوەدا کە نەکوژراوەو هەڵنەوەسراوه ، وه ئایەتو حەدیث ئەڵێن له رۆژی خۆیا دێتەخوارەوه • وه ئەگەر ئیستیدلال به ئایەتی (یاعیسی انی متوفیك ورافعك الي) ئەکا ئەوه جوابی ئەوەیه مادام ئایەت نەص بوو لەوەدا که نەکوژراوەو هەڵنەوەسراوه ئەبێ مەعنای

(اني متوفيك) ئەوەبێ كە وەرتئەگرم وە لە واقيعا خـــودا وەرىگرتو بە جازيبەى قودسى بەرزىكردەوە بۆ ئەو شوێنـە ويستوويەتى ، وەكو حەزرەتى محەمەدى (د) لە مەكەوە برد بۆ (بيت المقدس) و لەوێوە بەرزى كردەوەو ميعراجى پێكردو هێنايە خوارەوە لە شەوێكا • خودا عەينى خودايـــەو قودرەت عەينى قودرەتەو نابێ مەعناى (اني متوفيك) ئەوەبێ كـــە ئەتمرێنم ، لەبەر ئەوە كە (متوفى) وەكو بە مەعناى (ممیت) هاتووە بە مەعنا وەرگريش هاتووە وەكو لە ئايەتى (هو الذي يتوفاكم بالليل ويعلم ماجرحتم بالنهار) وە وەكو ئايەتى (الله يتوفى الانفس حين موتها والتي لم تمت في منامها) • وە لەفز كە دوو مەعناى ببێو قەرينەى موئەييدە بەڵكو قەرينەى قەطعيە لەسەر يەكێ لەو دوو مەعنا ببێ ئەوە نابێ مەعناى دووهەمـى لێ بگيرێ •

وە ئەگەر ئەساسى قسەى موعاريض لەسەر ئەوەيە كـــە دووره ئينسانێ ببرێ بۆ ئاسمانو لەوێ بمێنێو بژێ •• ئەوە جوابەكەى ئەوەيە : ئەووەلا ئيستيعباد نابێ بە دەليـــــل ، وە ثانيا حەزرەتى عيسا تەكوينو مانەوەىو ئاثارى هەموو خيلافى عادەتو موعجيزە بوو ، ئەوەتە كە بەبێ باوك پەيدا بووە وە كە لە دايك داكەوت قسەى لەگەڵ دايكيا كرد ، وە كاتێ خەڵـك هاتن بۆ سەر مەريەم (د) پرسيارى ئەم منداڵەيان كرد عيســـا كەوتە وتارو قسەى لەگەڵدا كردنو ، فووى ئەكرد بە طەيرى قورينەدا حەياتى تێئەچوو وە ئەفڕى ، وە بەڵەكو كوێـــرى

مادەرزادی خۆشئەکردەوەو مردووی زیندوو ئەکردەوە ٠٠ با ئـــەم موعجیزەی بەرزەوەبوونەیشی بڕواتـــە لای باقـــی موعجیزەکان ٠

قسەی دووەم : ریوایەتکراوە کۆمەڵێ جوولەکە چـــوون گەلێ بێشەرمیو بێئەدەبیو ناشیرینیان کرد لەگەڵ حەزرەتی عیسادا ئەویش دۆعای لێکردنو خودا گیرۆدەی رسوایی کردن، جا کاتێ (ملك يهودا) پاشای جوولەکەکان لەو رۆژەدا ئەمەی بیست بیمی پەیدا کرد لەوە کە عیسا دۆعا لەویش بکاو لەگەڵ یەهوودیەکانا قسەی کرد وە قەراری کوشتنیان دا ، وە خودای تەعالا جوبرەئیلی نارد بۆ لای حەزرەتی عیسا خەبەری پێـدا کە قەراریان داوە بتکوژن ! لە کاتێکدا لەگەڵ حەواریەکانا لە ماڵێکدا بوو وە مەئموور بە شوێنیا ئەگەڕان مەنسوو بێکـــی منافقی بوو وتی : من پێتان ئەڵێم ئەگـــەر پارەم بدەنـــێ ! ئەوانیش میقداری پارەیان پێدا جا ئەویش مەئموورەکانی برد بۆ ئەو ماڵە کە حەزرەتی عیسا لەگەڵ حەواریەکانا تیایا بوون ، وە لەو کاتەدا چوونە ماڵەکەوە خودای تەعالا عیسای بەرزکردەوە بۆ ئاسمانو وێنەی ئەوی خستە سەر ئـــەو منافقەو هـــــەرچەن هاواری کرد کە : من عیسا نیم هەر کوشتیان ، وە یەهوودەکان پاش کوشتنی ئەو کابرا کە وێنەی عیسای وەرگرتبوو ئیختیلاف کەوتە ناویان وتیان : ئەگەر ئەم کوژراوە عیسایە رەفیقەکـــەی خۆمان چی بەسەرا هات ؟ وە ئەگەر یارۆی رەفیقی خۆمان بوو عیسا بۆ کوێ دەرچوو ؟!

وه ئینجیله خاوەن ئیعتیبارەکانی لای نەصارا تەصریح ئەکەن بەوە ئەو کەسە کە عیسای تەسلیمی مەئموری پاشاکەیان کرد یەهووذای (اسخر یوطی) بوو ، وە لە پێشا عەلامەتێکی دانا بۆ عیسا وتی : هەرکەسم ماچ کرد ئەوە عیسایە جا کاتێ گەیشت بە عیسا ماچی کردو مەئموورەکان گرتیان ، بەڵام پاش ئەوە خودا ئەوی رزگار کردو وێنەی خستە سەر یەکێ تریان ٠

وە ئینجیلی (بەرنابا) ئەڵێ : مەئموورەکان هەر یەهووذا ئەسخریوطیان گرتو وایانزانی کە حەزرەتی عیسایە ؛ چونکی وێنەی ئەوی کەوتبووە سەر ٠ بە هەرحاڵ ئەو کەسانە کە حازری ئەو حادیثە بوون لە مەئموورەکانی پاشا حەزرەتی عیسایان نەدەناسیو باقی یەهوودیەکان کەوتنە ئەو ئیشتیباهەوە کە باسکرا ، وە قورئانیش تەصریحی پێ ئەکا ٠ ئەلحاصڵ : واجبە لەسەر موسوڵمانی ساغ لەم قەضیەدا لەسەر ظاهیر یا نەصی قورئانو حەدیث بێ کە حەزرەتی عیسا رزگار کراوە بە ئەمری خوداو بە سەلامەتی غائیب بووە لێیان ٠

﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ :

واتە : جا بە سەبەبی زوڵمو ستەمێکی گەورەی ناهەموار کە پەیدا بوو لەو کەسانە کە ئایینی یەهوودییان بوو ، بەناو ، حەراممان کرد ئەو خواردەمەنیەی مەرغووبە دڵخوازە جوانانە کە وەختی خۆی حەڵاڵکرابوو بۆیان وەکو خودا لە سوورەتێکی تر فەرموویەتی : (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن

البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما ـ الا ما حملت ظهورهما أو الحوايا او ما اختلط بعظم ـ ذلـــك جزيناهـــم ببغيهم وانـــا لصادقون) ٠

﴿ وبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيراً ﴾ : (١٦٠)

هەم لەبەر مەنعکردنی ئەوان بۆ ئادەمیزادێکی زۆر لە دینی نیسلام لە ئیمرۆدا ، وە لە دینی پێغەمەرە پێشووەکان لە چەرخی ئەوانا ٠

﴿ وَأَخْذِهِمُ الرِّبا ، وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ ﴾ :

وە هەم لەبـــەر وەرگرتنیان بـــۆ سوود ، وەلحاڵ کـــە مەنعکرابوون لە لایەنی خوداوە لەو سوودخواردنە ٠

﴿ وَأَكْلِهِمْ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ ﴾ :

وە لەبەر خواردنیان بۆ ماڵی ئادەمیزاد بە بێ تۆڵەو بـــێ موعاوەزەو بە بێ سوود بە بەرتیلو بە چەن نەوعێ تر لـــــە فڕوفێڵو دەسبڕینیان ٠

﴿ وَأَعْتَدْنا لِلْكافِرِيـــنَ مِنْهُمْ عَذاباً أَلِيماً ﴾ : (١٦١)

وە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکانیان عەزابێکی زۆر تووندو گرانو ئێشگەیێن لە رۆژی قیامەتا ٠

بزانن ! ظاهیری سیاقی ئەم حەوت ئایەتە لەم مەقامـــەدا ئەمەیە کە هەرچـــی کارو کردەوەی ناهەمواری یەهوودیەکـــان بووە هەموویان هۆ بوون بۆ ئەوە کە خودای تەعالا ئەو شتانـــە

که له کاتی خۆیا حەڵاڵ بوون بۆیان خودا حەرامی کردوون ، وە ئەمە مانیع نیـــە بـــۆ ئەو کـــە ئەو کردەوە نابارانەی ئـــەوانە نەبووبن بە هۆی عیقابی قیامەتو عەزابی سەخت لە رۆژی خۆیا بەڵکو ئەو کردەوانە بوون بە هۆی بەدبەختی دنیاو قیامەتیان ٠

جا لەبەر ئەوە کە بازێ لە یەهوودەکان لە وەختی خۆیـــــا کردەوەیان باش بووە ، وە هەروا لە زەمانی حەزرەتیشدا هاتوون موسوڵمان بوونو خزمەتـــــی دینیان کردووە خودای تەعـــالا فەرموویەتی :

﴿ لٰكِنِ الرّٰاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ ﴾ :

بەڵام ئەو کیتابیانە کە دامەزراون لە عیلـــمو زانستـــی حەقایقدا وەکو عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو رەفیقەکانی ٠

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ ﴾ :

وە ئەو دامەزراوانە کە خاوەن ئیمانن ٠

﴿ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِـــنْ قَبْلِكَ ﴾ :

ئیمان دێنن بەو کتێبە هاتووەتە خوارەوە بـــۆ لای تـــۆ وە بەوەیش کە هاتووەتە خوارەوە لە پێش زەمانی تۆدا ٠

﴿ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ ﴾ :

وە ئیمانیشیان هەیە بەو پێغەمەرانە کە لە زەمانی پێشوودا نوێژی دینی خۆیانیان دامەزراندووەو رایانگرتووە بە تەواوی٠

﴿ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ ﴾ :

وه ئەو کیتابیانه که زەکات ئەدەن ٠

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ :

وه ئەو کیتابیانه که ئیمانیان هەیه به خوداو بـــه رۆژی پاشەڕۆژ که قیامەته ٠

﴿ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْراً عَظِيماً ﴾ : (١٦٢)

ئەوانه لەمەولا ئەجرێکی گەورەیان پێ ئەدەین واته لـــه رۆژی قیامەتا ٠

خۆلاصەی کەلام : کیتابیەکان هەموو خراپ نین بەلکـــو ئەوانەیان که عالمو زانای راستینو خاوەن ئیمانو بیروباوەڕی باشن هەموویان ئیمان دێنن بەر کتێبە که هاتووەتەخوارەوه بـۆ لای تۆ وه بەو کتێبو ئەلواحە که هاتووەتەخوارەوه بۆ ســـەر پێغەمەرە پێشووەکان ، وه ئیمان دێنن بەو پێغەمەرانه کـــه نوێژیان راگرتووه له چەرخی خۆیاناو زەکاتی مالێشیان ئەدەنو ئیمانیان هەیه به خوداو به رۆژی قیامـــەت ٠٠ ئەمانه دارای ئەجری گەورەن له قیامەتا ٠

﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَـــا أَوْحَيْنَا إِلَى نُـــوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ﴾ :

جا ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ دڵگران مەبە لەوه که ئەو کیتابیانه داوای شتی نابار له تۆ ئەکەن وه ئەیانەوێ تۆ بڕۆی بۆ ئاسمانو له ئاسمانەوه کیتاب بێنیتە خوارەوه بۆیان به ئەوعێ

که ناویان یەکە یەکە نووسرابێ ؛ چونکی من وەکو تۆم کردووە بە رەهبەر پێغەمبەرە پێشووەکانیشم کردووە بە رەهبەرو هەر وەکو داوای ئەم جۆرە شتانە لە تۆ ئەکەن داوای ئەو شتانەیشیان کردووە لە پێغەمبەرە پێشووەکانو هەر وەکو ئەوان موبالاتو ئیهتیمامیان نەداوە بە قسەی پیاوی خراپ لە رۆژی خۆیانا تۆیش ئیهتیمام مەدە بە قسەی بێسوودی ئەمانە .

﴿ وَاَوْحَيْنَا اِلَى اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ وَاِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالاَسْبَاطِ وَعِيسَى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَرُونَ وَسُلَيْمَانَ وَاَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴾ : (١٦٣)

وە وەحیمان کردووە بۆ لای یەکە یەکەی ئەم پێغەمبەرانەیش، وە زەبووریشمان داوە بە داوود .

﴿ وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ﴾ :

وە ناردوومانە بۆ تەمێو تەربیەی ئادەمیزاد چەن پێغەمبەرانێ کە باسم کردوون بۆ تۆ وە چەن پێغەمبەرێکیش کە باسم نەکردوون بۆ تۆ .

﴿ وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴾ : (١٦٤)

وە بە تایبەتی خودا گفتوگۆی کرد لەگەڵ موسای کوڕی عیمرانا بە قسەکردنێکی وەها بوو بە هۆی ئەوە بە موسا بڵێن (کلیم الله) .

﴿ رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ﴾ :

حاڵی ئەم زاتانە وابووە کە ڕەهبەرانێ بـــوون موژدەدەر بوون بەوانە کە فەرمانی خودا وەرئەگرن ، وە ترسێنەر بوون بۆ ئەوانە کە سەرکێشییان ئەکرد لە فەرمانی خودا ٠

﴿ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْـــــدَ الرُّسُلِ ﴾ :

حیکمەتی ناردنی ئەم ڕەهبەرانەیش ئەمە بوو کە لە ڕۆژی قیامەتا دەستئاوێزێو دەڵێن نەبێ بۆ ئادەمیزاد لەسەر خودای خۆیان ، بڵێن : پەروەردگارا ! ئێمە نەزانو بێئاگا بووین ئەبو پێغەمەرێکت بنارداینێ بۆ سەرمان بە دەستوورێکەوە هەتـــا فەرمانمان وەربگرتایێو پەیڕەوی ئەو پێغەمەرانەمان بکردایە٠

﴿ وكَانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (١٦٥)

وە خودای تەعالا هەر بووەو لایەزال غاڵبە بەسەر کاری خۆیداو خاوەن حیکمەتە لە کارەکانیا ٠

بزانن ! خودای تەعالا حاکمی موتڵەقو فەرماندارە بەســەر هەموو شتێکداو بۆی هەیە کە ەوطیع عەزاب بداو عاصـــــیو تاوانبار عەفو بکا (لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون) کەوابو بە مولاحەزەی حەقیقەتی خودایی خودا هیچ کەسێ لە هیچ شتێکداو هیچ وەختێکدا حوججەتی نابێ بەسەر خودادا ٠ بەڵام لەسەر ئەو یاسا کە خۆی قەراری داوەو فەرموویەتی (لا یکلف الله نفســا الا وسعها) وە مەعلوومە کە نەزان نازانێ چی لەسەرەو چی بکا وە لەسەر ئەوە کە فەرموویەتی : (وما کنا معذبین حتی نبعث

رسولا) شیبهه حوججه‌تێ‌و ده‌لیل‌و بورهانێکی به دیمه‌ن هه‌یه له بۆ منداڵ‌و شێت‌و ئه‌و که‌سانه که له عه‌هـدی فیتره‌تدابوون وه بۆ ئه‌و که‌سانه وان له عه‌هدی ریساله‌تا به‌ڵام حوکمی خودایان پێ‌نه‌گه‌یشتووه‌و ئیستیعدادی ئه‌وه‌یان نه‌بووه ئه‌حکام وه‌ربگرن مه‌جالی ئه‌وه‌یان هه‌یه به ظاهیر بڵێن : له‌سه‌ر چی ئێمه عـه‌زاب ئه‌درێین ؟ جا به‌و بۆنه‌یه‌وه خودا فه‌رموویه‌تی (لئلا یکون للناس علی الله حجة) ، ئه‌گه‌رنا عه‌بدی خودا مه‌جالی ئیحتیجاجی نیـــه له‌گه‌ڵ خودادا •

﴿ لکِنِ اللّٰهُ یَشْهَدُ بِما اَنْزَلَ اِلَیْكَ اَنْزَلَـــهُ بِعِلْمِهِ والملئِکَةُ یَشْهَدُون ، وَکَفی بِاللّٰهِ شَهِیداً ﴾ : (١٦٦)

ئه‌م ئایه‌ته مه‌ربووطه به جوابی ئیقتیراح‌و داواکردنـــی ئه‌هلی کیتاب له پێغه‌مه‌ر (د) که بڕوا بۆ ئاسمان‌و ئه‌لواح بێنێته خوار بۆ ئه‌هلی کیتاب ، وه یا هه‌رکه‌سێ له‌وان نامه‌یه‌کـــی تایبه‌تییان بۆ بێت هه‌تا ئه‌وان ئیمان بێنن ئه‌گه‌رنا باوه‌ڕ ناکه‌ن که پێغه‌مه‌ر (د) پێغه‌مه‌ری خودا بێ • وه له‌م ئایه‌ته‌دا ئه‌فه‌رموێت به‌ڵام خودا به گه‌وره‌یی خۆی شه‌هاده‌ت ئه‌دا به راستی‌ی ئـــه‌و کتێبه که ناردوویه‌ته خواره‌وه بۆ تۆ ، وه ناردوویه‌تی بـــه ته‌وانایی‌و زانست‌و خواستی خۆی ، وه فریشته‌کانیش شه‌هاده‌ت ئه‌ده‌ن ، وه خودا به‌سه بۆ شه‌هاده‌ت به ریساله‌تی تۆ ، وه له‌سه‌ر راستی کتێبه‌که‌ت ، ئیتر ئه‌هلی کیتاب هه‌ر عه‌نادو له‌جاجێ بکه‌ن

لەم مەوضووعەدا قیمەتی نیەو بە قەطعی موبالاتی پێ مەکە ٠ وە ئەمانە هەر خوویان لەسەر عەنادو زماندرێژییە ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالاً بَعِيداً ﴾ : (١٦٧)

بە راستی ئەو کەسانە کە خۆیان کافرن بە دینی حەقو مەنعی ئادەمیزادیش ئەکەن لە کەوتنەسەر رێگەی دینی خودای تەعالا بە تەحقیق گومبوون بە گومبوونێکی دوور لە رێگەی راست ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ ﴾ :

بە راستی ئەوانە کە کافر بوونو ستەمیانکرد لە حەزرەتی محەمەد (د) بە ئینکاری ریسالەتەکەیو بە مەنعکردنی خەڵق لە ئیمان هێنان بەو ٠٠ ئەوە خودا لەوانە نیە کە لێیان خۆشببێ ٠

﴿ وَلا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً ﴾ : (١٦٨)

وە هیدایەتیشیان نادا بۆ هیچ رێگەیێ لەوانە بێت بە خەیاڵ ٠

﴿ إِلاَّ طَرِيقَ جَهَنَّمَ ﴾ :

نیللا بۆ رێگەی جەهەننەم !

﴿ خالِدِينَ فِيها أَبَداً ﴾ :

کە دەوامدارن لەوا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَكَانَ ذلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيراً ﴾ : (١٦٩)

وه ئەم نەوعە تەصەڕوفانە ئاسانە لەسەر خودا .

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ :

ئەی ئادەمیزاد ! بە راستی پێغەمەری گەورە هاتووە بۆ لای ئێوە لەگەڵ ئەحکامێدا کە مایەی بەختیاری و پیرۆزی ژیانی دنیاو قیامەتە ، وە ئەم پێغەمەرە لە لای خودای میهرەبانی ئێوەوە بۆتان هاتووە .

﴿ فَآمِنُوا خَيْراً لَكُمْ ﴾ :

دەی ئیمان بێنن بەوە ؛ چونکی ئیمانهێنانتان چاکە بۆ ئێوە .

﴿ وَ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (١٧٠)

وە ئەگەر کوفر بکەن بەم پێغەمبەرە ئەوە بزانن کە هەرچی وا لە ئاسمان و عەرزا مولکی خودایەو خودا بێ ئیحتیاجە لە ئێوەو ئیمان نەهێنانتان زیانی خۆتانەو بەس ، وە خودای تەعالا زاناو بە حیکمەتە لە هەموو شەئنێکدا .

﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە عەلاقەدارن بە کتێبی ئاسمانیەوە ـ کە یەهوودو نەصاران ـ زیادەڕەوی مەکەن لە دینەکەتاناو نوقصانیش مەکەن تیایا ، وە لە شانی هیچ کە سێکا لە ئەندازەی خۆی لامەدەن . ئەی یەهوودیەکان زیادەڕەوی مەکەن لە شەئنی

عوزەیردا ، مەڵێن عوزەیر کوڕی خودایە • خودا کوڕی نیـــەو نابێ ، بێشەرمی مەکەن دەرحەق بە عیساو مەڵێن ئینسانی پاك نیە ، وە بێحەیایی مەکەن دەرحەق بە مەریەم ؛ چونکی مەریەم خاوەن عیبادەتو پاك بووە • وە ئەی نەصارا مەڵێن عیسا کوڕی خودایە !

﴿ وَلا تَقُولُوا عَلَى اللهِ اِلاَّ الْحَقَّ ﴾ :

وە قسە مەکەن لەسەر خودا بە حەق نەبێ • مەڵێن خـودا رەفیقی هەیەو عیسا لەگەڵ دایکیا دوو عونصورن لە عەناصـیری قودسییە •

﴿ اِنَّما المَسِيحُ عِيسى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللهِ ﴾ :

نیە عیسای کوڕی مەریەم ئیللا فورستادەیەکی خودایە بـۆ سەر بەنی ئیسرائیلو موعجیزاتی گەورەی شایاوی چەرخی خۆی پێداوە بۆ ئەوە کە ئادەمیزادی ئەو چەرخە لە حیرصو ئازو نیازی فاسیدو لە دنیاپەرستیو مادەخوازی پاك بکاتەوە •

﴿ وَكَلِمَتُهُ اَلْقاها اِلى مَرْيَمَ ﴾ :

وە **وجوودی عیسا** بە ئەمری (کن فیکون) بوو لە لایەنـــی خوداوە کە ئەو کەلیمەیە حەوالّە کرد بۆ لای مەریەم وە ویستی ئەو پێغەمەرە زاهیدە لەو دایکە عابیدە پەیدا ببێو بەس •

﴿ وَرُوحٌ مِنْهُ ﴾ :

وە عیسا زاتێکی پاکو رۆحێکی بێڕەزیلەی نەفسیو مادییەو لە خوداوە بە فەیضی خواستی ئەو دروست کراوە •

﴿ فَآمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ ﴾ :

ده‌ی که‌مێ بیربکه‌نه‌وه‌و عه‌قڵ به‌کاربێنن‌و ئیمان بێنن به گه‌وره‌یی خوداو ته‌وانایی له‌سه‌ر هه‌موو مومکینات‌و دووری له عه‌یب‌و بێ‌ئیحتیاجی به‌که‌س وه ئیمان بێنن به پێغه‌مه‌ره‌کانیشی‌و بیان‌ناسن که چه‌ن به‌نده‌یه‌کی پاکی ره‌وشت چاك‌و پوختەو خۆلاصه‌ی ئاده‌میزادن‌و زیره‌ك‌و ئه‌مین‌و راست‌وتارن‌و ئه‌حکامی خودایان به راستی گه‌یاندووه به عیبادی خوداو مه‌حاڵه درۆو خه‌یانه‌ت‌و ونکردنی ئه‌حکامی خودا بکه‌ن له‌وانه‌و قابیله هه‌موو عه‌واریض‌و ئه‌حواڵی ئاده‌میزادیان به‌سه‌را بێت ؛ ئه‌خۆن‌و ئه‌خۆنه‌وه‌و ساغ‌و نه‌خۆش ئه‌بن‌و ئه‌مرن وه‌کو باقی ئاده‌میزاد ٠

﴿ وَلا تَقُولوا ثَلٰثَة" ﴾ :

به قه‌طعی مه‌ڵێن خودا سێ‌که‌سن : خـــوداو ، مه‌ریه‌م و ، عیسا (العیاذ بالله) ، ئینسانـــێ کـــه پێویستی هه‌بێ بـــه خوارده‌مه‌نی‌و قه‌زای حاجه‌ت‌و نوستن‌و مردنی به‌ســـه‌را بێت لمۆن قابیلی **خودایی ئه‌بێ** ؟ حاشا ! هه‌ر ئه‌وه‌نده هه‌یه عه‌بـدی خۆشه‌ویست خودا **پرته‌وێ ئه‌دا** لێی، یانی به ره‌حمه‌تی خۆی دڵی نووراني ئه‌کا بۆ ئه‌وه که به ساغی به‌نده‌یی خودا به‌جێ بێنێ ٠

﴿ اِنْتَهُوا ﴾ :

ده‌سبه‌ردار ببن له‌وه خودا به سێ که‌س بزانن وه لاده‌ن له‌م بیره **تاریکه** ٠

﴿ خَيْراً لَكُمْ ﴾ :

وە قەسدی عەقیدەو باوەڕێ بکەن کە باشە بۆتان کە تەوحیدو خودا بەیەك ناسینە •

﴿ إِنَّما اللهُ إِلهٌ وَاحِدٌ ﴾ :

بە راستی بزانن کە خودا مەعبوودێکی تاقو تەنیایەو زیندوو زاناو تەوانایەو پێغەمەرەکان یەکیەك بەندەی بارەگایە •

﴿ سُبْحانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ﴾ :

خودا تەسبیحو تەقدیسو تەنزیهـ ئەکەینو دووری ئەخەینەوە لەوە کە کوڕو کچی ببێ • ئەولادو تەناسول بۆ پارازتنی نەوعی ئەصڵەو بۆ نیازمەندیو ئارەزووی ئەهلەو لەگەڵ موناسەبەی زاتو صیفاتە ئەمانە هەموو دوورن لە خودا • ئیتر باوەڕی پووچی بێسوود دوورە لە مەقسوود •

﴿ لَهُ ما في السَّمواتِ وَما في الأَرْضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە سەرداری و دارایی هەرچی هەیە لە کائیناتا لە عەرزاو لە ئاسمانا لە پەستیو بوڵندیدا • وە مالیك لەگەڵ مەملووكو خاوەن دەست لەگەڵ ژێردەستەدا دوورن لە موناسەبەو نیازمەندی •

﴿ وَكَفى بِاللهِ وَكِيلاً ﴾ : (١٧١)

وە خودا بەسە بۆ ئەوە ئیعتیمادی بدرێتەسەر •

﴿ لَنْ يَسْتَنْكِفَ المَسِيحُ أن يَكُون عَبْداً للهِ وَلا الْمَلٰئِكَةُ المُقرّبُونَ ﴾ :

عاری لێ نایێ عیسای مەسیح کە بەبێ باوك خودا دروستیکردووە •• ببێ بە بەندەی فەرمانبەردار بۆ زاتی خوداو ئەو فریشتانەیش کە لە صیفەتی بێ باوكو دایکیدا لە عیسا بێعەلاقەترنو خاوەن پایەن بە بەندەیی بۆ خودای خۆیان شانازی ئەکەن •

﴿ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبادَتِهِ ويَسْتَكْبِرْ ﴾

وە هەرکەسێ لە عیبادەتو بەندەیی خودا ئیستینکاف بکاو عاری لێبێو خۆی بە گەورە بگرێ •

﴿ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعاً ﴾ : (١٧٢)

ئەوە لەمەولا لە رۆژی حسێبا هەموویان گردئەکاتەوەو حازریان ئەکا لەلای خۆی ئەوجارە خۆی ئەزانێ چییان لێ ئەکا •

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَيُوفِّيهِمْ أجُورَهُمْ ويَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە ئیمانیان بووەو کردەوەی باشیان کردووە ئەوە خودا بە تەواوی پاداشو ئەجری ئەعمالیان پێئەداتو لە فەزڵو میهرەبانی زیاد لە ئەجرەکەیشیان پێئەدا لە یەك بەدە تا یەكبەحەفتا هەتا یەكبەحەوتصەدو زیاتریش بۆ هەرکەسێ خواستی لەسەربێ •

﴿ وَاَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا واسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذاباً اَلِيماً ﴾ :

وه ئەو کەسانەیش کە عاریان هاتووە لە بەندەیی خـــوداو خۆیان بە گەورە داناوە ئەوە خودا عەزابیان ئەدا بە عەزابێکی ئازارگەیێن ٠

﴿ وَلا يَجِدُونَ لَهُمْ مِـــــنْ دُونِ اللهِ وَلِيّاً وَلا نَصِيراً ﴾ : (١٧٣)

وە دەستیان ناکەوێ لە لایەنی غەیری خوداوە دۆستێ یـــا یارمەتیدەرێ ٠

﴿ يا اَيُّها النّاسُ قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنا اِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً ﴾ : (١٧٤)

ئەی ئادەمیزاد بە راستی واهات بۆ لای ئێوە زاتێکی خاوەن ئەخلاق و رەوشتی بەرزی وا ئەوەنـــدە کردەوەکانی بـــەرزن وە ئەوەندە ئەخلاقەکانی گەورەن خۆی بۆ خۆی بووە بە دەلیـــلو بورهان لەسەر راستی خۆی ٠ وە لەگەڵ ئەوەدا کتێبێکیشمـــــان ناردووە ئەوەندە بـــیرو باوەڕو کردەوەو ئادابـــــی رووناك کردووەتەوە بۆ ئێوە بووە بە نوورو رووناکیەکی ئاشکرا ٠ واتە ئەو پێغەمەرە ئەوەندە بەرزە بە حەق خۆی بووە بۆ خۆی بـــە بورهان قورئانەکەیش بە نووری بەیان ٠

﴿ فَاَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ واعْتَصَمُوا بِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوە بە خوا لەسەر تەمـــێو

تەربیەتی ئەو پێغەمەرە وە دەستیان گرتووە بەو خوداوەو ئیعتیمادو تەوەکولیان لەسەری هەیە ٠

﴿ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ﴾ : (١٧٥)

ئەوە لەمەولا ئەیانهاوێتە ناو دائیرەی رەحمەتو میهرەبانی خۆیەوەو ناو زیادەکەرەم ، وە شارەزایشیان ئەکا بۆ رێگەیەکی راستی وا کە ئەیان‌با بۆ حوزووری خوداو شادیان ئەکا بە لیقای خاوەن بەقای ئەو لە رۆژی قیامەتا ٠

فەرموودەی خودا (یستفتونك ٠٠٠ الایة) ٠

لە حاشیەی جەمەلدا لەسەر تەفسیری جەلالەین ئەفەرموێت : خودا ئاخری سوورەتی نیسائی هێنا بە باسی مالّی میرات وەکو ئەووەلّی دامەزراند بە باسی مالّی میرات هەتا موناسەبە پەیدا ببێ لە بەینی ئەووەلّو ئاخری ئەم سوورەتەدا ٠ وە جوملەی ئایاتی میرات لەم سوورەتەدا سیانن : ئەووەلّ : لە باسی میراتی ئوصوولو فوروعە ٠ دووەم : لە باسی میراتی ژنو مێردەو براو خوشکی دایکی‌ی ٠ سێهەم : کە ئەم ئایەتەیە لە باسی میراتی براو خوشکی باوك‌ودایکی مردووەکە یا براو خوشکی باوکی ٠ وە ئەمما (اصحاب الارحام) ئەوە باسیان دێت لە ئاخری سوورەتی (انفال)دا ٠

وە ئەو کەسە کە ئیستیفتای کرد لە (کەلالە) جابیری کوڕی

عەبدوڵلاّ بوو لەو کاتەدا کە حەزرەت (د) ڕۆییشت بۆ عەیادەتی لەگەڵ ئەبوبەکرا (خ) ، وتی : یا ڕەسوولەڵلاّ (انـــي كلائة ، فكيف اصنع في مالي ؟) واتە من بێ ئەولادم ، چی بکەم لـــەم ماڵی خۆمەدا ؟

وە لە خازیندا ئەڵێ : بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردووە لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاّوە ئەڵێ : نەخۆش بووم ، جا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەبوبەکرا هاتن بۆ عەیادەتم بەپێ • منیش لەو کاتەدا لە هۆشی خۆم چووبووم ، وە لەو کاتەدا حەزرەت (د) دەستوێژ ئەگرێو لە ماندەی ئاوی دەستوێژەکەی ئەپرژێنن لـــە ڕووم‌و منیش هۆشم هاتەوە بە خۆما • وتم : یارەسوولەڵلاّ چی‌بکەم لەم ماڵی خۆمەدا ؟ هیچ جوابی نەدامەوە هەتا ئایەتی (يستفتونك قل : الله يفتيكم) نازڵ بوو •

وە لە ڕیوایەتی ترمذیدا ئەڵێ : وە من نۆ خوشکم هەبـــوو وە ئایەتی (يستفتونك) نازڵ بوو • وە ئەبو زەڕێ غەفـــاری ئەڵێ : نەخۆش بووم‌و نۆ خوشکم هەبوو ، حەزرەت (د) هات بۆ لام‌و ئاوی پرژاند بە ڕووماو هۆشم هاتەوە بەخۆمداو عـــەرزم کرد : یارەسوولەڵلاّ وەصیەت بکەم بۆ خوشکەکانم بە سێ‌یەکـــی ماڵەکەم ؟ فەرمووی : باشە • عەرزم کرد : وەصیەت بکەم بۆیان بە نیوەی ماڵەکەم ؟ فەرمووی : باشە • جا ڕۆیشتـــــە دەرەوەو بەجێی هێشتم • (فقال : يا جابر ما اراك ميتا من وجعك هـذا ، وان الله قد انزل قرآنا ، فبين لاخواتك فجعل لهن الثلثين) جـــا

جابیر ئەیوت : ئەم ئایەتە لە شانی منذا هاتەخوارەوە • جا خودا ئەنەرمویّت :

﴿ يَسْتَفْتُونَكَ ﴾ :

پرسیارت لیّ ئەکەن لە حوکمی مالّی کەسیّ بمریّو (کەلالە) بیّ یانی باوك و ئەولادی لیّ بەجیّ نەمابیّ •

﴿ قُلِ : اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾ :

تۆ ئەی پیّغەمبەری خۆشەویست بلّیّ : خودای تەعالا فەتواتان بۆ ئەدا لە (کەلالە) دا :

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾ :

ئەگەر کەسیّ بمریّو ئەولادی لە پاش بەجیّ نەمیّنیّ •

﴿ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾ :

وەلحاڵ خوشکیّکی باوك و دایکی یاخود هەر باوکی بیّ ئەوە نیوەی مالّی کابرا ئەبا ، ئەوەی بەجیّی هیّشتووە •

﴿ وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ﴾ :

وە ئەو شەخسەیش میرات ئەبا لەو خوشکی خۆیە ، واتە : هەموو مالّەکەی ئەبا ئەگەر ئەو ژنە منداڵی نەبیّ •

﴿ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾ :

وە ئەگەر خوشکەکان دوان بوون ئەوە بۆ هەردوویان دوو تەقسیم هەیە •

﴿ وَاِنْ كانُوا اِخْوَةً ـ رِجالاً وَنِساءً ـ فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الاُنْثَيَيْنِ ﴾ :

ئەگەر ئەو میراتبەرانە کە سیفەتی برایەتی یا خوشکایەتییان هەیە لە باوك و دایکەوە یا هەر لە باوکەوە کۆمەڵێ بوون پیاوو ژن ئەوە بۆ نێرینەکەیان دووقاتی بەشی مێکەیان هەیە .

﴿ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا ﴾ :

خودا ئەم حوکمانەتان بۆ روونا ئەکاتەوە مەبادا گومڕاهببن .

﴿ واللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ : (١٧٦)

وە خودای تەعالا بە هەموو شتێ زانایەو پێی خۆشە ئێوەیش زانابن .

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : مادام قسە لە (کەلالە) ئەکەینو کەلالەیش مردوویەکە نە ئەولادی ببێو نە باوکی ببێ گەرەکە لەگەڵ ئەم خوشکانە یا لەگەڵ ئەم برایانەدا باوکیان مەوجوود نەبێ ، ئەگەنا باوکەکەیان ئەمانە حەجب ئەکاو میراتەکە بۆ خۆی ئەبێ . وەکو لە حەدیثی حەزرەتا دەرکەوتووە .

دووەم : ئەم براوخوشکانە کە لە ئایەتەکەدا ئەفەرموێت بۆ نێرینە دوو قاتی مێینە هەیە .. بۆ صورەتێکە هەموو براو خوشکەکان باوکودایکی بن ، یا هەموویان باوکی بن ، ئەگەرنا ئەگەر تاقمێکیان باوك و دایکی بنو تاقمێکیان باوکی

بن ئەوە شازدە صوورەت هەڵئەگرێ ؛ چونکی باوکی‌و دایکیەکان یا هەر نیرێنەن ، یا نێرینەو مێینەن ، یا تاقە مێینەیەکە ، یا چەن مێینەیێ ، وە باوکەکانیش ئەم چوار صوورەتەیان هەیە وە چوار ضەرب چوار ئەگات بە شازدە صوورەت ٠

جا ئەگەر باوك‌و دایکیەکان نێرینە بن یا نێرینەو مێینە بن ئەوە هەموو براو خوشکەباوکیەکان حەجب ئەکەن ، ئەمە هەشت صوورەت ، وە ئەگەر باوك‌و دایکیەکان یەك مێینە بوو ئـــەوە نیوەی ماڵەکە ئەبا ، وە لەم حاڵەدا ئەگەر باوکییەکە نێرینە یـا نێرینەو مێینە بوو باقی میراتەکە ئەبەن ، وە ئەگەر تاقەمێینەیێ بێ یا چەن مێینەیێ بن ئەوە شەشیەکـــی ماڵەکە ئەبەن بـــۆ تەواوکردنی دووتەقسیم‌سێ لە میراتەکەدا ، وە باقی ماڵەکەیش هەر بەو نیسبەتە ئەدرێتەوە بە هەردوو چینەکە ، یانی بۆ باوك‌و دایکی سێ بەش لە چوار وە بۆ باوکییەکان ، کەم بـن یا زۆر ، بەشێ لە چوار ٠ وە ئەگەر باوکی‌و دایکیەکان چەن مێینەیـــێ بوون تەوە باوکیەکان ئەگەر نێرینە بوون باقیەکـــــە ئەبەن ، هەروا ئەگەر نێرینەو مێینە بوون ، بەڵام بە یاسای (للذكر مثل حظ الانثيين) بەشی دەکەن ٠ وە ئەگەر مێینە بوون‌و بەس ئەوە سوطڵەقا حەجب ئەکرێن ؛ چونکی خوشکە باوکی‌و دایکیەکـــان دووتەقسیم‌سێ‌کەیان بردووەو بۆ ئەمان لەوە نەماوەتەوە ، باقی ماڵەکەیش رەد ئەکرێتەوە بۆ سەر ئەوان ٠

سێیەم : بوخاری‌و موسلیم‌و ترمذی ریوایەتیان‌کردووە لـــە بەرائی کوڕی عازیب کە ئاخر سوورەتـــــێ هاتووەتەخوارەوە

سوورەتی بەرائەتە ، وە ئاخر ئایەتێ نازڵبووە (یستفتونك قل اللە یفتیکم) بووە • وە ترمذی ریوایەت ئەکا لـــە عەبدوڵلاڵی کوڕی عەمرەوە فەرموویەتی : ئاخر سوورەتێ هاتووەتە خوارەوە سوورەتی مائیـــــدە بووە • وە ریوایەتی کردووە لە ئیبـــنو عەباسەوە کە ئاخر سوورەتێ نازڵ بووە سوورەتی (اذا جاء نصر اللە) بووە • وە صاحێبی (تاج) ئەڵێ :یانی سوورەتی بەرائەت ئاخرسوورەتێ بووە کە نازڵ بووە لە حەربا • وە مائیدە ئاخر سوورەتێکە نازڵ بووە لە غەیری حەربا • وە (اذا جاء نصر اللە) ئاخـــر سوورەتی کورتە ، وە ئایەتی کەلالە ئاخر ئایەتی باسی میراتە •

کەوابوو مونافی نابێ بۆ ئەوە کە وتمان ئاخر ئایەتـــــێ هاتووەتە خوارەوە ئایەتی (ربا) بووە ، هەروا ئاخر ئایـــەت ئایەتی (واتقوا یوما ترجعون فیه الی اللە) بووە •

بابەت‌و سەرباسەکانی ئەم بەرگە

لاپـــەرە	بابەت
٣	سورة آل عمران ، مدنية
٦	ئایەتی موحکەم‌و موتەشابیە.
٩	جا بزانن لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە
١٢	ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا
١٩	الذين يقولون : ربنا اننا آمنا
٢٢	ان الدين عند الله الاسلام
٢٤	لەم مەوزووعەدا چەن باسێ هەیە
٢٨	لێرەدا چەن باسێ هەیە
٣٢	فەرموودەی خودا (الم تر الى الذين اوتوا نصيبا) الاية
٣٤	فەرموودەی خودا (قل اللهم مالك الملك)
٣٩	فەرموودەی خودای تەعالا : (لا يتخذ المؤمنون ... الاية)
٤٢	فەرموودەی خودا : (قل : ان كنتم ... الاية)
٤٤	فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الله اصطفى آدم .. الاية)
٥٤	ان الله يرزق من يشاء بغير حساب
٥٧	باسی یەحیا
٥٩	باسی مەریەم‌و عیسا
٧٦	فەرموودەی خودا : (يا اهل الكتاب .. الآيات)

لاپەڕە	بابەت
٧٩	فەرموودەی خودا : (ودت طائفة ... الآية)
٨١	فەرموودەی خودای تەعالا : (وقالت طائفة)
٨٥	فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الذين يشترون بعهد الله ... الآية)
٨٨	فەرموودەی خودا (ما كان لبشر ... الآية)
٩٤	فەرموودەی خودای تەعالا (كيف يهدي الله قوما .. الآيات) :
٩٦	فەرموودەی خودا (ان الذين كفروا .. الآية) :
١٠١	فەرموودەی خودای تەعالا (كل الطعام كان .. الآية):
١٠٣	فەرموودەی خودا (ان اول بيت وضع .. الآية) :
١٠٨	فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا ان تطيعوا)
١١٦	لێرەدا چەن باسێ هەیە :
١٢٣	فەرموودەی خودا (ليسوا سواء ...) الاية
١٢٧	فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا .. الآية)
١٣٢	فەرموودەی خودا (واذ غدوت من اهلك ...)
١٣٣	باسی جەنگی (ئوحود)
١٤٤	بزانن !
١٥١	وسارعوا الى مغفرة من ربكم
١٥٤	بێدار بن !
١٥٧	بزانن !
١٦٦	فەرموودەی خودا : (يا أيها الذين آمنوا ...)

لاپـــەڕە	بابەت
١٦٧	فەرموودەی خودا (سنلقی ...)
١٦٨	فەرموودەی خودا (ولقد صدقكم الله وعده ...)
١٧١	فەرموودەی خودا (ثم انزل علیكم)
١٧٨	بێدار بن !
١٨١	فەرموودەی خودا (وما كان لنبي ان یغل ... الایة):
١٨٨	فەرموودەی خودای تەعالا (ولا تحسبن الذین قتلوا ... الآیات)
١٩٠	رزقو رۆزی شەهید
١٩٦	فەرموودەی خودا (الذین استجابوا لله وللرسول ... الآیة)
١٩٨	فەرموودەی خودا : (الذین قال لهم النـــاس ... الآیات)
٢٠٢	فەرموودەی خودا : (ما كان الله لیذر المؤمنین ... الآیة)
٢٠٥	فەرموودەی خودا : (لقد سمع الله قول الذین قالوا ... الآیة)
٢٠٧	فەرموودەی خودا (ان الذین قالوا ... الایة)
٢١٣	فەرموودەی خودا (لتبلون .. الآیة)
٢١٥	فەرموودەی خودا (لا تحسبن الذین یفرحون .. الآیة)
٢١٧	فەرموودەی خودا : (ان في خلـــق السموات ... الآیات)
٢٢٥	فەرموودەی خودا : (لا یغرنك تقلب ... الآیات)
٢٢٧	فەرموودەی خودا : (وان من اهل الكتاب .. الآیة)

لاپـــەرە	بابەت
٢٣٢	سورة النساء • مدنية وآياتها ١٧٦
٢٣٣	(يا أيها الناس اتقوا ربكم)
٢٣٤	بزانن لەم مەقامەدا چەن شتێ هەیە :
٢٣٧	فەرموودەی خودا : (وآتو اليتامى اموالهم •••)
٢٣٨	چۆنیەتی ژیان لەگەڵ هەتیواندا
٢٤١	فەرموودەی خودا : (وان خفتم الا تقسطوا) :
٢٤٤	فەرموودەی خودا : (وآتوا النساء صدقاتهن) :
٢٤٦	فەرموودەی خودا : (ولا تؤتوا السفهاء •• الايات)
٢٥٠	فەرموودەی خودا (للرجال نصيب ••• الايات)
٢٥٦	يوصيكم الله في أولادكم للذكر مثل حظ الانثيين
٢٥٩	تەرتیبی حوقووقی میرات
٢٦٤	بزانن لێرەدا چەن شتێ هەیە
٢٦٦	والتي يأتين الفاحشة
٢٦٧	تەوبە لە کێ قەبوولّ ئەکرێ ؟
٢٦٩	فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا يحل ••)
٢٧٣	فەرموودەی خودا (ولا تنكحوا •••)
٢٧٥	فەرموودەی خودا (حرمت عليكم امهاتكم)
٢٧٨	لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە
٢٨٧	والمحصنات من النساء
٢٨٩	بێدار بن !
٢٩٥	ومن لم يستطع منكم طولا ان
٢٩٩	يا أيها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم ••
٣٠٢	بزانن !

لاپـــەڕە	بابەت
٣٠٥	فەرموودەی خودا (ولا تتمنوا ما ٠٠٠)
٣٠٧	بێدار بن !
٣٠٩	فەرموودەی خودا (الرجال قوامون ٠٠٠)
٣١١	چارەسەری ناکۆکی ژنو مێرد ٠
٣١٦	فەرموودەی خودا (الذين يبخلون ٠٠٠)
٣٢١	فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا ٠٠٠)
٣٢٣	فەرموودەی خودا (ولا جنبا الا عابری سبيل حتـــی تغتسلوا)
٣٢٦	لێرەدا چەن واتەیێ هەیە :
٣٣٠	فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذين اوتوا)
٣٣٣	فەرموودەی خودا (يا ايها الذين اوتوا الكتاب)
٣٣٤	فەرموودەی خودا (ان الله لا يغفر ان يشرك به)
٣٣٦	ألم تر الی الذين يزكون انفسهم ؟
٣٣٨	بێدار بن !
٣٣٩	فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذين اوتـوا نصيبا من الكتاب)
٣٤٢	بزانن !
٣٤٤	ان الذين كفروا بآياتنا سوف
٣٤٥	فەرموودەی خودا (ان الله يأمركم أن تؤدوا الامانات)
٣٤٨	بزانن !
٣٥١	فەرموودەی خودای تەعالا (يا أيها الذين آمنوا اطيعوا الله ٠٠٠)

لاپـــەڕە	بابەت
٣٥٢	مەبەس لە خاوەن ئەمر کێیە ؟
٣٥٦	فەرموودەی خودا (الم تـــر الی الذین یزعمون ... الآیات)
٣٦٣	فەرموودەی خودا (ولو انا کتبنا علیهم ...)
٣٦٦	فەرموودەی خودا (ومن یطع الله والرسول ...)
٣٦٧	یا أیها الذین آمنوا خذوا حذرکم
٣٧١	فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین قیل لهم ..)
٣٧٤	ما اصابك من حسنة فمن الله
٣٧٦	بێدار بنەوە !
٣٧٨	افلا یتدبرون القرآن ؟
٣٧٩	فەرموودەی خودا (واذا جاءهم امر من الامن او الخوف)
٣٨١	من یشفع شفاعة حسنة ...
٣٨٣	بزانن ! (ئادابی سەلام)
٣٨٤	الله لا اله الا هو
٣٨٥	فەرموودەی خودا (فمالکم في المنافقین ...)
٣٩١	فەرموودەی خودا (وما کان لمؤمن ان یقتل مؤمنا)
٣٩٤	بزانن لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە
٣٩٤	فەرموودەی خودا (ومن یقتل مؤمنا متعمدا)
٣٩٧	فەرموودەی خودا (یا أیها الذین آمنوا اذا ضربتم)
٣٩٩	فەرموودەی خودا (لا یستوی القاعدون من المؤمنین)
٤٠١	فەرموودەی خودا (ان الذین توفیهم الملئکة)
٤٠٥	فەرموودەی خودا (ومن یهاجر في سبیل الله ...)

لاپەڕە	بابەت
٤٠٧	کورتکردنەوەی نوێژی سەفەری
٤٠٩	نوێژی ترس
٤١١	لەم شوێنەدا چەن باس هەیە
٤١٤	ولا تهنوا في ابتغاء القوم
٤١٥	فەرموودەی خودا (انا انزلنا اليك الكتاب)
٤٢٦	چەن دەلیلێك لەم ئایەتە وەردەگیرێ •
٤٢٨	ان الله لايغفر ان يشرك به
٤٣٣	فەرموودەی خودا (ليس بامانيكم •••
٤٣٦	فەرموودەی خودا (ويستفتونك في النساء •••)
٤٣٧	لەم شوێنەدا چەن شتێ بزانن :
٤٣٩	فەرموودەی خودای تەعالا (وان امرأة خافت •••)
٤٤٣	ولله ما في السموات وما في الارض
٤٤٥	فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا كونوا قوامين)
٤٤٦	فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا آمنوا بالله)
٤٥٢	ان المنافقين يخادعون الله •••
٤٥٣	يا ايها الذين آمنوا لا تتخذوا الكافرين •••
٤٥٥	فەرموودەی خودا (لا يحب الله الجهر بالسوء)
٤٥٨	فەرموودەی خودا (يسئلك أهل الكتاب ••)
٤٦٠	هەندێك باسی ئەهلی کیتاب
٤٦٤	لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە
٤٧١	لكن الراسخون في العلم
٤٧٢	انا اوحينا اليك كما اوحينا

لاپەڕە	بابەت
٤٧٤	بزانن !
٤٧٦	ان الذين كفروا وصدوا
٤٧٧	يا ايها الناس قد جاءكم الرسول ...
٤٨١	لن يستنكف المسيح ان يكون عبدا لله
٤٨٢	يا ايها الناس قد جاءكم برهان من ربكم
٤٨٣	فەرموودەی خودا (يستفتونك .. الاية)
٤٨٦	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە .

پێش خوێندنەوە ئەم هەڵانە ڕاست بکەرەوە

لاپەڕە	دێڕ	هەڵە	ڕاست
٨	١٣	کُلُ	کُلَ
٥٠	٢١	اولوا	اولو
٥٨	١٠	اَنَ لا	اَلاَ
١٣٩	٣	لَعَلَکُمْ	لَعَلَّکُمْ
١٦٢	٢٤	دوور کەتبوو ینەوەدوور کەوتبوو ینەو	
١٦٦	١٥	غێ	علی
١٨٢	١٢	تَوفَّی	تُوفَّی
١٨٣	١٤	یَتْلو	یَتْلوا
١٨٤	١٧	اَو	آو
١٨٦	١٨	بوو نایێ	بوونایێ
١٨٩	٦	اَتاهُمْ	آتاهُمْ
١٩٠	١٠	مردووەکا	مردووەکان
١٩٥	دێڕی یەکەم بگوێزەوە بۆ بیستو سێهەم		
١٩٧	١٩	وللرَّسولِ	والرَّسولِ
٢٢٧	١٦	هەتایا	هەتایە
٢٣٠	٢	پیتان	پێتان
٢٣٤	١٩	حەقووقا	حوقووقا
٢٤٤	٤	هەتیووەکانا	هەتیوەکانا
٢٤٨	٦	پی بگەن	پێ بگەن
٢٥٥	٤	ذُرِّیَةَ	ذُرِّیَّةَ
٤٠٨	١٢	عەباسەو	عەباسەوە
٤٠٨	١٤	البحاری	البخاری
٤٦٧	١٦	ئستیعباد	ئیستیبعاد

سوپاسی

هاوڕێی بەڕێزم کاك عەبدولکەریم سەعید شارباژێڕی ئەکەم کە لە هەڵەگیڕی ئـەم بەرگـــەو بەشێکـــی زۆری بەرگی یەکەمـدا یارمەتیەکی دڵسۆزانەی داوم ، خودا وێنەی زۆرکات .

(م.ع.ق)

له ۱۹۸۰/٦/۲۲دا لەچاپدانی تەواو بوو

ژمارەی سپاردنی بە کتێبخانەی نیشتمانی لە بەغدا (۸۵۱)ی سالی (۱۹۸۰)

دانەی بە دینارو چارەکێکە

(٥٠٠٠) دانە لەم بەرگە چاپکراوە